Çankırı Karatekin Üniversitesi
Yaran Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi

ANADOLU SOHBET GELENEKLERİ VE YAREN

BİLDİRİLER

Anadolu Sohbet Gelenekleri ve Yaren

Bildiriler

Çankırı Karatekin Üniversitesi Yayınları: 10
YAMER (Yaran Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi) Yayınları: **1**

Anadolu Sohbet Gelenekleri ve Yaren - Bildiriler

© Çankırı Karatekin Üniversitesi Yaran Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi

Yayına Hazırlayanlar
İbrahim Akyol
Abdulselam Arvas
Kadir Çayır
M. Emin Soydaş

Kapak Tasarımı
Aytaç Özmutlu
Ersoy Yılmaz

1. Basım (e-kitap)

Çankırı, 2016

ISBN: 978-605-82910-1-0

Çankırı Karatekin Üniversitesi Yaran Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi
18100 Çankırı TÜRKİYE
T: +90 376 213 26 26/2222 F: +90 376 212 81 18
E: yamer@karatekin.edu.tr W: yarankultur.karatekin.edu.tr
Sertifika No: 24818

ANADOLU SOHBET GELENEKLERİ VE YAREN

BİLDİRİLER

YAMER (Yaran Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi)

“ANADOLU SOHBET GELENEKLERİ VE YAREN” SEMPOZYUMU

02-04 Nisan 2016

Çankırı, Türkiye

Çankırı Karatekin Üniversitesi Yaran Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi (YAMER)

SEMPOZYUM KURULLARI

Düzenleme Kurulu

Yrd.Doç.Dr. Kadir ÇAYIR (YAMER Müdürü)
Doç.Dr. Abdulselam ARVAS
Doç.Dr. M. Emin SOYDAŞ
Doç.Dr. Ersoy YILMAZ
Yrd.Doç.Dr. İbrahim AKYOL
Okt. Asım Çağrı ŞENOL

Bilim Kurulu

Prof. Gülnaz ABDULLAZADE	Bakü Müzik Akademisi/Azerbaycan
Yrd.Doç.Dr. İbrahim AKYOL	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç.Dr. Abdulselam ARVAS	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. Viktor Y. BUTANAYEV	Hakas Devlet Üniversitesi/Rusya
Prof.Dr. M. Hakan CEVHER	Ege Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Kadir ÇAYIR	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof.Dr. Özkul ÇOBANOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Doç.Dr. Mirzahan EGAMBERDİYEV	El Farabi Üniversitesi/Kazakistan
Prof.Dr. Metin EKİCİ	Ege Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Gökhan EKİM	Ege Üniversitesi
Yrd.Doç.Dr. Hakkı KALAYCI	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. Sulayman T. KAYIPOV	Manas Araştırmaları Enstitüsü/Çin
Dr. Elsev B. LOPAR	Prizren Üniversitesi/Kosova
Dr. Nina. S. MAYNOGAŞEVA	Hakas Araştırmaları Enstitüsü/Rusya
Dr. Ferruh ÖZDİNÇER	Ege Üniversitesi
Doç.Dr. M. Emin SOYDAŞ	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. Süleyman ŞENEL	İstanbul Teknik Üniversitesi
Okt. Asım Çağrı ŞENOL	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Sabri YENER	Ordu Üniversitesi
Doç.Dr. Ersoy YILMAZ	Çankırı Karatekin Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ **1**

ÖNSÖZ **3**

BİR SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS UNSURU OLARAK KONYA OTURAKLARI VE KONYA BARANALARI **5**

Ayşe AKMAN

SOHBET GELENEĞİNDE "MUHAMMEDİYE"NİN YERİ **23**

İbrahim AKYOL

ÇANKIRI YÂRENLERİNİN SOSYAL HAYATTAKİ YERİ: MECLİS DIŞI ETKİNLİKLER **31**

Ahmet Serdar ARSLAN

YÂRAN'DA "ATEŞ KÜLTÜ" VAR MI? **46**

Abdulselam ARVAS

GELENEKSEL SOHBET TOPLANTILARININ TÜRKİYE'DEKİ YAYILMA SAHASI VE GÜNCEL DURUMU **59**

Sagıp ATLI

KÜRESELLEŞME BAĞLAMINDA YOZLAŞAN MUSİKİMİZ VE ÇANKIRI YÂRAN KÜLTÜRÜNE ETKİLERİ **82**

Kadir ÇAYIR

YARI RESMİ SOHBET GELENEKLERİ BAĞLAMINDA KAHVEHANELER VE MERAKLI GRUPLARI **90**

Özkul ÇOBANOĞLU

OTANTİKLİK EVDE BAŞLAR: GELENEKSEL SOHBET TOPLANTILARINDA MEKÂN TASARIMI VE OTANTİK OLANI ARAMA **97**

Mehmet Emin DEDE

BURSA GEZEK GELENEĞİNDE KÜLTÜREL KİMLİK UNSURLARI **103**

Özlem DOĞUŞ VARLI, Sedat ÇILGIN

BİR RİTÜEL OLARAK BARANALARIN PERFORMANS TEORİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ **110**

Özlem DOĞUŞ VARLI, Mahmut Cemal SARİ

UNESCO- SOKÜM SÖZLEŞMESİ ve GELENEKSEL SOHBET TOPLANTILARI **121**

Metin EKİCİ

ELAZIĞ/HARPUT MÜZİĞİNİN AKTARIMINDA "KÜRSÜ BAŞI" MEŞKLERİNİN ÖNEMİ VE ELEZBER ÖRNEĞİ **128**

Savaş EKİCİ

ÇANKIRI MERKEZ VE KÖYLERDEKİ YÂRAN UYGULAMALARININ KARŞILAŞTIRILMASI **143**

Gökhan EKİM

AHİLİKTEN KAYNAKLANAN BİR GELENEK: KÖY ODALARI VE HANEDAN ODALARI **149**

İsmail ERASLAN

AZERBAYCAN'DA HALK ŞİİRİ MECİSLERİ VE BİR SOHBET GELENEĞİ OLARAK MEYHANA **165**

Mehmet KARAASLAN

KONYA OTURAĞI VE MÜZİK DİNAMİKLERİ **195**

Attila ÖZDEK

DİRMİL YÖRESİ OTURAK ÂLEMLERİNDE GURBET HAVALARININ YERİ VE ÖNEMİ **211**

Veli Cem ÖZDEMİR

YARAN MECLİSLERİNDE MİSAFİR AĞIRLAMA **224**

Orhan ÖZKAN

AHİLİKTEN KAYNAKLANAN KIRŞEHİR SOHBET TOPLANTILARI **227**

Alev ÖZTÜRK MERDİN

AHİLİĞİN GÜNÜMÜZDE YAŞAYAN GELENEKLERİNDEN KIRŞEHİR AHİLER MECLİSİ **244**

Mahmut SEYFELİ

KANUNİ'NİN MECLİSLERİNDE EDEBÎ SOHBETLER **270**

Fatih SONA

16. YÜZYIL TEZKİRELERİNDE ŞAİRLERİN BİR ARAYA GELDİKLERİ SOHBET MEKÂNLARI **279**

İbrahim SONA

ÇANKIRI YAREN SOHBETİNDEKİ MÜZİK UNSURLARININ DEĞİŞİMİNE GENEL BİR BAKIŞ **293**

M. Emin SOYDAŞ

YÂR, YÂRAN, AHİ SÖZCÜKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE BU SÖZCÜKLERE ETİMOLOJİK – SEMANTİK BİR YAKLAŞIM **307**

Asım Çağrı ŞENOL

ÇANKIRI YÂRAN GİYİM KÜLTÜRÜNÜ SÜRDÜREN SON USTA: SÜLEYMAN DOĞAR **314**

H. Ayla ŞENTÜRK PETT, Rukiye KAYA, Nuray AYANOĞLU

YARENLİK VE YAREN KÜLTÜRÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME **335**

Tülay UĞUZMAN

ESKİŞEHİR'DE YAŞAYAN KIRIM TATARLARINDA KONAK MECLİSİ **353**

Muhammed Emin YILDIZLI, Mehmet Ali YOLCU

SOHBET VE SÖZLÜ KÜLTÜR MEKÂNI OLARAK BARAK KÖY ODASI **361**

Mehmet YILMAZ

ESKİŞEHİR'DE YAŞAYAN KIRIM TATARLARINDA CIYIN TOPLANTILARI **369**

Mehmet Ali YOLCU

SUNUŞ

2012 yılında kurulan YAMER'in amacı, Çankırı yöresi "Yâran Meclisleri" başta olmak üzere, Anadolu'da ve Türk dünyasının farklı coğrafyalarında derin köklere sahip olan "Sohbet Gelenekleri"ni araştırmak, belgelemek, arşivlemek ve bunları analiz ederek elde edilen bulguları bilimsel, görsel ve işitsel faaliyetler (bilimsel yayın, proje, toplantı, müzik albümü, belgesel vb.) vasıtası ile paylaşmak ve ayrıca bunların korunması ve yaşatılmasına katkı sağlamaktır. Merkezimiz, Üniversitemizin değişik akademik birimlerinin yanı sıra, bu alanla doğrudan ya da dolaylı olarak ilgisi bulunan diğer üniversiteler ve bu alanda çalışmalar yapan kurum-kuruluşlarla işbirliği içerisinde olmayı da önemsemektedir.

YAMER, şimdiye kadar Çankırı merkez, ilçe ve köylerinde saha çalışmaları yapmış, aynı zamanda Konya/Akşehir, Balıkesir/Dursunbey, Kütahya/Simav gibi sohbet geleneklerinin halen görülmeye devam ettiği Anadolu'nun farklı yörelerine de araştırma gezileri düzenlemiş olup, bundan sonra da söz konusu çalışmaları devam ettirmeyi hedeflemektedir. Ayrıca, 2012 yılının sonunda gerçekleştirdiği "Yaran Kültürü/Sohbet Meclislerinin Günümüzdeki Meseleleri" konulu çalıştayın devamında, 2016 yılında geniş katılımlı bir sempozyum tertip etmiş ve bunun neticesinde bu bildiri kitabı ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan, Çankırı yâran sohbeti geleneği içerisinde geçmişte ve günümüzde icra edilen unutulmuş ve değişime uğramış türkülerden müteşekkil "Türkülerle Yarenlik" isimli bir müzik albümü yayımlamıştır.

Kısacası, kurulduğu günden bugüne çeşitli faaliyetler gerçekleştirmiş olan YAMER, Anadolu sohbet geleneklerinin yanı sıra Türk dünyasının diğer bölgelerindeki benzeri geleneklere yönelik çalışmalar da yapmayı amaçlamakta olup, bunları hayata geçirmek için her türlü çabayı sarf etmeye devam edecektir.

Bu vesileyle, elinizdeki bildiri kitabının ortaya çıkmasını sağlayan başta değerli yazarlar olmak üzere YAMER Yönetim Kuruluna, Üniversitemize ve Çankırı Belediye Başkanlığı'na teşekkürlerimi sunarım.

Yrd. Doç. Dr. Kadir ÇAYIR

YAMER Müdürü

ÖNSÖZ

Geniş bir coğrafi sahaya yayılan ve gerek kültürel, edebi ve sanatsal gerekse sosyal, iktisadi alanlarda zengin gelenekleriyle temayüz eden Türk halkları, insanlığın somut olmayan kültürel mirasına öteden beri büyük bir çeşitlilik kazandırmaktadır. Nitekim Türk dünyasının farklı coğrafyalarında hâlâ canlı bir şekilde yaşamakta olan "Sohbet Gelenekleri" bunun en güzel örneğidir. Orta Asya Türkleri arasında çeşitli isimlerle anılan bu gelenekler, Anadolu'nun pek çok yöresinde de genellikle benzer içeriklere sahip olan "Yâran", "Barana", "Gezek", "Oturak", "Kürsübaşı" gibi farklı terimlerle ifade edilegelmektedir.

Gerek Türk dünyasının diğer bölgelerindeki gerekse Anadolu'daki sohbet gelenekleri henüz geniş kapsamlı bilimsel araştırmalara, derleme, tasnif ve arşivleme işlemlerine tabi tutulmamış olup, bunlar üzerinde yapılmış tekil veya ayrıntılı çalışmalar ise oldukça kısıtlıdır. Bu durum, hem konunun Türk kültürü açısından önemi hem de Anadolu'daki toplantıların UNESCO-SOKÜM Temsili Listesi'ne kaydedilmiş olması ile doğru orantılı değildir. İşte bundan hareketle çalışmalarına başlamış olan YAMER, misyonunun da bir gereği olarak 2016 yılında "Anadolu Sohbet Gelenekleri ve Yaren" başlığı altında bir sempozyum düzenlenmiştir.

Sempozyumda sunulan bildiriler yazarlarınca makale halinde düzenlendikten sonra Yayın Kurulu tarafından gözden geçirilerek yayına hazırlanmış ve böylece elinizdeki metinler ortaya çıkmıştır. Bu kitaba katkı sunan yazarlardan bir kısmı Çankırı'nın "Yâran"ını çeşitli yönleriyle incelerken, bazıları da Bursa'nın "Gezek"ini, Konya'nın "Barana"sı ve "Oturak"ını, Harput'un "Kürsübaşı"sını, Kırşehir'in "Ferfene"si ve "Helebiş"ini Dursunbey'in "Barana"sını, Dirmil'in "Oturak"ını bildirilerine konu edinmiştir. Bunun yanı sıra bazı yazarlar sohbet geleneği örneklerinin yer bulduğu köy odalarını ve diğer sohbet mekânlarını güncel veya tarihsel boyutu ile irdelerken, bir kısmı ise bu gelenekleri genel nitelikli birtakım açılardan ele almıştır. Ayrıca, Azerbaycan'ın "Meyhana"sı ile Anadolu'ya göç etmiş olan Eskişehir'deki Kırım Tatarlarının sohbet toplantıları da incelenmiştir.

Verimli bir faaliyetin somut neticesi olan bu bildiri kitabını yayımlamış olmaktan kıvanç duyuyor, bilim ve kültür dünyasına katkı sağlamasını temenni ediyoruz.

Yayın Kurulu

Aralık 2016, Çankırı

BİR SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS UNSURU OLARAK KONYA OTURAKLARI VE KONYA BARANALARI

Ayşe AKMAN*

Öz

Bu çalışmada Konya ilinin sosyal yaşamında geçmişten günümüze kadar önemli bir yere sahip olan Konya oturakları ve daha sonra gündeme gelmiş olan Konya baranaları incelenmektedir. Konuyla ilgili olarak Konya'da bir alan araştırması gerçekleştirilmiş; Konya oturaklarının ve Konya baranalarının mensubu olmuş belirli yaştaki erkek kaynak kişilerle görüşmeler yapılmıştır. Bu çalışma, bu alan araştırması sonucunda elde edilen bilgilere dayalı olarak hazırlanmıştır.

"Oturak" sözcüğü köken olarak "oturmak"tan gelmektedir. Belli bir grup insanın önceden bilinen bir yerde ve zamanda toplanarak sohbet ettikleri, müzik dinledikleri toplantılara oturak adı verilmiştir. Şehir dışında bağımsız evlerde, gecenin ilerleyen saatlerinde düzenlenen bu toplantılar yalnız erkeklere mahsustur. Çalışmamız sırasında barananın birbirinden farklı üç anlamda kullanıldığını tespit ettik: a. Oturakla eş anlamlı olarak, müzikli toplantının adı, b. Oturaklarda görev alan saz takımının adı, c. Dayanışma ve yardımlaşma içinde olan bir arkadaşlar topluluğu. Bu bildiride, özellikle müzikal yapısıyla dikkati çeken Konya oturaklarının, geçmişte sosyal anlamda nasıl bir yeri olduğu anlatılmaktadır. Barana sözcüğü, son zamanlarda bambaşka bir sosyal olgunun adı olmuştur. Bu çalışmamızda Konya oturaklarıyla baranalarının tarihsel süreçte nasıl bir değişim ve dönüşüm geçirmiş olduğu, Konya baranalarının günümüzde sosyal yaşamdaki yeri ve önemi ifade edilmektedir.

Giriş

Konya ismi, köken olarak çok uzun bir zamandır kullanılan şehir isimlerinden biridir. Türkler bu ismi geç Bizans döneminde kullanılan "İkonium" adından değiştirmişlerdir. Daha öncesinde ise bu isim Frig dilinde Kawania veya Grekçe Eikon olarak biliniyordu. Türkler ise Anadolu'ya geldikleri ilk zamanlardan beri bu şehri Konya olarak adlandırmışlardır (Baykara, 1985: 15).

* Folklor Araştırmacısı, Kültür ve Turizm Bakanlığı.

İ.Ö. 2600'lü yıllara kadar uzanan tarihi boyunca İlk Tunç Çağı'nı (İ.Ö. 2600-2100) yaşayan kent, daha sonra Hititlerin (İ.Ö. 1400-1200), Frigyalıların, Kimmerlerin, Lidyalıların, Perslerin (İ.Ö. 1200-333), İskender İmparatorluğu'nun ve Bergama Krallığı'nın (İ.Ö. 333-133), ardından Romalıların (İ.Ö. 133- İ.S. 395) yönetiminde kaldı. Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesiyle (395) Bizans Devleti'nin payına düştü.

İslamiyet'in yayılma dönemlerinde Arap orduları Konya'yı Emeviler döneminde iki kez, Abbasiler döneminde de bir kez ellerine geçirmelerine karşın, X. yüzyıl başlarına kadar bu istilalar geçici oldu ve kent Bizanslılar tarafından geri alındı. XI. yüzyılın ikinci yarısından sonra Anadolu'ya Türk akınları başladı ve Alparslan'ın Malazgirt zaferinin (1071) ardından Selçuklu beylerinden Kutalmışoğlu Süleyman Şah Konya'yı fethederek burayı kurduğu Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti yaptı.

Konya'nın önemi ve nüfusu, siyasal olaylara, üzerinde bulunduğu yolun işlerlik derecesine ve büyük ölçüde tahıl yetiştirilen alanın tarımsal üretimine bağlı olarak tarih boyunca değişmiştir. Roma döneminde önemli bir yol kavşağı ve Lykaonia eyaletinin merkeziydi. Ortaçağda Selçuklu Devleti'nin başkenti olarak çok gelişti, anıtsal yapılarla süslendi.

Konya, Osmanlı Devleti zamanında da yalnız bir eyalet merkezi olarak değil, Mevlana'nın önderliğinde kurulan Mevlevilik Tarikatı'nın merkez faaliyetlerini sürdürdüğü bir kent olarak da önemli olmuştur. Tümüyle bir Selçuklu kenti görünümündeki Konya'da bu dönemden kalma çeşitli işlevlerde pek çok anıt bulunmaktadır. Bu yapılarda güçlü yerel geleneklerin etkisiyle yeni bir Türk-İslam sanatının biçimlendiği görülür. Karamanoğulları dönemi mimarlığında Selçuklu geleneği sürdürülmüş, Osmanlı döneminde de önemini koruyan kent çeşitli yapılarla donatılmıştır.

Topraklarının en büyük bölümü İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan, güneyde Akdeniz Bölgesi'nin Toroslarla kaplı iç kesimine de taşan il 47.420 km^2 yüzölçümüyle Türkiye'nin en geniş ve nüfus bakımından en kalabalık dördüncü ilidir. İç Anadolu'nun en kurak kesimini batıdan çeviren dağlardan bol sulu akarsuların ovaya indiği yerde bulunan Konya'nın, tarih öncesi çağlardan günümüze kadar dağların kenarını izleyen ve Akdeniz kıyılarına uzanan yol üzerindeki konumu, kentsel bir yerleşmenin kurulmasına çok elverişlidir. Anadolu'nun tarih öncesi kent özelliği gösteren belki ilk yerleşim yeri olan Çatalhöyük Konya'nın

hemen yakınındadır. Kentin bugünkü planı ve çeşitli kesimleri arasındaki farklı görünümler çok uzun bir evrimin sonucunda ortaya çıkmıştır. Konya'nın en eski çekirdeği, kentin ortasında yığma bir tepe olarak yükselen Alaeddin Tepesi'nin çevresini kabaca dairesel bir alan halinde kuşatır.

Konya Osmanlı döneminde de uzun süre İstanbul'dan güneydoğuya uzanan ordu ve kervan yolu üzerinde bir durak, Karaman eyaletinin merkezi olarak önemini korudu. Ama XIX. yüzyılın ilk yarısında nüfusu 140.000 kişi kadar olan kent daha sonraları çeşitli nedenlerle, özellikle tarımsal üretimin kuraklıklar yüzünden gerilemesiyle azalmıştır. Konya'nın yeniden kalkınması aynı yüzyılın sonlarında ilk büyük sulama tesisinin yapımı ve demiryolunun kente ulaşması (1896) ile başlamış, cumhuriyet döneminde gösterdiği büyük ekonomik gelişmeye paralel olarak nüfusu da artmıştır.[1]

Bu yazımızda Konya ilinin sosyal yaşamında geçmişten günümüze kadar önemli bir yere sahip olan Konya oturakları ve daha sonra gündeme gelmiş olan Konya baranaları konu edilmektedir. Özellikle müzikal yapısıyla dikkati çeken Konya oturaklarının, geçmişte sosyal anlamda neler ifade ettiğine değineceğiz. Daha sonra Konya baranalarının Konya oturaklarıyla ilişkisi ve baranaların son durumu hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

Geçmişten Günümüze Sosyal Yaşamın Bir Parçası Olarak Konya Oturakları

"Oturak" sözcüğü köken olarak "oturmak" tan gelmektedir. Toplanarak birlikte oturmak anlamında "oturak tutalım", "oturak edelim" demek oturak toplantısı için bir araya gelmek demektir. Belli bir grup insanın önceden bilinen bir yerde ve zamanda toplanarak sohbet ettikleri, müzik dinledikleri içkili toplantılara oturak adı verilmiştir. Şehir dışında bağımsız evlerde, gecenin ilerleyen saatlerinde düzenlenen bu toplantılar yalnız erkeklere mahsustur. Oturaklar, genellikle akşam ilerleyen saatlerde başlayıp sabaha kadar sürmektedir. Ancak bazen günler ve geceler boyu süren toplantılar da olabilmektedir.

Konya oturaklarının burada ortaya çıkması rastlantısal olarak gerçekleşmiş değil, dönemin ve şehrin içinde bulunduğu koşullarla ilgilidir. Mevlana'nın burada yaşamış olması, Mevlevilik ayinlerinin burada yapılması, Konya'da köklü bir müzik kültürünün ortaya

[1] Konya'ya ilişkin genel bilgiler için bkz. (Büyük Larousse c.11.: 6964).

çıkmasını sağlamıştır. Selçuklular döneminden itibaren burada musiki sadece bir eğlenme ve dinlenme aracı olarak değil, dini törenlerin, savaşların, doğum, sünnet, evlenme gibi toplumsal törenlerin vazgeçilmez bir unsuru olarak gelişmiştir (Çakır, 2005: 356-363). Ancak bu dönemin öncesinde Türklerin Konya'yı fethetmesinden sonra Orta Asya'dan gelen ozanların burada bir çalıp söyleme geleneğini başlattıklarına ilişkin görüşler de vardır (Sakman, 2001: 16). Bu konuyla ilgili kaynak kişi anlatısı şöyledir:

"Ama şu var, oradan gelmiş Konya oturakları Konya'da vücut bulmuştur, kendi töresini kurmuştur. Hz. Mevlana Fihimafih'te diyor ki, biz Horasan'da kalsaydık vazederdik, halka irşatta bulunurduk. Ama bu şehre geldik bizden şiir söylememizi istediler diyor. Bize burada şiir söylemek düştü, biz bu şehirde insanların şiir söylediğini gördük diyor."

Keramat-ı Mevlana adlı eserde Mevlana'nın bir gün Sultan Rükniddin'e halk üzerindeki intibalarını göstermek üzere nakkareler, nefir, kus ve zurna çaldırdığı ve bunun üzerine halkın toplandığı anlatılmaktadır.[2]

Konya oturaklarının ilk çıkış yeri kent merkezi olmuştur. Önceleri elit bir tabakaya hitabetmiş olan oturaklar belli kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Ortaya çıkabilecek gürültü nedeniyle etrafa rahatsızlık vermemek için olsa gerektir, oturaklar için gözden uzak yerler seçilirdi. Oturak toplantılarının merkezde Topraklık, Yıkık Mahalle, Larende, Meram, Lalebahçe Durunday, Araplar, Türbeönü, Dolav, Sedirler gibi semtlerin evlerinde yapıldıkları bilinmektedir (Pirgon ve Demirkaya, 2012). Oturaklar hiçbir zaman gündüz saatlerinde yapılmaz; önce yatsı namazları kılınır ardından oturağa katılmak söz konusu olabilirdi. Yalnız erkeklerin katıldığı (oyuncu kadınlar dışında) oturaklara girebilmek için belli bir yaşta olmak şartı aranırdı. Bu konuyla ilgili kaynak kişi anlatısı şöyledir:

"Rahmetli babamın bir arkadaş grubu vardı. Onlarla sürekli düğünlere falan da gidiyorlardı. Ova köylerinden birine bir gün düğüne gitmişler. Erken başlamış düğün, ikindi namazı için çalarken bırakmışlar; biz namazımızı kılalım demişler. Ezan okundu mu okundu, bırakıyorlar namazı kılıp tekrar geliyorlar. Akşam ezanı okundu mu okundu namaz kılıp gelmişler. En son yatsıya gelmişler, yatsı ezanı okundu mu okundu biz bir namazı kılalım diye bırakınca, düğün sahibi de demiş ki, kardeşim siz buraya namaz kılmaya mı geldiniz, çalgı çalmaya mı? demiş. Asla yatsı namazını kılmadan bu insanlar ağızlarına içki koymazlar."

---

[2] Kaynak kişi tarafından aktarılan bilgidir.

Oturaklarda içkinin yanında meze türünden yiyecekler hazırlanır. En çok rağbet edilen mezeler ise cacık, peynir, kavun ve kışsa pastırma gibi yiyeceklerdir. Ancak ana yemek her zaman et yemeklerinden biridir. Genellikle oturağın yapılacağı gün bir kuzu kesilir ve etinden yararlanılır. Oturakların bitiminde ise mutlaka işkembe çorbası ikramı vardır.

Oturakların düzenlenmesinde pek çok kişi görev almaktadır. Ancak en önemli görev toplantının organizasyonundan sorumlu olan, "efe" ya da "hovarda" olarak adlandırılan kişilere aittir. O dönemde hovarda olmak için belli özelliklere sahip olmak gerekliydi. Gözü pek, cesaretiyle tanınan, zengin ve çevresi geniş olan bir erkek hovardalık yapabilirdi. Oturağın düzenleneceği yerin seçimi, misafirlerin davet edilmesi, oturaktaki yemek, içki ve mezelerin masraflarının karşılanması, oyuncu kadınların getirilmesi hovardaların denetiminde olmaktadır. Hovardanın başka bir görevi de oturaklarda güvenliğin sağlanmasıdır. Oyuncu kadınlara yapılan herhangi bir yanlış davranışta ya da oturağın kurallarına aykırı olan durumlarda hovarda müdahale etmekte, hatta bu uğurda gerekirse cinayet işleyip hapse düşebilmektedir (Sakman, 2001: 24). Zaman zaman parasız insanların da hovardalık yapmasının yanı sıra, o dönemde Konya oturaklarında dönüp dolaşan, orada müzik dinleyen ve seven insanlara da genel olarak hovarda denildiği kaydedilmektedir. Konya'da hovardalara özgü bir kıyafet olduğundan onları dışarıdan bakan bir insanın da tanıması mümkün olabilir. Feslerine sardıkları çember adı verilen örtü en belirgin özellikleri olarak bilinir.

Konya oturaklarında en az hovardalar kadar önemli olan başka bir insan unsuru da oyuncu kadınlardır. "Kapatma" olarak da adlandırılan oyuncu kadınlardan bir ya da birkaç tanesi oturaklarda bulunabilir. Oyuncu kadınları, oturaklara getirip götüren kişi bohçacı kadındır. Oyuncu kadından sorumlu olan bir hovarda vardır; ancak bu kadınlar hovardalarının yanında bulunamazlar. Kadının hovardasının kim olduğu ise hiç kimse tarafından bilinmemesi gereken bir konudur. Oyuncu kadının hovardasının bilinmesi yöresel tabirle "gubuzluk" olarak bilinir ve hoş karşılanmazdı. Bohçacı oyuncu kadını getirir, elinde taşıdığı bohçasında ise kadının zilleri, kaşıkları, kıyafetleri bulunurdu. Ayrıca oturaklarda gerekli yiyecek ve içkilerin alınması da bohçacının göreviydi. Oyuncu kadınlar oynamak dışında yemek, meze ve içkilerin hazırlanmasında ve servisinde de görev alırlar. Aynı zamanda oturaklarda hizmet eden kişi durumundadırlar. Bu toplantıların

başlangıçta oldukça ciddi ve güvenilir bir ortamda icra edildiğini ifade eden kaynak kişimiz, oyuncu kadınların durumunu şöyle anlatmaktadır:

"Konya oturakları çok nezihtir ve çok masumdur. Çünkü ben oyuncu kadınlara verilen değeri biliyorum. Oyuncu kadınlara yakılan kaç tane türkü vardır Konya'da... Oyuncu kadınlar evin hanımı gibi muamele görür. Eğer bir hovarda yanında kadın taşıyorsa, Konya'da bu yerel tabirdir; "avrat taşımak" derler, bir oyuncu kadın varsa, kapatması varsa, o yanında taşıdığı avradı evine götürür. Nikahlı karısı gibi çevrede bulunanlar ona hürmet gösterir; oturakta olan insanlar da öyle. Asla öyle bir sarkıntılık falan söz konusu değildir. Çünkü onu hangi hovarda getirdiyse onun malıdır. O günkü anlayış budur. Hatta o evin kadını, oyuncu kadına hürmet eder, girerler mutfağa evin hanımıyla beraber yemek hazırlarlar. Evin hanımı gibi kabul görür. Konya'nın yakın köylerinden birinde böyle bir oyuncu kadın oturaklarda 20-25 yıl hizmet etmiş. Nikah falan yok, öldükten sonra efesi, hovardası kadına mirasından pay vermiştir. Bakın ne kadar kabul görmüş. Evet bir kadın birinin yanında kapatmadır. Ama günümüz hayat kadınları boyutlarında değildir. Nikahlı karısı gibi onu her yere götürür, evinde kabul görür, tek yaptığı oturaklara gitmesidir. Evet oynuyor, ama kimse ona dokunmuyor."

Oturaklarda görev yapan oyuncu kadınlar zamanla tövbe edip bu ortamlardan çekildikten sonra, evlilik yaparak diğer insanların arasında yaşamlarını sürdürebilirler. Oyuncu kadınlar ve hem onların yardımcısı olan hem oturaklarda her türlü hizmet için kullanılan "bohçacı" kadınlar genellikle yörede bulunan Rum kökenli kadınlardandır. Bu kadınlardan hiçbiri kendi adlarını kullanmamış Çopur Kız, Tahta Bahir, Dereli Fadim gibi takma adlarla bilinmişlerdir (Pirgon ve Demirkaya, 2012). Sabahattin Ali'nin Konya'da Almanca öğretmenliği yaptığı dönemde tanıdığı ve bir öyküsünde anlattığı, oturaklarda hizmet etmiş olan Gramofon Avrat da buraya İstanbul'dan gelmiş olan Rum kökenli bir kadındır. Sonradan tövbe etmiş ve bir evlilik yaptıktan sonra yaşamını burada tamamlamıştır.

Yörede pek çok insanın katkısıyla organize edilen Konya oturaklarının sosyal yaşamdaki bir başka fonksiyonu da, belirli bir olgunluğa sahip genç erkeklere verilen eğitimdir. Bu durum kaynak kişimiz tarafından şöyle anlatılmaktadır:

"Tabii orada insanlar içki içiyor, bol meze var, oyuncu kadınlar var mutlaka. Ama günümüzün ölçülerine göre asla dekolte sayılmayacak elbiselerle oyun oynadıkları ve insanların edep dışı bir harekette bulunmadıkları, o günün tabiriyle "dul gelir kız giderdi" diye bir tabir

vardır. Kimse ona dokunmaz töremiz böyledir. Kimse kaşını kaldırıp ona bakmaz. Tabii ki, oynayan kadına bakacaksınız, ama olay öyle değildir. Aslında bu bir nefis terbiyesidir. Şimdi düşünün kadın görmemiş insanlar öyle bir oturakta kadın tanıyor, bir nefis terbiyesi alıyor ve içkili bir ortamda insanın kendisini frenlemesi çok zor olsa gerektir. Ama o oturakta bu nefis terbiyesi veriliyor işte. Konya oturaklarında aynı zamanda bir cinsel eğitim de verilmekteydi. Yüzyıllardır halkın kendisini eğittiği bir kurum bu. Zaten orada belli bir yaşa gelmeyen belli bir olgunluğa sahip olmayan insan olmuyor."

Konya oturakları, her zaman belli kurallar doğrultusunda gerçekleştirilen faaliyetlerden oluşmaktadır. Müzik çalıp söyleme ve dinleme yönünün ön plana çıktığı oturaklarda solo olarak söylenen türküler de belli bir plan ve program doğrultusunda icra edilirdi. Her zaman "Çuhacıoğlu Peşrevi"yle başlayan Konya oturakları, sırasına göre çalınıp söylenmesi zorunlu olan parçalarla devam ederdi. Konya türkülerinin pek çoğunun makama dayalı olması nedeniyle zorunlu olarak böyle bir sıralama söz konusu olmuştur. Yöreye has türkülerin bu kendine özgü yapısının oluşumunu kaynak kişimiz şöyle anlatmaktadır:

"Konya türkülerinde, sanat müziği parçalarında mevcut olan ara nağme vardır. Konya türkülerinin neredeyse tamamında ara nağme vardır. Bunu merhum babam Mevlevi dergahındaki müzisyenlerimizin türkülerimize yaptığı müdahalelerden sonra olduğunu söylerdi. Burası Mevleviliğin başkenti, birçok müzisyen yetişiyor dergahta. Bu insanların halk müziğine kayıtsız kalmaları mümkün değil. Gündüz dergahta çalan bu insanlar, daha sonra oturak gecelerine iştirak ediyorlardı. Ben buna inanıyorum, hatta bunların tanıkları var. Sakallı adamların geldiklerini, oturaklarda çaldıklarını ve türkü söylediklerini biliyoruz. Sonuçta orada bir musiki etkinliği var."

Oturaklarda Çuhacıoğlu Peşrevi'nin ardından çalınması zorunlu parçalar çalındıktan sonra, mecliste bulunan âşıklar tarafından divanlar ve koşmalar okunmaktaydı. Zamanla Konya oturaklarında âşıkların etkisi azalınca, tamamen türküler okunmaya başlanmıştır. Daha sonraları bu türküleri kaşık oyunlarının ritmiyle oyuncu kadınlar söylemişlerdir (Sakman, 2000: 77). Konya'da oturaklarda çalınıp söylenen türkülerle bir "oturak repertuarı"nın oluştuğu görülmektedir. Bu anlamda Konya oturakları yöreye özgü müziğin ve türkülerin olduğu kadar, oyunların da icra edildiği yerler olmuşlardır. Oturak meclislerinde erkeklerin oynaması söz konusu olmayıp, oyunlar yalnız oyuncu kadınlar tarafından oynanmıştır. Oyuncu kadınlar kaşıklarla oynarken aynı zamanda yöresel türküleri de söylemişlerdir. Oturaklarda

oynanan oyunlar bu ortamlara özgü oyunlar olarak algılanmış ve zamanla kaybolup gitmişlerdir.

Konya oturaklarının kent merkezinde ortaya çıkmış olduğundan ve kent kültürünün özelliklerini yansıttığından daha önce de bahsetmiştik. Konya oturaklarının bir de köylerde düzenlenen türleri vardır ki, bunlar belli bir amaç için yapılmaktaydı. Bu tür oturaklar genellikle düğün yapıldığı zaman veya köye hatırlı bir misafir geldiğinde düzenlenmekteydi (Sakman, 2000: 79). Radyo ve televizyonun olmadığı, eğlence mekânlarının bulunmadığı o dönemlerde özellikle kent merkezinde oturaklar insanların dinlenme ve eğlenme ihtiyaçlarını gidererek çok önemli bir işlevi yerine getirmişlerdir. Köylerde ise düğünlerin bir parçası durumuna gelen oturaklarda amaç eğlenmek olduğu kadar programın zengin bir hale getirilmesidir. Geçmişte evlenecek gencin arkadaşları düğünden önce mutlaka bir oturak düzenlemekte ve düğünden önce düzenlenen bu toplantıya "zamah gecesi" adı verilmekteydi (Tan, 1987: 83).

Önceleri oldukça katı kurallara göre düzenlenen ve belli bir disiplin içinde yürütülen Konya oturakları, zaman içinde özünden uzaklaşmış ve bir cinsel gösteriye dönüşmüştür. Bu yozlaşmanın bir yansıması olsa gerektir; adı da değişerek "oturak âlemleri" olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Bu yozlaşmanın nedenleri de şöyle ifade edilmektedir:

"Şimdi zaten ben köy oturaklarıyla kent merkezinde yapılan oturakları hep ayırmışımdır. Çünkü şehirde yaşamanın getirdiği bir ekonomik güçle, sosyal-kültürel çevreyle, köyde yaşayan insanların sosyal-kültürel, ekonomik farklılıklarını göz önüne alırsanız fark zaten ortaya çıkacaktır. Kent merkezinde yapılan oturaklar daha bir elit tabakaya hitap eder. Okumuş insanlar vardır, memurlar, esnaflar, tüccarlar vardır. Daha bir seviye yüksektir. Ama köy oturaklarında seviye düşer. Belki de Konya oturaklarını yozlaştıran bu köy oturakları olmuştur. Şehirdeki insanlar bir kültürel alt yapıya sahiptir. Konya kent merkezinde oturağın töresinin dışına çıkmaları beklenemez. Ama köylerde insanlar daha rahat hareket ederler; belki de bu bozulma orada başladı. Oturakların cinsel bir gösteriye dönüşmesi köylerde çok daha kolay. Çok daha rahat hareket edebildikleri için oralarda başlamış olmalı diye düşünüyorum. Özellikle zengin ova köylerinde oturaklar çok daha yaygındır, ekonomik güçleri vardır, dolayısıyla her ortam mevcuttur. Hala oralarda düğünlerde bu gelenek devam ediyor."

Konya oturaklarının başlangıçta toplu halde müzik dinleyerek hoşça vakit geçirmek amacına yönelik kendi halinde bir halk eğlencesi olmasına rağmen daha sonraları şekil değiştirmesinin kuşkusuz birçok nedenleri vardır. Şehir merkezinden uzak olan yerlerde kontrolün olmaması nedeniyle bu eğlencelerde rahat davranışların sergilenmesi söz konusu olabilir. Önceleri kadınların pek ortalarda görünmediği zamanlarda bir tabu olarak görülen kadın olgusu, zamanla bu özelliğini kaybetmiş ve insanların yeni arayışlara girmelerine neden olmuştur. Yine toplumsal bir değişmenin sonucu olarak önceleri belli bir sınıftan ve düzeyden insanların katılabildiği oturaklara zamanla her çeşit insanın girmesi bu bozulmuşluğu hazırlayan unsurlardan biri olmuştur.

1925 yılında çıkarılan tekke ve zaviyelerin kapatılmasına ilişkin yasanın ardından bütün tarikat faaliyetleri yasaklandığı gibi Mevlevi ayinleri de yasaklanır. Bununla birlikte oturak toplantıları da denetlenmeye başlanır. Oturaklarda bulunan oyuncu kadınlar da yakalanarak ailelerine teslim edilirler. Bunun üzerine bazı hovardalar oyuncu kadınları hizmetçi olarak nüfuslarına geçirirler (Tan, 1987: 83). "Oturak âlemleri"ne getirilen bu yasaklamayla birlikte, Konya'da musikiyi yüzyıllar boyunca yaşatmış olan masum bir halk eğlencesi olan oturak toplantıları da yapılmamaya başlanır. O dönemde sahip olduğu kötü şöhret yüzünden "oturak" adı bile Konya'da telaffuz edilmemeye başlanır. O eski formunda olmasa da, o zamanki fonksiyonunu kaybetmiş olsa da, şehrin sahip olduğu müzik kültürü ve sosyal yapısı bu tür toplantıların devamını sağlamıştır. Konya'da içkinin içilmediği, oyuncu kadınların bulunmadığı, yöre türkülerinin söylendiği toplantılar hala mevcuttur ve buna "muhabbet" adı verilmektedir.

Konya Oturaklarıyla İlgili Bir Kavram Olarak Baranalar

Konya oturaklarıyla kimi zaman ilgili kimi zaman da farklı bir şey olarak karşımıza çıkan bir de "barana" kavramı mevcuttur. Barananın ne olduğu konusunda kaynaklarda çeşitli görüşler mevcuttur. Bu çalışmamız sırasında barananın birbirinden farklı üç anlamda kullanıldığını tespit ettik: a. Oturakla eş anlamlı olarak, müzikli toplantının adı, b. Oturaklarda görev alan saz takımının adı, c. Dayanışma ve yardımlaşma içinde olan bir arkadaşlar topluluğu.

İlk anlamıyla ele aldığımızda barana bazı kaynaklarda oturak eğlenceleriyle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır:

"Bu oda oturmalarında herkesin bir görevi vardır. Öyle bir özelliği olmayan kimse yoktur denilebilir. Hemen hepsi de ya bir müzik aleti kullanır veyahut da güzel sesiyle meclise renk ve zevk katardı. Bazıları hizmet eder, bazıları oyun çıkarır, herkesi eğlendirerek neşeye boğardı.... Barananın eğlencelerinde oyuncu kadınlar da bulunabilirdi. Bunlar eğlencede görev aldıkları gibi ikramların servisini de yaparlardı" (Özönder, 1998: 336-337).

Burada anlatıldığı şekliyle barana tamamıyla oturak toplantıları şeklinde olmaktadır. Barana özellikle uzun kış gecelerinde evlerde yapılan kendi halinde bir halk eğlencesi gibi görünse de oyuncu kadınların varlığı aradaki büyük benzerliğe işaret etmektedir. Oturakların Konya'da yasaklanmasından sonra içki ve oyuncu kadınların bulunmadığı, müzikli toplantıların yapılmaya devam ettiği bilinmektedir. Bu durum Konya'da oturaklarla eş anlamlı olarak barana sözcüğünün de kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca "Konya oturakları"nın ilk dönemlerindeki özelliğini kaybederek "oturak âlemleri"ne dönüşmesi sürecinin ardından bu kötü şöhreti hatırlatmamak üzere aynı toplantılara "barana" adının verilmesi de söz konusudur. Bu konuyla ilgili olarak kaynak kişi ifadesi şöyledir:

"Aslında Konya'da barana denilmez, Konya gecelerinin genel adı oturaktır. "Oturak alemi" olarak bilinir ama aslında alem değildir; sadece oturaktır. Bu âlem sonradan yakıştırılmıştır. Barana daha çok oturakların zamanla dejenerasyona uğraması sonucu meydana gelen kötü şöhreti hatırlatmamak için denilmeye başlanmıştır veya bir arkadaş topluluğuna barana, ama müzikli bir toplantı asla barana değildir, oturaktır. Ancak günümüzdeki değişmeleri göz önüne alırsanız, oturak kelimesinin şehirden biraz dışlandığını görürüz. Yani artık oturak dediğiniz zaman insanlar o kötü şöhret var ya, kötü bakıyorlar. Ama aslında hiç hak etmediğimiz bir kötü şöhret. Onu dışlamak için "barana" kelimesi kullanılır olmuştur. Ama aslolan oturaktır. Yurdumuzun birçok yöresinde işte Urfa'da sıra geceleri, Trabzon'da zevk, âlem isimleriyle geçiyor, Orta Anadolu'da barana deniyor gene, Konya'da bu eğlenceler "oturak" ismini almıştır. Bunları bir bütün olarak düşünürseniz birbirinden çok farklı şeyler değiller. Ama bazı törelerle birbirinden ayrılıyor. Konya'daki asıl özellik oyuncu kadınların olmasıdır, içkinin olmasıdır".

"Belli bir kültür seviyesi tabii ki var o oturaklarda, şehir muhitinde olan oturaklarda birbirine yakın olan insanların bir grupları var; belki işte bu gruplara barana diyebiliriz. Sizin barananızda kim var, işte şu var, ama yaptıkları şey oturaktır. Yani baranayı burada kullanırlarsa bir

arkadaş topluluğu şeklinde algılamak gerekiyor. Onun dışında Konya'da barana diye bir şey yok, oturak vardır."

Bu ifadelerden de "barana"nın iki farklı anlamı ortaya çıkmaktadır; oturakların genel olarak barana olarak adlandırılması ve oturaklarda sürekli birlikte yer alan arkadaşlar topluluğu. Daha önceleri oturaklardaki arkadaş topluluğuna barana denilse de zaman içinde barana o müzik ve eğlencenin iç içe olduğu eğlence ortamlarından soyutlanarak, birbirleriyle belli zamanlarda görüşerek arkadaşlıklarını sürdüren bir grubu ifade etmeye başlamıştır.

Barananın ikinci anlamına baktığımızda, oturaklarda müzikal anlamda görevleri olan, enstrüman çalan kişilere toplu olarak bu adın verildiğini görüyoruz. Bazı kaynaklarda barananın bu anlamda kullanılmıştır.

"Barana denince Konya'da musiki takımı anlaşılır. Baranada divan saz, cura, ud, kanun, tef, tahta kaşık çalan sanatçılarla türkü söyleyen solistler bulunur. Önceleri Konya türküleri sadece divan saz, cura ve tefle icra edilirken XX. yüzyıl başlarında ud, kanun, cümbüş de katılmıştır. Darbukaya baranada yer verilmez. Bugün Konya merkezinde 11 barana bulunduğu belirlenmiştir" (Halıcı, 1985: 44-45).

Barananın bu anlamda kullanıldığı başka bir kaynakta ise;

"Halen gizli ve seyrek olarak Konya'nın bazı köylerinde oturak alemi düzenlendiği bilinmektedir. Konya merkezinde ise, oturak âlemlerinin müzik takımı olan baranalar sık sık bir araya gelmekte; Konya türkülerini, oyun havalarını çalıp söylemekte, kendi deyişleriyle muhabbet yapmaktadırlar. Böylece oturağın müziğiyle yetinilmekte; oyun ve içkiye yer verilmemektedir" (Tan, 1987: 83).

Önceleri oturakların bir parçası olan baranalar, zamanla daha farklı anlamlara sahip olarak günümüze kadar gelmiştir. Ancak ağırlıklı olarak oturak sözcüğünün yerine geçtiğini söylemek mümkündür.

Sosyal Yaşamda Fonksiyonel Bir Birlik Olarak Baranalar

Barananın üçüncü anlamına baktığımızda şu ana kadar anlattıklarımız dışında, aynı zamanda sosyal yapıda yepyeni bir kavram olarak yerini aldığını görmekteyiz. Barana artık günümüz sosyal koşullarının değişimine bağlı olarak eğlence ve boş zaman geçirme imkânlarının daha da artmasıyla müzikal yapısından uzaklaşarak, farklı bir biçim kazanmıştır. Sosyal yardımlaşma ve dayanışma ruhunun da

içinde bulunduğu, uzun yıllara dayalı dostluk ve arkadaşlık ortamı olarak baranalar güncel yaşamda varlığını sürdürmektedir. Baranaların bu yeni görünümü kaynak kişi tarafından şöyle anlatılmaktadır:

"Barana bizim Konya'daki tabiriyle farklı meslek gruplarından, farklı tahsil gruplarından, ancak belli kültür grubuyla bir araya gelen, asgari müştereklerde buluşan insanların oluşturduğu topluluk. Ancak bu topluluğun oluşturulması ve devamında insanların mutlaka fedakârlık yapması gerekir. Barananın özünde fedakârlık vardır. Gerektiğinde maddi, gerektiğinde manevi fedakârlık vardır. Barana mensuplarından bir tanesi dara düştüğünde, barananın diğer üyeleri ona yardım etmek zorundadır. Barana mensuplarından bir tanesi oğlunu, kızını evlendireceğinde veya sünnet düğünü yapacağında diğerleri hep birlikte ona destek olmak durumundalar. Manevi fedakârlık, ev taşıyacağında, annesi-babası öldüğünde; maddi masraf konusunda işleri bozuk gittiğinde her şekilde mesaisini bile ayırabilecek kadar desteklemek durumunda. Bu hem eğlenceli hem zahmetli ama sonunda gurur veren haz veren bir topluluk."

Baranalarda bulunan kişiler çocukluktan itibaren arkadaşlık etmiş, okullarda tanışmış ve birlikte olmuş, aynı iş yerlerinde çalışan veya aynı meslek grubundan olan, akraba çevresinden olan kişilerdir. Barana grupları geçmişten itibaren tamamen erkeklerden oluşmaktadır. Kadınlar arasında bu tür arkadaşlık grupları mevcut değildir. Ancak aynı baranada bulunan erkeklerin eşleri, birbirlerine karşı belli bir yakınlık duymaktadır. Geçmişte yörede yaşayan Rumların da baranalara alındığı kaynak kişiler tarafından ifade edilmiştir. Her barananın mutlaka bir başkanı olmakta ve düzeni o sağlamaktadır:

"Barana içinde biraz daha sözü dinlenen, aklı başında, kültürlü bir insan barana başkanı olur. Barana başkanı olmak zahmetli bir iştir. Çünkü toplantı günlerini herkese haber verecek, falanca gün toplanıyoruz, falanca gün dağılıyoruz, bugün sıra sende, yemekleri tespit eder, organizasyon işini yapar. Diyelim ki, bir arkadaşımızın maddi olarak sıkıntısı var, barana başkanı o konuyla ilgilenir. Evlenmelerde hediye alınacak, mesela ben baranadan bir arkadaşın kızına talibim oğlum için. Barana başkanına önce konuyu anlatırım, onunla beraber dünür gidilir. Mesela bir arkadaşımızın evine hırsız girdi, ev eşyası lazım. Bir arkadaşımızın evi yandı, arabası kaza yaptı. Ne yapılacaksa barana başkanı tespit eder. Şunu yapalım arkadaşlar der, herkes görüşünü bildirir, kararlaştırılır verilir."

Barana toplantıları, haftada bir kez, daha önce karar verilmiş bir günde, belli bir kişinin evinde yapılır. O gün evinde toplanılacak kişinin herhangi bir mazereti varsa, durumunu barana başkanına iletmek zorundadır. Baranaya mazeretsiz gelmeyen insan barana başkanı tarafından cezalandırılır. Bu da mutlaka tandırda kuzunun yapılmasıdır. Kişinin mazeretinin bulunduğu durumlarda toplantı ertelenir. Bayram günlerine ya da belirli dini günlere rastlayan toplantılar da ertelenebilir. Olağanüstü bir durum olmadığında mutlaka daha önce belirlenen günde toplantı gerçekleştirilir. Barana toplantıları hafta sonları ya da haftanın diğer günlerinde mutlaka akşam saatlerinde yapılır. Bu gruplara toplantı günlerinin isimleri verilir: Salı baranası, Çarşamba baranası gibi...

Herhangi bir nedenle barana dışında kalmak söz konusu olamaz. Baranaya mensup biri, tayin veya başka bir nedenle bulunulan yerden ayrılmadığı sürece toplantılara katılmaya devam eder. Barana grubunda kesin bir sınırlama olmaksızın 8-10 kişi bulunabilir. Bu sayı zaman zaman 30-35 kişiye kadar ulaşabilmektedir. Konya'da halen varlığını sürdüren bir baranada 35 kişinin bulunduğu ve bu grubun 25 yıldır devam ettiği bilinmektedir. Aynı zamanda bir kişi eğer isterse birbirini hiç tanımayan insanlardan oluşan farklı baranaların üyesi olabilmektedir. Bu durum kaynak kişi tarafından şöyle ifade edilmektedir:

"Benim üç tane farklı baranam var. Bir tanesi delikanlılıktan itibaren beraber büyüdüğüm arkadaşlarım bir tanesi böyle bir grup. Bir tanesi daha sonra benim taşındığım mahallede olan bir grup, orada tanıştık. Bazen tesadüflere bağlı, ama akraba ilişkileri de baranayı oluşturur. Ama özellikle okul ve mahalle ilişkileri bu baranayı geliştirir. Köylerde falan da aynı köyün gençleridir, yaşları aynıdır zaten, o topluluk baranayı oluşturur. Ama bu barananın içinde fevkalade sivri insan varsa o bir şekilde dışlanır. Ama ufak tefek herkeste olabilecek hatalar varsa onlar hoş görülür. Hatta o barananın bir çeşnisidir, olması bile istenir."

Barana üyeleri arasında uzun yıllar boyunca düzenli olarak görüşmenin bir sonucu olsa gerektir, kuvvetli bir bağ oluşmuştur. Gruptaki kişiler zamanla birbirleriyle sırlarını paylaşırlar, ailelerine bile anlatamadıkları şeyleri birbirlerine anlatır hale gelirler. Bazen de periyodik olarak düzenlenen toplantı günlerinde, barana üyelerinden birinin sorunu topluca konuşulur. Hasta olan barana mensubunun hastane ve ev masraflarının karşılanması, borcu olan birinin acil olarak ödenmesi gereken senedi için yapılması gerekenler konuşulan konular arasında yer alabilir. Barana içinde çözümlenen bu gibi sorunlarda

büyük bir gizlilik hâkimdir. Sorunun nasıl çözümlendiğini kimse bilemez.

Barana grubundaki kişiler arasında zaman içinde bir otokontrol sistemi oluştuğu da bir gerçektir. Grup üyeleri tarafından, grubun yapısına uygun olmayan kişiler dışlandığı gibi, sonradan ortaya çıkan hatalı davranışlarından dolayı da üyeler uyarılır. Grup üyesinin toplum tarafından hoş karşılanmayacak her türlü kötü alışkanlığına ve yanlış tutumuna engel olunur.

Barana üyeleri arasında ortaya çıkan dostluklar zaman zaman akrabalıkla da sonuçlanabilmektedir. Hatta bu durum yöre insanı tarafından barananın en iyi yönü olarak ifade edilmektedir. Oğlu evlenme çağına gelmiş olana barana üyesi, bu konuyla ilgili olarak barana başkanının görüşüne başvurmaktadır. Çoğunlukla barana üyesi olan birinin kızı veya oğlu evliliklerde tercih edilmektedir. Böyle bir durum ortaya çıktığında barana toplantısında gençlerin evlilik sorunu konuşulabilir. Eş seçimi yapılmış ve düğün kesinleşmişse maddi açıdan yapılacaklar konuşulur.

Yalnız erkeklerin katıldığı bu toplantılarda amaç, birlikte yeme-içme, sohbet etme ve hoşça vakit geçirmedir. Çoğunlukla yemekli olan bu toplantılarda oturakların tersine içki içilmez. Müzik ve oyuncu kadınlar da mevcut değildir. Bu yemekli toplantıda yenilecek şeyler önceden kadınlar tarafından hazırlandıktan sonra tamamen erkekler tarafından servise sunulur. Temelde et yemeklerine dayalı olan Konya mutfak kültürünün bir sonucu olarak da ana mönüde her zaman et yemekleri vardır. Daha önceleri bu toplantılarda daha özel yemekler ve daha detaylı sofralar hazırlanırken, şu anda durum değişmiştir. Barana için hazırlanan bu özel yemeklere "sıra yemekleri" adı verilir. Bununla ilgili kaynak kişi anlatısı şöyledir:

"Ekonomik zorluklar bazı şeyleri kısıtladı. Mesela benim ilk baranalarımda barana muhakkak yemek sırası şeklinde olurdu. Sıra kimdeyse o yemek hazırlardı. Hanımlar da o eski yemekleri pek bilmiyor. O yüzden bu yemek geleneği yavaş yavaş terk ediliyor. Baranalarda muhakkak arabaşı yapılırdı, pişmaniye çekilirdi, genevir helvası falan yapılırdı, bunlar bırakıldı. Şimdi yemek oluyor. Mesela benim baranamın bir tanesinde biz dışarıda bir yerde yemek yeriz, sonra bir eve gideriz."

İşin yemek kısmı eski dönemlerdeki kadar önemli olmasa da özellikle akşam saatlerinde toplanıldığından, baranalarda halen yemekler hazırlanmaktadır. Yapılan yemeklerin de tam kıvamında olmasına dikkat edilmektedir. Baranada bulunan kişiler yemekleri

beğenmezlerse yemeyebilirler. Bu da toplantının yapıldığı ev sahibi için ceza verilmesi gereken bir durumdur. Bu gibi hallerde cezalı olan kişi bir kuzu alır. Barana toplantılarında mutlaka bulunması gereken yemekler vardır. Bunlar da kaynak kişimiz tarafından şöyle anlatılmaktadır:

"Yemekli olan barana toplantılarında Konya'nın yemekleri standart. Yoğurt çorbası, kış mevsimiyse pirinç pilavının üzerine "bütüm et" tabir ederiz, bütüm et ya da "orta" bunun diğer adı. Yaz mevsimiyse patlıcanın üzerine gene et buna da orta deriz. Bunun arkasına su böreği, su böreğinin arkasına da "sac arası" ... Sac arası Konya'ya özgü bir tatlı. Bunun arkasından dolma, yaprak sarması, yaprak sarmasından sütlaç. Toplantılarda hep bu mönü uygulanır, bu Konya'nın meşhur sıra yemeğidir."

Barana yemeklerinin olmazsa olmazı olarak bilinen "bütüm et"in hazırlanması da şöyle anlatılmaktadır:

"O bütüm et diye tabir ettiğimiz, kesinlikle kuzu eti olacak. Yarım gövdeye bütüm et denir, hemen hemen 7 kg. et eder. Onun özelliği susuz pişirilmesidir. Bir tencereye konur, içine yarım bardak kadar su ilave edilir, tencerenin ağzı hamurla kapatılır. O et mangal ateşinde dört saatte pişer. O piştikten sonra kemiğin ucundan tutunca silkelediğinizde elinizde kemik kalacak, o et düşecek. O kadar pişmiş olacak".

Geçmişte zengin bir görünüme sahip olan barana sofralarında da son zamanlarda değişmeler olmuştur. Bunda ekonomik nedenlerin payı olduğu kadar, yeni nesilden kadınların bu yemekleri bilmemesi de önemli rol oynamaktadır.

Konya'da geçmişten günümüze sosyal yapının farklı tezahürleri olarak kabul edilebilecek olan Konya oturaklarıyla baranalar arasındaki fark kaynak kişi ifadesiyle şöyledir:

"Şimdi oturak alemlerinde içki olur, müzik mutlaka olur. Benim baranalarımın hiçbirinde içki yoktur. Barana içindeki grupta içki içen insan olabilir, ama baranada o gün içmez. O gün oraya sohbet etmek için gelinmiştir."

İster oturak ister barana olarak adlandırılsın, bu tür toplantılarda daha önce yaşanan olumsuzlukların tekrar gündeme gelmemesi için genellikle içkinin dışlandığını görüyoruz. Oyuncu kadınların ve içkinin bulunmaması baranaların en temel ayırıcı özellikleridir. İnsanlar arasında belli paylaşım imkanlarını ve sohbet ortamlarını sağlamış olan baranalar, bu şekliyle de uzun zamandan beri

devam ederek günümüze kadar ulaşmıştır. Baranaların geldiği en son nokta kaynak kişimiz tarafından şöyle anlatılmaktadır:

"Yok çok azaldı. Benim gençliğimde babamın baranası olduğu dönemlerde yüzlerce baranadan bahsedebiliriz. Ama şu anda Konya'da belki otuz barana ancak vardır; otuz arkadaşlık grubu. Barana şimdi gençlerde de var ama gençler bizim kadar bu işe tutkun değiller. Benim yeğenlerimde var mesela bu, cumartesi akşamları gidiyorlar bir yerde yemek yiyorlar, oradan bilardoya filan gidiyorlar."

Belli bir tarihsel gelişim sürecinin ardından bir birikim sonucunda ortaya çıkan oturaklar, hazırlanmasında emek veren insanlar, toplantıda okunan müzikal parçalara ve yemeklerine kadar kendi kültürünü yaratmıştır. Son zamanlarda şekil değiştirmiş olarak sürdürülmekte olan bu toplantılar, bir sosyal aktivite olarak hala yerini korumaktadır. Baranalar da geçmişten günümüze doğru önceleri oturakları andıran toplantılar olarak, daha sonraları ise uzun yıllar süren bir arkadaş birliği olarak süregelmiştir. Adı her ne olursa olsun geçmişte olduğu gibi bundan sonra da insanların birlikteliğini sağlayan bu tür etkinlikler varolmaya devam edecektir.

Sonuç

Konya'da tamamen dönemin koşullarına uygun olarak ortaya çıkmış olan Konya oturakları, uzun yıllar boyunca önemli fonksiyonlara sahip olarak varlığını sürdürmüştür. Daha çok şehir ortamında, belli bir grubun belli kurallar doğrultusunda katıldıkları oturaklar, Konya türkülerinin kendine özgü yapısıyla günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır. Konya oturakları aynı zamanda radyo ve televizyonun, diğer eğlence kanallarının bulunmadığı dönemlerde müzikal anlamda bir doyumu sağlamış ve bir boş zaman değerlendirme faaliyeti olmuştur. Bir grup insanın bir araya gelerek sohbet etme fırsatı buldukları bu meclislerde, insanların birbirleriyle iletişim kurma imkânı da olmuştur. Sonradan köylerde ahır sekilerinde yapılan oturaklar, şehirdekinden farklı olarak tamamen düğünlere mahsus bir özelliktedir.

Önceleri büyük bir ciddiyetin hâkim olduğu Konya oturaklarında, zamanla bazı yanlış tutumların sonucunda yozlaşmalar başlamıştır. Bu yozlaşmanın etkisiyle "oturak âlemleri" ortaya çıkmıştır. Oturaklar gerçek anlamının dışında erotik bir gösteri olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Konya'da bu meclislerin yasaklanmasından sonra belki de oturakların bu kötü imajını silmek amacıyla "oturak" sözcüğü hiç

kullanılmamaya başlanmıştır. Bu aşamadan itibaren Konya'da erkekler arasında düzenlenen, saz üstadlarının da katılımıyla türkülerin icra edildiği, içkili toplantılara barana denilmeye başlandığını görüyoruz. Daha önceleri günlerce süren oturakların tersine bu toplantılar, yalnız bir akşam ya da geceye sığdırılmaktadır.

Baranalarda, oturakların vazgeçilmez unsurları olan oyuncu kadınların bulunmaması da bir başka ayırıcı özelliktir. Konya'da bu şekliyle halen varlığını sürdüren bu toplantılar her ne kadar eski oturakların ruhunu yansıtmaktan uzak olsa da Konya türkülerinin okunması nedeniyle, halk müziğimize katkı sağladıkları bir gerçektir.

Sosyal açıdan bakıldığında ise durum biraz daha farklıdır. Önceleri çalıp söyleme geleneğinin sürdürüldüğü, müzik dinleme ihtiyacının giderildiği, belli bir grup tarafından gerçekleştirilen kültürel ve sanatsal bir etkinlik, insanlar arasındaki bir iletişim mekanizması olan oturak ya da barana toplantıları, şu anda bu fonksiyonlarından uzaklaşmıştır. Konya'da müziğe meraklı sınırlı sayıdaki insan tarafından gerçekleştirilen baranalar, şu anda nostaljik bir görünüm verilerek sürdürülmektedir. Müzikli olan baranalar dışında, hacca gidip gelmiş kişilerin katılımıyla yalnız ilahiler söylenen toplantılar da yapılmaktadır. Din olgusunun günlük yaşamdaki etkisini arttırması oranında baranaların yapısında da böyle bir değişim ortaya çıkmıştır.

Barana kavramı aynı zamanda Konya'da yukarıda anlatılan anlamından farklı olarak, aynı çevrede yetişmiş olan, birbirlerine karşı maddi ve manevi anlamda sorumluluk duyan arkadaşlık gruplarını da anlatmaktadır. Haftanın belirli günlerinde periyodik olarak bir araya gelen insanlar, birlikte yemek yiyerek ve sohbet ederek hoşça vakit geçirmektedirler. Bunlar içki ve müziğin, oyuncu kadınların bulunmadığı toplantılardır. Bu baranalar sözü edilen işlevlerinin yanı sıra mensupları arasında bir sosyal yardımlaşma ve dayanışma anlayışını geliştirmişlerdir. Ayrıca baranada bulunan kişiler, belli bir gruba ait olma ihtiyacını giderdikleri gibi, bu grubun manevi desteğini de kendilerinde hissetmektedirler.

Kaynakça

BAYKARA, Tuncer (1985), *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi.

ÇAKIR, Vedat (2005), "Konya'nın Geleneksel Eğlence Kültürü", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 17, s.355-382.

HALICI, Mehdi (1985), *Konya Sazı ve Türküleri*, İstanbul.

ÖZÖNDER, Hasan (1998), *Sille (Tarih-Kültür-Sanat)*, Konya: Merhaba Basımevi.

PİRGON, Yüksel, DEMİRKAYA, Ezgi (2012), "Konya Kaşık Havalarının Usul, Makam ve Ayak Yönünden İncelenmesi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 32, s.385-407.

SAKMAN, M. Tahir (2001), *Dünden Bugüne Konya Oturakları*, İstanbul: Milenyum Yayınları.

TAN, Nail (1987), "Konya Oturak Âleminin Folklorik ve Turistik Değerlendirilmesi", *Türk Folklor Araştırmaları*, 614.

SOHBET GELENEĞİNDE "MUHAMMEDİYE"NİN YERİ

İbrahim AKYOL*

Öz

Halk kültürünün gelişmesinde, zenginleşmesindeki en önemli metotlardan birisi de sohbet geleneğidir. Sohbet ile milletin fertleri belirli bir eğitim ve ahlak terbiyesi alırlar. Geleneksel sohbet mekânlarımız sadece yâran ile sınırlı olmayıp köy odaları, mahalle odaları, dergâhlar, tekkeler, cemevleri, camiler, kıraathaneler vb. insanların çeşitli sebeplerle bir araya geldikleri mekânlardır. Bu mekânlarda dinî, tasavvufî, irfanî edebî ve kültürel hayatımıza etki eden birçok eser okunmuş ve bunlarla toplum kendi iç kültürel ve inanç dinamiklerini oluşturup geliştirmişlerdir. Bu eserlerden birisi de 15. yüzyılda yaşamış Gelibolulu Yazıcızâde Mehmed Efendi'nin kaleme aldığı "Muhammediye" adlı manzum mesnevisidir.

Yazıcıoğlu Mehmed'in Hz. Peygamber'i rüyasında görmesi üzerine yazdığı Muhammediye, halk arasında Siyer-i Nebî olarak da bilinir. Genel olarak 3 bölüm olup toplamda 9 bin beyitten fazladır. Eser tarih boyunca çeşitli sohbet mekânlarında okunmuş ve zaman zaman günümüzde de okunmaktadır. Eser, Anadolu ve Rumeli'nin yanı sıra Kırım'da, Kazan'da ve Başkurt Türkleri arasında da tanınmıştır. Muhammediye'nin aruzun kolay kalıpları ile yazılması, sade ve samimi ifadesi, akıcı üslûbu ve halk dilinden tabirleriyle asırlardan beri geniş halk kitleleri üzerinde etkili olmuştur. Geleneksel sohbet mekânlarında çok sık okunması sebebiyle, Süleyman Çelebî'nin Vesiletü'n-Necât'ından sonra yaygın din eğitiminin dayandığı en mühim eserdir.

Giriş

İnsanoğlunun sosyal bir varlık olması, tek başına hayatını devam ettirmenin zorlukları fertleri bir araya getirmiş ve toplumlar oluşmuştur. Bir arada yaşama kültürünün gereği olarak insanlar arasındaki iletişim artmış ve bunun neticesinde yeni kültürler oluşmaya başlamıştır. Bu durum toplumun kendi iç dinamiklerini, sosyal ve kültürel hayatın oluşumunu, ardından da bunları düzenlemeyi gerekli kılmıştır.

Halk kültürünün oluşumunda, gelişiminde, zenginleşmesindeki en önemli vasıtalardan birisi de sohbet geleneğidir. Sohbet ile milletin

* Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

fertleri belirli bir eğitim, öğretim ve ahlak terbiyesi alırlar, böylece yeni yetişen nesillere tevarüs ettikleri gelenekleri, kültürleri ve değerleri aktarmış olurlar. Onların ruh ve gönül dünyalarına da hitap ederek eğitilmelerini sağlarlar.

Geleneksel sohbet mekânlarımız çok çeşitlidir. Bunlar sadece yâran evleri ile sınırlı olmayıp köy odaları, mahalle odaları, dergâhlar, tekkeler, cemevleri, camiler, kıraathaneler vb. insanların çeşitli sebeplerle bir araya geldikleri mekânlardır. Bu mekânlarda dinî, tasavvufî, irfanî, edebî ve kültürel hayatımıza etki eden birçok eser okunmuş, bunlarla toplum kendi iç kültürel ve inanç dinamiklerini oluşturup geliştirmişlerdir. Bu eserlerden birisi de 15. yüzyılda yaşamış Gelibolulu Yazıcızâde Mehmed Efendi'nin kaleme aldığı "Muhammediye" adlı manzum mesnevisidir.

Yazıcıoğlu Mehmed (Muhammed), kardeşi Ahmed-i Bîcan'ın teşvikiyle Arapça olarak "Megâribü'z-zamân li-ġurûbi'l-eşyâ fi'l-'ayn ve'l-'ıyân" adlı eserini kaleme almıştır. Yazıcıoğlu Mehmed, bu eserini Ahmed-i Bîcân'ın Türkçeye çevirmesini istemiş, Ahmed-i Bîcan da bu eseri "Envârü'l-âşıkîn" adıyla tercüme etmiştir. Daha sonra Yazıcıoğlu Mehmed kendisi, Megâribü'z-zamân'ın özellikle Hz. Peygamber ve ashabıyla ilgili kısımlarını manzum bir şekilde Türkçe olarak yeniden yazmış ve eserine "Kitâbu Muhammediyye fî na'ti seyyidi'l-âlemîn habîbillâhi'l-a'zam Ebi'l-Kâsım Muhammedeni'l-Mustafâ" adını vermiştir. Halk arasında Siyer-i Nebî olarak da bilinir. Ahmed-i Bîcân bu durumu "Envârü'l-âşıkîn"de şöyle anlatır: "Benim bir karındaşum var idi… Ben miskin ve derviş Ahmed-i Bîcân aydurdum ki dünyanın bekâsı yok ve rüzgârın vefâsı yok, bir yâdigâr düzün ki 'âlemlerde okınsun. Benüm sözüm ile ol dahı Megâribü'z-zamân adlu bir kitâb düzdi… Sonra bana ayıtdı: Îy Ahmed-i Bîcân, işte bu senün sözün ile cemî' 'âlemün serâyi'ın ve hakâyıkın bir yire cem' eyledüm imdi sen dahı gel bu kitâbı ki Megâribü'z-zamân'dur bunı Türkî diline döndergil… İmdi benüm Envârü'l-'âşıkîn'um ve karındaşum ki Muhammediyye adlu bir kitâb nazm itdi, ikisi dahı Megârib'den çıkmışdur. Sanki bir muhit taşup iki yüzden akdı. Ne denlü cevâhir var ise zâhir oldı."

Bu durum Muhammediye'de şöyle ifade edilir:

Didüm Bîcân'a imdi ben dahi gel
Çü düzdüm bu kitabı sen dahi gel

Bunı Türkî diline dönder imdi
Yayılsın ile şehre gönder imdi

Bu söz ile onu kıldı tamâm ol
Gelibolu'da kıldı ihtimâm ol

Benim de bu kitâbım kim düzüldü
Gelip dür gibi cem' oldu dizildi

İkisi de Megârib'den çıkupdur
Taşup deryâ iki yüzden akupdur

Bihamdillah bu biz iki karındaş
Ki bu iki kitabı eyledük fâş

Gerek Megâribüz-zamân'ın gerek Muhammediye'nin asıl yazılış sebebi Yazıcıoğlu Mehmed'in rüyasında Hazreti Peygamber'i görmesi ve Peygamber'in ona irşad, telkin ve işarette bulunmasıdır.

Be-nâ-gâh düşüm olur bir gice ben
Görürem kim Muhammed sırr-ı esrâ

Oturmuş nûr olup ashâb içinde
Tamâmet nûr olur şehr ü sahârâ

Nikâb ile oturmuşlar tutup saf
Gözükmekten kamu yüzler muarrâ

Önünde çîni taslar dopdolu su
İçilmekten velî sular müberrâ

Dedim bir şahsa niçündür bu hâlet
Beyân it niçin ederler teberrâ

Dedi kim kime açılsınlar nikâbı
Cemâlinden kim olurlar hayârâ

Veyâhud kime versinler şarâbı
Bu meclisde kim olurlar sükârâ

Bu sözü işidicek aglayuben
Yakamı eylemişem pâre pâre

Ne katlansın ciğerler bu firâkâ
Ne döysün uşbu derde seng-i hârâ

Bu kez çün zârılığım gördü ol şâh
Yüregim yarasına urdu yara

Girü sırrımdan itdi bana irşâd
Ki gönlün perdesini aç dilârâ

Götür gönlün hicabından nikâbı
Cemâlin nûrunu cânında ara

İçür hikmet şarabın ümmetüme
Sözümi söyle halka âşikârâ

Tamâmet dolsun iller mu'cizâtım
Yetişsin sözlerim mülk ü diyârâ

Şu resme eyle imdi beni takrîr
İşitsin Mısr u Şâm Rûm u Buhârâ

Yenile mevlidim çıksın cihânâ
Egerçi söylenir dehren fe-dehrâ

Ki düpdüz 'âlemin halkı işitdi
Benüm evsâfımı berren ve bahrâ

Kemâlâtım yetişdir sen dahi pes
İşitsin ümmetim şehren fe-şehrâ

Bana ümmet olan şoldur ki dâyim
Hak'a hamd eyleye sabren ve şükrâ

Tuta buyrugın Allah'ın tamâmı
Sımaya hükmünü farzan ve emrâ

Kişi kimi severs'onunla kopar
Severse taş dahi hasren ve neşrâ

Beni seven benim ile kopısar
Bulısar mertebe fazlan ve kadrâ

Beni seven sözüm aydan işiden
Yüzümü gözleyen ıyden ve kadrâ

Çü dili kulağı ola sözümde
Özü yüzü olan sadren ve bedrâ

Çü buyurdı bana Sultân-ı kevneyn
Sözini tutdum uş cebren ve kahrâ

Sığındum Hakk'a sığandum elümi
Ki yazam vasfını sırran ve cehrâ

Demek ki Muhammediye'nin, kaynağı olması bakımından da Megâribü'z-zamân'ın yazılışı, Yazıcıoğlu'nun dostları ile kardeşi Ahmed-i Bîcân'ın ısrarı ve bizzat rüyasında Hazreti Peygamber'in telkiniyle olmuş oluyor. Eser, 853 Cemâziyel-âhir/Ağustos 1449'da Gelibolu'da tamamlanmıştır.

Yazıcıoğlu, aktardığı eserinin nazım türünü Hz. Peygamber'in diliyle belirlemiş, (58. beyit) na't diye nitelendirdiği eserinin aynı zamanda mevlid (83. beyit) özelliği taşıdığına işaret etmiştir. Mevlidlerde yer alan bütün bölümleri içeren ve dinî törenlerde mevlid gibi okunduğu bilinen eser, siyer-mevlid arasına girecek dinî - destanî bir muhteva taşımaktadır. Eserin adından ve baştaki na't tabirinden de anlaşıldığı gibi bütün tahkiyeli taraflarına rağmen sanki baştanbaşa Muhammediye bir na't ve münâcât gibidir. Adeta her satırda aşk-ı Resûl ve tevhîd-i ilahî kokusu yayılır. Tahkiye kısımlarının dışında tevhid, na't, münâcât, medhiyyeler, mi'râciyye, devriye ve şemail kısımlarından başka bir nazım türü yoktur. Tabiatıyla bu, müellifin gayesi ve şahsiyeti bakımından da normaldir.

Eserde başta hezec olmak üzere aruzun çeşitli bahirleri kullanılmış, uzun kalıpların ardından kısa kalıpların seçilmesi eserin daha başarılı ve etkileyici olmasını sağlamıştır. "Kasîde ilâhiyye" başlıklı manzume, Türk edebiyatında daha sonra "ilâhi" adıyla gelişecek müstakil bir türün başlangıcıdır. Eserde yirmi dört tercî-i bend, bir terkîb-i bend, birkaç müstakil kaside (Vedâ haccı) ve mesnevi (hâtimetü'l-kitâb), biri Arapça altı adet kıta bulunmakta, ayrıca Arapça – Farsça mülemma beyitler yer almaktadır.

Değişik konulardaki manzumelerden oluşan Muhammediyye geniş olarak üç bölümde incelenmektedir:

1. bölüm: Yaratılış: (1-1413. beyitler). Mülemma bir tevhidin ardından bir na‘t ile başlayan bu bölüm Hulefâ-yi Râşidîn’in övgüsü, sebeb-i te’lif ve içinde bir tevhidin yer aldığı “iftitâhu’l-kitâb” ile devam eder. Devriyye-i arşiyye tarzında kaleme alınan bu kısım önce Hz. Muhammed’in nurunun, daha sonra kâinatın onun şanına yaratılması anlayışı üzerine kurulmuştur. Cennetin, cehennemin, yerlerin, göklerin, meleklerin, cinlerin, şeytanların, diğer mahlûkatın, Âdem ve Havvâ’nın yaratılışı, bu ikisinin cennetten yeryüzüne inmesi, Arafat’ta buluşmaları da aynı bölümde işlenen başlıca konulardır.

2. bölüm: Hz. Peygamberin doğumu, hayatı, savaşları, mucizeleri ve yakınları (Siyer-mevlid bölümü) (1414-4756. beyitler). Burada Hz. Âdem’den itibaren bütün peygamberlerin bazı özellikleriyle tanıtılmasından sonra Hz. Muhammed’in doğumu, hayatı, savaşları, mûcizeleri, Ehl-i beyt’i ve halifeleri anlatılır. 285 beyitlik bir mi‘râciyyeyi de içeren bu kısımda ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’in hususiyetleri, Fâtiha, İhlâs gibi sûrelerin tefsiri, hadis şerhleri, Resûlullah’ın nasihatleri, salavat getirmenin faziletleri, ibadetlere, cihada teşvik gibi konular yer almaktadır. Muhammediyye’nin halk üzerinde en etkili kısmı olan “Vefât-ı Muhammed” bahsi de buradadır. Bu bölüm Hz. Fâtıma’nın, Hulefâ-yi Râşidîn’in, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’in vefatlarıyla ilgili mersiyelerle aşere-i mübeşşere ve ashâb-ı Suffe’nin özelliklerinin ardından bir münâcâtla sona erer.

3. bölüm: Kıyamet alametleri, ahiret hayatı ve hususiyetleri (Fasl fî eşrâti’s-sâ‘a) (4757-9008. beyitler). Burada kıyamet alâmetleri, deccâlin çıkışı, nüzûl-i Îsâ, Ye’cûc ve Me’cûc, dâbbetü’l-arz, güneşin batıdan doğuşu, tövbe gibi konular işlenmiştir. Kıyametin kopması, sûr-ı İsrâfîl, haşr, havz-ı kevser, livâü’l-hamd, şefaat, hesap ve kitap, sırat, cennet ve cehennem hakkında bilgilerin ardından hâtime kısmı gelir. Bu kısımda müellif ayrıca eserin telif sebebini, Hz. Peygamber’i ve Hacı Bayrâm-ı Velî’yi rüyasında görmesini anlatır. Mahmud Paşa, Ahmed-i Hâs, Derviş Bayezid, hocaları Zeyne’l-Arab ile Haydar-ı Hafî’ye dair mâlûmat verir.

“Eğer Rûm’un revânında görürsem ben dilârâyı

Revânına revân edem Semerkand u Buhârâ’yı

matla‘lı meşhur na‘tın ardından Muhammediye bir dua ve münâcâtla son bulur.

Eser tarih boyunca çeşitli sohbet mekânlarında okunmuş ve hâlâ zaman zaman günümüzde de okunmaktadır. Eser, Anadolu ve

Rumeli'nin yanı sıra Kırım'da, Kazan'da ve Başkurt Türkleri arasında da tanınmıştır.

Muhammediye'nin aruzun kolay kalıpları ile yazılması, sade ve samimi ifadesi, akıcı üslûbu ve halk dilinden tabirleriyle asırlardan beri geniş halk kitleleri üzerinde etkili olmuştur. Müellifin kafiye, redif ve diğer âhenk unsurlarına dikkat etmesi, Muhammediyye'nin ezberlenmesini ve dinî toplantılarda okunup dinlenmesini kolaylaştırmıştır. Ahmed-i Bîcân Envârü'l-âşıkîn ile Muhammediye'yi karşılaştırırken bu duruma şöyle işaret eder: "Ol kitâb nazımdur, bu kitâb nesirdür. Anunçün böyle vaki' oldı kim ilmi iki dürlü vech ile yazmışlardur. Bir dürlüsini şi'r ile nazm itmişlerdür, tatlu olmag içün…"

Geleneksel sohbet mekânlarında özellikle köy ve mahalle odalarında, tekkelerde, dergâhlarda, medreselerde, camilerde çok sık okunması sebebiyle, Süleyman Çelebî'nin Vesiletü'n-Necât'ından sonra yaygın din eğitiminin dayandığı en mühim eser haline gelmiştir. Muhammediye, Osmanlı toplumunda itikadi yapının teşekkülünde, yaygın din eğitiminde, Osmanlı medeniyetinin oluşumunda, kadınların dini yönden eğitilmesinde, tasavvufi düşüncenin yaygın hale gelmesinde çok önemli vazifeler görmüştür. Ayrıca Osmanlı zihin yapısının arka planını oluşturmada önemli bir işleve sahiptir.

Muhammediye'nin muhtelif cami ve tekkelerde okunduğu, okuyanlarına "Muhammediye-hân" denildiği ve Muhammediyanlık'ın bir meslek olarak icra edildiği bilinmektedir. Elde bestesi bulunmamasına rağmen mûsiki araştırmacıları eserin XV. yüzyılda bestelenmiş olduğu kanaatine sahiptirler. XVII. yüzyıldan itibaren bazı sanatkârların "muhammediyehan" diye kayıtlara geçmesi eserin mevlid gibi irticâlen ve beste ile okunduğunu göstermektedir. Bu hususta Halvetî Şeyhi Müstakim Efendi, Akbaba imamı bestekâr Şeyh Mehmed Zaîfî, İstanbullu Hâfız Şühûdî Mehmed Efendi, Hatip Zakiri Hasan Efendi, Bursalı Sarıcâzâde İbrahim Efendi, Sarı Mustafa Efendi, Erzurumlu Derviş İsmail Efendi, Mustafa Aşkî Efendi gibi yaşadıkları dönemin üstatları bulunmaktadır.

Sonuç

Toplumun eğitilmesi, irfânî hayatın zenginleştirilmesi ve halk kültürünün zenginleştirilmesinde; sohbete dayalı yaygın eğitimin önemli bir yeri vardır. Geleneksel sohbet mekânlarımızda okunan dinî, tasavvufî, irfanî edebî ve kültürel hayatımıza etki eden birçok eser, bu

amaçlar doğrultusunda çok büyük katkılar sağlamışlardır. Bu eserlerden birisi de 15. yüzyılda yaşamış Gelibolulu Yazıcızâde Mehmed Efendi'nin kaleme aldığı "Muhammediye" adlı manzum mesnevisidir.

Muhammediye, asırlardır başta Anadolu ve Rumeli olmak üzere Kırım, Kazan ve Başkurt Türkleri arasında okunmuş ve yer yer hâlâ okunmaya devam etmektedir. Muhammediye'nin hem içeriği ve nazım türleri hem de şekil, ahenk, sade ve samimi ifadesi, akıcı üslubu ve halk dilinde olan tabirleriyle etkisini sürdürmektedir.

Kaynakça

AKKUŞ, Ahmet (2010), *Yazıcıoğlu Muhammed ve Muhammediye Adlı Eserinin Kültür tarihimizdeki Yeri*, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, Rize.

ÇELEBİOĞLU, Âmil (1996), *Muhammediye*, c. 1-2, İstanbul.

UZUN, Mustafa (2013), "Yazıcıoğlu Mehmed Efendi", *DİA*, c.43, İstanbul.

ÇANKIRI YÂRENLERİNİN SOSYAL HAYATTAKİ YERİ: MECLİS DIŞI ETKİNLİKLER

Ahmet Serdar ARSLAN*

Öz

Yâran kültürü, geleneksel bağlar nedeniyle günümüzde Çankırı'da önemini sürdürmekte, barındırdığı kültürel unsurlarını ve ritüellerini koruyarak çeşitli dernek, merkez ve topluluklar tarafından yaşatılmaktadır. Aynı zamanda kültürel bir eğitim kurumu olan yâran meclisinin üyesi, günlük hayatında da "yâren" kimliğinden ötürü bu sorumluluğun bilinciyle hareket etmek durumundadır. Bu yönüyle yârenlik, bir yaşam biçimi olarak da karşımıza çıkar. Bu noktada yâran geleneğinin üyesine; kültürün yaşatılması, geleneğin sürdürülmesi dışında sosyal hayatta da önemli görevler düşer. Bir yâren veya yâren meclisi, meclis dışında da çeşitli ziyaretler, hayır işleri ve toplumsal hizmetler vb. etkinliklerle kültürün etkin taşıyıcısından etkin yaşatıcısına dönüşür.

Bu çalışma, Çankırı ilindeki yâran geleneğinin bir üyesi olarak yârenin sosyal hayattaki tutumu, davranışları ve etkinliklerini geleneğin karşıladığı işlevler dâhilinde gözlem, veri toplama ve mülakat yöntemlerini kullanarak incelemeyi amaç edinmektedir. Meclis dışı olarak nitelendirilen sosyal etkinliklerin neler olduğu Çankırı coğrafyası dâhilinde örneklerle ortaya konulmuştur.

Giriş: Sosyal Bir Kurum Olarak Yâran

Dostluk, kardeşlik, arkadaşlık anlamına gelen ve bu birlikteliği amaçlayan yâran geleneği, Anadolu'da var olan sohbet gelenekleri içinde en kurallı, düzenli ve sosyal hayat içinde en çok role sahip gelenektir. Yâran geleneği, kendi içinde otokontrol, takip, muhakeme gibi kurumsal özellikler barındırırken aynı zamanda geleneği taşıyan coğrafyanın karakterini de bünyesine katarak ona "özgünlük" katmıştır. Yâran, kökenleri açısından ele alındığında Türk boylarından günümüze kadar taşınan geleneksel öğretilere sahip bir eğitim yuvasıdır. 24 yâren ağasının her birinin bir Oğuz boyunu temsil ettiği bugün herkes tarafından kabul edilmiş bir gerçektir. Ekim (2008: 547-550), Doğu Türkistan'dan Makedonya'ya kadar çeşitli Türk topluluklarınca

* Arş. Gör., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

gerçekleştirilen, özellikle kış geceleri, haftanın belirli günlerinde periyodik olarak sürdürülen toplantılardan bahsetmektedir. Eski Türklerde ise 24 Oğuz beyinin katılımıyla gerçekleşen toy ve şölenlere değinerek herhangi bir beyin otağında gerçekleştirilen ziyafetten sonra güncel konuların yorumlandığını, sorunların çözülmesiyle ilgili danışıklık edilerek toplantıdan çıkan kararların bağlayıcılığı olduğunu eklemektedir. Bu açılardan, Çankırı yâran kültürüne bu temelde baktığımızda meclisin kurulduğu mekân, halk müziği, halk oyunları, orta oyunları, hiyerarşik yapısı ve ritüellerin varlığı Türk kültür ve geleneğiyle paralellik göstermektedir. Dolayısıyla Çankırı yâranı, millî sohbet kültürümüzün en önemli miraslarından birisidir.

Anadolu sohbet gelenekleri içinde en çok kurumsal özelliklere sahip olan Çankırı yâran kültürü, bu yönüyle genellikle Âhilikle bağdaştırılır. Yâranı, Âhîliğin uzantısı olarak gören araştırmalar olduğu gibi; Sadık Softa (2009: 118), Ahmet Absarlıoğlu (2009: 3) gibi gelenek içinden temayüz eden kişiler, yâran kültürünü Ahîliğin bir alt kimliği olmadığını öne sürerler. Ahîlik bugün yâran teşkilatlarının bünyesinde barındırılan ve yaşatılan bir kurumdur. Sadık Softa (2009: 118) konuyla ilgili şöyle söylemektedir:

"Ahîlikte, Bektaşilikte ve Mevlevîlikte olduğu gibi, Yâren meclislerinde de belli ve farklı bir statü vardır. Bunların hepsinde de sosyal yaşantıyı saracak bir boyuta ulaşmış ve dini olduğu kadar sosyal yaşantıyı da içeren Türk gelenek, görenek, ananelerini içine alarak, bunu İslami yaşayış tarzı içinde sindirmiş ve kendi statülerini oluşturmuşlardır. Türk kültürü içinde bu kurumların yeri ve etkileşim alanı ne ise Yâran Meclislerinin ki de odur."

Yâran geleneği, sohbet ve eğlence meclisi olarak ele alındığında ise ferfene, sıra gecesi gibi sohbet gelenekleriyle işlevsel açıdan birçok ortaklık barındırmaktadır. Ek olarak, söylendiği gibi kurumsallaşmış işlevlere de sahiptir. Bundan ötürü, bulunduğu kültür coğrafyası içinde hem diğer sohbet geleneklerinden farklıdır hem de Anadolu sohbet geleneklerini içinde barındıran bir bütünün parçasıdır. Örneğin coğrafî açıdan kimi yâran meclislerinde içki serbestken Çankırı yâranında bu suç olarak görülmektedir. Yine, Osmanlı'nın Cezayir'i kaybetmesinin bu topraklarda yankı uyandırmasına ilişkin yâran meclisinin kapanışında Cezayir havasının çalınıyor olması 19. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra bu kültüre eklenen başka bir örnektir. İnsanın olduğu her yerde ekonomik, toplumsal ve kültürel faaliyetler vardır. Esnafların bir arada toplanması sadece ahîliğe veya yârana özgü bir doktrin değildir. Yârana özgülük katan olgular, yerellik, kültürel farklılık ve bünyesindeki çeşitliliklerdir.

Konuya bu açıdan yaklaştığımızda yâranı özgün kılan şeyin ne olduğu sorusunu sorarak hem ortaklık hem de farklılıkları belirleyebiliriz.

Yâranın sosyal bir kurum olarak yaşadığı Çankırı ilinde başağalardan Recep Deneci (36), yâranın sadece oyundan ve eğlenceden ibaret olmadığını vurgulamaktadır. Önceki yıllarda sosyal etkinlikler biraz boşlanmışsa da son yıllarda kurulan meclislerde sosyal hayat üzerinde çok daha fazla durulmaktadır. Dükkânını geç açan veya hileli mal satan esnaf, görevini layıkıyla yapmayan işçi ve memur gibi birtakım aksaklıklar meydana geldiğinde verilen cezalar sosyal fayda açısından iaşeye çevrilmektedir. Yağ, tereyağı, çay, makarna gibi gıdalar muhasıbına bildirilir; fakir ve fukara aileler tespit edilerek kapısına bırakılır veya elden teslim edilir.

Yukarıda verilen örneklerden yola çıkarak yâranın yaptırım gücü olması açısından kurumsal özellikler gösterdiği ve yârene bu yönüyle bir kimlik atfettiği açıktır. Çankırı'da yaşayan halkın, kendi coğrafyasına çok uzak bir yerde olmasına rağmen devletin kaybını kendi kaybı olarak görüp onunla hüzünlenebiliyor olması; bu geleneğin, sosyal hayatı içinde barındırdığını ortaya koyan en önemli delildir. Toparlayacak olursak, yâran geleneği, insanları kötü alışkanlıklardan uzak tutan, yardımlaşmayı, eğlenceyi, halk hukuk ihtiyacını denetleyerek toplumun düzenini sağlamayı ve sosyal hayatı daha etkin yaşamayı ön plana alan çok fonksiyonel sosyal bir kurumdur.

Yâren'in Bireysel Kimliği

Yâren geleneği, üyesi olan yârene bir kimlik atfetmektedir. Bu açıdan yâren hem meclis içi hem de meclis dışı etkinliklerle geleneğin ona atfettiği işlevleri yerine getirerek kültürün taşıyıcısından etkin yaşatıcısına dönüşür. Bu kimliğe aykırı hareket edemeyen yâren, ettiği takdirde hem meclis içinde hem de meclis dışında yaptırımlara uğramaktadır. Bu kimliğin yapılanmasında özellikle birbirini iyi tanıyan veya akraba olan insanlar, içlerinden kıdemli ve durumu uygun birini başağa olarak seçmektedir. Ardından reis ve yâren üyeleriyle meclis oluşturulmaktadır. 1963-1964 yıllarında Çankırı'da Büyük başağalık yapmış olan İlhan Köprülü (80), yâranın oluşumuyla ilgili olarak şunları söylemektedir:

"O zamanlar Çankırı'da tek bir yapılanma vardı. Çankırı'da yârenler 24 kişiden oluşuyordu. 24-26 kişi olur. Yârenin sonu yok da evlerimiz ufak. Bizim bir reisimiz vardı, o bize 24-26 tane elbise yaptırdı.

O elbiselerle yârenler orayı idare etti. Vakti durumu müsait olanlar başağa olurdu. Sonra herkesi yârana almazlardı. Saygılı, efendi adamlar alınırdı yârana. Diyelim aldık yârana ama ahlaksızlık yaptı hemen onu postalardık veya ceza verirdik. Çavuş takip eder, cezalı varsa Reis Bey bu arkadaş falanca falanca yere gitti, içki içti derdi. Öyle içki, kötü laf, kötü yer yok."

Softa (2009: 120), kazandığı sosyal statüyle her biri bir Oğuz beyini temsil eden yârenin, sosyal yaşantıda bir beyin davranışını sergileyecek davranış kalıpları içinde hareket etme yükümlülüğüne sahip olduğunu belirtir. Yani yâren, eylemleriyle kendini ötekilerden ayırt edecek özgülüğü her zaman ortaya koymak durumundadır. Onun her hareketi ve davranışı bu açıdan ona fakiri, fukarayı gözetme, kendisinin de içinde bulunduğu yârenleri her zaman gözetip kollama gibi sorumluluklar yükler.

Arıcı da (2008: 251-253) yâranla ilgili olarak; bu kurumun yârene ahlâk, edep, cemiyet adamı olmak, itimat edilen kişi olmak, diline sahip olmak, sade ve ölçülü olmak, sosyalleşmek, sorumluluk duygusu kazandırmak, millî ve manevi değerlere sahip ve saygılı bir birey olmak gibi nitelikler kazandırdığını söylemektedir. Yârenlerden birisine kız verecek aileler o gencin ahlaki durumundan emindirler (Tezcan, 1990: 344). Kısacası yârenler; insanlarla ilişkilerinde anlayışlı, örnek davranışlar sergileyen, sıradanlığın dışına çıkmış, dürüstlüklerini ispat etmiş, sosyal çevre içinde güvenilen, kişilik olarak güçlü, uyumlu ve yapıcı kişiler olup çevresiyle de iyi iletişim içerisindedirler (Softa, 2009: 131).

Bu noktada yârenlik, sadece meclis toplantılarının gerçekleştiği tarihlerde devam eden bir sorumluluk değil; hayatının geri kalanında bu bilinçle hareket eden eğitilmiş kişilerin ölene dek kimliğini sürdürmesi anlamına gelmektedir. Recep Deneci (36) konu hakkında şunları söylemiştir:

"Birlik ve beraberliğimiz sadece yâranda devam etmiyor. Yâran sonrasında da devam ediyor. Bütün yârenlere söylediğim önemli bir şey vardır. Yâran asıl şimdi başlar diye. Gerçek bir yâren olmak istiyorsanız yâren gibi davranmalı ve birlik, beraberliğinizi devam ettirmelisiniz."

Dolayısıyla yâren olmak kolaydır fakat yâren kalmak süreklilik isteyen bir çabanın yükümlülüklerine bağlıdır.

Yâren'in Sosyal Hayatı

Topluma karşı yükümlülükleri bulunan yâren, bir dayanışma ve birliktelik örneği teşkil eder. Yâran yakacak olan kimseler genelde aynı mahallin insanları olduğu için hem birbirlerini yakından tanırlar, hem de kimin bu sene yakılacak ocağa katılıp katılmayacaklarını bilirler (Softa, 2009: 120). Buradan her yâren yiyenin muhakkak suretle her kurulan yâran meclisine katılması gerekmediği anlaşılmaktadır. Ancak toplum içinde dayanışma ve birlik içinde yaşayarak yâren gibi hareket etme yükümlülüğü bakîdir. Arıcı da (2008: 249), yâran kültürünün Çankırılı'ya kentsel kimliği kazandırdığını ve Çankırı'da yetişen insanların topluma daha kolay uyum göstermelerine ve sosyalleşmelerine büyük katkı sağladığını söylemektedir.

Burada üzerinde durulması gereken önemli bir husus vardır. Yâren yakmanın Çankırı'daki şehir ve köy yâranı olarak sosyal hayatta aynı işlevi farklı faaliyetlerle yerine getirdiği söylenebilir. Şehir hayatı içinde çoğunlukla belirli meslek gruplarına sahip esnaflar tarafından şekillendirilmiş yâranın; köy geleneğinde daha çok sohbet ve imece işlevlerinin baskın olduğu görülmektedir. Şehirde gerçekleşen yâran da amaç yine birlik, beraberlik ve dayanışmadır. Murat Demiray'ın (43) ifadesiyle usta-kalfa-çırak ilişkisi şimdiki gibi okullarda değil şehirdeki yâren meclisleri sayesinde yürütülmektedir. Buradan aynı zamanda yâran geleneği içinde gençlerin eğitimine önem verildiği anlaşılabilir. Köy yâranında amaç yine aynıdır. Köyün sosyo-ekonomik hayatına katkı amacıyla birliktelik ve dayanışma ön plandadır. Ayhan (1998: 283), köy yâranının uygulamaları arasında kocası veya oğlu askerde olanların ve dul kimsesiz olanların çiftinin sürüldüğünü, harmanının kaldırıldığını ve imeceye dayalı işlerin yapıldığını belirterek köy yâreniyle ilgili şunları aktarmaktadır:

"Köydeki sohbet odalarında yaşlı yaranlar misafir odalarında toplanarak aralarında köyün ortak sorunlarını, herkesi ilgilendiren konuları konuşur, hikâyeler, anılar anlatır, dini kitaplar okurlar. Gençlere gelince özel olarak yapılan sohbet odalarında 30-40 kişi bir araya gelerek mahalli ve milli oyunlar oynarlar, yerler içerler ve eğlenirlerdi."

Onat (2005: 100) ise yâran geleneğinin, Çankırı'da esnafın yanında daha çok kırsal kesimin ihtiyaçlarına göre şekillendiğini söyleyerek şunları kaydetmektedir:

"Yâran'da dayanışma, sosyalleşme, güvenlik, eğitim-öğretim ve eğlence daha bir ön planda görülmektedir. Her şeye rağmen, yine

üretiminden vazgeçme söz konusu değildir. Bugün yâran teşkilatının varlığı, kış gecelerinde haftada bir gün yapılan "yâran yakma"/"ocak yakma" denilen toplantılarda, düğünlerde ve ölümlerde görebilmekteyiz. Eldivan yöresinde, halâ, birtakım toplumsal sorunların çözüme kavuşturulmasında "Baş Ağa" etkin bir faktördür."

Bu bilgiler ışığında, geleneğin içinde bahsi geçen işlevlerin köy hayatında daha etkin yaşatıldığı iddia edilebilir. Onat'ın ifadelerine dikkat edilirse, Eldivan yöresinde "toplumsal sorunlar"ın çözümünde "halâ" başağaların etkin bir rol oynadığı söylenmektedir. Günümüzün şehir hayatında dernekleşen yâran meclislerinin aynı etkinlikte olup olmadığı tartışmaya açıktır. Ancak bu meclislerin üyelerinin birbirileriyle olan dayanışmaları ve hâlâ sosyal yaptırımları etkinliğini sürdürmektedir. Yâran bir kahveye, hamama gittiğinde başağa mürevvetlidir ve yâren elini cebine sokamaz. Düğünlerde veya cenazelerde başağa ve yârenler her türlü dayanışma ve birliği sağlarlar (Üçok, 2002: 112).

Son olarak yârenin ister köy ister şehir hayatında olsun sosyal hayattaki yerine dönecek olursak, Onat'ın (2005: 100) aktardığı şu anısını alıntılamak yerinde olacaktır:

"Çocukluğumda bir düğüne katılımın çok az olduğunu fark edince, bunun sebebini babama sorduğumda, 'Oğlum onlar ocaktan atılmadır' cevabını almıştım. Bugün hafızalarda fazla yer etmeyen bu 'ocaktan atılma', zamanında toplumun huzurunu bozan, uyarılara aldırmayan insanlara uygulanan bir tür tecrit cezası olarak anlaşılabilir. Toplum 'ocaktan atılan' kimseyi dışlıyor; ne düğününe, ne cenazesine katılıyor."

William Bascom Temelinde Yârânın Sosyo-Kültürel İşlevleri

Buraya kadar aktardığımız genel bilgiler ışığında çalışmanın amacına uygun olarak yâran geleneğinin sosyo-kültürel işlevlerini, gelenek içindeki faaliyetleri örnek göstererek ortaya koymak elzemdir. Yâran kültürünün toplum içindeki işlevlerini beş temel başlık altında irdelemek mümkündür. William Bascom tarafından ortaya konulan "Hoşça Vakit Geçirme", "Kültürün Gelecek Kuşaklara Aktarımı", "Değerlere, Toplum Kurallarına ve Törelere Destek Verme", "Kişisel ve Toplumsal Baskılardan Kaçıp Kurtulma" işlevleri, yâran kültürünün sacayaklarını oluşturmaktadır. Bunun yanında Mahmut Tezcan'dan alıntılanan "Yardımlaşma" işlevi, bu kültürün halk tarafından etkin bir

şekilde değerlendirildiğinin ve bir kültür abidesi olarak yaşatıldığının kanıtıdır.

1. Hoşça Vakit Geçirme

Tezcan (1990: 343), yâranın eski işlevinin toplumsal adalet, yardımseverlik gibi değerleri korumak şeklinde olduğunu, eğlencenin sadece bir araç olduğunu, bugün eğlencenin birinci plana geçtiğini söylemektedir. Başağalardan Recep Deneci de (36) yâranda asıl olanın eğlence olmadığını, asıl yârenliğin bir ömür boyu sürdüğünü belirtmektedir. Bunun en büyük kanıtı ise muhakemeler ve iaşelerdir.

Yâranda eğlence amacıyla türküler, tekerlemeler, maniler söylenmekte; oyunlar oynanmakta ve orta oyunları icra edilmektedir. Ancak yârendeki eğlence anlayışı; içi boş, sadece gülmeye, oynamaya yönelik etkinliklerden oluşmaz. Örneğin yârendeki tekerlemeli oyunlar dikkat ve dil becerilerini geliştirmeyi, hızlı ve güzel konuşmayı eğlence işlevinin yanında amaç edinmektedir (Özkan, 2006: 50). Yâranda eğlence anlayışı bahsedildiği gibi sadece meclis içi etkinliklerden oluşmamaktadır. Yârenler, gezme adını verdiği etkinliklerde birlikte hareket ederler. Çankırı kalesine, kahvehaneye, hamama, Ilgaz festivaline, yâren festivaline, pikniğe, gösteriler amacıyla il dışına vb. yapılabilecek her türlü organizasyonlara yâran meclisinin tamamı olmasa da çoğunluğu katılmaktadır.

İlhan Köprülü (80), "Beraber gezeriz, kırlara gideriz, ekip de olur, aileler de olur. Yâren yediğin adamla ailece görüştüğün olur olmadığın da olur. Onun içinde ailelerin yakın olduğu da olur." demektedir. Murat Demiray da (43) "Bizim gezmediğimiz yer kalmadı. Çanakkale gezisi yaptık, İzmir gezisine ailelerle gittik. Urfa'da sıra gecesi yaptık, Çankırı'yı temsilen. Aydın'a gittik, efelerle birlikte gösteri yaptık." diyerek yapılan il dışı etkinlikleri belirtmişti.

Hem meclis içi hem meclis dışı bütün etkinlikler, birkaç işlevin tek bir eylemde oluşturularak geleneğin bütüncüllüğüne, dolayısıyla sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır. Bu nedenle bu etkinliklerin sadece eğlence işlevini karşılamadığını tekrar vurgulamamız gerekir.

2. Kültürün Gelecek Kuşaklara Aktarımı

Meclis içinde ve meclis dışında bahsedilen etkinliklerde kültürün gelecek kuşaklara aktarımı ve eğitim işlevi geleneğin kilit noktasını oluşturmaktadır. Yârenler yerine göre gelenek içinde ufak değişiklikler yapabilirler. Cezayir marşının çalınmasını bu duruma örnek gösterebiliriz. Öte yandan meclis içindeki tekerlemeler, maniler,

türküler, orta oyunlar gibi eğlence unsurları, sözlü kültürün toplum belleğinde yaşatılarak günümüze kadar gelmesine; meclis dışında da fikir birliğinin sağlanarak usta-çırak ilişkisinin bulunması, kültürün devamlılığına katkı sağlamaktadır. Özellikle şehirde esnaf birliğine dayalı olarak icra edilen yâran meclislerinde bu eğitimi görmek mümkündür. Tezcan (1990: 344) meclisteki halk oyunlarını, musikîyi ve görgü kurallarını öğrenen gençlerin mevcut kültürünü koruduğunun üstünde durmaktadır.

Günümüzde, geleneğin yaşatılmaya çalışıldığı görülmektedir. Çankırı ilinde yâran kültürünü yaşamaya ve yaşatmaya yönelik olarak üç dernek kurulmuştur. Buradan geleneğin unutulduğunu sonucunu çıkarmamak gerekir. Aksine halk kendi adına yararlı olan bütün etkinlikleri bugüne kadar devam ettirmiş, işlevini yitiren etkinlikleri ise unutmuş ve geleneğini sürdürmüştür. Burada asıl mesele, kültürü gelecek kuşaklara aktarırken aynı zamanda Çankırı yâranının imajını da geliştirmektir. Konuyla ilgili olarak görüştüğümüz başağalardan Recep Deneci (36), amacı yâran kültürünü en iyi şekilde yaşamak ve gelecek nesillere aktarmak olan Oğuz Boyları Kültürünü Yaşatma Derneği kurduklarını belirtmektedir. Bu amacı gerçekleştirirken en çok şikâyetçi olunan konu ise yâran geleneğinin sadece oyun, eğlence ve dayaktan ibaret sanılması olduğunu eklemektedir. Aksine asıl yâranda müstehcen kelimeler, argo sözcükler ve dayak bulunmamaktadır. Tam tersi sosyal mesaj verici oyunlar, piyesler oynanmakta, mahallî oyunlar ve uygulamalarla kültürün aktarımı sağlanarak geleneğe destek verme amacı ön plandadır.

Recep Deneci (36), gençlere yönelik olarak "Son 5" adı verilen ve 5'i 25 yaşın altında askerliğini yapmış olan yârenlere, geleneğin devamlılığı açısından eğitim verdiklerini söylemektedir. Deyim yerindeyse stajyer yâren olan bu gençlerin yanında lise çağındaki gençlere de bu kültürü öğrensinler diye eğitim verilmektedir. Bu gençler, yâren ile aynı statüye ve haklara sahiptir ancak muhakemeye katılmamaktadırlar. Eğitim ocakları yârenden 1-2 ay önce başlar; yâren olacak kişiye eğitim, terbiye verilip mahallî, yöresel oyunlar öğretilir ve nasıl hareket etmesi gerektiği gösterilir.

Kültürün gelecek kuşaklara aktarılmasında meclis dışı en önemli etkinlik şehir içi ve şehir dışı düzenlenen gösterilerdir. Değişik organizasyonlarla gösteri yapan yâranlar hem kültürünü tanıtmakta hem de topluma karışarak geleneğin yaşamasına katkı sağlamaktadır.

3. Değerlere, Toplum Kurallarına ve Törelere Destek Verme İşlevi

Kültürün gelecek kuşaklara aktarılmasında toplumsal normlar ve yöresel özellikler bir bütün halinde kendini göstermektedir. Özellikle birey olarak geleneğin yârene yüklediği yükümlülük boyutu, toplumsal kurallara ve törelere uyma açısından önemlidir. Yâran geleneğinin bizzat toplum kurallarını ve törelerini oluşturmadığı açıktır ancak kendi içinde kurumsal yapısı olduğu belirtilmişti. Çankırı yârenleri de toplum kurallarına ve törelere sadece destek vermekle değil aynı zamanda bu kurallara normal bir vatandaştan daha çok uymak zorundadır. Bu bile başlı başına değerlerin yaşatılmasında destek işlevi görmektedir. Bunun yanında Yalçın'ın (2005: 25) aktardığına göre yâren meclislerinde Çankırı'nın sorunlarının görüşüldüğü, Çankırı'da hırsızlık vb. olaylar için önlem alındığı, yârana katılan gençlerin geceleri Çankırı sokaklarında nöbet tuttukları vurgulanmaktadır. Bu yiğitlerin maaşı ise halkın kendi arasında sosyal bir örgütlenmeyle ödendiği anlaşılmaktadır.

Recep Deneci (36), toplumsal olaylara karşı yârenlerinin duyarlılık gösterdiğini şöyle aktarmaktadır:

"Biliyorsunuz ülkemizde terör olayları var. Bunların amacı kaos yaratmak. Halkımız da yâranı eğlence sanıyor. İşte biz bunun eğlence olmadığını kanıtlamak için etkinliklerimize devam ediyoruz ama 'Şıkıdım' oyun havasını oynamıyoruz. İş yerlerimize, evlerimize bayraklarımızı asıyoruz. Millî şuuru bütün toplantılarda anlatarak, Yasin-i Şerifi okuyarak, hocalarımız tarafından vaazlar verilerek biz millî mücadele ruhunu yaşatmaya çalışıyoruz. Sosyal projelerimiz de tabi ki oluyor. Yazın bütün yâren ağalarımızla beraber eşlerinin de katıldığı yâren festivalini düzenliyoruz. Cenazelerde, düğünlerde toplu hareket ediyoruz. Maddî yönden desteğe ihtiyacı varsa destek veriyoruz. Cenazede eve gidilir, gelen misafirlerle ilgilenir, defin işleriyle yâren ağalar ilgilenir. Yâren ağası o anda acısını yaşar, bir şeye karışmaz. Evlenen de düğününde sevincini yaşar, o da hiçbir şeye karışmaz."

Özetle, yârende oturma, kalkma, yeme-içme, toplum içinde hareket etme yine toplum tarafından kabul gören ancak yâren meclisi içinde de bir adaba bağlanmış kurallara bağlıdır. Zaten efendi ve ahlaklı olduğu için yârana kabul edilmiş olan birey, kültür içinde de toplum kurallarını ve adabı öğrenerek yâren olmakta ve kazandığı kimliğini bu normlara uygun olarak sürdürmektedir.

4. Kişisel ve Toplumsal Baskılardan Kaçıp Kurtulma İşlevi

Meclis içi etkinliklerin ve yaptırımların varlığı, kişisel ve toplumsal baskıdan kaçış işlevinin yerine getirildiğini kanıtlar niteliktedir. Yâren meclisinde eğlenceye, gösteriye yönelik misafir ağalar katılabilmektedir. Ancak muhakeme toplum önünde yapılmamaktadır. Bu durum meclis içindeki gizliliğin dolayısıyla aidiyet duygusunun oluşmasında önemli bir role sahiptir. Kendi içindeki kural ve yaptırımlar bu yönüyle yârenin sadece sosyal hayatını düzenlemeye ve başarılı olmasına yönelik değildir. Aidiyet duygusu içinde olan yâren, bireysel sorunlarını meclis içinde paylaşabilmekte, yardım alabilmekte ve bu yönüyle kişisel baskılarından kurtulabilmektedir. Yani tüzel kişilik kazandığını iddia edebileceğimiz yâran meclisinin yârenleri, kendi sorunlarını tek başına çözmek zorunda kalmazlar. İşi bozulan yârenin işine yardım edilir. Belirlenen kahveye gidilir. Herhangi bir yârenin düşmanı, tüm meclisin düşmanıdır. Ayhan (1998: 283), hemen hemen herkesin bir yaran grubuna katıldığını çünkü yarana katılmayana imeceye dayalı işlerde, çift sürme, harman kaldırma gibi tarım faaliyetlerinde yardım edilmediğini ileri sürmektedir. Birliktelik ve dayanışma sağlandığında bir yârenin, toplumun diğer bireylerine göre daha az baskı altında kaldığı iddia edilebilir.

5. Yardımlaşma İşlevi

Yardımlaşma, yârenlerin kendi aralarındaki birlik ve beraberliğini sağladığı gibi toplumsal boyutuyla da gelenek içinde ön plana çıkmaktadır. Özellikle meclis dışı etkinlikleri kapsayan yardımlaşma işlevi, yârenlerin sosyal hayattaki varlığını da gözler önüne sermektedir. Tezcan (1990: 345), yârendeki yardımlaşma işlevini maddî yardım ve hizmet yardımı olmak üzere iki başlıkta incelemektedir. Maddî yardım boyutunda yârenler; köy ve kasabalarındaki dul ve yetimlere, kocası askerde olan ya da kimsesi olmayan kişilere yardım etme gibi etkinliklerde bulunurlar. Kışlık odunlarını alır, yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarını karşılarlar. Böylelikle toplum kendini güvende hisseder. Hizmet yardımı boyutunda da evleri yıkılmış olan ya da evi olmayan kişilere, hastalara hizmet verirler. Özellikle köylerde, kuyularının temizlenmesinde, camiye su getirilmesinde, caminin yapımı ve onarımında, ilkokul inşasında köy çeşmelerinin yapılmasında, toprak kaymasını önlemek için yapılan çalışmalarda yârenler topluma hizmet vermektedir (Tezcan, 1990: 344).

Gelenek içinde yardımlaşmanın da bir adabı bulunmakta ve özellikle gizli yapılmaktadır. Bu yardımlar, rastgele yapılmaz.

Başağalardan İlhan Köprülü (80), yârenin birey olarak fakire para vermediğini belirtmektedir. Yardım yapılacak kişiyi veya yeri başağa veya meclis belirler. Köprülü (80) "Ben başağaydım, yardım ederdim; kravat alırdım, gömlek alırdım, ayakkabı alırdım. Yârenleri İstanbul'a götürürdüm. Türbeleri gezdirirdim. Maça götürürdüm. Mesela dükkân çalıştırıyorsun ve işin bozuldu, olur ya, hemen sana yardım eder seni kalkındırırız. Eski haline getiririz. Sen de ya bize yavaş yavaş ödersin ya da bağış yapmış oluruz. Mesela üç-dört arkadaşımız öldü. Onların cenazelerini kaldırdık. Terzi bir arkadaşımızın dükkânı yanmıştı. Yardım ettik aramızda para toplayarak. Yaptığımız çok işler var, bunlar anılmaz. Mesela çadır camiyi biz yaptırdık. Ankara'dan gittik, 4 tane pervane getirdik camiye. Bunlar büyük hizmetler. Bunun dışında ağaç diktiler. Yâren ormanlığı var Hıdırlığa doğru." demektedir.

Murat Demiray (43) ise bir arkadaşlarının iflas ettiğini ve ona yardım ettiklerini belirterek "Biz bu işin eğlencesinde değiliz. Benim sıkıntılı zamanlarımda da başağalarım kapı gibi durdular zaten arkamda. Ha vatandaş demesin ki bunlar yiyorlar, içiyorlar. Biz Çankırı halkına da hizmet ediyoruz. Özellikle başağa gecelerini halka açık yapıyoruz" diyerek meclis üyelerinin dayanışmasını vurgulamıştır.

Bunların dışında mecliste iaşeye çevrilen paralarla çalgıcı ücreti ödenir, askere gidene harçlık verilir, düğünlerde hediye alınırdı (Tezcan, 1990: 349). Özellikle bir yâran evleniyorsa bekâr eğlencesi olarak başdonanma denilen geceler düzenlenir; bu gecelerde yâran nereye girerse arkasından bir seyirci kütlesi gözükür; velhasıl yârana girenler kendilerini merasimden kurtaramazlardı (Üçok, 2002: 113).

Bahsi geçen beş temel işlev dışında geleneğe yeni işlevler eklenebilir. Destek olması açısından birkaç örnekle değindiğimiz bu işlevleri tamamlayan, yerine getiren birçok etkinlik bulunmaktadır. Bu çalışmada kısaca, geleneğin kendi varoluşunu tamamlaması ve kendini gerçekleştirmesi açısından bu işlevleri sağladığını, hem eğlenirken hem kültürünü aktardığını hem de eğitim verildiğini ve tüm bunları bütüncül bir mekanizma içinde kusursuzca tekrarlandığını ortaya koymaya çalışılmıştır. Bu işlevlere değinirken meclis içi ve meclis dışı etkinlikler bir bütün olarak ele alınmış; gelenek, coğrafî bütünlük içinde değerlendirilmiştir.

Meclis Dışı Etkinlikler

Yâran geleneği genellikle meclis içindeki varlığıyla birlikte anılmaktadır. Bunun nedeni ritüeli doğuran ve etkinliğin gösterilen yüzü olmasına bağlanabilir. Ancak yâran geleneğinde meclis dışında da bir bütünlük ve dayanışmanın olduğu göz ardı edilemez. Bu çalışmanın kapsamı dâhilinde belirlenen meclis dışı etkinlikler, başlıklar halinde tablo biçiminde verilmeye çalışıldı. Muhakkak verilen tablo, çeşitli etkinlikler etrafında genişletilebilir. Bu çalışma da kaynakçaya ve sözlü mülakatlara dayanarak yapılan etkinlikler, üç başlık altında ele alınmıştır. Bunlar:

• Hizmete Dayalı Etkinlikler:

- Köylerde imeceye dayalı etkinlikler,

- Köy odalarında gece toplantıları,

- Düğün, doğum, hastalık ve ölüm gibi toplumsal olaylar,

- Köy kuyusu, cami yapımı, ilkokul ve çeşme inşası, ağaç dikme gibi imara dayalı faaliyetler,

- Kurum içi eğitim ve toplantılar vasıtasıyla Çankırı kültürünün devamını sağlama.

• Eğlenceye Dayalı Etkinlikler

- Kahveye, hamama gitme gibi şehir içi etkinlikler,

- Dernek aracılığıyla veya davet yoluyla şehir dışı gösteriler,

- Yâran meclisinin Çanakkale, Konya vb. yerlere şehir dışı gezmeleri,

- Yâranın ailelerle birlikte yaptığı piknik, kır gezisi,

- Festivaller

• Maddiyata Dayalı Etkinlikler

- Alışveriş ve ticaretin devamlılığını, canlılığını sürdürme,

- Yâren ağaların kalkınmasını sağlama ve yardımlaşma,

- Düğün, doğum ve ölüm ritüellerinde birlikte olma,

- Durumu iyi olmayan kişilere maddî yardımlarda bulunma.

Bu tablo genişletilebilir, etkinlikler daha geniş bir şekilde değerlendirilebilir. Örneğin güvenliğe dayalı etkinlikler olarak nöbet tutma ve halkı koruma işlevi bir dönem yâran geleneğinin içinde uygulanmaktaydı. Günümüz şartları içinde bu uygulama işlevini yitirmiştir. Bu nedenle günümüzde geçerli olan veya olabilecek etkinlikler bu listeye dâhil edilmemiştir.

Sonuç

Bu çalışmada Çankırı yâran geleneği içinde sosyal hayatı ve buna bağlı olarak meclis dışındaki etkinlikleri toparlayıcı bir durum analizi ortaya koymaya çalışılmıştır. Bu amaçla, yâran geleneği öncelikle kurumsal özellikler sergileyen yönüyle ele alınmıştır. Bir kurum olarak hem tüzel kişiliğe sahip olan meclisin hem de birey olarak yârenin sosyal hayattaki yeri ve işlevlerine değinilmiştir. Çalışma kapsamında, Çankırı coğrafyası köy ve şehir yâranları dâhil olmak üzere birlikte değerlendirilmiş, bütün halinde yâran geleneğinin işlevleri aktarılmaya çalışılmıştır. Ardından meclis içi ve meclis dışı etkinlikler olarak iki kategoriye ayrılan etkinliklerden meclis dışı etkinlere yer verilmiştir. Meclis dışı etkinliklerin, meclis içi etkinlikler kadar bir ritüel ihtiva etmese de yine de kurumsal özelliklerin getirdiği hiyerarşi ve kurallar çerçevesinde gerçekleştirildiği tespit edilmiştir.

İnsanları bir arada tutan derin köklere ve kültürümüz içinde yâran geleneğinin devamlılığını sağlayan gerçeklere odaklandığımızda, bu gelenek içinde yârenler; ziyafet veriyorlar, iş yapıyorlar, kaynak sağlıyorlar, ahlaki ve mülkî güvenliği ön plana alıyorlar. Arkadaşlık, aile, mahremiyet, aidiyet gibi ihtiyaçlarını karşılıyorlar. Çevresine saygı duyan ve çevresinde saygı duyulan biri olarak özgüvenli bireyler yetiştiriyorlar. En sonunda da "Kız anadan öğrenir sofra düzmeyi, oğlan babadan öğrenir sohbet gezmeyi" düsturunca kendilerini gerçekleştirme çabası içine giriyorlar. Kısaca Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisindeki bütün basamakları kendi gelenekleri içinde yaşatıp bir topluluk için gerekli olan bütün ihtiyaçlarını yardımlaşarak karşılıyorlar. Son olarak Çankırı ilindeki yâran geleneği; sohbetin, misafirperverliğin, hiyerarşinin, saygının ve eğitimin günümüze kadar nasıl olduğunu ve gelecekte nasıl gerçekleşmesi gerektiğini ortaya koymak, toplumun kendi ihtiyaçlarını geçmişten gelen birikimlerle nasıl karşıladığını ve kurumsallaştırdığını incelemek açısından millî kültürümüzün en önemli miraslarından biri olarak görülmeli ve üzerinde önemle durulmalıdır.

Kaynakça

ABSARLIOĞLU, Ahmet (2009), *Çankırı Yaren Kültürü Tanıtım Projesi*, Ahi Yaran Meclisi Gençlik Eğitim, Kültür ve Dayanışma Derneği Kültür Yayınları.

ARICI, Kadir (2008), "Çankırı'nın Sosyo- Kültürel Kalkınması ve Yaran Kültürü", *Çankırı Araştırmaları*, 3 (3), 249- 256.

AYHAN, Bahattin (1998), *Çankırı Tarihi*, Ankara: Irmak Yayınları.

BASCOM, William (2014), "Folklorun Dört İşlevi" (çev. Ferya Çalış), *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar II*, Ankara: Geleneksel Yayınları.

ÇAKMAK, Hasan (12.03.2016), (Çankırı, 43, Esnaf, Yâren) ile yapılan mülakatın ses kaydı ve deşifre metni ASA arşivindedir.

DEMİRAY, Murat (21. 03. 2016), (Çankırı, 43, Esnaf, Yâren reisi) ile yapılan mülakatın ses kaydı ve deşifre metni ASA arşivindedir.

DENECİ, Ali (25.03.2016), (Çankırı, 39, Esnaf, Başağa) ile yapılan mülakatın ses kaydı ve deşifre metni ASA arşivindedir.

DENECİ, Recep (25.03.2016), (Çankırı, 36, Esnaf, Başağa) ile yapılan mülakatın ses kaydı ve deşifre metni ASA arşivindedir.

EKİM, Gökhan (2008), "Çankırı Yâran Geleneğindeki Yirmi Dört Sayısına Tarihsel Bir Bakış", *100. Yıla Doğru Çankırı: Çankırı Valiliği IV. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri*, s.547- 550.

KÖPRÜLÜ, İlhan (22. 03. 2016), (Çankırı, 80, Esnaf, Başağa) ile yapılan mülakatın ses kaydı ve deşifre metni ASA arşivindedir.

METİN, Erhan (2007), *Geçmiş Zaman İstasyonu-1 Sözlü Tarihin Treni*, Çankırı: Çankırı Belediyesi.

ÖZKAN, Orhan (2002), *Çankırı Gelenekleri ve Yâran Kültürü*, Çankırı: Yaran Kültürünü Yaşatma Derneği.

ÖZKAN, Orhan (2006), *Çankırı Gelenekleri ve Yâran Kültürü*, Çankırı: Çankırı Valiliği Kültür ve Sanat Yayınları.

SOFTA, Sadık, (2009), "Tarihi Yansımalarıyla Yâran Meclisi ve Ahilik (Eleştirel Bir Yaklaşım)", Çankırı Araştırmaları Dergisi, 4 (4), s.117- 142.

TEZCAN, Mahmut (1991), "Bir Yaygın Eğitim Kurumu Olarak Çankırı Yârân Örgütü", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, c.24, sy.2, s.335-352.

ÜÇOK, Hacışeyhoğlu Hasan (2002), *Çankırı Tarih ve Halkiyatı*, Ankara: Okuyan Adam Yayınları.

YALÇIN, Alemdar (2005), "Ahilik, Cem ve Yâran Ritüellerinde Ortak Payda", *Geçmişten Geleceğe Çankırı: III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri*, s. 21- 30, Çankırı Valiliği Yayınları.

YÂRAN'DA "ATEŞ KÜLTÜ" VAR MI?

Abdulselam ARVAS*

Öz

Yâran kültürü, çok uzun zamandan beri Çankırı'da yaşatıla gelen bir gelenektir. Bu kültürün kökenlerine yönelik değişik görüşler ileri sürülmektedir. Örneğin bazı araştırmacılar, sohbet meclislerini de dikkate almak suretiyle, Yâran'ın kökenini Orta Asya Türk kültürüne dayandırırken bazıları ise bu kültürle Fütüvvet ve Ahilik ortasındaki ilgisine dikkat çekmektedir. Yâran ile Âlevilik arasındaki benzerliklere değinenler de bulunmaktadır. Konu hakkında bu ve daha başka farklı bakış açıları olmasına karşın Yâran'ın kökeni şimdilik net olarak ortaya konulamamış ve onun intişar tarihi belirlenememiştir. Her halükarda köklü bir gelenek olduğu anlaşılan bu kültürün ne tür unsurlar barındırdığı önemli bir problem olarak karşımızda durmaktadır. Biz bu bildiride Yâran'da "ateş kültü"nün varlığı hususundaki soruya yönelik bazı düşüncelerimizi dile getirmek istiyoruz. Nitekim Yâran'da "ateş kültü"nün varlığına yönelik bazı ipuçlarına rastlanmaktadır. "Ateş kültü"nün Yâran'daki varlığına ilk ve en önemli işaret olarak "ocak" tabirinin çok sık kullanımı örnek verilebilir. "Ocak yakma", "kül", "zilli maşa", "mum" vb. gibi pek çok ifadelere Eski Türklerin kadim bir geleneği olan "ateş kültü"ne yönelik fikirleri akla getirmektedir.

Giriş

"Yâran" kültürü veya muadili gelenekler, Anadolu'nun farklı yörelerinde çeşitli renkleriyle var olan köklü miraslarımızdır. Nitekim Çankırı'da "Yâran" diye adlandırılan bu mirasın Balıkesir'de "Barana", Ankara'da "Cümbüş", Isparta'da "Gezek", Ankara Beypazarı'nda "Muhabbet", Van'da "Oturmah" gibi değişik isimlerle anıldığı ve genel itibarıyla hepsinin "Sohbet" adı altında yaygın (Er, 1988: 3; Tezcan, 1989: 6) olduğu söylenmektedir. Sohbet merkezli kültürel miraslarımızdan biri olan "Yâran", uzun zamandan beri Çankırı'da yaşatıla gelmektedir.

Bu kültürün kökenlerine yönelik şimdiye kadar değişik görüşler ileri sürülmüştür. Örneğin bazı araştırmacılar -sohbet meclislerini de dikkate almak suretiyle- "Yâran"ın kökenini Orta Asya Türk kültürüne

* Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

dayandırırken (Tezcan, 1989: 5) bazıları ise bu kültürün "Fütüvvet" ve "Âhilik" ile olan ilgisine (Onat, 2005: 100; Yönetken, 1999a: 36; Yönetken, 1999b: 45) dikkat çekmiştir. "Yâran" ile "Âlevilik" arasındaki benzerliklere (Yalçın, 2005: 24-25) değinenler de olmuştur. Tülay Er ise daha önceki çalışmalardan hareketle "Yâran"ın dört kaynağa dayandığını belirtmektedir. Bunlar:

a) Ahi Teşkilatı'nın kalıntısı,

b) İhtiyaçtan doğan bir boş zaman faaliyeti,

c) Geçmiş zamanlarda köylere baskın yapan eşkıya çetelerinden korunmak için oluşturulan birlikler,

d) Orta Asya Türk kültürünün göçler yoluyla Anadolu'ya gelmiş uzantısıdır (Er, 1988: 7).

Konu hakkındaki ilk yazılı kaynaklardan biri olan "Çankırı Tarih ve Halkiyatı" adlı eserin yazarı, "Sohbet Âlemleri" başlığı altında bahsettiği "Yâran"ın sırf Çankırı'ya mahsus olduğunu söylemekte ve onun Ahilik'le ilgisini şu sözlerle ifade etmektedir: "Bugünkü vaziyete göre menşei seyri tarihe geçmiş ananevi eğlentilerin kışlara mahsus parçasıdır" (Üçok, 2002: 45) . Dolayısıyla "Yâran" kültürü hakkında bilgi veren kaynaklar çoğu zaman Ahilik ile ilgili bilgi verme gereği hissetmektedir. Bu durum ise araştırmacıların, "Yâran"ı genel olarak Ahilik'le bağdaştırdığının bir göstergesidir.

Çankırı Sohbet Âlemlerine katılan ve aynı zamanda başağa olan Hacışeyhoğlu Hasan Üçok (2002: 47, 83) "Yâran"ın teşekkülünü ise şöyle anlatır: "Yedi sekiz kişi bir araya gelir; bu sene bir sohbet yapalım derler ve aralarında kararlaştırdıktan sonra içlerinden hali vakti yerinde ve bu teşebbüse girenlere nafiz olacak iktidarı haiz iki kimseden daha yaşlısını büyük başağa yahut yârân başı, diğerini de küçük başağa yani yârân kâhyası olarak intihap ederlerdi. Tabii bu zatların evvelce muvafakatları alınırdı" (Üçok, 2002: 47). Bu cümlelere dikkatle bakıldığında "Yâran"ın 24 kişiden oluştuğuna ve bunların Oğuzların 24 boyunu temsil ettiğine yönelik görüşleri desteklememektedir. Üstelik yazar bir önceki paragrafta bu gurubun hısım, akraba, eş ve dosttan mürekkep olduğunu, bir sonraki paragrafta ise başağalar dâhil gurubun 20 yahut 25 kişiden oluştuğunu açıkça yazmaktadır.

Tezcan da Üçok gibi "Yâran"daki sayının farklı olduğunu belirtmesine karşın 24 sayısını esas rakam (Tezcan, 1989: 8) kabul etmekte ve bu hususu 24 Oğuz boyuyla (Tezcan, 1989: 5) ilişkilendirmektedir. Muhtemelen 24 sayısı daha sonradan özellikle

belirlenmiş ve geleneğin eskiliğini vurgulamak ve geleneği Oğuzlara bağlamak hissiyatından kaynaklanmıştır.

Kanaatimize göre, konu hakkında böyle farklı bakış açıları olmasına karşın "Yâran"ın kökeni şimdilik net olarak ortaya konulamamış ve onun intişar tarihi belirlenememiştir. Her halükârda köklü bir gelenek olan "Yâran" kültürünün ne tür unsurlar barındırdığını tespit etmek ise onun tarihî gelişimi açısından bazı problemlerin çözümüne katkı sağlayacaktır.

"Ateş Kültü" Nedir?

Bilindiği gibi Eski Türklerde doğa ile ilgili çeşitli kültler bulunmuştur. "Yer", "dağ", "su", "orman" gibi kültlere çok ehemmiyet veren Eski Türkler aslında bunlar sayesinde doğayı korumuşlardır. Söz konusu kültlerin dışında "ateş kültü" de Eski Türkler için ayrı bir önem taşımaktadır. Bu kültlerin temelinde her şeyin bir iyesi yani sahibi olduğu anlayışı yatmaktadır. Bu kültler "yer-su iyeleri" tabiriyle kısaltılarak da kullanılmaktadır.

Hikmet Tanyu'ya göre ateş "çeşitli dinlerde kutsallaştırılan, manevi temizlenme veya ceza unsuru kabul edilen ve sembolik anlatımlar için kullanılan bir kavram"dır (Tanyu 1991: 52). Bilindiği üzere Eski Türkler İran'la yakın etkileşimden dolayı ateşe ilişkin pek çok hususu ateşperest olan Farslardan almıştır. Nitekim günümüz Türkçesindeki ateş kelimesi de Farsça kökenli atişten (Tanyu 1991: 52) gelmektedir. Bu hususta Roux şunları ifade etmektedir: "Ateş kültünün eski İranlılardan devralındığı kesinlik kazandığı takdirde, T'u-küelerin bu kültü tüm Türk dünyasına çok hızlı bir şekilde yaydığı da aynı şekilde gerçeklik kazanır" (Roux 2011: 40). Sözlerinin devamında Türklerin ateş tanrısı ot tengriyi bildiklerini, Kırgızların ateşe taptıklarını, Oğuzlar dâhil tüm Türk boylarının ateşe dua ettiklerini (Roux 2011: 40) yazmaktadır. Bugünkü Hakaslar "şamanistik ritüel"lerde ateşi otuz dişli anne olarak görürler ve hâlâ ona şöyle dua ederler: "Otıs tistig ot inenin / Ahsı-tilin pilçen tösim / Hırıh tistig hıstar inem / Otıs tistig ot inem" [Otuz dişli ateş annenin / Ağzını-dilini bilen tözüm / Kırk dişli kızlar annem / Otuz dişli ateş annem] (Butanayev 2006: 186).

Ateş dünyanın yaratılışıyla koşut yeryüzünde var olan bir unsurdur. Nitekim tasavvufta sık kullanılan "anasır-ı erbâ"dan yani "dört unsur"dan biridir. Hayatın idamesi bu "dört unsur" temelinde gerçekleşmektedir. Dört unsurdan biri olmasa dünya yok olacaktır. Bu

yüzden farklı milletlerde ateşin ortaya çıkışıyla ilgili değişik mitler de bulunmaktadır. Ateş insanı soğuktan korumuş, aşını pişirmiş ve onun tedavisinde kullanılmıştır. Onun başka bir özelliği ise arındırıcı olma vasfıdır. Nitekim Yunus'un, şiirlerinde bu hususu öne çıkaran dizelere yer vermesi dikkat çekicidir. Yunus bir beyitte şöyle der: "Yedi tamuda yangıl her birinde kül olgıl / Vücudun anda kogıl ayruk vücud bulasın" (Tatcı 2012: 122). Bahsedilen bu özelliklerinden dolayı ateş zamanla beşer oğlu tarafından kült hâline dönüştürülmüştür.

Türkçe Sözlükte ateşin Farsça kökenli olduğu ve "yanıcı cisimlerin tutuşmasıyla beliren ısı ve ışık, od, nâr" (2005: 141) anlamına geldiği söylenmiş; kült kavramı için "tapma, tapınma; din; dini tören, ibadet, ayin" (2005: 1282) karşılıkları verilmiştir. Kökeni Latince olan kült "kutsal olarak bilinen varlıklar çevresinde oluşmuş, saygı, tapınma, dua, kurban ve ritler gerektiren, özel yer ve zamanlarda bayram ve törenleri bulunan, kült araçlarıyla cemaat liderlerini içeren inanç ve tapınış" (Emiroğlu-Aydın 2003: 519) anlamına gelmektedir. Bu bağlamda Eski Türklerde "ateş kültü" olduğu gibi bugünkü Sibirya Türk toplulukları arasında da hâlâ bu kült canlı olarak devam etmektedir.

Ayrıca günümüz Orta Asya ve Sibirya Türklüğünün bütün temsilcileri ateşten ziyade ot terimini kullanmaktadır. Mesela Hakaslarda Ot-İne tabiri vardır ki bu "ateş anne" demektir ve onun etrafında çeşitli uygulamalar yapılmaya devam etmektedir. Yani diğer Sibirya Türk toplulukları gibi Hakaslar da hâlâ Ot-İne çevresinde "ateş kültü"nü devam ettirmektedir. Kısaca verilen bu bilgilerden hareketle "ateş kültü" ateş etrafında gelişen, kutsal kabul edilen, saygı duyulan, tapınılan ve çeşitli uygulamalarla bunu sürdüren inanışlar bütününü kapsamaktadır, denebilir.

Yâran Kültürü ve "Ateş Kültü"

"Yâran" kültüründe "ateş kültü" veya en azından bu kültün unsurlarının varlığına şahitlik edecek hususlarla karşılaşmak mümkündür. Malum olduğu üzere "Yâran"da pek çok kavram kullanılmaktadır. Bu kavramların hepsini asırlarca evvel Asya bozkırlarında yaşayan Eski Türklerin yaşam tarzına bağlamak pek doğru olmasa gerektir. Netice itibariyle her ne kadar atalarımız Orta Asya bozkırlarından kopup, bu coğrafyaya gelmişlerse de burada farklı medeniyetlerle, toplumlarla karşılaşmış ve bu yeni kültürel çevrede kültür hayatına pek çok yeni unsurlar katmıştır. Hele hele Müslümanlığı benimseyen Türklerin İslam'a ne denli bağlı olduğu ve "ehl-i sünnet vel

cemaat" yaşam tarzına ne kadar titizlikle uyduğu da malumdur. Ne yazık ki, her ne kadar böyle bir realiteyle karşı karşıya olsak da, hiçbir toplum eski gelenek, görenek, örf ve adetlerini birdenbire hayatından silip atamaz. Müslüman Türkler gerek İslam'dan gerekse geldikleri yeni coğrafyada farklı medeniyetlerle karşılaşmalarından ötürü kültürel dönüşüme uğrasalar da onların eski örf adetlerinden kalan ufak tefek öğeleri yaşam tarzında barındırdığı ve yaşatmaya devam ettiği bilinen bir gerçektir.

Gayet tabiî olarak eski kültürle ilişkili yapılan uygulamaların zamanla anlam ve mahiyetinin unutulması mümkündür. O yüzden anlamı bilinmese de uygulanmaya devam eden pratiklerin olduğu söylenebilir. İşte "Yâran" geleneğinde de, İslamiyet ve onun etrafında gelişen kurumlar –Ahilik, Fütüvvet vs. gibi- ne kadar etkili olsa da onun Eski Türk kültüründen bazı kalıntıları hâlâ içinde barındırdığı tahmin edilebilir. Eski Türk kültüründe en yaygın inanışlardan biri de "ateş" ve onunla ilgili yapılan pratiklerdi, denebilir. "Ateş kültü" veya onun unsurlarının "Yâran"da yaşadığını ispat eden en açık işaret "ocak" tabirinin hem tek başına hem farklı terkipler hâlinde sıklıkla kullanılmasıdır, diye düşünüyoruz. Zira çok eski zamanlardan bugüne kadar "ocak" Türklerde kutsanmıştır. Bu bilgiler ışığında "Yâran" kültüründe ateşle bağlantılı kullanılan ıstılahları doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki alt başlıkta toplamak mümkündür. Bunlardan ilkini ateş, ikincisini ateş etrafında oluşan gelenekler şeklinde de tahayyül etmek yanlış olmaz.

A) Ateşle İlgili Doğrudan Kullanılan Tabirler

Başağa Ocağı
Davlunbazlı Ocak
Küçük Başağa Ocağı
Ocağa Davet
Ocak
Ocak Açılış Duası
Ocak Evi
Ocak Gecesi
Ocak Mahalli
Ocak Sahibi
Ocak Sazcıları
Ocak Sırası
Ocak Verme
Ocak Yakma
Ocak Yaranı

Yaran Ocağı

B) Ateşle İlgili Dolaylı Yoldan Kullanılan Tabirler
Arap Vermek
Fener
Hususi Çubuklar
Işık
Kahve güğümleri
Kahve ve Sigara İkramı
Küçük El Mangalı/Sigara Ateşi Mangalı
Küllü Kahve
Lamba
Mum
Sac
Sigara Takımları
Sigara Yakma
Şamdan
Yüze Kara Çalmak
Zilli Def
Zilli Maşa

Yukarıda da değindiğimiz üzere, esas itibariyle öz Türkçede ateş sözcüğü yok. Bunun karşılığı olarak ot/od kelimesi vardır. Eski Anadolu Türkçesinde bu şekilde kullanılan sözcük son zamanlara kadar da bu biçimini korumuştur. Ancak daha sonra ot (çimen) sözcüğüyle karışmasından dolayı od (ateş) şekli tercih edilmeye başlamıştır. Bu sözcük hâlâ gerek Orta Asya gerekse Sibirya coğrafyasında ilk biçimini korumaktadır. Nitekim od ve ocak terimi çoğunlukla aynı anlamı karşılamaktadır. Çünkü ocak tabirinin kökeni de oda dayanmaktadır. Tanyu'nun (1991: 52) görüşüne göre, ocak kelimesi od ve ocak sözcüklerinin kaynaşması neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu da, ocak ve onunla ilgili tabirlerin ateş kültünden kaynaklandığını ortaya koymaktadır.

Yâran Kültüründe "Ateş Kültü" Unsurları

"Çankırı Tarih ve Halkiyatı" adlı eserde "Yâran" sohbetlerinde ocağa ilişkin yapılan uygulamalar hakkında hayli malumat olduğu görülmektedir. Bu eserdeki "ocak" veya onunla ilgili tabirlerin kullanımı

neticesinde elde ettiğimiz bulguları şimdilik altı maddeyle sınırlandırmayı düşünüyoruz.

a) Çankırı "Yâran" kültüründeki ocağın kökeni büyük ihtimalle ateş kültüne dayanmaktadır. Nitekim Yâran kültüründe ocakla ilgili ifadeler hem gerçek hem de mecazî olarak kullanılmaktadır. Mesela Hasanşeyhoğlu'nun eserinde geçen "Yanan ocağın sağ taraf köşesi büyük başağanın, sol taraf köşesi küçük başağanın idi" (Üçok, 2002: 47 dipnot 14), "Her iki başağa arasında bulunan ocak mütemadiyen yanar; kahve güğümleri ocakta kaynardı" (Üçok, 2002: 52), "Ocağın sağ ve sol tarafında iki köşe bulunur. Sağ köşe büyük başağaya, sol köşe küçük başağaya aittir" (Üçok, 2002: 50), "Davetlilerle gelen çavuş odaya girer doğruca, yanmakta olan ocağın başına geçerek kahve güğümlerini sürer" (Üçok, 2002: 111) ifadeleri "Yâran"da ocağın mutlaka yanması gerektiğini işaret etmektedir. Üstelik ocağın başköşede iki başağanın ortasında kurulması ona duyulan saygının bir nişanesidir.

Dahası var. Hacışeyhoğlu bu tür sosyal faaliyetlere yönelik eski Türk evlerinde ocak için özel bir yer yapıldığını haber veriyor: "Eski Türk evlerinde bu gibi içtimâlar için yapılmış mustatil şeklinde odalar bulunurdu. Bu mustatilin küçük dılından kapı; karşıki dılında da davlunbazlı ocak bulunurdu. Mustatilin büyük dılının nısfı bir ayak merdivenle çıkarılan odamsı bir sofaya açık bulunurdu. Bu yere şahniçi derlerdi ki şehnişin demekti. Burada çalgıcılar, güzel sesli hanendeler otururdu" (Üçok, 2002: 49-50). Bu cümleler dikkatle incelendiğinde görülecektir ki "Yâran"ın toplandığı mekânlar alelade değildi ve belli özelliklere sahipti. Ayrıca güzel seslilerin, hanendelerin olduğu köşede böyle özel ocakların yapılması ateşe duyulan saygıyı ve bu kültün önemini ortaya koymaktadır.

Kanaatimizce "Yâran"da icra edilen farklı türkülerde karşılaştığımız "Gümüş cezvelerim kaynar ocakta" (Üçok, 2002: 88), "Ocak yakar çıra ile" (Üçok, 2002: 100), "Hayırlarda olur arduç" (Üçok, 2002: 101) vb. gibi dizeler de "Yâran"daki ocağın ateş kültüyle olan eski geleneğine şahitlik etmektedir. Zira şiir formu çok eski gelenekleri günümüze getirme özelliklerine sahiptir. Üstelik son dizede geçen "arduç" sözcüğünün ardıç olduğunu ve onun Kırgızlarda "arça", Hakaslarda ise "arçın" şeklinde telaffuz edildiğini ve her iki Türk boyunda da ateşle birlikte arındırma aracı olarak kullanıldığını belirtmemiz gerekir. Hele Hakasların "şamanistik ritüelleri"nde bu ağacın nasıl kullanıldığını tarif etmek bu bildirinin sınırlarını aşacağı için detaylarına girmek istemiyoruz.

b) Ateş kültünün "Yâran"da bulunduğunu gösteren başka bir husus ise "kahve ve sigara ikramı" ritüelidir. Bununla ilgili olarak Hacışeyhoğlu şu cümleleri kaydeder: "Ocağın üzerinde şerbetliğe gayet müzeyyen lambalar ve bunun karşısına tesadüf eden methal üzerindeki ikinci şerbetliğe de bir iki lamba, el ile yapılmış sigara ve sigara ateşi mangalı konurdu. Yaranın birbirinden sigara yakması, kibrit alması memnu idi. Sigara içenleri ocak sahipleri ve çavuş daimi surette ayakta göz eder, pek az fasılalarla sigara verirler ve küçük el mangalını getirerek sigarasını yakarlardı" (Üçok, 2002: 50). Dikkat edilirse yaranların birbirinden sigara yakması yasaktır. Bu, büyük ihtimalle "ateş iyesi" ile ilgili bir husustur. Bilindiği üzere Anadolu'da lohusa kadınların birbirini ziyareti yasaktır. Çünkü lohusa kadınların albastıları birbirine zarar verebilir düşüncesi hâkimdir. "Yâran"daki bu davranış da "ateş iye"lerinin birbiriyle çatışmasını önlemek amacını taşıyor olsa gerektir. Söz konusu iki hadisenin kökeni de Eski Türklerdeki "iyeler" (hami/sahip) düşüncesiyle ilgili olup günümüze kadar gelmiştir.

Yukarıdaki cümlelerde nazar-ı dikkati celp eden başka bir durum ise sigara yakmak için "sigara ateşi mangalı"nın kullanılmasıdır. Ve bu durum bir ritüel havasında gerçekleşmektedir. Bunun ritüel şeklinde gerçekleştiğine şu cümleler de şahitlik etmektedir: "Kahve ve sigara ikramında sigara yakılırken çavuş veya ocak sahibi sol dizini yere kor, oturur vaziyette vazifesini yapardı" (Üçok, 2002: 52), "Elinde kahve ve sigara ile ayağa kalkmak memnu idi" (Üçok, 2002: 52). Yani sigara içen yaranların sigaraları "çavuş" veya "ocak sahibi" tarafından bu ateşle yakılmaktadır. Muhtemelen bu "sigara ateşi mangalı" ocaktan hazırlanmıştır ve herkes bu ateşe dokunamaz. "Yâran"da önemli bir görev üstlenen "çavuş" ve "ocak sahibi" yani "ateş sahibi" ancak bu mangalı tutabilir ve sigaraları yakabilir. Hakas şamanlarının yaptığı ritüellerde de sigaranın şölen ateşinden hazırlanan közlerle yakılması (Butanayev, 2006: 18) bu geleneğin geçmişi açısından önemli bir ipucu vermektedir.

İlginçtir ki "ocak sahibi" sigara ateşi mangalını tutmaya memur olduğu hâlde karnını evinde değil dışarıda doyurmak (Üçok, 2002: 97) zorundaydı. Yani kendi ocağında pişen aşı yiyemez. Bu iki durumun da ateş kültünün yeni medeniyet ve coğrafya çerçevesinde günümüze ulaşan bir unsur olduğu düşünülebilir. Kanaatimizce "ocak sahibi"nin aktif rol aldığı bu husus şu ritüeli de kapsamaktadır: "Derakap misafirin eline bir sigara ve kahve ikram edilirdi. Misafirler için hususi çubuklar, sigara takımları ocak sahipleri tarafından evvelce izhar edilir ve şerbetlikte sigaraları geçirilmiş hazır bulundurulurdu" (Üçok, 2002: 60).

Yukarıdaki alıntı ile birlikte bu alıntı da sigaraların özel olarak "ocak sahibi" tarafından hazırlandığını göstermektedir. Bunun da özel olması yine "ocak sahibi" vasıtasıyla ateş kültünden kaynaklandığı ifade edilebilir.

c) "Yâran"da ilgi çeken başka bir hadise ise "sohbet âlemleri" başladığı zaman gerek Yâran evinin içinde gerekse dışında ışıkların olması ya da belli fener sayılarının bulunmasıdır. Nitekim Hacışeyhoğlu bu ışıkların köklerini çırağa (Üçok, 2002: 47 dipnot 12) dayandırmaktadır. Onun eserinde ışık ve fenerle ilgili şu cümlelere rastlanıyor:

"Burada içtimadan maksat yemeklerin nevi, ışıkların adedi tespit olunur." (Üçok, 2002: 47), "Ocak gecesi ev gayet süslü ve miktarı evvelce tespit edilen adet üzerine lambalar yanar ki her halde yirmi otuzdan aşağı lamba olmaz." (Üçok, 2002: 50), "Küçük başağa akşama bir saat kalarak yanında çavuş ve ocak sahipleri olduğu halde eve gelir, nezafete ve ışıkların adedine bakar, ne gibi noksanlar var ise onu ikmal ettirir." (Üçok, 2002: 51), "Gece yarısına yanaştıktan sonra kapılar kilitlenir, kapının dışarısına asılan fener içeriye alınır, bundan sonra misafir kabul olunmaz." (Üçok, 2002: 61), "Dışarıda yanan ışıklar söner, kapılar kilitlenir. Ocak olan odanın perdeleri indirilir, gazyağları tükenmek üzere olan lambalar bir müteverrimin son şulei hayatını andırır." (Üçok, 2002: 104), "Sıra küçük başağada ise ocak yaktığı evin sokak kapısı fenerler ve dallarla tezyin edilir. Ağaç dallarına yüzlerce rengarenk fener takılır, içeri kapıdan ocak odasına kadar her taraf gündüz gibi ışıtılır, iki başağa için uzun şamdanlara iki tane çiçekli mum yakılır, başağalar için lamba, fener yakmak hususunda muayyen bir hat yoktur" (Üçok, 2002: 115).

Üçok'un eserinin farklı sayfalarında aktarılan bu cümlelerde ışık ve lamba yakmanın eski şeklinin çırağ yakma ile ilgili olduğu görülmektedir. Çırağ yakma köklerinin ise ateş kültüne dayandığı ifade edilebilir. Nitekim Simav'da "Yaren"den kovulma bahsinde çırayla ilgili ilginç uygulamalar da vardır: "Yörede Yarenden kovulmak ya da Yarenin çırasını yakmak adlarıyla anılan bu uygulama, bir yarene verilebilecek en ağır ceza olarak kabul edilmektedir. … Sonradan bir deyim haline gelmiş bulunan çırasını yakmak adeti şu biçimde gerçekleştirilmektedir: Mahkeme sonucunca …… yakıverin bunun çırasını der. ….. Ayakkabılarını giy, çıranı eline al ve çık, git; anlamlarını taşımaktadır. ….. Daha sonra kovulanın eline birer çıra ya da mum yakılarak verilir" (Er, 1988: 61-62). Çankırı "Yâran"ında ele çıra verilmese de "Yâran"dan atılmak çok ağır bir ceza olduğu için "terk-i vatan edenler de olduğu

mervî"dir (Üçok, 2002: 105). Bunun da ateşin sürekli yanması, sönmemesi ile alakalı bir durum olmak suretiyle ateş kültüne dayandığı ileri sürülebilir.

d) Çankırı "Yâran" kültüründe "arap vermek" usulü de başlangıçtan nihayete kadar hem ilginç hem de dikkat çekici bir ritüeldir. Bilindiği üzere bir sonraki hafta ocağın kimin yakacağı "arap vermek"le belirlenmektedir. Yâran sohbetinde zilli maşa ile defin ismine arap (Üçok, 2002: 98) denilmesi ve arapın ritüelle bir sonraki "ocak sahibi"ne verilmesi Türklerin kültürel arka planıyla alakalıdır. Zilli maşanın ve defin ortalığın olması, ocak sırası kimdeyse bunları götürmesi, orada bir hafta kalması, gelecek haftanın ocak sahiplerinden biri ile onu takip edeceklerden birisinin küçük başağanın yanına oturmaları, çavuşun elinde uzun bir şamdanla öne dikilmesi ve daha sonra büyük başağanın önüne gelmeleriyle sazendelerin türküler icra etmesi, bundan sonra tekrar küçük başağanın önüne gelince şamdanın ortaya konulması, yeni ocak sahiplerine kahve ikram edilmesi, söylenen türkülerde yeni ocak sahiplerinin sohbete riayet etmeleri hususunda nasihatler verilmesi ve daha sonra yeni ocak sahiplerinin uğurlanmaları (Üçok, 2002: 98-101) ateş kültünün hâkim olduğu muazzam bir ritüeldir.

Öncelikle arap teriminin zilli maşadan mecazen ortaya çıktığını ifade etmek gerekir. Maşa bilindiği üzere ateşi, közleri karıştırmak, tutmak üzere kullanılan bir araçtır. Ateşle sürekli birlikte olan bu aracın zamanla karardığı da malumdur. Muhtemelen maşa zamanla karardığı için "benzeşim" ilkesi kullanılmak suretiyle maşaya arap denilmiştir. Burada çalgı olan zilli maşa ise daha sonra sembolik bir görev üstlense gerektir.

Defin durumu ise biraz daha farklıdır kanaatimizce. Anadolu sahasında başta değişik tarikatlar olmak üzere çeşitli yerlerde kullanılan defin, şaman davulunun değişmiş bir şekli olduğunu düşünüyoruz. Bu varsayımı kabul edersek, şaman davulunun ritüellerde ne denli önemli bir araç olduğu görülecektir. Hele ortada bir ocak etrafında dönerek yapılan ritüellerde davul-ateş ikilisi önemli bir yer tutmaktadır. Şaman icabında sertleşmiş davul zarını ateşe doğru tutarak onu yumuşatmasını ve sesin daha iyi çıkmasını temin etmektedir. Buradan hareketle "Yâran"daki defin zaman içerisinde değişen bir gelenek olduğu ama anlam ve içeriğinin unutulduğu kanaatindeyiz. Bu durum sembolik olarak "arap vermek" usulünde sadece korunmuş görünmektedir. Aşağıdaki dörtlükte arapa yani zilli maşa ile defe iyi bakılması bunların

nezdinde ocağa ve ateşe saygı duyulması hususunu destekler mahiyettedir:

Arap seni beslesünler bal ile

Dört yanını sarsınlar gül ile

Edep ile, erkan ile, yol ile

Et paşam sohbetin sırandan kalma (Üçok, 2002: 103).

e) "Yâran" kültüründe oynanan orta oyunlarında da ateş kültü unsurlarına rastlamak mümkündür. Hacışeyhoğlu Üçok (2002: 63) ısınma oyunlarından sonra bir şamdana (el şamdanı) mum dikildiğini ve ortaya konulduğunu, mum yanında herkesin meydana indiğini, şamdanın etrafında bir halka teşkil ederek iki düz üstüne oturulduğunu yazmaktadır. "Şamdan" -yani "ocak" veya "ateş"- etrafında gelişen bu oyun şöyledir: "Şamdan tam ortada bulunurdu. Ebe ne yaparsa oyuna iştirak edenler de onu yapar; ebe tarafından 'bellediniz mi' sualine belleyenler 'belledik' derler; …… Ebe süratle 'giriş' diyerek elini şamdana uzatınca…" (Üçok, 2002: 63). Bu hareketler, Hakasların şaman eşliğinde ateşin etrafında toplanıp dans etmelerini anımsatmaktadır.

Acaba asırlardır atalar kültünü bugüne taşıyan ve gayet ciddi bir şekilde şamanlar tarafından icra edilen ateş etrafındaki ritüel, Türklerin Anadolu'ya gelişiyle birlikte yeni kültürel çevre ve coğrafyada şekil değiştirmiş ve oyuna dönüşmüş bir husus olabilir mi? Biz bunun ihtimal dahilinde olduğu kanısındayız. Nitekim orta oyunları oynanırken yanılan kişinin yüzüne kara çalınması ve bunun yediye kadar devam etmesi ve bu kişilere "yedi karalı berbat paşa" (Üçok, 2002: 79) denilmesi "şamanistik ritüeller"deki hakiki cezaların yeni kültür ve coğrafyada oyunlaşmış birer uygulama olduğunu düşünmek gayet mümkün görünmektedir.

Hatta denilebilir ki bu orta oyunlarında yanılanların yüzüne kara çalınıp eksi on beş on altı derecede çaya girerek sohbet (yaran ocağı) olan başka bir eve gitmeleri gibi ağır cezaların verilmesi (Üçok, 2002: 80) işin oyun boyutundan çıkıp belki de ritüelistik boyutun bir gereğidir. Zira ritüeli düzgün yapmayanın, kurallara uymayanın akıbeti böylelikle başkaları tarafından da görülmüş olacaktır. Bu hususun, gerek bugün gerekse 1930 veya öncesinde, eski Türk kültüründeki ateş kültüyle bağlantısı düşünülerek yapıldığı kanaatinde değiliz. Ancak bunların zamanla anlam ve mahiyeti unutulmuş ateş kültü veya onun etrafında gelişen uygulamalar olduğunda şüphe yoktur.

f) "Yâran" kültüründe yaran ağaların bildiği hâlde çalgıcıların sazlarını çalmaması, sadece zilli def, kaşık, zilli maşa, fincan gibi ses çıkaran aletleri (Üçok, 2002: 53-54) çalması da gayet ilgi çekici bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun da bulguların (a) maddesinde hanendelerin oturduğu yerle ve onların çalgılarının kutsanmasıyla ilgili bir hadise olması ihtimal dâhilindedir.

Sonuç

Şimdiye kadar belli bir sistematik içinde vermeye çalıştığımız ve yorumladığımız bilgilerden hareketle Çankırı "Yâran" kültüründe, doğrudan ya da dolaylı, ateş kültüyle ilgili bazı hususların olduğu ortaya çıkmaktadır. Yukarıda sıraladığımız maddeler haricinde Yaranda ateş kültünün varlığını kanaatimizce şu iki örnek de gayet sarih bir şekilde ortaya koymaktadır. Birinci örnek Hacışeyhoğlu'nun da işaret ettiği gibi mahkemede yarandan bir kişinin şikâyetçi olmasıdır. Bu konu şöyle gerçekleşmektedir: "…; bunu bilen gören veyahut tecavüze maruz kalan varsa derhal ayağa kalkar. Arkası kapıya yüzü ocağa müteveccih bir halde kapıya varır, sonra gelerek büyük başağaya karşı eğilerek selam verir. İki diz çöker meydana oturur. Büyük başağa ne dileğin var … ağa diye sorar. O da …. Ağadan davacıyım der" (Üçok, 2002: 104). Davacı olan kişi de aynı hareketleri tekrar ederek büyük başağanın önüne gelir.

Burada kanaatimizce iki kült birbirine karışmış vaziyettedir. "Yâran"daki bu şahsın ocağa arkasını dönmemesi ateş kültüne, büyük başağaya karşı eğilmesi ise atalar kültüne ait geleneklerdir. Bunun benzeri bir hadise ise gelen misafirlerin "Yâran"dan çıkarken arka arkaya doğru dışarı gitmeleridir. Yine kanaatimizce bu sadece başağalara saygıdan kaynaklanmamıştır, aynı zamanda ateşe olan saygıdan da kaynaklı bir hadisedir. Çünkü ocak iki başağanın ortasında yer almaktadır. Bugün her ne kadar ocağın bizzat kendisi olmasa da "Yaran"da ya yapay ocaklar yahut şamdan veya yakılan mumlar bu vazifeyi görmektedir. Ayrıca Simav Yarenlerinin bir "Meşale Kayası"na sahip olması (Er, 1988: 143) ve yaren ocaklarını burada ateşi yakarak başlatmaları Çankırı "Yâranı"ndaki ateş kültünü destekler mahiyettedir. Sadece bu iki hususun bile "Yâran"da ateş kültünün varlığına açık birer delil teşkil ettiği söylenebilir.

Kaynakça

BUTANAYEV, V. Y. (2006), *Traditsionnıy Şamanizm Hongoraya*, Abakan: HGU Yayınları.

EKİM, G. (2008), "Çankırı Yâran Geleneğindeki Yirmi Dört Sayısına Tarihsel Bir Bakış", *IV. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri*, s.547-550, Ankara: Çankırı Valiliği Yayınları.

EMİROĞLU, K., AYDIN, S. (2003), *Antropoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

ER, T. (1988), *Simav İlçesi ve Çevresi Yaren Teşkilatı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

KOMİSYON (2005), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ONAT, H. (2005), "Çankırı'da Ahilik, Yaran ve Günümüz Açısından Anlam ve Önemi", *III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri*, s.93-104, Ankara: Çankırı Valiliği Yayınları.

ROUX, J. P. (2011), *Eski Türk Mitolojisi*, Ankara: BilgeSu Yayınları.

TANYU, H. (1991), "Ateş", *İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları.

TATCI, M. (2012), *İşitin Ey Yârenler*, İstanbul: Kapı Yayınları.

TEZCAN, M. (1989), *Çankırı Yârân Sohbetleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÜÇOK, H. H. (2002), *Çankırı Tarih ve Halkiyatı*, İstanbul: Okuyan Adam Yayınları.

YALÇIN, A. (2005), "Ahilik, Cem ve Yaran Ritüellerinde Ortak Payda", *III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri*, s.21-29, Ankara: Çankırı Valiliği Yayınları.

YÖNETKEN, H. B. (1999a), "Çankırı'da Sohbet", *Çankırı Halk Müziği* içinde, s.35-44, Ankara: Çankırı Valiliği Yayınları.

YÖNETKEN, H. B. (1999b), "Ahîlerde Bedîî Hayat", *Çankırı Halk Müziği* içinde s.45-50, Ankara: Çankırı Valiliği Yayınları.

GELENEKSEL SOHBET TOPLANTILARININ TÜRKİYE'DEKİ YAYILMA SAHASI VE GÜNCEL DURUMU

Sagıp ATLI*

Öz

Geleneksel sözlü kültürün yaşatılması, sürekliliğinin sağlanması ve yeni nesillere doğru bir şekilde aktarılmasında sohbet toplantıları önemli bir yere sahiptir. Sohbet toplantıları, Türkiye'nin farklı bölgelerinde Barana, Kürsübaşı, Yârân/Yâren, Erfene/Ferfene/Herfene, Oturak Âlemleri, Sıra Yârenleri, Cümbüş, Sıra Gecesi, Gezek, Sıra Gezme, Velime Geceleri (Eyvan Geceleri), Muhabbet Geceleri, Helva Sohbetleri, Ateş Gezmesi (Birikme Geceleri) ve Oturmah gibi çeşitli isimlerle; Türkiye dışında da Geşdek, Coro Bozo, Meşrep, Konuşma ve Muhabbet gibi farklı adlarla bilinmektedir. Değişik coğrafyalarda aynı, benzer veya farklı isimlerle bilinen sohbet toplantıları, bölgelerin sahip oldukları sosyokültürel yapılarına bağlı olarak birtakım uygulamalarla sürdürülmüştür.

Türkiye'deki sohbet toplantıları üzerine 2012-2016 yılları arasında yapmış olduğumuz derlemeler ve araştırmalar neticesinde, günümüzde sohbet toplantılarının bir kısmının geleneksel yapısına uygun bir şekilde icrâ edildiği, bir kısmının ise içinde bulunulan çağın şartlarına göre güncellenerek düzenlendiği tespit edilmiştir. Ayrıca çeşitli sebeplerden dolayı icrâ zeminini kaybeden ve hakkındaki bilgileri, sınırlı sayıdaki sözlü ve yazılı kaynaklardan öğrenebildiğimiz sohbet toplantıları da vardır. Bildiride, geleneksel sohbet toplantıları hakkında genel bir bilgi verildikten sonra Türkiye'deki sohbet toplantılarının bölgelere göre hangi isimlerle bilindiği, hangilerinin ne şekilde devam ettirildiği ve hangilerinin ne gibi sebeplerden dolayı tertip edilmediği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca sohbet toplantılarının devam ettirilmesinde ve tanıtılmasında medya ve derneklerin rolüne de değinilmektedir.

Giriş

İçinde bulunduğu coğrafî yapı ve tarihsel geçmişi itibariyle zengin bir kültüre sahip olan Türkiye'de, kültürel ürünlerin yaşatılması, devamlılığının sağlanması ve yeni kuşaklara doğru bir şekilde aktarılabilmesi için "dost meclisleri" ve "sohbet toplantıları"nın oldukça büyük bir işleve sahip olduğu bilinmektedir. Ortaya çıkış noktası

* Arş. Gör. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

itibariyle aynı kaynağa dayanan sohbet toplantıları, zamanla bulundukları bölgelerin yerel değerlerini de bünyelerine katmışlardır. Buna bağlı olarak bu meclis ve sohbet toplantıları çeşitli bölgelerde bazı biçim ve kavram farklılıkları ile değişik şekillerde karşımıza çıkmaktadır (Fedakâr, 2011: 21).

Geçmişten günümüze kadar hem geleneksel sözlü kültürün taşıyıcısı hem de bir eğlence biçimi olarak gelen sohbet toplantıları, özellikle uzun kış gecelerinde insanların bir araya gelerek belirli kurallar çerçevesinde hoşça vakit geçirmesini ve toplumsal dayanışmayı sağlayan sosyal bir organizasyondur. Yirmi birinci yüzyılın getirilerine bağlı olarak radyo, televizyon, internet ve telefon gibi kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve bunlara paralel şekilde ortaya çıkan farklı eğlence sektörleri, geleneksel kültürün icrâ zeminini de zamanla ortadan kaldırmaya başlamıştır. Bazı geleneksel yapılar kendilerini çağın şartlarına uyarlayarak/güncellenerek sürerliliğini devam ettirirken bir kısmı ise zamanla uygulama dışı kalmaktadır. Köklü bir geçmişe sahip olan *"Geleneksel Sohbet Toplantıları"*, UNESCO tarafından 15-19 Kasım 2010 tarihleri arasında Kenya/Nairobi'de Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Hükümetlerarası V. Olağan Komite Toplantısı'nda "*Alevî-Bektâşî Ritüeli Semâh*" ve "*Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali*" ile birlikte İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi'ne kaydedilmiştir (Gitmez vd., 2011: 39).

Bu kararın ardından Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanter Fişi'ne "Geleneksel Sohbet Toplantıları";

"Yörelere göre adlandırmaları, sayıları, yaş sınırı, toplanma sıklıkları değişen erkek gruplarının yılın özellikle kış aylarında ve rutinleşen bir periyotta belli kurallar çerçevesinde bir araya gelerek sanal akrabalıklar kurdukları sosyal/kültürel ve ekonomik işlevli geleneksel toplantılardır. Kapalı mekânlarda yapılan ve halk müziği, halk dansları, oda içi oyunlar gibi unsurları bünyesinde barındıran bu toplantılardaki amaç iş dışında kalan zamanı sohbet ederek ve eğlenerek değerlendirmek, eğlendirirken eğitmektir. Topluluğa katılacak kişilerin belli bir gruptan olma zorunluluğu yoktur. Sadece dürüst, sır saklamasını bilen, iyi ahlaklı kişiler olmasına özen gösterilir. İlk bakışta bir boş zaman geçirme uğraşısı olarak görülse bile günümüze kadar gelmiş olması bu toplantıların toplumsal hayat içerisinde önemli bir rol üstlendiğini göstermektedir. Geleneksel Sohbet Toplantıları, 2010 yılında UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi'ne kayıt ettirilmiştir." (http://aregem.kulturturizm.gov.tr) şeklinde tanımlanmıştır.

Geleneksel Sohbet Toplantılarının Mahallî İsimleri

Türkiye'deki geleneksel sohbet toplantıları, her yörede değişik isim ve uygulamalarla bilinmektedir. Bu sohbet toplantıları Çankırı (Üçok, 2002: 35-118), Kastamonu-Tosya (K.K.13), Manisa-Kula (Tosun, 1969: 38-43), Manisa-Soma (İnan, 1966: 47) ve Afyon-Sandıklı'da (K.K.14, 15) "*Yâran/Yâren*"; Konya-Akşehir'de "*Sıra Yârenleri*" (Yüzbaşıoğlu, 1952: 635); Kütahya ve yöresinde "*Yâren Teşkilatı*" (Er, 1988); Uşak-Banaz "*Yâren Eğlencesi*" (Canyakan, 2015); Nevşehir (Eroğlu, 1994: 197-203) ve Elazığ'da "*Kürsübaşı*" (K.K.16, 17, 18); Şanlıurfa'da "*Sıra Gecesi*" (K.K.35, 36, 37); Erzincan-Kemah'ta "*Sıra Geceleri/Mehle*" (K.K.1, 2, 3, 4), Balıkesir-Dursunbey (Dağlıoğlu, 1935: 212-216) ve Konya'da (Yakıcı, 2010: 94-100) "*Barana*"; Afyon (Nasrattınoğlu, 1976: 40-42), Bursa (K.K.10, 11, 12), Isparta-Senirkent (Erbilek, 1941: 287-288) ve Kütahya'da (Uzunoğlu, 1950: 222-223) "*Gezek*"; Sivas (Üçer, 2001: 587-588), Çorum (Ertekin, 1940: 824-829), Gaziantep (Ünler, 1941: 10), Mardin (Akbıyık, 2006: 351-354), Kastamonu (Abdulkadiroğlu, 1997: 31-46), Erzincan-Kemaliye (K.K.1, 2, 3) ve Tokat'ta (Yakupoğlu vd., 1968: 104) "*Sıra Gezme";* Gümüşhane, Bayburt (K.K.22, 23, 24), Sivas (Üçer, 2001: 587-588), Erzincan (Cumhuriyetin 50. Yılında Erzincan 1973 İl Yıllığı, 1973: 97) ve Erzurum (Sezen, 2013: 16)'da "*Herfene*", Bolu-Gerede (K.K.38, 39, 40), Sinop-Boyabat (Başoğlu, 1980: 20), Kırşehir (Öztürk Merdin, 2016), Tokat-Erbaa Üzümlü (K.K.25, 26, 27), Sivas-Gemerek (Üçer, 2011: 587-588) ve Karabük-Safranbolu'da (Acar, 2011: 79-80) "*Ferfene*"; Balıkesir-Pamukçu'da "*Erfene*" (K.K.31, 32, 33, 34); Artvin'de "*Arfana*" ya da "*Harfana*" (Turhan-Tan, 2001: 42); Adıyaman'da "*Harfene Geceleri*" (Akbıyık, 2006: 350), Balıkesir'de "*Arfene*" veya "*Erfene*" (Yüzbaşıoğlu, 1934: 310-312), Kastamonu'da "*Erfane*" (Tezcan, 1989: 6), "*Oturma*" (Abdulkadiroğlu, 1984: 5-12) ve "*Oturak*" (Tezcan, 1989: 6); Bolu-Mudurnu'da "*Ateş Gezmesi (Birikme Geceleri)*" (Erkut, 1958: 46-51); Antalya'da "*Sıra Eğlencesi*" (Çimrin, 1984: 27-28), Balıkesir, Konya (Kişmir, 1966: 9-10), Edirne ve İstanbul'da (Göktaş, 1994: 48) "*Helva Sohbetleri"* (Kazancıgil, 1993); Diyarbakır'da "*Velime Geceleri (Eyvan Geceleri)*" (K.K.28, 29, 30); Denizli-Acıpayam'da "*Kızan Odası*" (Vehbi, 1951: 372); Sivas'ta "*Oda Açma/Yakma*" (Üçer, 2011: 585-587), Konya (Sural, 1963: 3203-3206) ve Aksaray'da (Akbıyık, 2006: 346) "*Oturak Âlemleri";* Bolu-Gerede'de (Yalçın, 1944: 55-58) "*Sohbet Toplantıları*"; Mardin'de "*Sabahiye*" (Akbıyık, 2006: 351-354), Mardin (K.K.5, 6, 7), Isparta-Yalvaç Sücüllü (K.K.8, 9), Yozgat (Oğuz, 2014: 174-175) ve Gaziantep'te "*Oda Sohbetleri*" (K.K.19, 20, 21; Enç, 1964: 13-15); Ankara ve yöresinde "*Cümbüş*" (Ataman, 1973: 315-339); Van'da "*Oturmah*"

(Ataman, 1973: 316); Balıkesir-Edremit'te "*Oda Teşkilatı*" (Yönetken, 1966: 140-141); Ankara-Beypazarı (Yönetken, 2006: 15), Karabük-Safranbolu (Ataman, 1994: 44-50), Kırıkkale-Keskin (K.K.10, 11, 12) ve Kırşehir'de (Yönetken, 2006: 45) "*Muhabbet (Sohbetleri)*"; Karabük-Safranbolu'da "*Sıra Âlemleri*" (Acar, 2011: 77-78); Niğde-Dündarlı'da "*Gençler Kurulu (Heyeti)*" (Oral, 1958: 60); Ankara-Kazan'da "*Delikanlı Teşkilatı (Örgütü)"* (Tuğrul, 1945: 6-7); Konya'da "*Yatsı Sohbetleri*" (Eroğlu, 1994: 197-203); Samsun-Havza'da "*Kaz Çevirme Âdetleri (Kaz Âlemi)*" (Bulgurcuoğlu, 1946: 10-11), Kırşehir'de "*Helebiş*" (Öztürk Merdin, 2016), Isparta ve Antalya'da "*Kef (Keyif)*" (Ataman, 1973: 316) adı ile bilinmektedir.

Türkiye dışındaki sohbet toplantıları ise Kırgızistan'da "*Coro Bozo*" (Arstanbek, 2004: 74-79'tan Ekim, 2012: 97); Özbekistan'da "*Geşdek*" (Cenikoğlu, 1998: 59); Uygur Türklerinde "*Meşrep*" (Turdi, 1982: 559-582); Kırım Karay Türklerinde "*Konuşma*" (Altınkaynak, 2004: 60-65), Bulgaristan'da "*Muhabbet*" (Hasan, 1998: 46'dan Ekim, 2012: 97), Romanya Dobruca'da "*Talaka*" ve "*Ciyın*" adıyla, Suriye-Halep'te, Irak-Kerkük ve Erbil'de, İran-Tebriz, Merağa ve Mahabat'ta farklı isimlerle icra edilmektedir (Akbıyık, 2006: 366-371).

Geleneksel Sohbet Toplantılarının Yayılma Sahası ve Güncel Durumu

Türkiye'deki sohbet toplantıları üzerine 2012-2016 yılları arasında yaptığım derlemeler ve araştırmalar neticesinde, günümüzde sohbet toplantılarının bir kısmının geleneksel yapısına uygun bir şekilde icrâ edildiği, bir kısmının ise içinde bulunulan çağın şartlarına göre güncellenerek düzenlendiği tespit edilmiştir. Ayrıca çeşitli sebeplerden dolayı icrâ zeminini kaybeden ve hakkındaki bilgileri, sınırlı sayıdaki sözlü ve yazılı kaynaklardan öğrenebildiğimiz sohbet toplantıları da vardır.

Araştırmamız, geleneksel sohbet toplantıları üzerine genel bir çalışma olmasından dolayı geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu bakımdan derleme sahamız il, ilçe ve beldeler olmak üzere farklı yerleşim birimlerini içine almaktadır. Türkiye'deki sohbet toplantılarının; Konya, Akşehir (Konya), Kastamonu, Tosya (Kastamonu), Bolu, Gerede (Bolu), Mudurnu (Bolu), Gümüşhane, Bayburt, Tokat, Üzümlü (Tokat-Erbaa), Mardin, Kızıltepe (Mardin), Diyarbakır, Şanlıurfa, Elazığ, Gaziantep, Afyon, Sandıklı (Afyon), Kütahya, Simav (Kütahya), Ankara, Kazan (Ankara), Dündarlı (Niğde), Keskin (Kırıkkale), Antalya, Bursa, İstanbul,

Çankırı, Balıkesir, Kırşehir, Edremit (Balıkesir), Pamukçu (Balıkesir-Altıeylül), Dursunbey (Balıkesir), Kemah (Erzincan), Kemaliye (Erzincan), Isparta, Sücüllü (Isparta-Yalvaç), Kula (Manisa), Yozgat, Denizli, Aksaray, Çorum, Sivas, Boyabat (Sinop), Havza (Samsun), Banaz (Uşak), Nevşehir, Erzurum, Karabük, Adıyaman, Edirne ve Van gibi yerleşim birimlerinde varlığı tespit edilmiştir.

Yapılan alan araştırması ve yazılı kaynaklardan elde edilen bilgiler neticesinde Türkiye'deki geleneksel sohbet toplantılarının; Ateş Gezmesi (Birikme Gecesi), Barana Sohbetleri, Cümbüş Âlemleri, Ferfene/Herfene/Harfene/Erfane Sohbetleri, Gezek Sohbetleri, Helva Sohbetleri, Kaz Çevirme Âdetleri (Kaz Âlemi), Kef (Keyif), Kızan Odası Sohbetleri, Kürsübaşı Sohbetleri, Mehle, Muhabbet Gecesi, Oturak Âlemleri, Oturmah Gecesi, Sahaniye Gezmeleri, Helebiş Sohbetleri, Sıra Âlemleri, Sıra Eğlencesi, Sıra Gecesi, Sıra Gezme, Sıra Günü, Sıra Oturması, Velime (Eyvan) Gecesi, Yârân/Yâren Sohbetleri, Yatsı Sohbetleri, Gençler Kurulu (Heyeti), Sohbet Toplantıları, Delikanlılar Birliği, Oda Teşkilatı ve Oda Sohbetleri isimleri altında düzenlendiği belirlenmiştir.

Geleneksel sohbet toplantılarının tespit edildiği yerlerde yapılan derlemeler esnasında görüştüğümüz kaynak şahısların büyük çoğunluğu erkektir. Sadece Elazığ Kürsübaşı Sohbetleri ve Balıkesir-Pamukçu Erfene Sohbetleri hakkında bayan kaynak kişilerden de bilgi alınmıştır. Bayan kaynak şahısların verdiği bilgiler, katıldıkları toplantılarda izleyip gördükleri ya da büyüklerinin onlara anlattıklarıyla sınırlı kalmaktadır. Bundaki en büyük etken, sohbet toplantılarının ağırlıklı olarak erkekler arasında düzenlenen bir organizasyon olması ve bayanların çoğunlukla toplantıların hazırlık kısımlarında görev üstlenmeleridir. Bursa Gezek Sohbetleri, Afyon-Sandıklı Yâren Sohbetleri, Bolu-Mudurnu Birikme Gecesi, Konya-Akşehir Sıra Yâreni Sohbetleri ve Gümüşhane Herfene Sohbetleri'ne bayanlar erkeklerle aynı ortamda izleyici olarak katılabilir. Afyon Gezek Sohbetleri, Kütahya Gezek Sohbetleri ve Elazığ Kürsübaşı Sohbetleri'nin aile arasında tertip edilenlerine kadınlar dâhil olabilirken Balıkesir-Pamukçu Erfene Sohbetleri'ni ise bayanlar arka plandan seyredebilirler. Bunların dışında hizmet ve raks etmek amacıyla az sayıdaki sohbet grubunun toplantılarına katılan kadınlar da vardır. Bu sebeple gelenek hakkındaki her türlü bilgiye erkeklerin, kadınlardan daha fazla sahip olduğu görülmektedir.

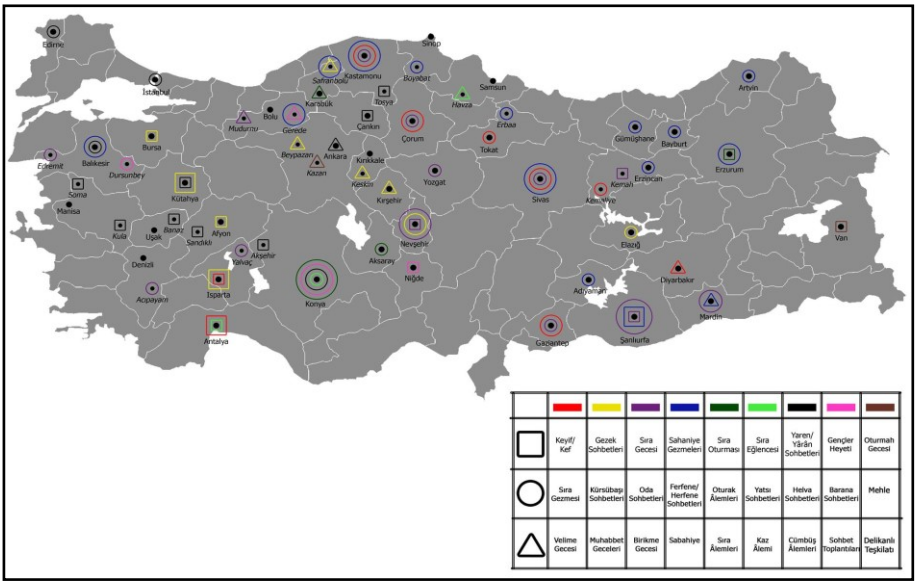

Harita 1: Türkiye'deki geleneksel sohbet toplantıları, yukarıdaki harita üzerinde üçgen, halka ve kare şekiller ile dokuz tane renk kullanılarak gösterilmiştir. İşaretlerin hangi renkle hangi sohbet toplantısını simgelediği haritanın sağ alt tarafında bulunan şemada verilmiştir. Ayrıca bir yerde farklı isim altında birden fazla sohbet toplantısı varsa onlar da birbiri içine geçmiş şekiller hâlinde gösterilmiştir. Örneğin; Karabük-Safranbolu'daki Muhabbet Geceleri "sarı üçgen" ve Ferfene Sohbetleri de "lacivert halka" ile birlikte lacivert halka içinde sarı üçgen şeklinde; Tokat Sıra Gezme Sohbetleri ise "kırmızı halka" ile gösterilmiştir. Ayrıca harita üzerinde iller normal yazı tipiyle, ilçeler ise italik olarak yazılmıştır.

Sohbet toplantılarının zamanla icrâ zemininin ortadan kalmasından dolayı günümüzde aktif olarak sürdürülmesine katkı sağlayan kişilerin sayısı da azalmaktadır. Bazı yörelerde -özellikle geleneğin devam etmediği yerlerde- konuyu bilen kaynak kişi bulma sıkıntısı ortaya çıkmıştır. Araştırmalar esnasında; "*Keşke geçen sene gelseydin. Dediklerini ….. çok iyi bilirdi. Ancak o da geçen sene vefat etti. Şimdi onları çok iyi bilen yok. Belki çocukları, yaşıtları bilir.*" şeklinde ifadelerle çok sık olarak karşılaşıldı. Ailesinin ya da çevresinin belirli bir teşviki veya kendi isteğinin olmaması durumunda yeni neslin büyük bir kısmı bu geleneği devam ettirme çabası içerisinde değildir.

Yaptığımız alan araştırması ve literatür taraması sonucunda Türkiye'deki geleneksel sohbet toplantılarının bir bölümünün unutulduğu, bir bölümünün sürdürüldüğü ve bir bölümünün de sadece gösteri ve ticarî amaçla icrâ edildiği tespit edilmiştir.

Geleneksel yapısına uygun olarak ya da birtakım değişmelere uğrayıp güncellenerek devam ettirilen sohbet gruplarının başında; Çankırı Yâren Sohbetleri, Kütahya-Simav Yâren Sohbetleri, Afyon-Sandıklı Yâren Sohbetleri, Konya-Akşehir Sıra Yâreni Sohbetleri, Kastamonu-Tosya Yâren Sohbetleri, Manisa-Kula Yâren Sohbetleri, Kırşehir Ahi Meclisi Sohbetleri, Uşak-Banaz Yâren Sohbetleri, Şanlıurfa Sıra Geceleri, Bolu-Gerede Ferfene Sohbetleri, Bolu-Mudurnu Birikme Geceleri, Isparta Gezek Sohbetleri, Bursa Gezek Sohbetleri, Kütahya Gezek Sohbetleri, Afyon Gezek Sohbetleri, Kırıkkale-Keskin Muhabbet Geceleri, Konya Barana Sohbetleri, Konya Oturak Âlemleri, Gümüşhane Herfene Sohbetleri, Tokat-Erbaa Üzümlü Ferfene Sohbetleri, Balıkesir-Pamukçu Erfene Sohbetleri, Edirne Helva Sohbetleri, Gaziantep (Barak Yöresi) Oda Sohbetleri, Isparta-Yalvaç Sücüllü Oda Sohbetleri, Mardin-Kızıltepe Oda Sohbetleri, Aksaray Oturak Âlemleri ve Karabük Sıra Âlemleri gelmektedir.

Sohbet toplantılarının bir kısmı televizyon, internet gibi değişik eğlence imkânlarının ortaya çıkması, kahvehane kültürünün yaygınlaşması, iş imkânlarından dolayı büyük kentlere olan göçün artmasıyla icrâ edecek kişilerin azalması, eğitim amacıyla gençlerin farklı yerlere gitmesi sonucunda kendi kültüründen uzaklaşması, çalışma saatlerinin değişerek günde iki-üç vardiya şeklinde çalışılmasıyla ortak zaman dilimlerinin ortadan kalkması, yılın her dönemi çalışma ortamının olmasından dolayı kişilerin bu tür etkinliklere zaman ayıramaması, yeni neslin düzen ve disipline dayalı bir oluşum içerisinde bulunmak istemeyişi gibi çeşitli sebeplerden dolayı günümüzde icrâ zeminini kaybetmiştir. Bunların büyük bir kısmı geleneksel yapısından tamamen uzaklaşmış ve az bir bölümü de belirli kişiler tarafından sadece gösteri mahiyetinde özel günlerde tertip edilir hâle geldiği tespit edilmiştir. Bu sohbet gruplarının başında; Elazığ Kürsübaşı Sohbetleri, Diyarbakır Velime Geceleri, Kastamonu Sıra Gezme Sohbetleri, Bolu-Gerede Sohbet Toplantıları, Balıkesir Helva Sohbetleri, Antalya Sıra Eğlenceleri, Balıkesir-Dursunbey Barana Sohbetleri, Adıyaman Harfene Sohbetleri, Sinop-Boyabat Ferfene Sohbetleri, Konya Helva Sohbetleri, Sivas Oda Açma/Yakma Geleneği, Yozgat Oda Sohbetleri, Denizli-Acıpayam Kızan Odası Sohbetleri, Erzincan-Kemaliye Sıra Gezme Sohbetleri, Tokat Sıra Gezme Sohbetleri, Mardin Sıra Gezme Sohbetleri, Sivas Sıra Gezme Sohbetleri, Çorum Sıra Gezme Sohbetleri, Kırşehir Ferfene Sohbetleri, Ankara Cümbüş Âlemleri, Samsun-Havza Kaz Çevirme Âdetleri (Kaz Âlemleri) ve Şanlıurfa Sahaniye Gezmeleri gelmektedir.

Sohbet toplantılarının sürdürülmesinde ve tanıtılmasında önemli bir katkısı olan unsurlar arasında medya ve dernekler yer almaktadır. Dernek, belirli kişilerin bir araya gelip oluşturdukları bir amaç birliğidir. Bu amacın gerçekleştirilmesine katılacak kişilerin derneğe kabulü, derneğin bu hususta yetkili organlarına tanınmış bir haktır. Derneğe kimlerin üye olabileceği ve bunlarda aranacak şartlar tüzükte belirtilebilir (Eren, 1987: 248). Dernek bir üst kavramdır. Bu kavram içine kural olarak ideal amaç güden insan topluluğu biçimindeki tüm örgütlenmeler girmektedir. Örneğin; bilimsel amaç güden kurumlar, eğlence ve spor amacı taşıyan kulüpler, politik amaç güden çeşitli siyasi partiler ile çalışanlar arasında dayanışmayı sağlayan ve işçilerin çıkarlarını koruma amacı taşıyan sendikalar derneklerin birer çeşididir. Kâr amacı güden örgütler ise kural olarak dernek kapsamı içinde değerlendirilmez (Dündar Sezer, 2008: 4; Zevkliler ve Havutçu, 2002: 171).

Derneklerin amaçları birbirlerinden çok farklıdır. Dernek türlerinin en temel ayırıcı özelliği amaç unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Dar anlamda derneklerin amacı çok çeşitli olabilir ve sanatsal, kültürel, sportif, bilimsel, edebî, ideolojik, siyasî, meslekî ya da dinsel amaçlarla dernek kurulabilir (Dündar Sezer, 2008: 5). Günümüzde çeşitli meslek ve çalışma alanlarında farklı amaç ve işlevlerle kurulmuş dernekler olduğu gibi sohbet toplantılarının icra edilmesine öncülük eden ve bunun yanında birçok sosyal ve kültürel alanlarda da faaliyet gösteren dernekler vardır.

Derneklerin, sohbet toplantılarının devam ettirilmesinde ve unutulanların yeniden canlandırılmasında ne kadar etkili olduğu, kurulan derneklerin yapmış oldukları faaliyetlerinden hareketle anlaşılmaktadır. Bu sebeple sohbet toplantılarının gelecek nesillere aktarılmasında derneklerin etkin bir role sahip olduğu söylenebilir. Böyle bir ortamda Türkiye'nin farklı bölgelerinde daha önceden var olan ve günümüzde icra edilmeyen ya da çok nadir olarak yapılan sohbet toplantılarını yaşatmak amacıyla gönüllü kişilerin öncülüğünde birçok dernek kurulmuştur. Bu dernekler vasıtasıyla yöresel kültüre gönül vermiş kişiler bir araya gelerek geleneğin yaşatılmasına ve gelecek nesillere aktarılmasına yardımcı olmaktadırlar.

Türkiye'de icra edilen geleneksel sohbet toplantılarının bazıları bir dernek çatısı altında faaliyet göstermektedir. Bu sohbet grupları arasında; Çankırı merkez ve ilçelerindeki bazı Yâren grupları, Afyon-Sandıklı Yârenleri, Kastamonu-Tosya Yârenleri, Gümüşhane Herfene Sohbetleri, Erzincan-Kemaliye (Eğin) Fasıl Grubu, Balıkesir-Dursunbey

Barana Sohbetleri, Bolu-Mudurnu Birikme Geceleri, Kırıkkale-Keskin Muhabbet Geceleri, Uşak Yâren geleneği ve Bolu-Gerede Ferfene Sohbetleri yer almaktadır.

Çankırı Yâren geleneği, çok eski geçmişe sahip olmasına rağmen belirli bir dernek çatısı altında ilk defa 1994 yılında toplanmıştır. 1994 yılında Çankırı merkezde resmî olarak dernekleşmesi sağlanan "*Çankırı Yâran Kültürünü Yaşatma Derneği*" ve 2004 senesinde "*Ahî Yâran Meclisi Kültür ve Dayanışma Derneği*" adı altında yeni oluşumlar meydana gelmiştir. Bu şekilde Yâren geleneği de belirli bir resmiyet kazanarak daha uygun bir zeminde icra edilir duruma gelmiştir (Absarılıoğlu, 2007: 4). Günümüzde Çankırı merkez, ilçe ve köylerinde Yâren toplantıları sonbahar ve kış aylarında icra edilmektedir. "*Yapraklı Yâran Kültürünü Yaşatma, Gençlik, Eğitim ve Kültür Derneği*" (http://www.kuzka.org.tr/eskiyedek/NewsDownload/RJ8W1Yaprakli_Ilce_Analizi.pdf, ET: 23.10.2015), "*Çankırı Yâran Kültürünü Yaşatma ve Turizm Derneği*", "*Karatekin Yâran Kültürünü Yaşatma ve Tanıtma Derneği*", "*Çankırı Yâran Kültürünü Yaşatma Derneği (ÇANYAD)*", "*Ahî Yâran Meclisi Gençlik Eğitim Kültür ve Dayanışma Derneği*", "*Yıldızhan Yâran Kültürünü Yaşatma ve Dayanışma Derneği*", "*Yaran Kültürünü Araştırma Dayanışma ve Yaşatma Derneği*" (http://www.kuzka.org.tr/eskiyedek/NewsDownload/RJ8W1Yaprakli_Ilce_Analizi.pdf, ET: 23.10.2015) gibi derneklerin vasıtasıyla kimi yerlerde de herhangi bir dernek kurulmadan kişilerin organize olmaları neticesinde Çankırı merkez, ilçe ve köylerinde Yâren geleneği sürdürülmektedir.

Afyon-Sandıklı'nın geçmişine ve kültürel değerlerine sahip çıkmak amacıyla 4 Ocak 2006 tarihinde, Sandıklı'nın yerlileri olan Ahmet Perçin, Ekrem Çavuş, İsmail Elibol, Mehmet Ali Akman, Mehmet Mezgil, Mustafa Pekbey gibi kişilerin şahsî gayretleriyle "*Sandıklı İlçesi Kültür Varlıklarını Koruma ve Yaşatma Derneği (SANDER)*" adıyla bir dernek kurulmuştur. Bu derneğin çatısı altında 2006 yılında Sandıklı Yâren Meclisi'ni kurarak Yâren toplantıları düzenlemeye başlamışlardır. Dernek bünyesinde yaptıkları kültürel faaliyetler ve Yâren toplantılarıyla kısa sürede hem yörede hem de diğer bölgelerde Sandıklı Yâren Meclisi tanınmaya başlamıştır. Ekim 2013 yılında bitirilen ve adı "*Sandıklı Kültür ve Sanat Evi*" olarak belirlenen mekânda, aynı derneğin adı altında Yâren toplantıları icra edilmektedir (K.K.14, 15).

Kastamonu-Tosya'da Yâren Meclisi'nin kurulup Yâren toplantılarının icra edilmesine vesile olan kişi bugün Usta Yâren olan Ferhat Minareci'dir. Bir davet üzerine Çankırı Yâren Meclisi'ne misafir

olarak katılmasından sonra Yâren geleneğinin eski zamanlarda Tosya merkezde "*İrfaniye Geceleri*", köylerde de "*Ferfene*" adıyla yapılan bir geleneğin benzeri olduğunu fark etmiştir. Daha sonra Ferhat Minareci, Fatih Tabakoğlu ile bu geleneği Tosya'da yeniden canlandırmak için çalışmalara başlamıştır. Bu geleneğin tekrar yaşatılmasına destek verenlerden birisi de 2009 yılında "*Tosya Ahi ve Yâren Dostları Kültür Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği*"ni kurarak başkanlığını üstlenen iki dönem de Büyük Başağa seçilen Recep Çakmak'tır. Bu kişilerin öncülüğünde ve şimdiki Yârenlerin desteği ile ilk teşkilatlanma başlamıştır. Ardından oluşturulan Yâren grubu ile 2009 yılında ilk ocak yakılmış ve günümüzde de aynı dernek altında Yâren Meclisi'nin faaliyetleri sürdürülmektedir (K.K.13).

Gümüşhane merkezde 2009 yılında Talat Ülker, Necati Yılmaz, Şahin Kazancı, Osman Nebioğlu ve Turan Tuğlu tarafından "Gümüşhane Kültür Sanat Gençlik ve Spor Kulübü Derneği" ismiyle kurulan dernek, Herfene geleneğini yaşatmak ve yeni nesle tanıtabilmek için bir çaba içerisine girmiştir. Gümüşhane kültürüne gönül veren bu kişiler, 2009 yılından itibaren şehir merkezinde eski Herfene geleneğini biraz da olsa günümüz şartlarına da uyarlayıp otantik olarak düzenledikleri özel bir mekânda yaşatmaya başlamışlardır. Derneğin kurulmasından sonra her sene belirli aralıklarla Herfene toplantıları yapılmıştır. Genellikle Kasım ayında başlayıp Nisan ayına kadar her Cumartesi akşamı düzenli olarak icra edilmektedir.

Erzincan-Kemaliye'de 1992 yılında Ümit Yiğengil'in başkanlığında "Kemaliye Kültür Turizm ve Folklor Derneği" adında kurulan derneğin çatısı altında 15-16 kişiden oluşan "Eğin Fasıl Grubu" oluşturulmuştur (K.K.1). Artık televizyon, radyo ve hatta internet gibi medya araçlarıyla zamanını geçiren halka kış aylarında haftanın belirli günlerinde fasıl yapan bu grup, daha sonra ilçeye gelen devlet adamlarına ve belirli dönemlerde ilçe genelinde yapılan doğa ve kültür festivallerinde ilçe müziğini temsil eden bir kültürel sunum şeklinde performanslar gerçekleştirmiştir (Eken Küçükaksoy, 2012: 78).

Balıkesir-Dursunbey'de günümüzde Barana toplantılarının sembolik de olsa düzenlenmesini ve yeni nesillerin bu gelenek hakkında bilgi sahibi olmasını sağlayan kısa adı DUFAD olan bir dernektir. 11.12.2001 tarihinde "Dursunbey Folklor-Araştırma-Eğitim ve Turizm Derneği (DUFAD)", Halil Erkek'in önderliğinde kurulmuştur. Asıl amacı yörede teşekkül ettiği kabul edilen türkülerin derlenip TRT repertuarına başka bir yöreye ait olarak kayıt altına alınmasının önüne geçmektir. İlk etapta amatör kişiler tarafından yörenin kültürüne sahip çıkmak

gayesiyle kurulmuştur. Dernek üyelerinin çoğu, eski dönemde Barana toplantılarını düzenleyen kişilerdir.

DUFAD'ın kurulmasından sonra kendi bünyesinde esnaf, memur, işçi, müzisyen gibi farklı meslek gruplarından kişilerin bir araya gelmesiyle çeşitli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu kişiler Dursunbey'in köylerinde özellikle halk oyunları, seyirlik oyunlar ve türküler üzerine alan araştırması yapmıştır. Dernek ilk defa 2002 yılında Balıkesir'de düzenlenen "Kuva-yi Millîye" etkinliklerine katılarak orada Dursunbey halk oyunları ve türkülerinden örnekler sergilemiştir. Ardından dernek üyelerinden Necati Seçal ve dernek başkanı Halil Erkek, Dursunbey'in köylerinde yöre giysileri ile ilgili araştırma yapmıştır. Bunun yanında köylerde söylenen türküler hikâyeleriyle birlikte derlenmiş, yaz dönemlerinde bağlama ve halk oyunları kursları düzenleyerek yeni nesillerin Barana geleneğine özgü oyun ve türküleri öğrenmesi sağlanmıştır.

Başlangıçta çevre ilçelerde düzenlenen etkinliklere katılan DUFAD, zamanla daha geniş bir alanda faaliyet göstermeye başlamıştır. Derneğin ilçede yürüttüğü diğer faaliyetlerin Barana olarak adlandırılması ve Dursunbey ile ilgili televizyon yayınlarında, bilim adamlarının yürüttükleri çalışmaların temel odak noktasını Barana geleneğinin oluşturması gibi nedenlerle çalışma alanını genel olarak Barana kültürünü yaşatmak ve gelecek kuşaklara aktarmak olarak belirlemiştir. Katıldığı programlar vasıtasıyla Barana geleneğini tanıtan dernek, hem yörede hem de farklı yerlerde bu geleneğin bilinmesini sağlamıştır.

2010 yılında "*Geleneksel Sohbet Toplantıları*"nın UNESCO tarafından Türkiye'nin kültür mirası olarak kabul edilmesinden sonra DUFAD bu alandaki faaliyetlerine hız verip ilçede bilgilendirme toplantıları düzenleyerek her kesimden insanı derneğin bünyesine katmıştır. Bu şekilde Barana geleneğinin yaşatılmasının daha geniş bir katılımlarla gerçekleşmesini sağlamayı amaçlamaktadır (Gültekin, 2011: 36-39). Dursunbey Barana geleneği, çeşitli sebeplerden dolayı günümüzde kendi kültürel bağlamı içinde tüm geleneksel işlevleriyle yaşatılamamaktadır. Fakat Barana sohbet toplantıları, Dursunbey'de DUFAD tarafından gösteri ve tanıtma amaçlı olarak düzenlenmeye devam etmektedir (Gültekin, 2011: 40).

Bolu-Mudurnu Birikme Geceleri, ilçe merkezi ve köylerinin dışında bazı derneklerin yapmış oldukları organizasyonlar neticesinde de icra edilmektedir. Birikme Geceleri, *Bolu Mudurnulular Derneği*'nin

üyeleri tarafından Keyvanlar Konağı gibi farklı mekânlarda sonbahar aylarında icra edilmeye başlanıp Mayıs ayına kadar haftada en az bir defa olmak üzere yapılmaktadır. Dernek üyelerinin belirlediği bir günde genellikle Salı veya Çarşamba akşamları Birikme Geceleri düzenlenir. Bu Birikme Geceleri daha çok eğlenceye yönelik, yemekli ve alkollü olarak tertip edilmektedir
(http://www.dailymotion.com/video/x2fc0ia_mudurnulular-dernegi-keyvanlar-konaginda-birikme-gecesi_news, ET: 19.08.2015).

Kırıkkale-Keskin Muhabbet Geceleri, ilçe merkezinin dışında "*Kırıkkale Keskinliler Derneği*" tarafından 2000'li yılların başlarına kadar il merkezinde belirli aralıklarla halka açık olarak düzenlemiştir. Bazı sebeplerden dolayı bu etkinlik sonraki yıllarda sürdürülememiştir. Şimdi ise yine Kırıkkale merkezde bulunan "*Dulkadiroğulları Eğitim Kültür Çevre ve Yardımlaşma Derneği*" tarafından senede birkaç defa olmak üzere kış aylarında Muhabbet Geceleri düzenlenmektedir. Bu toplantılara yörenin önde gelen yöneticileri, ileri gelenleri ve diğer kurumlardan kişiler davet edilmesinin yanında halkın katılımı da sağlanmaktadır (K.K.10, 12). Muhabbet Geceleri dernek faaliyetlerinin dışında da Keskin merkezde icra edilmektedir. Keskin'in merkezinde ise Muhabbet Geceleri alkolsüz olarak "*Hacı Taşan Kültür Merkezi*"nde devam ettirilmektedir (K.K.10, 11, 12). Alkollü olarak düzenlenen Muhabbet Geceleri ise Keskin'de oluşturulan yedi sohbet grubu tarafından icra edilerek sürdürülmektedir (K.K.10).

Bolu-Gerede Ferfene Sohbetleri, ilçe merkezinde ve köylerinde hem yerel halkın hem de çeşitli derneklerin organizasyonları neticesinde tertip edilmektedir. Mircekiraz köyünde senede en az bir defa "*Mircekiraz Köyü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği*"nin tertip ettiği hem köylülerin hem de diğer yerlerde ikamet eden yerel halk sakinlerinin katılımıyla Erfene toplantısı yapılmaktadır (K.K.38). Gerede'ye bağlı Kayısopran köyünde bulunan "*Bolu İli Gerede İlçesi Kayısopran Köyü Güzelleştirme Yardımlaşma ve Kalkındırma Derneği*" tarafından alınan ortak karar neticesinde senede bir defa Ferfene toplantısı düzenlenmeye başlanmıştır.
(http://kayisopran.org/haber_detay.asp?haberID=84, ET: 19.12.2014).

Uşak Yâren geleneğinin sürdürülmesine katkı sağlayan derneklerin başında "*Baltalı Köyü Kültür Dayanışma Derneği*" gelmektedir. Bu dernek, gösterilerini "Yâren Gecesi" adı altında geleneksel hâle getirerek icra etmektedir.
(http://arsiv.banaz.net/HD914_4--baltali-koyu-yaren-gecesi-akm-de-yapildi.html, ET: 04.12.2015).

Türkiye'deki televizyon yayıncılığını başlatılmasında İstanbul Teknik Üniversitesi'nin başlattığı çalışmalarının katkısı büyüktür. Prof. Dr. Mustafa Santur'un öncülüğü ve Doç. Dr. Adnan Ataman'ın katkılarıyla ilk televizyon yayını 9 Temmuz 1952'de İstanbul'da gerçekleşmiştir. İlerleyen yıllarda gelişen teknoloji ve imkânlar sayesinde özel ve devlet kanalları kurularak televizyon yayınları artmıştır. Türkiye'deki televizyon yayıncılığının gelişmesiyle "moda, müzik, spor, ekonomi, haber, kültür, gezi vb." yoğunluklu yayın yapan yeni televizyon kanalları ve programları ortaya çıkmıştır (Özdemir, 2012: 281-285).

Ulusal ve yerel televizyon kanallarında yurt içi ve yurt dışı gezilerini konu edinen, kimi zaman kendi kültürel değerlerimizden kimi zaman da yabancı kültürlerden bahseden televizyon programları vardır. Son dönemde izleyicilerin yükselen ilgisiyle birlikte sayıları artan gezi/seyahat programları vasıtasıyla farklı yerlerin gezilecek bölgeleri, yaşamları, kültürleri, gelenekleri ve daha birçok özellikleri hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Bu tarz programların içeriğine baktığımızda her hafta bir ilin merkezine ya da ilçe, kasaba, köy gibi daha küçük yerleşim yerlerine yapılan gezilerle o bölgenin kültürel yapısı incelenir, anlatılır ve görsel malzeme olarak halka sunulur. Bu duruma iki açıdan bakmak gerekir. Birincisi, bu programlar gerçekten var olan kültürel öğeleri ekrana getirerek bu tarz geleneklerin yok olmasını engellemekte, hatta onların devamlılığını ve kalıcılığını sağlayarak halk kültürüne yarar sağlamaktadır. Aynı zamanda burada yayınlanan programlarla halk kendisinin değerli şeylere sahip olduğu bilincine varmakta ve onlara daha sıkı sıkıya bağlanmaktadır. Ayrıca insanlar unutulan geleneklerini bu programlar sayesinde tekrar gün yüzüne çıkarmak istemekte ve onların da bir şekilde tekrar işlevsel hâle gelmesini sağlamaktadır. Bu da bilinçli ya da bilinçsiz olarak geleneksel olanın unutulmasını engellemekte hatta yeniden popülerlik kazanmasını sağlamaktadır (Durmaz, 2013: 4-5).

Kitle iletişim araçları sayesinde günümüzde geleneksel sohbet toplantıları sadece belirli arkadaş grupları arasında yapılan ve dar bir çevre tarafından bilinen/tanınan bir organizasyon olmaktan çıkmıştır. Türkiye'deki yerel ve ulusal çeşitli televizyon kanallarında, kültür, sanat, edebiyat, gezi/seyahat vb. içerikli yayınlar yapan ve yayın akışı içerisinde sohbet toplantılarına yer veren birçok program vardır. Bu programların yayın süresi kısıtlı olmasından dolayı toplantılarının tamamı gösterilmese de büyük bir bölümü izleyiciyle buluşmaktadır. Bu şekilde gidip görme/izleme/katılma imkânı olmayan kişiler bu vesileyle

gelenek hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Aşağıda ilk önce TRT tarafından yapılan program ve belgesellerin isimleri, sunucuları ve hangi yöredeki sohbet geleneği hakkında program yapıldığı hakkında kısa bilgi verilmiştir.

TRT Müzik'te yayımlanan, yönetmenliğini ve yapımcılığını Sema Dalgıç'ın yaptığı, danışmanlığını Süleyman Şenel ve Tülay Er'in üstlendiği "*Anadolu Erleri (Seymenler-Yârenler-Ahiler)*" isimli beş bölümden oluşan belgesel çekilmiştir (http://www.trt.net.tr/televizyon, ET: 17.02.2016). TRT Belgesel kanalında yayınlanan Çiğdem Delikan'ın sunduğu "*Çiğdem'in Rotası*" isimli program; Bolu-Gerede Yakakaya köyü Ferfene Sohbetleri, Balıkesir-Dursunbey Barana Sohbetleri; TRT Müzik kanalında yayınlanan Muzaffer Ertürk'ün sunduğu "*Ben Anadoluyum*" programı; Elazığ Kürsübaşı Sohbetleri, Konya Barana Sohbetleri, Erzincan-Kemaliye Sıra Odaları (Sıra Gezme Sohbetleri), Şanlıurfa Sıra Geceleri, Diyarbakır Velime Gecesi, Kırıkkale-Keskin Muhabbet Geceleri, Gaziantep Barak Köy Odaları üzerine farklı tarihlerde çekim yapılmıştır. TRT 1'de yayınlanan ve Bekir Develi'nin sunduğu "*Gez Göz Arpacık*" programının bazı bölümleri; Elazığ Kürsübaşı Gecesi, Kastamonu-Tosya Yârenleri, Konya-Akşehir Sıra Yârenleri, Bolu-Mudurnu Birikme Gecesi; TRT Müzik kanalında Kütahya-Simav Yâren Sohbetleri ve Bolu-Mudurnu Birikme Geceleri üzerine program çekilmiştir.

Özel televizyon kanalları arasından tespit edebildiğimiz program isimleri, sunucuları ve hangi sohbet geleneği üzerine yayın yapıldığı sırayla verilmiştir: Kanaltürk'te Mert Savaş'ın sunduğu "*Dolu Dolu Anadolu*" isimli program Bolu-Gerede Yakakaya Köyü Ferfene Sohbetleri; Turgay Başyayla'nın sunduğu ve Samanyolu TV'de yayınlanan "*Davetsiz Misafir*" isimli program; Bolu-Gerede Ferfene Sohbetleri, Elazığ Kürsübaşı Sohbetleri, Gümüşhane Herfene Sohbetleri, Urfa Sıra Gecesi, Çankırı Yârenleri; Kanal 7'de yayınlanan Atilla Taş'ın sunduğu "*Taş Devri*" programının bir bölümü Konya-Akşehir Sıra Yârenleri; Kanal 42'de Sebile Eke'nin sunduğu "*Kültür Kervanı*" programında Konya-Akşehir Sıra Yârenleri; Samanyolu TV'de yayınlanan ve sunuculuğunu Murat Yeni'nin yaptığı "*Maceracı*" programında Bolu-Gerede Ferfene Sohbetleri, Van Oturma Gecesi, Çankırı Yârenleri; Balıkesir'in yerel televizyonu olan Karesi TV'nin "*Kapsama Alanı*" programında Balıkesir-Pamukçu Erfene Sohbetleri'ne yer verilmiştir.

Medyanın bir parçasını da internet oluşturmaktadır. İnternet; "dünyadaki milyonlarca, kısa bir gelecekte de milyarlarca bilgisayarı birbirine bağlayan bilgisayar ağlarının toplamı ya da bilgilerin dolaşım

sistemi" olarak tanımlanmaktadır. Türkiye'de internet, 1991 yılında ODTÜ-TÜBİTAK işbirliğinin ürünü TR-NET ile başlatılmış ve ilk bağlantısı 1993 Nisan ayında ODTÜ-Washington arasında gerçekleştirilmiştir (İnan, 2000: 7-9). Kitle iletişim araçları bileşkesi olan internet, bugün başlı başına bir kültürel bağlam ve önceki kültürel ortamlarda yaratılan gelenek ve ürünlerin temel yaşam alanı olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle de sadece yazılı kültür değil, sözlü kültür gelenek ve ürünleri de sanal dünyada yaratılmaya, aktarılmaya, paylaşılmaya ve değiştirilmeye başlanmıştır. Özellikle yerelin küreselleşme çabası kapsamında pek çok sözlü kültür geleneği ve unsurları sanal âleme taşınmıştır (Özdemir, 2012: 389).

Sohbet toplantılarının tanıtılması ve yaygınlaştırılmasını sağlayan kitle iletişim araçları arasında internet gelmektedir. İnternet ortamında "*www.facebook.com*", "*www.youtube.com*", "*www.izlesene.com*", "*www.dailymotion.com*", "*www.videomix.cz*", "*www.facedl.com*" ve "*www.vidivodo.com*" başta olmak üzere çeşitli sosyal paylaşım sitelerinde sohbet toplantılarıyla ilgili video ve resim yer almaktadır.

Belirli bir dernek çatısı altında faaliyet gösteren sohbet gruplarından kendilerine ait internet adresleri bulunanlar vardır. Dernekler tarafından tertip edilen sohbet gruplarının toplantılarının resim ve video kayıtları kendi web sayfalarında yayınlanmaktadır. Bu şekilde hem kayıt altına alınmış hem de geniş kitlelere ulaştırılmış olunmaktadır. Bu şekilde web sitesi bulunan sohbet gruplarına; Afyon-Sandıklı Yârenleri'nin "www.sandiklikultur.org.tr", Kütahya-Simav Cumhuriyet Yâreni'nin "www.cumhuriyetyarenisimav.com" ve Bursa Dostlar Gezeği sohbet grubunun "www.bursadostlargezegi.com" isimli sitesi örnek olarak verilebilir.

Televizyonların yayın politikaları gereği yapılan programlar kayıt altına alınmakta ve arşivlenmektedir. Günümüzde bu arşivleme işi gelişen teknoloji sayesinde gayet rahat bir şekilde yapılabilmektedir. Ayrıca bu arşivlerin internette açılması ve bu kanaldan tekrar tekrar izlenebilir olması büyük bir faydadır; çünkü bu tarz kayıtlar insanların dikkatini çekmekte -özellikle kendi yörelerinde yapılan çekimler- bu şekilde insanlar bir programda kaydedilmiş olan görüntüleri gerektiğinde kendi çevrelerinde, gerektiğinde sanal ortamda paylaşabilmekte aynı zamanda kendi arşivlerini de oluşturabilmektedirler. Bu da kültürün yayılmasını sağlayan en büyük faktörlerden birisidir. Günümüzde internetin hayatımızdaki yeri ve etkileri şüphe götürmez şekilde büyüktür. Bu sayede insanlar her türlü bilgiyi kolay şekilde elde etmekte ve gerektiğinde yayabilmektedir.

Arşivleme ya da diğer bir adlandırmayla depolama da gelecek nesillere aktarım konusunda önemli bir araçtır. Bu da halk kültürü malzemesinin en büyük problemi olan canlı olarak kayıt imkânının zorluğunu gidermede bir nebze olsun yarar sağlar (Durmaz, 2013: 15).

Sonuç

Geleneksel sohbet toplantılarının Türkiye'nin yedi bölgesinde de farklı, benzer ya da aynı isimlerle bilindiği, bir kısmının devam ettirildiği bir kısmının da icrâ edilmediği tespit edilmiştir. Türkiye'de genel olarak sohbet toplantılarının yirmi yedi farklı isimle bilindiği belirlenmiştir. Aynı yerde farklı adlarla birden fazla sohbet toplantısı olan yerlerin başında; Konya, Kastamonu, Kütahya, Balıkesir, Kastamonu, Karabük-Safranbolu, Isparta, Antalya, Gaziantep, Şanlıurfa, Çorum, Nevşehir, Sivas, Kırşehir, Erzurum ve Mardin gelmektedir. Bu iller arasından Helva Sohbetleri, Yatsı Sohbetleri, Barana Sohbetleri ve Oturak Âlemleri olmak üzere en fazla dört farklı sohbet toplantısının icrâ edildiği yer Konya'dır. Türkiye'nin farklı yerlerinde aynı adla en fazla icrâ edilen ve yaygın olan sohbet toplantısı Ferfene/Herfene Sohbetleri'dir. Sohbet toplantılarının bir bölümünün televizyon, internet gibi değişik eğlence imkânlarının ortaya çıkması, kahvehane kültürünün yaygınlaşması, iş imkânlarından dolayı büyük kentlere olan göçün artmasıyla icrâ edecek kişilerin azalması, eğitim amacıyla gençlerin farklı yerlere gitmesi sonucunda kendi kültüründen uzaklaşması, çalışma saatlerinin değişerek günde iki-üç vardiya şeklinde çalışılmasıyla ortak zaman dilimlerinin ortadan kalkması, yılın her dönemi çalışma ortamının oluşmasından dolayı kişilerin bu tür etkinliklere zaman ayıramaması, yeni neslin düzen ve disipline dayalı bir oluşum içerisinde bulunmak istemeyişi gibi çeşitli sebeplerden dolayı günümüzde icrâ zeminini kaybettiği tespit edilmiştir. Sohbet toplantılarının bir bölümünün de geleneksel yapısına uygun şekilde ve güncellenerek devam ettirildiği, bazılarının ise sadece gösteri amacıyla belirli kişiler tarafından özel günlerde tertip edilir hâle geldiği belirlenmiştir.

Gelişen teknolojik gelişmeler neticesinde ortaya çıkan internet, televizyon ve telefon gibi kitle iletişim araçları, hayatın her alanında yer alır duruma gelmiştir. Özellikle farklı televizyon kanallarında sohbet toplantıları üzerine programlar yapılmaya başlanmış ve bu şekilde de çok büyük bir kitleye bu geleneğin aktarılması imkânı ortaya çıkmıştır. Ayrıca sosyal paylaşım sitelerinde de sohbet toplantılarının videolarının paylaşıldığı tespit edilmiştir.

Derneklerin, sohbet toplantılarının devam ettirilmesinde ve unutulanların yeniden canlandırılmasında ne kadar etkili olduğu, kurulan derneklerin yapmış oldukları faaliyetlerinden hareketle anlaşılmaktadır. Bu sebeple sohbet toplantılarının gelecek nesillere aktarılmasında derneklerin etkin bir role sahip olduğu aşikârdır.

Son olarak, geleneksel sohbet toplantılarının 2010 yılında UNESCO tarafından İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi'ne girmesinden sonra Türkiye'de biraz daha ön plana çıktığı görülmektedir. Buradan hareketle aktif olarak icrâ edilmeyen farklı yörelerdeki sohbet toplantılarının bir kısmı, geleneksel yapısına uygun bir şekilde oluşturularak belirli zamanlarda gösteri amacıyla düzenlenir hâle getirilmiştir.

Kaynakça

ABDULKADİROĞLU, Abdülkerim (1997), *Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Yazıları*, Ankara: Akademi Kitabevi.

ABSARILIOĞLU, Ahmet (2007), *Gelenekten Evrensele Yâran*, Çankırı: Çankırı Valiliği Kültür Yayınları.

ACAR, Mustafa (2011), *Karabük Safranbolu Folkloru*, Ankara: Anıt Matbaa.

AKBIYIK, Abuzer (2006), *Şanlıurfa Sıra Gecesi*, Şanlıurfa: Elif Matbaası.

ALTINKAYNAK, Erdoğan (2004), "Çankırı'da 'Yâren' Kültürünün Kırım Karay Türklerindeki Benzeri 'Konuşma'", *Yâran Kültürü ve Çankırı, Çankırı Valiliği II. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri*, s.60-65, Çankırı.

ARSTANBEK, Karsten (2004), *Kırgızskiye İgrı, Razvleçeniye*, Bişkek: İlim Yayınevi.

ATAMAN, Sadi Yaver (1973), "Anadolu Efe ve Yâren Dernekleri, Seymen Kuruluşları, Oyun ve Musikileri", *I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri*, s. 315-339, Ankara: Millî Folklor Enstitüsü Yayınları.

BAŞOĞLU, Bekir (1980), "Boyabat Yöresi Folkloru: Ferfene", *Türk Folkloru*, c.2, sy.15, s.20.

CANYAKAN, Seyhan (ET: 21.01.2015), "*Uşak Merkez ve Çevresinde "Yarenlik" Hakkında Etnografik Bir Araştırma*", https://www.academia.edu/7256317/U%C5%9EAK_MERKEZ_VE_%C3%87EVRES%C4%B0NDE_YARENL%C4%B0K_HAKKINDA_ETNOGRAF%

C4%B0K_B%C4%B0R_ARA%C5%9ETIRMA_An_Ethnographic_Research_about_Yarenlik_in_U%C5%9Fak_Region.

DAĞLIOĞLU, Hikmet Turhan (1935), "Sohbetler ve Gezekler", *Halk Bilgisi Haberleri*, 45, s.212-216.

DURMAZ, Uğur (2013), "Gelenekselin Sandıktan Çıkışı: Televizyonlarda Yayınlanan Yöresel Gezi Programlarının Geleneksel Kültüre Etkileri", *Bilim ve Kültür*, 3, s.1-21.

DÜNDAR SEZER, Tijen (2008), "Dernek Kurma Özgürlüğünün İçeriği ve Gelişim Süreci Karşılaştırmalı Bir İnceleme", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.10, sy.1, s.1-58.

EKEN KÜÇÜKAKSOY, Merve (2012), *Kültürel Kimliğin Müzik Yoluyla Sunumu: Kemaliye (Eğin)'de Kültürel Gösterim Biçimleri*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

EKİM, Gökhan (2012), "Sohbet Toplantılarında, Topluluğun Kuruluşuna Yönelik Gerçekleştirilen İlk Toplantı ve Önemi", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.3, sy.1, s.97-110.

ER, Tülay (1988), *Simav İlçesi ve Çevresi Yâren Teşkilatı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.

ERBİLEK, İsmail Nami (1941), "Senirkent'te Gezek", *Halk Bilgisi Haberleri*, 120, s.287-288.

EREN, Fikret (1987), "Dernek ve Sendikaya Üye Olma, Üye Olmama ve Üyelikten Ayrılma Hakkı", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 39, sy.1, s.245-278.

ERKUT, Selami (1958), *Mudurnu Tarih Coğrafya ve İctimaî Durum*, Ankara.

EROĞLU, Türker (1994), "Nevşehir ve Elazığ'da Sıra Odaları ve Kürsübaşı Sohbetleri", *I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri, Halk Edebiyatı, Halk Müziği, Oyun, Tiyatro, Eğlence, Gelenek, Görenek, İnançlar,* c. 2, s.197-203.

ERTEKİN, Eşref (1940), "Çorum'da Yüzük Oyunu (1), Sıra Gezme ve Sıraya Dizme ve Söylenilen Çığşaklar (2)", *Çorumlu*, 27, s.824-829.

FEDAKAR, Selami (2011), "Dursunbey Barana Geleneği", *Somut Olmayan Kültürel Miras: Barana Dursunbey-Balıkesir*, İzmir: Egetan Yayınları.

GİTMEZ, Şengül, ERKMEN, Serkan Emir, AYDINLI, Seda (2011), *Türkiye-Somut Olmayan Kültürel Miras Çalışmaları*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü.

GÖKTAŞ, Uğur (1994), "Helva Sohbetleri", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, s. 48, İstanbul: Ana Basım.

GÜLTEKİN, Mustafa (2011), "Dufad ve Barana Geleneğinin Güncel Durumu", *Somut Olmayan Kültürel Miras: Barana Dursunbey-Balıkesir*, s.35-42, İzmir: Egetan Yayınları.

HASAN, Fahri İbrahim (1998), *Yasenkovo Folkloru*, Yüksek Lisans Tezi, Şumen Ediskup Konstantin Üniversitesi, Şumen.

İNAN, Aslan (2000), *İnternet El Kitabı*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.

İNAN, Rauf (1966), *Köylerde Boş Zamanı Değerlendirme (Köyümüzün Kaderi),* Boş Zamanları Değerlendirme Semineri Halk Sağlık Eğitimi Komitesi, İstanbul.

KAZANCIGİL, Ratip (1993), *Edirne Helva Sohbetleri ve Kış Gecesi Eğlenceleri*, Edirne: Türk Kütüphanecileri Derneği Edirne Şubesi Yayınları.

KİŞMİR, Celaleddin (1966), "Folklor: Konya'da Helva Sohbetleri", *Çağrı*, 100, s.9-10.

NASRATTINOĞLU, İrfan Ünver (1976), *Afyonkarahisar Folklorundan Damlalar*, Ankara: Âşık Matbaası.

ÖZDEMİR, Nebi (2012), *Medya Kültür ve Edebiyat*, Ankara: Grafiker Yayınları.

ÖZTÜRK MERDİN, Alev (2016), "Kırşehir'de Ahilikten Kaynaklanan Sohbet Toplantıları", Basılmamış Bildiri Metni, Anadolu Sohbet Gelenekleri ve Yâren Sempozyumu, Çankırı.

SURAL, Mahmut (1963), "Konya'da Eski Oturak Âlemleri", *Türk Folklor Araştırmaları,* c.8, sy.171, s.3203-3206.

TEZCAN, Mahmut (1989), *Sosyal Değişme Sürecinde Çankırı Yârân Sohbetleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.

TOSUN, İsmail (1969), *Tarihi Sosyal Kültürel ve Turizm Yönü İle Kula*, İzmir: Abajoli Matbaacılık ve Ticaret.

TURDİ, Abdülşekür (1982), "Halkın Sanat Okulu Uygur Halk Meşrepleri", *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri,* c.IV, s.559-

585, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.

TURHAN, Salih, TAN, Nail (2001), *Artvin Halk Müziğine Giriş,* Ankara: Artvin Valiliği Kültür Yayınları.

UZUNOĞLU, Sadık (1950), "Kütahya'da Gezek Âlemleri", *Türk Folklor Araştırmaları,* c.1, sy.14, s.222-223.

ÜÇER, Müjgan (2001), "Sivas'ta Eski Evler ve Oda Açma Geleneği", *Prof. Dr. Zafer Bayburtlu Armağanı Sanat Yazıları,* s.583-595, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi.

ÜÇOK, Hacışeyhoğlu Hasan (2002), *Çankırı Tarih ve Halkiyatı,* Ankara: Okuyan Adam Yayınları.

ÜNLER, A. Nadi (1941), "Gece Toplantıları", *Başpınar Aylık Kültür ve Edebiyat Mecmuası,* 24, s.10-11.

YAKICI, Ali (2010), "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Somut Mekânı: Konya Barana Odaları", *Millî Folklor*, 87, s.94-100.

YAKUPOĞLU, Yusuf, SAMSAROĞLU, Mahmut, BEDESTENLİOĞLU, Süreyya, CİNLİOĞLU, Halis (1968), *Tokat İl Yıllığı 1967*, Ankara: Doğuş Matbaacılık.

YALÇIN, Hayrettin (1944), "Gerede'de Folklor Denemeleri: Sohbet", *Abant,* c.1, sy.2, s.55-58.

YÖNETKEN, Halil Bedi (2006), *Derleme Notları I,* Ankara: Sun Yayınevi.

YÜZBAŞIOĞLU, Muammer (1952), "Akşehir ve Sıra Yârenleri", *Türk Folklor Araştırmaları*, c.2, sy.40, s.635-637.

ZEVKLİLER, Aydın, HAVUTÇU, Ayşe (2002), *Medeni Hukuk*, Ankara: Seçkin Yayınları.

http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR,50995/geleneksel-sohbet-toplantilari.html (ET: 27.11.2014).

http://www.kuzka.org.tr/eskiyedek/NewsDownload/RJ8W1Yaprakli_Ilce_Analizi.pdf (ET: 23.10.2015).

http://www.cankiridernekler.gov.tr/ortak_icerik/cankiridernekler/Merkezdeki%20Dernekler%20WEB%20sitesi%20için.xlsx (ET: 23.10.2015).

http://www.dailymotion.com/video/x2fc0ia_mudurnulular-dernegi-keyvanlar-konaginda-birikme-gecesi_news (ET: 19.08.2015).

http://kayisopran.org/haber_detay.asp?haberID=84 (ET: 19.12.2014).

http://arsiv.banaz.net/HD914_4--baltali-koyu-yaren-gecesi-akm-de-yapildi.html (ET: 04.12.2015)

http://www.trt.net.tr/televizyon/detay.aspx?pid=17511 (ET: 17.02.2016).

Kaynak Kişi Listesi[1]

K.K.1: Şevket GÜLTEKİN, 1961, Lise, Emekli Memur, Kemaliye-ERZİNCAN.

K.K.2: Mustafa HAZNEDAR, 1947, Lise, Emekli (Dönemin Belediye Başkanı), Kemaliye-ERZİNCAN.

K.K.3: Sami AYTEKİN, 1950, Ortaokul, Emekli Memur, Kemaliye-ERZİNCAN.

K.K.4: Nuri GÜLTEKİN, 1953, Ortaokul, Nakliyeci, Kemaliye-ERZİNCAN.

K.K.5: Mehmet Mahsun ÖZSOY, 1969, İlkokul, Çiftçi/Şoför, Bağış Köyü-Kızıltepe-MARDİN.

K.K.6: Ahmet KARADENİZ, 1968, İlkokul, Çiftçi, Katarlı Köyü-Kızıltepe-MARDİN.

K.K.7: Şeyhmus AKMAN, 1956, İlkokul, Çiftçi, Çanaklı Köyü-Kızıltepe-MARDİN.

K.K.8: Şener ÖZKANLI, 1954, Lise, Kamu Görevlisi, Sücüllü-Yalvaç-ISPARTA.

K.K.9: İsmail GÜLTEKİN, 1936, İlkokul, Emekli, Sücüllü-Yalvaç-ISPARTA.

K.K.10: Mehmet ERKOÇ, 1961, Üniversite, Araştırmacı-Yazar-Gazeteci, KIRIKKALE.

K.K.11: Abidin TAŞAN, 1960, Ortaokul, Müzisyen, Keskin-KIRIKKALE.

---

[1] Çalışmamızda bilgilerinden yararlandığımız kaynak kişilerin künyeleri "ad, soyad, doğum tarihi, eğitim durumu, meslek, adres" sıralamasına göre verilmiştir. Metin içerisinde ise "K.K.1" örneğinde olduğu gibi belirtilmiştir.

K.K.12: Seyit ÇEVİK, 1938, İlkokul, Kemancı, Keskin-KIRIKKALE.

K.K.13: Recep ÇAKMAK, 1962, Üniversite, Emekli, Tosya-KASTAMONU.

K.K.14: Ekrem ÇAVUŞ, 1958, Üniversite, Ziraat Mühendisi, Sandıklı-AFYON.

K.K.15: Ahmet NAYAN, 1964, Lise, Ticaret Odası Genel Sekreteri, Sandıklı-AFYON.

K.K.16: Nihat KAZAZOĞLU, 1941, Üniversite, Emekli Öğretmen, Merkez-ELAZIĞ.

K.K.17: Mehmet DEMİRBAĞ, 1932, Ortaokul, Emekli (Mahallî Ses Sanatçısı), Palu-ELAZIĞ.

K.K.18: Lokman TASALI, 1929, Üniversite, Emekli Albay, Harput-ELAZIĞ.

K.K.19: Ahmet MENGÜÇ, 1960, İlköğretim, Gazeteci-Yazar, Yukarı Güneyse Köyü-Oğuzeli-GAZİANTEP.

K.K.20: Mustafa İNAL, 1955, Ortaokul, Çiftçi, Akça Köyü-Karkamış-GAZİANTEP.

K.K.21: Bülent AĞCABEY, 1969, Lise, Gazeteci-Yazar, Merkez-GAZİANTEP.

K.K.22: Sabahattin ŞEKER, 1970, Yüksekokul, Memur, Esenyurt Köyü-GÜMÜŞHANE.

K.K.23: Osman NEBİOĞLU, 1951, Lise, Esnaf, Dört Konak Köyü-GÜMÜŞHANE.

K.K.24: Turan TUĞLU, 1935, Lise, Gazeteci, Kelkit-GÜMÜŞHANE.

K.K.25: Şehri KARA, 1967, Ortaokul, Şoför, Üzümlü Kasabası-Erbaa-TOKAT.

K.K.26: Mustafa HAZNEDAR, 1972, İlkokul, İşçi, Üzümlü Kasabası-Erbaa-TOKAT.

K.K.27: Zülgayır DOĞRU, 1958, Lise, Memur, Üzümlü Kasabası-Erbaa-TOKAT.

K.K.28: Vedat GÜLDOĞAN, 1950, Üniversite, İnşaat Mühendisi, Karşıyaka-İZMİR.

K.K.29: Mevlüt MERGEN, 1944, Lise, Matbaacı/Gazeteci, Merkez-DİYARBAKIR.

K.K.30: Aziz Kadri ÖZYILDIZ, 1960, Yüksekokul, Turizm İşletmecisi, Gazi Köşkü-DİYARBAKIR.

K.K.31: Halit AYDOĞDU, 1966, İlkokul, Çiftçi, Pamukçu Kasabası-BALIKESİR.

K.K.32: Beyhan KIZMAZER, 1947, Üniversite, Emekli Öğretmen, Merkez-BALIKESİR.

K.K.33: Aydın KARAGÖZ, 1967, Yüksekokul, Memur, Pamukçu Kasabası-BALIKESİR.

K.K.34: Ahmet TEKİN, 1940, İlkokul, Emekli, Pamukçu Kasabası-BALIKESİR.

K.K.35: Mehmet Sait KÜÇÜK, 1950, Ortaokul, Müzisyen, Merkez-ŞANLIURFA.

K.K.36: Musa KALDI, 1959, Ortaokul, Esnaf, Merkez-ŞANLIURFA.

K.K.37: Hasan AÇIKGÖZ, 1959, Üniversite, Biyolog, Merkez-ŞANLIURFA.

K.K.38: Yunus Baki KOÇAK, 1953, Ortaokul, Çiftçi, Samat Köyü-Gerede-BOLU.

K.K.39: Cafer ALAGÖZ, 1975, Üniversite, Bilgisayar Programcısı, Merkez-BOLU.

K.K.40: Ahmet ULUTÜRK, 1946, İlkokul, Çiftçi, Mircekiraz Köyü-Gerede-BOLU.

KÜRESELLEŞME BAĞLAMINDA YOZLAŞAN MUSİKİMİZ VE ÇANKIRI YÂRAN KÜLTÜRÜNE ETKİLERİ

Kadir ÇAYIR*

Öz

Günümüz dünyasında yaşanan, karşı koyulamayan ve kaçınılmaz bir gerçeğe dönüşmüş olan küreselleşmenin, neredeyse tüm dünya toplumlarını çeşitli açılardan etkilediği görülen ve bilinen bir gerçektir. Bu etkileşim, tüketim ve teknoloji çağında bilinçli olarak karşımıza çıkarılmış, yaşam alanımız içerisindeki bütün unsurları etkilemiştir. Temeli öncelikle ekonomiye, sömürüye ve hâkim olma anlayışına dayanan küreselleşme, toplumlar üzerinde kaygı oluştururken, sosyolojik olarak ise toplumsal alanda kültürel bir değişim süreci olarak değerlendirilebilmektedir. Küreselleşmenin genel olarak görülen etkileri büyük oranda ekonomik olup, bunun yanısıra siyasî, teknolojik, sosyal ve kültürel yapıları da ilgilendirmektedir.

Bu bağlamda küreselleşme etkilerinin, konumuz olan "Çankırı Yâran Sohbetleri" içerisinde icra edilen musiki başta olmak üzere, bu musiki ile ilgili bir takım uygulamalara ve sohbet unsurlarının büyük bir bölümüne nüfuz ettiği açık bir gerçektir. Bu bildiride, günümüzde karşılaşılan sıkıntılar ile birlikte etkileşimin yâran sohbet meclislerine yansıması ele alınacaktır.

Bugünün dünyasında ülkeleri ve toplumları doğrudan hedef alan ve toplumsal olarak bizim de maruz kaldığımız bir gerçek olan küreselleşmenin, neredeyse tüm dünyadaki toplumları çeşitli açılardan özelliklede milli ve kimliksel değerler bağlamında etkilediği görülmektedir. Bu etkileşim, tüketim ve teknoloji çağında farklı şekillerle bilinçli olarak karşımıza çıkarılmış, yaşam alanımız içerisindeki hemen hemen bütün unsurlara sirayet etmiştir. Bu süreçte ise küreselleşmenin hedefinde bulunan unsurlar içerisinde en çok etkilenen ve önem arz eden alanlardan birisi de kültürel yapılar olmuştur. Küreselleşmenin temelinde öncelikle ekonomi, sömürü, sindirme ve hakim olma anlayışının mevcut olduğu görülür. Bu anlayış toplumlar üzerinde çeşitli kaygılara sebep olurken, sosyologlar bağlamında ise toplumsal alanda teknolojik ve kültürel bir değişim süreci şeklinde de görülebilmektedir. Küreselleşme, bu yönüyle yerel

* Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzik Bölümü / Yaran Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi.

kimlikleri ve değerleri yıpratırken, diğer taraftan telafisi imkansız değişimlere de yol açmaktadır.

Bir toplumun veya milletin kimliği, gelenek ve görenekleri ile yaşam biçimi olarak kısaca tarif edebileceğimiz kültürün, küreselleşmenin dayattığı ve dolaylı olarak genç kuşaklardan başlayarak artan değişik yaş gruplarının yaşam biçimlerine yönelik olumsuz yansımaları suretiyle etkilendiği görülür. Bu bağlamda yaşadığımız süreçler içerisinde zaman zaman görülen çeşitli dönüşüm ve değişimlerle küreselleşmenin kültürleri etkilediği, kültürlerin ise bizzat dönüşümleri meydana getirmede etkili oldukları da unutulmamalıdır.

Kültür, yapı olarak millet kavramının oluşmasına yön veren en önemli unsuru teşkil eder. Kendi kimliği bağlamında doğumdan ölüme kadar bilgi birikimini, inancı, ahlakı, sanatı, örf ve adetlerini, insanın içinde yaşadığı toplumdan kazandığı bütün soyut ve somut kabiliyet ve alışkanlıklarını kapsayan, atalarından kendilerine miras kalan maddi-manevi değerlerin bütünü olarak görülmektedir (Kafesoğlu, 1998: 15). Öte yandan, kültür olgusunun, özü itibarı ile değişmeyen fakat yaşayış biçimlerine ve zamana göre sosyal, siyasal ve ekonomik yapıdaki gelişmelere bağlı olarak değişkenlik gösteren, buna rağmen daima olduğu gibi kalan bir değerler bütünü olmadığı bilinmektedir. Farklı kültürler karşılıklı olarak alışverişte bulunmuşlar ve bulunmaktadırlar. Kültürel etkileşimlerde sağlıklı olan asıl yöntemin, dayatmacı olmayan, özün korunmasıyla çağın gereksinimlerine göre yeni boyutlar kazanması ve gelişerek değişme süreci izlemesi olduğu da ifade edilir. (Mahiroğulları, 2005: 1275-1288).

Geldiğimiz bu noktada görülmektedir ki dünyanın ticari, sosyo-kültürel alanları ve sanayisi genel olarak bir Amerikan özentisi ve etkisi altındadır. Gençlerin ikili münasebetlerinden düşünce ve şekilcilik anlayışına, eğlenceden giyim tarzına ve genel olarak bütüne bakıldığında, insanların hayata bakış açılarında dahi ciddi bir benzeşmenin yaşandığı görülmektedir (Talas, 2003: 60-69).

Uluslararası şirketler ile finans kuruluşlarının yerel piyasalara psikolojik ve maddi baskılar kurarak, küresel ürünlerini sattığı ve yerel karşı koyuşları bertaraf etmek için çeşitli yöntemlerle, milli değerlerden yola çıkarak reklam vermeyi yaygınlaştırdıkları görülmektedir. Özel kablolu yayınların, internetin, TV ve uydu sistemlerinin dünya çapında yaygınlaşmasının, bu yollar ve yöntemler üzerinden dayatılan baskın küresel, ticari ve sosyal yaşam kültürünü artan bir oranda yükselttiği görülür (Talas ve Kaya, 2007: 149-162).

Ekonomiler birbirileriyle ticari ilişkide bulundukça, özellikle günümüzde, güçlü ekonomilerin strateji gereği ulusları, kentleri, bölgeleri, kültürleri ve kültürel değerleri birbirinden git gide uzaklaştırdıkları görülmektedir. Aile bağları zayıflarken, yöresel toplum bağları dağılmaya zorlanmakta, büyük ya da ulus devletler küçük devletlere doğru parçalanmaya zorlanmakta ve devlet otoriteleri bir takım baskılarla yerle yeksan olmaktadır. Sonuç olarak baktığımızda, küresel güçlerde olmayan başta aile kavramı ile birlikte kültürel yapıların yok olması ve bu sürecin devamında ise nesillerimizin kimlikleri ve geleceklerinin sömürgeci zihniyetlerin baskısı ile yavaş yavaş tehlikeye girmiş olması açık bir gerçektir.

Bu küreselleşme süreci ve baskısı arttıkça, her biçimiyle toplumlarda var olan geleneksel unsurların gerekliliği ve ayrıca önemi de artmaktadır. Dünya genelinde yaşayan insanların büyük kısmı için bir yere bağlı olmak, bir yere ait olmak, vatan kavramı, aidiyet duygusu her zamanki kadar önem taşımaktadır. Tarihsel süreçte kimlikleri ile soyları bir yere bağlı olan ve başka bir yerde yaşamayı düşünemeyen vatanperver insanlar ve özellikle köklü kültürler, yaşamak için belli bir toprağa ve kendilerini daha iyi hissetmek için kendi kültür ve dillerine sahip çıkma ihtiyacı hissetmişlerdir. Kültürün sağlıklı bir şekilde devamlılığı, aidiyet duygusunun yanı sıra ancak kendi kültürünü tanımak, buradan beslenerek üretmek ve tanıtmak yolu ile sağlanabilecektir.

Korkut Tuna, dilin kültürel değerlerin en başında geldiğini ve insanlar arasında iletişimi sağlayan, kültürel birikimlerini kuşaktan kuşağa taşıyan en önemli unsur olduğunu, daha da önemlisi, "millet" denilen sosyal varlığı, ancak aynı dili konuşan insanların oluşturduğunu, kültür birliğini ise dil birliğinin sağladığını söylemektedir (Tuna, 2003: 39-51).

Kültürel bağlamda yaşadığımız küresel dayatmaların ve baskın olan tüketim kültürünün, çağımız insanları üzerinde yumuşak güç etkisiyle daha da karmaşık ve hızlı biçimde şekil aldığı görülür. Müzik de bu konuda önemli bir kültür varlığıdır. Çocuklardan gençlere ve yaşlı kuşaklara kadar hızla yayılan ve özellikle genç kuşakta tercihlerinde yoğunlaşan çeşitli yoz müzik öğeleri ve kültürleri, teknolojinin de katkısıyla toplumda giderek baskınlaşan yaşam biçimine dönüşmektedir (Alpagut, 2005: 115-120). Geleneksel Türk Halk Müziği veya Sanat Müziği dinleyenler her geçen gün azalırken, dinleyenlerin bazen çağdışı bazen eski kafalı gibi bir takım psikolojik nitelemelere maruz kaldığı bilinmektedir. Kısacası, küreselleşmeyle birlikte ulusal bilincin

kaybolduğu ve kültürümüzün de yozlaşmaya başlamış olduğu görülmektedir. Günümüzde ortaya konulan ve ısrarla bize sunulan bu müzik türünün adı her ne olursa olsun, geleneksel Türk müziği ile ilgisi bulunmayan, amacı dahilinde uydurma ve hiçbir değeri bulunmayan yoz bir müzik olduğu açıktır. Bu yolla musikimiz ve halk kültürümüz ciddi boyutlarda tehdit edilmektedir.

Aslında bireylerin toplumsallaşması, toplumsal yaşamın içerisinde var olan çeşitli değerler ve amaçlar için motive edilmesi ve toplumsal değerlerin öne çıkartılarak hafızalarda kalıcı olması, ulusal veya yerel medyanın öncelikli görevleri arasındadır. Aynı zamanda medya iyi ve doğru kullanıldığında, bireylerin hoş vakit geçirmelerini sağlarken, farkında olmadan eğitim seviyelerinin yükseltilmesine ve en önemlisi de kültürel değerlerimizin korunmasına katkıda bulunabilecektir. Halbuki günümüz medyası, genç nesilleri televizyon kültürü ile şartlandırırken, müzik zevklerini ise yozlaştırmaktadır. Zamanında toplumun belirli kesiminin dinlediği arabesk, fantezi veya popüler müzik olarak adlandırılan paçal veya karışım tarz geçici bir moda gibi görülmüş, küçümsenmiş, fakat maalesef kalıcı izler bırakmaya başlamış ve bu müzik biçimlerinin sayısı da artmaya başlamıştır.

Kendine has yapısıyla, sözü edilen hareketliliği kaçınılmaz etkileşimlerle yaşayan Türk halk kültürü de bu süreçlerden olumsuz etkilenmektedir. Özellikle sözlü halk ezgileri olan türkülerin geçmişten günümüze ulaşmasında en önemli kaynaklarımızdan birisi âşıklar ve âşıklık geleneği olmuştur. Saz çalsın veya çalmasın yörelerinin yetenekli insanları olarak öne çıkan âşıklar, yöre halkının yaşadıklarını dile getirmişler, köy köy, şehir şehir dolaşarak, farkında olarak veya olmayarak taşıyıcı ve kaynaştırıcı rolleri üstlenmişlerdir. Bugün kullandığımız teknolojik imkanların mevcut olmadığı dönemlerde kültürümüzün bir yerden bir yere taşınarak yayılabilme süreci çok rahat işlemişken, günümüzde sahip olduğumuz imkanlar içinde maalesef bu süreç ciddi derece de kötüye kullanılmaktadır.

Bugün ülkemizde yayın yapan birçok gazete ve televizyon ile internet temelli yayınlar, insanımızı kasıtlı olarak gereksiz ve yanlış bilgilendirmekte, olumsuz etkilemekte, manevi değerleri zayıflatmakta; kültürel hayatımızın taşıyıcı, öğretici, eğlendirici, düşündürücü unsurları olmaları gerekirken, kültürel yozlaşmanın en büyük sebebi olmaktadırlar. Düzeyli ve sorumluluk bilinciyle yayın yapan bir takım televizyon kuruluşlarının yanında bazı televizyon kuruluşlarının büyük bir kısmı ise tavernacı, gazinocu bir anlayışı esas almışlardır. İnsanlar artık anlamsız yarışmaları, evlilik programlarını izlemekte; gazino

kültürü bize müziğimiz gibi yansıtılmaya çalışılmaktadır. Başka türlü bir toplum inşa edilmekte, tamamıyla kendini bilmeyen, milli benliğini yitirmekte olan hazır tüketici, gelenek ve göreneklerinden uzak bir nesil türetilmektedir. Bu bağlamda, TRT, Kültür Bakanlığı ve ilgili kurumların kültürümüzü tanıtan ve sevdiren yayınlara daha çok yer vermesi ve hayata geçirmeleri önem taşımaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın, ilköğrenimden itibaren müzik eğitiminde halk müziği türkü repertuarından öğretilebilecek çeşitli türküleri eğitim müfredatlarına almaları kültürün devamlılığı açısından önemli bir adım olacaktır.

Bu konu ile ilgili olarak Devlet Türk Halk Müziği koro şefi Mehmet Özbek sorunun önemine dikkat çekmekte ve çözümünü de söylemiş olduğu sözler içerisinde düşüncemizi doğrular nitelikte dile getirmektedir: "*Türk Halk Müziği'nin okullarda eğitim müziği olarak kullanılmaması sonucu, seçkin anlamlı yurt türkülerini bir ağızdan söyleyen bir gençlik yetiştirilememiştir. Eğitimde kullanılan hemen çoğu yabancı şarkılardan, aktarma ezgilerden oluşan okul şarkıları repertuarı ise okul çağında benimsenmediği gibi öğrenilen birkaçı ise bir müddet sonra unutulup gitmektedir*" (Özbek, 1990: 194).

Dikkat etmemiz gereken bir diğer önemli mesele ise rahmetli Onur Akdoğu'nun "Makamsal Okul Şarkıları" eserinde belirttiği gibi "*bugünün çocukları ve gençlerinin müzik beğenisi ve tercihinin, gelecekteki toplumun kültürel alt yapısını, müzik kültürünü ve yaşam biçimlerini oluşturacağı*" (Akdoğu ve Polat, 1987) şeklinde ifade etmiş olduğu ve bunun için şimdiden tedbirlerin alınması gerekliliğini vurguladığı husustur. Diğer taraftan müzik eğitimcisi Muammer Sun'a ait düşünceler de konunun ciddiyetini desteklemektedir:

"*Çocuklar şarkı söyler; Amerika'da, Almanya'da, Çin'de, kendi şarkılarını... Biz söyletmemişiz türkülerimizi. Müzik dersi koymuşuz, sokmamışız okullara halk türkülerimizi; "müzik"ten saymamışız. Milyonlarca çocuk var, genç var okullarda; ne söyler bunlar ne dinler, aktarma, öykünme, yoz müziklerden başka?... Açın müzik kitaplarını ansıyın size belletilenleri; sayıp bakın kaçı aktarma, kaçı öykünme... Kaç türkü var üç kişi bir olup söyleyebileceğiniz?... Niçin böyle?*" (Sun, 1984: 9).

Türk milletini bir arada tutan en önemli unsurların başında aile olabilme kavramı ile birlikte İslam ahlakı çerçevesinde şekillenen, yaşam biçimi içerisinde de geçmişten beri var olan, Oğuzlara ve Orta Asya'ya kadar uzanan gelenek ve görenekler gelmektedir. Bu kadar

sağlam ve önemli yapı taşlarına sahip olan bu milletin aile kavramına, gelenek ve göreneklerine, kültürüne sahip çıkma zorunluluğu vardır.

Bu bağlamda, konumuz olan "Çankırı Yâran Sohbetleri" içerisinde icra edilen musikide de bir takım uygulamaların kaybolduğu açık bir gerçektir. Bu değişikliğin, musikide başlayan yozlaşma ile arttığı ve geleneği bilmeden yetişen sazendelerin gelenekte var olan türkülerin yerine yoz müzikleri bu kültüre dâhil etmelerinden kaynaklandığı görülmektedir. Musikideki yozlaşmanın bir örneği olan ve "Ankara havaları" olarak halk arasında kabul edilmiş "pavyon havaları" ve "popüler şarkılar"ın sohbet müziğine dahil olması bu süreçte önemli bir husustur. Bu etkileşimin Yâran Meclislerine yansıması açık bir şekilde görülmektedir; bu türdeki şarkılar özellikle ilçelerde ve bozulmanın ciddi boyutlarda olduğu köylerde yapılan düğünlerle başlayarak birçok Yâran Sohbetine girmiştir. Gelenekte var olan ve unutulmaya yüz tutmuş türkülerin yerlerini ise bu havaların almaya başladığını görmek ciddi kaygıları beraberinde getirmektedir.

Diğer taraftan Yâran Sohbetleri hakkında yazılmış eski (Üçok, 2002; Onay, 2002) ve yeni kaynaklara baktığımızda, var olan gelenek ve uygulamaların bazılarına artık rastlayamadığımızı görüyoruz (Özkan, 2002). Bilgi sahibi kişilerle yapılan görüşmeler sonucunda mesela, Çankırı Yâran sohbetlerinde var olan "arap verme" merasimi içerisinde icra edilen türkülerin aslında dört makamlı bir icraya sahip olduğu, bugün ise bu uygulamanın iki makam şeklinde sürdürüldüğü anlaşılmaktadır.[1] TRT repertuvarına ve çeşitli kaynaklara baktığımızda, birbirinden farklı, bugün icra olunan ve olunmayan arap verme-devir teslim türkülerinin olduğu, yine isim benzerliği görülen fakat ezgisel farklılıkları olan devir teslim türkülerinin bulunduğu da görülmektedir. Diğer taraftan, Çankırı Merkez ile Yapraklı ilçesinde yakılan bazı ocaklarda, "Akşam Havası" olarak bilinen fasla ismini veren ve bu faslın ilk türküsü olan, belirli bir oturuş düzeni ile seslendirilen "Ah Yine Akşam Oldu" isimli türkünün yerine, Çankırı'nın Eldivan ilçesinde yaşayan Ramazan Sarıca'ya ait olan ve "Kız Halayı" olarak bilinen türkünün icra edildiği yapmış olduğumuz saha çalışmasında tespit edilmiştir. Buna benzer olarak "Kömür Gözlüm" türküsünde olduğu gibi, bir takım türkü sözlerinin bazı dörtlüklerinin ve manilerin unutulduğu, normalde en fazla 3-5 dakika süren tuluata dayalı orta oyunlarının 15 dakikalık oyunlara dönüştüğü, buna benzer birçok uygulamanın da kaybolduğu, görülen ve dile getirilen bir gerçektir.

---

[1] 25.01.2008 tarihinde Atilla Timurel ile yapılmış olan görüşme.

Yâran sohbetleri Anadolu'nun birçok yerinde benzer veya farklı isim ve içeriklerle yaşatılmaktadır. Bu sohbetlerin kimi yerde artık kültür merkezlerinde yapıldığı, düğün ve asker uğurlamalarında sergilendiği, birçok uygulamanın kaybolduğu veya farklı boyutlar kazandığı ve eskisine göre belki de sadece yarısından daha azının bugün uygulanabildiği (Duran, 2004: 169-178) karşımıza çıkan bir sonuçtur.

Sonuç

Geçmişten beri kültürümüze, gelenek ve göreneklerimize sahip çıkılamadığından hareketle, aynı hatalara tekrar düşülmemesi için bu konuda sorumlu olan İl Kültür Müdürlükleri, üniversiteler ve özelde Yâran geleneği ile ilgili olarak da Çankırı Karatekin Üniversitesi Yaran Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi ile ortaklaşa çalışmalar yapılmalı; başta Çankırı olmak üzere, Anadolu'da benzeri sohbetlerin var olduğu illerde, ilçelerde ve de köylerde derlemeler yapılarak buralarda elde edilen verilerin tekrar bu kültüre kazandırılması sağlanmalı ve bu çalışmalar desteklenmelidir.

Ulusal müzik ürünlerinin yeniden üretimi ve tüketimi, yerelde üniversiteler ile belediyeler, özelde ise halkı ve yetenekli insanları teşvik edecek ve geleneksel unsurları koruyacak, bilinçli ulusal politikalar gerektirir. Her bir birey kendisine ve ailesine karşı sorumlu olduğu gibi, ülkesine ve milli kimliğine karşı da sorumludur. Ulus olarak ayakta kalabilmek için milli kültüre, dolayısıyla ulusal müziğe, gelenek-görenek gibi kültürel unsurlara bilinçli olarak sahip çıkılmalıdır. Bu konuda devletin, halkı bilinçlendirici çabalarına, halkın kültürel hafızasını canlı tutmak için kültürel ve sanatsal faaliyetlere özellikle ihtiyaç vardır. Millete, Türk Halk Kültürü adına bildiklerinin yanında, bilmesi gerekenler de gösterilmeli veya bu konuda yönlendirilmelidir. Halka kendi istediklerini dikte edip "halk böyle istiyor" zihniyeti ile hareket edenlerin etkinliğine karşı, halkın özüne, kültürüne ve değerlerine yönelebilmesi için otantik olan, doğru olan öğretilmelidir.

Türk kültürünün hem Orta Asya, hem de Anadolu kökenleri topluma anlatılmalı ve öğretilmeli, bugün var olan kültürün bütün ihtişamıyla binlerce yılın birikimleri üzerine bina edildiği de unutturulmamalıdır. Tuna'nın da (Tuna, 2003: 39-51) ifade ettiği gibi, toplumsal bağlamda izlenilecek iki yol vardır; ya küreselleşme sürecine tamamen teslim olunacak, ya da her milleti millet yapan milli dil, milli kimlik ve milli kültürlerine sahip çıkılarak küreselleşme gayyasında kaybolunmayacaktır.

Kaynakça

AKDOĞU, Onur (1987), *Makamsal Okul Şarkıları*, İzmir: Konservatuar Yayıncılık ve Dağıtım.

ALPAGUT, Uğur (2005), "Otantikten Klasiğe Müzik Kültüründe Gelişim-Değişim ve Kurtarıcının Eleştirisi", *Folklor/Edebiyat*, 42, s.115-120.

DURAN, Hakkı (2004), "Yaran Kurumunun Tarihsel Kökleri ve Günümüzdeki Durumu", *Yâran Kültürü ve Çankırı*, s.169-178, Çankırı: Çankırı Valiliği.

KAFESOĞLU, İbrahim (1998), *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

MAHİROĞULLARI, Adnan (2005), "Küreselleşmenin Kültürel Değerler Üzerine Etkisi", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 50, s.1275-1288.

ONAY, Ahmet Talat (1932), *Çankırı Halk Edebiyatı*, Ankara: Okuyan Adam Yayınları.

ÖZBEK, Mehmet (1990), "Milli Kültürümüz İçinde Türk Halk Müziği", *Milli Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler*, s.193-196, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

ÖZKAN, Orhan (2002), *Çankırı Gelenekleri ve Yaran Kültürü*, Çankırı: Yaran Kültürünü Yaşatma Derneği Yayınları.

SUN, Muammer (1984), *Kır Çiçekleri*, İstanbul: Adam Yayınları.

TALAS, Mustafa (2003), *Küreselleşme ve Türkiye'de Kültür Politikaları*, İnönü Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Malatya.

TALAS, Mustafa, KAYA, Yaşar (2007), "Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları", *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR-XXII)*, s.149-162.

TUNA, Korkut (2003), "Dil ve Kimlik", *Dil, Kültür ve Çağdaşlaşma*, s.39-51, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.

ÜÇOK, Hacışeyhoğlu Hasan (2002), *Çankırı Tarih ve Halkiyatı*, Ankara: Okuyan Adam Yayınları.

YARI RESMİ SOHBET GELENEKLERİ BAĞLAMINDA KAHVEHANELER VE MERAKLI GRUPLARI

Özkul ÇOBANOĞLU*

Öz

Takvime bağlanmak ve takip edilen rutinin özellikleri bakımından sohbet geleneklerini resmi, yarı resmi ve gayrı resmi sohbetler olarak tanımlamak mümkündür. Bu tanımlama ve tasnifi yaptıktan sonra, "yarı resmi sohbet gelenekleri" olarak tanımlayıp tasnif ettiğimiz "efelik", "pehlivanlık", "kuşçuluk" ve "hazinecilik" gibi geleneksel ve süreklilik gösteren temaları ve bunlara bağlı uygulamaları adeta geleneksel hobileri haline getiren ve çok büyük ölçüde sırf bu nedenle kahvehanelerde "meraklı grupları"na dönüşen sosyo-kültürel özellik ve dinamikler çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır.

Bildirimizin konusunu Türk kültüründe özel bir tarihsel ve güncel sosyo-kültürel kurum olarak karşımıza çıkan kahvehanelerde[1] yarı resmi sohbet gelenekleri olarak ortaya çıkıp şekillenen geleneksel "meraklı grup"ları (Çobanoğlu, 1992) ve bunların çeşitli özellikleri üzerinde tespit ve değerlendirmeler yapmak oluşturmaktadır. Öncelikle halk kültürü veya folklor olaylarının doğal sosyo-kültürel bağlamlarda ortaya çıkış veya icra edilmelerinin sahip olduğu kalıplaşmalar, takvim ve zamana bağlı rutinleşmeleri göz önünde bulundurarak yapılan "çok resmi", "yarıresmi" ve "gayrıresmi" ortamlar ve gelenekler terimleriyle konuya başlamak daha kolay anlaşılır olacaktır.

Halkbilimi çalışmaları tarihinde konuyu "doğal" ve "yapay" icra ortamı olarak ele alan Kenneth S. Goldstein'a (1964; 1977) göre, doğal ortam folklorun bir topluluk içinde bulunduğu sosyal ortamdır. Sosyal ortamlar analiz amacıyla bir kaç şekilde sınıflandırılabilirse de (meselâ katılanların tipine ve sayısına, davranış şekillerine, karşılıklı etkinin şekline mahiyetine göre) halkbilimi gözlemcisi için en faydalı sınıflandırma sistemi, herhangi bir ortamın resmiyet derecesini gösteren sistemdir; çünkü derleyicinin gözlemlerini yapabilmesine ne

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Bölümü.

1 Kahvehanelerin Türk-İslâm dünyasında umuma açık ilk dindışı sosyal kurum özellikleriyle ortaya çıkmaları ve Türk kültürüne tesirleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Hattox (1998), Çobanoğlu (2000).

dereceye kadar ve şekilde müsaade edileceği, her şeyden önce bu faktöre bağlıdır.

1) Çok resmi ortam: Teşkilatlı, istek üzerine hazırlanmış ve bazen da programlanmış bir hadisedir. Yılbaşı, Ramazan, Şeker ve Kurban Bayramları gibi belirli günlerde cereyan eden takvim hadiseleri, düğünler, cenaze merasimleri, doğum günleri gibi, özel vesilelerle hazırlanan olaylar, bu gruba girer.

2) Gayri resmi ortam: Folklor tezahürlerinin, istenmeden, programsız olarak, genellikle beklenmedik zamanlarda, kendiliğinden yapıldığı durumlardır. Örnek olarak, birinin konuşması esnasında atasözü söylenmesi, saçını kestiren bir müşterinin berbere fıkra anlatması yahut da bir çiftçinin güneş batarken komşusuna yarın havanın nasıl olacağı hakkında kafiyeli bir kaç mısra söylemesi verilebilir.

3) Yarı resmi ortam: Folklor tezahürlerinin beklendiği, fakat zaruri sayılmadığı durumlardır. Buna örnek olarak, ana babaların çocuklara uyumadan önce hikâye anlatmaları, onlara eğitim maksadıyla bilmece söylemeleri yahut tecrübeli bir çobanın acemi bir çobana çiftlikte işe başladığı ilk gün oynadıkları oyunlar (yaptıkları şakalar), örnek olarak verilebilir. Biz, K. Goldestein'in "folklor olaylarının" geneli hakkındaki bu kavramsallaştırmasını, çalışmamızda Türk halk kültüründe tematik ve kalıplaşmış özelliklere sahip sohbet geleneklerine uyarlayarak ele alıyoruz.

Bu bağlamda, çalışmamızın esasını oluşturan "yarı resmi sohbet ortamı" kavramına daha yakından bakabiliriz. Türk halk kültüründe özellikle de erkek folklorunda yer alan geleneksel boş zaman geçirme, eğlenme ve değerlendirme etkinliklerinin başında sohbet etmek gelmektedir. Hiç şüphesiz insanların birbirleriyle konuşması, bundan zevk duyması ve eğlenmesi insanlık tarihinin çok eski çağlarından beri evrensel olarak yaygın bir etkinliktir. Ancak, Türk halk kültüründe yer alan belli "tema, kahraman, etkinlik biçimi"ne dayalı doğrudan para kazanma ve geçim sağlama amaçlı olmayan adeta "geleneksel hobi" diyebileceğimiz hususlarda oluşan küçük gruplar vardır.[2] Biz daha

[2] "Küçük grup" kavramı başta Halkbilimi olmak üzere pek çok sosyal ve beşeri bilimde önemli bir yere sahiptir. Halkbilimi çalışmalarının Performans Teoriyi hazırlayıp müjdeleyen ve büyük ölçüde de inşa eden mümtaz teorisyeni Dan Ben-Amos'un bu süreçte "folklor nedir?" sorusuna verdiği cevapta "küçük gruplarda sanatkârane (*artistic*) iletişimdir" cevabını yakınen görmek ve örneklemek mümkündür. Konuyla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Ben-Amos (1971).

önceki bir çalışmamızda bu tür geleneksel hobiler etrafında oluşan bu küçük toplulukları "meraklı grupları" olarak adlandırmıştık. Türk halk kültüründe erkekler dünyasında yer alan meraklı gruplarının bir kısmı gelenek çevresinin durumuna göre yerel, bölgesel bir kısmı da ulusal niteliktedir.

Meselâ, bir veya birkaç efe hakkında ya da efelik geleneği hakkında "anlatı"lara meraklı bazısı zeybek oynamayı seven bir "efe meraklı grubu"na çoğunlukla zeybek kültür havzasında veya bölgesinde ratlanılabilir. Bu tür bir efe meraklı grubu herhangi bir kahvede toplanan sohbet eden insanlardan oluşabileceği gibi zeybek oyunları ve kültürüyle ilgili dernek ve benzeri sivil toplum kuruluşlarının dernek lokallerinde de bir araya gelip bir yandan çay-kahve içerken diğer yandan da meraklısı oldukları "tema, kahraman" veya "etkinlik"le ilgili olarak faaliyette bulunabilirler. Bir başka ifadeyle, meselâ bölgesel ve ulusal seviyede "zeybeklik geleneğini" iyi temsil etmediğine inanılan dahası "kötü kahraman" olarak tanınan "Kamalı Zeybek"in çoğunluğu akraba ve dostlarının çocuklarından oluşan bir "Kamalı Zeybek Meraklı Grubu" oldukça dışakapalı bir biçimde Ödemiş ilçesinin merkezinde var olup yaşayabilir.[3]

Öte yandan "Çakırcalı Mehmet Efe"nin[4] yaklaşık 100 yılı aşkın bir zamandır; hem yerel hem bölgesel hem de ulusal hatta ve hatta uluslararası meraklı gruplarına sahip olduğu görülmektedir. Ancak bu durum bütün yerel, bölgesel meraklı gruplarının paylaştıkları tema, kahraman ve etkinliğe yönelik birikim ve donanımları eşit olduğunu göstermez. Kelimenin tam anlamıyla paylaşılanlar arasında şu veya bu ölçüde benzer ve aynı unsurlar olsa bile sabit olmayan bu kolayca değişken özellik kişiden kişiye ve gruptan gruba neredeyse katılımcı sayısı kadar farklılık gösterir. Zaten herhangi bir meraklı grubunun üzerine inşa edildiği ve ona süreklilik kazandıran sosyo-kültürel dinamiklerin başında da bu bireyden bireye değişen bilgi ve ilgi seviyesi yer alır.

Birden fazla insanı etrafında birleştiren bu tema veya kahraman ya da etkinlik konusunda en az iki kişinin ikiden fazla defa bir araya gelip sohbet etme bir meraklı grubunun var oluş ölçüsü olarak kabul

---

[3] 1992 yılı Ekim ayında Ödemiş ve çevresinde yaptığımız alan araştırması esnasında, Çakırcalı Mehmet Efe ile ilgili rast geldiğimiz pek çok meraklı grubunun yanı sıra, Kamalı Zeybek soyundan gelenler arasında bu tür bir meraklı grubuyla da, temasa geçip gözlemiştik.

[4] "Efe" veya "Çakırcalı Mehmet Efe Meraklı grubu" kavramsallaştırmaları ve özellikleri hakkında daha fazla bilgi ve inceleme için bkz. Çobanoğlu (1992).

edilebilir. Bu tür bir meraklı grubu teşekkül ettikten sonra zaman içinde ona başka insanlar katılabilir. Sistematik ve takvime bağlı olmayan bir biçimde bu grubu oluşturanlar veya bunların bir kısmı ve çoğu kez ona yeni katılan veya rast gelenlerle sohbetler devam eder. Ancak çoğunlukla aynı yerleşim biriminde yaşayan ve birbirlerini hemen hemen her gün ve sattlerce sohbet eden bu tür meraklı grupları doğal olarak başka başka meraklı gruplarının da mensubu olabilirler ve zaman zaman birden çok paylaşılan faktörlere bağlı olarak farklı farklı konularda sohbetler gerçekleşebilir. Bir meraklı grubu bir kahvehanede uzunca bir müddet toplanıyor ve sohbet ediyorsa bunun en yaygın ve hoş bir biçimde garsonlar tarafından dışa vurulduğunu görüp duyabilirsiniz. Aldığı çay, kahve siparişlerinin hazırlanması için kahvehanenin ocakçısına yüksek sesle duyuran garson veya garsonlar çoğunlukla "efeler masasına" veya kısaca "efelere 3 çay 2 orta kahveee" gibi ifadeler kullanırlar. Efeler gibi yaygın bir başka meraklı grubu da "pehlivan meraklı grubu"dur. Bir veya birkaç pehlivan ya da güreş geleneğinin kendisine ve pehlivanların tamamına meraklı insanların gittikleri kahvelerde oturup sohbet ettikleri masaya çoğunlukla "pehlivanlar masası" demek yaygındır.

Eğer bu tür meraklı gruplarının oluşturduğu masalar çoğalır ve kahvehaneye gidip gelenlerin çoğunluğu aynı türden meraklı gruplarınca oluşturulmaya başlanılırsa bu mekânın adı gayrıresmi olarak "efeler kahvesi", "pehlivanlar kahvesi", "hazineciler kahvesi" veya "kuşçular kahvesi" gibi anılmaya başlar. Kahvehanelerin pek çok yönden çok ciddi değişim ve dönüşümlere uğradığı son yıllarda bu tür adlarla anılan kahvehaneler çoğunlukla söz edilen geleneksel tematik sohbetlere ve meraklı gruplarına ait dernek ve vakıflar gibi tüzel kişilikleri de bünyelerinde barındırmaktadırlar.

Efeler veya pehlivanlar gibi sadece meraklısı oldukları konuların baş öznesi durumundaki "efe" veya "pehlivan"ların adıyla lakaplanmak ya da bunu adının önünde "pehlivan Ahmet" veya sonunda "Ahmet efe" gibi taşımak meraklı gruplarının oluşum ve süreklilik dinamikleri arasında ayrı bir çalışmayı gerektirecek kadar önemli bir sosyal psikolojik âmil olarak görünmektedir. Dahası bu tür meraklı gruplarının mensuplarının pek çok yerde bu tavır ve duruşlarını meraklısı oldukları sosyo-kültürel grupla özdeşleşen ve adeta onun kostümüne dönüşme eğilimi gösteren "körüklü çizme", "gümüş köstekli şimendifer marka cep saati", yelek, cepken, külot pantolon", "sarı şal veya yağlık" vb. giyim kuşam kodlarını da içerdiği görülür. Uzun süre devam eden bu tür meraklı gruplarının zaman içinde gruba özel "jargon" ve "argo"

denebilecek sözlü kültürel kalıplaşmalara da sahip oldukları görülebilir. Bu tür meraklı grubuna has kılık kıyafet ve benzeri unsurlar grubun ve üyelerinin günlük hayatlarında "kimlik" ve "kişilik"lerinin bir parçası olarak karşımıza çıkar ve parçası oldukları meraklı grubuna mensubiyeti pekiştiren gizli ve açık işlevlere sahiptir.

Ancak bu durum "hazineciler" denilen ve "hazine" ya da eskiden kalma "gömü"leri bulup çıkarmayı böylece zengin olma hayaliyle yaşayan ve dışa kapalı "meraklı grup"larında karşı işlev konumunda olduğu için görülmez. Yaygın olarak kısaca "hazineci" olarak adlandırılan bu meraklı grupları toplumun hemen hemen her sosyo-kültürel kesimine mensup olabilir. Ülkemizin en zenginleri hakkında bile "hazineci" olduklarına dair şehri efsaneleriyle (*urban legends*) beslenen bu meraklı grubunun da zaman zaman mahallelerinin mütevazi kahvehanelerde toplananları Anadolu'da oldukça yaygındır. Hatta bazı şehir ve ilçelerde "hazineci kahveleri" bile vardır. Hazineci meraklı grupları çoğunlukla 5-6 kişiden oluşur. Bir yörede yaygın olarak var olduğuna ve henüz bulunamadığına inanılan bir "hazine"yle ilgili olarak ya bilinen bir "işaret"in yeni yorumuyla ya da nasıl ele geçtiğine dair "anlatısı" apayrı bir araştırma konusu olacak kadar dikkate değer anlatılarıyla elde edildiği iddia edilen bir "hazine haritası" meraklı gruplarının oluşum ve yeniden oluşumlarında son derece önemli rol oynar. Bu tür iddialarda bulunanlar ve ona katılarak neredeyse her zaman bulunması muhakkak (!) olarak düşünülen hazineden pay almak isteyenler hazineci meraklı gruplarını oluştururlar. Hazineci meraklı grupları paylaştıkları sırrı muhafaza etmeye yönelik olarak dışa kapalıdırlar. Yanlarına yaklaşan hemen herkesten şüphe ederler. Özellikle tanımadıkları kişilerin tamamı onlara göre ya polis ya da mitçidir. Birbirlerine bu kişileri ve durumları uyarmak maksadıyla bir tür şifre ve parolalar da geliştirdikleri görülebilir. Bu meraklı grupları çoğunlukla gizli kazı yapıp bir türlü bulunamayan o efsanevi hazineleri bulmaya yönelik bir ekip olarak oluşmaları nedeniyle en temel bir araya gelme ölçütü "güven"dir. Söz konusu olan hep çok büyük bir hazine ve zenginlik olacağı için "gizli ve kaçak hazine kazısı"na herhangi bir şekilde katkı sağlamayacağı düşünülen hiç kimse gruba alınmaz, dışa açık sadece övünme ve kıskandırma maksatlı konuşma ve şakalar yapılabilir ki bunlar da bile asıl hedef ve bilgiler daima saklanılır. Dahası bazı durumlarda aynı efsanevi hazinenin peşinde olan diğer meraklı gruplarının yalan, yanlış haber ve tavırlarla algıları farklı yönlendirilip kendi amaçlarını örtüp farklı yansıtılabildikleri durum ve sohbetlere de rast gelinebilir.

Hazineci meraklı grupları her ne kadar "güven" odaklı olarak oluşturulsa da gruba bir yönüyle hep "güvensizlik" duygusu hâkimdir. İkinci temel duygu da "korku"dur. Bulunacak efsanevi hazineye sahip çıkacak bileğe, yüreğe sahip olmanın yansıra "silaha" ve onu kullanabilme cesareti biraz bunun için olmazsa olmazdır. Ancak her an buna sahip olanların bunu –özellikle efsanevi hazine bulunca ve paylaşım esnasında– grubun diğerlerine karşı kullanma veya kullanabilme ihtimali yaygın olarak bu tür meraklı gruplarına mensup olanların kazıya özel a, b, c, d ve e planları yapmalarına, bunlara dair hayaller kurmalarına yol açar. Hemen her hazineci meraklı gruplarına bir tane de daha dindar veya cin, peri ve benzeri olağanüstü varlıklardan korkmayan yahut onlara karşı okuma ve benzeri yollardan baş edebileceğine inanılan eğitim ve bilgisi ne olursa olsun yaygın olarak "hoca" lakabının yakıştırıldığı birini de dâhil etmek kalıplaşmış yaygın uygulamalardandır. Türk halk kültüründeki hazine veya gömü folkloru konusundaki en yaygın motiflerden birisi olan "sahipli" veya "iyeli" hazinesinin "iyi saatte olsunlar" tarafından korunması nedeniyle elde edilememesi teması, hazineci meraklı gruplarında "hoca" lakaplı söz konusu özelliklere sahip kişilerin dâhil edilmesinin nedenidir. Maalesef hazineci meraklı gruplarına mensup binlerce insan yurdumuzu delik deşik etmekte bunların bazıları defalarca yakalanıp hapse, mahkemeye düşmektedir. Çok çok nadir olarak hazine bulup zengin olanlara dair yeni efsaneler anlatılmakla birlikte bir hayli de evini barkını, elindeki parasını hatta oturduğu evi bile kaybedenlere dair anlatılan pek çok anlatı da vardır.

Bu tür meraklı grupları içinde kısmen de olsa maddi yönü olan ve esasen maddi kültürel bir zemin üzerinde kalıplaşmış tematik bir meraklı grubu olan "kuşçuluk" biraz da meraklı olmayanların "küçümseme" ve "dışlama"ları nedeniyle hemen ilk fırsatta "kahve"lerine sahip olma eğilimindedir. Güvercin, saka, kanarya ve hint horozu gibi kuşlarla ilgili geleneksel uygulamalar "kuşçu meraklı" gruplarının oluşma nedenidir. Meraklısı olunan kuşa ve buna dair uygulamalara bağlı olarak da bölgelere göre değişebilen alt adlandırmalara ve kahvelere sahiptirler.

Hiç şüphesiz Türk halk kültüründe yer alan meraklı grupları bunlardan ibaret değildir. Bizim birkaçının temel özelliklerine işaret ettiğimiz bu meraklı grupları ilgi duydukları temaya dair yeni bir olayın olması ya da eski bir olayın sözlü, görüntülü, dijital, elektronik ve yazılı kültürel ortamlarda herhangi bir vesileyle yer alması, bu grupları ve onların konuyla ilgili sohbetlerini harekete geçirici ve sosyo-kültürel

hatırlatıcı olarak sohbet başlatıcı rollere ve işlevlere sahiptir. Yarı resmi bir sohbet ortamı olmalarının da esas nedeni budur.

Sonuç olarak, yarı resmi sohbet faaliyetleri arasında tematik olarak kalıplaşmış anlatıların icra edildiği ortamların anlatıcı ve dinleyicilerinden oluşan sosyo-kültürel grupları veya sosyal zemini "meraklı grubu" olarak adlandırıyoruz. Bu meraklı gruplarının, grup dinamikleri başta olmak üzere tematik, işlevsel ve yapısal özellikleriyle icralarının tespit ve tahlillerinin yaygınlaşması Türk halk kültürü ve özellikle de "sohbet kültürü"müzün daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu kültürel özelliklerin de daha iyi anlaşılmasının millet olarak sahip olduğumuz "kimliğimiz"in korunup güçlendirilerek yarınlara aktarılmasında son derece yararlı olacağı açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

BEN-AMOS, Dan (1971), "Toward a Definition of Folklore in Context", *The Journal of American Folklore*, c.84, sy.331, s.3-15.

ÇOBANOĞLU, Özkul (1992), *The Relationships Between Oral Forms of Folklore and Mediated Performances in the Cult of Çakıcı Mehmet Ef*e, Yayımlanmamış Master Tezi, Indiana University Folklore Institute, Bloomington.

ÇOBANOĞLU, Özkul (1999), *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.

ÇOBANOĞLU, Özkul (2000), *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*, Ankara: Akçağ Yayınları.

HATTOX, S. Ralph (1998), *Kahve ve Kahvehaneler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

KENNETH S. Goldstein (1964), *A Guide for Field Workers in Folklore*, Hatboro, Pa.: Folklore Associates.

KENNETH S. Goldstein (1977), *Sahada Folklor Derleme Metotları* (çev. A. Uysal), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

OTANTİKLİK EVDE BAŞLAR: GELENEKSEL SOHBET TOPLANTILARINDA MEKÂN TASARIMI VE OTANTİK OLANI ARAMA

Mehmet Emin DEDE*

Öz

Son on yıl içerisinde miras turizmi ivme kazanarak etki alanını genişletmiş, yerel ve ulusal miras sahiplerini tanınmışlık bağlamında umutlandırmıştır. Bu çalışma 2010 yılında Somut Olmayan Kültürel Miras Listesine "Geleneksel Sohbet Toplantıları" başlığı altında girerek korumaya alınan "yaren sohbetlerinin" mekânsal uygulamaları üzerinde duracaktır. Otantiklik kavramı nesne, mirasın kendisi ve mekân (burada ev) üçlüsünün merkezindedir. Kalıcı, modernist, varoluşçu kavramların aksine bu çalışma bariz bir şekilde kişiselleştirilmiş otantikliğin peşinden koşulan ve turist yaklaşımları tarafından aranılan bir özellik olduğunu savunmaktadır. Otantiklik meselesi, "öteki" ya da "mazi"nin temsillerinin bulunduğu, somut olmayan kültürel mirasın sergilendiği mekânlarda süregelip gider. Bu çalışmanın esas sorusu, ticarileşme yolunda adım atan yaren kültürünün yaren otantikliği olarak algılanıp algılanmadığı veya niçin algılandığıdır. Turizm çalışmalarında otantikliğe yönelik her zaman var olan araştırmayı takip ederek, bu alan üzerine yapılan çalışmaların, birincisi obje-bağlantılı otantiklik ile benlik-bağlantılı otantiklik arasında karşılıklı ilişkileri ve (eğer varsa) dinamikleri, ikincisi ise hangi mekanizma aracılığı ile iki otantiklik türünün birbirine dönüşebileceğini izah edemedikleri sonucuna varmaktadır. Bu makale, neticede turizm bağlantılarında otantikliğin üretilmesine yol açan, turistlerin "ev" ile ilgili bilinçaltı arayışına özel bir odaklanma göstererek bu iki problemi ele almayı amaçlayacaktır.

Giriş

Otantiklik meselesi, "Öteki" ya da "Mazi"nin temsillerinin bulunduğu, miras alanlarının hepsinde vardır. Bu çalışmanın esas sorusu bir miras olarak yaren, genel anlamda ise Anadolu sohbet toplantılarının içinde yapılan şeyin yaren otantikliği olarak algılanıp algılanmadığı veya niçin algılandığıdır. Bu soru, kültürel tüketimin ve mirasın korunmasının yarattığı, geleneksel sohbet toplantıları bağlamında, otantikliğin birbiriyle alakalı üç boyutunu "obje, benlik ve ev" üçlüsü içerisinde araştırmaya sevk eder. Çoğunlukla geleneksel

* Arş. Gör., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Kapadokya Araştırma ve Uygulama Merkezi.

evlerde icra edilmeye çalışılan yaren, icracıların kendi geleneksel evlerini sunarak kendi kültürel miraslarına kâhyalık yapmalarını ve onları korumalarını sağlamaktadır. Bu eylemdeki temel önerme yaşayan gelenek olarak yareni korumaktır. Turizmin olumsuz etkisi birçok kesimi gittikçe ilgilendirirken, bu noktada yapılmak istenen mirasın kültürel otantikliğinin korunması için muhtemel bir çözüm olarak mekânın algıya bağlı olarak düzenlenmesidir.

2009 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan ve başvurusu yapılan "Geleneksel Sohbet Toplantıları: Yaren, Barana, Sıra, Kürsübaşı" adlı dosyanın 2010 yılında UNESCO Hükümetlerarası Komite tarafından "Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi"ne kayıt edilmesi uygun bulunmuştur. Söz konusu kayda göre "Geleneksel Sohbet Toplantıları" şöyle tanımlanmıştır: "Sayıları farklı yörelerde, farklı sembollerle oluşan erkek gruplarının yılın özellikle kış aylarında ve haftada bir gün olarak rutinleşen bir periyotta, belli kurallar çerçevesinde bir araya gelerek manevi akrabalıklar kurdukları sosyal dayanışma işlevli mevsimsel ve geleneksel toplantılardır."

Yaren evleri; köy odası, varlıklı kimselere ait konaklar, geniş odalı veya hayatlı evler gibi geniş, kapalı mekânlarda gerçekleşmektedir. Yaren toplantılarında ocak yakılacak mekânlarda tuvalet, mutfak ve yaren odası dışında bir de misafirlerin oturacağı bir oda bulunması zorunludur. Biyolojik etkinliklere bağlı olarak tuvalet ve mutfak toplantının yapılacağı yerde bulunur. Bu mekânlar daha açık bir ifade ile toplantı için "kulis" yani hazırlık mekânlarıdır. Bu noktada mutfak yenilen ve içilen malzemelerin hazırlandığı sunum aşamasına getirildiği, toplandığı ve temizlendiği yerdir. Yarenler dışındaki kişiler tarafından görülmesi hoş karşılanmaz. Çünkü yaren düzen ve intizam evidir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta misafirlerin yaren başlamadan önce tutulması gereken bir yerin zorunlu olarak bulunmasıdır. Bu fiziki şartlar göstermektedir ki otantikliği korumaya bağlı olarak icranın gerçekleştiği yer yeniden teşrif edilir ve düzenlenir (Dede, 2012: 24).

Yaren odası; meydan, başağalar ve medhal olmak üzere üç ana bölümden oluşur ki bunlar otantik algısı üzerinden düzenlenmiş yerlerdir. Anadolu erkek toplantılarında mekân, salt toplantının düzenlendiği fizikî ortam olmaktan çok, kültürel anlamlar bütünüdür. Mekânın çevresindeki bütün öge ve nesneler, toplumsal bellekte yer etmiş normlarla düzenlenir; böylece zaman vasıtasıyla kişi ve nesnelere verilmiş değerler, yapılmış kabuller, ortaklaşılmış duygular, kolektif çağrışım ve etkilenmeler (Gür, 2000: 62) mekân içerisinde, tekrar

şekillenerek ortaya çıkar. Bu şekillenme Anadolu erkek toplantıları içerisinde mekânın "anlam" ve "işlev" olarak iki türlü şekillenmesini sağlamıştır.

Tarihi seyri içindeki gelişim sürecine bağlı olarak yaren ahilikten miras kalan bir gelenek olarak kabul görmektedir. Bu durumdan ötürü denilebilir ki mekân tasarımı ahiliğin tarihi seyrine bağlı olarak düzenlenmiştir. Mekân tasarımında bariz bir şekilde Osmanlı motifleri göze çarpmaktadır. Bunlar Osmanlı tuğrası bulunan bir bakır işlemesi, Osmanlı arması ve Türk boylarının tamgalarıdır. Bunların yanı sıra Müslümanlık simgelerinin bulunduğu nesneler de yaren odasında bulunan diğer unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca milli ve manevi değerlerin simgeleri olan bayrak, Kur'an da yine mekânın düzenlenmesinde kullanılmıştır. Mekânın otantikliğini sağlama amacı ile bağlamından koparılmış ürünler hem odaya girişte hem de oda içinde sıklıkla kullanılan dekor malzemeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların içinde eski közlü ütüler, çıkrıklar, bakır taslar, gaz lambaları, çeyiz sandıkları, bakır çaydanlıklar, eski saatler, hasırdan yapılmış sepetler bulunmaktadır. Mekânın teşrifinde göze çarpan bir diğer öge ise el işleridir. Bunların en sık karşılaşılanı bindallı damat bohçası denilen bir işleme türüdür. Bu işleme türü yöreye ait olup mekânın teşrifinde sıklıkla kullanılmıştır. Yine aynı şekilde yaren odasının perdeleri kanaviçe perdelerden oluşmaktadır. Bunların yanı sıra eski yaren ocaklarına ait resimler ve Çankırı'nın eski fotoğrafları yine mekânın teşrifinde kullanılmış ve dikkat çeken önemli ögelerdir. Bu nesnelerin hepsi bize göstermektedir ki, herhangi bir yerel, etnik, ve ulusal kimliğin oluşturulmasına zemin teşkil eden vazgeçilmez bir mesele olarak kültürel otantikliğin özel bir çekiciliği vardır. Bu çekicilik katılımcı açısından da izleyici açısından da ayrı bir önem arz etmektedir.

Turizm, insanların onun aracılığı ile "kutsallık" ile ilgili kimi duyguları bulmaya çalıştığı bir ritüel, bir tür nostalji olarak görülmüştür. Bu noktada aranılan nostalji mekânın otantikliği içindedir. Otantikliği anlamak için iki anlamada iki-yönlü anlam vardır; obje (öteki olarak, gezilen) ve benlik (merkez olarak, turist ya da yaren için ziyaretçi). Her ne kadar sözlük anlamı olarak aslına en yakın olarak kullanılsa da daha önceki bilim adamları, otantikliği, onun vasıtasıyla ötekinin tamamıyla özgün ve güvenilir olma halini ifade edecek, bir kavram olarak kullanmışlardır. Daha sonra ise otantikliğe dair yaklaşımını, turistlerin durum algılamalarını çeşitli sahneler, yani "gelişmekte olan otantiklik" şeklinde ölçekleyerek, detaylandırmışlardır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, turistlerin "sahnelenmiş" veya "otantik olmayan" objenin

pasif alıcıları veya kurbanları olarak görüldüğü turizm dünyasında otantikliğe karşı kötümser bir duyarlılığı paylaşmış görünmeleridir. Bu durum, sıklıkla, kendi tecrübeleri ile ilgili ziyaretçilerin memnuniyetsizlik algılarına yol açmaktadır (Wang, 2007: 794).

Klasik anlamda otantik olanı aramak ve bulmak mümkün görünmemektedir. Bu noktada otantiklikte aranılan, içinde bir şeyin kendisinin gerçeği olduğu ve kamusal niteliklerde ve kamusal alanlarda gerçek benliğin kaybına karşılık bir panzehir işlevi gördüğü "hususi bir varoluş hali" demek daha doğru olacaktır. Bu görüş dâhilinde, turistlerin aradıkları şey "kendi öz benlikleri"dir ve dolayısıyla, "gezilen objelerin otantik olup olmadıkları meselesiyle" ilgili değildir veya daha az ilgilidir. Bu duruma bağlı olarak denilebilir ki, sergilenen objenin bağlamının yanlışlığı ziyaretçiyi rahatsız etmemektedir. Nesneye bağlı olarak ziyaretçi onda kendinden izler bulmaktadır (Maccannel, 1973: 599-602).

Turizm, her şeyden önce, modern turistlerin çeşitli ürünleri; eşyaları, görülecek yerleri, gelenek görenekleri ve kültürleri aradıkları bir tüketim türüdür. Çeşitlilik, yenilik ve yabancılığa dair arzular da bu tüketim kültürünün temel dürtüleridir. Buna bağlı olarak da ev ve içindekiler (nesne özne olarak) yabancıdan ayırt edileni gösteren her daim her yerde var olan bir gönderge olarak, turist ya da katılımcı deneyimlerinin ister istemez bir unsurudur. Ev, bizlerin rahat olduğu ve kendimizi korumaya bırakabildiğimiz bir yerdir. Kamusal alanı paylaşması daha zor oldukça, bizler, kelimenin tam manasıyla, özel dünyamızdaki evde kendimizi daha rahat buluruz. Söz konusu kaidenin kendi fiziki evlerimize bu ortamı sağlatması gerekir. Benliğin gelişebildiği, evin acımasız bir dünyadan bir sığınak olarak idealleştirilmesi, benliğin ev ile bağdaştırılması, tüketici bir toplumda, evin kendimizi tanımlamak ve özel dünyamızı kamusal alanımızdan ayırmak amacıyla kullanılan temel maddeler havuzu olduğu gerçeği ile pekiştirilir (Cohen, 1972: 164).

Evin anlamı, aynı zamanda hem maddesel (obje-bağlantılı) hem de kişiseldir (benlik-bağlantılı). Yani, bir insanın tüketici bir toplumda "kendini savunmasız" bulması bir ev ortamını sağlayan maddi eşyalarının varlığına ya da yokluğuna bağlıdır. Bir insanın otantik benliği obje-bağlantılı bir ortam içerisinde bulunabilir. Benliğin sınırı objenin, benliğin ve evin bir örtüşmesi olup, üçünün birbirini oluşturabildiği ve birbirine dönüşebildiği bir alandır. Dönüşüm potansiyelini göz önünde bulundurursak, bir insanın kültürel turizm bağlamında otantiklik arayışı, gerçekte, tüm üçüne paralel bir arayıştır.

"Ev" arayışı ise, turist karşılamalarında bir sahnelenmiş otantiklik—veya kişiye özel otantiklik—formunun oluşturulmasına yol açar; bu, bir insanın bu tür sahnelenmiş otantikliği kabul edilebilir ve tatmin edici bulduğu ev-yönelimli boyuttadır. Kişiselleştirilmiş otantiklik, hem gezilen objenin otantikliğine dair turist hayallerinden, taleplerinden, tavırlarından ve algılarından kaynaklanır hem de bunları yönlendirir (Sack, 1992: 148). Ev burada insanlar hareketlilikler halinde ikamet ettiklerinden, "anlık zaman" dilimi içinde aidiyet biçimlerine dönüşen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ev zamansal, çoğul, hayalî ve daha önemlisi, bağlamsal ve obje-ilişkilidir.

Sonuç

Sosyal bilimciler, otantiğin ve otantik olmayanın, "toplumsal olaylara uyguladıklarında uygun olmayan ve onlarla ilgili bizim yorumlarımızdan asla ayrı tutulmayan" terimler olduklarını kaydetmektedir. Kimileri, otantiklik meselesinin "dikkati başka yöne çekmek için söylenen bir sözden başka bir şey olmadığının ve otantik-otantik olmayan, hakiki-sahte- gerçek-şov, arka-ön" gibi sınırlandırıcı ikililerin ötesinde incelenmesi gerektiğinin farkına varmaya başlamıştır. Bu çalışma, yaren kültürünün "otantik" benlik ve nesne arasında ilişki kuran kaynaşma olarak nasıl oluşturulduğunu göstermeye çalışmıştır. Şunu belirtmek gerekir ki turistlerin illa da, otantikliği bir sosyal bilimcinin yaptığı tanımındaki gibi net arıyor olmaları gerekmez. Burada olduğu gibi nesne ve nesne ile kurulan bağ otantikliği otomatik olarak sağlamış, ziyaretçiyi rahatsızlığa itmemiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki otantiklik yalnızca katılımcının kendilerine ait terimleri bakımından tanımlanmaz. Yazarların otantikliğe ve mirasa dair özcü kavramlarına rağmen yaren kültürünün kendi koşullarına göre her nasılsa devam ettiği, hem ziyaretçiler hem de icracıların halk için aynı öneme sahip olmadığı açığa çıkar. Ev sahipleri ile misafirler, benlik ile öteki, burası ile orası, geçmiş ile günümüz arasındaki geleneksel ikili karşıtlıklara gittikçe artan oranda meydan okuyan sosyal bir mekân olurlarken, aynı zamanda da bu çatlakları somutlaştırmaktadırlar. Özetle, objektif otantiklik ile varoluşsal otantiklik ara yüzünde—bir insanın eve yönelik bilinçaltı arayışının bağlandığı hem aşinalık hem de bilmezlik bakımından, bağlanılan bir ara yüz—oluşturulan çeşitli karışımlardan oluşmaktadır.

Kaynakça

COHEN, E. (1972), "Toward a Sociology of International Tourism", *Social Research*, 39, s.164-182.

DEDE, M. E. (2012), *Anadolu Erkek Toplantılarının Halk Bilimsel İncelenmesi*, Gazi Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

MACCANNELL, D. (1973), "Staged Authenticity: The Arrangement of Social Space in Tourist Settings", *American Journal of Sociology*, 79, s.589-603.

SACK, R. (1992), *Place, Modernity, and the Consumer's World: A Relational Framework for Geographical Analysis*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

WANG, N. (2007), "Rethinking Authenticity in Tourism Experience", *Annals of Tourism Research*, 26, s.349-370.

BURSA GEZEK GELENEĞİNDE KÜLTÜREL KİMLİK UNSURLARI

Özlem DOĞUŞ VARLI*

Sedat ÇILGIN**

Öz

Anadolu'da "geleneksel sohbet ortamları" genel başlığı altında inceleyeceğimiz gezek kültürünün ortaya çıkışı ve biçimlenişi açısından diğer sohbet biçimlerine benzerlik göstermesinin yanı sıra farklılık arz ettiği de görülür. Tarihsel süreç içerisinde incelendiğinde kimi kaynaklara göre Orta Asya'ya, kimi kaynaklara göre ise Selçuklular'a kadar uzanır. "Saz başlar, söz biter" ilkesinin hakim olduğu söz konusu sazlı-sözlü toplantılar, belli meslek gruplarından olan bireylerin haftada bir yapmış olduğu geleneksel faaliyetler arasında yer almaktadır. Gündelik hayatın meselelerinden uzak ve belli bir düzen içerisinde organize edilen gezek geleneğinin Bursa'da ayrı bir içeriğe sahip olduğu görülür. Kütahya, Afyon-Sandıklı gibi yakın illerde oluş biçimi ve müzikal unsurları açısından farklılık arz eden Bursa gezekleri, özellikle şehir merkezine ait bir yapı olarak çıkar karşımıza. Ayrıca tüm sohbet gelenekleri gibi yalnızca erkekler arasında olan bir faaliyet olması, Bursa gezekleri özelinde ayrıca üzerinde durulacak husustur. Katılımcı gözlem yoluyla incelediğimiz Bursa gezeklerindeki geçmiş ve bugün arasında düzenlenme farkları, kullanılan çalgılar ve repertuar, yeniden inşa yaklaşımı ve kültürel kimlik unsurları çerçevesinde irdelenmiştir.

Giriş

Anadolu'da "geleneksel sohbet ortamları" genel başlığı altında inceleyeceğimiz gezek kültürünün ortaya çıkış ve biçimleniş açısından diğer sohbet biçimlerine benzerlik göstermesinin yanı sıra farklılık arz ettiği de görülür. Tarihsel süreç içerisinde incelendiğinde kimi kaynaklar göre Orta Asya ile irtibatlandırılan "gezek" kültürünün kimi kaynaklara göre ise Selçuklular'a kadar uzandığı iddia edilir. Günümüzde "saz başlar, söz biter" ilkesi, gezek toplantılarında müzik unsurunun sohbetin merkezinde olduğunu vurgular niteliktedir. Tarihsel süreç içerisinde uygulama biçimlerinde az da olsa meydana gelen değişimlerin yanı sıra sembolik olarak sürdürülen unsurlara

* Doç.Dr., Uludağ Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı, Türk Müziği Anasanat Dalı.

** Okt., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü.

dikkat çektiğimiz çalışmada, Bursa'daki gezek kültürünün barındırdığı kültürel kimlik unsurları belirleyici özelliktedir. Geleneksel olarak sürdürülen gezeklerin yanı sıra sahnelenen, içeriği değişen gezek toplulukları da bulunmaktadır. Söz konusu eklemlenme ve değişimlerden ayrıca bahsedilecektir.

Çalışmanın Metodolojisi ve Amacı

Anadolu'nun çeşitli yerlerinde müzikli sohbet ortamlarından birisi olan gezeklerin Afyon-Merkez, Sandıklı, Kütahya gibi illerin dışında Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk başkenti olan Bursa şehrine özgü bir yapı ortaya koymasından dolayı, söz konusu farklılığın altını çizmek amaçlanmış olup, katılımcı gözlem, tarihsel metodoloji ve etnografik incelemelerin yanı sıra, sözlü tarih yöntemi de kullanılmıştır.

Bursa Gezeklerini Tanımlamak

Anadolu sohbet geleneği kapsamında Bursa gezek geleneğinin tanımlanması geleneğin kültürel aktarımlarını ve kimlik unsurlarını doğru tahlil etmemizi sağlayabilecektir. Tanımlama, tanımlanan şeyi tanımlandığı çerçevede hareket ettiren temel işleviyle incelemeciye büyük kolaylık sağlar. Bu anlamda "tanımlayanın kendi perspektifi kısa ve yoğun bir biçimde aktarmak için kullandığı bir araç" olan tanım, bilimsel inceleme denilen çalışmanın ilk elde olmazsa olmaz koşulunu yerine getirmiş olur" (Erol, 2001: 73). Bu bağlamda gezek geleneğin tanımlamamız, kültürel kimlik unsurlarının doğru bir şekilde tahlil edilmesinde kolaylık sağlayacaktır. Gezek kelime anlamı itibariyle Kaşgarlı Mahmud'un *Divanü Lügat-it Türk* isimli eserinde şöyle tanımlanmaktadır (TDK, 1939): "Kezik: Bir işte nöbet gezmek". Gezek, ülkemizde içerisinde geniş anlamları barındıran bir kelimedir. Bunun en güzel örneklerini Türkiye'de Halk Ağzından Derleme sözlüğü isimli çalışmada görüyoruz (TDK, 1963). Gezek, ahilik gibi toplumsal teşkilatlardan büyük ölçüde etkilenmiştir. Gezek kültürü Anadolu'da coğrafi ve kültürel özelliklerine göre isimler almıştır: Balıkesir'de barana, Gaziantep, Urfa'da sıra geceleri, Çankırı ve Simav'da yaren, Isparta ve Akşehir'de keyf, keşik, Afyonkarahisar ve Sandıklı'da gezek-ferfene ismiyle bilinmektedir. Bursa gezeklerinin tanımını bu bağlamda yapmaya çalışırsak geçmiş ve gelecek arasında bir kültür köprüsü oluşturarak, temelinde Türk Müziği olmak üzere örf, adet ve geleneklerin yaşatılması amacıyla, birbirlerini tanıyan ve seven

insanların, yaş ve meslek farkı gözetmeden, periyodik olarak belli zamanlarda bir 'gezek' üyesinin evinde toplanıp, belirlenmiş kurallar çerçevesinde icra ettikleri, sazlı, sözlü ve ikramlı sohbet ortamlarıdır diyebiliriz.

Bursa Gezeklerinin İşleyişi

Diğer bölgelerdeki gezeklerden müzikal anlamda farklılık arz eden Bursa gezekleri, özellikle esnaf, memur, işçi, emekli fertlerin sohbet için bir araya geldikleri ortamlar olmalarıyla, toplumsal yaşantı içerisinde eğlence, dayanışma ihtiyaçlarının giderildiği bir ritüel şeklinde vücud bulur. Günümüzde eğlence kültürü anlayışı değişmiş olsa dahi geçmiş zamanlara öykünme ve dayanışma önemli noktada yer alır. Topluluğun bireyleri bir yandan eğlenir ve bir şeyler öğrenirken, diğer yandan birbirlerinin durumlarını takip ederler, ve günlük hayatlarında da alışverişlerini de kendi aralarında yapmaya dikkat ederler.

Şekil 1. Bursa gezeklerinden saz heyeti

Gezek toplantısı belirlenen gün ve saatte, daha önce belirlenmiş gezek üyesinin evinde başlar. Bu noktada "gezek feneri" tarihsel olanla bugünü birleştiren sembolik unsurlardan birisi olarak karşımıza çıkar. Özellikle kırmızı renk olan fener gezeğin yapılacağı evin önüne asılır. Farklı renklerde fenerler de kullanılmıştır. Böylelikle herkes gezeğin yapılacağı evi görmüş olur bu aynı zamanda bir gurur kaynağıdır. Fener adı altında üzerinde gezek yazılan ışıklı tabelalar da kullanılmıştır. Gezek evine gelen konuklar hal hatır sorup kahvelerini içerken mekan da organize edilir. Tüm üyeler geldikten sonra (genelde üye sayısı 41 ile sınırlandırılır, ancak günümüzde durum farklıdır), daha önce belirlenen makamda "meydan faslı" başlatılır. Öncelikle peşrev ve ardından saz semaisi ile başlayan fasıl, klasik fasıl üslubuna göre biçimlenmiştir. Anlaşılacağı üzere gezek üyesi olmak için bir çalgı icra edebilmek veya

söyleyebilmek zorunludur. Meydan faslı bitince ikinci bölüme geçilmeden yiyecekler ikram edilir. İkinci bölüm ise solistler geçidi şeklindedir. Geçiş taksimlerinin ardından ilk soloyu ev sahibi üyenin yapması gerekir. Sololar arasında şiirler okunur, fıkralar anlatılır. En sonunda ise:

Gezeğimiz burada sonuna erdi
Kalmadı kimsenin içinde derdi
Geceniz hayırlı olsun baylar bayanlar
Bursa …….. gezeği sizi selamlar

şeklinde söylenen son sözlerle gezek sona erer. Ve gezek başı tarafından bir sonraki hafta hangi üyenin evinde yapılacağı ile kimi zaman kura, kimi zaman ise gönüllükle belirlenir. Aynı zamanda müzikal sohbetin hangi makamda olacağı da belirlenir. Gezek sırasında kullanılan çalgılar ud, kanun, bendir, klarinet, klasik kemençe gibi çalgılardır. Dolayısıyla yukarıda değindiğimiz üzere Bursa gezeklerinde diğer bölgelerdeki gezeklerden farklı olarak Klasik Türk Müziği (Türk Sanat Müziği) eserleri seslendirilir. Bu farklılık Bursa gezeklerinin kente özgü olduğu ve Osmanlı sarayının Bursa'nın müzik yaşantısına geçmişten bugüne etkisi şeklinde yorumlanabilir ki bu noktada kültürel kimlik unsurlarının dışa vurumu da söz konusudur.

Gezeklerde her hafta üyelerden belli miktarda para toplanır. 41 hafta sonunda toplanan paralarla birlikte belirlenen bir tatil yerine gidilir ve orada da "dış gezek" adı verilen sohbet yapılır.

Şekil 2. Bursa Gezekleri

Gezeklere gezek üyelerinin davetlileri de katılabilmektedir. Ancak tüm davranışlardan kişiyi getiren üye sorumlu tutulmaktadır. Konukların da eşlik edebilmesi için icra edilecek eserlerin nota ve sözleri konuklara verilir. Geçmişte gezeklerde kadınların yer alması mümkün değilken sonraları gezek üyeleri sohbetlere eşleriyle katılmaya başlamışlardır. Ancak kadınlar üye konumunda olamazlar, dinleyici ve yemek ikramı göreviyle gezekler içerisinde yer alabilmektedirler. Günümüzde ise sahnelere taşınan temsili gezeklerde kadın sazendeler dahi bulunabilmektedir.

Müzik Okulu Olarak Bursa Gezekleri

Bursa'da gezekler geçmişten bugüne birçok saz ve ses sanatçısının yetişme yeri olarak okul olma özelliğini de taşırlar. Mahmut R. Gazimihal, 1943 yılında basılan Bursa'da *Musiki* adlı kitabında, ilk gezekin üyelerini şu şekilde sıralar: Dr. Münir Halil Brem (keman), Eczacı Ahmet Tevfik Öber (tanbur), Mevlevihane Neyzenbaşısı Muhtar Dede (ney), Âmâ Adnan (ut) ve H. Kemal Uzunesmen (hanende). Dönemin en önemli müzisyenleri olmaları, gezekler içerisinde öğrenci yetiştirmiş olmaları Bursa gezeklerinin kültür taşıyıcı ortamlarının yanı sıra aktarım merkezleri konumunda olduklarını göstermektedir. İsimleri en çok bilinen Bursa Dostlar Gezeği, Yeşil Bursa Sevgi Gezeği, Yeşil Bursa Dostlar Gezeği, Tahtakale Gezeği, İpekyolu Gezeği gibi gezeklerde yetişen Müzeyyen Senar, Zeki Müren, Kutlu Payaslı, Erdinç Çelikkol gibi isimler de en iyi örnekler arasındadırlar.

Sonuç: Bursa Gezeklerini Günümüz Algısıyla Yeniden Tanımlamak

Yukarıda yer alan gezek tanımlamalarından yola çıkarsak "gezek" boş zamanları değerlendirilerek sosyal-kültürel, ekonomik dayanışma ve yardımlaşmayı pekiştirmek, arkadaşlık duygularını canlandırmak gibi önemli görevleri de üstlenmektedir. Tarihten bu yana önemli misyonlar edindiğini gözlemlediğimiz gezek geleneği, ülkemizin farklı bölgelerinde farklı misyonlarla karşımıza çıkmaktadır. Benzer biçimde farklı bölgelerde sosyal yardımlaşma ve kültürel aktarımın devam etmesi hususunda önemli bir konum edinmiş olan gezek geleneği farklı içeriklerle de görülmektedir. Bunlardan ilki dini içerikli yapıdadır. Yaklaşık olarak on beş yıldır varlığını sürdüren Bursa Tasavvuf Gezeği, adından da anlaşılacağı üzere dini içerikte cereyan eder. Kuran-ı Kerim

ayetleriyle başlayan tasavvuf gezeklerinde enstrüman kullanımı diğer Bursa gezeklerinde olduğu gibi olup, ayrıca ney çalgısı da dahil edilmiştir. Ancak bu gezek her hafta farklı bir üyenin evinde yapılmaz. Sabit olarak belirlenen "Türk Sanat Müziği Sevenler Derneği" salonunda her hafta cuma akşamı yapılmaktadır. Gezek üyelerin istekleri doğrultusunda, Yasin-i Şerif okuma gibi ölüm yıldönümleri, kırkı, yedisi şeklindeki vesilelerle dini merasim haline dönüşür. İçerik değişse de "gezek" adının kullanılması dikkat çekicidir. Bir nevi toplanma, bir araya gelme ortamı olan gezekler, günümüz yaşam biçimi ve algısına göre arkaik kalmış olsa da, topluluk ihtiyaçlarına göre yeni içeriklerin eklemlenmesi kaçınılmaz olmaktadır. Dolayısıyla gezeklerde olduğu gibi, "cemaatsel yaşam, bu arketipin (modası geçmiş) modern-geleneksel bağlamında, gelenekseli temsil eden kısmı olarak, moderni açıklamanın bir aynası gibi kullanılmıştır" (Yelken, 1999: 56).

Böylelikle geleneğin devamı, kültürel mirasın aktarımı ve tarihten bu yana küçük veya büyük topluluklar içerisinde sosyalleşme, sosyal yardımlaşma bakımından "gezek"lerin özellikli ve ayrıcalıklı kılınması, farklı bağlamlarda, ancak gezeklerin kültürel kimlik özellikleriyle donatılan yeni alanları karşımıza çıkarır. Çünkü "gelenek zamanın özel bir görünümünü sahiplenir/sahip olduğunu iddia eder, ama aynı iddiayı mekan için de yapma eğilimindedir. Ayrıcalıklı mekan, geleneksel inanışların ve uygulamaların farklılıklarını sağlayan/devam ettiren şeydir. Gelenek daima köken ve merkezi yerleri bağlamlarında kök salmıştır" (Giddens, 1994). Gezekler bu manada ayrıcalıklı mekanlardır. Hatta gelenekte kadın gezek üyeleri olmamasına rağmen, 2016 yılı itibariyle kurulan "Bursa Kadın Gezekleri" topluluğu, gezek uygulamalarını kısmen sahneleyerek, gezek geleneğini her ne kadar tarihsel bağlamında uzaklaştırsa da, toplu şekilde çalıp söyleme ve bir dizi ritüel sıralaması ile yapılan etkinliği "gezek" olarak isimlendirebilmektedir. Bu durum aynı zamanda geleneğin özel bir görünüme bürünmesiyle açıklanabilir. Aynı şekilde gezek kültürünün yeniden inşası ile içerik değişimini de açıklar niteliktedir.

Söz konusu tüm değişim ve eklenmeler ile, Bursa gezeklerinin içinde yer alan kent kökenli bireylerin müzik seçimleriyle yapılandırdıkları "toplanma mekanı"ndaki seçkinciliğin günümüz uygulamaları ile yapıbozumuna tanık olunmaktadır. Ancak gelenek sahnelenerek dahi, mekan farklılığı üzerine yeniden inşa modeli olarak yaşamaya devam etmesi şüphe edilmeyecek bir konudur.

Kaynakça

EROL, Ayhan (2003), *Popüler Müziği Anlamak,* İstanbul: Bağlam Yayınları.

GAZİMİHAL, Mahmud Ragıp (1943), *Bursa'da Musiki*, Bursa: Yeni Basımevi.

GIDDENS, Anthony, LASH, Scott (1994), *Siyaset Arayışları*, Metis Yayınları.

TDK (Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi) (1939), (çev. Besim Atalay), c.1, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TDK (Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü) (1963), c.2, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

YELKEN, Ramazan (1999), *Cemaatin Dönüşümü*, Ankara: Vadi Yayınları.

BİR RİTÜEL OLARAK BARANALARIN PERFORMANS TEORİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Özlem DOĞUŞ VARLI*

Mahmut Cemal SARİ**

Öz

UNESCO tarafından Dünya Kültür Mirası Listesi'ne kabul edilen Anadolu'daki müzikli sohbet toplantı geleneklerinden birisi de Balıkesir-Dursunbey ilçesindeki barana sohbet ortamları geleneğidir. Diğer sohbet ortamı geleneklerine benzer olarak hiyerarşik bir yapının vücut bulduğu söz konusu müzik ve oyunlu sohbet ortamı, aynı zamanda yöre türkü ve oyunlarının aktarılması görevini de yerine getirmektedir. Bu bağlamda kültürel belleğin önemli taşıyıcı unsurlarından biri olan baranaların geçmişten günümüze üstlendiği misyon ve değişimi üzerinde bu bildiride özellikle durulacaktır.

Sohbet, toplu çalma-söyleme-oynama ortamlarının benzerliklerinin yanı sıra farklılıklarına ve düzenlenme amaçlarına bakıldığında müzikal yönü belirleyen hususlarda, yaren sohbetlerinde çoğunlukla ön plana çıkan ahilik teşkilatı özellikleri ile birlikte, yöresel unsurların belirleyici olduklarını söylemek gerekir. Çalışmada barana sohbetleri içerisinde icra edilen eser incelemeleri yöresel unsurlar göz önünde bulundurularak yapılacaktır. Aynı zamanda baranaların bir ritüel olarak mekan, zaman içerisinde nasıl, niçin şekillendiği sözlü tarih yöntemi kullanılarak yapılan görüşmeler ve katılımcı gözlem yoluyla analiz edilmiş olup, bir kültürel performans biçimi olarak performans teorisi bağlamında ele alınmaktır.

Giriş

Anadolu sohbet ortamları denildiğinde "sohbet" ile neyin kastedildiğini belirtmek gerekir. Arapça "suhba" kelimesinden gelen ve arkadaşlık etme, dostluk etme manasına gelen kelime, sohbet şeklini almış olup işlevsel manada benzer özellikler taşır. Sohbetin bir şeklinin belirlenmesi ve belli periyotlarla yapılması ardışık zamanlarda alışkanlık halini alan davranışlar tanımı doğrultusunda ritüel ile uyuştuğu görülür. Kalıplaşmış davranışlar bütünü olan ritüellerin temel

* Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı, Türk Müziği Anasanat Dalı.

** Uludağ Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı, Yüksek Lisans Öğrencisi.

özelliklerinden biri olan bireyleri bir araya getirmesi, bağları kuvvetlendirmesi, çalışma konumuz olan barana sohbet ortamları yapısı ve işlevi ile örtüşmektedir. barana adı altında Balıkesir–Dursunbey ve Konya illerinde varlığını sürdüren bu sohbet ortamları, belli davranış biçimleri ve öğretici ortamları yönleriyle ritüel olarak da nitelendirilebilecek niteliktedirler. Bu noktada ritüelin genel yapısı ve işlevinin değerlendirilmesi, barana sohbet ortamlarının da taşıdıkları misyon, gerçekleştirdikleri yapı ve günümüz yaşam biçimleri içerisinde ne şekilde konumlandıklarının açıklanmasına yardımcı olacaktır.

Çalışmanın Araştırma Yöntemi ve Evreni

Balıkesir ve Konya illerinde varlığı bilinen baranalar üzerine inceleme Balıkesir-Dursunbey araştırma alanı üzerinden yapılmış olup, alan çalışmasının yanı sıra etnografik araştırma verileri üzerinden değerlendirmeler yapılacaktır. Baranaların tarihsel süreç içerisinde toplumsal ihtiyaçlar noktasında nasıl, niçin ortaya çıktıkları ve ne şekilde değişime uğradıkları ise değişim teorileri ve kültürel performans teorileri bağlamında açıklanmaya çalışılacaktır. Özellikle müzik unsuru, kültürel değişim, kültürel belleğin taşıyıcılığı rolleri üzerinden okunmaya çalışılacak olan baranalar içerisinde icra edilen başlangıç ve bitiş türkülerinin transkripsiyonunda Sarısözen notasyon sistemi kullanılmıştır. Melodik transkripsiyonda ise ana hatlarıyla yazım (*prescriptive*) tekniği tercih edilmiştir.

Bir Ritüel Olarak Baranalar

Bir kültürel performans biçimi olan baranaların düzenleniş biçimleri, içeriği, topluluğu bir araya getirme, dayanışmayı sağlama ve kültür taşıyıcılığı özellikleri ile ritüel tanımına uymaktadır. Bu noktada Descartes'in ritüelin işlevlerini açıklayışı barana sohbet ortamlarının bir ritüel olarak nasıl biçimlendiğini açıklar niteliktedir. Özellikle ritüellerin toplum içindeki fonksiyonları noktasında belirleyici olan tanımlardan ilki, bireyin eğitimi ile ilgili olandır. Çünkü Descartes ritüellerin bireyi toplum içinde yaşamak için gerekli olan düzeni öğrettiğine ve bu yolla eğittiğini düşünür. Bu yönüyle baranalar aşağıda da açıklanacağı şekilde bireye toplum içerisinde toplumsal düzene uygun bir şekilde nasıl davranılması gerektiğinin öğretildiği ortamlardır. Diğer özellik ise, toplum bireylerini bir araya getirdiği, toplumsal bağları güçlendirdiği, ortaklığı pekiştirdiği yönündedir. baranaların da özellikle sohbet olarak

nitelendirilmeleri, işten arta kalan zamanlarda sazlı sözlü muhabbet edilmesi ve bağların güçlenmesi noktasında bu tanımlamaya uymaktadırlar. Diğer bir özellik ise, geleneklerin sürmesi ile değer yargılarının geleneklerin daimi olmasına aracı olarak paylaşmayı, bütünleşmeyi sağlamasıdır. Baranaların geleneğe özgü hususların sürdürülmesi noktasında önemli rollerini belirtmek gerekir. Son olarak ritüeller için toplumun bunalımlı dönemlerinde kişilere mutluluk, coşku vermesi işlevini söylemek mümkündür. Özellikle geçmişten bugüne değişen yaşam koşullarına rağmen sürdürülebilen barana sohbet ortamları, bir arada olmaktan dolayı pozitif hisleri ortaya çıkarmaktadır. Ancak bu özellikler yalnızca baranalara özgü olmayıp benzer yapısal özellikler gösteren Anadolu sohbet geleneklerinde de bulunmaktadır.

Yukarıda bahsettiğimiz etimolojik tanıma ek olarak konuyla ilgili kimi araştırmalarda barana sözcüğüne yer verilmemekle birlikte benzeri birlikteliklere "delikanlı teşkilatı" denildiğinden söz edilmektedir (Yakıcı, 2010). Ayrıca birçok kaynakta barana kelimesinin Farsça'daki bar-hane kelimesinden geldiği söylenmektedir. Bar-hanenin; divan, konaklama yeri, ev, toplanılan yer anlamına geldiği belirtilir. Tezcan, Balıkesir-Dursunbey baranalarını şu şekilde açıklamaktadır: "Eskiden delikanlı çağına gelmiş gençlerin kahvelerde, şurada burada dolaşmaları tasvip edilmezdi. Tarlada, bahçede, dükkânda, tezgahta çalışan gençler, sineme v.s. gibi eğlence yerleri de olmadığı için eğlenmek için haftada bir kez, bir evde sohbet toplantıları yapılırdı. Yarenlik, kardeşlik, arkadaşlık dayanışması bakımından insancıl duyguları geliştiren birer eğitim ve dostluk ocakları idiler. ….Eğlencenin adına sohbet, topluluğun adına da "barana" Barhane denir. Sohbete ortak olanlara, "Sohbet Ahbapları" denir….." (Tezcan, 1989: 42-43).

Anadolu sohbet ortamlarının kuruluşundaki en temel birleştirici unsurun ahilik teşkilatı olduğu gerçeği günümüzde dile getirilmese de, bunun baranalar için geçerli olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Böylelikle söz konusu sohbet ortamlarının kuruluş ve işleyişlerini analiz etmek daha mümkün olacaktır. Ahilik teşkilatlanması, 13. yüzyıldan 20. yüzyıla değin Anadolu'da esnaf ve sanatkârlar birliği olarak görülmektedir. Teşkilat düzen intizam getirmek, toplu yaşama kurallarını öğretmekle mükelleftir. Gündüz esnaflık kurallarını ve becerilerini öğretirken akşamları da sohbet ortamlarında manevi değerler, ahlaki erdemler öğretilmektedir. Anlatılardan edindiğimiz bilgiye göre geçmişte barana üyelerinin büyük çoğunluğunun esnaf çırağı olmalarından dolayı temelinin ahilik olduğu fikri netlik kazanır.

Yaran, kürsübaşı, gezek gibi isimlerle sayısını artırabileceğimiz bu "sohbet ortamları" içerisinde öğretim ve aktarım araçlarının çeşitli olduğu görülür. Aktarım araçlarından müzik ve söz en önemli iki unsur olarak karşımıza çıkar. Barana sohbetlerinde de benzer durum söz konusudur. Ayrıca Balıkesir/Dursunbey ilçesinde yapılmakta olan baranalar incelendiğinde, sözlü tarih ve kaynak taraması yöntemleriyle elde ettiğimiz veriler arasındaki farklar da dikkat çekici olup günümüzde düzenlenen ritüellerin bağlam değişimleri olukça dikkat çekicidir.

Baranaların sosyal ve ahlaki terbiye sağlayan kurumlar olduğu ortak söylemlerden biri olup, tek bir barana topluluğu olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Kaynak kişimiz (Mehmet Mıcırlar) 1943 yılında kurulan ve 17 yaşında giriş yapmış olduğu "Gençlerbirliği baranası" isimli topluluğunun var olmasını herkesin kendi yaş grubuna göre baranaların düzenlendiğini ve her mahallenin kendine ait barana topluluğunun olduğu şeklinde açıklamıştır. Bu toplulukta kişiler arasındaki yaş farkının en fazla 3-4 yaş olduğunu belirtir. Yaşça büyüklerin bulunduğu baranalara bir süre sonra "genç ahbap" adıyla ve yaşça büyük olanlara hizmet etmeleri amacıyla genç kuşağın dahil edilmesiyle zamanla tek bir barananın kaldığı belirtilir. Ancak bu birleşmenin ardından baranaya girmek isteyen gencin muhakkak babasından izin alınması gerekmiş ve giriş için bazı kurallar belirlenmiştir. Katılmak isteyen bireyler için barana üyelerinden birisinin kefil olması gerekmektedir. Baranada bulunan üyeler birbirlerine *"ahbap"* diye seslenir. Baranada, barana başı ve barana başyardımcısı (mahkeme kurulduğunda hâkimlik görevini üstlenir) ile çavuş (inzibat görevini üstlenir ve bazı cezaların uygulanmasında yardımcı olur) adlı görevliler bulunmaktadır. Tüm üyeler bir önceki sohbette ismi söylenmiş olan barana sahibinin evine doğru çalgı takımı eşliğinde türküler söyleyerek ve oyunlar oynayarak giderler. Üyeler altın tozu ile kaplanmış şimşir yapraklarını takarak ve geçmişte geleneksel kıyafetlerle baranalara katıldıkları belirtilir. Bazı kaynaklarda defne ve zeytin yaprağı kullanıldığına dair (Tezcan, 1989: 43) ifadelerin hatalı olabileceğine dair görüşler dikkati çeker. Çünkü 1940'lı yıllarda Balıkesir-Dursunbey'de zeytin ve defne yetişmediği, kesinlikle şimşir yaprağı kullandıklarını belirtmişlerdir. Yörede varak olarak bilinen ferah (verah) ile kaplanmış şimşir yaprakları göğse veya başa takılır, ardından ocak başında asılı olan işlemeli bezin içerisine bu yapraklar konak sahibine uğur getirmesi niyetiyle konulur. Ancak ritüelin birçok unsuru gibi zamanla unutulan ve günümüzde

kullanılmayan sembolik bir ifade biçimi halinde kaldığını söylemek gerekir.

Geçmişte kullanılan geleneksel kıyafetler şu şekildedir:

- Rakçın: Başlığın adıdır ve üzerine karanfilli bez veya şimşir yaprağı bağlanır bağlanır.
- Göynek (üzerinde iç delme ve cepken)
- Kuşak (şal) (üzerine takılmış olan kaşıklar vardır)
- Ağlı don (beyaz renkte)
- Kalçın (Tozluk): Deriden yapılan çorapların üzerine giyilir.
- Kara papuç

Şekil 1. Balıkesir- Dursunbey barana sohbeti sırasında giyilen geleneksel kıyafet.

Baranaların geçmişte Cuma günleri kurulduğu, sonrasında ise cumartesi ve pazar günü gerçekleştiği söylenmektedir. Barananın başlaması ritüelin gerçekleşeceği evin ya da konağın 100 metre ötesinde türküler söylenerek olur. Kişi sayısı 16-22 arasında değişiklik göstermektedir. Topluluk gidilecek eve yaklaşırken başkanın işaret vermesiyle ritüelin müzikal manada başlangıcı yapılmaya başlanır. *"Sabahtan Kavuştum Ben Bir Güzele"* isimli türkünün söylenmesinin amacı konak sahibini selamlamak ve barananın yapılacağı evi tüm köye göstermektir. Bu eser sadece zilli maşa, darbuka ve kaşık ile seslendirilir.

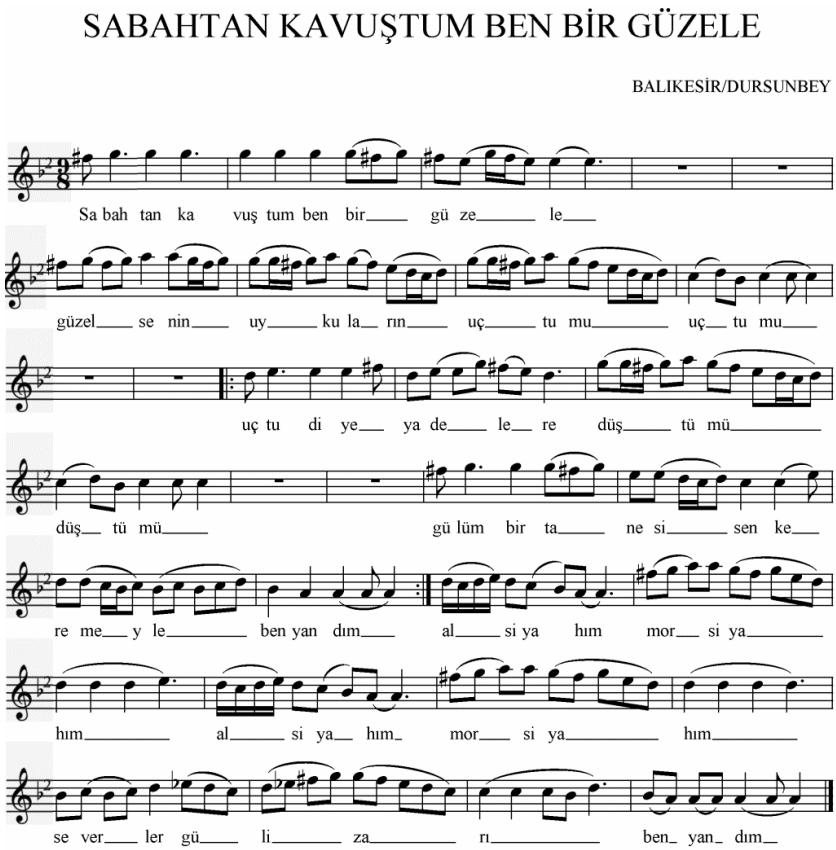

Şekil 2: Başlangıç türküsünün vokal kısmının notasyonu. (Notaya Alan: Mahmut Cemal Sari)

Sabahtan kavuştum ben bir güzele
Güzel senin uykuların uçtu mu?
Uçtu diye yad ellere düştü mü?
Gülüm bir tanesi sen kerem eyle
Al siyahım mor siyahım
Severler Gülizar'ı
Ben yandım

Türkünün ardından yine aynı enstrümanlar kullanılarak oyun oynanır ve ev sahibi ekibi içeriye alır. Geçmişte özellikle dümbek, tef ve zil çalgılarını üyelerin kendilerinin yaptığı belirtilir. Sohbetin yapılacağı odada belli bir kurala göre oturan üyelerden başkan ocaklığın yanına

tam bağdaş kurarak oturur. Genç üyeler ise diz üstü otururlar. Oturma yerlerinin belirlenmesinin ardından sırasıyla şu ezgiler söylenir ve bazılarına oyun ile eşlik edilir.

Evleri var üst basta **(oyun)**

Eminemin cam dibinde sesi var **(ilk oturak türküsü)**

Dursunbeyin hanları

Ayva çiçek açmış

Kayalcanın taşları **(oyun)**

Kocakuş **(oyun)**

Bahçelerde eğrelti **(oyun)**

Çekirge

Gazelliden geçti tren bozuldu

Ancak günümüzde yukarıda yer alan barana (aynı zamanda Balıkesir) türkülerinim dışında farklı türkülerin de söylendiği görülür.

Bu kurumlarda yetişen gençlerin toplum içerisinde suç işlemeleri kesinlikle yasaktır. Şayet bir suç söz konusu ise barana içerisinde bulunan hâkim, çavuş tarafından cezası verilir. Cezalar, para, falaka ve baranadan ihraç şeklindedir. Baranada yenilen yemek barana sahibi tarafından hazırlanır. Genç ahbaplar ise yardımcı olurlar. Yemeğin masrafının üyeler tarafından karşılandığı belirtilmiştir. Mevsime göre yemek ve içecek ikram eder. Nar suyu, hoşaf suyu, düğün böreği, kavurma, çorba, yufka tirit, yahni, pilav, hoşaf ve yöreye ait tatlı sohbetin bitimine yakın ikram edilir. İçkinin de içildiği baranalar olduğu belirtilmiştir. Yörede "erene" diye özel bir isim alan içkili sohbetlerin de yapıldığı bilinmektedir. Yaz boyunca ara verilen baranalar yılın ilk sonbaharında yapılmaya başlandığında bazı kaynaklarda "kanlı pilav" adı ile yenen pilavdan bahsedilir (bkz. Tezcan, 1989). İlk toplantıya da verilen bu isim, arkadaşların parmak uçlarından akan kanla kızıla boyanan pilav olarak bilinir. Ancak ilk katılımı 1943 yılına ait olan kaynak kişinin böyle bir olaya tanık olmadığını ve bunu uygulamadıklarını belirtmesi de dikkat çekicidir. Yemekten sonra çeşitli oyunlar oynanır ki bunlardan en çok bilineni yüzük oyunudur. Sabaha kadar süren sohbetin sonunda son türkü ile sohbet övgüsü yapılır. Son

türkünün özelliği sohbetin haftaya kimde yapılacağını anlatılmasıdır. İlk başta sohbet sahibinin adı ve barana başının gözleriyle işaretiyle de bir sonraki hafta kimde olacaksa onun ismi okunur.

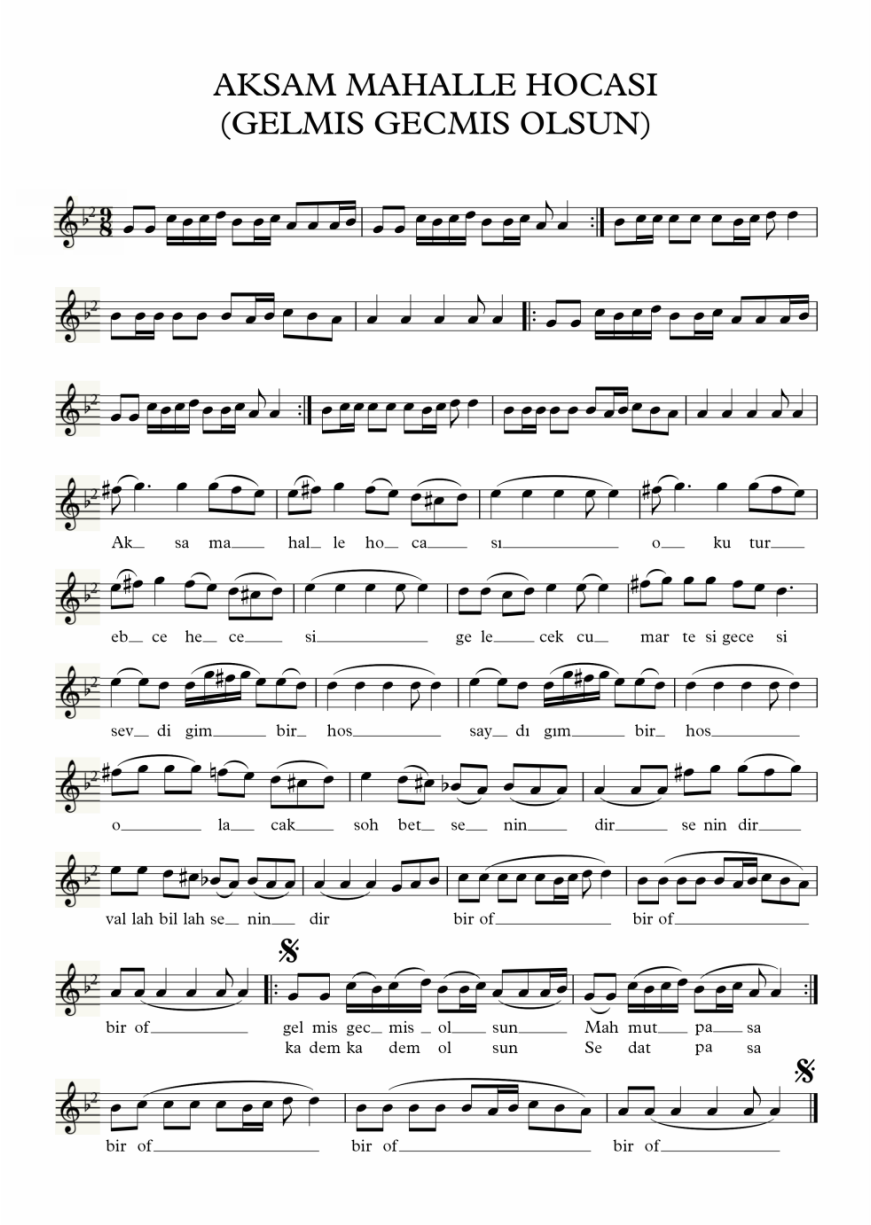

Şekil 3. Sohbet Övgüsü-son türkü (Notaya Alan: Mahmut Cemal Sari).

Akşam mahallenin hocası
Okutur ebced hecesi
Gelecek Cumartesi gecesi
Sevdiğim bir hoş
Saydığım bir hoş
Olacak sohbet senindir
Gelmiş geçmiş olsun (…..) paşa
Uzun çarşı baştan başa
Keklik şeker taştan taşa
Kadem olsun (…..) paşa

Son türküde özellikle önemli olan cümleler şu şekildedir:

Gelmiş Geçmiş Olsun ……. Paşa (barananın yapıldığı ev sahibinin adı)

Kadem Kadem Olsun ……. Paşa (bir sonraki hafta yapılacak ev sahibinin adı)

Kadim Bir Ritüelin Ardından Kalanlar

Balıkesir-Dursunbey'de 1970'lerde yok olmuş barana geleneğini günümüzde Dursunbey Folklor Araştırma Eğitim ve Turizm Derneği 2001 yılından beri sürdürmektedir. Yapılan görüşmelerde baranaların hâlihazırda bir kültür taşıyıcısı ve üreticisi olduğu düşüncesi hâkim olmakla birlikte, yeniden oluşturulmalarında meydana gelen değişimleri de görmek mümkün olacaktır. Kadim bir kültürün yansımalarından birisi olan barana sohbetlerini günümüzdeki uygulamaları üzerinden anlamaya çalışmak ritüelin kültürel bağlamını anlamamızı zorlaştırmaktadır. Bu noktada bir ritüelin gerçekleştiği mekanın, içeriğin ve amacın değişiminin ardından ritüelin de başka bir mefhum haline gelmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu konuda Esherikc-Wasserstrom, "Ritüel kavramının merkezinde, bir performansın etkinliğinin ancak geleneksel olarak öngörülmüş bir formata özenle bağlı kılındığı takdirde sağlanabildiği düşüncesi yatar. Geleneksel senaryodan sapma söz konusu olduğunda, ritüel artık ritüel olmaktan çıkar…" (1990: 844-845) der. Dünya kültürel miras listesinde yer alan Dursunbey baranalarının da geleneksel senaryodan kopmuş olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Geleneksel bir ritüelin sahnelenmesi, hem mekânın hem de kültürel bağlamın değişimine yol açar ki bu noktada baranalar bir "sahne gösterimi" haline dönüşür. Diğer bir deyişle barana

simülasyonu şeklindedir. Geleneksel düzenleniş biçiminden ziyade bir kültürel kimlik unsuru olarak sahnelenen özelliğe bürünmüştür. Barana vasıtasıyla iletilen oyunlar ve söylenen ezgiler kültürel belleğin unsurlarından olmaları nedeniyle önem arz etmektedirler. Aynı zamanda gençlerin bağlama çalmayı, yöresel oyunlarını oynamayı öğrendikleri kültürel aktarım ortamları haline dönüşmüşlerdir.

Şekil 4. Bir barana sohbetinin sahnelenmesi (2015).

Ancak toplumsal değişimin kaçınılmaz olduğu yaşam biçimleri içerisinde sürdürülmesi yazımızın başında belirttiğimiz ritüelin işlevlerinden bir araya getirme özelliğini öne çıkarmaktadır. Baranalar ritüel olmalarının yan sıra geleneksel olana dair özellikler barındırmalarından dolayı günümüzdeki sahnelenişi Hobsbawn'ın (2005) da değindiği üzere "geleneğin yeniden icadı" noktasındadır. Ancak kültürel belleğe dair taşıdığı geleneksel özelikler, geçmişle günümüz arasındaki bağın kurulmasında önemli rol üstlenirler. Konuyla bağlantılı olarak Giddens, "Bütün gelenekler normatif veya ahlaki içeriğe sahiptirler, bu da onlara bağlayıcı bir nitelik kazandırır. Geleneklerin ahlaki doğası geçmişin ve günümüzün (bir çizgide) sıralanmasında aracı olan yorumsal süreçlerle yakından bağlantılıdır. Gelenek toplumda sadece yapılmış "olan"ı değil, aynı zamanda yapılması "gereken"i de temsil eder. Elbette bundan geleneğin kuralcı unsurlarının açıklanması zorunluluğu bulunduğu sonucuna varılmaz. Çoğunlukla bunlar açıklanmazlar; muhafızların faaliyetleri veya talimatları içinde yorumlanır." demektedir (Giddens, 1994: 65). Tüm bu özellikler

paralelinde baranalar geleneksel olanın ritüelleşmiş ve günümüzde postmodern haliyle karşımızda durmaktadır. Ritüelin geleneksel olana dair en sıkı sıkıya uygulananı ise kadınların sohbet ortamına girmelerinin mümkün olmamasıdır.

Sonuç

Bir kültürel performans olarak varlığını sürdüren Balıkesir-Dursunbey baranaları, Balıkesir'in yöresel müzik ve dans karakterinin anlaşılması bakımından önemli noktada yer almaktadır. Baranalar gibi yeniden inşa edilen geleneksel yapıların incelenmesinde elzem olan sözlü tarih anlatıları ritüelin kültürel bağlamını netleştirmektedir. Ancak 1970'li yıllara değin kendi içinde de değişimlere uğrayan baranaların 1970'ten 2001 yılına kadar unutulan ve değişen unsurlarının olabileceği kaçınılmazdır. Günümüz baranaları kuruluş işlevleri bağlamından uzaklaşmış topluluğu bir araya getirme ve kültürel öğelerin aktarım mekanı haline gelmiştir. Mekan, algı değişiminin baranalarda da değişime yol açması kaçınılmaz olup, geçmişin birer simülasyon ortamlarıdırlar. Ancak yeniden hatırlanmak istenmesi de geleneğin başkalaşmış halde de olsa günlük yaşantı içerisine kök salmasından kaynaklıdır.

Kaynakça

GIDDENS, Anthony, LASH, Scott (1994), *Siyaset Arayışları*, Metis Yayınları.

HOBSBAWN, Eric, RANGER, T. (2005), *Geleneğin İcadı*, İstanbul: Agora Yayıncılık.

TEZCAN, Mahmut (1989), *Sosyal Değişim Sürecinde Çankırı Yaran Sohbetleri Kültürel Antropolojk Yaklaşım,* Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.

YAKICI, Ali (2010), "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Somut Mekânı: Konya Barana Odaları", *Milli Folklor Dergisi*, 87.

Görüşmeler

1- Necati Seçal, 2016.

2- Mehmet Mıcırlar, 2016.

3- Osman Çiçek, 2016.

UNESCO- SOKÜM SÖZLEŞMESİ VE GELENEKSEL SOHBET TOPLANTILARI

Metin EKİCİ*

Öz

UNESCO tarafından 2003 yılında ilan edilen ve Türkiye'nin de 2006 yılında taraf olduğu kültür alanındaki sözleşmelerden biri Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi'dir. Bu sözleşmeye göre; "Somut olmayan kültürel miras; toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar anlamına gelir."

2009 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan ve başvurusu yapılan "Geleneksel Sohbet Toplantıları: Yaren, Barana, Sıra, Kürsübaşı" adlı dosyanın UNESCO Hükümetlerarası Komite tarafından "Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi"ne kayıt edilmesi 2010 yılında kabul edilmiştir. Söz konusu kayda göre "Geleneksel Sohbet Toplantıları" şöyle tanımlanmıştır: "Sayıları farklı yörelerde, farklı sembollerle oluşan erkek gruplarının yılın özellikle kış aylarında ve haftada bir gün olarak rutinleşen bir periyotta, belli kurallar çerçevesinde bir araya gelerek manevi akrabalıklar kurdukları sosyal dayanışma işlevli mevsimsel ve geleneksel toplantılardır." Bu önemli kültürel mirasımız, söz konusu sözleşmede "Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Şölenler" olarak belirtilen başlığa uygun bulunmuştur.

Bildirimizde, UNESCO-SOKÜM sözleşmesi hakkında açıklanmakta, günümüz dünyasında kültürel miras koruma çalışmalarının neden ve nasıl yürütülmesi gerektiği tartışılmakta ve "Geleneksel Sohbet Toplantıları" dosyasının hazırlanması ve kabulü süreçleri ile Temsili Liste'ye kayıt edilen unsurlar hakkında yapılacak çalışmalar hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir.

Dünya milletleri iki dünya savaşı yaşadıktan sonra, 1945 yılında aralarında Türkiye'nin de bulunduğu Birleşmiş Milletler üyesi ülkelerin teklifi ve imzasıyla Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu, yani daha yaygın olarak bilinen adıyla UNESCO'yu kurmuşlardır. Bu kurumun adında yer alan üç temel alandan biri "kültür" alanıdır ve

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü / UTMK-SOKÜM İhtisas Komitesi Başkan Vekili.

UNESCO kültür alanında çeşitli sözleşmeler hazırlayarak, bunları Birleşmiş Milletler üyesi devletlerin onayına sunmaktadır. UNESCO bünyesindeki bir sözleşmeye bir ülkenin taraf olabilmesi için, söz konusu sözleşmeyi kendi Millet Meclisi'nde onaylaması gerekmektedir.

UNESCO'nun kültür alanında çeşitli sözleşmeleri mevcut olup, Türkiye bu sözleşmelerden 1972 yılında imzaya açılan "Somut Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi"ne 1982 yılında taraf olmuştur. Söz konusu sözleşme daha çok taşınmaz kültür varlıkları olarak da tanımlanan arkeolojik ve tarihi alanlar ve bu alanlarda var olan kültürel mirasın korunmasına yöneliktir. 1972 sözleşmesinde eksik bırakılan kültürel alan ise geleneksel olarak kuşaktan kuşağa devredilen ve genellikle sözlü, görsel, işitsel olarak yaratılan ve aktarılan kültürel miraslarımız olup, küreselleşme ve endüstrileşme ile hızla yok olma tehlikesi altına giren bu mirasın korunması için UNESCO tarafından 2003 yılında "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi" adıyla yeni bir sözleşme hazırlanmıştır. Türkiye, bu sözleşme süreçlerini başta gözlemci olarak izlemiş ve 2006 yılında bu sözleşme TBMM'de onaylanarak, ülkemiz sözleşmeye taraf olmuştur.

Bildirimizde, UNESCO-SOKÜM sözleşmesi kısaca açıklanacak, günümüz dünyasında kültürel miras koruma çalışmalarının neden ve nasıl yürütülmesi gerektiği tartışılacak ve Yaren geleneğinin de dâhil olduğu "Geleneksel Sohbet Toplantıları" dosyasının hazırlanması ve kabulü süreçleri ve Temsili Listeye kayıt edilen unsurlar hakkında yapılacak çalışmalar hakkında ayrıntılı bilgi verilecektir.

Öncelikle Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'ne göre SOKÜM tanımını yapmanın ve SOKÜM unsurlarının yer aldığı alanlar hakkında bilgi vermenin uygun olacağını düşünüyorum. Bu sözleşmeye göre; *"Somut olmayan kültürel miras; toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar anlamına gelir."* (Oğuz, 2009: 57). Aynı sözleşmeye göre Somut Olmayan Kültürel Mirasların ortaya çıktığı alanlar;

"1. Dil ve Dille Oluşturulan Sözlü Gelenekler ve Anlatımlar,

2. Gösteri Sanatları,

3. Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Şölenler,

4. Doğa ve Evrenle İlgili Bilgi ve Uygulamalar,

5. El Sanatları Geleneği" olarak belirlenmiştir (Oğuz, 2009: 58)."

Sözleşmenin temel hükümlerine göre, UNESCO Genel Sekreteri tarafından bu sözleşme hükümlerinin yürütülmesi için bir sekreterya oluşturulmakta, bu sekreteryaya taraf devletler seçimle üye vermekte ve sözleşme hükümleri hayata geçirilmektedir. Yine Sözleşme hükümlerine göre UNESCO Genel Merkezi'nde taraf devletlerin kendi kültürel mirası kabul ettikleri SOKÜM unsurlarının bütün dünyaya tanıtılmasını da sağlayan üç ayrı liste hazırlanması benimsenmiştir. Bunlar;

1. Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi,
2. Somut Olmayan Kültürel Miras Acil Koruma Listesi,
3. Somut Olmayan Kültürel Miras En İyi Uygulama Örnekleri Listesi.

Sözleşmeye göre her taraf devlet bu listelere kendi ülke sınırları içinde bulunan SOKÜM unsurlarını belli usul ve esaslara göre hazırlanmış dosya olarak sunabilir ve sunulan bu dosya taraf devletlerden seçilen inceleme komisyonu tarafından incelenir ve komisyonun hazırladığı rapor nihai olarak taraf devletler hükümetlerarası Komite toplantısına sunulur ve onaylanırsa, başvuru yapılan SOKÜM Listesine alınır. Bu listeye kayıt edilmek, bir patent veya tescil değil; söz konusu unsurun sahibi olan ülkenin bu mirasa sahip çıkışı ve onu koruma konusundaki kararlılığını dünyaya ilan etmesidir.

Diğer taraftan, bir unsuru yukarıda bahsedilen listelere kayıt edilmek üzere sunmak için öncelikle yapılması gereken hazırlıklar vardır. Bunların başında, her taraf devletin bu sözleşmede belirtilen alanlara uygun olarak, kendi SOKÜM unsurlarını tespit etmesi ve bunlara yönelik bir "envanter" hazırlaması gerekmektedir. Bu envantere "Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanteri" adı verilmektedir. Türkiye'nin SOKÜM envanteri olarak hazırladığı iki envanter vardır;

1. SOKÜM Ulusal Envanteri
2. Yaşayan İnsan Hazineleri Envanteri.

Bu envanterlerden ulusal envanter, Türkiye'yi oluşturan iller bazında oluşturulan il envanterleri temelinde hazırlanmakta, her ilin kendi İl Kültür Müdürlüğü bünyesinde oluşturduğu bir komisyon tarafından tespit edilen il SOKÜM unsurları KTB-AREGEM'e gönderilip, orada oluşturulan bir Komisyon tarafından incelenip, uygun bulunanlar ulusal envantere kaydedilmektedir. Bu noktada bazı unsurların birden fazla il tarafından il envanterine kaydı ve ulusal envantere kayıt için teklifi yapılabilmekte ve bu tür unsurlar aynı anda birden çok il adına kayıt altına alınmaktadır.

Yaşayan İnsan Hazineleri envanteri ise, yukarıda belirttiğimiz beş temel SOKÜM alanlarından birinde ustalığıyla öne çıkmış, gelenek içinde yetişmiş, çırak yetiştiren ve belli bir geleneği bölge ve ülke genelinde temsil yeteneği üst düzeyde olan ustaları tanımlamakta olup, bugüne kadar YİH olarak yirmi usta kayıt edilmiş ve bunlar KTB-AREGEM tarafından ilan edilmiştir.

Ulusal envantere kayıtlı olan bir unsur, KTB-AREGEM tarafından UNESCO-SOKÜM Listelerinden birine kayıt edilmek için belli bir dosya yazım kuralına göre teklif edilmekte, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu'nun da görüşü alınarak UNESCO Genel Sekreterliği'nde kurulmuş olan SOKÜM Sekreteryası'na sunulmaktadır. Sekreterya bu dosyayı teknik incelemeye alıp, teknik olarak gerekli bilgi ve belge eksikliği yoksa İnceleme Komisyonu'na (Alt Organ) gönderip, onların hazırladığı raporla Hükümetlerarası Komite toplantısında Komite'nin onayına sunmaktadır. Bu komite tarafından da onaylanan bir unsur teklif edildiği listeye kaydedilmektedir. Bir SOKÜM Listesi'ne kaydedilen unsurlar hakkında her üç yılda "Periyodik Rapor" istenmekte, söz konusu unsurun sahibi ülke tarafından geçen üç yılda kayıtlı unsurların korunması hakkında yapılan çalışmalarla ilgili bilgi istenmektedir. Belirtilen raporda istenen bilgi ve belgelerle kanıtlanmış çalışmalar yeterli görülürse kayıtlı unsurun listede yer alması devam etmekte, aksi halde önce uyarı, sonra da listeden çıkarılması söz konusu edilmektedir.

Bu genel ve biraz da ayrıntılı bilgiden sonra, Yaren geleneği ve bu geleneğin de içinde yer aldığı "Geleneksel Sohbet Toplantıları" dosyasının UNESCO'ya kaydı ve bundan sonraki süreçlerde yapılması gerekenler hakkında bilgi vermenin uygun olacağını düşünüyorum.

Bilindiği üzere, kültür tarihimizde önemli bir yeri olan ve yüzyıllardan beri yaşatılarak günümüze kadar gelen ve önemli bir sosyo-kültürel kurum olan Yaren geleneği, ülkemizde başta Çankırı olmak üzere, Kütahya-Simav, Afyon-Sandıklı, Manisa-Kula, Konya-Akşehir ve Kastamonu-Tosya'da belli dernek ve vakıfların çabalarıyla yaşatılmaktadır. Belli bir kuruluş düzeni, hiyerarşik yapısı, toplanma şekli, yeri ve zamanı olan bu sosyo-kültürel yapı birden çok geleneksel yapının içinde yer aldığı somut olmayan kültürel mirasın yaşatılmasına da ciddi katkı sağlamaktadır (Atlı, 2016: 102-406).

Kısaca özetleyecek olursak yaren geleneği öncelikle, Türk sosyal yaşamının ifadesidir. Birlikte yaşamanın belli kurallar çerçevesinde bir teşkilata dönüştürülmesinin en güzel örneklerinde olan yaren, Türklerin devlet kurma yeteneğinin en alt kademede nasıl gerçekleştiğini gösteren

önemli örneklerden biridir. Başka bir ifadeyle, yaren bir ocaktır ve bu ocağın kurulma şekli, yönetim şekli, kimin hangi adla anılacağı, görev, yetki ve sorumlulukları belirlenmiştir. Bu haliyle yaren en temel yönetim şeklini temsil eden nitelikli bir örnektir.

İkinci olarak yaren, bir kültür ve eğitim ocağıdır. Bu ocakta en temel sosyal görgü kurallarının eğitimi verilir; akıl ve zekayı deneyen oyunlar sayesinde düşünce geliştirme, örnekleme, yorumlama ve sonuç çıkarma yoluyla bir karar verme yeteneği geliştirilir. Birey aynı zamanda, dinleme, konuşma ve vücut diliyle kendini ifade etme becerilerini öğrenmektedir. Yaren içinde, geleneğin emredici kuralları yanında, eğlence de öğretilmektedir. Bu çerçevede müzik ve oyun ve de geleneksel seyirlik oyunlar bireyin çok yönlü gelişmesine katkı sağlamaktadır. Yine geleneksel mutfak kültürü, yiyecek-içecek hazırlığından bunların sunumu, toplu olarak tüketilmesi konularında eğitim verilirken, aynı zamanda sofra kültürü, misafir kabul etme vb. gibi konularda da bireyin gelişimine katkı sunmaktadır.

Üçüncü ve son olarak, yaren geleneği bir sosyal yardımlaşma, dayanışma ve birlikte yaşamanın öğretildiği, öğrenildiği ve yaşatıldığı bir terbiye kurumudur. Bu kurumda birey, üyesi olduğu kuruluşun ve içinde yaşadığı toplumun üyeleri başta olmak üzere, herkese yardım etmeyi, onlara zor anlarında destek olmayı diğer kültürel yapılarla birlikte öğrenmekte ve kendini tam bir yetişkin birey haline dönüştürmektedir.

Böylesine çok yönlü sosyal ve kültürel özellikleri bulunan yaren geleneğinin Somut Olmayan Kültürel Miraslarımız arasında özel ve önemli bir yeri olduğu açıktır. Ancak, Yaren benzeri çeşitli sosyo-kültürel yapıların ülkemizin çeşitli yerlerinde farklı seviyelerde yaşatılıyor olması nedeniyle; Barana, Sıra, Gezek ve Kürsübaşı gelenekleriyle birlikte "Geleneksel Sohbet Toplantıları" başlığı altında toplanmış *ve "01.0006"* envanter numarası ile *"Barana, Sıra Gecesi, Yâren vb. Geleneksel Sohbet Toplantıları"* adı altında ulusal envantere kaydedilmiştir. Bu kültürel miraslarımız, SOKÜM'ün beş temel alanından üçüncü grupta, yani "Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Şölenler" başlığına uygun bulunmuş ve bu genel başlık altında UNESCO'ya bir dosya halinde sunulması benimsenmiştir (http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR,50840/somut-olmayan-kulturel-miras-ulusal-envanteri.html).

2009 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan ve başvurusu yapılan

"Geleneksel Sohbet Toplantıları: Yaren, Barana, Sıra, Kürsübaşı" adlı dosyanın 2010 yılında UNESCO Hükümetlerarası Komite tarafından "Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi" kayıt edilmesi uygun bulunmuştur. Söz konusu kayda göre; "Geleneksel Sohbet Toplantıları" şöyle tanımlanmıştır: *"Sayıları farklı yörelerde, farklı sembollerle oluşan erkek gruplarının yılın özellikle kış aylarında ve haftada bir gün olarak rutinleşen bir periyotta, belli kurallar çerçevesinde bir araya gelerek manevi akrabalıklar kurdukları sosyal dayanışma işlevli mevsimsel ve geleneksel toplantılardır."*

Türkiye'nin UNESCO-SOKÜM Temsili Listesi'ne kayıtlı oniki unsurundan birini oluşturan "Geleneksel Sohbet Toplantıları" içinde yer alan yaren geleneği, günümüzde en canlı şekilde Çankırı il merkezi ve ilçelerinde yaşatılmaktadır. Bu kültürel mirasın yaşatılması ve yaşatılarak korunup, genç ve gelecek kuşaklara aktarılması konusunda Çankırı ili yerel yöneticilerinin, sivil toplum kuruluşlarının ve Çankırı Karatekin Üniversitesi'nin yapmış ve yapmakta olduğu çalışmalar kayda değerdir. Bu çalışmaların her biri bu kültürel mirasın SOKÜM Listesi'nde sürekli olarak kalmasını sağlamak bakımından olduğu kadar, bu mirası kendi kültürlerinin ve kimliklerinin bir parçası olarak gören Çankırılılar için de önemlidir.

Sonuç olarak, bir kültür ve eğitim ocağı olarak kabul ettiğimiz Yaren geleneği, özelde Çankırı'nın genelde Türk kültürünün en özel ve özgün kurumlarından biri olarak dünyaya Türkiye'nin Somut Olmayan Kültürel Miras unsurlarından biri olarak sunulmuş ve kabul edilmiştir. Bu sunum ve kabul ediş, bir tescil ve patentleme değil, bizim Yareni kendi kimliğimizin bir parçası olarak gördüğümüzü, bu kültürel mirasımızı koruma konusundaki kararlılığımızı, korumanın yaşatarak ve genç kuşaklara aktararak mümkün olacağı bilinciyle bu konuda bilimsel ve kültürel çalışmalar yapacağımızı ifade eder. Bu konuda gösterdiği çaba ve çalışmalar için Çankırı Karatekin Üniversitesi'ni, Çankırı Yaren derneklerini ve de yerel yönetimleri kutlar, Yaren geleneğini yaşatma konusundaki çalışmalarının devamını dilerim.

Kaynakça

ATLI, Sagıp (2016), *Türkiye'deki Geleneksel Sohbet Toplantıları Üzerine Bir İnceleme*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, CBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

OĞUZ, Öcal (2009), *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?*, Ankara: Geleneksel Yayınları.

http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR,50840/somut-olmayan-kulturel-miras-ulusal-envanteri.html.

ELAZIĞ/HARPUT MÜZİĞİNİN AKTARIMINDA "KÜRSÜ BAŞI" MEŞKLERİNİN ÖNEMİ VE ELEZBER ÖRNEĞİ

Savaş EKİCİ*

Öz

Yüzyıllara dayanan köklü bir müzik geçmişi olan Harput müzik kültürü, gerek yapısı itibarı ile gerek icrâ biçimi ile gerekse bu icra sırasındaki kuralları ile Türk müziği içerisinde özel ve önemli bir yere sahiptir. Harput'ta Kürsü Başı sohbetleri denilen ve Türkiye'nin diğer yörelerinde farklı adlarla bilinen toplantı ve eğlenceler insanlar arasında ortak duygu, düşünce ve ruh birliğini sağlama açısından önemli olmakla birlikte aynı zamanda yeni yetişen nesle gelenek, görenek, adap ve erkân gibi kültürel unsurların aktarıldığı önemli icra ortamlarıdır. Bu özellikler, Dede Korkut hikayelerindeki "sazlar ile sözü dinleyip duygulananlar arasında bir duygu birliği ve yakınlaşma doğardı" şeklindeki inanç ve düşüncenin Türkiye'de şekli değişse bile aynı işlevi taşıyarak ve oda sohbetleri çerçevesinde biçimlenerek günümüze kadar geldiğini göstermektedir.

Harput müziğinin icrasında gelenek çok önemlidir. Yörede müziğe ilgisi ve yeteneği olan insanlar usta-çırak usûlü ile "Kürsü Başı" sohbetlerinde veya geleneksel müzik icra ortamlarında yetiştirilmiş, eserler ağızdan ağıza, kulaktan kulağa aktarılarak günümüze kadar taşınmıştır. Enver Demirbağ da eskiden Harput müziğinin icracıları olan, özellikle Hafız Mustafa Süer ve Hafız Osman Öge'den öğrendiği Harput müziğini ve makamlarını, kendisinden sonra ki nesle yine aynı geleneksel usûllerle aktarmıştır. Günümüzdeki yeni nesil bazı icrâcılarda, Enver Demirbağ'ın nağmelerini ve tavrını, hatta bazı nağmelerdeki detonelerini dahi görmek mümkündür.

Türk milleti duygu ve düşüncelerini, güncel hayatı, toplumsal olayları kısacası yaşadığı ve kendisini duygulandıran her olayı türkülerle anlatmıştır. Bu nedenle; türkülere sadece bir müzik türü gibi bakmak ve düşünmek sadece çok küçük bir özelliğini anlamak ve görmek demektir. "Bir türküden fazlasıdır söylenen, Mızrap tele değdiği zaman" diyen ozanın da anlattığı gibi; Türk'e ait anlamına gelen türkü; bir müzik türü olmasının çok ötesinde bir takım özelliklere sahiptir. Bu nedenle türküleri gerek anlamak ve gerekse icra edebilmek için müzikal yeterlilikle birlikte yöre kültürü, halk edebiyatı, halk dansları, halkın

* Dr., Sanatçı Öğretim Elemanı, Gaziantep Üniversitesi, Türk Müziği Devlet Konservatuarı.

yaşantısı, yöre ağızları, yörelerin sosyolojik ve tarihsel yapısı, yöresel çalgı ve icra biçimleri gibi birçok konuyu da çok iyi bilmek gereklidir. Türkülerin gerek saz ve gerekse ses icralarının yapılabilmesi için; ne nota ne de söz ile anlatılamayan bu müzikal ifadelerin mutlaka bilinmesi gereklidir. Aslına bakılırsa Türk halk müziğini bilmenin, öğrenmenin veya başarılı bir icranın sırrı da zaten burada gizlidir. Bunlar ise öğretilemez veya anlatılamaz, ancak kaynaktan doğrudan görerek veya dinleyerek öğrenilir. Bu değerler ise milleti millet yapan veya bir toplumu anlamlandıran ve kimliğini belirleyen asıl unsurlardır. Bu nedenle yerel üslûpların doğal değişim-dönüşüm sürecinde korunması, aktarılması ve bunlara sahip çıkılması millet hayatı içerisinde önem taşımaktadır.

Geçmişi yüz yıllara dayanan ve köklü bir müzik geçmişi olan Harput müzik kültürü, gerek yapısı itibarı ile gerek icrâ biçimi ve bu icra sırasındaki kuralları ile Türk müziği içerisinde özel ve önemli bir yere sahiptir. Kış aylarında kürsübaşları, yaz aylarında düğünler, bağ, bahçe, kaya ve havuz başları Harput sanatçısının derdini, sevdasını ve hasretini dile getirdiği geleneksel sahnelerdir. Harput'da "Kürsü Başı" meşk veya sohbetleri denilen ve Türkiye'nin diğer yörelerinde Sıra Gecesi, Sıra Gezmesi, Sıra Odası, Harfane Gecesi, Gezek Sohbetleri, Oturak Âlemleri, Yaren Sohbetleri, Velime Geceleri, Barak Odası Sohbetleri, vb. adlarla bilinen toplantı ve eğlenceler insanlar arasında ortak duygu, düşünce ve ruh birliğini sağlama açısından önemli olmakla birlikte aynı zamanda yeni yetişen nesle gelenek, görenek, adap ve erkân gibi kültürel unsurların aktarıldığı önemli icra ortamlarıdır. Aslında bunlar, Dede Korkut hikâyelerindeki "Sevgi ve saygı, tanrıya yakarış, ululardan medet dilenme telli sazlarla anlatılır ve yapılırdı. Gazi erenlerin başından geçenler bu sazların eşliğinde söylenirdi. Saz ile söz söyleyenlerin de, dinleyenlerin de ruhlarını kaynaştırırdı. Toplumla ilgili duygular tazelenir, güçlendirilirdi. Uzak duran kişiler yakınlaştırılır, yarına daha iyi hazırlanılırdı. Sazlar ile sözü dinleyip duygulananlar arasında bir duygu birliği ve yakınlaşma doğardı. Birlik ve bütünlük içinde bir millet olma yolunda, telli sazlar bir aracı olurlardı." (Ögel, 1991: XV) şeklindeki düşünce ve anlayışın oda sohbetleri çerçevesinde aynı işlevi taşıyarak günümüze kadar geldiğini göstermektedir.

Geniş bir coğrafi alana sahip olan Türkiye'nin her bölgesinin, her şehrinin ve hatta bazı ilçelerinin bile kendine özgü bir müzik yapısı vardır. Bu, Türklerin olaylar sonucunda değişik şekillerde duygulanması ve bu duygularını değişik şekillerde ifadesinin bir sonucu olmakla birlikte, yüzyıllarca değişik coğrafyalarda yaşayarak farklı milletlerle

temas eden ve tarihi çok eski bir millet olmasının sonucudur. Bu yönü ile Türk müziğinin önemli yapı taşlarından olan "Türk Halk Müziği" oldukça çeşitli ve renklidir. Bununla birlikte yine Türk müziğinin diğer bir dalı olan ve geçmişte çoğunlukla şehirlerde ve yönetim merkezi olan yerlerde beste esasına dayalı olarak üretilen ve şehir müziği de diyebileceğimiz "Türk Sanat Müziği" de vardır ki bu iki yapı Türk müziğinin çatısını oluşturmaktadır.

Harput müziğinde ise bu önemli iki yapıyı bir arada görmek mümkündür. Harput, 1085 yılında Türklerin eline geçmesiyle birlikte, cami, medrese, hastane, çeşme, türbe ve saray gibi kurumlar yapılarak hızla şehirleşmeye ve önemli bir kültür merkezi olmaya başlamıştır. Bu kurumlarda çok sayıda mutasavvıf, ilim adamı ve sanatkâr yetişmiştir. Bu sanatçılar Harput kültürü ile Türk-İslam kültürünün sentezinden oluşan eserler vermiş, şairler şiirler yazmış ve adı bilinmeyen bestekârlar da Harput'taki saraylarda, konaklarda bu şiirleri bestelemişlerdir. Böylece Orta Asya'dan kopup gelen Türk insanı beraberinde getirdiği bilgi birikimi ve folklorik değerlerini Harput kültürü ile birleştirerek, hem sanatın hem de medeniyetin en güzide örneklerini burada sergilemiştir. Bu nedenle bugünkü Türk Sanat Müziği'nin doğuş yerleri eğer saraylar veya bu sarayların bulunduğu şehir merkezleri ise, bu müzik türünün ilk bestelerini de Harput'ta veya Harput'taki saraylarda aramak gerekmektedir. Bu nedenle Harput müziğinde bugün gerek klasik sazların kullanılması, gerekse makama ve kurala dayalı bir müziğin icra edilmesi, gerekse Fuzuli, Nedim ve Nevres gibi şairlerin eserlerinin okunması tesadüfî olmamakla birlikte; bu müzik icrasının çok köklü bir geçmişi ve geleneği vardır (Ekici, 2009: 32).

Ben şehid-i badeyem dostlar demim yad eyleyin
Türbemi meyhane enkaziyle bünyad eyleyin
Gaslolunmaz ma ile gerçi şehidan-ı vega
Yıkayın meyle beni bir mezhep icad eyleyin

Bu nedenle Rıfat Dede'nin yukarıda örnek olarak verdiğimiz gazeli gibi birçok dörtlüğü günümüz Türkçe açıklamaları ile bilen ve fasıl geleneği içerisinde icra eden Harput'lu sanatçının yüksek bir edebiyat ve ileri bir müzik bilgisinden şüphe duymamak gerekir. Harput'da eskiden müzikle uğraşanların büyük çoğunluğunun "hafız" ve "kurra"[1] olduğu görülmektedir. Müziğe ilgisi ve yeteneği olan insanlar, yöredeki

[1] Kurra, Kur'an'ı ezberleyen hafızlar ve onu başkalarına öğretmekle tanınmış kimselerdir.

geleneksel müzik icra ortamlarında izleyerek, görerek ve dinleyerek usta çırak usûlü ile yetişmiş, yetiştirilmiş, eserler ağızdan ağıza, kulaktan kulağa aktarılarak günümüze kadar gelmiştir. Hafız Osman Öge, Hafız Mustafa Süer, Enver Demirbağ, Paşa Demirbağ, Nihat Kazazoğlu, Yeniceli Kemal, Demirci Sıtkı ve Lokman Tasalı günümüzde konu ile ilgili herkesin tanıdığı ve Harput müziğini günümüze taşıyan mahalli sanatçılardan bazılarıdır. Harput halkı tasavvufî yaşayış biçiminin sonucu ortaya çıkan tasavvuf müziği ile geleneksel müziğini birbirine ters düşmeden kullanmıştır. Tasavvuf ve Türk Sanat Müziği ile birlikte, Harput ve çevresindeki insanların yaşadıkları çeşitli olaylar karşısındaki duygularını şiirlere dökerek seslendirmesi sonucu yakılan ve dilden dile dolaşarak anonim halk müziği ürünleri arasına girmiş türkülere de rastlamak mümkündür. Bu türkülerin bazılarının bestekârı bilinmekle birlikte büyük bir çoğunluğunun kim tarafından, ne zaman yakıldığı bilinmemektedir. Harput türküleri, meçhûl kişi tarafından yakıldıktan bir süre sonra gerek söz, gerekse melodi eklenip çıkarılması ile topluma mal olmuştur.

Müzik penceresinden bakıldığında ise; oda toplantıları veya bu toplantılarda zaman zaman yapılan meşkler, adeta bir konservatuar işlevi görmüştür. Yukarıda da belirtildiği gibi Harput'da "Kürsü Başı" sohbetleri adı ile bilinen ortamlar buna en iyi örneklerdendir. Bilindiği gibi Harput müziği fasıl geleneği içerisinde icra edilmektedir. Bu nedenle gerek makam içerisindeki icra, gerekse makamlar arasındaki geçişler bir takım kurallar çerçevesinde yapılmaktadır. Bir makamdan diğer bir makama geçilirken geçki yapılan makama insan ruhunu ve kulağını alıştırmak için ya peşrev çalınmakta ya da taksim yapılmaktadır. Bundan sonra geçilen makamın gazeli, hoyratı, ağır ve hareketli türküleri sıra ile icra edilerek diğer makama geçilmektedir. Bir makamdan diğer bir makama geçiş rast gele değil, Hüseyni, Uşşak ve Bayati gibi bir birine benzer ve yakın olan makamlardan yapılmaktadır. Bu tür bir icrada yani bir eserin hangi makamda olduğunu tanıma, anlama, duyma ve makamlar arasında gerek saz gerekse ses ile geçki yapabilme aslında ileri bir müzik bilgi ve eğitimini gerektirmektedir. Bunun yanı sıra peşrevin arkasından Fuzuli, Nedim, Nevres, gibi sözleri divan edebiyatı şairlerine ait olan gazellerin okunması, bu sözlerin akıllarda tutulması hatta bu sözlerin günümüz Türkçesi ile ifade edilmesi veya açıklanması da aslında ileri bir edebiyat bilgi ve eğitimi gerektirmektedir. Fakat bu müziği icra eden mahalli sanatçıların eğitim seviyesine bakıldığında çok ileri olmadığı hatta bazılarının okuma yazma dahi bilmedikleri görülmektedir. İşte yukarıda belirttiğimiz bu ortamlarda sözlü kültür geleneği içerisinde hiç de küçümsenmemesi

gereken müzik ve edebiyat bilgisinin verildiğini söylemek mümkündür. Usta-çırak usûlü ile müziğe ilgisi ve yeteneği olan insanlar yöredeki geleneksel müzik icra ortamlarında izleyerek, görerek ve dinleyerek yetişmiş, eserler ağızdan ağıza aktarılarak günümüze kadar gelmiştir. Bu ortamlarda yapılan meşklerde müzik, makam, edebi yapı, söz ve sözlerin anlamlarını veya bir çalgıyı çalmayı öğrenmekle mükellef olan aslında öğrencidir. Bu ortamlardaki icraları dikkatlice izler ve dinler, daha sonra ise ustayı taklit ederek yapmaya çalışır. Aslına bakılırsa günümüzdeki konservatuar eğitiminde de öğrencinin kendisini yetiştirme anlayışı esas alınmıştır. Çünkü konservatuarlarda da eğitim her ne kadar metodik bir alt yapı ile verilse ve anlatılmak istenilen konu söz veya nota ile somutlaştırılmaya çalışılsa da öğrenci bu sistem içerisinden almak istediği kadarını almaktadır. Yani neyin ne kadar öğrenileceği öğrencinin yeteneğine, ilgi ve isteğine bağlıdır. Bu sebeple gelenekteki öğrenme/öğretme anlayışı ile konservatuarlardaki öğrenme/öğretme anlayışı bu anlamda paralellik göstermektedir. Fakat genel olarak Türk Halk Müziği'nin geçmişten günümüze doğru aktarım süreci incelendiğinde, her ne kadar Enver Demirbağ, Neşet Ertaş, Şerif Akbağ, Talip Özkan vb. gibi ses ve saz üstatları icra anlamında son noktayı koymuş olsalar dahi günümüze doğru gelinen süreçte hem saz hem de ses icralarının daha gelişerek geldiği görülmektedir. Bunda günümüzde Türk müziği eğitim ve öğretiminde metodik ve çağdaş yöntemlerin kullanılması etkendir. Fakat bununla birlikte, teknolojik olarak kayıt imkânlarının çok gelişmiş olması nedeni ile bir alanda uzmanlaşmak isteyen öğrenci birçok ustanın ses ve görüntü kaydına çok rahat ulaşarak yormadan yorulmadan istediği zaman istediği kadar dinleyebilmektedir. Bu da öğrenmeyi kolaylaştırmakla birlikte hem detaylardaki nağme zenginliklerinin hem de yerel icra teknik ve inceliklerinin kopyalanarak taklit yolu ile aktarılmasını ve zenginleşmesini sağlamaktadır.

Cumhuriyetle başlayan halk türkülerinin derlenmesi ve notaya alınması sürecinde notaya alınanlar daha çok kırık havalar olmuştur. Uzun havalar ise notaya alınması belki daha zor olduğu, belki de uzun havalardaki ifadeyi yazıya aktarmada notasyonun çok yetersiz kalacağı düşünülerek notaya alma çalışmaları çok fazla yapılmamıştır. Bu nedenlerle halkın hafızasına emanet edilen uzun havaların aktarılmasında şüphesiz geçmişten bu güne kadar kültürel anlamda köprü vazifesi gören mahalli sanatçıların çok büyük rolü ve önemi vardır. Günümüzdeki yeni nesil bazı icralarda, uzun hava olmasına rağmen önceki kuşağın nağmelerini ve tavrını sanki nota ile çalışılmış gibi birebir işitmek mümkündür. Hatta günümüzdeki bazı icracıların

nağmelerinde bir önceki kuşağın detonelerini (sesten çıkma) dahi görmek mümkündür. Zaten bu müzik icrasındaki başarının ölçüsü de yapılan nağmelerin bir önceki kuşağın yaptığı nağmelere ne kadar benzediğidir. Bu konuya en iyi örneklerden birisi Harput'ta "Elezber" adı ile bilinen eserin kuşaktan kuşağa aktarılan veya geçen icrasıdır. Elezber, Farsça'da çabuk ezberlenen veya harfitarif anlamında, başkasından ezberlenen anlamına gelmektedir. Azerbaycan'da olduğu gibi Harput bölgesinde de bir makam ve bu makamda uzun hava formunda icra edilen bir eserin adıdır. Arazbar Harput bölgesinde halk dilinde "Elezber" olarak bilinmektedir.

Arazbar aynı zamanda Nahçivan ile İran arasındaki bir bölgenin adıdır. Araz nehri, İran ile Azerbaycan arasındaki sınırı oluşturmaktadır. Bar, Azerbaycan'da ürün anlamında da kullanılmaktadır. Arazbarı ise Şur kökünde olan zerbli makamlardan biri olmakla birlikte aynı zamanda bir eserin adıdır. Ölçüsü 3/4 dür. Hem tek (solo) ve hem de koroyla okunur. Vaykirlik edenler solo okuyanın her mısrasını "ay zalim" diye tamamlarlar.

Arazbar Klasik Türk Müziği'nde de kullanılan makamlardan birisidir (Ayangil, 2014; Tan vd., 2012; Oransay, 1952). Bu makamı ilk defa eser vererek tanıtan Gazi Giray Han olmuştur. Fakat bu makamın Fatih döneminden beri var olduğu düşünülmektedir. Arazbar makamı inici bir özellik göstermektedir. Üç makamın birleşmesinden doğmuştur. Bu makamlar;

1. Neva üzerinde kurulmuş Beyati makamı,
2. Çargah üzerinde kurulmuş Rast makamı,
3. Dügah üzerinde kurulmuş Uşşak dizisi.

Makamın Dizisi:

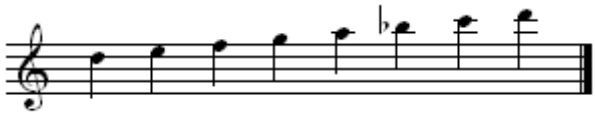

Arazbar eserlerin meşhur bestecisi Hacı Sadullah Efendi'dir. Hacı Sadullah Efendi makamı çok güzel işlemiş, klasik faslı tamamlamıştır. Ne var ki, makam son devir bestekârlarımızca iltifat görmemiş, bir kenara itilmiş bulunmaktadır. Makamın tiz durağı Gerdaniye, güçlüsü Çargah perdesidir (Kutluğ, 2000: 360).

Daha önce de belirtildiği gibi Elezber, Harput'da bir makam olmakla birlikte uzun hava formunda icra edilen bir eserdir. Bu eserin en eskiden başlayarak günümüze kadar gelen 4 kuşak icra kesitlerinden biri şöyledir:

1. Hafız Osman Öge **(Elezber Örnek Nota No: 1)**; Elezber'in elimizde ses kayıtları bulunan en eski kaynak kişilerden birisidir. 1892 yılında Harput'da doğmuş ve 1975 yılında ölmüştür. Kendisinden önceki nesilden meşk yöntemi ile hem Elezber'i hem de Harput gazel, hoyrat ve türkülerini öğrenerek Enver Demirbağ'a aktarmıştır.

2. Enver Demirbağ **(Elezber Örnek Nota No: 2)**; 1935 yılında Elazığ'da doğmuş ve 2010 yılında yine Elazığ'da ölmüştür. Meşk yöntemi ile hem Elezber'i hem de Harput gazel, hoyrat ve türkülerini Hafız Osman'dan öğrenerek Elazığ'lı Adnan Çilesiz, Zülfü Demirtaş ve Hasan Öztürk gibi günümüz mahalli sanatçılarına öğretmiştir.

3. Hasan Öztürk **(Elezber Örnek Nota No: 3)**; 1962 yılında Elazığ'da doğmuştur. Özellikle Enver Demirbağ ile meşk ederek hem Elezber'i hem de diğer Harput gazel, hoyrat ve türkülerini öğrenmiştir.

4. Halen konservatuar öğrencisi olan Osman Aslan **(Elezber Örnek Nota No: 4)**; 1993 yılında Elazığ'da doğmuştur. Hafız Osman Öge, Paşa Demirbağ, Enver Demirbağ, Zülfü Demirtaş ve Hasan Öztürk gibi ustaları dinleyerek hem Elezber'i hem de diğer Harput gazel, hoyrat ve türkülerini öğrenmiştir.

Bu icra örnekleri incelendiğinde şunlar söylenebilir: Uzun havalar bilindiği gibi serbest ritimli ve belirli kurallar içerisinde doğaçlama icra edilen eserlerdir. Yani aynı eseri değişik zamanlarda icra eden aynı sanatçının duygu ve ifadesi farklı olacağından icralarında da farklılıkların olması doğaldır. Fakat Elezber örneğinde, ilk kuşak sanatçı ile son kuşak sanatçı arasında doğum tarihi itibarı ile bir asırlık (101 yıl) zaman farkına ve aynı eser değişik zamanlarda değişik sanatçılar tarafından icra edilmiş olmasına rağmen, hem eserin ayak bölümlerindeki saz icralarında hem de ses icralarında aynı nağme ve müzik motiflerinin, yarım karar seslerinin, asma kalışların, karar sese gelirken yapılan ezgisel motiflerin çok küçük değişiklerle kopyalanarak aktarıldığı görülmektedir. Aşağıda görülen müzik motifleri ise ilk kuşaktan son kuşağa kadar aktarılan ve "Elezber" in olmazsa olmaz kalıp nağmeleridir:

Saz girişi;

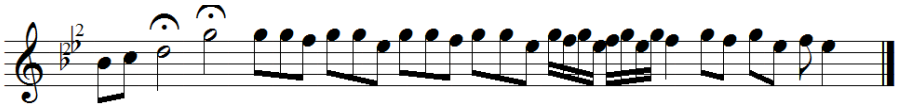

Ara nağmelerden;

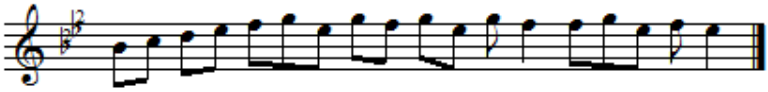

Karar Sese Gelirken;

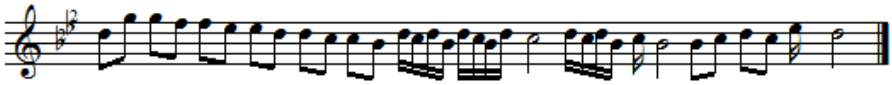

Bununla birlikte bu meşklerde makam, edep ve edebiyat bilgisi ile birlikte ne nota ne de söz ile anlatılamayan yöresel ağız, üslup, tavır, icra sırasındaki vücut ve ruh yapısı da bu vesile ile aktarılmıştır ki bu icra özellikleri Türk müziğinin özüdür.

Nasıl ki güzel bir yemeğin tadı veya bir çiçeğin kokusu sözle anlatılamazsa, özellikle uzun havalardaki yerel duygu, ruh ve ifadelerin mevcut nota yazısı ile aktarılması da sınırlı olacaktır. Fakat bu tür nota çalışmaları yöre müzik kültürü ile ilgili yazılı belge olması açısından önem taşımaktadır. Bununla birlikte, mesela radyolarda özellikle uzun havalardaki başarılı icrası ile bilinen Neriman Altındağ Tüfekçi'nin bu başarısının sırrı da icra edeceği eseri kaynak kişisinden dinleyerek çalışmasından dolayıdır. Meşk yöntemi öğretmeden daha çok öğrenme yani öğrenci merkezli bir yöntem ve eğitimdir. Günümüzde Türk müziğinin konservatuarlarda veya daha değişik kurumlardaki ileri düzey eğitim ve öğretiminde metodik veya çağdaş eğitim-öğretim yöntemleri ile birlikte, gerek birebir usta-çırak ilişkisi içerisinde meşk yolu ile ve gerekse teknolojik imkânları kullanarak daha önceki ustaların kayıtlarını dinleme ve izleme yolu ile öğrenme/öğretme yönteminin bu kurumların misyonları gereği mutlaka kullanılması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

AYANGİL, Ruhi (2014), "XVII. Yüzyılda Türk Musikisi", *Yeni Türkiye/Türk Musikisi Özel Sayısı*, 57, s.468-480.

EKİCİ, Savaş (2009), *Elazığ Harput Müziği*, Ankara: Akçağ Yayınevi.

KUTLUĞ, Yakup Fikret (2000), *Türk Musikisinde Makamlar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

ORANSAY, Gültekin (1971), "Dini Türk Musikisinde 17. Yüzyılda Kullanılmış Makamlar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.19, sy.1, s.75-82.

ÖGEL, Bahaeddin (1991), *Türk Kültür Tarihine Giriş*, c.9, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

TAN, Ali, DOĞRUSÖZ, Nilgün, USLU Recep (2012), *Itri İzleri*, İstanbul: Balat Yayınları.

ÖRNEK NOTA: 1
KAYNAK KİŞİ: Hafız Osman ÖGE - Harput(1892-1975)
KLARİNET KAYNAK KİŞİ: Şükrü CANAYDIN
NOTAYA ALAN: Savaş EKİCİ
DERLEYEN: Plaktan notaya alındı.

NOT:Daha sonraki kuşak ile benzer veya aynı olan nağmeler kırmızı, motifler ise çerçeve içerisinde gösterilmiştir.

ELEZBER-1

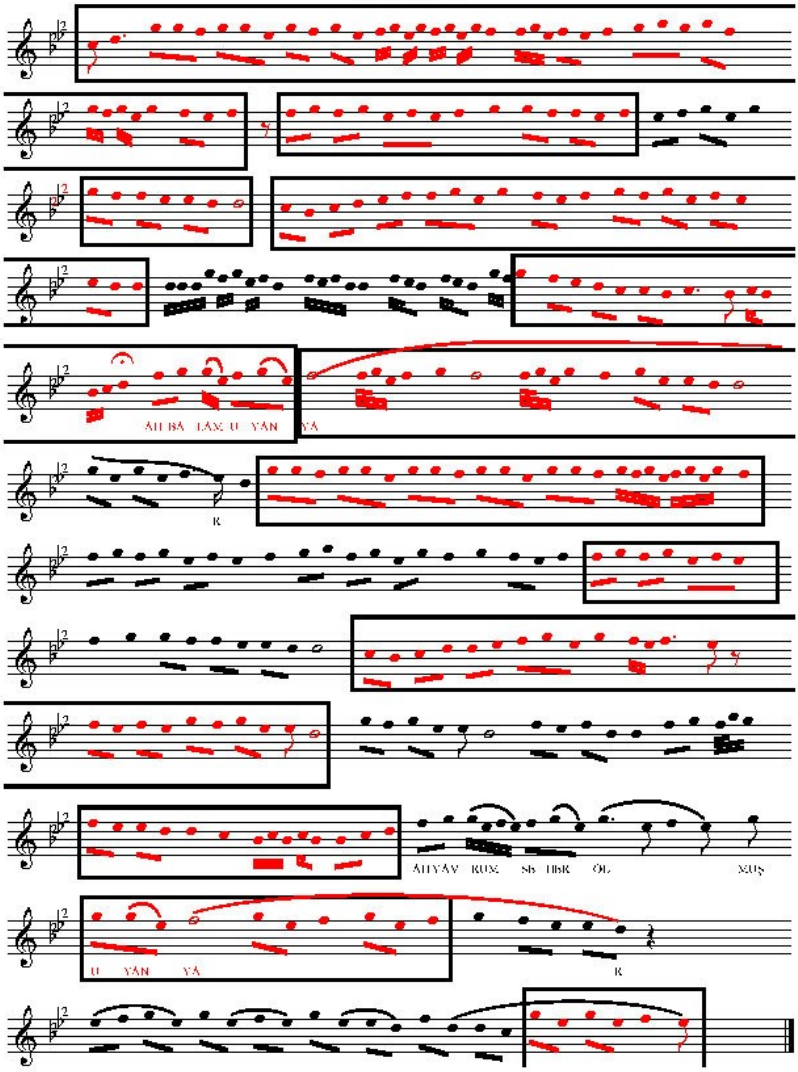

ÖRNEK NOTA:2
KAYNAK KİŞİ: Enver DEMİRBAĞ - Palu(1935-2010)
KLARİNET KAYNAK KİŞİ: Baki YÜKSEL
NOTAYA ALAN: Savaş EKİCİ
DERLEYEN: Plaktan notaya alındı.

NOT: Daha önceki veya sonraki kuşak ile benzer veya aynı olan nağmeler kırmızı, motifler ise çerçeve içerisinde gösterilmiştir.

ELEZBER-2

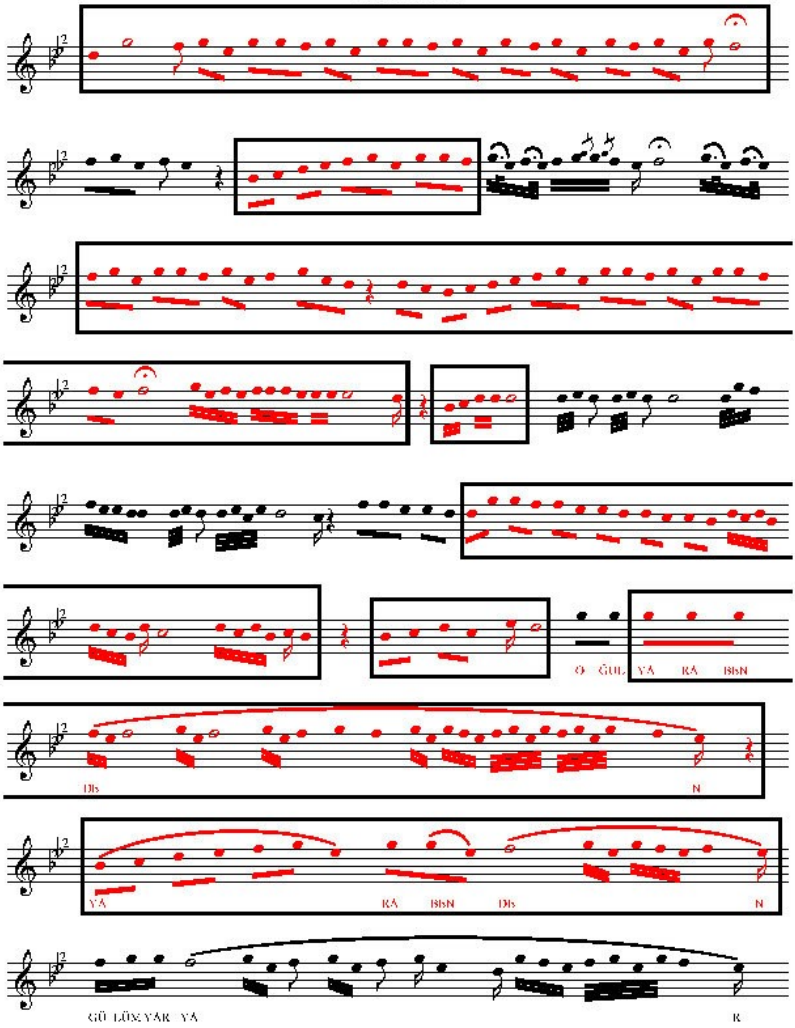

Elezber-2

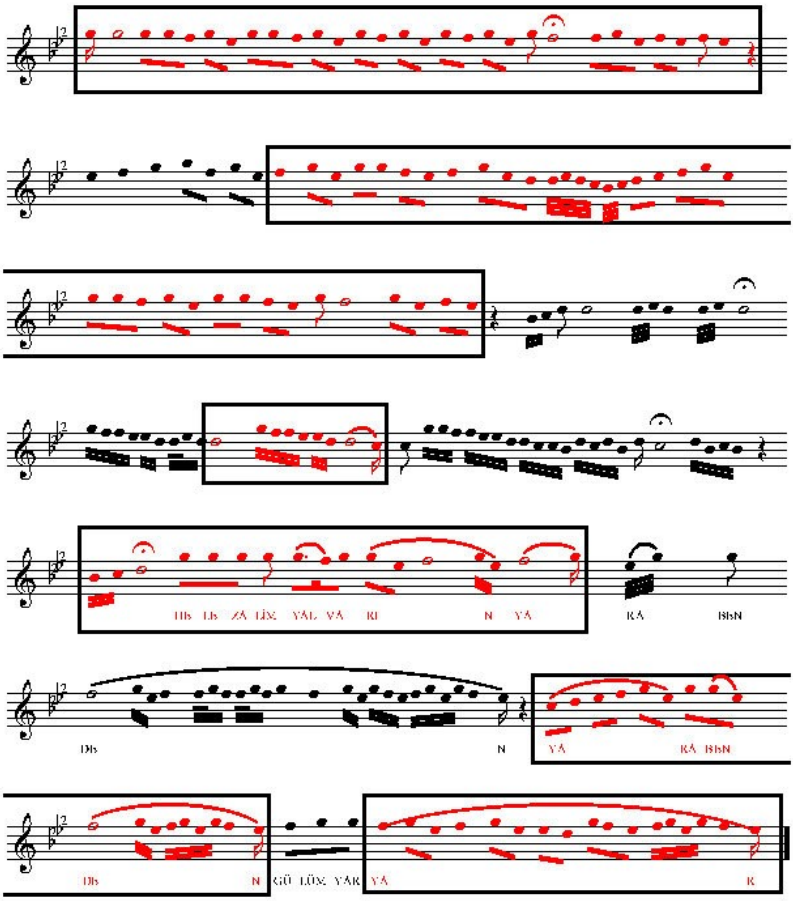

NOT: Gerek klarinet ve gerekse Enver DEMİRBAĞ'ın icrasında Si ve Mi bemol sesleri bir koma basılmaktadır.

ÖRNEK NOTA:3
KAYNAK KİŞİ: Hasan ÖZTÜRK-Elazığ(1962 Doğumlu)
NOTAYA ALAN: Savaş EKİCİ
DERLEYEN: Kasetten notaya alındı.
Saz bölümleri klarinetten notaya alınmıştır.

NOT: Daha önceki veya sonraki kuşak ile benzer veya aynı olan nağmeler kırmızı, motifler ise çerçeve içerisinde gösterilmiştir.

ELEZBER-3

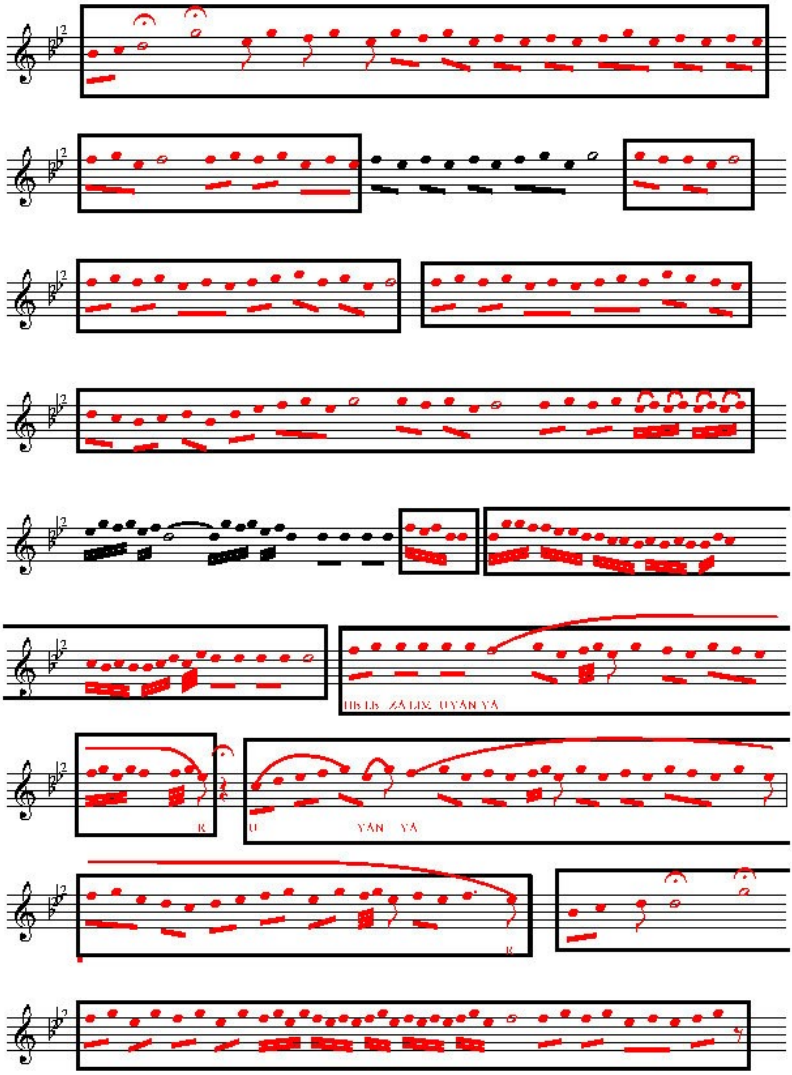

Elezber-3

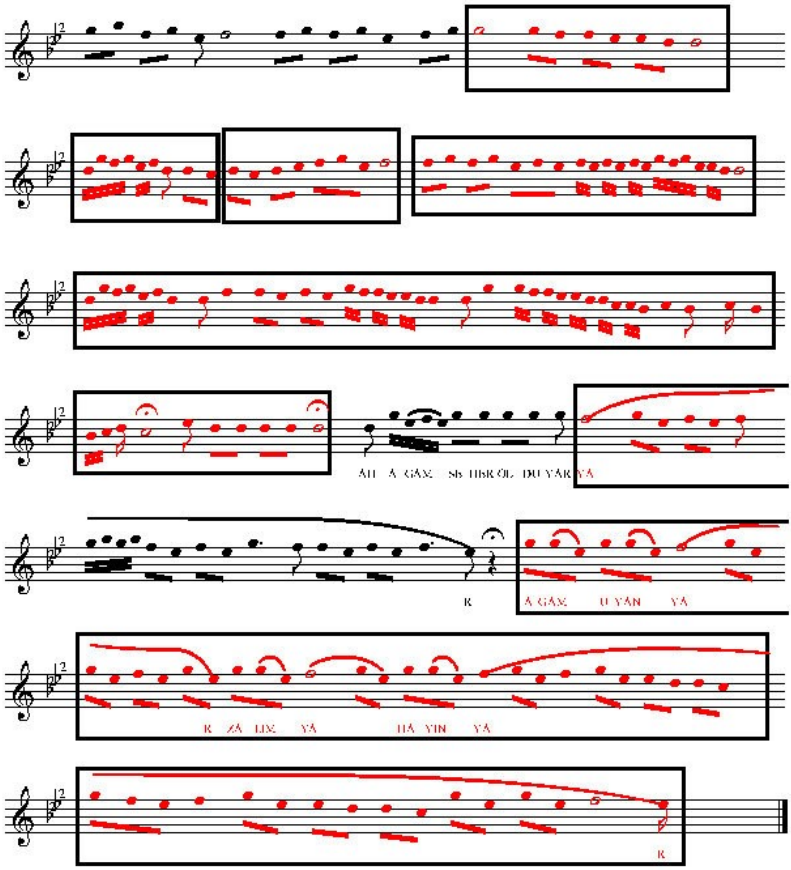

ÖRNEK NOTA: 4
KAYNAK KİŞİ: Osman ASLAN-Elazığ(1993 doğumlu)
NOTAYA ALAN: Savaş EKİCİ
DERLEYEN: Radyo yayınından notaya alındı
Saz bölümleri klarinetten notaya alınmıştır.

NOT:Daha önceki kuşak ile benzer veya aynı olan nağmeler kırmızı, motifler ise çerçeve içerisinde gösterilmiştir.

ELEZBER-4

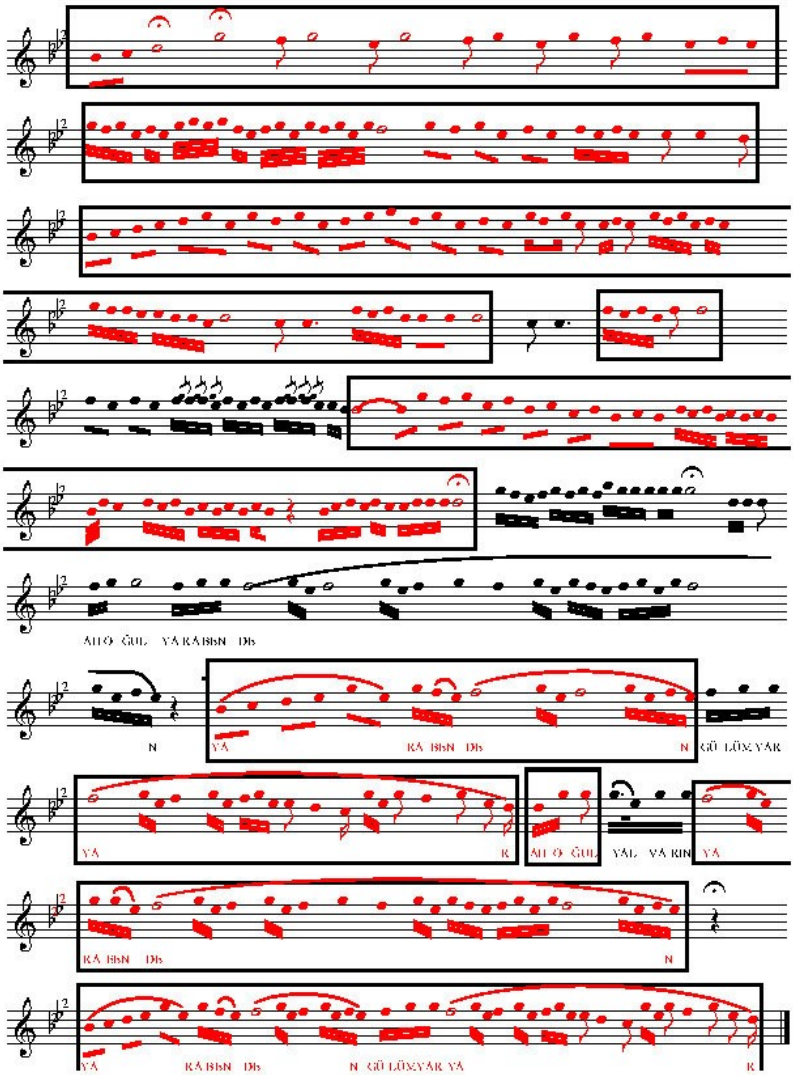

ÇANKIRI MERKEZ VE KÖYLERDEKİ YÂRAN UYGULAMALARININ KARŞILAŞTIRILMASI*

Gökhan EKİM**

Öz

Çankırı Merkez'de ve Çankırı'nın ilçe ve köylerinde gerçekleştirilmekte olan Yâran Toplantıları'na baktığımızda, geleneği incelemek üzere kurgulamış olduğumuz motif yapısına göre mukayese yapmamız mümkündür. Toplantı için Çankırı Merkez'de, ilçe ve köylerde aynı anlama gelecek şekilde Yâran veya Yaren sözcükleri kullanılmaktadır. Toplantı, hem Merkez'de hem de ilçe ve köylerde kış aylarında haftada bir kez, hafta sonuna denk gelen bir günde gerçekleşmektedir. Merkez'de "Yâran" adı verilen topluluk üyelerine, ilçe ve köylerde "Yâran" veya "Yaren" adıyla birlikte, beldelere göre farklılaşacak şekilde, "Erat", "Uşak", "Efrad" isimleri de verilir. Toplantıların kültürel kökenleri ile ilgili olarak Merkez, ilçe ve köylerde ahilik geleneği ile bağlantılar kurulmaktadır. Ancak yapmış olduğumuz araştırmalara göre, beldelerdeki uygulamalar daha çok "delikanlı teşkilatı" uygulamalarının günümüzdeki şekli niteliğindedir. Merkez'de ve beldelerde sonbaharda bir araya gelinerek toplantının yapılmasına karar verilir. Merkez'de gençler, orta yaşlılar ve yaşlılardan oluşan topluluk üyelerinin beldelerde de aynı şekilde oluşturulduğu görülmekle birlikte, bazı köylerde gençlerin ve yaşlıların ayrı topluluklar oluşturarak toplantı düzenlemelerine de rastlanabilmektedir.

Çankırı'da Yâran veya Yaren adıyla anılan, Anadolu'da ve diğer Türk toplulukları arasında da geniş bir coğrafyada yaygın olan ve bizim "Sohbet" adı altında değerlendirmeyi uygun bulduğumuz toplantıların, ortak tarihsel kökene sahip oldukları çeşitli araştırmacılar tarafından ortaya koyulmuştur. Çankırı Merkez'de gerçekleştirilen uygulamalarda, Ahilik ve Orta Asya Türk içtimai yaşamından izlerin görüldüğü, konunun ilgililerinin malumudur. İlçe ve köylerdeki toplantılardaki yapılanmanın izini sürdüğümüzde ise farklı tarihsel yapıların da geleneğin oluşumunda etkin rolü olduğunu görmekteyiz.

---

* Bu bildirinin hazırlanmasında 2009 yılında tamamlamış olduğumuz "Çankırı Yâran Geleneğinin Tarihî Kültürel Kökenleri ve Müzik Uygulamaları" başlıklı yayımlanmamış doktora tezinden (Ekim, 2009) yararlanılmıştır.

** Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Türk Musikisi Devlet Konsevatuvarı, Temel Bilimler Bölümü.

Her ne kadar Orta Asya'dan Anadolu'ya göçün devamında Anadolu'da yerleşme, tutunma ve Türkleştirme başlıkları altında tanımlayabileceğimiz safhalarda, Ahi Teşkilatı'nın ve zaviyelerinin köylere kadar yayılmış olduğu bilinse de, ilçe ve köylerdeki uygulamaların, köylerde yakın döneme kadar asayiş, dayanışma ve düğün gibi organizasyonlarda işleyişi sağlayıp düzenleme gibi işlevleriyle etkin olmuş ve "Delikanlı Teşkilatı", "Gençlik Teşkilatı (ocağı)" (Balaman, 1993: 76-80) gibi adlarla anılmış olan örgütün uzantısında şekillenmiş oldukları akla yakın gelmektedir.

Büyük Selçuklu Devleti'nin Anadolu'yu ele geçirdikten sonra uygulamaya koyduğu sosyal ve idari yapılanmanın içerisinde köylerde vücut bulmuş gençlik teşkilatından bahsedecek olursak, köy gençlerinin, bağlı oldukları "köy kethüdası"nın idaresinde "gençlik ocağı" adı altında teşkilatlandıkları, köyün yaşça büyük ve saygın bir şahsiyeti olan kethüdanın belirlediği "yiğitbaşı"nın da, gençlerin içinden seçilmiş bir yönetici olarak gençlik teşkilatının başına geçtiği, köyün güvenliği, düzenin sağlanması ve korunmasında etkin bir birlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Gençlik teşkilatının da, başlarında bulunan yiğitbaşı, onun üzerindeki kethüda ve onun da bağlı bulunduğu bir ilin bütün köylerini temsil eden "ilbaşı" vasıtasıyla merkezi hükümete bağlı bir oluşum olduğu kaydedilmiştir (Akdağ, 1959: 16-17). Çankırı'nın köylerinde de aynı teşkilatın uzantısındaki yapılanmaların bulunduğu bilinmektedir (Kazmaz, 1985).

Çankırı Merkez'de ve Çankırı'nın ilçe ve köylerinde gerçekleştirilmekte olan Yâran Toplantıları'na baktığımızda, geleneği incelemek üzere kurgulamış olduğumuz motif yapısına göre, aşağıdaki şekilde mukayese yapmamız mümkündür:

Toplantı için Çankırı Merkez'de, ilçe ve köylerde aynı anlama gelecek şekilde Yâran veya Yaren sözcükleri kullanılmaktadır.

Merkez'de "Yâran" adı verilen topluluk üyelerine, ilçe ve köylerde "Yâran" veya "Yaren" adıyla birlikte, beldelere göre farklılaşacak şekilde, "Erat", "Uşak", "Efrad" isimleri de verilir.

Toplantı Merkez'de, ilçe ve köylerde kış aylarında haftada bir kez, hafta sonuna denk gelen bir günde gerçekleşmektedir. Toplantıya başlangıç saati olarak da genelde "yatsı namazı sonrası" ibaresi kullanılmaktadır.

Toplantıların kültürel kökenleri ile ilgili, Merkez'de, ilçe ve köylerde Ahilik geleneği ile ilgili bağlantılar kurulmaktadır. Ancak

yapmış olduğumuz araştırmalara göre beldelerdeki uygulamalar daha çok "Delikanlı Teşkilatı"nın uzantısındaki uygulamaların günümüzdeki şekli niteliğindedir.

Merkez'de ve beldelerde sonbaharda bir araya gelinerek toplantının yapılmasına karar verilir. Toplantı mevsimi başlamadan önce, adına istişare toplantısı da diyebileceğimiz, Merkez'deki adıyla Erfene, beldelerde de rastlanılabilen ortak özelliklerdendir. Merkez'de gençler, orta yaşlılar ve yaşlılardan oluşan topluluk üyelerinin beldelerde de aynı şekilde oluşturulduğu; ancak Bakırlı köyünde görüldüğü gibi gençlerin ve yaşlıların ayrı topluluklar oluşturarak toplantı düzenledikleri de görülmektedir.

Topluluğu oluşturan üye sayısına bakıldığında ise Merkez'de, titizlikle uygulanan yirmi dört kişi kuralının Bakırlı, Ünür, Ildızım, Yeniceköy, Çivi gibi köylerde de uygulandığı; ayrıca Eldivan'da olduğu gibi mahallenin bütün üyelerinin dahil olabildiği, Yapraklı'da ise topluluğa üye olacak kişi sayısı ile ilgili otuz altı üst sınırının uygulandığı görülür.

Toplantının masrafı Merkez'de ve beldelerde üyelerce ortaklaşa karşılanır. Farklılık sadece ortaklaşa masrafı karşılayan kişi sayısındadır.

Topluluğu yöneten kişiler Merkez'de Büyük Başağa, Küçük Başağa ve Reis adı verilen yöneticilerden oluşurken, beldelerde genellikle Büyük Başağa ve Küçük Başağa'dan oluşan ikili yapılanma görülür. Yapraklı'da ve Ünür, Çivi köyleri gibi Merkez'deki uygulamaları model olarak esas alan yerlerde üçüncü yönetici olan Reis de vardır. Yöneticilerin tespiti de Merkez'deki gibi ya sonbaharda topluluğu oluştururken yapılan istişare veya seçimle ya da gerçekleştirilen ilk toplantıda yapılan seçimle belirlenir. Hizmeti sağlamakla görevli çavuş ya da bazı köylerde kahya adıyla anılabilen kişinin belirlenmesi de aynı yöneticilerdeki seçim sürecine uygun bir şekilde olur.

Çankırı Merkez'de Valilik ve Belediye tarafından topluluklara tahsis edilmiş olan Yâran Evleri'nde gerçekleşen toplantılar, beldelerde köy odalarında gerçekleşmektedir. Mekânların ortak özellikleri de sedirler ve üzerindeki minderler, halı yastıklar, duvarlardaki halılarla beraber Yâran geleneği ile ilgili klişeleşmiş sözlerin yer aldığı afişlerdir. Beldelerde katılımcı sayısının daha fazla veya mekanın daha küçük olmasından dolayı, çift sıralı sedirlerin kullanıldığı da görülür. Merkez'deki mekanlarda sembolik eşya veya bölüm olarak adlandırabileceğimiz ocak ve şamdan ile şahnişin denilen müzisyenlerin

oturdukları bölümlere beldelerde genelde rastlanmaz. Eldivan Yeniceköy, Ünür gibi bazı beldelerde müzisyenlerin oturdukları bölümün ayrı olduğu görülebilir; ocak hususiyeti ile ilgili de, Yapraklı'da geçmiş dönemlerde ocağı bulunan mekânlarda Yâran uygulamalarının gerçekleştirildiği kaynaklarda yer almaktadır.

Toplantılarda giyilen kıyafetlere baktığımızda da Çivi, Ünür, Ildızım gibi köylerde Merkez'deki uygulamayla aynı şekilde tek tip kıyafet giyildiği görülür. Gözlemlediğimiz diğer beldelerde gündelik kıyafetlerle toplantılara gelindiği tespit edilmiştir.

Toplantılarda yer alan müzisyenlerin temini beldelerde büyük çoğunlukla, ücret karşılığında bu hizmetin alınması şeklindedir. Dolayısıyla da, müzisyenler Yâran topluluğunun dışında olarak kabul edilirler. Bunun yanında Eldivan'da katıldığımız toplantıdaki müzisyenin aynı zamanda Büyük Başağa'nın oğlu olması, Merkez'deki bazı topluluklarda müzisyenlerin topluluğun içinde kabul edilmesiyle benzerlik gösterir.[1]

Topluluk üyelerinin toplantının gerçekleştirileceği mekana girişleri ve bu esnadaki selamlaşmaları da Merkez'de ve beldelerde benzerlikler göstermektedir. Merkez'de Küçük Başağa'nın sırayla Yâranları karşılaması ve bütün topluluk üyelerinin girişte topluca oturduktan sonra da tek tek selamlaşmaları şeklinde görülen uygulama, beldelerde, içeri ilk giren üye veya üyelerin selamlaması ya da oturduktan sonra ikinci bir selamlaşma olmaması, selamlaşma sırasında selama ek olarak "muhabbetiniz şen ve daim olsun" gibi sözlerin söylenmesi yönleriyle birbirinden ayrılırlar. Bunların yanında, Eldivan gibi formel selamlaşma kalıplarının uygulanmadığı toplantılar da bulunmaktadır.

Merkez'de ve beldelerde oturuş düzeninde belirleyici olan, yaşa göre yapılan sıralanmadır. Farklı olarak, Eldivan Yeniceköy, Ildızım, Maruf gibi gözlemleyebildiğimiz bazı beldelerdeki toplantılarda başağalar üçlü sedirin ortasındaki sedirin ortasında yan yana otururlar. Topluluk üyelerinin oturuş biçimi de Merkez'de ve beldelerde Büyük Başağanın oturuşuyla aynı olmak zorundadır.

Merkez'deki Yâran toplantılarında görülen başlangıçtaki dua, kahve, ikram ve şamdanların üzerindeki mumların yakılması gibi kalıplaşmış motifler beldelerde yapılan uygulamalarda yoktur.

---

[1] Eldivan ilçesinde 21.02.2005 tarihinde gerçekleştirilmiş alan çalışması.

Merkez'de ve beldelerde, toplantılara misafirler de katılır. Başağaların ve ocak sahiplerinin davet edebileceği misafirlerin gelişlerinde kalıplaşmış selamlaşma ve karşılama uygulamalarının yapılması ortak bir özellik olmakla birlikte, farklılık uygulamadaki şekle yöneliktir. Merkez'de ve beldelerde misafirler uğurlanırken "dikkat" çekilir ve "Cezayir Havası" eşliğinde misafirler uğurlanırlar.

Son yirmi yıllık dönemde merkez Yâranını model olarak kabul edip uygulayan beldelerde gerçekleştirilen toplantıların dışında, Merkez ve beldelerdeki Yâran toplantılarında görülebilen en büyük farklılık müzik uygulamalarındadır. Merkez'de repertuarın büyük bir çoğunluğunun mahalli türkü ve oyun havalarından oluşmasına karşılık, beldelerde "Cezayir Havası" ve "Yıldız Oyun Havası" haricinde hiçbir ortak ezgi çalınıp söylenmemektedir.

Merkez'de ve beldelerde, sözlü gelenek ürünlerinden mani, bilmece, tekerleme gibi türler seyirlik oyunların içerisinde örneklenmektedir.

Merkez'de ve beldelerde gerçekleştirilen toplantılarda mahalli oyunların oynanması ile ilgili uygulamalar farklılık göstermektedir. Merkez'de halka şeklinde ve zeybek figürlerini andırır tarzda oynanan oyunlar beldelerde görülmez. Beldelerde zil, kâşık gibi enstrümanların oynama esnasında oyuncular tarafından çalınmaları çok yaygın bir gelenektir.

Toplantıların sonuna doğru yemek yenilmesi de görülebilen ortak uygulamalardandır. Farklılık yemeklerin çeşidindedir.

Kural dışı bir harekette bulunmuş topluluk üyelerinin muhakeme edilmeleri görülebilen ortak uygulamalardandır. Mahkeme sırasında istişare yapılarak karar verilmesi de bir gelenek olarak görülmekle birlikte, Merkez'deki maddî cezalara karşın, beldelerde daha çok bedenî cezalar verilmektedir.

Bir sonraki hafta toplantıya ev sahipliği yapacak kişilere kalıplaşmış bir uygulamayla devir-teslim yapılması, Merkez Yâranını model olarak kabul edip uygulayan köylerin topluluklarının dışında sadece Yapraklı'da gerçekleştirilen toplantılarda görülmektedir. Yapraklı'da yapılan törende söylenen dörtlükler Merkez Yarânından farklı olup "Arap Verme" adıyla anılan zilli maşa ve defin alınıp verilmesi uygulaması da görülmez.

Toplantılarda uyulması gereken kurallar, genelde görgü kuralları başlığı altında düşünülebilecek kurallar olup, Merkez ve beldelerdeki

toplantılarda oturuş düzeni ve biçimiyle ilgili kurallar titizlikle takip edilir. Bunların yanında toplantıya içkili gelmek, Yâran topluluğundan atılmayı gerektirecek bir yasak ve dolayısıyla uyulması gereken kural olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toplantı mekân ve zamanı dışında da yine toplumsal ahlaka ters düşecek hareketlerde bulunmak, Merkez ve beldelerdeki topluluklarca cezalandırılan eylemlerdendir.

Merkez ve beldelerde yöneticiler kendi ocaklarını tek başlarına yakmaktadırlar ve bu toplantılar diğerlerine göre daha görkemli olur. Reis, Küçük Başağa ve Büyük Başağa'nın ocaklarında Reis'ten başlamak üzere yemek çeşitlerinde ve odaların tefrişatında çeşitlerin artırıldığı görülür.

Merkez Yâranı'nda görülen ve günümüzdeki adıyla "Çay Ocağı" denilen Çarşamba günü yapılan toplantılar beldelerde yapılmaz. Merkez'de ve beldelerde toplantı döneminin sonunda, mesire yerlerine ya da tarihi turistik beldelere geziler yapılır.

Üyelerin düğün, cenaze gibi önemli günlerine ve organizasyonlarına topluluk üyeleri gerek Merkez'de gerekse beldelerde topluca katılır ve organizasyonun yükünü taşırlar.

Yâran toplantılarının işlevlerine bakacak olursak, "Folklorun Dört İşlevi" başlığı altında sayabileceğimiz işlevlerin yanı sıra, beldelerde Merkez'den farklı olarak, imece usulü köyün ortak kullanım alanlarının onarılması ya da yapılmasına da ön ayak olunduğu görülmektedir.

Kaynakça

AKDAĞ, Mustafa (1959), *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.

BALAMAN, Ali Rıza (1993), *Gelenekler Töre ve Törenler*, İzmir: Betim Yayınları.

EKİM, Gökhan (2009), *Çankırı Yâran Geleneğinin Tarihî Kültürel Kökenleri ve Müzik Uygulamaları*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

KAZMAZ, Süleyman (1985), "Milli Hukuk ve Folklor", *Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler* (haz. Feyzi Halıcı), s.102-119, Ankara: Konya Kültür ve Turizm Derneği Yayınları.

AHİLİKTEN KAYNAKLANAN BİR GELENEK: KÖY ODALARI VE HANEDAN ODALARI

İsmail ERASLAN*

Öz

Ahilik, 13. yüzyılda kurulan, Türk milletine özgü, sosyo-kültürel bir kurumdur. Çağındaki iktisadi hayatın yanı sıra, mensuplarının sosyal yaşamlarını da düzene koyar, zaviyelerde akşamları yapılan sohbet ve eğlencelerle çalışanları moral olarak desteklerdi. Bu bağlamda Ahiliğin yayıldığı yerlerde kendine özgü bir sohbet geleneği oluşmuştur. Ahiliğin merkezi Kırşehir'de, bu sosyo-kültürel oluşumlar çeşitli biçimlerde gelişmiştir. Bunlardan biri de "Köy ve Hanedan Odası" sohbetleridir. Buralar millî ve manevi değerlerin verildiği bir halk mektebi, problemlerin tartışılıp çözümlendiği danışma/görüşme meclisi, yardımlaşma ve dayanışmanın planlandığı mekânlardı. Günümüze gelindiğinde bu odaların kentleşmenin, ulaşımın ve teknolojik alandaki hızlı değişimlerin neticesinde işlevini tamamladığı görülür.

Bu çalışmada, kaynaklar tarandı ve sahada kaynak kişilerle görüşme metodu kullanıldı. Türk-İslâm değerleriyle şekillenen bu kurumların Ahilikle ilişkisi irdelendi. Yüklendiği kültürel değerlerin, unutulmaması ve gelecek nesillere intikali için kayıt altına alınması amaçlandı. Yalnız bireysel yetişmede değil, toplumsal inşa sürecinde de önemli bir kurum olan bu geleneğin bilinmesi, gelecek nesillerin yetiştirilmesinde toplum hayatına müspet manada etki yapacaktır.

Giriş

Ahilik, İslâm inancı ile Türk örf ve adetlerini kaynaştıran bir düşünce sistemidir. Ahilikte insan, sistemin ortasına oturtulmuş olup her şey onun dünya ve ahiret mutluluğu esas alınarak şekillendirilmiştir (Ekinci, 2008: 19). Ahilik, Türk-İslâm medeniyetinin bir ürünü olarak Anadolu'da ortaya çıkmıştır (Ceylan, 2012: 13). Anadolu'da hızla yayılan Ahilik teşkilatı, şehirlerde olduğu gibi köylerde ve uç bölgelerde de büyük nüfuza sahip olmuştur (TDVİA, 1988: 540). Ahilik Anadolu Selçukluları Devleti'nde ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükselme devrinde yüklendiği sosyal, ahlakî, siyasî görevlerle Anadolu'nun birlik

* Araştırmacı – Yazar, Kırşehir.

ve beraberlik harcına katkı sağlamıştır. Ahilik ilk ilhamını ve ruhunu İslâm halifesi Nasır Lî-dinillah'ın temellerini attığı Fütüvvet teşkilatından alır.

Fütüvvet, Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadislerini kendisine dayanak yapar. Kelime "gençlik, kahramanlık, cömertlik" anlamlarına gelmekle beraber, diğer bir deyişle, "dilencinin veya yardım isteyenlerin geldiğini görünce kaçmamak"tır (TDVİA, 1996: 259). Fütüvvet diğerkâmlık, kendinden feragat etmek demektir. Zira "Fütüvvetin aslı, kulun, sürekli olarak başkalarının hizmetinde olmasıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.) 'Kul Müslüman kardeşinin ihtiyacını gidermeye devam ettikçe, Allah da onun ihtiyacını göndermekte devam eder' buyurmaktadır" (Cevdet, 2008: 48). İslâm felsefesinin Ahilik prensibi olan fütüvvet, sadece kendi dininin mensuplarına kucak açmaz, fütüvvet ehli gayrimüslime de hoşgörüyle yaklaşır; elini ve gönlünü ona da açar. Kuşeyri bu durumu şöyle ifade eder: "Sofrasında yemek yiyen Müslüman kâfir arasında ayrım gözetilmemesi fütüvvetin gereğidir" (Kuşeyri, 2009: 443).

Fütüvvet teşkilatına, hatta İslâm'a girmeden önce de, tarih boyunca Türkler misafirlere hürmette kusur etmemişlerdir. Bu töre asırlarca devam etmiştir. Dede Korkut hikâyelerinin hemen başında Türklerin misafire verdiği değer ve misafir gelmeyen ev "*Oğul, atadan görmeyince sofra çekmez", "Konuğu gelmeyen kara evler yıkılsa yeğ*" sözleriyle tasvir edilir (Schmiede, 2009: 17). Yine Dede Korkut hikâyelerinde dileği olanlar, bir ağzı dualının duasını alabilmek için *"Aç görse doyurur, yalıncak görse giydirir", "tepe gibi et yığdırıp, göl gibi kımız sağdırır"* (Ergin, 2009: 78, 81). Atasözlerimize de giren bu konu şu sözlerle değerlendirilir: *"Misafir on kısmetle gelir birini yer dokuzunu bırakır", "Misafirin ayağı uğurludur", "Misafirin gönlü naziktir"* (Özön, 1956: 224, 225), *"Aç doyuran, aç kalmaz", "Ev sahibi, misafirin hizmetkârıdır" "Konuğa hürmet eyle, eğerçi kâfir de olsa"* (Albayrak, 2009: 90,442, 656). Bu sözleri vicdanında hisseden ev sahipleri misafirlerine ikramda kusur etmezler. Türk milleti konukseverdir; Türk evine gelen misafir güler yüzle karşılanır, dualar, övgüler ve güzel öğütlerle uğurlanır. Bundan dolayı evlerimizin en güzel odasına, "misafir odası" denir.

Kendi nefsini köreltip, ahlâk ve adaleti yaşayıp yaşatmak için çalışan Ahiler, fütüvvetle mayalanmış kişileridir. Ahiler de konukseverdir. Ahilerin konukseverliğini en güzel anlatan İbn-i Battuta'dır. O, İslâm dünyasının meşhur seyyahı ve aynı zamanda dünyanın ilk antropoloğudur (TDVİA, 1999: 362). On dördüncü yüzyıl

manzaralarını günümüze kadar taşıyan Battuta, gezip gördüğü yerleri seyahatnamesinde akıcı üslubu ve canlı tasvirleriyle tarafsız bir şekilde anlatır. Seyahatnamenin tam adı ***"Tuhfetü'n-Nuzzar fi Garaibil Emsal ve'l Acaibül Esfar"***dır (Acayip Seferler ve Garip Misaller Görenlerin Armağanı). Eser ülkemizde "***İbni Battuta Seyahatnamesi***" veya kısaca ***er-Rıhle*** olarak tanınmıştır.

İbn-i Battuta Seyahatnamesi o zamanki İslâm dünyasının ve Anadolu'nun durumunu, Ahi zaviyelerinin işleyişini, kardeşlik anlayışı içinde nasıl çalışıp birlik ve beraberliklerini güçlü kıldıklarını gözler önüne serer. Anadolu topraklarına ayak bastığında Ahilerin misafirperverliğiyle karşılaşan İbn-i Battuta, bu samimi ilgiden büyülenir. Bu zaviyelerde karşılıksız vermek, düşküne, muhtaca, yolcuya, garibe, kimsesize yardımcı olmak; yedirip içirmek, giydirmek gibi Ahilik prensiplerini gözlemleyen Battuta Ahileri gönülden sever. Bundan dolayı her gittiği beldede Ahi zaviyelerini arar ve oralarda konaklar. Hemen hemen misafir olduğu her yerde ayrılacağı sırada üzüntü gözyaşları döken Anadolu Ahilerini unutamaz (TDVİA, 1999: 362, 364).

İbn-i Battuta, ünlü seyahatnamesinde Ahileri tanıtıp toplumla ilgili misyonlarını izah ederken, "***Ahî***"nin "***kardeşim***" demek olduğunu belirtir. Bunların, Anadolu'ya yerleşmiş bulunan Türkmenlerin yaşadıkları her yerde, şehir kasaba ve köylerde bulunduğunu; bunların memleketlerine geleni yabancıları karşılama, onlarla ilgilenme, yiyeceklerini, içeceklerini, yatacaklarını sağlama, onları uğursuz ve edepsizlerin ellerinden kurtarma, şu veya bu sebeple bu yaramazlara katılanları yeryüzünden temizleme gibi mevzularda bunların eş ve emsallerine dünyanın hiçbir yerinde rastlamak mümkün olmadığını belirtmektedir (Cevdet, 2008: 149).

Ahiliğin, bekâr ve sanat sahibi olsun olmasın, toplumdan tecrit edilmiş olan gençlerin kendi aralarında meydana getirdikleri bir topluluk olduğunu; bu topluluğa önder olan kimsenin bir tekke yaptırarak burasını halı, kilim, kandil ve benzeri gerekli eşyalarla donattığını belirtir. Gençlerin gündüzleri geçimlerini sağlayacak kazancı elde etmek üzere çalıştıklarını ve ikindiden sonra, o gün kazandıkları parayla zaviyenin ihtiyaçlarının karşılandığını, gerekli yiyecek ve meyvelerin satın alındığını; eğer o gün kente bir yolcu gelmişse, onu tekkede misafir ettiklerini, ona alınan yiyeceklerden ikram edip, yolcunun ayrılışına kadar bu tutumun sürdüğünü ifade eder. Bir misafir olmasa bile yemek zamanında yine hepsi bir araya gelip topluca yemek yediklerini, yemekten sonra tatlı ve meyve ikram edildiğini, Kur'an

okuduklarını, daha sonra ya şarkı söyleyip raks ettiklerini veya ve ertesi gün işlerine gitmek için oradan ayrıldıklarını anlatır (Cevdet, 2008: 149, 151).

Ahilerden gördüğü sıcak ilgiden dolayı Battuta onlara şöyle dua eder: "*Ben İbn-i Battuta, dünyada bunlardan daha güzel ve daha hayırlı işler yapan kimseler görmedim. Cenab-ı Hak, cömert ve hamiyet sahibi olan, yabancılara şefkat ve merhameti esirgemeyen, misafirlerine iyilikle muamele ederek muhabbet gösteren şu taifeyi daima hayırla mükâfatlandırsın. Allah bütün ahilerden razı olsun. Bilinmelidir ki onlardan her hangi birinin zaviyesine adım atan bir yabancı, en sevdiği yakının yanına gelmiş gibi mutlu ve huzurlu olur"* (İbn-i Battuta: 231).

İbn-i Battuta'nın övgü ile bahsettiği, mükemmelliğini anlata anlata bitiremediği Ahi zaviyeleri yalnız şehir ve kasabalardaki esnaf ve sanatkârları eğitip yetiştirmekle kalmamış Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar uzanmıştı. Hatta Osmanlı coğrafyasının ulaştığı Balkanlar, Azerbaycan ve Kırım'a kadar yayılmıştı. Köylerdeki konuk odaları da Ahiliğin kentlerdeki mekânı olan zaviyelerinin bir uzantısı olarak vazife görüyordu (Çağatay, 1997: 142).

Köy odaları ve hanedan odaları geleneğinin temelini asırlar önce Ahiler atar. Çünkü köy/hanedan odası sahipleri, "*Kalbinizi Allah'a kapınızı yetmiş iki millete açın*" diyen Ahi Evran'ın prensibini kendilerine ilke edinmişlerdir (Köksal, 2007: 22). Anadolu Selçukluları zamanında Ahi Evran-ı Veli'nin öncülüğünü yaptığı Ahilik teşkilatı, kendisinden izler taşıyan köy ve hanedan odalarına ilham vererek bu kurumları canlı tutar. Ulaşımın yaya veya hayvanlarla olduğu, doğru dürüst yolların olmadığı ve motorlu araçların bulunmadığı yıllarda, bu odalar özellikle misafir ağırlamada önemli görevler yüklenirdi. Anadolu köylerinin pek çoğunda kırk elli yıl öncesine kadar 'yaran odası' ve 'misafir odası' adı altında misafirhaneler vardı (Bıyıklı, 2000: 23).

Konuk odalarının her türlü ihtiyacı ekonomik durumu iyi olan aileler tarafından gönüllü olarak karşılanırdı. Köye gelen misafirlerin yeme, içme, konaklama, vb. her türlü hizmetleri buralarda ücretsiz bir şekilde görülürdü. Ulaşım ve haberleşme imkânlarının kısıtlı olduğu dönemlerde, meslekleri gereği seyahat etmek zorunda olanlar için bu odaların önemi büyüktür. Yaran odaları da, tıpkı ahi zaviyeleri gibi eğitimin gelişmesine ve insanlar arasında yardımlaşma ve dayanışma duygusunun yerleşmesine önemli katkılar sağlamıştır. Yaran odalarında, özellikle uzun kış gecelerinde, yapılan toplantılarda köyün ve köylünün sorunları konuşulduğu gibi, dinî ve millî kitaplar okunur, meslekî ve

ahlâkî konuda sohbetler edilirdi. Okula gidecek öğrencinin, askere gidecek gencin, evlenecek kişinin problemleri bu odada masaya yatırılır ve çözülürdü. Yaran odalarının yönetimi, yaranların en yaşlılarından ve herkes tarafından sevilip saygı duyulan '***yaran başı***' adı verilen kişiler tarafından sağlanırdı. Her yaran odasında, yaran başına vekâlet edecek bir de '***odabaşı***' bulunurdu (Bıyıklı, 2000: 24).

Köy odaları, Ahi zaviyelerinin köylerde bulunan birer nüveleridir. İlhamını Ahiliğin fütüvvet ruhundan alan köy odaları yalnızların, gariplerin, yoksulların, dilencilerin, çerçilerin hâsılı her kesimden insanın bir veya birkaç geceliğine kaldıkları sıcak bir yer, oda sahibinin misafirlere nefis ikramları ve tükenmek bilmeyen saygı ve sevgisiyle taçlanan bir mekân, uzun geceleri gönül sohbetleriyle aydınlatan bahtiyarların uğrak yeridir (Eraslan, 2013: 13). Bu odaların sahipleri de tıpkı Ahiler gibi eli, kapsısı, sofrası açık insanlardır. Odası herkese açık insanlara hane sahibi denirdi. Odaya her yerden misafir gelir, konaklardı. Gereken her şey ücretsiz yapılırdı. Hane sahibinin misafirlerden beklediği, sadece bir hayır dua idi. Bütün çabası insanlara hizmet, beklentisi de Allah rızası idi (Erkoç, 2008: 30). Hak rızası için bu mekânları inşa ve idame eden oda sahipleri ile Ahilerin yıllar önce yaptıkları arasında çok da fark yoktur.

Ahmet Hamdi Tanpınar, Beş Şehir adlı eserinde eski yolculukları anlatır: "*Hanlar, kervansaraylar… İşte eski yolculukların sihrini yapan şeyler… Bir kervana katılmak, bir handa gecelemek… Bir gece için tanışmak, ertesi sabah ayrılmak, hayatına bir şey katmak şartıyla görmek… Bin Bir Gece'den Gil Blas'a kadar, eski hikâyeler bu cins tesadüflerle doludur. Onların yolculuğu zengin bir tecrübe haline getirirdi.*" sözleriyle yolculukta uğrak yerleri olan han ve kervansaraylara dikkat çeker (Tanpınar, 1972: 61, 62). Köy odalarında ise misafirin kim olduğuna, nerden gelip nereye gittiğine bakılmaksızın kaldığı sürece gönlü hoş tutulmaya çalışılır. Odaya binek hayvanlarıyla gelen misafirlerin hayvanları ahıra çekilir, yemi, suyu verilir. Bu hizmetler maddi bir beklentiye girmeden Allah rızası için yapılır.

Köy odalarında sadece konaklama olmaz; hatıralar anlatılır, sohbetler edilir, Hz. Ali, Battal Gazi cenkleri okunur. Aksakallılar ilim, irfan, hikmet, edep dersleri vererek insanları aydınlatır. Köyün ve köylünün problemleri bu odada görüşülür. Folklor araştırmacısı Eflatun Cem Güney de aynı tespiti şöyle dile getirir: "*Köyün hali, ahvali burada görüşülüyor; tarla, toprak işleri burada konuşuluyor*" (Güney, 1983: 4). Bu yönüyle köy odaları, sorunların halledildiği bir meclistir. Köy odalarına devam edenler, bilgi ve görgü kurallarını artırarak olgun insan

vasıflarına sahip olur. Böyle kişilere medeni birey gözüyle bakılır ve "meclis adamı" namı verilir. Köylünün toplanma mekânları olan camiye ve köy odalarına gitmeyenler, köylü tarafından hoş karşılanmaz ve dışlanır.

Kırşehir Köy Odaları

Köy odalarının son tanıkları, bir zamanlar devam ettikleri bu mekânları şu sözlerle tanıttılar:

"Köy odaları; güzel ahlakın mayalandığı, adam olmanın öğretildiği, edep dersinin uygulandığı, saygı, sevgi, yardımlaşmanın yaşandığı bir halk mektebiydi" (KŞ-13).

"Köy odalarında güzel sohbetler olurdu. Kaynaşma, dayanışma, yardımlaşma o günlere mahsustu. Misafire hürmette kusur edilmezdi" (KŞ-7).

"Köy odalarının vazifesinin son bulmasıyla yatılı misafirlik de bitti. Misafirlere ettiğim hizmetteki tadı hiçbir şeyde bulamıyorum. O günler ne güzel günlerdi" (KŞ-6).

"Köy odasının yemeklerini yaptım, bulaşıklarını yıkadım. Kirlenen yatak yorganları sık sık yıkardım. Misafire hizmet etmeyi ibadet kabul ederdim" (KŞ-8).

Molla Musa'nın Konağı

2013 yılında yayımlanan bir çalışmamızda, 1960'lı yıllarda Kırşehir ilinin Yağmurlu Büyük Oba köyünde bir asra yakın hizmet veren bir köy odası ile ilgili gözlemlerimizi şöyle aktarmıştık: "Molla Musa'nın Köy Odası", alt katı ahır, üst katı oda olan görkemli, büyük ve güzel bir konak. Yüksek tavanlı, geniş ve ferah odaya girildiğinde, göze ilk takılan sağ tarafta bir buçuk metre yüksekliğinde, iki metre genişliğinde iki tarafı duvarlara dayanan, her tarafı tahtayla kaplanmış, üstü örtük, altı küçük bir kapı genişliğinde açık, "***tahtabaşı***" denilen bir yer olur. Bu tahtabaşının iç kısmına köy odasında yakıt olarak kullanılacak tezek ve odun konur. Bazen tahtabaşı başka amaçlar için de kullanılır. Odanın yaşlılarından biri buranın üzerine bir kaç çocuk çıkarır şiir okuma veya hatiplik yarışması düzenlenir" (Eraslan, 2013: 105).

"Tahtabaşının tam karşısında ise yarım metre yüksekliğinde, iki metrekare genişliğinde, etrafı ağaç işlemeli parmaklıklarla çevrili "***cağ***" diye tabir edilen beton bir zemin var. Burası genelde lavabo vazifesi görür. Bazen de ihtiyaç anında misafirlerin kullanıldığı bir banyo. Cağda içi su dolu güğümler ve testiler bulunur. Oda girişinin sağında, duvara gömülü iki dolap var. İki dolap arası iki, iki buçuk metre kadardır. Yerden yaklaşık bir metre yüksekliğindeki dolabın ahşap kapakları geometrik şekillerle işlenmiş. Dolapların sanatkârı, bu kapakları yaparken sanki sevgisini katmıştı onlara. Ne zaman dolaplara baksam gözümü okşayan bu görüntünün gönlüme ferahlık verdiğini hissederdim. Köy odası, tahminen on on iki metre uzunluğunda, altı yedi metre genişliğinde, üç, üç buçuk metre yüksekliğinde geniş, sade bir konak. Odanın zemini rabıtalı tahta kaplamalı. İnsanların rahatça oturabilmesi için odanın üç tarafı tahta sedirle çevriliydi. Tahta sedir, zeminden kırk santim yüksekliğinde, bir buçuk metre genişliğindeydi. Peykenin üzeri boydan boya kilimler döşeliydi. Onun üzerinde de köylü kadınların göz nuru döktüğü, ince motiflerle işlenmiş, el emeği halı yastık ve minderler var. Oda gayet zarif ve sadeydi. Bu mekânda insanın içi rahatlar. Duvarda devamlı bir gaz lambası aslı durur. Kalın kerpiç duvar içine gömülmüş derin ve geniş iki pencere. Pencerede saksı içinde güller. Ve tam ortada duran bir mangal var. Aksakallılar odanın üst tarafına otururlar, diğer yerleri de gençler doldurdu. Çocukların oturma yeri ise en alt tarafı cağın yanı idi. Uzayan sohbetler, gece yarılarına kadar devam ederdi. Köy halkı yatmak üzere evlerine gidince odada yatılı misafirler kalırdı" (Eraslan, 2013: 105, 106).

Köy odalarında misafir olanlar devlet görevlileri (tahsildar, aşar memuru), çerçiler, dilenciler, gezgin dervişler, seyyar berberler, kalaycılar, sıcak demirciler, bıçak bileyiciler, civar köylerden taziye yahut düğüne gelen köylüler… velhasıl, kapısını çalan herkesti. 1960'lı yılların başında, Kırşehir'in Yağmurlu Büyük Oba köyünde bu şekilde birçok köy odası vardı. Televizyonun ne olduğunun bilinmediği, telefonun olmadığı, motorlu taşıtların yaz günleri hafta başlarında bazen göründüğü, radyonun 350 hanelik köyde bir elin parmaklarının sayısı kadar belki olduğu, elektriğin olmadığı, şebeke suyunun bulunmadığı bir zamandan bahsediyoruz. Köy odasında, dilencilerin günlerce, çerçilerin de haftalarca kaldıkları olurdu da kimse darlanmazdı. Hâneberduş, meczup Hacı Hasan ve akli ve ruhi dengesi bozuk olan Hararetli Yaşar aylarca dedem Molla Musa'nın köy odasında kalırdı (Eraslan, 2013: 56).

Köy odalarının kapısı her gün açık olurdu, ancak en canlı dönemi, kış aylarıdır. Köy odaları kış gecelerinde çocuklar, gençler, yaşlılar, civar

belde ve köylerden gelen misafirlerle dolu olurdu. Odanın müdavimleri erkeklerdi. Kış aylarında tarla, bağ, bahçe işi olmadığından erkekler kadınlara göre daha şanslıydı. Hem dinlenir, hem de köy odalarında hoşça vakit geçirirlerdi. Kışın kadınlar ev işleri, hayvanların bakımı ile uğraşırdı. Her evde bir halı kilim tezgâhı olur, gece geç vakitlere kadar halı kilim dokurlardı (Eraslan, 2013: 57).

Cuma günleri namazdan sonra civar köylerden gelen misafirlere yakın akrabaları ve oda sahipleri ikram ve izzette bulunurdu. Yemek yemeden kimse bir yere gönderilmezdi (Eraslan, 2013: 57).

Dinî bayram günlerinde namazdan sonra cami içinde ve avlusunda bayramlaşmalar olur. Dışarıdan namaz kılmaya gelen insanlara köy odalarında özel ziyafetler verilir. Yemekten sonra herkes yaş durumuna göre odadaki yerlerini alır, ikram edilen kahveler içilir. Sohbetler edilir (Eraslan, 2013: 66). Nişan, düğün gibi törenlerin de icra edildiği köy odaları, otantik, folklorik ve orijinal bir yapıya sahiptir (Eraslan, 2013: 67).

Köy odası hizmetlerinde bulunan fakat görünmeyen kahramanları kadınlardır. Her gün gelen misafirlere üç öğün yemeklerinin hazırlanması ciddi fedakârlık isteyen bir iştir. Hayvanların bakımı, tarla, bağ bahçede çalışma, çocuklarla ilgilenme, temizlik işleri, çamaşır, bulaşık, derken kadınlar erkeklerden çok fazla çalışırlar. Bazen bir gece yarısı oda sahibinin kapısı çalınır. Uykunun en tatlı zamanında kalkılır çıra yakılır. Gelen misafirlerin yatması için evden odaya yatak yorgan götürülür. Misafirlerin hayvanları ahıra çekilir yemleri verilir, yemek pişirilir. Kaplara doldurulan yemekler siniyle misafirlere ikram edilir. Misafire ikram hususunda gece de olsa yüksünmeden hizmet ederler (Eraslan, 2013: 118, 119).

Bir Batılı Araştırmacının Gözüyle Köy Odası

J. E. Pierce, ünlü seyyah İbn-i Battuta'nın seyahatleri gibi araştırma için Anadolu'nun bazı illeri ve köylerini gezer. İbn-i Battuta'dan 629 yıl sonra, 1962 yılındaki Anadolu insanın Ahilik ruhundan gelen misafirperverliğiyle karşılaşır (Demir, 2000: 250).

"J. Pierce bilimsel araştırmasını, ***'Life in a Turkish Village'*** adındaki eserinde toplamıştır. Ankara'da, Georgetown Üniversitesi lisan okulunda görev yaptığı bir sırada Antalya, Bursa, Denizli, Isparta, Geyve, Bilecik, İznik, Bolu, Eskişehir, Çankırı, Kastamonu, Sivas ve Erzurum gibi şehirleri ve buralardaki bazı köyleri dolaşmış. Daha sonra Konya,

Kayseri, Kırşehir, Kırıkkale, Çorum ve yöresinde bulunan köyleri gezmiş, buradaki araştırmaları, yazdığı eserin kaynağını oluşturmuştur. Görüldüğü gibi Pierce, Battuta'nın, Anadolu'da 1333 yılında dolaştığı şehirlerin, birçoğunu gezmiştir.

Pierce dolaştığı köylerde, gördüklerini ifade ederken, O da İbn-i Battuta gibi, örf, adet ve görenek açısından köyler arsında önemli farklar görmemiştir. Pierce de araştırma konusu olan köyleri bizzat gezerek, gördüklerini aktarmaya çalışmıştır. Bunun için Pierce, kitabın giriş bölümünde, Türk kültürünü, batılıların ön yargılı bakış açısıyla değil, Türk kültürünü gerçek yüzüyle vermek ümidinde olduğunu belirtmiştir" (Demir, 2000: 251).

Seçtiği köy Anadolu'nun tam ortasında, Ankara'ya 140, Kırşehir'e 50 km mesafede, Kırşehir ili Kaman ilçesine bağlı, Demirciler (eski adı Hacıpınar) köyüdür. Pierce, antropolojik ve etnografik araştırmasını bu köyde yapar. Sünnet merasimi, ev inşa etme, evlenme ve nişan, yemek pişirme, askere gitme, kurban ve ramazan bayramı, doğum, ölüm adetleri, Türk dili, sosyal hayat, İslâmi hayat tarzı, eğitim, folklor gibi konuları, Demirciler köyünde misafir kaldığı süre içerisinde tetkik ve tespit eder. Bu bilimsel araştırma, Anadolu'da sosyal-antropoloji dalında yapılan ilk çalışmalardan biridir. Pierce, bu önemli tespitleri yanında misafir kaldığı Demirciler köyünde halkın geçim kaynakları, üretim çeşidi, arazinin tarıma elverişlilik durumu, kullandıkları alet ve edevatları, ev yapımında kullanılan malzeme, evin yerleşim alanındaki konumu, ev eşyası, yaşlı genç, kadın ve erkek fertlerin toplumdaki statüsü dâhil, akla gelecek her konuda bilgi vermektedir. Pierce, tetkiklerini, eserinde tarafsız, objektif bir bakış açısıyla değerlendirmiştir. Pierce Osmanlı devrinden bahsetmese de, o devrin kültürel yapısının günümüze ne ölçüde yansıdığına dair bilgi verir. Yöreler arasında, kültür benzerliklerinin tanımlanmasına yardım eder. Pierce, eserinde adı geçen Mahmut'un evinde, kendisine verilen ziyafete yabancı olmasına rağmen başköşeye oturtulduğunu, tüm ikramların önce kendisine ve eşine yapıldığını anlatarak onların misafirperverliğini dile getirir. Mahmut'un köyündeki ihtiyarlar, köylerinde eskiden iki tane köy konuk odası bulunduğunu, bu konuk odalarında yabancıların, yolcuların misafir edilerek onlara yemek ikram edildiğini, hayvanlarına da yem verildiğini, köydeki kaynak kişilerden aldığı bilgileri aynen aktarır. Bu köy konuk odaları, Ahi konuk evlerinin son senelere kadar işlevini sürdürdüğünü göstermiştir. Hâlen Anadolu'da bazı köylerimizde mevcut bulunan bu köy konuk evleri, Anadolu insanı üzerinde Ahi

kültürünün, değişime uğrayarak da olsa, devam ettiğini etkilerinin sürdüğünü gösterir (Demir, 2000: 250, 251, 253).

Hanedan Odaları

2014 yılında yaptığımız bir çalışmamızda, Kırşehir kent merkezindeki varlıklı ailelerin konuklarını ağırladıkları mekânları araştırma fırsatı bulduk. Buralara "konuk odası" veya "misafirhane" adı verilir. Yaz aylarında serin bir bahçede yer alan bu mekânın adı "selâmlık" olur. Ulaşımın yaya veya hayvanlarla yapıldığı yıllarda Kırşehir'in merkezinde, şehrin hayırsever yerli insanlarının kendi imkânlarıyla yaptırdığı evlerinin hemen bitişiğine büyükçe bir oda olurdu. Bu oda evle irtibatı olmayan, misafirleri ağırlamak amacıyla yapılan müstakil bir yerdir. Odaya münhasır ahır ve samanlık da bulunur. Bu odalar, şehir dışından, civar köylerden gelenlerin, hiçbir maddi beklentiye girmeden, sırf Allah rızası için bir veya birkaç geceliğine yatılı misafir olarak ağırlandığı, varsa hayvanlarının yemlendiği yerlerdi.

Bu odalar, Kırşehir'in cömert, hayırsever, güzel ahlaklı, onurlu ve yerli sakinlerinin ihdas ettikleri bir hayır kurumu olduğu için çalışmamızda "hanedan odası" adını verdik. Bu sözü dinlenir oda sahiplerinin tutumları, fikirleri ve aldıkları kararlar insanlar tarafından saygıyla karşılanır. Oda sahipleri, yoksullara ve dertlilere şefkat ve muhabbetle davranmalarıyla herkesin gönlüne giren melek misali insanlardır (Eraslan, 2014: 17).

Tanıkların Dilinden Hanedan Odaları

Yukarıda değindiğimiz çalışmamıza materyal olmak üzere yaşı altmışın üzerinde, Kırşehir'de doğup büyümüş yaşlı kişilerin tanıklığına başvurduk. Kırşehir'in asil ailelerinin bir zamanlar yaşattıkları hanedan odaları günlerini görmüş son tanıkları duygularını şöyle anlattılar: "Kendi atımıza eşeğimize ne veriyorsak misafirlerin hayvanlarına da aynısını verirdik. Rahmetli babamın hayvan bakıcısına ve bana yaptığı şu tembih hâlâ kulağımda çınlar: 'Misafirlerin hayvanlarının arpasını samanını sakın az vermeyin!'. Misafirlerin hayvanlarına bir akşam vakti bir de gece geç vakitte yem verilirdi. Misafirlerin hayvanlarına bile hizmette kusur edilmezdi. Kendi atlarımızı nasıl tımar ediyorsam misafirlerin atlarını da aynı özenle tımar ederdim. Ramazan ayının girmesiyle bizim oda bir başka güzelleşirdi. Çocukluk yıllarımda

mahallemizde cami yoktu. En yakın cami 500-600 metre mesafedeydi. Odaya ücretle imam tutulduğunu duyan mahalle komşularımız akşam namazından sonra odayı doldururlardı. 35-40 kişi olurdu, oda tıklım tıklım dolardı. Ramazan'da mahallenin fakirleri davet edilir, iftar ziyafeti olurdu. Ramazan ayının ilk gününden son gününe kadar mahallede en az on fakire günlük iftar yemeği verilirdi. Çoğu zaman bir sofra almaz ikinci sofra kurulurdu" (KŞ-9).

"Savcılı köylülerinden biri şehre gelir. Akşam olunca gider bir handa yatar. Dedem de bunu duyar ve çok üzülür. Günlerden bir gün bu kişiyle karşılaşınca, 'Oğlum, bizim odamız handan da mı kötüydü? Neden gidip de orada kaldın?' diye sitem eder. Sonra oda sahipleri cömert ve hayırseverdi. Mahalledeki yoksullara muhakkak yardım edilirdi. Herhangi bir mahallenin oda sahibi bir fakire yardım etmez veya yardımda kusur ederse bu hoş karşılanmazdı. 'Falan mahalledeki fakire yardım edilmemiş.' veya 'Oda sahibinin durumu iyi değilmiş.' gibi lâfların sağda solda dolaşması, fukaraya yardım etmeyen veya yardımda kusur eden oda sahibi için onur kırıcı, ağır bir hadise olurdu. Durum böyle olunca da hanedan oda sahipleri, kendi şerefini muhafaza etmek için maiyetindeki fakir fukaraya muhakkak yardımda bulunurdu. Bundan dolayı her mahalledeki fakiri o mahallenin oda sahibi kollar gözetirdi. O yıllarda yolları nafıa(kara yolları) yapmazdı. Eskiden mahallenin yolları, köprüleri, çeşmeleri, camileri mahallenin zenginleri kendi imkânlarıyla yapardı. Her hâli vakti yerinde olanın hayrına yaptırdığı en az bir çeşmesi olurdu. Eskiden hayır işleri günümüze göre daha fazla yapılırdı. O hayırsever, cömert insanlar, övünmeyi hiç sevmezlerdi. Eliyle verdiğini gözüyle görmek istemezlerdi. Hatta yaptıkları hayırlara ismini dahi vermezlerdi. Allah rızası için yaparlardı. O yıllarda anne ve babaya saygı çoktu. Mesela ben babamın ağzından çıkanı Allah'ın emri gibi telakki ederdim" (KŞ-11).

"Doğup büyüdüğüm iki konak ve iki mahalle, Yenice Mahalle ve Dinekbağı ile gençlik yıllarım geldi aklıma. İki dedemin de misafir odası vardı. Biri, Hacı Mahmut dedemin Kümbetaltı'ndaki konağı, diğeri Dinekbağı'ndaki Ahmet (Mahmutoğlu) dedemin konağı. İkisinin de büyük misafir odaları vardı. Köylerden gelip yatılı kalan misafirlerin kimler olduklarını pek hatırlamıyorum. Ancak Mahmut dedemin Dalakçı, Bahçecik, Gümüşkümbet, Seyfe köylerinden gelen, Ahmet dedemin Irmak bucağı köylerinden gelen ahbaplarının bu odalarda yatılı kaldıklarını biliyorum. Burada gönül sohbetleri yapılır, güzel öğütler verilirdi. Misafirlerin ağırlanması, edep dersleriyle hanedan odaları uhrevi bir mekândı bence. Oda sahibi Mahmut dedem, *'Cömert ol dâima,*

bu güzel haslet/ Seni cehennemden kurtarır elbet' diyen şairin sözleriyle vasıflanmış cömert biriydi. Ahmet dedem her yönden mahallenin önderi idi. Bu odalarda çok bulunduğumdan olsa gerek, milli ve manevi değerler onlardan bizlere miras kaldı. Çanakkale kahramanlıklarını, İstiklâl Harbi hatıralarını, Kore'yi, Dersim Harekâtı'nı orada canlı tanıkların ağızlarından dinledim" (KŞ-16).

"Misafirler genellikle gün batımı, akşama yakın gelirlerdi. Fakat gecenin ilerleyen vakitlerinde gelen misafirler de olurdu. Her gelene muhakkak yemek verilirdi. Gecenin bir vaktinde gelen misafire babaannem özene bezene, şikâyet etmeden, yemekler yapardı. Babaannem aslında hasta biriydi. Hiçbir zaman hastalığını bahane etmez, hasta hasta yemek hazırlardı" (KŞ-3).

"Odalarda Peygamber Efendimizin hayatını anlatan kitaplar da okunurdu. Zaten odalarda anlatılanların yüzde seksen beşi, din imandı" (KŞ-4).

"Hanedan odaları hayra ve yardıma matuf olarak kurulan güzel bir kurumdu"(KŞ-5).

"Hanedan odalarında küsler barıştırılır, edep dersleri öğretilirdi"(KŞ-12).

"Odada gece başlayan sohbet geç vakte kadar devam etti. Beni şiddetli bir uyku bastırdı. Ama sohbet de çok hoşuma gidiyordu. Ya uyku ya da sohbet. İkisinden birini tercih etmem gerekiyordu. Bana uykudan daha tatlı gelen sohbeti dinlemeyi tercih ettim. Ayağa kalktım, odanın "cağ" kısmında yüzümü yıkadım ve sohbeti dinlemeye devam ettim" (KŞ-1).

"Çocukluk yıllarımda bizim mahallede cami yoktu. Rahmetli babam her Ramazan ayında kendi kesesinden ücretli bir imam tutar, odada mahalleli namaz kılarlardı. Teravih namazını kılmak için gelen kadınlar da ayrı bir odada imama uyarlardı" (KŞ-2).

"Odanın en altında oturur, gözümü fal taşı gibi açıp kim su isteyecek, ne buyuracak diye tetikte beklerdim. Hizmette, hürmette asla kusur etmezdim. O yıllarda çocuktum. Büyüklerin yanında sesimiz çıkmazdı. Terbiyeyi, edebi buralarda öğrendim" (KŞ-10).

"Geceleri hoşsohbet yaşlıların, yürekleri yumuşatan konuşmalarıyla, bir rahatlama, bir huzur ufkuna doğru kayardı insanın ruhu. Daralanların ve bunalanların teselli kaynağı bu sohbetlerdi" (KŞ-15).

"Rahmetli babam Ramazan ayında cami imamlarına odada iftar ziyafetinde bulunurdu. Odamızda çok hoş ramazan sohbetlerinin yapıldığını hatırlıyorum" (KŞ-14).

Sonuç

Ekonomik ve kültürel hayatımızdaki değişiklikler, motorlu taşıtların çoğalması, karayollarının gelişmesi gibi gelişmeler sayesinde ulaşım kolaylaştı ve konaklama seçenekleri arttı. Haberleşmenin kulaktan kulağa, eğlencenin köye gelen ozanlar sayesinde sözden saza aktarıldığı devirler sona erdi. Telefonun lüks olmaktan çıkması, televizyonun aileleri oturma odalarına hapsetmesiyle aile sohbetleri sona erdi. Böylece kültürel mirasımızın bir parçası olan köylerdeki "köy odaları" ve şehirlerdeki "hanedan odaları" da mazide kaldı.

Köy ve hanedan odası kültürüyle yoğrulan insanların ikbali, idbarı, dertleri, acıları, misafirperverlikleri ve ibret dolu, unutulmaz hatıraları yıllarca dilden dile anlatılırdı. Çoğu zaman güçlünün zayıfı ezdiği, düşenin elinden tutan bulunmadığı, kimsenin kimseyi tanımadığı günümüz dünyasına inat; mazinin hatır, gönül, sevgi, saygı, edep, güzel ahlâk, erdem, fazilet ve imece gibi kavramları bu odalarda öğrenilir, buralarda aynı eğitimi almış insanlar tarafından nesilden nesle yaşatılırdı. Aslında nereden nereye geldiğimizin hatırlanması için, yaşadığımız bugünü, geçmişimizle kıyas etmek için, zaman zaman maziye yolculuklar yapmakta fayda vardır. Çünkü bu bizi başka milletlerden ayıran insani hasletlerimiz ve öz kültürümüzdür. Bir ağacın köklerinin gövdeyi beslemesi gibi, bu kültür de geçmişimizden gelerek geleceğimizi hazırlayacaktır. Şehirlerdeki hanedan odaları ile köylerdeki köy odaları ve buralarda gerçekleştirilen yaren sohbetleri Türk milletine yön veren Ahilik kültürünün birer devamıdır. Bu kültürün, bizi bin yıllar öncesine götüren kültürel değerler silsilesi olarak araştırmaya, yaşamaya ve yaşatmaya değer olduğunu düşünüyoruz. Bu ve benzeri hayır kurumlarının unutulup gitmemesi için anlatılanların kayıt altına alınmasının, diğer yitik kültür miraslarımızın da araştırılması için bir başlangıç olacağı kanısındayız.

Kaynakça

ALBAYRAK, Nurettin (2009), *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, İstanbul: Kapı Yayınları.

BIYIKLI, Yaşar (2000), *Ahilik*, Trabzon: Trabzon Esnaf ve Sanatkârlar Odalar Birliği.

CEYLAN, Kazım (2012), *Ahilik: Türk-İslâm Medeniyetinde Dünyevî ve Uhrevî Sistem*, Kırşehir: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kültür Yayınları.

ÇAĞATAY, Neşet (1997), *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara: TTK Yayınları.

DEMİR, Galip (2000), *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Ahilik*, İstanbul: Ahi Kültürünü Araştırma ve Eğitim Vakfı Yayınları.

EKİNCİ, Yusuf (2008), *Ahilik*, Ankara: Özgün Matbaacılık.

ERASLAN, İsmail (2013), *Bir Ahilik Geleneği Köy Odası Hatıraları*, Kayseri: Kırşehir Belediyesi Kültür-Tarih Yayınları.

ERASLAN, İsmail (2014), *Bir Ahilik Geleneği Kırşehir'deki Hanedan Odaları*, Ankara: Gürler Matbaacılık.

ERGİN, Muharrem (2009), *Dede Korkut Kitabı – 1*, Ankara: TDK Yayınları.

ERKOÇ, Ethem (2008), *Anadolu'da Bir Köy Odası - Hatışoğlu Konağı*, Çorum: Çorum Hâkimiyet Gazetesi Kültür Serisi.

GÜNEY, Eflatun Cem (1983), *Köy Odası*, İstanbul: MEB Yayınları.

İBN-İ BATTUTA (t.y.), *Büyük Dünya Seyahatnamesi* (çev. Ali Murat Güven), İstanbul: Yeni Şafak Kültür Armağanı.

İslâm Ansiklopedisi (1988 -2005), c.1-30, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

KÖKSAL, M. Fatih (2008), *Ahi Evran ve Ahilik*, Kırşehir: Kırşehir Valiliği Kültür Hizmetleri.

KÖKSAL, Mustafa (2007), *Ahilik Kültürünün Dünü Bugünü*, Ankara: Işık Eğitim Kültür Hizmetleri.

KUŞEYRÎ (2009), *Kuşeyrî Risalesi* (çev. Dilaver Selvi), İstanbul: Semerkand Yayınları.

MUALLİM CEVDET (2008), *İslâm Fütüvveti ve Türk Ahiliği – İbni Battuta'ya Zeyl* (çev. Cezair Yarar), İstanbul: İşaret Yayınları.

ÖZÖN, Mustafa Nihat (1956), *Türk Atasözleri*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Rehber Ansiklopedisi (1993), İstanbul: İhlâs Gazetecilik.

SCHMİEDE, H. Achmed (2009), *Kitab-ı Dedem Korkut*, Ankara: TDV Yayınları.

TANPINAR, Ahmet Hamdi (1972), *Beş Şehir*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Kaynak Şahıslar

(KŞ-1) ALTIN, Mehmet: 1943 Kırşehir doğumlu. Öğretmen Okulu Mezunu. Babasının hanedan odasında yaşadıklarını anlattı. (Görüşme tarihi: 15.5.2012)

(KŞ-2) BAHÇECİ, Alattin: 1958 Kırşehir doğumlu. Lise mezunu. Babasının hanedan odasında gördüklerini anlattı.(Görüşme tarihi: (19.7.2013)

(KŞ-3) BAKTIR, Şemsettin: 1927 Kırşehir doğumlu. Üniversite mezunu. Dedesinin hanedan odalarında yaşayıp gördüklerini anlatt.(Görüşme tarihi: 12.2.2013)

(KŞ-4) BEZİRGANOĞLU, Mehmet: 1941 Kırşehir doğumlu. Milli pehlivan. İlkokul mezunu. Dedesinin hanedan odasında görüp işittiklerini anlatı.(23.9.2013)

(KŞ-5) ERSAN, Ertuğrul: 1921 Kırşehir doğumlu. Lise mezunu. Kırşehir'de ilk yerel gazeteyi çıkaran kişi. Katırcıoğullarından. Babasının hanedan odasından unutamadıklarını anlatmıştır.(Görüşme tarihi: 19.9.2013)

(KŞ-6) ERASLAN, Hasan: 1940 Kırşehir İli yağmurlu Büyük Oba Köyü doğumlu. İlkokul mezunu. Dedesi Molla Musa'nın köy odasında görüp işittiklerini anlattı.(Görüşme tarihi: 3.4.2012)

(KŞ-7) ERASLAN, Şaban: 1942 Kırşehir İli Yağmurlu Büyük Oba Köyü doğumlu. İlkokul mezunu. Dedesi Molla Musa'nın köy odasındaki yaşadıklarını anlattı.(Görüşme tarihi: 15.5.2012)

(KŞ-8) ERASLAN, Zeliha: 1933 Kırşehir İli Yağmurlu büyük Oba Köyü doğumlu. İlkokul üçüncü sınıf terk, okuryazar, ev hanımı. Dedesi Molla Musa'nın köy odası hizmetlerini anlattı. (Görüşme tarihi: 23.1.2012)

(KŞ-9) GÖÇEN, Hakkı: 1927 Kırşehir doğumlu. 1984-1989 yıllarında Kırşehir Belediye Başkanlığı yaptı. Üniversite mezunu. Babası Muzaffer Göçen'nin Musabeyoğulları hanedan odasında yaşayıp gördüklerini anlatmıştır.(Görüşme tarihi: 23.7.2013)

(KŞ-10) GÖKBULUT, Osman: 1954 Kırşehir doğumlu. Üniversite mezunu. Müsiroğullarından, basının hanedan odasından yaşadıklarını anlattı.(Görüşme tarihi: 15.8.2013)

(KŞ-11) MAHMUTOĞLU, Mustafa: 1929 Kırşehir doğumlu. Ortaokul mezunu. Babası ve amcasının hanedan odalarında yaşayıp gördüklerini anlattı. (Görüşme tarihi: 10.6.2013)

(KŞ-12) OKATAN, Recep: 1927 Kırşehir doğumlu. Üniversite mezunu, hafız. Softaoğullarından, dedesi Recep Okatan'ın hanedan odasını ve babasından duydukları oda hatıralarını anlattı. (Görüşme tarihi: 18.8.2013)

(KŞ-13) SARI, Mehmet: 1927 Kırşehir İli Yağmurlu Büyük Oba Köyü doğumlu. İlkokul mezunu. 1954, 1959 yılları arası Yağmurlu büyük Oba Köyü muhtarlığını yapmış. Köydeki "Köy Odaları"nı anlattı.(Görüşme tarihi: 12.3.2012)

(KŞ-14) SELAMOĞLU, Akif: 1943 Kırşehir doğumlu. Lise mezunu. Dedesinin hanedan odasında yaşayıp gördüklerini anlatmıştır.(Görüşme tarihi: 28.10.2013)

(KŞ-15) SEYFELİ, Erol: 1941 Kırşehir doğumlu. Üniversite mezunu. Amcası Seyfelioğlu Hacı Mahmut'un hanedan odasında yaşayıp gördüklerini anlatmıştır. (Görüşme tarihi: 12.10.2013)

(KŞ-16) SEYFELİ, Mahmut: 1955 Kırşehir doğumlu. Üniversite mezunu. Seyfelioğlu Hacı Mahmut'un ve Mahmutoğlu Ahmet'in torunu, dedelerinin hanedan odalarında yaşayıp gördüklerini anlatmıştır. (Görüşme tarihi: 01.10.2013)

AZERBAYCAN'DA HALK ŞİİRİ MECİSLERİ VE BİR SOHBET GELENEĞİ OLARAK MEYHANA

Mehmet KARAASLAN*

Öz

Türk dünyasının hemen her yerinde şiir ve musiki etrafında şekillenen sohbet veya sohbet-i yaran meclislerinden söz etmek mümkündür. Sohbet meclisini oluşturan sosyolojik yapının niteliğine ve meclisin toplandığı dönemin umumi şartlarına göre bu meclislerin muhtevasının farklılaşabildiğini de söylemek gerekir. Türk dünyası sohbet geleneğinin Azerbaycan sahasında kendisini var etme biçimlerinden birisi "Meyhana" meclisleridir. Meyhana söyleme geleneğinin 19. yüzyılın sonlarından itibaren isimleri günümüze kadar gelmiş önemli temsilcilerinin bulunduğu ve başta düğünler olmak üzere çok çeşitli halk eğlencelerinde meyhanacıların meclisin başköşesini tuttukları bilinmektedir.

Bu bildiride Meyhana türünün 1920-1940 yılları arasında Sovyet rejiminin bir propaganda aracı olarak kullanılmasından, 1940 sonrası Azerbaycan'ın bağımsız bir devlet olarak kendini kabul ettirdiği 1990'lara kadar yasaklandığı ve kapalı meclislerde gizli biçimde icra edildiği dönemlere kadar geçirdiği değişim ve dönüşüme değinilmektedir. 1990 sonrası kitle iletişim araçlarının da etkisiyle kendisini yeniden güçlü bir biçimde topluma kabul ettiren Meyhana söyleme geleneği ve meyhananın günümüzdeki icra bağlamları da ele alınmaktadır. Bildiride Meyhana geleneği performans teori temelinde analiz edilmeye çalışılmakta ve türe asıl rengini veren dinleyici etkileşimi de bu bağlamda incelenmektedir.

Giriş

Hacıyeva tarafından yazılmış "Folklor ve Tasavvuf Edebiyatı Sözlüğü"nde Meyhana kelimesinin aslen Farsça olduğu, şarap içilen veya şarap satılan yer manasına geldiği ifade edildikten sonra folklor terminolojisi içerisinde ne anlama geldiği şöyle ifade edilmiştir:

Azerbaycan halk edebiyatında bir türdür. Bedaheten denilen bazen hicvedici bazen gülüş doğuran şiir. Meyhana'da iyi niyetli eleştirinin, halk mizahının ve hazırcevaplığının belirleyici nitelikler

* Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

olarak değerlendirilmesi mümkündür. Meyhanaların bir ritim eşliğinde bazen de musiki olmaksızın söylenen hicivli şiirler olduğu, insanların zayıf ve eksik yönlerini toplumdaki eksiklikleri, adaletsizlikleri hatta geçim sıkıntısından genel siyasi meselelere kadar pek çok şeyin bu şiirlere konu olabileceği ifade edilmiştir (Hacıyeva-Rıhtım, 2009: 215).

Azerbaycan sözlü ve yazılı geleneğindeki deyişme tipli şiir biçimleri eski Türk şiir yarışlarından kaynaklanmaktadır. Mahmut Kaşgarlı'nın "Divânu Lügati't-Türk" kitabında böyle şiir yarışı manasındaki kelimenin "iziş" olduğu gösterilmiştir. Aynı kaynakta bir adamın başka biri ile şiirleşmesi anlamında "izişti" söylendiği yazıyor. Eski Türk şiirinde "aytıs/aytış" şiirleşme biçimleri kullanılmıştır ki bunlar tedricen "aytışma" (deyişme) gibi gelenekle devam etmiştir. Birçok Türk halklarının geleneğinde "aytış" şiir şekli gibi de kullanılmaktadır. Şimdi Türkiye'de "deyişme" anlamında "atışma" kullanılıyor ki bu da aynı "aytışma" ile ilişkilidir ve onun sözlü edebiyattaki değişik şeklidir (Sayılov, 2011: 121).

Âşık sanatından önce de deyişme biçiminde olan şiirlere rastlayabiliyoruz. Mahmut Kaşgarlı'nın "Divânu Lügati't-Türk" eserinde "kış ile yazın deyişmesi"ne adanmış dört mısralı şiir örnekleri verilmiştir. Üslubundan ve deyim tarzından daha çok halk şiirini hatırlatan bu örneklerde her iki taraf (yaz ve kış) kendisini övüyor ve karşı tarafı kötülüyor. Bundan sonra ister eski Türk edebiyatında isterse de ortaçağ Azerbaycan edebiyatında deyişme türlerine rastlıyoruz. Fuzûlî'nin "Sohbetul-esmar" (Meyvelerin sohbeti) eserinde de meyvelerin arasında deyişme sunulmuştur.

Azerbaycan âşık edebiyatında daha yaygın olan deyişmenin bir kaç aşaması vardır. İlk aşama "davet", ikinci aşama "harbe-zorba", üçüncü aşama âşıkların becerilerini gösteren "ayak vermek" aşamasıdır. Dördüncü aşama "gıfılbend"dir (Hacıyeva-Rıhtım, 2009: 42). Türk âşık edebiyatında ise deyişmenin başka bir türü de atışmadır. Atışma âşıklar arasında yapılan şiir söyleme yarışlarında birinin okuduğu dörtlüğe veya beyte başka bir aşığın aynı vezin ve ayakla cevap vermesi demektir. Âşıklık geleneğinde en çok hüner isteyen, büyük ustalık talep eden bölüm olmakla aşığın saz ve söz meydanına cesaretle atılmasıdır. Prof. Umay Günay'a göre Doğu Anadolu'da yaşayan âşıkların karşılaşmaları şu aşamalardan oluşuyor: Beğenme (hoşlama), hatırlama, tekellüm. Tekellüm ise 8 guruba ayrılıyor: ayak açma, öğütleme, bağlama, muamma, sicilleme, yalanlama, taşlama veya takılma, tüketmece, uğurlama vb. (Günay, 1993: 46).

Materyal ve Yöntem

Azerbaycan halk şiiri içerisinde özel bir türün adı olan Meyhana, aynı zamanda bu şiirin söylendiği sohbet meclislerini de karşılamak için kullanılmaktadır. Bu bildiride önce Meyhana türü çeşitli kaynaklardan derlenen bilgilerle tanımlanmış, türün tarihsel gelişimi ve önemli temsilcileri hakkında bilgi verilmiştir. Meyhana konusunda yapılmış olan ilmi çalışmaların sınırlı olduğu ve meyhana türünü bedihe olarak adlandırmanın daha doğru olduğunu düşünen ilim adamlarının varlığı yapılan kaynak taramasında dikkat çekmiştir. Bu bağlamda türün adlandırılmasına ilişkin tartışmalara da kısaca değinilmiştir.

Daha sonra Azerbaycan sahasında türün günümüzdeki icra örnekleri üzerinde durulmuş ve altı farklı ortamda yapılan meyhana icraları deşifre edilerek türün icra töresine ilişkin hususiyetleri de ele alacak biçimde performans teori paradigmaları çerçevesinde analiz edilmeye çalışılmıştır. Günümüzde yaşayan önemli meyhanacılarla yapılmış mülakatlara da yer verilen çalışma ile son yirmi yılda adeta yeniden canlanan bu kadim sohbet geleneğinin Türkiye'deki halkbilimcilere tanıtılması ve yapılacak başkaca çalışmalar için öncü bir nitelik taşıması amaçlanmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Meyhanaların daha çok eğlence meclislerinde bir araya gelen şairler tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Âşık atışmalarına benzer bir üslupla birden fazla meyhanacının şiir söylediği meclislerde Meyhana söylenir. Âşık edebiyatında Türkiye Türkçesinde atışma olarak adlandırılan Azerbaycan Türkçesinde ise "deyişme" veya "herbe- zorba" olarak ifade edilen tür ile meyhana arasında belli ölçüde bir benzerlik ve münasebet olmakla birlikte Meyhanacıların çırtma ve kaval adı verilen ritim sazlarla şiir söylemeleri bakımından âşık atışmalarından ayrıldığı söylenebilir. Her iki türde de hazırcevaplığın ve eleştirinin ön planda olmasına rağmen meyhana müzik bilgisi ve derinliği bakımından âşık edebiyatına göre daha sathidir. Âşık atışmalarındaki "ayak açmak" yahut "ayak vermek" olgusuna benzer biçimde Meyhana şiirinde de "kafiye tutmak" vardır.

Halkın şenlik ve eğlencelerinde özellikle düğünlerinde Meyhana'nın nasıl söylendiğine dair "Köhne Bakı" adlı kitaptan şu bilgiler derlenmiştir: Adamlar dağıldıktan sonra düğün sahibinin yakın akrabaları samimi arkadaşları düğüne katılan şair meşrepli kimseleri

meydana çekerek meclisin ortasında durdurur ve eline bir kaval (deften biraz daha büyük bir ritim saz) verirlerdi. Bazen kavalı başka bir kişinin de çaldığı olurdu. Böyle meyhana söyleyenler tek değil iki nefer olmalıydılar. Bunlar birbirleriyle deyişmeliydiler. Okudukları şiirin nakaratı meclise toplananlar tarafından yüksek sesle beraberce tekrarlanmalıydı (Efəndiyev, 1992: 200).

Meyhana türünün günümüzde daha ziyade Bakü ve etrafındaki köylerde söylendiğini ifade eden Hacıyeva, Prof. Dr. Muharrem Kasımlı'nın bu geleneğinin köklerini tekkelerdeki sofi merasimlerine kadar dayandırdığını ifade etmiştir. Konuyla ilgili Kasımlı şunları söylemiştir:

"Halk arasında yaygınlaşmış olan Meyhana şiir biçimi, hiç şüphesiz ki uzun zaman tarikatın hizmetine dayanmıştır. Meyhana'nın kendine has bir avaz ve makamla okunması ve bir tür coşkunla söylenmesi ondan bir vasıta gibi tekke merasimlerinde faydalanıldığını göstermektedir. Çok üzüntü vericidir ki önceleri esasen sufi metinlerinden olan meyhanalar sonraları kaba sosyolojinin tesiriyle öz mazmun istikametini kaybetmiş ve hayli basitleşerek bayağılaşmıştır. Şiirin adının "meyhana" kalması ve icra şeklinden halen tarihi semantik mahiyetin izlerini taşıdığını söylemek mümkündür (Qasımlı: 69).

19. ve 20. asırlarda söylendiği bilinen Meyhana türünün bilinen en eski temsilcisi 20. yüzyılın başlarında yaşamış olan Aliağa Vahit'tir. Elağa Vahid (İskenderov), 15.10.1895 tarihinde, Bakü'de, bir marangoz ailesinin çocuğu olarak dünyaya geldi. Babasının adı Mehemmedgulu'dur. Daha küçük yaşlarda ana babasını kaybetmiş, tütün fabrikasında işçi, marangoz yanında çırak olarak çalışmıştır. 1914-1915 yıllarından itibaren "Basiret", "İgbal", "Tereqqi", "Babayi Emir" gibi dergi ve gazetelerde boy göstermeye başlamıştır. Mizahi yazılarını, gazel, meyhana ve kısa hikâyelerini "İgbal", "Zehmet", "Bayrağ-ı Edalet", "Besiret", "Tuti", "Mezeli" gibi gazete ve dergilerde yayınlatmıştır.

Vahid'in üslubundaki mizah ve lirizm, 1920 Nisan ihtilalinden sonra da devam eder. Şair; "Kommünist", "Maarif ve Medeniyyet", "Şerg Qadmı", "Yeni Yol", "Genç İşçi" ve benzeri yayın organlarında sık sık görülmeye başlar, İkinci Dünya Savaşının ağır yıllarında, propaganda komitelerinde yer alarak köy köy, fabrika fabrika dolaşır ve halkı faşizmle mücadeleye çağırır. 1928-1936 yıllarında "Kommünist" gazetesi redaktörlüğünde edebi işçi, Azerbaycan Devlet Neşriyatında musahhih olarak çalışır, sanat faaliyetine ömrünün sonuna kadar devam eder. Klasik Azerbaycan edebiyatından Nizami, Haqani, Feleki ve Nevai

şiirlerinden tercümeler yapar. 1959 yılının ekim ayından sonra emekliye ayrılır ve "Emek igidliyine göre" madalyası ile taltif edilir. 1965 yılının 30 Eylül'ünde, Bakü'de vefat etmiş, "Fehri Hiyaban"da defin edilmiştir.

Aliağa Vahit'e ait bir gazeli burada örnek olması bakımından vermekte fayda görüyoruz:

Könlüm yene bülbül kimi şeydayi-vetendir,
Mecnun eden aşiqleri Leylayi-vetendir.

Yüzlerle gözel aşiqi olsam da men, amma
Qelbim yene de aşiqi-sevdayi-vetendir.

Dünyaya gözellik veren, elbette, Güneşdir,
Ondan da gözel helqe tecellayi-vetendir.

Qoymaz bu müqeddes yere bigane tohunsun,
Her kes ki, sedaqetlidir, ebnayi-vetendir.

Te'rifi-behişt eylemesin helqime heç kes,
Cennet de, behişt de bize sehrayi vetendir.

Vahid, ele zenn eyle ki, men Yusifi-esrem,
Me'şuqe mene eşqi Züleyhayi-vetendir.

Meyhana türü hakkında Rus kaynaklarında da bilgi bulunmuştur. Özellikle Aliağa Vahit gibi türün bilinen ilk önemli isminin Sovyet Rejiminin fikirlerini yayacak biçimde sanatını icra ettiği üzerinde duran bu değerlendirmede; Meyhana'nın rap türüyle benzerliğine dikkat çekilmektedir. Köklerinin tasavvuf gelenekleriyle ilişkisi üzerinde durulmakla birlikte özellikle Abşeron yarım adasında (Bakü civarı) türün halen en yaygın şiir söyleme geleneklerinden birisi olduğu üzerinde durulmuştur. Batıdaki rap türünden farklı olarak meyhananın en az iki kişiyle karşılıklı olarak ve irticalen söylendiği de aynı kaynakta ifade edilmiştir. Meyhanalarda konu seçiminin serbest olduğu, konuyu seçen ilk şairin dört beş yarım mısralık bir şiir söylediğini, ikincinin ise onun ritmini kaybetmeden ona cevap verdiğini yine aynı kaynaktan öğrenmekteyiz (http://my-baku.ru/kultura).

Yetenekli meyhanacılar; para, araba, ev, kadınlar, iş, Karabağ meselesi gibi her konuda meyhana söyleyebilmektedir. Önemli olan

konu seçiminden ziyade seçilmiş olan konuyu ritme ve kafiyeye uygun bir biçimde söyleyebilmektir. Bazen saatlerce sürebilen Meyhanalarda dil sokağın dilidir. Bu itibarla argodan, küfürlü ve müstehcen ifadelerden yararlanmaktan meyhanacıların çekinmediği gözlenmiştir. Meyhana söyleyebilmek Allah vergisi bir yetenektir. Ancak bu istidata sahip olan kişi çok kısa bir sürede ortadaki konuyla alakalı bir cevap hazırlayabilir.

Eski dönemlerde söylenen eleştirel şiirlerin kaydedilmesine kimsenin cesaret edememesi sebebiyle geçmişten günümüze gelen türe ait çok az örnek olduğu da ifade edilmiştir. Pek çoğu önemli isimlere açık hakaretler de içerdiği için çoğu meyhana metinlerinin ve şairlerinin unutulduğu bilinmektedir. Özellikle 1940'lı yıllardan sonra, Sovyet sistemi tarafından yasaklanan ve halk arasında rejim karşıtı fikirlerin yayılmasına elverişli bir araç olarak görüldüğü için tehlikeli sayılan meyhana türünün, Sovyet sisteminin çökmesiyle birlikte 1990'lardan sonra yeni bir döneme girdiği söylenebilir. Haydar Aliyev tarafından Meyhana'nın övülmesi ve kıyıda köşede kalıp unutulmuş meyhana sanatkârlarına devlet takdirinin ulaşmasının ardından televizyonlarda Meyhana yarışmalarının tertip edilmesiyle tür, son yirmi yıl içerisinde yeni bir popülerleşme sürecine girmiştir. Türün bilinen en eski ve önemli ismi olan Aliağa Vahit (Aliağa İskenderov)'dan sonra şu an Agasalim Salimov, Hacı Kerim, Namıq Mena, Balasadık Aslanov, Perviz, Namıq Garaçurlu, Mehman Ahmedli gibi isimler yaşayan en önemli meyhanacılar olarak zikredilebilir.

Meyhanacıların geneli tarafından yaşayan en önemli meyhana üstadı olarak görülen Hacı Kerim meyhana geleneğine dair şu tespitlerde bulunmaktadır:

"*Bu eski sanat, yani meyhana gitgide gençleşmektedir. Bugün gençler çoğunlukla bu sanata sahiplenmek istiyor. Ancak bir mesele var... Meyhana söyleyebilmek bir Allah vergisidir ve bu da her insana nasip olmuyor. O zaman soru doğuyor: peki neden 25-30 yıl önce bu Allah vergisi 5-10 kişiye nasip oluyordu, şimdi ise bu rakam yüzü aşıyor? Allahın fikri mi değişti? ... Aslına bakarsanız şimdi de yetenek sahibi olanların sayısı o dönemdekiler kadardır, fakat şimdi meşhurlaşma kolay olduğu için nereye baksanız bir meyhanacı görüyorsunuz. O zamanlar böyle değildi*".

Kerimov Meyhana türünün gençler arasında neden bu kadar yaygın hale geldiğine ise şu cevabı vermiştir:

"*Başlıca sebep meşhurlaşma isteğidir. Fakat düşünmüyorlar bu şöhret onlara nasıl bedel ödetecek. Ben 1985'te 21 yaşımdayken beni neredeyse Azerbaycan'ın yarısı tanıyordu. O zamanlar ne TV programlarımız vardı ne de yarışmalar. Demek ki meşhur olmak için bunlar şart değil. Yani gerçek bir yeteneğin varsa herkes tarafından tanınabilir ve sevilebilirsin. Bugünün avantajları vardır. Fakat bunlar, gerçek sanatın ve sanatçının gelişimine emek harcamalıdır. Gerçek yetenekli insanlar bir az utangaç olurlar. Belki de yetenek utangaçlıkla, heya ile bir doğuluyor. Bir sürü yetenekli insan tanıyorum, evinde oturuyor, dışarı çıkmıyor, düşünüyor ki hiç kimseye gerekli değil. İşte tam da bu insanları halk karşısına çıkarmak lazımdır. Meşhur bir laf vardır, diyor ki yetenekli insanlara yardımcı olun, yeteneksizler zaten kendilerine bir yol açacaklardır*".

Kaynak kişimiz kendisinin nasıl meyhanacı olarak şöhret bulduğunu ise şu sözlerle ifade etmiştir:

"*Ben ilk kez "Ozan" programına katılmıştım. O zaman Sovyet rejimi hüküm sürüyordu. Meyhanacılara "kulak" gibi bakıyordular. Ama bunlar artık unutulmak üzereydi ve demokrasi kuvvetleri iş başındaydı. Bu dönemde meyhana için küçük bir ışık görüldü, TV imkânları sağlandı, daha sonra konserler için yol açtılar. 1991 yılının kışında güzel sanatçımız, Azerbaycan'ın ilk şovmeni Korkmaz Alili meyhana yarışması ilanı verdi. O yarışmanın seçimlerinde 34 kişi vardı ve içlerinden 6 meyhanacı seçildi. Seçilenlerden biri de bendim. O zamanlar "sms" yoktu, bize büyük üstadlar puan veriyordu. Ağamirze, Elçin, Meşhedi Baba, Vügar, Vahid Gadim ve ben seçildik. Bunlardan sadece Vahid Gadim Keşle köyündendi, geriye kalanlar hepimiz Maştağalıyız. Sonrasında mart ayında Bakü Devlet Sirki'nin binasında meyhanacıların konseri yapıldı. Bu meyhananın ilk şovuydu. İnsan elinden yer yoktu. Sirk'in binası 2200 kişi oturumuna sahipti, o konsere ise 4000'ne yakın seyirci gelmişti. Ben ilk defa böyle bir muhteşemlikle karşı karşıyaydım. 1995 yılında Aliağa Vahid'in doğum günüyle alakalı anım konseri yapıldı. Rahmetli Cumhurbaşkanımız Haydar Aliyev de oradaydı. Meyhanacılardan ise Ağaselim Çıldak, Ağamirze ve ben katılmıştık. Konser bittikten sonra Cumhurbaşkanımız sahnenin perde arkasına gelip konsere katılan sanatçılarla görüştü. Orada Haydar Aliyev'in tek bir sözü meyhananın kaderini belirledi. Üstadımız Ağaselim Çıldak'a bakarak şöyle söyledi: "Ağaselim, çok sağ ol ki bu güne kadar bu sanatı yaşatmışsın. Meyhana çok iyi bir türdür, onu koruyun, saklayın ve gelecek nesillere armağan edin*" (Mehman Ahmedli mülakatı video kaydı, https://www.youtube.com/watch?v=kjl05kCZteE).

Kerimov, Meyhana türüyle alakalı yapılan çalışmalara ve yazılan kitaplara ilişkin de şunları söylemiştir:

"*Balasadıg'ın yazarlığı ile ilk kez "Meyhanalar" kitabı çıktı. İkinci böyle bir kitabı Rehman İmamaliyev adında bir gazeteciye yaptırttı. Vesselam! Sadece iki kitab yazıldı. O kitaplar sadece o dönem için değerliydi, meyhanamız o kitaplarla sanki en yüksek değerini kazanmıştı. Bu dönem içinse o kitapların hiç bir anlamı yok. Çünkü birincisi o kitaplarda çok ciddi yazı hataları vardı. İkincisi ise kitaptaki meyhanalar çoğunlukla ağızlarla yazılmıştı. Bundan başka bugün meyhananın geldiği aşamadan ötürü de onun yeniden analiz edilmesine ihtiyacı vardır*".

Meyhananın Bakü ağzıyla söylendiği ve bunun Meyhananın niteliğini düşürdüğüne ilişkin mütalaalara da Kerimov şöyle yanıt vermiştir:

"*Evet, bizde meyhana ağızla, Bakü ağzıyla söyleniyor ancak bunun yeni kuşaklarla değişmesi mümkündür. Sadece kendini buna mecbur etmelisin. Bizim bir dilimiz var ve onun da kendi kuralları mevcut. Sanatından, işinden asılı olmayarak herkes bu kurallara uymak zorundadır. Bakın bu kurallara uyulmaması nasıl ciddi problemler doğuruyor: Şimdi mesela, Kazak âşıkları kendi ağızlarıyla şarkı söylüyor. Şahsen ben çoğu zaman onların ne okuduklarını, ne söylediklerini anlayamıyorum. Gerek ki ben Kazaklı ya da Tovuzlu olayım ki o ağızla söylenen şarkıyı anlayabileyim. Ve ben Bakü ağızıyla meyhana söylüyorum, Kazak'ta yaşayan kardeşimiz de benim ağızımı anlayamıyor*".

Meyhanacıların türün kökenine ve çıkış yerine ilişkin çok farklı değerlendirmelerde bulundukları yapılan kaynak taramasından anlaşılmaktadır. Ancak türün genel olarak Bakü dolaylarında yaygın olduğu da bilinmektedir. Kerimov Meyhana türünü ve diğer türleri Azerbaycan'ın muhtelif bölgeleriyle özdeşleştirmiş ve kendi köyünü Meyhananın çıkış yeri olarak göstermiştir. Konuyla ilgili kaynak kişinin değerlendirmeleri şu şekildedir:

"*Meyhana Bakü'ye, Abşeron'a mahsus bir türdür. Benim kendi araştırmalarıma göre meyhananın kökeni Maştağa köyünden gelmektedir. İlk meyhana Maştağa'da söylenmiştir. Sonra yavaş yavaş başka köylere yayılmıştır. Bakü'den âşık çıkmadığı gibi başka yerlerden de meyhanacı çıkamaz. Meyhanadan kesinlikle Bakü kokusu gelmelidir. Azerbaycan'nın her yerinde olan örf ve adetler bize azizdir. Bakü'ye meyhana, Batı bölgesine âşık, Karabağ'a muğam, Şirvan'a bunların hepsi aittir. Karabağ'da muğam var, ses var, söz ve saz yok, Bakü'de muğam ve söz var, saz yok, Gence'den Batı'ya doğru bölgelerde saz ve söz var,*

muğam yok. Tek bir yer Şirvan'dır ki bunların her üçü orada var ve çok yüksek gelişmiştir".

Aliağa Vahid ve Hacı Kerim'den sonra bu çalışmada meyhana türünü anlamak için üzerinde duracağımız bir diğer isim de Mehman Ahmedli'dir. Ahmedli, 2007 yılında ANS adlı televizyon kanalında yapılan ve birincinin seyircilerin kısa mesajlarıyla belirlendiği meyhana yarışmasında ikinci olan bir meyhanacıdır. O, böylelikle ömrünü verdiği bu işte ülke genelinde sevgi ve takdir kazanmış, söylediği kimi meyhanalar Azerbaycan'ın önemli müzisyenleri ve ses sanatçıları tarafından bestelenerek icra edilmiştir. Ahmedli aynı zamanda meyhanaya gönül veren gençleri yetiştiren bir mektep gibi de çalışmalarını sürdürmekte, bilgisini ve birikimini sonraki nesillere aktarmayı bir mesuliyet olarak kabul etmektedir. Ahmetli'nin sanatsal kabiliyetine ilişkin değerlendirmeler yapan şair arkadaşlarının mütalaalarının satır aralarından meyhana türünün mahiyetine dair ilginç bilgiler edinmek mümkündür. Aşağıdaki değerlendirmeler de bize türe ilişkin sanatsal çerçeve hakkında fikir vermektedir:

"*Şairin şairliği onun tebine, ilhamına bağlıdır. Bir şaire meyhana söyletirsin bir gün zayıf söyler bir gün güçlü söyler, bu onun o anki durumuyla alakalıdır. Mehman'sa öyle bir şair ki ne zaman konuştursan kendi formunda, olması gereken gibi meyhana söyleyebiliyor. Şiirde redif adında bir kavram vardır. Her zaman tekrarlanan bir kelimedir. Meyhana söyleyenler oluşturduğu cümlede redife dikkat ederler ve anlatılan her konu gelip sonda redife bağlanır, redifle alakalı olur. Bir meyhanada Mehman'ın şöyle bir sözü vardır: Kafiyesi, "Ben bu işi derde deva bilmirem" olan bir meyhanada Mehman: "Bilirem hayata bel bağlamak olmaz/ Darü fena marü fena bilmirem" demiştir. Genelde "darü fena" lafı fani dünya, gidi dünya anlamında kullanılır. Mehman burda kendisini bu sözüyle olduğu gibi anlatmaya çalışmış. Yani önemli olan şu ki biliyorum hayata bel bağlanmaz, gerisi beni alakadar etmez. Darü fena marü fena lafını da bu anlamda söylemiştir. "Mehman'nın birçok öğrencileri var. Çok eziyet çekip, çok uğraşlar sergileyip bu güne kadar gelmiştir ve bundan sonrası için de öğrencilerine yol açmaktadır, kendi bilgilerini onlara aşılamaktadır. Edebiyatta en önemli olan ne söylendiği değil nasıl söylendiği meselesidir. Mehman sözün nasıl söylenileceğini meyhanalarında çok iyi sergiliyor. O bu teknikten çok iyi yararlanıyor, en önemlisi ise şu ki o bunu az bir zamanda rakip lafını bitirene kadar hafızasında hazırlıyor*" (Hacı Azer Sani (şair) mülakatı video kaydı, https://www.youtube.com/watch?v=kjl05kCZteE).

Bir başka şair Hacı Alemdar Mahir'in Mehman hakkındaki şu sözlerinden meyhana şairliği bakımından usta çırak ilişkisinin önemini ve Allah vergisi kabul edilen şairlik yeteneğinin meyhana söylemek için de ne derece kıymetli olduğunu çıkarmak mümkündür:

"*Allah-u Teâla insanların arasından özel olanları seçti, onlara ilham verdi, teb verdi ve onlar da bu konuşma anlayışını belli bir çerçeveye sokarak şiir yaratmaya başladılar ve bu süreç git gide edebiyatın var oluşuna neden oldu. Edebiyat bilimi yarandıktan sonra şiir de onun içinde gelişti, birçok kollara ayrıldı. Ümumiyetle şair sözünü doğaçlama söyler eğer gerçek şair ise. Ve bu doğaçlama söz söylemek de bize ulularımızdan, büyüklerimizden kalma... Bana göre iki tür meyhanacı vardır. Birisi fıtrattan gelen ilhamla söz söyleyendir. Diğeri sonradan oluşan ve ömrü az süren bir ilhamla söz söyleyendir. Hacı Mehman'ın kendi yeteneği az önce söylediğim o fıtrattan gelen yetenektir. Mehman gibi meyhana söyleyen şairler Azerbaycan'da parmakla sayılacak kadardır. Ben onda başkalarında görmediğim özellikler görüyorum. Onun en çok beğendiğim özelliği hiç kimseye karşı kıskançlık duymamasıdır*".

Hacı Arif ise meyhana türünün Azerbaycan edebiyatı içerisindeki yerini şu sözlerle değerlendirmiştir:

"*Mehman üzerinde "Bugün Azerbaycan edebiyatında meyhananın özel yeri olduğu bir gerçektir. Meyhananın sözlü edebiyattan geldiğini ele alırsak onun halkın yarattığını düşünürsek gerek ki onun da kendi liderleri olsun. Yani o önemli yükleri çiyinlerine alanlar, o sorumluluğu üzerine alanlar. Bizim dostumuz, kardeşimiz Hacı Mehman'ın bu hususta büyük rolü var. Hacı Mehman tartışmasız bu sanatda bir liderdir. Mehman söz ile çok ince reftar ediyor, onu incitmiyor, ezmiyor, kıymetini biliyor. Her sanatın kendine özel bir taktiği vardır. O incelikleri anlamadan bir başarıya ulaşmak mümkünsüzdür. Mehman nadir meyhanacılardan birisidir ki o incelikleri elinde tutabiliyor*" (Hacı Arif mülakatı video kaydı, https://www.youtube.com/watch?v=kjl05kCZteE).

Etrafına toplanan öğrencileri Ahmetli'nin bir temsilcisine dönüşmüştür. Ahmetli'nin yetiştirdiği öğrencilerin bugün meyhana yarışmalarında başarılar kazandığı bilinmektedir. Meyhananın usta çırak ilişkisiyle nesilden nesle geçtiğini göstermesi bakımından Şair İlgar Fehmi tarafından yapılan şu değerlendirmeleri de burada zikretmeyi uygun görüyoruz:

"*Meyhana öyle bir sanattır ki düzenli olarak bir yere toplanıp meyhana söyleyerek kendini geliştirmen gerekir. Bu Ahmetli'de 10-15 yıl öncesinden başlamış bir düzendir. Mehman'ın öğrencileri düzenli olarak*

Ahmetli'de toplanarak meyhana ile alakalı çalışmalar yapmaktadır. Günümüzde de birçok meşhur meyhanacılar Ahmetli'den çıkmıştır. Ahmetli artık bir okul rolünü oynuyor. Kafiyelerde düzenlemeler, söz oyunları Mehman'ın meyhanaya getirdiği yeniliklerdir" (İlgar Fehmi mülakatı video kaydı, https://www.youtube.com/watch?v=kjl05kCZteE).

Meyhana meclislerinde türü temsil eden önemli isimlere ilişkin daha kapsamlı bilgiler vermenin bu çalışmanın sınırlarını zorlayacağı düşünüldüğünden bundan sonra kayda alınmış bazı meyhana meclislerinin deşifreleri üzerinden değerlendirmeler yapmanın uygun olacağını düşünüyoruz. Bu bağlamda ele alınacak olan ilk meyhana meclisi bir sünnet düğünüdür.

Cavidan'ın küçük düğünü adıyla kaydedilmiş bu meyhanaya, Mehman Ahmedli, Elshen Hezer, Elekber Yasamalli ve Perviz Bulbule katılmıştır. Ağcabedi şehrinde düzenlenen toya Elekber: "Biz bu günü gözleyirdik haçandır, Balaca beyimizin adı Cavidandır" mısralarıyla kafiye tutturarak başlamış, girişte dünyanın bir imtihan olduğunu ifade eden mısralara yer vermiştir:

Bağbanın işi bağdan keçir,
Dost solumdan gələndə sağdan keçir,
Hər evlənən insan sınağdan keçir,
Həyatda hər insan sınağdan keçir,
Həyat özü bir sınağdı imtahandı
Pərviz bu günü gözlüyürdü haçandan.

Aa sənə demirəm haqdan nahağa gəlginen
Müşfiq sende arada marağa gəlginen
Dayı Müşfiq səndə qabağa gəl
Meyxananın özü bidənə nişandı
Meyxananın özüdə bir nişandı
Balaca bəyimizin adı Cavidandı
Balaca bəyimizin adı Cavidandı.

Perviz bir oğlandı bulunmaz dengi
Allah verip ona evlat payı
Hasan dayı Etibar, Qüdret dayı
Pervize ağsaqqalı qocamandı
Küçük Beyimizin adı Cavidandı
Biz bu günü gözlüyürdük haçandı.

Bahçıvanın işi bağdan geçiyor,

Dost solumdan gelince sağdan geçiyor,
Her evlenen insan denemeye geçiyor,
Hayatta her insan denemeye geçiyor,
Yaşamın kendisi bir sınağdı imtahandı
Perviz bugünü bekliyordu ne zamandır.

Aa sənə demirəm haqdan nahağa gəlginen
Müşfiq sende arada marağa gəlginen
Dayı Müşfiq səndə qabağa gəl
Meyxananın özü bidənə nişandı
Meyxananın özüdə bir nişandı.
Balaca bəyimizin adı Cavidandı
Balaca bəyimizin adı Cavidandı.

Pərviz bir oğlandı tapılmaz tayı.
Allah verib ona övlad payı
Həsən dayı Etibar, Qüdret dayı
Pərvize ağsaqqalı qocamandı
Balaca bəyimizin adı Cavidan
Biz bu günü gözlüyürdük haçandı.

Yaklaşık yirmi dakikalık bu ilk meyhanada son iki mısra aynı kalmak kaydıyla genelde altılı dizelerle şiirler söylenmiş ve toya katılan önemli kişilerin pek çoğu isim isim şiirin içerisine katılarak onurlandırılmıştır. Sonra kafiyenin değiştiğini ve "Eğer görmüsense nahak görmüsen" şeklinde bu sefer daha ziyade son mısraı aynı kalan beşkoşma biçiminde meyhane söylendiği gözlemlenmiştir. Bu ikinci kafiyede şairlerin Azerbaycan'daki bölgeler, meyhana ustaları ve kendi aralarındaki rekabeti tema edinen şiirler söylediği gözlemlenmiştir.

Nəvaxt özüvü məndən qabağ görmüsən
əgər görmüsənsə naxağ görmüsən.
Aa dəymə uşaqların qəstinə .
Nə var nə durmusan bunun qəstinə
Olub keçən gəlmə bunun üstünə
Nevaxt özüvü benden qabağ görmüşsün
Eğer gormusense naxağ görmüsən.
Aa algınlığı çocukların qəstinə etmez tabi
Ne var ne durmusan bunun qəstinə
Olup geçen gelme bunun üstüne
Hacının özündə önündə uşaq görmüsən?

Meyxananın hələ məndə bəndi var
Gözləyin hələ bu şairlərin fəndi var
Ağcəbədinin Qarabudaq kəndi var
Sən Əhmədlidə qarabudaq görmüsən
Nə vaxt belə keyfi damağ görmüsən?

Hacının özünde önünde çocuklar görmüşsün

Meyxananın hala bende bendi var
Bekleyin hele bu şairlerin hamlesi var
Ağcəbədinin Karabudak köyü var.
Sən Əhmədlidə Karabudak görmüşsün
Ne zaman böyle keyfi damağ görmüşsün

Pek çok başka meyhana meclisinde rastladığımız üzere birbirlerini iğnelerken sözün Karabağ'a geldiği dizeler de dikkat çekmektedir:

Bunlar mənimlə görüşüb şəhid olub
Mübariz gedib döyüşə şəhid olub
Sənsə yuxunda Qarabağ görərsən.
Sən diyəsən bir iki qonaq görmüsən
Ona görədə özüvü qoçaq görmüsən

Bunlar benimle buluşup şehit olup
Mübariz gidip savaşa şehit olup
Sense rüyanda Karabağ görərsən.
Sən diyəsən bir iki misafir görmüşsün
Ona görede özüvü şık görmüşsün

Deşifre edip analiz etmeye çalıştığımız bir diğer meyhana kaydı günümüz meyhanacıları arasında son derece önemli yere sahip iki Namık (Namık Karaçukurlu ve Namık Mena) arasındaki bir meyhanadır. "Ne goymuşsan özünü dağın başına sen/ Gözle Uçar dağ altında galarsan dizeleriyle kafiyesi tutulan ve yaklaşık yarım saat süren bu meyhanada şairlerin her biri kırka yakın dörtlük söylemişlerdir. Bu mecliste dikkat çekici olan şey Karaçukurlu'nun kafiyeyi biraz değiştirerek "özünü gözle dağ altında kalarsan" biçiminde söylemesidir. Meclisin başından itibaren devam eden bu farklı söyleyiş meyhananın sonlarına doğru Mena'nın da zaman zaman "özünü gözle dağ altında kalarsan" şeklinde kendi tuttuğu kafiyeyi biraz farklılaştırmasına sebebiyet vermiştir.

Bu meyhanada ve diğer pek çoğunda şairlerin birbirlerine karşı eleştirilerini yoğunlaştırdıkları ve tansiyonun bir parça yükseldiği durumlarda birbirlerine cinsel imalar içeren dörtlüklerle sataştıkları görülmektedir. Yaklaşık seksen dörtlükten oluşan bu meyhanada her iki taraf da karşısındakinin kendisine göre daha zayıf olduğunu göstermek bakımından muhataplarına "sanki kadınmış gibi" seslenmektedirler. Hatta bazen bu muhayyel kadınla evlenmek onu "evlerinin kadını" yapmak istemektedirler. Dinleyiciler açısından şaşkınlık verici bir durum olmayan bu husus esasen Azerbaycan sahasında günlük hayatta çok kullanılan bir iğneleme ya da alay metodu olarak değerlendirilmektedir.

Nizami Remzi ve Ağaselim Cildaq gibi eski ustaların isminin şiirlerde tartışma konusu olarak pek çok yerde geçtiği bu meyhanada yine bir kıtada Qarabağ ve Taşnak kavramlarının geçtiği gözlemlenmiştir. Bu meyhanadan seçilmiş bentler şöyledir (Ne goymusan özünü dağın başına sen /Gözle uçar dağ altında kalarsan):

NAMİQ MƏNA
Bir gün səndə ölüb gedərsən gora
Bu qafiyə ilə səni salaram tora
Yaxşı şair güvənməz sponsora
Yırtıqsan yamaq altında qalarsan

Bir gün sende ölüp gidersen toprağa
Bu kafiye ile seni salarım ağa
İyi şair güvenmez sponsora
Fıtıksın yamak altında kalırsın

NAMİQ QARAÇUXURLU
Yanaqların saralmasa solmasa
Namiq ölüb cavan yaşda qalmasa
Elə sənində sponsorun olmasa
Kəntdə oyuncaq altında qalarsan

Yanakların saralmasa solmasa
Namık ölse genc yaşta kalmasa
Seninde sponsorun olmasa
Köyde oyuncak altında kalırsın

NAMİQ MƏNA
Bu milçəyi mənəm yarıya çıxardan

Ağ sifətini çevirib qaraya çıxardan
Ağasəlimdi səni araya çıxardan
Ağasəlim Çıldaq altında qalarsan
Gözləsən Çıldaq altında qalarsan

Bu sineği benim yarıya çıkartan
Beyaz yüzünu siyaha çıkartan
Ağaselimdir seni aramıza çıkartan
Ağaselim Çıldak altından kalırsın
Beklesen Çıldak altında kalırsın

NAMIK KARAÇUKURLU
Sənin kimi kəlmə dilənmirəm mən
Sənə ömür boyu güvənmirəm mən
Vapşe Ağasəlimi bəyənmirəm mən
Sən onun çılpaq altında qalarsan

Senin gibi kelime dilenmiyorum ben
Sana ömür boyu güvenmiyorum ben
Genellikle Agaselimi beyenmiyorum ben
Sen onun çıplak altında kalırsın

NAMİQ MƏNA
İstəmirəm səni ilan tək çalım mən
Və yaxud da səsini içinə salım mən
Hə de ginən səni alım alım mən
Bir dənə hə de ginən alım mən
Çöllərdə barmaq altında qalarsan

İstemiyorum sana yılan gibi sokum ben
Veyahutda sesini içine saliyim ben
Evet de seni alayım ben
Bir defa evet de seni alıyım ben
Sokakta parmak altında kalırsın

NAMIK KARAÇUKURLU
Bu məni ərə almaq istəyir necə
Bunun başını gedin eləyin mualicə
Mənə ərə gəlsən kəbab yeyib gecə
Səhərdə qaymaq altında qalarsan

Bu benimle evlenmek istiyor nasıl
Bunun kafasını gidin tedavi yaptırın
Benimle evlensen kebap yiyip gece
Yarında kaymak altında kalırsın

NAMİQ MƏNA
Bunun mənlə deməyə çatmır yaşı
Başda qoşmuşam gic işdəmir başı
Nizami Rəmzinin gəldi qardaşı
Sən lal ol qonaq altında qalarsan

Bunun benimle söylemeye yetmiyor yaşı
Çalışmıyor bunun kafası
Nizami Remzinin geldi kardeşi
Sen lal ol konuk altında kalırsın

NAMİQ QARAÇUXURLU
Nizami söyləyib xeyli kəlami
İndi gəlib cavanların məqami
Ölməsə yenidən gəlsə Nizami
Sirkə sarmısaq altında qalarsan

Nizami söylemiş çok kelamı
Şimdi gelmiş genclerin zamanı
Ölmese yeninden gelirse Nizami
Sirke sarmısak altında kalırsın

Balabey, Cavid, Gulağa, Perviz, Mahir ve Elşen'in beraber söyledikleri bir başka meyhanadan aşağıda seçilmiş bazı kıtalar, ortamın ve seyirci katkısının meyhanacılar için ne derece ilham verici olduğunu göstermek bakımından önemlidir. Giriş kısmındaki eleştiri yahut sataşma içermeyen kıtalardan sıkılan Gulağa eğer böyle devam ederlerse seyircinin sıkılıp birazdan Hatuba adındaki Hint müziğini dinlemeye geçeceğini söylüyor ve ortamdakileri daha sert atışmaya davet ediyor. Daha sonra Namık ve Mehman üstadlara sataşıldığı, cinsel imalarla karşı tarafın tezyif edildiği, Hz. Ali'nin isminin zikredildiği dini niteliği de olan bazı kıtalarla meyhananın sürdüğü görülmektedir:

Elşen
Budur mene gardaş gibi hörmetin
Yahşi dosta hemişe olur dikketim

Kiminen harda düşür menim söhbetim
Gedirem gedirem gediremgedirem dadibe

Bunun Bana Kardeş Gibi Saygısı
İyi Dosta Hep Oluyor Dikkatim
Kiminle Oluyor Benim Sohbetim
Gidiyorum Gidiyorum Sonuna Kadar

Balabey
Bu sevginen mehebbetin vardadi
Bir kız gördüm ayaklarım torladı
Ağa bu gızın göresen evi hardadı
Gedirem gedirem gedirem gedirem dadiba

Bu Sevgimin Muhabbeti Vardadı
Bir Kız Gördüm Ayaklarım Torladı
Birader Bu Kızın Evi Nerdedir
Gidiyorum Gidiyorum Sonuna Kadar

Mahir
Öysün senma heybere burda kalmışam
Kim ne satubdur men de gedip almışam
Bahma inanki ay Balabey gocalmışam
Gedirem gedirem gedirem gedirem dadiba
Gedirem gedirem gedirem gedirem dadiba
……
Kim Ne Satıyor Bende onu Alıyorum
Sanma ki Balabey Ben Yaşlanmışım
Gidiyorum Gidiyorum Sonuna Kadar
Gidiyorum Gidiyorum Sonuna Kadar

Perviz
Goy bir kelme men diyeyim dize dize
Negadar oturum men burda sizi süze süze
Meyhana bir denizdir men üze üze
Gedirem gedirem gedirem gedirem dadiba
Gedirem gedirem gedirem gedirem dadiba

İzin verim ben söyliyeyim dize-dize
Ne kadar oturucam ben sizi süze-süze
Meyhane bir denizdir bende yüze-yüze

Gidiyorum gidiyorum sonuna kadar
Gidiyorum gidiyorum sonuna kadar

Elşen
Elşen mene sez diye aferindir
Otur öz yerinde rahat serindir
Meyhane meclisi nekadar derindir
Gedirem gedirem gedirem gedirem dadiba
Gedirem gedirem gedirem gedirem dadiba

Gülağa
Elşen mende olmuyubdur gorhular
Men gulağa zor tuturam mevzular
Bir deyişme diyey besdi mahnılar
Yohsa birazdan gedecey Hatuba
Gedirem gedirem gedirem gedirem dadiba
Gedirem gedirem gedirem gedirem dadiba

Elşen bende hiç olmadi korkular
Ben gülağa iyi biliyorum mevzular
Biz atışma diyelim yeter müzikler
Yoksa gidicek biraz sonra hattuba
Gidiyorum gidiyorum sonuna kadar
Gidiyorum gidiyorum sonuna kadar

Balabey
Diyer üzmeyden verim eziyyet
Coratlılarda olupdur maharet
Gel üzek arda bakanın atasına rehmet
Gedirem gedirem gedirem gedirem dadiba
Gedirem gedirem gedirem gedirem dadiba

Siz Bekleyin Bu Söylüyor Yüzmekten
Coratdılarda Hep Oluyor Meharet
Gel Yüzek Arkaya Bakanın Babasına Lanet
Gidiyorum Gidiyorum Sonuna Kadar
Gidiyorum Gidiyorum Sonuna Kadar

Elşen
Perviz biya indi özni denize at
Bilmiram ki sözlerini denize at

Nehlet olsun indi özni denize at
Gedirem gedirem gedirem gedirem dadiba
Gedirem gedirem gedirem gedirem dadiba

Perviz Bir Dur Sen Kendini Denize At
Bilmiyorum Sen Söylediklerini Qelize At
Lanet Olsun Sen Kendini Denize At
Gidiyorum Gidiyorum Sonuna Kadar
Gidiyorum Gidiyorum Sonuna Kadar

BalaBey
Hay maşallah sen menden incinirsen
Her ne geldiyse ağzuva diyirsen
Buyağdandi elşen menem diyirsen
Al a bunu ged eve spasiva
Gedirem gedirem gedirem gedirem dadiba
Gedirem gedirem gedirem gedirem dadiba

MaşaAllah Sen Bana Darılıyorsun
Her Ne Geliyor Sen Ağzına Söylüyorsun
Demindendir Sen Kendini Övüyorsun
Al Bunu Sen Git Eve Sposiba
Gidiyorum Gidiyorum Sonuna Kadar
Gidiyorum Gidiyorum Sonuna Kadar

Gülağa
Elşen senin fahredirrim adınlan
Gel buları sen çıhartma yâdından
Sen kimsen o Mehman üstadınnan
Gedirem gedirem gedirem gedirem dadiba
Gedirem gedirem gedirem gedirem dadiba

Elşen Gurur Duyuyorum Senin Adınla
Gel Bunları Sen Çıkarma Aklından
Sen Kimsen Ki o Mehman Ustadınla
Gidiyorum Gidiyorum Sonuna Kadar
Gidiyorum Gidiyorum Sonuna Kadar

Elşen
Herkes olupdur sen'etin aşıği
Mehman olupdur senetin layıği

Var de gelsin o üstadın Namığı
Gedirem gedirem gedirem gedirem dadiba
Gedirem gedirem gedirem gedirem dadiba

Herkes Olupdur Senetin Aşığı
Mehman Oluptur Senetin Layıkı
İstiyirsiz Gidin Getirin Namıkı
Gidiyorum Gidiyorum Sonuna Kadar
Gidiyorum Gidiyorum Sonuna Kadar

Bildiride zikredeceğimiz bir diğer meyhana, kafiyeleneşi bakımından son derece ilginç bir nitelik taşımaktadır. Şiir söylenen meyhananın ahengini müşterekleştirmek ve esasen şaire birkaç saniyelik zaman kazandırmak amacına yönelik olan son iki mısradaki kafiye tutmanın yerini ortak ahengi bulmak için bu meyhanada sadece ritim kullanıldığını gözlemledik. Zira son iki mısralar Azerbaycan sahasından şarkıların kendi musikileriyle söylenmesiyle teşekkül ediyordu. Bu şekilde söylenen meyhanada Türkiye sahası üzerinden pek çok şarkı ve türkünün hatta Azerbaycan'da bilinen pop müzik parçalarının bile kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bölgede dinlenilen bazı Hint parçalarının da son iki mısrada kullanıldığı meyhanada, yaptığımız başka pek çok meyhanada da gözlediğimiz üzere şaraptan, araktan ve neşve adını verdikleri bir tür esrardan bahseden beşliklere rastlanmıştır. Meyhanacıların genel itibariyle içki ve neşve ile kurdukları dostane bir münasebetin mısralara yansıdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Perviz, Reşad, Fariz, Elmeddin, Sehavet, Merhamet ve Mehdi'nin katıldığı Celili toyuna ait kayıttan bildiri için seçtiğimiz birkaç örnek şu şekildedir:

PƏRVİZ
Başdıyır muzukalni praqramidu
Canlıdı bilməginən fanaqramidu
Bugün Cəlilin adına toy axşamıdı
Olmuşuq məsti-xumar, gözələrimiz axır
Sanki göy guruldayır, göydən ildırım çaxır

Başlıyor şarkılı programdı
Canlı bilmeyin ki fonogramdı
Bugün celilin ismine düğün gecesidir
Bizden geçmişiz, yine gözlerimiz akıyor
Sanki gök gürledi, gökden yıldırım şakıyor

FARİZ
Belə məclislər hər zaman qurulsun
Oynayanlarda oynasın yorulsun
Təki Cəlil bu Ağcabədidə toy olsun
Gələcəyəm,gələcəyəm gəl desən
Uça uça gələcəyəm gəl desəən

Böyle meclis her zamam kurulsun
Dans edenlerde, dans etsin yorulsun
Teki Celil bu Ağacabedi düğün olsun
Geleceyim, geleceyim gel söylesen
Uça uça geleceğim, gel söylesen

MƏRHƏMƏT
Ağcabədliləri xətrin istiyəy
Beyaxdan mən demirəm gözdüyəy
Pərviz istədilər təkbətək diyəy
Əzdun pak olan qəlbi traktorla vəfasız
Bax indi uzaqdan projektorla vəfasız

Ağcabedililerin hatrın istiyelim
Deminden ben demiyorum bekliyelim
Perviz istiyorlar ki başbaşa söyleyeyim
Ezdin pak olan kalbi traktörle vefasız
Bak şimdi uzktan projektorle vefasız

PƏRVİZ
Sən elə bilmə qaqaş Pərviz pisdiyir
Olur, kimin çörəyinə bayis deyir
Kim mənlə təkbətək diməy isdiyir
Nəşə səni icad eliyən âlim adamdı
Yox, Yox səni icad eliyən zalim adamdı

Sen öyle zann etme ki Perviz kötü diyor
Oluyor kimin ekmeğine bahis diyor
Kim benle başbaşa söylemek istiyor
Neşeni(narkotik) seni çıkaran âlim admadır
Yok, yok seni çıkaran zalim adamdır

RƏŞAD
Yegânən söz varsa mənim sözümdü

Xiridarə göstərdiyim düzümmdü
Ağcabədi, Bərdə, Laçın bizimdi
Tek süz var benim sözümdür
Hiridare gösterdiyim düzümdür

Ağcabedi, Berde, Laçın(bölgeler) bizimdir
Anadır arzularim hər zaman Qarabağ
Danışan dil dodağım tar kaman Qarabağ
Annedir arzularım her zaman Karabağ
Danışan dil-dodağım tar kaman Karabağ

PƏRVİZ
Elməddin sən otur duşmanımsan
Mehdi səndə bir gecə mehmanımsan
Mehdi sən o qədər gözəl xanimsan
Senden cocugum olsun istiyorum
Gözler senin gibi baksın

Elmeddin sen otur düşmanımsın
Mehdi sende bir gece misafirimsin
Mehdi sen o kadr güzel hanımsın
Senden cocuğum olsun istiyorum
Gözleri seninin gibi baksın

SƏXAVƏT
Pərviz qoşulma bizim macaramıza
Sevgilimlə səpmə duz aramıza
Xahışedirəm ki, girmə armıza
Yar istər atar məni, o bilər mən bilərəm

Perviz bağlanma bizim macaramıza
Sevgilimle serpme tuz aramıza
Rica ediyorum ki, girme bizim aramıza
Yar ister atar beni, o bilecek ben bilirim

RƏŞAD
Hara gedirsən məni səsdiyirsən
Mən demərəm meyxan pis deryirsən
Sən kişidən niyə cocuğ gözdüyürsən
Mavi Mavi mas mavi, gözləri bocuk mavi

Nereye gidersen, beni sesdiyorsun
Ben demiyorum meyhana kötü söylüyorsun
Sen erkekden niyçin cocok bekliyorsun
Mavi mavi mass mavi

MEHDİ
Bunun torbasın həmişə toxuyurdu
Təravətli güllərin toxuyurdu
Nənən ölində qonaaqlar oxuyurdu
Gülə-gülə ay xanim
Gülə-gülə ay xanım

Şunun torbasın hep tokuyalım
Ferah çiçeklerin tokuyodu
Büyükannenin ölende misafirler söylüyodu
Güle-güle ay hanım
Güle-güle ay hanım

SƏXAVƏT
Nəşəyə qaldı buradır məskəni
Sən Səxavətin gəldin oldun təni
Ağcabədidə qonaq eledilər ala məni
Təyyarəyəm oooo
Avarayam oooo

Neşeye(narkotik)kalırsa şuradır meskeni
Sen Sexaveti geldin oldun ortağı
Ağcabedide misafir etdiler beni
Uçakam oooo
Avarayam ooooo

FARİZ
Bunlar gəlib bizimlə görüşürlər
Vaxtı boşa verib ötüşürlər
Rəşada da Hind arxdan elçi düşüblər
Sənə qurban hacı, o dedi yox yox yox.

Bunlar gelip bizimle görüşürler
Vakiti boşa verip ötüşüyorlar
Reşata da Hind arkdan elçi gelmişler
Sana kurban hacı, o söyledi yok yok yok

FARİZ
Elə deginən meyxananı ad elə
Belədə bizim qəlbimizi şad elə
Pərviz arada Pərvinidə yâd elə
Onun arabası var gözəldi. gözəldi.

Öyle söylekii meyhananı isim yap
Böylede ki bizim kalbimizi şad yap
Perviz arada Pervinide hatırla
Onun arabaası var güzeldi, güzeldi

Reşat, Vakıf, Perviz ve Elekber'in katıldığı Hovsan'da Elçin adlı bir babanın Nazım ve Murat adlı çocukları için yaptığı sünnet düğününde (kiçik toy) düzenlenen bu meyhana sadece son mısradaki "için" redifiyle birbirlerine koşulan, klasik koşmadan teşekkül etmesi bakımından diğer örneklerden ayrılmaktadır. Daha sonra "çık aradan" ve meyhanenin sonuna doğu da "var bir tane" şeklinde tutulan redifin değiştiği ancak ritmin ve dize sayısının aynı kaldığı gözlemlenmiştir. Diğer meyhanalara göre daha munis ve yumuşak devam eden bu meyhanada, meclisin tertip edildiği dağ köyü olan Hovsan'a, eski ustalar ve birbiriyle deyişen meyhanacıların rekabetine dair şiirler söylenmiştir. Bu kasetten bildiriye aldığımız örnekler aşağıdaki gibidir:

Toy eliyir elçin öz uşaqları üçün
Ziyafət yaratdı qonaqları üçün
Elçinin qiymət verirəm toyuna mən
Gəlib çıxmalıydım dağlı toyuna mən
Canımda qurban Xızı dağları üçün
Düğün yapıyor Elçin kendi çoçukları için
Ziyafet yarattı misafirleri için
Elçinin değer veriyorum düğününe ben
Gelip çıkmalıydım dağlı düğününe ben
Canımda kurban Xızı dağları için
Elçin qurdu hövsanda bir toyxana
Dəvət eylədi bizi qardasyana
Gərək bu gün yaxsı deyək meyxana
Qohumlarındanda deyək meyxana
Həm yaxınlar həmdə uzaqdakıları üçün
Elçin kurdu Hövsanda bir düğün
Davet etdi bizi kardeşcesine
Gerek bu gün iyi diyelim meyhana
Akrabalarındanda diyelim meyhana

Hem yakındakıları hemde uzakdakıları için

Hövsanın olduq nə gözəl çağında
Nazimin Muradın yığıncaqında
Göstərətik meyxana söz bağında
Elçinin bəhərli budaqları üçün

Hövsanın olduk ne güzel zamanında
Nazımın Muradın şenlikinde
Gösteririz meyhana söz bağında
Elçinin beherli budakları için

Məndən gözlüyün zalatoy meyxana
Bunlar deyirlər pramoy meyxana
Bu gün getməlidir zloy meyxana
Şənlik deyil bu ay brat cıx aradan

Benden bekleyin iyi meyhana
Bunlar diyorlar durmadan meyhana
Bu gün gitmelidir iyi meyhana
Şenlik diyil bu ay kardeş çık aradan

Qızılı qoymusuz dəmirin yanında
Şah niyə otursun vəzirin yanında
Rəşad dağlı boyda şirin yanında
Kasetə pis düşür həşərat çıx aradan

Altını koymusuz demirin yanında
Şah niye otursun vezirin yanında
Reşad dağlı kadar aslan yanında
Kayıta kötü gidiyor böcek çık aradan

Rəşad səni məqsədivə yetirərəm
Gəlib kənndə axtararam itirərəm
Dağlı ləqəbin üstündən götürərəm
Eliyərəm səni imnavat çıx aradan

Reşat seni amacına yetirecem
Gelib köyde bulup kaybederim
Dağlı lakabın üzerinden alırım
Yaparım seni imnavat çık aradan

Sənin mən salaram əynivə yupka
Rəşad gəlib kəndə düşüb propka
Səninkisi mexanika karopka
Gəlir bu yandan avtomat çıx aradan

Senin ben giydiriyim eynine etek
Resat gelmis koyde olmus trafik
Seninkisi manuel vitesli
Geliyor bu tarafdan otomatik çık aradan

Gərək xridar səsi versin düzə
Sən düşmüsən bu Vasif gedən izə
Şaftalını sən diyirdin Pərvizə
Düz elədin sən onu dedin Pərvizə
Hər meşənin çaqqalı var birdənə

Gerek izleyici oyu versin doğruya
Sen düşmüşsun bu vasif geden ize
Şeftaleni sen diyordun pervize
Doğru yaptın sen onu söyledin pervize
Her ormanın çakalı var birtane

Şampan dedin güya ki nə qandılar
Hamısı özünü tanıyan oğlandılar
Qaldı ki bunlar hamısı çurbandılar
Meyxananın generalı var birdənə

Şampanya didin güya ki ne anladılar
Hepsi kendisini tanıyan erkeklerdir
Kaldı ki bunlar hepsi çocukdurlar
Meyhananın generalı var bir tane

Nə qədər ki hövsanən sözə marağı var
Demək burda meyxananın sınağı var
Rəşadın evdə əlli dənə papağı var
Pərvizin də arvad şalı var birdənə

Ne kadar ki hövsanın söze ilgisi var
Demek burda meyhananın denemesi var
Reşadın evde elli tane şapkası var
Pervizde kadın şarfı var bir tane

Bir söz deyim yəqin ki hər kəs bilir
Pərviz hələ Rəşadın üzünə çox gülür
Babam sizə gələndə nəfəsi kəsilir
Həyətivizin pirvalı var birdənə

Bir söz diyiyim galiba her kes biliyor
Perviz henüz reşatın üzüne çok gülüyor
Dedem size geldikde nefesi kesilior
Bahçevizin virajı var bir tane

Şair gərək şirin söhbət eyliyə
Allah bu Pərvizə lənət eyliyə
Nizami Rəmziyə rəhmət eyliyə
Dağlıların idealı var birdənə

Şair gerek tatlı sohbet yapsın
Allah bu pervize lanet etsin
Nizami Remziye rahmet etsin
Dağlıların idealı var birtane

Bildirimizde meyhanaları incelerken elden geldikçe türün muhtelif hususiyetlerini gösterme niteliğini haiz çeşitli örneklerden istifade etmeye çalıştık. Bu itibarla son örneğimiz meyhana türünün şöhretini artırmasında mühim bir yere sahip olan televizyon deyişmesidir. Geleneksel bir ortam olmaktan ziyade, fiktif elektronik bir ortam olarak değerlendirmenin mümkün olduğu bu şiir meclisinde meyhanacıların motivasyonunu sağlamak maksadıyla stüdyo seyircisi de ihmal edilmemiştir. Perviz, Reşat, Vuqar ve Orhan'ın katıldığı, 2013 yılında stüdyoda yapılmış bu meyhanada daha resmi bir ortam vardır ve konu vatandır. Meyhanaların çoğunda zaten bir biçimde kendisini gösteren Karabağ meselesinin bu defa hususi olarak işlendiği ve Azerbaycan'ın milli hissiyatını yükseltmek gibi meyhananın asli fonksiyonun dışında bir amaçla kullanılabildiğini göstermesi bakımından da bu meyhananın bildirimizde bulunması gerektiğini düşündük. ***Göz açandan söylüyoruz Azerbaycana Vatan / Vatan Evlatları koymaz kala virana Vatan*** redifine koşulan dörtlüklerle bitirilen meyhanada ilk üç mısrada kendi aralarında kafiyelenmiştir. aaab**bb**, cccb**bb**, dddb**bb**… şeklinde devam eden bu meyhanada da ***meyhana*** olgusunun daha ziyade bir meclis adlandırması olduğu kanaatini güçlendirecek şekilde diğer meyhanalardan şekil ve tema bakımından bir farklılık gözlemlenmektedir:

Sözümüz hem hissden hem Kur`andandı
Bu sözüm sahibi var Haliqi Sübhandandi
O buyurmuş ki: Vatan sevgisi İmandandi
Senin aşkın getiriptir bizi imana Vatan
Göz açandan söylüyoruz Azerbaycana Vatan
Vatan Evlatları bırakmaz kala viran`e Vatan

Vatanın bayrağına şevkle tanzim ediyorlar
Bu yiğitlik yoludu sözsüz hünerle gidiyorlar
Vatan uğrunda ölen varsa Vatan var söylüyorlar
Yeterki sen sağolasın biz kıyarık cana Vatan
Göz açandan söylüyoruz Azerbaycana Vatan
Vatan Evlatları bırakmaz kala viran`e Vatan

Gerek insanın helal yolla koyulsun temeli
Onun her söylediği söylemiş olsun ameli
Kim ki sevmiyor seni canında zarar var o zaman
Kim helalzadedir kalmaz sana lakayıt Vatan
Göz açandan söylüyoruz Azerbaycana Vatan
Vatan Evlatları bırakmaz kala virane Vatan

Adı tarihte kalan saygıdeğer insanlar olup
Cavidan, Babek at koşturduğu devirler olup
Şah Xetayi olup, bizde Cavad xanlar olup
O büyük şahlara layıktir bu şahane Vatan
Göz açandan söylüyoruz Azerbaycana Vatan
Vatan Evlatları bırakmaz kala virane Vatan

Şuşada sancarız üçrengli Vatan bayrağını
Kalbimizden sileriz ayrılık, hasret dağını
Birleşip yapmasak azat Karabağ toprağını
Kendisi dayanmaz bu kedere, hasrete, ayrılıka Vatan
Göz açandan söylüyoruz Azerbaycana Vatan
Vatan Evlatları izin vermez kala virane Vatan

Yaşatan azdı malesef erkekliğ gururunu
O sebepten sarmış tehlikeler sağ-solunu
Öyle öğret ki delikanlılara Mübariz yolunu
Yolu mertlik yolu olsun kendisi merdane Vatan
Göz açandan söylüyoruz Azerbaycana Vatan

Vatan Evlatları bırakmaz kala viran'e Vatan[2]

Sonuç

Meyhananın geleneksel olarak davulla ya da başka vurmalı çalgılarla, ritim esasına dayalı birbirine koşulan şiirleri ve bu şiirlerin söylendiği meclisleri ifade eden bir kavram olduğu, bir ölçüde âşık şiiriyle ve hatta Batı menşeli rap türüyle ilişkilendirilebileceği bu çalışmada belirlenmiştir. Sadece 20. yüzyılda meyhananın üç gelişme aşamasından geçtiğini, Azerbaycan halkının hayatında son derece çetin süreçlere tekabül eden 1920 Nisan devriminden sonra meyhananın yeni bir fikri halka aşılamak için kullanıldığı bilinmektedir. Bu dönemde meyhananın tiyatro repertuvarlarında sanat ve edebiyat eserlerinde görünür olduğu bilinmektedir. 1941- 45 yılları arasında yasaklı bir tür olarak yer altına inmiş ve halkın sırdaşı olarak onun umudunu ve inancını artırmıştır. 1990'lı yıllardan sonra ise televizyon ve düzenlenen yarışmaların tesiriyle yukarda detaylarını vermeye çalıştığımız popülerleşme sürecine girmiştir.

XX. yüzyıl şehir folklorunun en güzel örneklerinden biri olan meyhana, aynı zamanda kökenini tasavvuftan ve dervişlerden alan kadim bir tür olarak kabul edildiğinde Azerbaycan halk musikisindeki en meşhur ritimlere meyhananın kaynaklık ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır (https://az.wikipedia.org/wiki/Meyxana).

Beyit şeklinde, kafiyeli yahut redifli biçimlerde söylendiği anlaşılan meyhananın kafiyesiz olarak söylenme özelliği sanatın tabana yayılma eğiliminden dolayı gittikçe artmaktadır. Meyhananın Azerbaycan sinema ve tiyatrosunda da kullanılan bir tür olduğu çeşitli kaynaklarca zikredilmiştir. Aliağa Vahit, Mirza Abdülhaluk Yusuf gibi sanatından şüphe edilmeyecek çaptaki meyhanacıların yanı sıra sadece kafiye tutmaya çalışan ve türü bir alelade eğlendirme vasıtasına dönüştüren profesyonellerin varlığı ilim âleminin meyhana türüne ilişkin araştırma yapmaya sıcak bakmamasına sebep olmuştur. Bir düşünürün türü "sınırlı zihinsel imkânları olan insanların kurdukları orta dereceli mısralar" olarak tanımlaması, yahut "Meyhananın Abşeron'dan başka yerde bilinmediği" düşüncesi, bugüne kadar akademik camiada meyhana türünden hak ettiği ilginin esirgenmesine bizce sebep olmuştur. Özellikle Türkiye'deki halkbilimciler tarafından pek bilinmeyen bu geleneğin tanınması yolunda küçük bir adım olarak bildirimizin rol üstlenmesi dileğimizdir.

---

[2] Meyhana örneklerinin video kayıtları arşivimizde mevcuttur.

Kaynakça

EFƏNDİYEV, P. (1992), *Azərbaycan Şifahi Xalq Edebiyyatı*, Bakü: Maarif Yayınları.

GÜNAY, Umay (1993), *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

HACIYEVA, Maarife, RIHTIM, Mehmet (2009), *Folklor ve Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Bakü.

QASIMLI, N. (yty.), *Miskinli Velinin Deyişmələri və yaxud da Yaddaşlarda Yaşayan Ustad*, Bakü.

SAYILOV, Qalib (2011), "Azerbaycan Xalq Şeirinde Bedihe", *Azerbaijan National Academy of Sciences Folklor Dergisi*.

http://my-baku.ru/kultura.

Mehman Ahmedli mülakatı video kaydı, *https://www.youtube.com/watch?v=kjl05kCZteE*.

Hacı Azer Sani (şair): mülakatı video kaydı, *https://www.youtube.com/watch?v=kjl05kCZteE*.

Hacı Arif mülakatı video kaydı, *https://www.youtube.com/watch?v=kjl05kCZteE*.

İlgar Fehmi mülakatı video kaydı, *https://www.youtube.com/watch?v=kjl05kCZteE*.

https://az.wikipedia.org/wiki/Meyxana

KONYA OTURAĞI VE MÜZİK DİNAMİKLERİ

Attila ÖZDEK*

Öz

Anadolu'daki birçok erkek eksenli müzikli akşam oturması gibi Konya'da da Oturak ya da Barana adı verilen müzikli sohbetli toplantılar düzenlenmektedir. Kent yaşamının yanında bilişim ve teknoloji ile birlikte gelişen iletişim imkânları birçok benzerinde olduğu gibi bu geleneksel yapıya da olumsuz etkilerde bulunmuştur. Ancak yine de bu köklü geleneği devam ettirmeye çalışan sınırlı sayıda ekibin periyodik olarak bir araya geldikleri ve kendilerinden önceki nesillerden öğrendiklerini yaşatmaya çalıştıkları bilinmektedir. Bu toplantılarda müziğin çok önemli ve merkezi bir görevi bulunmaktadır. Oturakta çalınan ve seslendirilen ezgilerin belirli bir makam sıralamasında oluşu, temponun düşük metronomlardan yüksek metronomlara doğru hızlanarak devam eden bir anlayış sergilemesi, çalgı topluluğunun geleneksel halk müziği ve klasik Türk müziği sazlarının bir arada kullanımından oluşması, halk müziğinde az rastlanan makamsal yapıların kullanılması, eser isimlendirmelerinde "divan", "peşrev" gibi daha çok klasik Türk müziğinde karşımıza çıkan terimlerin geçmesi gibi özellikler Konya Oturağı'nın müzik dinamikleri adına önemli özelliklerdir. Bu çalışmada Konya Oturağı'nın müzik dinamikleri, oturaklara bizzat katılmış kişilerin yazılı, basılı ve elektronik kaynaklar yoluyla tespit edilmiş görüşleri ve alana özgü literatürün belirli bir çerçeve içinde ele alınmasıyla açıklanmaya çalışılmaktadır.

Giriş

Anadolu'da özellikle kış aylarında akşamları, çoğunlukla erkeklerin kimi zaman da kadın erkek tüm aile fertlerinin, akrabaların ve komşuların bir araya gelerek gerçekleştirdikleri sohbet ve eğlence toplantıları yapılmaktadır. Televizyon, radyo ve sonrasında gelişen diğer iletişim araçlarının hayatımıza girmediği zamanlarda bu tür akşam oturmalarının iletişim, sosyalleşme ve özellikle de kültürel aktarım açısından oldukça önemli olduğu bilinmektedir. Gençler ve çocuklar yaşadıkları topluma ait tarihi, kültürel ve geleneksel birikimleri bu tür toplantılarda dinleyerek, izleyerek, yaparak ve yaşayarak

* Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü.

öğrenmekteydiler. Günümüzde ise maalesef bu tür akşam oturmalarının yerini teknolojiye hapsedilmiş bir yalnızlık almaktadır.

Bu akşam oturmalarının çoğunlukla erkek eksenli gerçekleştirildiği ve içerisinde müzik unsurunun önemli yeri olduğu bilinmektedir. Erkek eksenli akşam oturmaları arasında yöreye ve kültürel yapıya göre belirli ritüeller çerçevesinde gerçekleştirilenler olduğu gibi, tek gayesi toplanıp sohbet etmek ve eğlenmek olanlar da mevcuttur.

Konya'da kendine ait karakteristikleri olan akşam oturmaları tarih boyunca gerçekleştirilmiş ve günümüzde kaybolmaya yüz tutsa da devam ettirilmeye çalışılmaktadır. Konya'da gerçekleştirilen bu akşam oturmalarının *oturak* ya da *barana* adıyla isimlendirildiği bilinmektedir. Bu toplantılarda temel unsurun müzik olduğunu söylemek mümkündür. Barana adı verilen çalgı topluluklarında kanun ve cura tiz frekansların özgürlüğündeyken, ut ve divan bağlama bas frekansların dinginliğindedir. Barana terimi tıpkı orkestra teriminde olduğu gibi hem çalgıları hem de çalgıları çalan bireyleri ifade etmek için kullanılan bir terim olmakla birlikte günümüze yaklaştıkça oturak kavramının yerine kullanıldığı da görülmektedir. Barana takımında solistler bazen hiçbir çalgı çalmadığı gibi bazen de hem çalıp hem söylemektedirler. Kimi zaman da barana takımı solistinin elinde bir kaşık, def ya da bendir olabilmektedir.

Üzerine çok şey söylenen oturak âlemleri, kimilerine göre kendine has kuralları olan ve ahlâkî sınırlar içinde yapılan bir eğlence olarak başlamış, sonradan yozlaşmıştır. Kimileri, özellikle de zabıta kuvvetleri, oturak âlemlerini öteden beri ahlak dışı bir eğlence olarak değerlendirmiş ve yasaklamıştır. Konya oturaklarının dışa kapalı yapısı, oturakların günümüze taşınmasına imkân vermemiş ve oturaklar kendi mahremiyeti içerisinde yok olmaya yüz tutmuşlardır (Çakır, 2005: 360).

Konya oturakları Anadolu'daki diğer akşam oturmalarıyla kimi yönleriyle benzerlik taşısa da kimi yönleriyle önemli farklılıklara sahiptir. Konya'nın tarihi, siyasi, coğrafi, dini ve kültürel geçmişinin bu kendine has karakteristiklerin oluşmasında önemli bir yeri olduğu düşünülmektedir. Bu karakteristik özelliklerin alt yapısı olarak tarih içerisinde birçok farklı kültürle olan etkileşimin yanı sıra temelde üç faktörün önemli olduğu düşünülmektedir. Bu faktörlerin birincisi insanlığa ait ilk yerleşim yerlerinden biri olarak tespit edilen Çatalhöyük'ün Konya sınırları içinde yer alması ve kent merkezine 45 km mesafede olmasıdır. Yerleşik hayatın ve medeniyetin erken başladığı

yerlerde kültürel yapıda zenginlik ve çeşitlilik olduğu bilinen bir olgudur. İkinci faktör olarak düşündüğümüz Konya'nın Anadolu'daki önemli medeniyetlerden birisi olarak Selçukluların başkentliğini yapmasıdır. Başkentler tarih boyunca her zaman bilim, kültür ve sanatın merkezi olmuşlardır. Üçüncü faktör ise yaşamı, düşüncesi ve eserleriyle tüm dünyayı etkilemiş olan Mevlana'nın Konya'da yaşaması ve devam eden süreçte Mevleviliğin bu şehirde olgunlaşmasıdır.

Konya Oturağı'nın tarihsel köklerinin XII. yy.'a kadar indiği ve Mevlana dönemindeki sema ritüelinin, müzik ve dans birleşimi bu eğlence anlayışının halk arasında oluşumuna zemin hazırladığı düşünülmektedir. Oturak isminin toplanmak, sohbet, eğlence anlamındaki *oturmak* fiilinden türetildiği ve bu sebeple de duvar diplerine dizilmiş minderlerde oturularak geçekleştirildiği dile getirilmektedir. Oturaklar hasat mevsiminin sonundan başlayıp mart ayının sonuna kadar gerçekleştirilmekte ve gece geç saatte başlayıp sabah gün ışıyana kadar devam ettirilmektedir. *Efe, oturak kadını ya da kadınları* ve *barana* adlı çalgı takımı Konya Oturağı'nın olmazsa olmazlarındandır (Öztürk vd., 2007: 44).

Eski Konya'da Sıra Yârenleri, Helva Sohbeti, Ferfene, Oturak, Şivlilik, Çetnevir, Saya Gezme, Kütük Atma, Hıdırellez vb. eğlence toplantıları olmakla birlikte, oturakların 1925 yılından itibaren yasaklandığı ve bu sebeple geleneksel halk kültüründen gittikçe uzaklaşan bir yapıya büründüğü dile getirilmektedir (Öztürk vd., 2007: 15).

Konya Oturağı üzerine bugüne kadar yapılan çalışmalarda müzik içeriğine dönük analitik bir bakışın yeterince ortaya koyulamadığı gözlemlenmektedir. Bu çalışma, bugüne kadar yapılan çalışmaların ve konuyla ilgili kaynakların yanında Konya Oturak geleneğini yaşatmaya çalışan yerel müzisyenlerle yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin sağladığı bulgulardan yola çıkarak Konya Oturağı'nın müzik dinamiklerine ait analitik bir bilgi vermeyi amaçlamaktadır.

Konya Oturağı

Konya Oturağının inanç, baskı ve çeşitli toplumsal kurallar sebebiyle içinde bulunduğu sosyal çevreden ve resmî idari yapılanmadan gizli bir şekilde tarih boyunca devam ettirilmeye çalışıldığı ortadadır. Ancak oturaklardaki bu gizliliği inanç temelli bir takım ritüellere bağlamak doğru olmaz. Gizli yapılmak istenmesindeki

gaye tam tersine, inançlara ve toplumun genel ahlak anlayışına aykırı bir takım unsurlar içermesinden kaynaklanmaktadır.

Her ne kadar oturaklarda genel ahlak kurallarına ve inançlara aykırı bir durum olduğu bilinse de oturakların iç işleyişinde İslam temelli tasavvufi bir akım olan Mevleviliğin izlerini gözlemlemek mümkündür. Çünkü yukarıda da bahsettiğimiz gibi Konya'daki kültürel yaşamda önemli etkisi olduğunu düşündüğümüz faktörlerden birisi Mevlana ve Mevlevilik olmuştur. Mevlana'dan sonra oğlu Sultan Veled tarafından sistematize edilen ve XIII. yy'den başlayarak özellikle Osmanlı Devleti sürecindeki birçok alanı etkileyen Mevleviliğin, yaşam ve ibadet anlayışında şiire ve müziğe oldukça önem veren bir tarikat olduğu bilinmektedir. Bu sebeple de Konya'nın kültür yapısında çok zengin ve aynı zamanda mistik bir hava oluştuğu düşünülmektedir. Konya içindeki başka bir toplum içi etkinlik olarak oturakların özellikle müzikle ilgili dinamiklerinde Mevleviliğin müzikal etkilerini görmek mümkün olmaktadır.

Mevlevilik tarihsel süreç içerisinde Klasik Türk Müziği alanında yetişmiş birçok ünlü besteci, sazende ve hanendenin ve hatta kuramcıların mensup olduğu bir yapılanmadır ve Türk müziği aktarım zincirinin halkalarının Mevlevihanelerdeki meclislerde devam ettirildiği bilinmektedir. Bununla birlikte Mevlana ve Mevleviliğin müzikal etkilerini sadece Klasik Türk Müziği ile sınırlandırmak Konya açısından çok mümkün değildir. Böylesine etkili bir tasavvuf ve düşünce akımının doğup olgunlaştığı şehrin ve yörenin yerel müziğinde de bazı etkileri olduğu muhakkaktır. Bu müzikal etkileri belirli başlıklar altında toplamak gerekirse; çalgı tercihleri, çalgı toplulukları, toplu çalma ve söyleme geleneğindeki eser seçim ve sıralamaları ilk akla gelenler olacaktır. Bunun yanında yerel müzikte *divan bağlama* ve *cura*nın *ut* ve *kanun*la birlikte kullanılması, *peşrev* ve *divan* adı altında hazırlık ezgilerinin müzikli toplantılarda seslendirilmesi ve de eserlerin seslendirilmesinde makam birliği ve sıralamasına özen gösterilmesi Klasik Türk Müziği'nin dolayısıyla Mevleviliğin Konya yöresi halk müziğindeki önemli etkileri arasında hemen sayılabilir.

Yine tasavvuf anlayışında insana verilen değer, meslek ve konum ayırt etmeksizin herkese eşit davranma ilkesi ile ilgili olarak oturağın iç işleyişindeki bazı eski kuralları düşünmek de mümkündür. Bu açıdan bakıldığında, oturakların özellikle yozlaşmadan önceki hâlinin belirli bir disiplin içerisinde olduğu, katılanlara unvan ve konumlarına bakılmaksızın eşit davranıldığı, çalgı takımına ve oynayanlara karşı büyük saygı duyulduğu, geç kalanların oturağa alınmadığı, müzik

esnasında konukların kendi aralarında konuşmadığı ve ayrıca çalanlara ve oyunculara bahşişin ayıp sayıldığı dikkat çekici hususlar olarak dile getirilmektedir (Halıcı, 1985: 14).

Oturaklarla ilgili yapılan çalışmalarda müziğin toplantıların merkezini oluşturduğu özellikle vurgulanmıştır. Müziğin merkezde olduğu bu toplantılarda çalınan/seslendirilen ezgilerin bir takım dikkat çekici özellikleri olacağı muhakkaktır. Oturaklardaki müziğe ait bu özelliklerin kapsamlı bir çerçevede şimdiye kadar incelemeye alınmadığı görülmektedir. Bütün bu noktalardan hareketle *Konya Oturağı*nın müzik dinamiklerini başlıklar hâlinde incelemek istediğimizde karşımıza; *makamsal yapı ve sıralama*, *usul yapısı ve tempo fikri*, *çalgılar*, *oyunlar, edebi yapı* ve *terminoloji* şeklinde altı temel başlık çıkmaktadır. Şimdi sırasıyla bu başlıklara ilişkin ayrıntılı açıklamalar getirilecektir.

Makamsal Yapı ve Sıralama

Konya Oturağında Mevlevilik ve müziği aracılığı ile Klasik Türk Müziği etkilerinin açıkça gözlenebilmesi mümkündür. Bu etkiler arasında türküler seslendirilirken fasıl adabına uygun bir anlayışla belirli makamlara bağlı bir sıralama gözetilmesi hemen dikkati çekmektedir. Türk Halk Müziği ve Türk Sanat Müziği şeklindeki bütünü ayrıştırıcı yaklaşımlardan uzak olarak Türk Makam Müziği olarak adlandırdığımız geleneksel müziğimizin *hüseyni, uşşak, karcığar, hicaz, kürdi, rast, çargah* gibi çok bilinen ve kullanılan makamları yanında *araban, hicazkar, segah* gibi yerel müzikte çok karşımıza çıkmayan örnekleriyle de karşılaşmak mümkündür. Fasıl adabına benzer şekilde *Çuhacıoğlu* adıyla da bilinen *Konya Peşrevi*nin oturaklarda ilk sırada seslendirilmesi manidardır. Şüphesiz ki bu durumların ortaya çıkmasında Mevlevihane'nin ve Mevlevi müzisyenlerin etkileri oldukça fazla olmuştur.

Enstitü niteliğinde farklı birçok bilim ve sanat alanında öğretimin yapıldığı Mevlevihanelerde ayin bestelerinden başka din dışı müziklere ait sayısız eserlerin meydana getirildiği bilinmektedir. Selçuklu'dan sonra Karamanoğulları ve Osmanlılar döneminde de bütün ağırlığıyla varlığını, konumunu ve etkinliklerini devam ettiren bazı tanınmış Mevlevi müzisyenlerin tekke musikisi yanında halk türkülerini, şarkıları ve Batı müziği parçalarını da icra ettikleri birçok farklı kaynakta dile getirilmektedir. Mevlevi müzisyenler dergâh musikisi dışındaki musikiye de besteler vererek veya mevcut bestelerin gerektiği gibi icra

edilebilmesi için tekke dışındaki fasıllara katılarak Konya'nın müzik hayatında her zaman etkili olmuşlar ve "nezih sanatkâr" tipinin örneğini temsil etmeye çalışmışlardır (Arbaş, 1986: 100; Gazimihâl, 1947: 44; Özönder, 1999: 191).

Mevlevi müzisyenlerin tekke dışındaki müzikli toplantılara katılmasının ya da tekke içinde kendi aralarında yaptıkları müzikli sohbetlerin tekke dışına yansımasının Konya halk müziğindeki oturak adlı müzikli toplantıların iç işleyişini etkilediği düşünülmektedir. Klasik Türk Müziği ve Türk Halk Müziği çalgılarının bir arada kullanılması, müzikle birlikte oynanan oyunlar ve eserlerin belirli bir sırada icra edilmesi bu durumun birer yansıması olarak düşünülebilir. Mevlevi müzisyenlerin tekke dışındaki müzik faaliyetleri arasında diğer bir önemli nokta da "Sulu Kahve"dir. Saz şairlerinin ve ozanların buluşma noktası ve kendini ispat etme sahnesi haline dönüşen bu yapı Konya'nın yerel müziğinde de önemli etkiler yaratmıştır.

Nitekim belirgin makam izleri taşıyan aranağmeli Konya türkülerinin kaynağında Mevlevi dergâhlarında görevli müzisyenler olduğu varsayılmaktadır. Bu müzisyenlerin zaman zaman kendi aralarında kurdukları muhabbet meclislerinde türküler besteleyip çaldıkları ve bu ezgilerin de bir süre sonra Konya halk müziği ile iç içe geçtiği düşünülmektedir. Klasik Türk Müziği önderleri olan bu insanların günümüze Konya türküleri olarak ulaşan bu eserlerde klasik şarkı anlayışına benzeyen bir yapıyı kullandıkları ve böylece de belirli bir çalınış sırası olan bir icra şeklinin zamanla benimsendiği anlaşılmaktadır. Konya türkülerinin klasik yapısı içinde ayrıca oyun havaları niteliğinde oluşu da hayli dikkat çekici bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır. Oturak âlemlerinde uygulanan bu oyun türleri sadece Selçuklu etkisinin olduğu bölgelerde gözlemlenmektedir. Konya türkülerinin icrasındaki türkü-oyun ilişkisinin sema törenlerindeki müzik-raks ilişkisiyle alâkalı olduğu düşünülmektedir. Ney, kanun, ud, bendir gibi çalgıların halk müziğinde kullanılması, halk oyunları arasında semadan esinlendiği düşünülen "dönme" adlı bir oyunun bulunması ve bu oyunun ney, bağlama veya tanburla Kemani Hamza Efendi'ye ait Saba makamındaki Mevlana Peşrevi çalınırken oynanması gibi bulgular Mevlevi müziğinin Konya halk müziğini etkilediğine dair kanıtlar arasında gösterilmektedir (Halıcı, 1985: 43-44; Öztürk vd., 2007: 48).

Halıcı (1985: 4) Çuhacıoğlu Peşrevi olarak da bilinen Konya Peşrevinin eski zamanlardan beri Konya'daki müzikli meclislerde en başta çalındığını ve bu eserin Silleli bir Rum müzisyene ait olabileceğini

dile getirmektedir. Eski müzikli meclislerde divan şairleri olan Fuzuli, Baki ve Nabi gibi şairlerin eserleri nakşedilip, gazeller ve peşrevlerden sonra en son Konya türküleri seslendirilirken zamanla sadece Konya türkülerinin seslendirildiği bir yapının oluştuğu anlaşılmaktadır.

Bu marifetli insanlardan kanuncu yetmiş iki telli kanunu alır, akordunu yapar, akort sesini vererek on telli ut, yedi telli divan sazı ve altı telli cura da akorda başlardı. İçeride tam bir sessizlik olurdu. Bu işi yapan kişiler odanın dip sedirinde kaba minderler üzerine otururlar ve özel bir iltifata tabi tutulurlardı. Akortlar tamamlandıktan sonra müzik aletleri uyumlu bir havada çalmaya başlar ve dinleyenleri mest ederlerdi. Konya peşrevi ile başlayan bu ahenkli müziğe kaşık çalan bir kişinin de eklenmesiyle ortam tam bir kıvama ulaşırdı. Kanunun başını çektiği bu müzik geçişi, ortamı ısındırmak için atılmış bir adımdır (İlden, 2013: 424).

İcra edilen türkü repertuarı her ne kadar doğaçlamaya kısmen müsaade ediyorsa da, başı ve sonu bellidir. Belli makamlarda söylenen türküler belirli bir düzende çalınır. Türküden türküye geçişlerin kuralı vardır. Makam geçişlerinde ara verilir ve arada yiyecek-içecek ikramlarında bulunulur (Sakman'dan aktaran Çakır, 2005: 362). Oturakların hepsinde aynı türkülerin bütünüyle aynı sıralamada seslendirildiğini düşünmek yanlış olur. Oturakların genelinde büyük oranda aynı repertuar seslendirilmekle birlikte olayın doğası gereği kimi zaman sıralama da kimi zaman da repertuarda farklılıklar olabilmektedir. Her ne kadar farklılıklar olsa da seslendirilen türkülerin üç ayrı bölüm halinde düşünülüp değerlendirildiği görülmektedir. Seslendirmedeki bölüm anlayışının oyuncu kadınlara dinlenme imkânı sağlamanın yanında içecek ve meze servisi için fırsat oluşması gayesi taşıdığı iddia edilmektir. Bölümler ve içeriğindeki türkülerin makamsal sıralaması genellikle aşağıdaki gibidir:

"Birinci Bölüm:

Uşşak (Konya Peşrevi, Sandıklı, Sabahın Seher Vakti, Menteşeli, Aşabilsem, Üsküdar, Saffet Efendi), Muhayyer (Sille), Karcığar (Turnalar), Neva'da Hicaz (Bülbül, Efendim), Karcığar (Aksaray Develisi)

İkinci Bölüm:

Uşşak (Nafiledir Sevdiğim), Neva'da Hicaz (Aksinne), Neva'da Uşşak (Çay Kenarı), Neva'da Hicaz (Kara Koyun), Karcığar (Emmiler), Neva'da Hicaz (Enginli Yüksekli Kayalarımız, Çıbık Telden Bağlamam, Limo), Karcığar (Süpürgesi Yoncadan), Neva'da Uşşak (Aslan Mustafam), Hicaz

(Kozan Dağı, Necip Oğlan, Bağlar Gazeli, Tosun At, Şerif Hanım, Elmalı, Âşık Şem'i'nin Konya Methiyesi, Ak Fasülye)

Üçüncü Bölüm:

Neva'da Uşşak (Atımı Bağladım), Araban (Furun Üstünde Furun), Nişaburek (Eczanenin Şişeleri), Hicazkâr (Caminin Mazini Yok), Rast (Karadut), Hüzzam (Alim), Rast (Evlerinin Önü), Mahur (Eşme Kaya), Rast (Kabak, Elmaların Yongası, Güldibi Belleniyor, Baygın Cemilem), Uşşak (Hocam), Buselik (Şebap Oğlan), Neva'da Uşşak (Karamanlı), Eviç (Mezar Arası, Candarmalar), Hüzzam (Hafız Mektepten Gelir), Acem (Mapus Damlarına Serdim Postumu), Rast (Bir Şarap İçtim Testiden, Tatar)" (Halıcı, 1985: 43).

Bu yaygın repertuarın ne zaman olgunlaştığı ve kalıplaştığı ya da tarihsel derinliğinin kadar olduğu konusunda bazı soru işaretleri de akla gelmektedir. Mesela, Konya türküleri ile ilgili çalışmasında Öztürk (1999: 345), Alman araştırmacı Giese'nin 1902-1904 yılları arasında yaptığı derlemelerden yola çıkarak oturaklarda okunan türkülerin Cumhuriyet Dönemi'nde sonradan ortaya çıkıp çıkmadığını sorgulamaktadır. Çünkü Konya Oturağı'ndaki türkülerin nerdeyse hiçbirisi Giese'nin derlediği türküler arasında yer almamaktadır. Buradan hareketle oturakların gerek iç işleyiş gerek müzikal içerik açısından özellikle Cumhuriyet Dönemiyle birlikte yasaklamalara dayalı olarak farklılaştığı düşünülebilir.

Çulcuoğlu da (2012: 54) yaptığı araştırmada Konya oturağında seslendirilen türkülerin makamsal yapısına dair olarak, türkülerde en çok tercih edilen makamların karcığar, hicaz, uşşak, rast, neva hicaz, hüseyni, muhayyer ve mahur makamları olduğunu; bunların dışında nişaburek ve şedaraban makamlarında da eserler olduğunu; oturaklarda her saatin bir makamı olduğunu, girişte farklı, çay-kahve saatinde farklı, içki saatinde farklı makamların tercih edildiğini; hicazkâr, eviç, ferahnak gibi makamların hüzünlü havalara uygun olduğu için gece yarısından sonra söylendiğini tespit etmiştir.

Usul Yapısı ve Tempo Fikri

Konya oturaklarında makamsal sıralamadan başka repertuar sıralamasını etkileyen diğer önemli faktörün eserlerin tempoları olduğu görülmektedir. Bunun yanında eserlerin usul yapısı tempo hızlandıkça doğal olarak 2 ve 4 zamanlı anlayışa sadık kalmaktadır. Giriş niteliğindeki bölümde 7 ve 9 zamanlı aksak ölçülü eserlere rastlanıyor

iken zaman ilerleyip diğer bölümlere geçildikçe usul anlayışının 2 ve 4 zamanlı olarak belirginleştiği görülmektedir.

Kanuni Memduh Derin, oturakta peşrevden sonra ağır tempolu eserleri orta tempolu eserlerin takip ettiğini ve en sonda ise kıvrak eserlerin seslendirildiğini belirtmektedir. Eserlerde kimi zaman küçük sıralama değişiklikleri olsa da esasın ağır tempodan hızlı tempoya doğru olduğu anlaşılmaktadır. Bu hâliyle oturak aslında bir fasıl yapısındadır (Halıcı, 1985: 26). Sakman da (2001: 80-83) oturaktaki türkülerin ağırdan hareketliye doğru ustaların dilediği şekilde ilerlediğini ve oturak repertuarının genişliğinden dolayı aynı türkünün iki kez çalınmadığını dile getirmektedir.

Konya oturağında çalınan ezgiler Konya'nın *divan müziği* ve *halk müziği* karışımı olan yerel müzik anlayışının etkisindedir. Peşrevle başlayan oturağın divan, koşma, gazel, semai ve oyun havalarıyla devam ettiği ve temponun zaman ilerledikçe yükseldiği bilinmektedir (Öztürk vd., 2007: 51). Oturaklarda oynanan oyunlar ve özellikle kaşık faktörünün tempo fikrini belirli bir çerçevede tuttuğu söylenebilir. Çünkü kaşık eşliğindeki müzik, kaşığın performansına bağlı bir tempo takip etmek durumundadır. Oturak havaları incelendiğinde çok yüksek tempoda eserlere rastlanmayışını bölgenin genel folklorik özellikleri yanında kaşık çalma ile de ilişkilendirmek düşünülebilir.

Diğer taraftan Konya oturağında üç farklı ekolden bahsedilmekte ve bu farklılaşma coğrafi ayrılıkla birlikte müzikal farklılıkları da gündeme getirmektedir. Gökmen Ekolü, Sille Ekolü ve Bozkır Ekolü olarak isimlendiren bu üç ekoldeki temel farklılaşmanın eserlerin tempolarındaki tercihlerle ilgili olduğu dile getirilmektedir.

Gökmen Ekolü ismini mahalli kanun sanatçısı Gökmen Hasan Hüseyin Ağa'dan almakta ve onun baranası oturak türkülerini usulüne uygun ağır ve sakin bir şekilde çalmaktadır. Gökmen Ekolünün aksine Sille'deki baranalar ve onların Konya'daki uzantıları tarafından türkülerin daha hareketli ve ezgilerin daha farklı çalındığı bilinmektedir. Konya'ya çok yakın bir yerleşim yeri olmasına rağmen Sille kültürü Konya'dan farklılık göstermektedir. Sille'de yetişen yüz dolayındaki saz şairinin de Sille Ekolü üzerindeki etkisi olduğu düşünülmektedir. Bozkır Ekolünde ise Konya türkülerinin usulünün çok dışına çıkılarak hareketli çalındığı ve bu durumun Konya türkülerinin özüne hiç uymadığı dile getirilmektedir (Çulcuoğlu, 2012: 33).

Çalgılar

Konya Oturağındaki çalgı topluluğu aslında *barana* olarak bilinmekte iken oturakta müzik temel bir unsur olduğu için zamanla oturak yerine de kullanılır olmuştur. Geçmiş dönemlerden itibaren bu çalgı topluluğunun yani barananın sürekli dile getirilen çalgıları cura, divan, ut ve kanun olarak görülmektedir. Konya Oturağı'nda eski gelenekte cura ve divan ile birlikte sonradan eklemlenen ut ve kanunun yer aldığı, ayrıca bir ritmik unsur olarak kaşığın vazgeçilmez olduğu bilinmektedir. Bugün tambura olarak bildiğimiz bağlama boyutunun da sonradan oturaklardaki çalgı topluluğuna eklendiği, ayrıca keman ve klarnetin de kimi zaman bu toplulukta yer aldığı geleneği devam ettirenlerin dile getirdiği bir durumdur.

"... O zamanın saz meclislerinde cura ve sazdan başka bir şey bulunmazmış. Ut, keman, kanun ve darbuka ancak Balkan Harbinden ve Birinci Dünya Savaşından sonra Konya saz meclislerine girmiştir... Yörede bağlamaya 'bozuk' denilerek itibar edilmez. Ut, keman ve kanun gibi enstrümanlar yakın tarihimizde Konya oturaklarına girmiştir" (Sakman, 2001: 43).

Çalgı topluluklarındaki tercih köylerde bağlama, kaval ve def'ten yana oluşmaktayken kasaba, ilçe ve kent merkezlerinde ud ve kanunla birlikte bağlama ailesi çalgıları göze çarpmaktadır. Bu çalgılara def, kaşık ve darbuka da eşlik etmektedir (Öztürk vd., 2007: 51). Konya türkülerinin icrası için gerekli olan müzik grubu Konya Oturağının esasını teşkil etmektedir. "Barana denilince Konya'da musiki takımı anlaşılır. Baranada divan saz, cura, ud, kanun, def, tahta kaşık çalan müzisyenlerle türkü söyleyen solistler bulunur. Önceleri Konya türküleri sadece divansazı, cura ve defle icra edilirken XX. yüzyılın başlarında ud, kanun, cümbüş de katılmıştır. Darbukaya baranada yer verilmez" (Halıcı, 1985: 45).

Konya Oturağının vazgeçilmezlerinden kaşık konusunda bir usta olan Kamil Albay, kaşık ve çalınışıyla ilgili verdiği önemli bilgilerde, armut ağacından yapılma kaşıkların cilasız ve su değmemiş olması gerektiğini, sol elde iki sağ elde tek olmak üzere toplamda üç kaşık kullanılması gerektiğini belirtmektedir (Halıcı, 1985: 29).

Oturakta yeme-içme ya da servis sebepli ihtiyaçlarla kısa molalar verilse de müziğin mümkün olduğunca kesintisiz devam ettiği bilinmektedir. Müziğin devamlılığı, çalanlar, söyleyenler ve oynayanlar kadar oturağı tertip eden efeler ya da hovardaların himayesinde olmaktaydı. Kısa aralardan hemen sonra saz, cura, kanun, ut ve

kemandan oluşan müzik ekibi çalar, oturak kadınları türkü söyler ve oynarlardı. Hovardalar ise asla oynamaz, oyuncu kadınla cilveleşmek ve konuşmak bir yana, birbirleriyle bile konuşmaktan kaçınırlardı. Âlemin sonlarına doğru uzun hava söylenir, kadınlarla birlikte yemek yenir ve hovardalar birer ikişer dağılırlardı (Çakır, 2005: 361).

Konya oturaklarındaki çalgılardan bahsedildiğinde bağlama için kullanılan ve "Konya Tavrı" olarak bilinen çalım tekniğinden de özellikle bahsetmek gerekmektedir. Kaşığın ritmik yapısına uygun şekilde bağlamanın alt, orta ve üst tellerinde ayrı işlevler barındıran bu teknik Konya halk müziği geleneğinin temel karakteristiklerinden birisi olmuştur. Bu tezene tekniğinin ilk olarak ne zaman kullanılmaya başladığı bilinmemekle birlikte Silleli İbrahim Berberoğlu ve Çopur İsmail'in kaynaklarda referans olarak gösterilen isimler oldukları dikkat çekmektedir. Sonrasında ise özellikle Mazhar Sakman ve Rıza Konyalı'nın bu tezene tavrının hâkimiyeti ile ilgili yetenekleri ve tanıtımına yaptıkları katkı oldukça fazladır. Bazı kaynaklarda belirtildiği üzere Konya oturağında bağlama ailesi çalgılarında *"Konya Tezenesi"* denilen bu özel tezene tekniğinin kullanıldığı, ancak curanın bu teknikle değil normal bir şekilde çalındığı dile getirilmektedir (Akbulut, 1999: 349).

Oyunlar

Konya oturağında müzik ekseninde gelişen diğer temel unsur oynanan oyunlardır. Bu oyunlar oturak kadınları tarafından oynanmaktadır. Müziğin ritmik yapısı oyunun figürlerini belirlemektedir. Kadınların dışında erkekler tarafından oynanan oyunlar kent merkezli kültürde kesinlikle kabul edilmemekte, ancak özellikle Bozkır ilçesinde Konya oturağını bütünüyle yansıttığı düşünülmese de müzikli toplantılarda erkeklerin kaşıkla oynadığı oyunlar bilinmektedir. Zaten oturmak fiilinden türetildiği düşünülen "oturak" kelimesinin karşılığı olarak ortam sahiplerinin oynadığını düşünmek aslında doğru olmaz. Bu sebeple oyun deyince kadınlar akla gelmelidir.

Oturaklarda oturak kadınları ellerine zil takarak ya da kaşıklarla oynarlardı. Bu oyunlardaki koreografinin yüzyıllardır değişmediği ve eşine az rastlanır olduğu düşünülmektedir. Kadınların bazen oynarken aynı zamanda türkü söyledikleri de görülürdü. Türkülerin farklı oyunları olduğu bilinmektedir (Halıcı, 1985: 45; Tan, 1987: 81-84).

Oturak kelimesi kültürel yaşantının bütün unsurlarını içermekle beraber, esas olarak halk müziği ve oyunları ile eş anlamlı olarak değerlendirilmektedir. Konya türkülerinin sadece çalıp söylemek için değil, raks unsurunun da hesaba katılarak bestelendiği bildirilmektedir. Konya türküleri hatıraya ve önemli bir olaya dayanır. Ona göre oyunları değişir. Konya türküleri ile sadece kadınlar her oyunu başka figürle oynarlar (Çulcuoğlu, 2012: 45).

Konya oturağı günlerce sürebilmektedir. Her kesimden insanların özellikle orta yaşlı kişilerin büyük rağbet ettiği oturaklarda adeta zaman mefhumu unutulmakta, coşkun Konya türkülerinin kıvrak nağmeleriyle insanlar günlerce oturmaktadır. Konya oturaklarının en belirgin özelliklerinden biri erkeğin oynamamasıdır. Ağır, sakin oturmaları da oturak isminin yerleşmesinde etken olmuştur denilebilir (Sakman, 2001: 10).

Diğer taraftan Gazimihal'e (1947: 65-66) göre, erkeklerin kaşıkla oynaması yiğitliğe aykırı görülmemektedir. Aile içinde kadınlar da kaşıkla oynamaktadırlar. Ancak, hem kadın hem de erkeğin zille oynaması ayıplanmaktadır. Çünkü oturak âlemlerinde zil takarak ancak zilbaz, hafif kadınların oynadıkları düşünülmektedir.

Edebi Yapı ve Konular

Konya oturağındaki sözlü ezgilerin edebi yapılarını Türk halk edebiyatının genel özelliklerinden bağımsız düşünmemek gerekmektedir. Genel olarak işlenen konular, hece yapısı ve formu bilinenlerin dışında değildir. Konya türkülerinin ana konuları aşk, hovardalık, kahramanlık, tabiat ve hayvan sevgisidir. Yöredeki türkü okuyucuları hançere nağmesi (gırtlak) yapabildikleri ölçüde başarılı kabul edilmektedirler. Konya türkülerinin bazılarının civar illerden ve bölgelerden Konya'ya taşındığı ve mahallî sanatçılar tarafından ezgisi süslenip bazı sözler eklenerek Konya ağzına uydurulduğu bilinmektedir (Öztürk vd., 2007: 51).

Konya türkü metinlerinin başlıca özelliği olabildiğince yalın ve açık sözlü oluşlarıdır. Türk halk edebiyatının diğer alanlarında olduğu gibi, türkü metinlerinin de geriye doğru gittikçe daha dobra ve açık ifadelerle örülü olduğu görülmektedir. Günümüz için belki büyük ölçüde işlevini yitirmiş olan benzetmeler ve mecazlar da bu yalın ve açık sözlü anlayışın önemli bir bölümünü oluşturmaktadırlar. Eski Konya oturak âlemlerinde bu anlaşılır ve duru dilin yanında âşık tarzı divan ve

koşmaların da okunduğu bilinmektedir. Ancak divanlar, aruz vezni kalıplarında ve ağdalı bir dil ile yazıldığından, zamanla Osmanlıca kelimelerin yabancılaştığı ve bu sebeple de divan ve koşma tarzındaki yapıların unutulmaya yüz tuttuğu kabul edilmektedir (Odabaşı, 1999(a): 8; Sakman, 1999: 35).

Konya'nın halk müziği, son derece zengin ve kendine özgüdür. Türkü derlemecileri Konya'dan yüzlerce türkü derlemişler ve bu türküler yıllarca radyolarda en beğenilen halk müziği örnekleri olarak çalınıp söylenmiştir. Konya türküleriyle ilgili ilk kapsamlı derleme çalışmalarından birini yapan Seyit Küçükbezirci'nin de (1960: 3-4) ifade ettiği gibi, Konya türküleri Konya kültürünün aynasıdır. Konya türkülerinde, eğlence kültürünün ayrıntılarını bulmak da mümkündür. Hovardalar, oturak kadınları, aşklar, ihtiraslar ve çekincesiz cinsellik birçok Konya türküsünün ana konusudur (Çakır, 2005: 358).

Oturak âlemlerinde Konya türküleri "Konya ağzı"yla söylenir. Oturak âleminin havasına uygun söz özellikleri gösterir. Hovardalar, cinayet, baskın, ölüm, hapishane, güzeller, eğlenme, aşk motiflerine bu türkülerde bolca yer verilir. Kurulduğu günden bu güne hiçbir işgal görmeyen Konya'da kahramanlık türküleri diğer illerden ithal edilerek muhabbet meclislerinde okunmuştur (Halıcı, 1985: 60).

Konya ve çevresine ait olduğu tespit edilen 269 türkü metni, vezin yapıları, nazım biçimleri ve işledikleri konuları bakımından incelendiğinde bazı nicel veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Buna göre, incelenen türkü metinlerindeki vezin yapısı hece vezni, aruz vezni ve serbest vezin olmak üzere üç ana başlıkta toplanmış ve % 94'ünün hece vezninde yazıldığı tespit edilmiştir. Bu hece vezinlerinin ise 7'li (%26), 8'li (%34) ve 11'li (%57) yapıda oldukları görülmektedir. Hece vezniyle yazılmış Konya türkülerinin nazım biçimlerine göre dağılımına bakıldığında ise dörtlüklerden oluşan manili türküler (%30) ile üçer dizeli üçlemeli türkülerin (%34) ağırlığı oluşturduğu, bu iki yapıyı ikişer dizeli beyitlerden oluşan türkülerin (%18) takip ettiği anlaşılmaktadır (Özdek, 2013: 37-39).

Konya türkü metinleri üzerinde konular bakımından yapılan bir araştırmada en yüksek ağırlık (% 58) "aşk ve sevda" türkülerinin olmuştur. "Aşk ve sevda" konulu türkülerin halk edebiyatımızda da divan edebiyatımızda da önemli bir ağırlığı oluşturduğu bilinmektedir. Bu doğrultuda geriye kalan yaklaşık % 40'lık oranın farklı konular arasında paylaşımı doğal kabul edilmelidir. "Aşk ve sevda" konulu türkülerin hemen ardından "yiğitlik-kahramanlık" konulu türküler ile

“oturak ve oyun havası” başlıklı türkülerin ön plana çıktığı görülmektedir. “Oturak ve oyun havası” başlığı kullanılırken türkü metinleriyle ilgili kaynaklarda türkülerin üzerine bu şekilde düşülen notlardan yola çıkılmıştır (Özdek, 2013: 40).

Sonuç

Konya oturaklarındaki müzikal yapıyla ilgili yukarıda sıralanan başlıklar incelendiğinde;

-Konya’daki geleneksel halk müziğinin kendine özgü bir yapısının olduğu,

-Bu kendine özgü yapının kent merkezli halk müziği olarak tanımlandığı ve birlikte çalma geleneğine ilişkin bir anlayışı içerisinde barındırdığı,

-Konya’nın tarihi, siyasi ve dini merkez olma özelliklerinin Konya kültürünü ve dolayısıyla müziğini de oldukça etkilediği ve de bu doğrultuda özellikle Mevlana ve Mevlevi müziği ile bağlantılı olarak Konya yerel müziğinde Klasik Türk Müziği özelliklerinden bazılarının izlerinin gözlemlenebildiği,

-Oturak müziklerinde de belirli isimlendirmeler, makam, usul ve tempo anlayışları ve sıralamaları incelendiğinde fasıl adabına benzer bir durumun kısmen söz konusu olduğu,

-Konya oturaklarında önceleri divan, cura ve kaşıktan oluşan barana adlı çalgı topluluğun zamanla çeşitli etmenlerle ut, kanun, darbuka ile bütünleşik bir yapıya büründüğü ve orta boy (tambura) bağlamanın da bu grupta kullanılmaya başlandığı,

-Konya oturaklarında bağlama çalımında Konya tezene tavrı adı verilen özel bir çalma tekniğinin kullanıldığı,

-Oturaklarda temel eksende müzikle birlikte oyun ve oynayan kadınların tarihsel süreçte söz konusu olduğu, ancak günümüze yaklaştıkça oturakların yapısının oyun içeriğinden uzaklaştığı,

-Konya oturağında seslendirilen türkülerin konu ve edebi bakımdan Türk halk edebiyatı genel özelliklerine paralel bir yapı taşıdığı tespit edilmiştir.

Kaynakça

AKBULUT, A. (1999), "Konya Türkülerinin Notaya Alınmasında Karşılaşılan Güçlükler ve Konya Türkülerinin Doğru Olarak Notaya Alınması", *Milli Mücadeleden Günümüze Konya (1915-1965)*, c.I, s.347-351, Konya: Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü.

ARBAŞ, A. (1986), *Hazret-i Mevlâna ve Klasik Türk Musikisi/Türk Musikîsinin Dünü Bugünü Yarını* (haz: Feyzi Halıcı), Ankara: Sevinç Matbaası.

ÇAKIR, V. (2005), "Konya'nın Geleneksel Eğlence Kültürü", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 17, s.355-382.

ÇULCUOĞLU, Çağlar T. (2012), *Çağdaş Müzik Eğitiminin Çevreden-Evrene İlkesi Işığında Konya Oturağının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

GAZİMİHÂL, M. Ragıp (1947), *Konya'da Musikî*, Ankara: CHP Halkevleri Yayınları.

HALICI, F. (1985), *Konya Sazı ve Türküleri*, İstanbul: Özden Matbaacılık.

İLDEN, A. (2013), *İçeri Çumra Kasabası (Çumra-Konya) Folkloru Üzerine İncelemeler*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

KÜÇÜKBEZİRCİ, S. (1960), *Issız Yuvalar (Konya Türküleri)*, Konya: Azim Matbaası.

ODABAŞI, A. Sefa (1999), *Dünden Bugüne Konya Türküleri*, Konya: Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü.

ÖZDEK, A. (2013), "Konya Türkü Metinlerinde Mevlana ve Mevlevilik Üzerine Bir Araştırma", *Rast Uluslararası Müzikoloji Dergisi*, 2, s.30-46.

ÖZÖNDER, H. (1999), "Selçuklu, Beylik ve Osmanlı Dönemlerinde Konya'da Sanat Hayatı", *Dünden Bugüne Konya'nın Kültür Birikimi ve Selçuk Üniversitesi* (haz. Haşim Karpuz), s.157-202, Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.

ÖZTÜRK, A. Osman (1999), "1902-1904'de Konya'da Derlenen Türk Halk Türküleri Münasebetiyle Konya Türkü Folkloru Üzerine", *Milli Mücadeleden Günümüze Konya (1915-1965)*, c.I, s.325-346, Konya: Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü.

ÖZTÜRK, A. Osman, TAN, Nail, TURHAN, Salih (2007), *Konya Halk Müziği*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

SAKMAN, M. Tahir (1999), *Konyalı Mazhar Sakman'dan Türküler*, Konya: Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.

SAKMAN, M. Tahir (2001), *Dünden Bugüne Konya Oturakları*, İstanbul: Milenyum Yayınları.

TAN, N. (1987), *Konya Oturak Âleminin Folklorik ve Turistik Değerlendirilmesi,* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.

DİRMİL YÖRESİ OTURAK ÂLEMLERİNDE GURBET HAVALARININ YERİ VE ÖNEMİ

Veli Cem ÖZDEMİR*

Öz

Teke Yarımadası'nın güneybatısında yer alan Dirmil yöresinde Anadolu sohbet geleneğinin bir parçası olan toplantılara "oturak âlemi" ismi verilmektedir. Bu âlemlerin kendine mahsus bir takım kuralları, usulleri, çalgıları ve düzenlenme şekilleri vardır. Özellikle Dirmil'in çalgısı olan sipsi, Dede Korkut'un kopuzunun devamı olan cura ve Karadeniz'in kemençesinin bir varyantı durumundaki yörük kemanesi ile kabak kemane bu toplantıların vazgeçilmez çalgılarıdır.

Yörede sadece bu âlemlerde icra edilen ve adeta oturak âlemleri ile özdeşleşmiş durumda olan gurbet havaları vardır. Türk halk müziği içerisindeki uzun hava formunun ağıt ezgileri ile çeşnilenmiş ve özel bir söyleniş biçimine sahip olan içli türkülerine yörede gurbet havası denilmektedir. Biz bu bildirimizde Dirmil yöresinde varlığını tespit ettiğimiz, sadece oturak âlemlerinde icra edilen ve icra sırasında dinleyicilerin uyması gereken bir takım özel kural ve ritüellerin yer aldığı gurbet havalarını icra teknikleri, söz varlıkları, müzikal özellikleri ve kültürel süreklilik içindeki yeri noktalarından hareketle disiplinler arası bir yaklaşımla ele almaktayız.

Giriş

Dirmil yöresi, tarihî Teke Yarımadası'nın güneybatısında yer almaktadır ve Türk halk müziğinin en küçük nefesli sazlarından sipsinin çıkış yeri olarak önemli bir kültür merkezi konumundadır. Torosların en batısında yer alan bu yöre; coğrafi konumunun elverişsizliği, ikliminin sertliği, büyük yerleşim yerlerine uzaklığı ve Yörük-Türkmen geleneğinin çok canlı bir şekilde yaşatılması sonucunda kendine has bir yaren geleneği geliştirmiştir.

Dirmil yöresinde Anadolu sohbet geleneğinin en önemli uzantısı olan yaren toplantılarına ***"oturak âlemi"*** ismi verilmektedir. Bu âlemlerin kendine mahsus bir takım kuralları, usulleri, çalgıları ve düzenlenme şekilleri vardır. Özellikle Dirmil'in çalgısı olan sipsi, Dede Korkut'un kopuzunun devamı olan cura ve Karadeniz'in kemençesinin

* Bilim Uzmanı, Barbaros Hayrettin İmam-Hatip Ortaokulu, İzmir.

bir varyantı durumundaki Yörük kemanesi ile kabak kemane bu toplantıların vazgeçilmez çalgılarıdır. Yörede sadece bu âlemlerde icra edilen ve adeta oturak âlemleri ile özdeşleşmiş durumda olan özel gurbet havaları vardır. Türk halk müziği içerisindeki uzun hava formunun ağıt ezgileri ile çeşnilenmiş ve özel bir söyleniş biçimine sahip olan içli türkülerine yörede gurbet havası denilmektedir. Gurbet havaları da çalınış ve söyleniş özellikleri, ait oldukları zaman ve mekân unsurları ile icracı performansları bakımından zengin bir çeşitlilik arz etmektedir.

Gurbet Havaları

İnsanoğlu başlangıçtan beri çeşitli duygularını sanat dallarıyla ve önce sözle ifade etmiştir. Türk kültür coğrafyası ise literatürde kendi ismine izafe edilerek ortaya çıktığı söylenen türkülerle hislerini dile getirmiştir. İnsanoğlunun çok uzun kelimelerle aktarabileceği çeşitli yaşantıları ve düşünceleri bazen belli bir ahenge ve makama sahip türküler içinde kolayca ortaya dökülüverir. Gurbet havalarına ve gurbet geleneğine değinmeden önce *"gurbet"* terimiyle ne anlatılmak istenildiğine bir bakalım:

Gurbet, öteden beri sevdiklerinden, yerinden ve yurdundan ayrı kalmak, sevdiklerine ulaşamamak, kavuşma ümidi ile yaşamak demektir (Urhan, 2014: 127). Günümüzde çok çeşitli iletişim araçlarının mevcut olması sebebiyle gurbet sözcüğü, tarihi anlamından ve işlevinden uzaklaşmış gibi görünmektedir. Eskiden ise askere giden her delikanlı, ne zaman döneceğini bilmediği için *"Gidip de dönmemek var, gelip de görmemek var"* diyerek yakınlarıyla vedalaşırdı. Osmanlı Devleti'nin özellikle son yüzyılında yirmi yaşlarındaki gençler askere alındıktan sonra eğer sağ kalabilirlerse otuz-otuz beş yaşlarında ancak geriye dönebiliyorlardı. Bu insanlar, bahsi geçen süre içinde gurbetin acısını ancak türkülerle ifade edebiliyorlardı (Urhan, 2014: 127).

Diğer yerlerde olduğu gibi Dirmil yöresinde de Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşayan yaşlı insanlar, Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında önemli yer etmiş olan Balkan Savaşı, Yemen Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşına katılmış veya en az bir yakınını bu savaşlarda kaybetmiş kişilerdi. Bu insanlar, kendi zamanlarının uzun kış gecelerinde, oda sohbetlerinde askerlik ve seferberlik hatıralarını

anlatırlar ve başta Dirmilli Topar Osman[1] olmak üzere yöre âşıklarına savaşla, kahramanlıkla, sevdayla ve ayrılıkla ilgili yörede "gurbet havaları" denilen özel ezgili uzun havaları okutarak efkârlanırlardı. Savaş yıllarında gidenler kalanlardan, kalanlar da gidenlerden pek haber alamazdı. Ancak uzun bir süre zarfında, aylarca hatta yıllarca geçen bir bekleyiş süresi içinde alınan bir mektup belki haberleşme ihtiyacını karşılayabilirdi. Bu zaman süresince yaşanan çoğunluğu acı olaylar, *"gurbet havaları"* ile anlatılır ve ezgilere yeni sözler eklenerek yöre tavrı ve icrası ile yeni türküler meydana getirilirdi. Aynı zamanda Topar[2] Osman gibi ustaların repertuarında yer alan Dadaloğlu, Köroğlu, Ağır Cezayir Karşılamaları gibi yiğitlik, askerlik ve savaş konulu türküler, son bir buçuk asırda yörede *"gurbet havaları"*nın oluşumunda büyük bir katkı sağlamıştır. Bu oluşumda âşıkların eski eserlerinden ustaca yararlanmaları ve ülkenin içinde bulunan savaş psikolojisi etkili olmuştur.

Uzun yıllar gurbette kalan yöre insanı bir gurbet havasında şu dizeleri söylemektedir:

"Çıktım gurbet ele geri gelinmez
Kimler öldü kimler kaldı bilinmez
Ölsem buralarda gözüm yumulmaz
Ölüm ver Allah'ım ayrılık verme!" (Urhan, 2014: 128).

Gurbet havalarının oluşum sürecinde hiç şüphesiz yas geleneği büyük bir rol oynamıştır. Zira gurbet havalarının sözleri, sözlerin diziliş ve şekil özellikleri ile tavır ve icra şekilleri[3] aslında gurbet havalarının, yas ezgilerinin bir varyantı olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Dikkatli bir dinleyici, gurbet okuyan bir aşığın tıpkı yas tutan bir kadın gibi tavırlarını, iç çekişlerini ve ezgi-söz birlikteliğindeki acı hissiyatını hemen fark edebilecektir. Bunda da garipsenecek bir durum yoktur. Zira insanoğlu ölüm ve ayrılık gibi acı olaylar karşısında bir savunma mekanizması olarak daima ağlamış ve ağlatmıştır.

Dirmil yöresi ve çevresinde yakını ölen bir kimse, askere giden bir delikanlı, ana-baba evinden ayrı düşen gelinlik bir kız için mutlaka yas edilirdi. Ayrıca evinden, yuvasından ayrı düşen mahkûmlar da gurbette

---

[1] Osman Elmas, 1882'de doğmuş 16.03.1967'de vefat etmiştir. Dirmil yöresine davul-zurna düzeni gelmeden önce düğünleri divan sazı gibi büyük bağlaması ile etmiş ünlü bir âşıktır.
[2] Topar**:** Dirmil ağzında "topal" kelimesinin söylenişi.
[3] Yörede yas ezgisi genel olarak La-Mi aralıklarında seyreder, arada Sol çarpması alır ve Hüseyni, Uşşak, Hicaz dizilerinde seyir gösterir (Urhan, 2014: 129).

sayılırdı. Bütün bu koşullarda insanlar duygularını, acılarını, kederlerini ve üzüntülerini dile getiren sözleri belli bir ahenk ve ezgiyle söylerlerdi. Yörede bu söyleyiş şekline Gurbet Havası denmektedir (Yıldırım, 2008: 86).

Yas geleneği incelendiği zaman, tıpkı gurbet havalarında olduğu gibi ölüm, ayrılık, gelin gitme, uzak bir yere gitme, göç etme, asker uğurlama, doğal felaketler gibi sosyal olayların birebir olayları yaşayan kişi veya yakınları-sevenleri tarafından konu olarak işlendiği görülecektir. Yas metinleri zaman içinde bağlama ve eşlik sazları ile birleşmiş ve gurbet havaları görünümü almıştır.

Gurbet Havalarının İçeriği ve Söz Yapısı

Gurbet havaları tema olarak sadece gurbeti ifade etmezler. Kahramanlık, sevgi, aşk, ölüm vb. önemli olaylar başta olmak üzere hemen hemen her konuda ve günlük hayatta karşılaşılabilen pek çok konuyu gurbet havalarının sözlerinde duyabiliriz (Çine, 1989: 95). Sözler, söyleyen kişilerin o an için içinde bulundukları ruh haline göre şekillenmiştir.

İnsan yaşamına ait türlü konularla söylenmiş olan beyitler, üçlükler ve dörtlükler gurbet teması adı altında işlenmektedir. Şiirlerin edebi yapısına ve söz dizilimlerine bakarsak önemli bir kısmının (6+5) 11'li hece ölçüsü ile koşma biçiminde söylendiğini görürüz. Yöre araştırmacısı Salih Urhan'a göre, bir oktav içerisinde seyreden (beşli, yedili, onlu aralıklarla söylenen) tüm gurbet havaları genellikle 11'li hece ölçüsüyle ve koşma tipinde söylenmektedir (Urhan, 2014: 138). Şiirlerin bazıları on iki ve çok az da olsa bazıları da on üç hecelidir.

Ayrılıkları dile getiren örnekler daha ziyade askerlik, gelin kınası ve ölüm olaylarını konu eder ve yas olarak gurbet teması içinde söylenirler.

Aşağıda gurbet havalarının çeşitli konularda söylenmiş örnekleri görülecektir:

Kahramanlık üzerine gurbet:
Bir yanım dağ deniz bir yanım balkan
Kır atın üstünde yaldızlı kalkan
Yanıma gelmesin ölümden korkan
Tekelioğlu derler ünüm var benim
Ala bıçak üstünde şanım var benim (KK 14)

Aşk ve sevda üzerine gurbet:
Eser eser de sabah yeli kesilmez
Güzellerin kem sözüne küsülmez
Bir güzel sevmeylen yiğit asılmaz
Severim güzeli korkmam ölümden (KK 5)

Övgü ve yiğitlik temalı gurbet:
Adını da sevdiğim Avşar Beyleri
Size de bir vezirlik yakışıpduru
Topla da dizginini tanı kendini
Karşıda düşmanların bakışıpduru (KK 3)

Özlem temalı gurbet:
Gahpe gençlik geldi de geçti yel gibi
Tadı damağımda kaldı bal gibi
Boynu karanfilli yar sevmedim el gibi
Saran yiğitlere helallar olsun
Merdivenden indim indim yıkıldım
Kadir mevlam izin verdi dikildim
Her çiçekten aldım aldım sokundum
Kırmızı gül sende kaldı tamahım (Çine, 1989: 95)

Sıla özlemi temalı gurbet:
Eylen turnam eylen haber sorayım
Kanadın altına mektup sarayım
Eğil dağlar ben sılamı göreyim
Sılamda yavrularım ah çeker ağlar (Ekinci, 2010: 145)

Gurbet Havalarının Dizi ve Ezgi Yapısı

Gurbet havaları genellikle Hüseyni ve Uşşak makamlarında seyreder. Hüseyni dizi içinde Muhayyer makamı hissini veren ezgilere rastlandığı gibi Uşşak makamı ailesinden ezgilere ve hatta Karcığar makamı hissi veren (kerem) örneklerine de rastlanır. Pek çoğu inici özellik taşıyan gurbet havalarında az da olsa çıkıcı özellikteki ezgilere rastlamak da mümkündür.

Avşar Beyleri, Çingir Çingir, Güllük Dağı, Tekelioğlu, Sürmelim gurbet havaları inici karakterdedir. *Eylen Turnam, Ya da Geceleri, Gelin Ümmü* ve *Ali Bey* gurbetleri ise çıkıcı karakterdedir. *Avşar Beyleri* ve *Sürmelim* gurbet havaları bir oktav ses aralığını aşarak (La-Do)

aralığında seyreder. *Güllük Dağı, Çingir Çingir, Tekelioğlu* ve diğer gurbetler bir oktav içinde seyreder. *"Akşamlar da Oldu"* yol havası ile *"Ya da Geceleri"* gurbetleri Karcığar (Kerem) dizisinde seyreder. Ayrıca *"Akşamlar da Oldu"* yol havası inici karakter gösterirken *"Ya da Geceleri"* gurbet havası ise çıkıcı karakter olarak seyreder (Urhan, 2014: 140).

Gurbet havalarının ezgi yapısı, sözlü yapıya uygun olarak yas-ağıt temalarına uyumlu ezgilerle bezenmiştir. İnsanoğlu acılarını, sevinçlerini ve türlü duygularını çeşitli yollarla ifade etmiştir. Teke Yöresinde ve özellikle Dirmil'de de ayrılık ve ölüm olaylarında duygular sözle, sözler de buna uygun ezgilerle ifade edilir (Yönetken, 1967: 145). Bu ezgiler, ağıt-yas temasına uygun düşen yerli ezgi kapılarındandır.

Gurbet havaları, Teke Yöresinin karakteristik bir uzun hava tipi olup Hüseyni-Uşşak ve Karcığar dizilerde belli yerel ezgi kalıpları içinde söylenen; çoğunlukla bağlama-kabak kemane-sipsi gibi özel çalgıların 7/8'lik veya 10/8'lik tartımlarla eşlik ettiği; daha çok inici ve bazen de çıkıcı özellikteki ezgilerdir (Urhan, 2014: 140). Sözlerin yapısına ve anlamına göre ezgilerde de değişiklik olabilmektedir.

Gurbet Havalarının Ritim (Tartım) Yapısı

Gurbet havalarının diğer uzun havalardan farklı bir icra yapısı vardır. Uzun havalar ritimsiz (tartımsız) serbest olarak belli bir kalıp içinde icra edilir. Saz başta ve aralarda yol gösterir. Söz (vokal) kısmında saz genellikle demde kalır ya da susar. Gurbet havaları bu bakımdan çok farklıdır. Ezgiler genellikle 7/8'lik ve bazıları da 10/8'lik tartımla çalınır. Saz bu tartımda çalmaya devam ederken, söz serbest olarak icracının yorumuna göre saz ile uyumu bozmadan devam eder.

Ses Genişliği Bakımından Gurbetler

1- Beş ses içinde çalınıp söylenen, meydan ise oktava çıkan gurbetler:
   a. Ali Bey
   b. Gelin Ümmü
   c. Ya da Geceleri
   d. Nice Güzelleri
2- Bir oktav içinde icra edilenler:
   a. Eğlen Turnam (Bu ezgi çıkıcı karakterde olup Daş Kesiği Ağzı ile söylenmektedir.)

b. Akşamlar da Oldu (Yol Havası olarak bilinen bu ezgi Karcığar dizide seyreder.)

c. Dolan da Gel Sevdiğim Burdur Dağını

d. Tekelioğlu

3- İnici karakterde olup bir oktav içinde seyredenler:

a. Çıktım Gurbet Ele Geri Gelinmez

b. Çingir Çingir Öter Yaylanın Taşı

c. Güllük Dağı

4- Oktavı aşarak on ses içinde icra edilen gurbetler:

a. Avşar Beyleri

b. Sürmelim (Gara Daşlara Benzer a Gız Senin Yatışın) (Urhan, 2014: 141)

Oyun Havalarındaki Gurbet Ezgileri

Gurbet havaları kahramanlık, ayrılık, sevda ve ölüm gibi konuları içerdiği gibi yörenin oyun havalarında da yer almaktadır. Oyun öncesi *gezenneme* denilen bölümde türkü söylenerek oyuncuya moral verilip oyun havasına da açış yapılmış olur. Bu durum, gelenek olarak çok eskiden beri bu şekilde uygulanmaktadır. Dirmil yöresi oyunlarının başında mutlaka bir türkü söylenir. Teke yöresinde de durum aynı şekildedir. Bu türkü ritimli veya gurbet havası tipinde olmaktadır. *Avşar Beyleri* gurbet havası çalınıp söylendikten sonra *Avşar Zeybeği* ya da *Sarı Zeybek* bağlı olarak çalınır. *Meşesi Meşesi, Haymanalı, A Gız* diye başlayan oyunların başında gurbet ezgi kalıbında söylenen türküleri ile giriş yapılır.

Boğaz Havası denilen ve gırtlağın titreştirilmesiyle çıkartılan ezgilerde, sonrasında hareketli bir yüksek havaya veya yayla yolları havasına bağlayan oyun türünde de gurbet temasının hâkim olduğunu görmekteyiz. Boğaz Havası, çalacak bir enstrümanı bulunmayan ya da bir enstrüman çalamayan daha ziyade çocuk ve genç yaştaki insanların yaptığı, yöreye özgü bir müzik uygulamasıdır (Ekinci, 2010: 452). Boğaz Havaları da meydana getirildikleri bölgelere göre isim alırlar. Bir yörede söylenen boğaz havasının diğer bir yöredeki icrasından farklı olması sebebiyle *Dirmil Boğazı, Çörten Boğazı, Duguk Boğazı, Çömlek Gırdıran Boğazı, Tahtacı Boğazları* gibi değişik isimler almışlardır.

A gız
A gız sizin de yaylanızın da çalbaları da gurumuş
Sevip sevip de ayrılması da ne de zorumuş
Fın fındırı, inek sağdırı
Çömlek gırdırı, dağa sürdürü
A gız bizim dağlarımız ala garlıdır
Acep bizim gibi ayrılık çeken var mıdır?
Fın fındırı, inek sağdırı
Çömlek gırdır, dağa sürdürü
Kaynak Kişi: Dirmilli Kadir Turan (1919-1988) (KK 3, KK 4)

Dirmil'de Oturak Âlemleri

Her yörenin kendine has, kadimden beri süregelen değişik toplantıları, yaren meclisleri ve dernekleri vardır. Dirmil yöresinde usullü, disiplinli ve kat'i kurallı bir şekilde devam etmiş, edep ve terbiye dairesinde yapılmış, içkili-kadınlı müzikli ve oyunlu bir eğlence türünün adına ***oturak âlemi*** denilmektedir (KK 8).

Bu âlemlerde bir takım kat'i kurallar ve yaptırımlar vardır (KK 14). Küçükler, büyüklere kesinlikle saygı göstermek zorundadır. Büyükler de küçüklere yol gösterirler ve yardımcı olurlar (KK 5). Bu şekilde muhabbet, karşılıklı bir güven ortamı ve sevgi-saygı kaidesi çerçevesinde devam eder (KK 3). Büyüklerin sevk ve idaresi altında içki içilir, kadın oynatılır (KK 7), katılanlar üç hava olmak üzere üç değişik oyun oynarlar ve hep beraber eğlenilir (KK 6). On sekiz yaşından küçükler hiçbir surette bu meclislerde bulunamazlar (KK 8). Oturak âlemi düzenlenen yerin kapısında eli sopalı bir bekçi olur ve gelenlerin yaş ve kimlik tespitini yaptıktan sonra içeri girmelerine izin verir. Yaşı tutmayanları asla içeri almaz (KK 1).

Böyle bir toplantı ve eğlence için her şeyden önce uygun bir mekân lazımdı. Her yerde âlem yapılmazdı (KK 11). Oturağa elverişli, kenar köşe, çıkmaz sokak, bazen köy yakınlarında bir han, bazen yaylalarda bu âlemler için özel hazırlanmış oturak ardıçların altları, dışarıya ses sızdırmayacak kalın duvarlı evler lazım gelirdi. Köy içinde yapılan oturak alemleri genellikle üç telli ustası Topar Osman'ın evinde (KK 2), Kürt Tevfik'inin evinde (KK 1), odalarda veya uygun görülen herhangi bir mekanda yapılırdı (KK 8).

Oturak âlemleri gizli olarak icra edilirdi (KK 14). Bunun sebebi; devriyelerin basacağından veya halkın ahlak bozuluyor diye saz-sipsi çalmaya, kız oynatmaya karşı çıkmasından kaynaklanıyordu (KK 10).

Ancak zaman zaman hoca sınıfından önemli kimseler bile bu toplantılara iştirak ediyorlar, yatsı namazları topluca kılındıktan sonra "cemaat dağılmayın, falan odada da oturak âlemi yapacağız" diyerek toplu olarak âleme davet ediyorlardı (KK 8, KK 14, KK 5). Bu durum ise sosyolojik olarak izaha muhtaç bir konudur.

Oturak âlemine her önüne gelen kişi de alınmazdı (KK 8). Özellikle katılacak gençlerin ağzının sıkı olmasına dikkat edilirdi (KK 14). Zira ağzı gevşek olan gençler, oturak âleminde meydana gelen tatlı-tatsız olayları dışarı sızdırıp hocaların, zaptiyelerin ve halkın gayrete gelmesine ve toplantıların yasaklanmasına sebebiyet verebilirlerdi (KK 1). Oturak âlemlerine, kesin bir kural olmamakla birlikte, yirmi-otuz civarında erkek katılırdı (KK 11). Oynatacak kadın bulunmadığı zamanlarda (KK 15) erkeklerden bu işte marifetli olan bazıları köçekler gibi kadın elbiseleri giyerler ve ellerine ziller alarak orta yere çıkarlardı. Bunlara *"zenne"* adı verilirdi (KK 8).

Oturak âlemine katılan herkes içmek zorunda da değildi (KK 12). İçkiye tövbe edenler veya hiç içki içmemiş olanlar da bir köşeye oturarak âleme iştirak ederlerdi (KK 2). Gençler, yaşça ve itibarca kendilerinden büyük olan kişilere izzet-i ikramda bulunurlar ve hizmet ederlerdi (KK 14). Aynı zamanda yaşlı ve tecrübeli kişilerden edep-erkân, yol-yordam öğrenirler, saz-sipsi-kabak kemane resitallerine aşinalık kazanırlardı (KK 5).

Oturak âleminde en baş köşeye âlemi tertip eden kişi otururdu. Onun yanına sırasıyla o mecliste bulunan diğer kişiler yaşlarına ve itibarlarına göre otururlardı (KK 14). Oturak odasında her yaşın kendine ait bir yeri ve oturma adabı vardı (KK 5). Oturak odaları genellikle büyükçe bir mekânda seçilir ve başka yörelerde olduğu gibi sedir veya yüksekçe bir eşya bulunmazdı. Herkes, özellikle büyükler, bağdaş kurarak veya bir dizlerini bükerek otururlar ve hiç kimse ayağını uzatmaz veya ayak ayaküstüne atmazdı (KK 12). Aksi bir durum saygısızlık olarak görülür ve o kişi bir daha bu meclise alınmazdı (KK 7). Aynı zamanda herkesin yerde ve aynı hizada oturmasının sebebi kimsenin kimseden, yaş ve itibar hariç, üstün olmadığını göstermek içindi (KK 1). Oturağa yeni katılan gençler ise mutlaka diz çökerek oturmak zorundaydı. Büyüklerden izin almadan bir dizlerini kaldıramazlar veya bağdaş kuramazlardı (KK 13). Eğer aksini yapan olursa göreneksiz, terbiyesiz olarak kabul edilirdi (KK 8). Böyle bir genci ertesi gün daha yaşlı bir büyüğü, herhangi bir köşeye çeker ve oturakta nasıl oturması gerektiğini tatlı sert bir dille anlatırdı (KK 11).

Oturak âlemlerinde sazlara, sipsilere ve kabak kemanelere düzen verildikten sonra, önce bir gurbet havası ile açılış yapılırdı (KK 13). Bu gurbet havası genellikle *Gahpe Gençlik, Ya Da Geceleri, Avşar Beyleri* gibi ağır havalardan seçilirdi (KK 5). Arkasından yavaş yavaş boğazlara geçilir ve *Dirmil Boğazı, Çörten Boğazı, Çömlek Kırdıran Boğazı, Tahtacı Boğazlarından* birisi veya birkaçı arka arkaya eklenerek çalınırdı (KK 12). Bundan sonra âlemde bulunan gençler ve kadınlar oyun sırasının geldiğini anlarlardı (KK 8). Kadimden gelen kurala göre âleme katılan herkesin üç oyun oynaması veya aynı havayı üç kere oynaması gerekirdi. Bunun için *"Oyun üçtür, oynamayan p...tur lafı"* lafı söylenirdi (KK 8, KK 1). Oturakta herkes aynı anda oynamazdı. Önce iki veya üç tane kadın sırayla birer gayda oynarlar, daha sonra onlar kenara çekilirler ve gençler teker teker kalkarak üçer gayda oyun oynarlardı.

Boğazlardan sonra *"A gız"* ile başlayan beyit şeklinde bir gurbet söylenir arkasından yörede *"yüksek hava"* olarak adlandırılan hareketli havalardan biri icra edilirdi (KK 3). Yüksek havalara örnek olarak *"Şu Dirmil'in Çalgısı, Dirmil'dedir Evimiz, Gökte de Yıldız Ellidir, Aşağıdan Gelen Hanım, Cemilem, Sarı Zeybek, Kalenin Ardındayım"* gibi havalar söylenebilir (KK 4). Arkasından yine bir kısa gurbet ile gezenneme yapılır ve bu sefer yörede *"düz hava"* olarak isimlendirilen serbest havalardan birine geçilirdi (KK 12). Düz havalara örnek olarak *"Çek Deveci, Kezban Yenge, Oğlanın Elinde Kama Parlıyor, Orta Mektep, Silibinci, Ala Ala Danalar, Dudu Gız"* gibi havalar örnek olarak verilebilir (KK 5).

Bir yüksek bir düz oynandıktan sonra sıra son hava olan *"Yayla Yolları"* na gelmekteydi (KK 9). Yine ara bağlantı olarak kısa bir gurbet çalınır ve arkasından *"Yayla Yolları"* veya *"Menevşeli"* havalarından birisi (KK 15) çalınarak Teke zortlatmalarının özel bir örneği icra edilirdi. Çok usta oyuncu olan kişiler veya oyunları çok beğenilenler ritimleri ve hareketleri çok özel olan *"Ağır Zeybek", "Gabardıç", "Avşar Zeybeği"* gibi oyunları icra ederlerdi (KK 12).

Oyun havaları bittikten sonra yine ağır havalara ve gurbet havalarına geçilirdi (KK 4). Bu sırada yeme-içme de beraberinde olur ve özellikle *"Yağmur Yağar Şıpır Şıpır Buz Gibi"* diye başlayan Kerem Havaları çalınmaya başladıktan sonra o mecliste bulunan herkes içsin veya içmesin derinden bir ah çekerek içlenirlerdi (KK 8). Çünkü bu havanın ilk dörtlüğünün son iki dizesinde *"Gocanıla Geçincemen Yoğ İse / Boşan da Gel Kabulümsün Gız Gibi"* bölümü geçmekteydi ve o mecliste bulunanların birçoğu gönül vererek sevdikleri ilk kızı alamamışlardı. Bu ah çekişlerin ve iç geçirişlerin sebebi bu olurdu (KK 5).

Çok hatırlı ve nüfuzlu kişilerin tertip ettiği oturaklarda ise kaba sipsi ve kaba zurna ile *"Yeşil Kurbağa", "Gündüz Beyleri", "Nöbet Havaları"* gibi özel ezgiler bireysel performans olarak ve hatırlı kişinin sağ kulağına sipsi ve özellikle zurna dayanılıp çalınarak icra edilirdi (KK 5). Bundan sonra ise edepli ve usullü bir şekilde oturak sona erer, taşkınlık yapılmadan herkes birer ikişer evlere dağılırdı (KK 6).

Sonuç

Bu bildirimizde, Burdur iline bağlı Altınyayla ilçesinde (eski ve tarihi adıyla Dirmil yöresi) tespit ettiğimiz ve zamanımızda çok büyük bir değişikliğe uğrayarak sadece düğünlerin belli geceleri ve belli saatlerinde icra edilmekte olan oturak âlemi mevzusuna literatür taraması, kaynak kişilerin ifadeleri ve katılımcı gözlem yoluyla yöreden kendi deneyimlerimiz ile açıklık getirmeye çalıştık. Bu âlemlerin düzenlenme biçimini, düzenlenme yerlerini, âlem içi hiyerarşiyi, icra ve eşlik sazlarını, bu âlemlere mahsus çalınan *"Gurbet Havaları"* ve diğer türküleri, bu âlemler sırasında uyulacak usul ve kaideleri sırasıyla ele almaya çalıştık.

Neticede öneri ve çıkarımlarımızı şu şekilde sıralayabiliriz:

Oturak âlemleri, Dirmil yöresinde çok eski zamanlardan beri düzenlenmektedir. Ancak zamanın getirdiği olumsuz koşullardan ziyadesiyle etkilenmiş ve günümüzde düğün gecelerinde küçük toplantılar şekline dönüşmüştür. Bizim bu hususta önerimiz, bahsi geçen toplantıların içki ve kadından arındırıldıktan sonra eğlence ve gösteri amaçlı tekrar canlandırılmasıdır.

Oturak âlemlerinde icra edilen bir takım yöresel oyunlar ve havalar unutulmakta ve değiştirilmektedir. Özellikle gurbet havaları asıllarına sadık kalınarak icra edilmeli ve yaşatılmalıdır. Gurbet havalarını doğuran sebepler, müzik-sosyoloji ilişkisinin en tipik örneklerindendir. TRT repertuarına girmemiş ve halen keşfedilmemiş havalar ivedilikle kayıt altına alınmalı ve Dirmil yöresi oturak âlemlerinde söylenen bütün havaların bir envanteri çıkarılmalıdır.

Oturak âlemlerinde uygulanan kurallar, yaptırımlar, cezalar, edep ve erkân, yol ve yordam, büyük-küçük ilişkisi, gönüllü hizmet, oturma-kalkma usulleri yeni yetişen neslin eğitiminde kullanılmalı ve toplumun yüzyıllar boyunca meydana getirdiği olumlu toplumsal normlar işletilmeye devam etmelidir.

Bu ve benzeri çalışmalar ile Türk kültür coğrafyasının belli başlı bölgelerindeki yaren ve sohbet gelenekleri mukayeseli çalışmalarla ele alınmalı, toplumu huzur ve barış içerisinde bir arada tutan kültür kodları ile kültürel birliktelik unsurları ortaya çıkarılmalıdır. Böylece gelenekten geleceğe sağlam köprüler inşa edilebilecektir.

Kaynakça

ÇİNE, H. (1989), *Burdur'dan Damlalar - Folklor (Halkbilim)*, İzmir: Uyan Matbaası.

EKİNCİ, A. (2010), *Tekeli'nin Dilinden Telinden 1*, Ankara: Burdur Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

URHAN, S. (2014), *Salih Urhan – Hayatı, Eserleri, Derlemeleri, Gurbet Havaları, Köy Enstitüleri,* İzmir: Tezer Matbaası.

YILDIRIM, B. (2008), *Teke Yöresinde İcra Edilen Gurbet Havalarında Müzikal Açıdan Tavır Farklılıkları*, Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

YÖNETKEN, H. B. (1966), *Derleme Notları-1*, İstanbul: Orkestra Yayınları.

Kaynak Kişiler

(Kk 1) Sadık Eraslan (1942): Ünlü Bağlama Ustası Topar Osman'ın Torunu

(Kk 2) Hatice Türküz (1926): Ünlü Bağlama Ustası Topar Osman'ın Kızı

(Kk 3) Abdullah Türen (1946): Ünlü Cura Ustası Kadir Turan'ın Oğlu

(Kk 4) Mustafa Türen (1944): Ünlü Cura Ustası Kadir Turan'ın Oğlu

(Kk 5) Mehmet Ali Kayabaş (1950): Ünlü Sipsi Ustası

(Kk 6) Müşküle Sancar (1936): Dirmilli Emin Demirayak'ın Kız Kardeşi

(Kk 7) Lütfi Sancar (1957): Dirmilli Emin Demirayak'ın Yeğeni

(Kk 8) Cemil Özdemir (1936): Emekli Orman Muhafaza Memuru

(Kk 9) İsmi Yurtsiper (1943): Ev Hanımı

(Kk 10) Hatice Tekin (1931): Ev Hanımı

(Kk 11) Ali Tekin (1935): Ünlü Sipsi Ustası

(Kk 12) Emrullah Kanyıldıran (1926): Ünlü Cura Ustası

(Kk 13) İsmail Evcil (1941): Ünlü Sipsi Ustası

(Kk 14) Ömer Özdemir (1905): Çiftçi

(Kk 15) Cennet Tekin (1928): Ev Hanımı

YARAN MECLİSLERİNDE MİSAFİR AĞIRLAMA*

Orhan ÖZKAN**

Çankırı yaran meclislerine, karar alındığı ta ilk günden belirlendiği sayıda misafir davet edilir. Bu da genelde o gece ocak yakan yaran ağalarından (o gecenin ikramını yapan iki yaran) her biri 10 kişi olmak üzere toplam 20 kişi olur. Bazen başağalar da misafir ilavesinde bulunabilir. Ben bu konuşmamda öz eleştiriye de yer vermek istiyorum. Benim bildiğim, büyüklerimizden gördüğüm odur ki, misafir sayısı yaran sayısını geçmemelidir ve iki yaranın arasına bir misafir oturtularak gece boyunca o iki yaran misafire oyunları, geleneği anlatır ve sorulan soruları cevaplar; başağaların davet ettikleri misafir ile birlikte sayı 25-30 misafiri geçmemelidir. Şimdilerde ise 100-150 misafir davet ediliyor. Bu durumda çok kalabalık olunca içeride (yaran odasında) yaran kalmıyor, ya da misafire gerekli ilgi gösterilemiyor. Ancak, başağa gecelerinde misafir sayısında sınır yoktur. Bana diyecekler ki "çok misafir olursa ne olur"? Elbette biz Çankırılılar misafire hizmette kusur etmemeye özen gösteririz. Ama biz bu geleneğin temsilcisiyiz. Bu gelenek ki disiplin okuludur. Mutlaka kurallarına uyulmalıdır. Yani ocağa giriş, selamlama, oturma, merhabalaşma, mumların yanması, akşam havası, misafir kabulü, kahve ikramı, mani satma, mahalli oyun, orta oyunu, kahve misafirlerini uğurlama, yemek, erkan (mahkeme), arap verme ve Cezayir. Bu sıra terk edilmez ve nerede ne yapılacağı belirlidir. Son zamanlarda akşam havası ile halay oyun havası bile karıştırılır olmuştur. Bu köklü geleneğin müziğini farklı çalmak veya değiştirmek bu kültürü başka yerlere götürmektedir. Bu yanlışlar söylendiği zaman bu şeklin daha güzel olduğu iddia ediliyor. Güzellik ayrı, doğruluk ayrıdır. Her birimiz bu köklü (Dede Korkut'a dayanan) geleneğin bir yerini değiştirirsek kültürümüzü yozlaştırmış oluruz. Doğru olanı aslına uygun şekilde yaşatalım. İsteyen bizi eleştirsin; önemli olan bu kültürün yaşaması ve gelecek nesillere doğru şekilde aktarılmasıdır.

Ocağa giren misafirler başağa ve yaranların karşısında elleri kalplerinin üzerinde selam verir çavuşun gösterdiği yere oturur.

---

* Çankırı yâran geleneğini yaşatan önemli isimlerden biri olan konuşmacının sempozyumda yapmış olduğu sunumun metne dönüştürülmüş versiyonudur.

** Yaran Kültürünü Yaşatma Derneği Başkanı / Emekli Öğretmen.

Başağalar ve sıra ile yaran merhaba der. Eğer misafirlerden biri cümleten merhaba derse merhabalaşma biter. Aksi halde bütün yaranlar misafirlerle merhabalaşır. Merhaba uzun sürüyor diyerek eleştiride bulunanlara en güzel cevap olarak birbirlerine sürekli selam verenler arasında dargınlığın, kırgınlığın olmayacağı söylenir.

İki çeşit misafir ocağa girer. Bir kısmı kahve misafiri, bir kısmı da yemek misafiridir. Ocağa giren tüm misafirlere kahve ikram edilir. Belirli bir süre oyunlar oynanır, sonra çavuş elinde tepsi ve belirli sayıda kahve ile kahve misafirlerine (zamanı az olup ocaktan ayrılacak misafir) kahve ikram eder. Kahveler içilince sazendenin çaldığı Cezayir havası ile kahve misafirleri ocaktan ayrılır. Zaten bizde ikinci kahve ikramına kalk git kahvesi de denir. Kalan misafirle yaran meclisi kaldığı yerden devam eder. Nihayet çavuş küçük başağaya gelerek yemek saatinin geldiğini söyler. Başağalar iki dizleri üstüne oturur. Mecliste bulunan herkes aynı şekilde vaziyet alır. O gece ocak yakan (ikramda bulunan) iki yaran ellerinde leğen, ibrik ve havlu ile başağalardan başlayıp mecliste bulunanların ellerine su döküp ellerinin yıkanmasına ve kurulanmasına yardımcı olur. Burada dikkat edilmesi gereken husus, çok varlıklı (zengin) olmasına rağmen varlıklı olmayan arkadaşının ellerine su dökerek yıkanmasına yardım etmenin, kibirlenmeyi unutup, alçakgönüllü olmayı öğreten bir davranış olmasıdır. Yaranın her hareketinde ve etkinliğinde sosyal ve iş hayatında başarı sağlayacak davranışlar vardır. Bu sebeple yaranın hiç değişmeden yaşatılması gerekmektedir. Küçük ve önemsiz gibi görülen bir özelliği değiştirip bu daha güzel derseniz zamanla iyi olan her şey değişir. Güzellik göreceli bir kavramdır, tartışılabilir.

Çavuş ve ocak sahipleri ellerinde sofra bezleri ve tabla altlıkları ile içeri girer. Çavuşun duası ile sofra kurulur. Büyük başağanın, küçük başağanın, reisin ve kıdem yaranların sofralarına misafirler dağıtılır. Sıra ile yaran yemeği gelir. Çorbalar siniye konur. Büyük başağadan başlamak üzere sıra ile çorbalar içilmeye başlanır. Aynı şekilde güveç, pilav, tatlı, en sonda ise hazmı kolaylaştırması için bamya ikram edilir. Şimdilerde iki kişinin ocak yakması yerine 3-4-5 ve daha fazla kişi bir araya gelerek ocak yakıyor ki bu durum yaranın süresine ve özelliklerine aykırıdır.

Yemek ikramından sonra çavuş ikinci kahveleri getirerek yaran meclisinde bulunan misafirlere ikram eder. Çalınan Cezayir havası ile misafirler uğurlanır. Çünkü yarandan başka kimsenin bilmemesi gereken erkan vaktidir. Yaran meclislerinde misafir ağırlama ve uğurlama bu şekilde yapılmaktadır.

Burada başka bir özeleştiride bulunmak istiyorum. Zaman zaman "hocam güveciniz ve diğer yemeklerinizin başka illerden ne farkı var?" diye sorular soruluyor. Gene son yıllarda televizyonlarda yemek çeşitleri ile ilgili sunumlarda yaran kebabı, vali kebabı, yaran pidesi adı altında pek çok yemekten bahsedildi. İşte başta söylediğim gibi herkes kültürün bir bölümünü değiştirme peşinde. Halbuki kültür olduğu gibi yaşamalıdır. Bizim kuşağımız, şimdi 60 yaş üzerinde olanlar iyi bilir ki bundan elli yıl öncesi Çankırı büyükbaş hayvan eti bilmezdi. Evlerimizde genellikle sonbahar aylarında erkeçlerle (keçinin erkeği - diğer mevsimlerde koktuğu için eti yenmez) etlik yapılırdı. Aileler maddi durumuna göre erkeç keser, kıymalar kavrulur, tenekelere basılırdı. Hayvanın kaburga kemikleri küçük küçük kırılır, kurutulur buna da sızgıç denir ki kış aylarında tarhana çorbasına, fasulye, nohut gibi yemeklere konur, çok lezzetli olur. O yıllarda kuyruk yağı her evde bulunurdu ve güveçlere konurdu. Bu güzel kıymamızla kış aylarında soğan, kurutulmuş maydanoz, nane ve küpecik peyniri ile birlikte kara odun fırınlarında kapalı kıymalılar yapılırdı ki ikinci cumhurbaşkanımız İsmet İnönü Çankırı'ya ziyarete geldiğinde "Çankırılılar kapalı kıymalınız var mıdır?" diye sormuştur. Hayvanın eti, kekik ile beslenip tuzlu arazide otladığı için lezzetlidir. Bizim yemek kültürümüzde vali kebabı, yaran kebabı gibi isimlendirilen yemekler yoktur.

AHİLİKTEN KAYNAKLANAN KIRŞEHİR SOHBET TOPLANTILARI

Alev ÖZTÜRK MERDİN*

Öz

Ahiliğin merkezi konumundaki Kırşehir'de yemekli sohbet ve eğlence toplantıları geleneği yüzyıllardan beri çeşitli biçimlerde yaşatılmıştır. Kırşehir sohbet geleneklerini incelediğimizde değişik ortamlarda, farklı biçimlerde yaşandığı tespit edilmiştir. Çağın gerekleri ve ihtiyaçları doğrultusunda bu toplantılardan köy odaları ve kent konaklarındaki toplantılar tarihe karışmış, helebiş ve ferfene, kayın gitme eğlenceleri eski önemini kaybetmiştir. Bu bildiride Kırşehir'de artık kaybolmaya yüz tutan helebiş ve ferfene eğlencelerini yaşayan son kuşak olmamız hasebiyle, görüp yaşadıklarımızı sözün uçup gitmesinden kurtarıp yazının kalıcılığına emanet etmeyi amaçladık.

Giriş: Çalışma İle İlgili Genel Bilgiler

Konu

Kırşehir'de Ahilikten kaynaklanan sohbet toplantıları ve gelenekleri bildirimizin konusunu oluşturmaktadır.

Amaç

Yaptığımız çalışmada, Kırşehir merkezde sözlü kültür ortamında yok olmakla karşı karşıya kalan sohbet toplantıları hakkında bilgi verilerek, bu toplantıların kaynağının Türklerin önemli bir kurumu olan Ahilik teşkilatına ve eski Türklerdeki toy ve şenliklere kadar uzandığı fikrini ortaya koyma çabasıdır.

Kapsam ve Sınırlar

Araştırmamız kapsam ve sınırı, Kırşehir merkezde bulunan yerleşim alanlarıyla sınırlıdır. Bunlar, Kırşehir merkeze bağlı Dedeli, Değirmenkaşı, Saraycık, Ecikağıl, Karaboğaz, Kuruağıl köyleri ve Ulupınar kasabasındaki Dinekbağı, Kındam, İkizarası ve Obruk kayalıklarında yapılmış etkinlikledir.

* Okt., Ahi Evran Üniversitesi, Türk Dili Bölümü.

Yöntem ve Teknikler

Çalışmamızın teorik kısmı oluşturulurken alan ve konuyla ilgili daha önce yapılmış çalışmalar, yazılı kaynaklar taranmıştır. Çalışmamızda amaçlanan hedefe ulaşmak için alan araştırmasında gözlem, görüşme, kılavuz kişilerden ve kaynak kişilerden yararlanma yöntem ve teknikleri kullanılmıştır. Önceden hazırlanan sorular sohbet havası içinde kaynak kişilere yöneltilmiştir. Kaynak kişi seçiminde birkaç kuşak öncesi sözlü kültürü bilecek kişilerin seçimine dikkat edilmiştir. Kırşehir yöresinde Ahi Baba olarak bilinen Esnaf ve Sanatkârlar Odası başkanı Mustafa Karagüllü başta olmak üzere, 7 kaynak şahsın bilgilerinden yararlanılmıştır.

Dayanışma Olgusu ve Türk Kültüründe Dayanışma

İnsanoğlu var olduğu günden bu zamana kadar tek başına yaşamamış, toplum içinde ve toplumun bir üyesi, bir bireyi olarak varlığını sürdürmüştür. Bu bağlamda, bir grubun üyesi olan birey kültürü oluşturmuş, kendine toplum içinde bir yer edinmiş, bir yaşam biçimi belirlemiş ya da kendine uygun gördüğü yaşam biçimini kendine uyarlayarak grubu olduğu toplulukta belli sorumluluklar ve işlevler üstlenmiştir. Dayanışma olarak tanımlanabilecek bu olgu, bir grup içinde yer alan bireylerin aralarında veya grupların birbirleriyle olan ilişkilerinde karşılıklı yardımlaşma, iş birliği, ortak tavır ve toplu hareket etmeye bağlı olarak gelişen bağlılık duygusudur (Acar, 1992: 81). Durkheim'e göre toplumlarda iş bölümünden önce bir mekanik dayanışma vardır, iş bölümü geliştikçe bu, örgensel dayanışmaya (organik dayanışma) dönüşmüştür. Birinci tip dayanışma farklılaşmamış toplumlardaki dayanışmadır, ikinci tip dayanışmaysa farklılaşmış toplumlarda farklı örgenlerin bir işbölümü içinde birbirlerini tamamlamalarından doğan dayanışmadır. Mekanik dayanışma genellikle bölünmüş opak toplumlarda, organik dayanışma ise ahlaki yönü güçlü olan ve mesleki karşılıklı bağımlılığın söz konusu olduğu toplumlarda kendini göstermektedir (Marshall, 1999: 741). Durkheim'e göre, mekanik dayanışma gelişmemiş toplumlarda görülürken, organik dayanışma ise gelişmiş toplumlarda görülür (Bilgiseven, 1980: 33).

Türk kültüründe gerek kültürün oluşturulmasında gerek kendisinden sonra gelen kuşaklara bu kültürün aktarılmasında organik dayanışmanın önemli bir rolü bulunmaktadır. Türklerin en önemli özelliklerinden olan misafirperverlik, düşünce sistemi içerisinde bir yaşam tarzı haline gelmiş, yardımda bulunma davranışını da ortaya

çıkarmıştır. Misafirler için misafir odaları, konaklar yaptırılmıştır. Konuk odası ve misafirhane için söylenmiş olan en eski Türk sözcüğü ise "sevap ve hayır" anlamlarına gelen "muyanlık" olarak adlandırılmıştır (Hançerlioğlu, 1993: 83). Gerek geçmişte gerekse günümüzde Türk toplumunun başta gelen özelliklerinden biri de, hemen her fırsattan faydalanarak önemli tanımlanabilecek yardımlaşma ve sosyal dayanışma örnekleri ortaya koymuş olmasıdır. Bu örneklerin en güzellerini, başta yağmalı toylar, akrabalar arası ziyafetler ve misafir ağırlama gibi vesilelerle ortaya koydukları adet ve geleneklerde bulmak mümkündür (Genç, 1982: 175). Ayrıca yağmalı toylar ve ziyafetler tertiplemek yalnız hükümdarlara mahsus bir özellik olarak görülmemektedir. Devlet idaresinin çeşitli kademelerinde vazife alan idarecilerin de diğer varlıklı kimseler de, zaman zaman gerek kendi mesai arkadaşları ile maiyetlerinde bulunanlara gerekse dostlarına, halka ve bilhassa fakir fukaraya ziyafetler düzenlediği bilinmektedir.

Ahilik ve Dayanışma Kavramı

Sosyal yardımlaşma ve dayanışma anlayışı, İslâmiyet'in kabulünden sonra güçlenerek devam etmiştir. Çünkü İslâm, sosyal adaletin tahakkuku için birçok prensipler koymuş, "insanların en hayırlısı, insanlara en çok faydalı olanlardır" anlayışıyla, sosyal yardımlaşmaya ibadet ruhu kazandırmıştır (Eroğlu ve Köktan, 2015). Türklerin Anadolu'ya gelişi ve yerleşimi ile canlanan sanat ve ticaret, bu coğrafyada yaşayanların kendi esnaf ve sanat kuruluşlarına çekidüzen vererek rekabete yönelmelerine sebep olmuştur. Oluşan bu rekabet ortamı zaten var olan dayanışmayı, dostluğu, birbirleri ile kenetlenerek örgütlenme çalışmalarını hızlandırmış ve bu teşkilat 13. yy'da "Ahî Evran" tarafından yapılandırılmıştır. Ahîlik, İslam inancı ile Türk örf ve âdetlerini pekiştiren bir sistemdir. Ahîlik birliği, köylere kadar yayılan örgütleriyle, millî birliği ve bütünlüğü, sosyal dayanışma ve yardımı temel ilke olarak benimseyen, dostluk ve kardeşlik havası içinde, toplumsal ahlâk kurallarına sıkı sıkıya bağlı, millî bir toplum kurmayı amaçlayan, yurt ekonomisinde temel ihtiyaç maddelerini en kaliteli, en ucuz biçimde üretmeyi öngören millî bir örgüt biçimidir (Genç, 1998: 43).

Türk düşünce sistemi içerisinde var olan Ahîlik düşüncesi toplumun her kademesinde birtakım uygulama, tören ve inanışlarla kendini göstermektedir. 13. yüzyılda Anadolu'ya göçebe Türkmenlerden başka doğudaki büyük şehirlerde yaşayan halk da göç etmiştir. Yeniden

iş kurmak için dayanışma ve örgütlenmek zorunda olan esnaf ve sanatkârlar yerleştikleri şehirlerde mesleklerine göre bir araya toplanmıştır. Atölyelerinde işi biten genç çırakların meslek eğitiminden sonra moral eğitimini sürdürmek için tarikat zaviyeleri modeline uygun olarak ahi zaviyeleri kurulmuştur. Aynı zamanda bir nevi misafirhane olan bu zaviyeler ahilerin öğretmen, müderris, kadı, hatip, vaiz ve emir gibi şehrin ileri gelen kişileri ile beraber oldukları ve gençlerin onlardan yararlandıkları toplantı yerleri idi. Anadolu'da ahi zaviyeleri 13. yüzyılın ikinci yarısından sonra yaygınlaşmıştır (Doğru, 1991: 221).

Ahîliğin 13. yy'da Anadolu'da meslekler arasında görülmesi, bu düşünce sisteminin sadece esnaflara ait olduğu düşüncesini doğurmuştur. Zaman içinde ahî olgusunun sadece esnaflar arasında değil toplumun tüm unsurları arasında yer aldığı görülmektedir. "Ahîlerin meydana getirdikleri birlikler; sanatkârlardan meydana gelen kavlî, askerlerden meydana gelen seyfî ve bunların dışında kalan halktan meydana gelen şurbî olmak üzere üç grupta tasnif edilmiştir" (Anadol, 1991: 74).

14. yüzyılın ortalarında Sultan Orhan Gazi zamanında Ortadoğu'yu dolaşan Kuzey Afrikalı gezgin İbn-i Battuta, Ahilerin Anadolu Türkmen beldelerinin hepsinde, her şehir ve köyde bulunduklarını, yabancıları misafir ettiklerini, ihtiyaçlarını giderdiklerini, zorbaları ve şerirleri engellediklerini ve Ahilerin yolcuları misafir etmeye olan düşkünlüklerini canlı örneklerle anlatmaktadır (Bayram, 2001: 94). Fuad Köprülü ve Abdülbaki Gölpınarlı gibi araştırmacılar, ahiliği fütüvvetin Anadolu'da aldığı biçim ve değişik bir yapılanması olarak yorumlamışlardır (Çakmak, 2014). Anadolu'da Ahilik geleneğinin de fütüvvet geleneğinden doğduğu yaygın bir görüştür. Kayaoğlu, fütüvvet teşkilatını benimseyen Ahiliğin, Anadolu'ya gelen göçler sonucunda geliştiğini belirtir. Fütüvvet teşkilatı kalktıktan sonra Anadolu'da Ahilik varlığını uzun süre devam ettirmiştir. Ahilerin belirli günlerde toplanarak sohbet geceleri düzenledikleri bilinmektedir.

Ahi zaviyeleri, gelip giden konukların ağırlandığı, büyük şölenlerin düzenlendiği, eğlence törenlerinin yapıldığı yerler olarak özellikle halk açısından birer ahlaki eğitim merkezi fonksiyonu olarak da görülmüştür. Birlik üyelerinin tüm yaşantısını belirleyen bu ahlaki ilkeler, belli bir iş ve sanata bağlılığı da kuvvetlendirmiştir. Bu ahlakın yöneldiği temel erdem "dayanışma" olarak karşımıza çıkmıştır. Ahilikte, "yaren sohbetleri, ziyafet toplantıları, üç günler toplantısı, mevlit, çıraklık, kalfalık ve ustalık törenleri" gibi yarı resmi eğlenceler gerçekleştirilmiştir. Birliğin, beraberliğin ve paylaşmanın sembolü

olarak senede bir defa Ahi birlikleri şehrin dışındaki mesire yerlerinden birinde ziyafet toplantısı düzenlemişlerdir. Bu toplantılarda, akşama kadar gezilip, eğlenilip, öğle ve akşam yemekleri topluca yenilmiştir. Yaz aylarında yapılan bu toplantıyı her esnaf değişik günlerde yapmıştır (Ekinci, 1989: 89).

Kasabalarda ve köylerde, her yaş grubundan kişilerin muntazaman devam ettikleri ve Ahi zaviyelerinin, konuk ağırlamaktan başka gençleri eğitime görevlerini de üzerine almış küçük örnekleri olan "Yaran Odaları" vardır. Bu yaran odaları, eğlendirici, dinlendirici ve eğitici fonksiyonları yanında, bölgesel sorunların çözümlendiği, ortak çarelerin bulunduğu bir mekân görevi de ifa ediyordu. Yaran birlikleri düğün yapanlara yardım eder, bütün hizmetlerini görürdü. Yine yaranın ve kimsesizlerin her işlerinde yardıma koşulurdu. Yaranlar harman sonu yıllık eğlenceler tertip ederler, "üç günler" geleneğine uygun eğlenceler düzenlerlerdi (Çağatay, 1997: 159). Yardımlaşma, dayanışma ve kültürel değerlerini yaşatıp gelecek nesillere aktarma amacıyla ortaya çıkan bu toplantıları, Osmanlı Ahilik teşkilatının devamı ve kalıntısı olarak görmek mümkündür.

Eğlence Olgusu

Çalışmamızda, Anadolu'nun çeşitli yörelerinde, değişik ad ve usullerle devam etmekte olan toplantı geleneğinin kökenine ve değişim evrelerine değinilerek, tarihi süreç içerisinde Ahilik kurumunun merkezi konumunda kabul edilebilecek Kırşehir yöresinde süregelen uygulamalar hakkında bilgi verilmesi amaçlanmaktadır.

Geçmişten günümüze kadar hem geleneksel sözlü kültürün taşıyıcısı hem de bir eğlence biçimi olarak gelen sohbet toplantıları, özellikle uzun kış gecelerinde insanların bir araya gelerek hoşça vakit geçirmesi amacıyla toplumsal dayanışmayı sağlayan sosyal bir organizasyon olarak devam etmiştir. Zamanın getirilerine bağlı olarak küresel-popüler kültürün etkisi altında kalıp icra zeminini kaybetmeye başlayan "sohbet toplantıları", 2010 yılında İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi'ne girmiştir. Türkiye'nin farklı bölgelerinde Barana, Kürsübaşı, Yârân, Erfene, Ferfene, Oturak Âlemleri, Sıra Yârenleri, Oda Sohbetleri, Sıra Gecesi, Gezek, Sıra Gezmesi, Velime Geceleri (Eyvan Geceleri), Ateş Gezmesi (Birikme Geceleri), Cümbüş, Oturmah gibi çeşitli isimlerle, Türkiye dışında da Coro Bozo, Geşdek, Meşrep, Konuşma ve Muhabbet gibi farklı adlarla sohbet toplantıları bilinmektedir. Bölgelerin sahip oldukları sosyo-kültürel yapılara bağlı

olarak bu toplantıların icra şekilleri ve mekânları, eğlence unsurları, kuralları gibi uygulamalar birtakım değişikliklere uğrayarak günümüze kadar gelmiştir (Atlı, 2015: 40).

"Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü" adlı kitabında Nebi Özdemir, Türkiye'de var olan eğlenceleri tasnif hâlinde sıralamıştır. Özdemir, Cumhuriyet dönemindeki Anadolu Türk eğlencelerini esas almıştır. Özdemir'in tasnifi şöyledir:

A. Ritüel Kökenli Eğlenceler

B. Dini Günler ve Bayramlarla İlgili Eğlenceler

C. Geçiş Dönemleriyle İlgili Eğlenceler

D. Mevsimlik Toplantı ve Eğlenceler

a. Kış Toplantı ve Eğlenceleri

b. Diğer Mevsimlerdeki Gezinti, Toplantı ve Eğlenceler

E. Yöresel Şenlik, Festival ve Panayırlar

F. Resmi Günler ve Bayramlarla İlgili Eğlenceler

G. Kent Yaşamı Kökenli Eğlenceler

H. Diğer Eğlenceler (Özdemir, 2005)

Nebi Özdemir, bu sınıflandırmanın D/b maddesinin Helebiş, Ferfene gibi bazı ritüel kökenli eğlencelere benzediğini söyler. İki grup arasındaki farkı, birinci gruptakilerin belli bir zamanda gerçekleştiğini ve bazı ritüel pratiklere sahip olmalarıyla açıklar.

Kırşehir'de Eğlence Geleneği ve Ahilikten Kaynaklanan Sohbet Toplantıları

Ahilik 13. yüzyıldan beri Türk toplumuna şekil ve yön veren sosyo-ekonomik bir kurumdur. Bu kurum, Anadolu Selçuklu Devleti'nin Anadolu'yu vatanlaştırmasında ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan imparatorluk haline gelişine kadarki dönemde sosyal, siyasal, ekonomik, askerî, ahlakî ve eğitsel bakımlardan etkili olmuştur. Ahilik, Osmanlı Devleti'nin imparatorluk haline gelişiyle, siyasal ve askerî etkinliğini yitirmiş, bütün kurumlarda yaşanan değişiklik, Lonca sistemini gerekli kılmıştır. Gayri-müslimlerin ekonomiye katılması, ucuz sanayi mallarının piyasaya girmesi, el emeğine dayalı esnafın geri plana düşmesi sistemi zedelemiş ve sistemin fiili olarak sona ermesine neden

olmuştur. Ahilik sistemi, sadece kurallar bütünü değil aynı zamanda bir yaşam biçimidir. Sistemin fiili olarak son bulması bu yaşam biçiminin tamamen yok oluşu anlamına gelmez. Ahilik sistemi günümüzde halen önemli izleri ile kendisini göstermektedir. Bunlardan biri de yurdumuzun çeşitli yörelerinde yâren, gezek, sıra gecesi, helva gecesi, ferfene gibi adlarla anılan sohbet toplantıları geleneğidir.

Bunun en canlı örneği Çankırı ve Simav yâren eğlenceleridir. Ahiliğin merkezi konumundaki Kırşehir'de de yemekli sohbet ve eğlence toplantıları geleneği yüzyıllardan beri çeşitli biçimlerde yaşamış ve yaşatılmıştır. Kırşehir sohbet geleneklerini incelediğimizde değişik ortamlarda, farklı biçimlerde yaşandığını tespit ediyoruz: 1. Köylerde köy odalarında, kentlerde hanedan konaklarında yapılan sohbet toplantıları, 2. Helebiş ve ferfene, 3. Kayın gitme 4. Kırşehir Ahiler Meclisi toplantıları. Çağın gerekleri ve ihtiyaçları doğrultusunda bu toplantılardan köy odaları ve kent konaklarındaki toplantılar tarihe karışmış, helebiş ve ferfene, kayın gitme eğlenceleri eski önemini kaybetmiştir. Günümüzde bütün canlılığıyla devam eden son Ahilik kaynaklı sohbet geleneği, Kırşehir aydınları tarafından devam ettirilen "Ahiler Meclisi"dir. Bu tebliğimizde Kırşehir'de artık kaybolmaya yüz tutan helebiş, ferfene eğlencelerini yaşayan son kuşak olmamız hasebiyle görüp yaşadıklarımızı sözün uçup gitmesinden kurtarıp yazının kalıcılığına emanet etmeyi amaçladık.

Kırşehir, 12-13. yy'dan itibaren Türk kültürünün, maddî ve manevî unsurlarının korunup günümüze kadar taşındığı bir Türkmen yurdudur. Zengin kültürel dokusu, birçok ananenin kuşaklar arasında köprü görevi üstlenerek, canlılığını devam ettirmesine vesile olmuştur. Kırşehir ve yöresinde sofra adabına önem verilmesinde, Türk meslek kuruluşu olan Ahiliğin büyük etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Ahi Evran'ın Kırşehirli olması, Ahilik kurumunun Kırşehir merkez alınarak yayıldığının bir göstergesidir. Birçok araştırmacının, sohbet geleneğinin kökenini açıklarken gönderme yaptıkları Ahilik geleneği de ele alınması gereken önemli bir konudur. Ahilikle ilgili ilk bilgileri aldığımız Faslı seyyah İbn-i Battuta'nın 13. yy'da Anadolu'ya yapmış olduğu gezi sırasında kaleme aldığı notlardan Ahi zaviyelerinde akşamları toplanarak yenilip, içildiğini ve müzik eşliğinde raks etmek suretiyle de eğlenildiğini belirtmektedir (Güllülü, 2000: 336).

Anadolu Ahilerinin piri Ahi Evran (Mahmud Nureddin Nimetullah) Horasan'da doğmuştur. İlk ciddi teşkilatlanmayı Kayseri'de yapmıştır. Moğollar Kayseri'yi zapt edip büyük bir katliam gerçekleştirmişler, bunun üzerine Ahi Evran direniş hattını Kırşehir'e çekmiştir. 1262

yılında Kırşehir'de büyük bir Moğol istilası ve katliamı vuku bulur ve Ahi Evran burada şehit olur. Bunun üzerine Ahi Evran şeyhleri Ankara ve Çankırı'ya çekilip dağılırlar. Moğol istilasının etkileri Kırşehir'de fazla hissedilmediği için Ahilik çevresinde oluşan kültürel değerler Kırşehir'de yaşamaya, hayat bulmaya devam etmiştir. Ahi Teşkilatı'nın yapmış olduğu bu eğlenceler vasıtasıyla, eski Türk yaşantısındaki toy ve şölen gibi toplantıların taşıyıcısı durumunda olduğu söylenebilirse de bu toplantıların kökeninin Ahiliğin de ötesindeki bir geçmişte aranması mümkündür.

Ahilerin ahlak ve terbiye eğitim kitabı olarak gördükleri fütüvvet-namelerde yeme, içme ve sofra adabına ait yirmi kuralın olduğu görülmektedir. Yemekten önce elleri yıkamak, yemek yenilen mekâna ayakkabı ile girmemek, yemeğin dürüstlük ile kazanıldığından emin olmak, yemeğe büyüklerden önce başlamamak ve yemeğe tabağın kenarından başlamak, yemek yerken konuşmamak, ağzından tükürük saçmamak, kaşınmamak, yemek yerken öksürük tutması halinde ağzı elle değil, mendille kapatmak, yemekte etin kemiklerini sofradakilere göstermeden tabağın arkasına saklamak vb. (Demir, 2000: 335).

Türk kültüründe önemli bir yeri olan sofra kültürü ve sohbet geleneğinin ilk uygulamaları Uygur Türklerindeki "nevruz" ve "yengi kün" kutlamalarına kadar uzanır. Türk misafirperverliğinin en ilginç örneklerine Ahiler diyarı olarak kabul edilebilecek Kırşehir ilinin çoğu kasaba ve köylerinde rastlamak mümkündür. Bugün birçok Anadolu şehrinde olduğu gibi Kırşehir'de de yakın zamana kadar sohbet geleneğinin yaşadığı görülmektedir. Saya gezmesi, yağmur duası, hıdrellez kutlamaları, helebişçiler toplantısı, ferfene veya hervane sohbeti bunlar arasındadır (Günşen, 2011).

Anadolu'da gerçekleşen toplantıların tarihsel boyutunun derinliği, Türklerin sofra ve yemek kültürü açısından ne kadar zengin olduğunun gösterilmesi açısından oldukça önemlidir. Oğuz boylarının kurban ziyafeti olan şölenin, başka kavimlerin kurban ayinlerinde rastlanılamayacak özellikler gösterdiğini, kurban etlerinin parçalarının belirli bir sıra ve usul çerçevesinde dağıtılması şeklinde özetlenebilecek uygulamanın, diğer kavimlerin ayinleriyle arasındaki ayırt edici farklılıklardan biri olduğu, kaynaklarda belirtilmiştir (Köprülü, 1999: 72). Kaşgarlı Mahmud'un Divanu Lügat-it Türk adlı eserinde de eski Türklerin yaşantısı ile ilgili bilgiler bulmak mümkündür. 11. yüzyıl Türk yaşamı ile ilgili bilgiler edinebildiğimiz eserde, daha sonra Safevi Devleti'nde de görülebilecek olan, sıra ile yapılan şölenlerin "suğdıç" adıyla anıldığından bahsedilmektedir. Yine aynı eserde daha farklı

tarzda gerçekleştirilen gece toplantılara da "süçrük" denildiği ve Kaşgarlı Mahmud'un, "Ol manga söz tabuzdı" şeklindeki sözlerinin "o bana bilmece söyledi" anlamına gelmesinden dolayı, bahsi geçen eğlencelerin içerisinde, bilmecelerin sorulmuş olduğunu da düşünmek mümkündür (Genç, 1977: 242). Gökalp, bununla birlikte eserinde eski Türklerin görkemli ve oldukça israflı şöleninin, toy adıyla anıldığını Dede Korkut anlatmalarından yola çıkarak belirtmiş ve Dede Korkut metninden konu ile ilgili küçük bir paragraf vermiştir: "Dirse Han hatununun sözüyle ulu toy eyledi, hacet diledi. Attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırdı. İç-Oğuz, Dış-Oğuz beylerinin üstüne yığınak etti; aç görse doyurdu, çıplak görse donattı, borçluyu borcundan kurtardı, tepe gibi et yığdı; göl gibi kımız sağdı" (Gökalp, 1991: 155).

Eski Türk kültüründeki toplantılar ile günümüzdeki sohbet toplantıları arasında eğlence unsurlarının ortak olduğunu söylemek mümkündür. Türk kültürü içinde birçok eğlence açık ve gizli olmak üzere iki fonksiyona sahiptir (Özdemir, 2007: 309). Eğlendirmek halk eğlencelerinin sadece açık ve temel işlevidir. İşlevi oluşturan çok çeşitli sayıda bağlam vardır. Her bir bağlam onun işlevini diğer bir ifade ile kullanım amacını etkiler (Çobanoğlu, 1999: 225-226). Bu nedenle Kırşehir yöresinde geleneğe bağlı iki toplantı ile eski Türk kültürü içerisindeki toplantıların eğlence unsurunu kıyaslamak veya bağlamlarını inceleyerek bakmak gerekmektedir.

Baş Bağlama-Helebişçiler Toplantısı

Adlandırma

Kırşehir'de yüzyıllar öncesinden başlayarak günümüze kadar ulaşan, erkeklerin katıldığı sazlı-sözlü eğlenceler hâlinde, uzun yıllar bir gelenek olarak devam etmiş toplantılara helebiş toplantıları denilmektedir. Helebiş sözcüğünün Haleb+işi (Halebişi>Helebiş) söz grubunun gerileyici benzeşme yoluyla "a" sesinin "e" sesine dönüşmesi sonucu oluştuğu muhtemeldir. Muhabbet, baş bağlama olarak da anılan toplantıların adlandırılması konusunda yöre halkı arasında iki rivayet bulunmaktadır:

1. Mangalın eksik olmadığı toplantılarda, ocak üstündeki güvercinin bir an önce pişmesi isteği ile "Hele piş"in zamanla "Helebiş"e dönüştüğü söylenmektedir.

2. Büyük taşlarla yapılan yapılarda "helik" denilen küçük taşlarla yapılması, bu toplantılarda da evden getirilen nevalelerin, küçük

malzemelerin bir araya toplanmasından dolayı helebiş, "baş bağlama" olarak da adlandırılmıştır (Eraslan, 2011).

Hazırlık

Helebiş toplantıları, helebişçiler olarak tanımlanan 15-20 kişilik gruplar tarafından düzenlenmektedir. Tarih olarak doğanın uyandığı nisan ayının tercih edildiği toplantılarda 15-20 kişilik gruplar önceden tespit edilmiş bir tarihte bir araya gelmektedir. Kırşehir'de düzenlenen toplantıların yanı sıra eğlence geleneğine dönüştürülerek İstanbul ve Ankara'da da toplantılar düzenlenmiştir. Çağrı yapılan diğer illerden de dost ve yakınlar bu toplantıya katılabilmektedir. Helebiş toplantılarında resmî olmamakla birlikte bir başkan seçilmektedir. Uzun yıllar toplantı başkanlığını Kırşehirli ozan Şemsi Yastıman yapmıştır.

Türklerde toplu olarak yemek yeme geleneği oldukça eskilere dayanır. Türk mutfak kültürü ile ilgili gelenek ve uygulamalar günümüzde hala uygulanmaktadır. Helebiş toplantılarında da helebişçilerin önceden hazırlamış olduğu yiyecek ve içecekler "gönül sofrası" olarak tabir ettikleri sofralar kurularak misafirlere ikram edilmektedir. Doğumdan ölüme kadar geçen zaman içinde, insanların özel günleri ile ilgili törenlerde, dinsel veya toplumsal kökenli bayramlarda ikram edilen yiyecek ve içecekler sanki bir kurala bağlıymış gibi uygulanmaktadır. Anadolu'da, dinsel törenlerde gelen konuklara yemek vermek bir gelenektir (Tezcan, 1997: 142). Sofralarda, yiyecek ve içeceklerin yöresel olmasına dikkat edilmektedir. Kırşehir'den getirilen mantı, yufka ekmek, köğtür (köftür), çökelek peyniri, pürçüklü (havuç), su böreği, ayva boranı, ayva tatlısı, sızgıt, çirleme, kedi batmaz, höşmerim başlıca yöresel yiyeceklerdir. Eğlencelerde "Ahi Baba" olarak bilinen Mustafa Karagüllü'nün Kırşehir'den getirdiği özel yufkaların ve "Ahi Helvası"nın daha çok talep edildiği söylenmektedir.

Eğlence

Eğlence kavramı, her zaman katılım gerektiren "çoğul" bir anlam taşımaktadır bir başka deyişle eğlence denildiği zaman en az birkaç kişinin katılımıyla gerçekleştirilen bir etkinlik akla gelmektedir. İnsan, toplumsal bir varlıktır ve bunun bilincinde olan tek canlıdır. Bu yüzden de insanoğlu, toplum bilincine ulaştığı dönemden bu yana, sürekli toplumsal bir etkinliğe katılma dürtüsünü tatmin etmeye çalışmış ve çalışmaktadır. Bu etkinliklerin en önemlilerinden biri de toplantılardır (Özdemir, 2011). Muhabbet, baş bağlama ismiyle de bilinen Helebiş

toplantıları önceleri Kırşehir'de düzenlenen toplantılar, zaman içinde Ankara ve İstanbul merkezli toplantılar hâlinde devam etmiştir.

Kırşehir'de Düzenlenen Helebiş Eğlenceleri

Mekân olarak, Ekizarası, Kındam, Dinekbağı, Kazankaya, Çaydeğirmeni, Şalgösteren, Ispallaz, Ökse, Değirmenderesi'nde düzenlenen "Helebiş Geceleri" ustalar tarafından söylenen şarkılar eşliğinde geç saatlere kadar eğlenceler devam etmektedir. İlerleyen saatlerde, Kırşehir merkezde bulunan Kale'ye çıkıp ateş yakan grup, toplu halde şehri dolaşmaya başlamaktadır. Kimi zaman birkaç gün süren eğlencelerin dostluk ve dayanışmayı pekiştirdiği söylenmektedir.

Ankara ve İstanbul'da Düzenlenen Helebiş Eğlenceleri

Kırşehir'de 1950'li yıllara kadar bağ, bahçelerde devam eden helebiş toplantıları, belli bir süre sonra unutulmaya yüz tutmuştur. Bu geleneği yeniden canlandırmak için Kırşehir'in ünlü şâirlerinden Şemsi Yastıman İstanbul ve Ankara merkezli illerde bu eğlence geleneğini yaşatmaya çalışmıştır. Değişik illerde yaşayan Kırşehirli hemşerilerine mizah unsurunun ön planda tutulduğu, eğlence içeriğinin ayrıntılı bir şekilde aktarıldığı davetiyeler göndererek 1980 ile 1990 yılları arasında helebiş toplantılarını devam ettirmeye çalışmıştır. Anadolu erkek toplantıların birincil sözlü kültür ortamı olması sebebi ile kurallar genel itibarla bellekte yaşatılmaktadır. Ayrıca bu kurallar damıtılma/kalıplaşma/sözlü tekrar - özün/çatının saklanmasının hatırlamayı kolaylaştırması gibi sebeplerden ötürü davetiyede kısa ve öz bir şekilde ifade edilmiştir (Özdemir, 2005: 121). Helebiş toplantı geleneği içerisinde kurallara uymamanın cezası birincil sözlü kültür ortamının gereği olarak söz konusu toplantıdan uzaklaşmaktır.

Helebiş toplantılarına müzik grubu olarak, Kırşehir yöresinde sazlı sözlü bir köçek eşliğinde müziklerini icra eden Abdallar grubu katılmaktadır. Önceleri yöresel müziklerin icra edildiği toplantılarda, kitle iletişim araçlarındaki değişim ve gelişim sonucu toplantılardaki müzik tercihi de çeşitlenmiştir. Özellikle 1960'lı yıllarda televizyonun günlük yaşama dâhil olması ile beraber, bu toplantılarda yöresel ezgilerin yanında ulusal ve bölgesel müzikler de dâhil olmuştur. Bu durum kendini en bariz şekilde oyun havalarında göstermiş, günümüz oyun havaları içerisinde oldukça önemli bir yere sahip olan ve yeniden yorumlanan Ankara oyun havaları katılımcılar ve icracılar tarafından oldukça sık tercih edilen müzik repertuarlarından biri haline gelmiştir. Topluluk ile birlikte, Kırşehir esnafının yakından tanıdığı, sohbetleriyle ortamı neşelendiren Mehmet Civelek de toplantılara katılmaktadır.

Helebişçi ozan Şemsi Yastıman, Kırşehirli esnaf Saim Selçuk ile birlikte uzun yıllar Helebişçiliğin hâmisi olmuştur.

2000'li yıllara kadar az sayıda ustanın katılımıyla devam eden toplantılar, Helebişlerin müdavimlerinden sayılan bazı isimlerin vefat etmesiyle sona ermiştir. Helebişçiler kadrosunda bulunan bazı isimler şunlardır: Sırrı Davutoğlu (PTT emeklisi), Mustafa Karagüllü (Ahi Baba), Ertuğrul Ersan (gazeteci), Nadir Seyfelioğlu (Yenice Mah. muhtarı), Helebişçi Şükrü Afşin, Saim Selçuk, Civeleğin Mehmet, Terzi Emin Yenice, Reşat ve Nejat Sülükçü kardeşler.

Ferfene Geleneği

İnsanlık tarihi kadar eski olan yemek kültürü, bu kültürün oluştuğu coğrafyaya göre farklı renklerde ve tatlarda karşımıza çıkmaktadır. Tarih boyunca yemek kültürü toplu katılımın gerektiği pek çok organizasyonda, olmazsa olmaz uygulamalardan biri haline gelmiştir. Bunun sonucunda ise yemek güç, otorite, din, tabu, eğlence ve zevk, sosyal statü sembolleri olmuş; dayanışma ve iletişimin bir parçası olarak yer almıştır. Farklı toplumların, farklı kültürlere sahip olduğu bir gerçektir. Türk toplumu da, yemek çeşitleri, tadı, özelliği bakımından diğer topluluklara göre farklılıklar göstermektedir. Türkler, tarihte yer almaya başladıkları andan itibaren, beslenmeye çok önem vermişlerdir. Yeme içme sosyal hayatta her zaman önemli bir faktör olmuştur. Öyle ki Türk idarecileri, halkını aç ve çıplak bırakmamayı ana ilke olarak görmüşlerdir (Talas, 2005: 273). Türk mutfak kültürünün zenginleşmesinde, geleneksel Türk misafirperverliğinin önemli bir yeri vardır. Dünyanın her yerinde arkadaşlara, akrabalara, dostlara ikram olarak yiyecek ve içecek verilmesi geleneksel bir hâl almıştır. Yiyecek ikramları, konukseverliğin bir ölçütüdür. Türklerde misafirler önemli kişilerdir. "Misafire ikramda kusur edilmez" sözü Türklerin konukseverliğini açıklayan en önemli sözler arasında yer almaktadır. Misafirlere, mutlaka yemek ikram edilir.

Çalışmamızda Kırşehir'de 90'lı yılların sonuna doğru unutulmaya yüz tutmuş ferfene/hervane sohbetleri ve bu sohbetlerde yapılan uygulamalar, Kırşehir merkezde yaşayan 7 kaynak kişiden aktarılan bilgiler çerçevesinde hazırlanmıştır.

Adlandırma

Ferfene kutlamalarının adlandırılmasında amaç daha çok, önemli pratikler/ritüeller, işlev, mekân ve inançlar etkili olmaktadır. 2000'li

yıllara kadar devam etmiş olan ortak yemek adı ve geleneğinin bugün birçok Anadolu şehrinde de bilindiği ve yakın zamana kadar yaşatıldığı görülmektedir. Türklerde herfene / herfane / erfene / arfene / ferfene / erfane / ferfane gibi adlarla anılan yemekli toplantılarla gezek / sıra gezmek diye bilinen etkinlikler bunlardan bazılarıdır (Türkmen, 2009: 132). Benzeri terimler, birden fazla kişinin masraflarını ortak karşılayıp hep birlikte sohbet edip eğlenerek yedikleri yemek çeşidini ifade etmektedir. Söz konusu kelime Arapça hirfet "sanat, meslek" kelimesinden gelen *harîf* "meslektaş, sanat arkadaşı, teklifsiz dost" kelimesine Farsça *–âne* edatı getirilerek yapılan *harîf-âne* "esnafça, herkes masraftan kendi hissesini vererek, ortaklaşa yapılan ziyafet" (Devellioğlu, 1982: 331) kelimesinden geldiğini söylemek mümkündür.

Ahiliğin merkezi konumunda olan ve Ahiliğe ait birçok geleneğin yaşatılmaya devam ettiği Kırşehir'de bu geleneğin devam etmesi, Ahilik kültürünün kalıntılarının sürmekte olduğunun göstergesidir.

Hazırlık

Diğer toplantılarda olduğu gibi ferfene toplantılarında da hazırlık önemli bir bölümdür. Kutlamanın amacına ulaşmasında ve işlev yönünden etkili olmasında son derece etkili olan bu bölüm, geleneksel kutlamalarda birkaç gün öncesi ile bir hafta öncesi arasında değişen sürelerde yapılmaya başlanır.

Ferfene toplantılarının hazırlıkları bireysel hazırlıklar ve toplu hazırlıklar olmak üzere iki başlık halinde incelenebilir. Bireysel hazırlıklar, ev sahibinin kendi evinde yaptığı hazırlıklardır. Bunların içine ev temizliği, giyim kuşam hazırlığı girmektedir.

Toplu hazırlıklar için ise genellikle birkaç gün öncesinden organizasyonu yönetecek biri/bir grup seçilir. Erkeklerin kendi aralarından seçtikleri birinin tertip etmesiyle gerçekleşen hazırlık bölümü çok önemsenmektedir. Daha sonra organizasyonda iş bölümü yapılarak hazırlıkların bir an önce tamamlanmasına çalışılır. Başkan, erkeklerden tavuk, ekmek, yağ, bulgur gibi toplantı harcamaları için para toplar. Toplanan bu paralarla gerekli olan yiyecek, içecekler alınır. Toplantının nerede yapılacağı, kararlaştırılır.

Orta Asya Türkleri, tarım ve hayvancılıkla uğraşmışlardır. Yemeklerde en çok buğday ve buğday unu ile yapılan yağlı hamur işleri ön plana çıkmaktadır (Baysal, 1993: 12). Ferfene toplantılarında da Orta Asya'dan devam eden yemek kültürünün izlerini bulmak mümkündür.

Toplantılarda, evin hanımı tarafından genellikle tavuk ve bulgur pilavı ana yemek olarak sunulmaktadır.

Mevsim olarak kış gecelerinin seçildiği ferfene toplantılarında, başlıca mekânlar, köy odaları ve erkek odaları diye tabir edilen mekânlardır. Toplantıların kimi zaman evlerde yapılmasının nedeni, gruptakilerin kendi ev arkadaşlarının evlerini görüp ihtiyaç dâhilinde yardım etme çaba ve istekleridir; toplantılara katılan kişilerin artmasıyla beraber köy odaları gibi geniş mekânlar tercih edilmiştir.

Eğlence

Oyunlar, geleneksel ve modern olarak iki başlık altında toplanabilir. Geleneksel oyunların ortak yönü geçmişin kimi inanç ve törenlerinden çeşitli uzantılar taşımalarıdır. Ayrıca bu oyunlar arasında kesin ayrımlardan pek söz edilemez.

Ferfene geleneği genel olarak sohbet, müzik, oyun ve ikram gibi çeşitli bölümlerden oluşmaktadır. Sıra düzeni grupların düzenine göre çeşitlilik gösterebilmektedir. 20'li 30'lu yaşlardaki erkeklerin önceden getirdiği birtakım yiyecekleri (tavuk, ekmek, yağ, bulgur vb.) bir başkan eşliğinde gittikleri mekânda bulunan evin hanımına teslim etmesiyle başlayan eğlenceler, sohbet ve türküler eşliğinde devam etmektedir (Günşen, 2011). Müzik ve dans sohbet toplantı geleneği içerisinde eğlencenin temel yapı taşıdır.

Gençler hazırlık aşamasında yöresel oyunlardan yüzük oyununu oynamaktadır. Tatlı olarak gençlerin "altını/üstünü yakma" diye birbirlerine takılarak hazırladığı ekmek kadayıfı ikram edilmektedir. Genç delikanlıların hazırlamış olduğu tatlıların bir kısmını evin hanımlarına ikram olarak götürmesi, paylaşım olgusuna riayet ettiklerinin göstergesidir. Gece geç saatlere kadar devam eden sohbetlerde ortamda küs ve dargın olanlar varsa barıştırılır, mevcut sevgi ve saygının pekiştirilmesi sağlanmış olurdu.

Dayanışma, sosyalleşme, dostluk, geleneğin sürdürülmesi gibi fonksiyonlara sahip ferfene toplantıları, katı kuralları olmamakla birlikte var olan kültürel değerlerin etkisiyle birlikte yakın zamana kadar taşınmıştır.

Sonuç

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmuştur. Yazının birinci bölümünde Türk kültüründe dayanışma kavramı açıklanmaya

çalışılmıştır. Ayrıca, bu bölümde İslâmiyet'in kabulüyle birlikte Ahilik ve Ahi topluluklarında dayanışma olgusu değerlendirilmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde ise bildirimizin başlığından hareketle Kırşehir yöresinde Helebiş ve Ferfene başta olmak üzere sohbet geleneği ve bu geleneğin Ahilik ile ilişkisi değerlendirilmeye çalışılmıştır. Kırşehir merkezde alan araştırması yöntemiyle, Kırşehir yöresinde Ahiliğe bağlı uzun yıllar devam etmiş olan helebiş ve ferfene sohbet toplantıları bu konuda yapılmış diğer çalışmalar da göz önünde bulundurularak incelenmiştir.

2000'li yılların başında sanayileşme, kentleşme ve teknolojik gelişmelerin olumsuz etkisiyle kaybolmaya yüz tutan bu toplantılar Ahilik ve öncesinden beslenen köklü ve yaygın bir gelenektir. Türk örf, adet ve geleneklerinin İslam ahlakı ile bütünleşmesi sonucunda meydana gelen Ahilik prensiplerini de içinde barındıran toplantılar, insanların zamanlarını toplumsal yapıya uygun olarak değerlendirdikleri bir gelenektir. Bu toplantıların ortak özellikleri yazılı olmayan birtakım kurallar dâhilinde yapılmalarıdır.

Kırşehir yöresinde geçmiş yıllardan beri devam eden ferfene ve unutulmaya yüz tutmuş helebiş toplantılarının, Ahilik geleneğinden beslenerek belirli ritüelleri, norm ve değerleri barındıran bir kültür unsuru halinde devam ettiğini söylemek mümkündür.

Kaynakça

ABSARILIOĞLU, Ahmet (2009), *Dünya Kültür Mirasımız Yâran*, Çankırı: Ahi Yaran Meclisi Gençlik Eğitim Kültür ve Dayanışma Derneği Kültür Yayınları.

ACAR, Mustafa (1992), *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Yayınları.

ANADOL, Cemal (1991), *Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ATLI, Sagıp (2015), "Somut Olmayan Kültürel Mirasa Bir Örnek: Balıkesir Pamukçu Erfene Sohbet Toplantıları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.8, sy.40 s.7-25.

BAYRAM, Mikail, TABAKOĞLU, Ahmet (1981), "Ahi", *İslami Bilgiler Ansiklopedisi I*, İstanbul: Dergah Yayınları.

ÇAĞATAY, Neşet (1974), *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

ÇAKMAK, Muharrem (2014), "Ahiliğin Tasavvufi Temelleri ve Ahilik-Fütüvvet İlişkisi", *Hikmet Yurdu*, c.7, sy.13, s.143-158.

ÇOBANOĞLU, Özkul (2004), *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.

DEMİR, Galip (2000), *Osmanlı Devleti'nde Ahilik*, Ankara.

EKİNCİ, Yusuf (1989), *Ahilik ve Meslek Eğitimi*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

EROĞLU, Erol, KÖKTAN, Yavuz (2015), "Ahilik Kültürü ve Geleneksel Sohbet Toplantıları", *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, s.339-348.

GENÇ, Reşat (1977), "Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türklerde Oyunlar Ve Eğlenceler", *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, c.II, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi,

GENÇ, Reşat (1982), "Eski Türk Ziyafetleri ve Diş Kirası Âdeti", *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, c.IV, Ankara.

GÜLLÜLÜ, Sabahattin (1977), *Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri*, İstanbul: Ötüken Yayınevi.

GÜNŞEN, Ahmet (2011), "Kırşehir'de Ortak Yemek Kültürü ve Ahilik Geleneğinden Gelen Bir Ortak Yemek: Hervane/Ferfene", *1. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu*, c.III, s.1426-1430.

HANÇERLİOĞLU, Orhan (1993), *Toplumbilim Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

KAŞGARLI MAHMUT, *Divanü Lügati-t-Türk* (çev. Besim Atalay), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

OĞUZ, M. Öcal (2009), *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir*, Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

ONG, J. Walter (1995), *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözün Teknolojileşmesi* (çev. S. Banon), İstanbul: Metis Yayınları.

ÖRNEK, Sedat Veyis (1995), *Türk Halkbilimi*, Ankara: Kültür Bakanlığı.

ÖZDEMİR, Nebi (1997), "Türkiye'deki Halk Eğlenceleri ve Kış Eğlenceleri", *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, c.III, s.297-291, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları,

ÖZDEMİR, Nebi (2005), *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü*, Ankara: Akçağ Yayınları.

TEZCAN, Mahmut (1989), *Çankırı Yaren Sohbetleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

AHİLİĞİN GÜNÜMÜZDE YAŞAYAN GELENEKLERİNDEN KIRŞEHİR AHİLER MECLİSİ

Mahmut SEYFELİ*

Öz

Ahilik, 13. yüzyılda Türk-İslâm kültürünün oluşturduğu en önemli sosyo-kültürel kurumlardan biridir. Bin yıl önce Anadolu'ya yerleşen Türk milletinin askerî başarılarını iktisadî ve siyasî bakımlardan destekleyerek bu toprakların vatan yapılmasında etkin rol oynamıştır. Ekonomik, sosyal, siyasal, askerî gücüyle toplumun temel dinamiğini oluşturmuştur. Çağında katılımcı, paylaşımcı bir anlayışla sosyal barışı sağlayan olağanüstü bir kurumdur. Çeşitli üretim dallarındaki esnaf ve zanaatkârları sıkı bir sosyal ve ahlâkî disiplin temelinde örgütlemiştir. İş başında eğittiği mensuplarını akşamları da zâviyelerinde toplayıp eğiten Ahiler, onları moral bakımdan güçlü kılmak için akşamları yemekli eğlenceli sohbetler düzenlerdi. Bu toplantılar zamanla Ahiliğin ulaştığı bütün yörelerde geleneksel hale gelmiştir. Anadolu'nun birçok yöresinde çeşitli adlarla devam ettirilmektedir.

Ahiliğin merkezi konumundaki Kırşehir'de, köy odalarında veya varlıklı ailelerinin konaklarında yüzyıllarca devam eden bu toplantılar zamanla önemini kaybetmiştir. Ancak günümüzde Kırşehir Ahi Meclisi bu geleneği devam ettirmektedir. Çalışmamızın amacı Kırşehir'in sosyal ve kültürel hayatına olumlu katkıları olan bu meclisi tanıtmak ve bütün Türkiye'ye örnek teşkil etmektir.

Giriş

Ahilik, 13. yüzyıldan beri Türk toplumuna şekil ve yön veren sosyo-ekonomik kurumların başında gelir. Bu kurum, Anadolu Selçuklu Devleti'nin Anadolu'yu vatanlaştırmasında, konar-göçer Türkmenlerin yerleşik hayata geçişinde ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda etkin rol oynamıştır (Demir, 1999: 95; Keskin, 1999: 206; Ceylan, 2007: 97). Müslüman-Türk toplumunda ekonomik, sosyal ve kültürel hayatın düzenlenmesinde önemli katkıları bulunmuştur (Ekinci, 2012: 19). Ahi birliklerinin, devletin askerî gücüne katkısı olduğu gibi eksik bıraktığı eğitim, ekonomik ve sosyal denetim bakımlarından da etkisi olmuştur. Bu dönemde padişahların ve bir kısım devlet adamlarının Ahilik teşkilatına bağlı olduklarını görüyoruz. Ayrıca Ahi ve derviş zâviyeleri,

* Okt., Ahi Evran Üniversitesi, Ahilik Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi.

Osmanlı Devleti'nin fetih ve yayılış döneminde, Rumeli'de yerleşmede de hayati bir rol üstlenmiştir (İnalcık, 1999: 191). Ahiliğin dinî, terbiyevî, ahlâkî, ekonomik, siyasî ve hattâ askerî fonksiyonları vardır (Aksarâyî, 1943: 240, 337-338; Ahmet Eflakî, 1995: 184-187; İbn-i Bîbî, 1996: 99, 118, 209-210, 213; Güllülü, 1986: 62; Turan, 1998: 561). Anadolu Türklüğünün savunma gücünü pekiştiren bir sivil sosyal kurum olarak Ahiliğin günümüzde tam manasıyla karşılığı olan bir kurum yoktur.

"***Ah***" kelimesi Arapçada "***kardeş***" (Sami, 2014: 69), "***Ahî***" ise "***kardeşim***" anlamına gelir. Türkçede buna ses bakımından benzeyen "***akı***" kelimesinin bulunduğu ileri sürülür. Bu kavramla ilgili ilk bilgiler Divânu Lügâti't-Türk, Kutadgu Bilig ve Atabetü'l-Hakayık gibi en eski yazılı Türkçe kaynaklarda "***akı***" şeklinde görülür. Divânu Lügati't-Türk, Türkçe bir kelime olan "***akı***"nın anlamını "***cömert, selek, eli açık***" şeklinde vermektedir (Atalay, 1986: 90; Arat, 1991: 1402; Arat, 1992: 90-91; Çağatay, 1981: 3, 51-53; Taeschner, 1972: 210-235). Tabakoğlu, Türk kültüründeki "***akı***"lıkla, İslâm geleneğindeki "***ahî***"lik birleşerek, yeni bir teşkilâtın adı olmuştur demektedir (Tabakoğlu, 1986: 49). Ancak bu iki kelimedeki anlam uyumu Ahilik müessesesinin bir Türk-İslâm kültürü ürünü olduğuna işaret etse bile, terim "***Ahî+lik***" şeklinde kullanıldığında "***kardeşim+lik***" anlamı kazanır ki bu bize pek mantıklı gelmiyor. "***Cömert+lik, eli açık+lık***" şeklinde sıfat olarak kullanılması ise Türkçeye daha uygundur. Zira Türkçenin sözdizimine göre sıfatlar, isimlerin önüne geldiği için "***Cömert Sinan***" der gibi Ahi Sinan, Ahi Mesut denmesi dilimizin yapısına daha uygundur.

Akılık ve Alplığın Türk toplumunda 13. yüzyılda Ahilik teşkilatı ile başlamış olduğunu ileri sürmenin doğru olmayacağı kanaatindeyiz. Ekinci de Türklerde öteden beri mevcut olan alplık, ata-babalık, aksakallılık gibi siyasî, askerî, sosyal ve iktisadî müesseselerin fütüvvet teşkilatı içinde yer almasının Selçuklular dönemine rastladığını belirterek bu görüşümüzü destekler (Ekinci, 2012: 19). Eski Türk devletlerinde kağanların başlıca görevi "***aç milleti doyurmak, çıplak milleti giyimli, yoksul milleti bay kılmak***"tır. Orkun yazıtları bunun ifadeleriyle doludur (Tekin, 2008: 33, 47). Oğuz Türklerinde binlerce yıldır yaşayan alplık geleneği, cömertliği de gerektirir. Oğuz Türkleri kahramanlıkta yarıştıkları gibi cömertlikte de yarışırlardı. Dede Korkut hikâyelerinde bu haslet destanlaştırılır: "***Er malına kıymayınca adı çıkmaz. Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul atadan görmeyince sofra çekmez***" denir (Ergin, 1964: 9). Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesinde Bayındır Han bir şölen verir. Oğlu-kızı olmayan Dirse Han,

şölene gelir, kara otağa oturtulup, altına kara keçe serilir, önüne kara koyun yahnisi getirilir. Buna içerleyen Dirse Han, "***Bayındır Han benim ne eksikliğimi gördü, kılıcımdan mı gördü, soframdan mı gördü?***" diyerek tepkisini dile getirir (Ergin, 1964: 12). Bu sözler, Türklerin alplıkla cömertliği eş değer tuttuğunun en belirgin göstergesidir. Aynı felsefe Kırşehir'de "***yiğitlik vurmayla, ağalık vermeyle*** (olur)" şeklinde atasözü halinde getirilmiştir.

*"Ahilik örgütünün misyonunu oluşturan temel etmenlerden biri de tasarlanan gelecektir. Örgütün "**Kızılelma**"sını belirleyen bu hedeflerden ilki örgüt mensubu olarak kabul edilen her kişiyi bir meslek, sanat ve iş sahibi yapmaktır"* (Ekinci, 2012: 19). Gençlere yönelik eğitim-öğretim faaliyetinin yanı sıra, iş imkânı da hazırlayan böyle bir kurum, bu derece yaygın bir şekilde günümüzde bile mevcut değildir. Ayrıca, müessesenin esnaflardan oluşması işsizliği de engellemekteydi. Ahi birlikleri, dönemin birer eğitim-öğretim kurumu olan zâviye ve benzeri mekânları kullanıyorlardı. İbn-i Battûta'ya[1] göre, Ahiler gündüz çalışarak meslek öğreniyorlar, akşamları da dinî bir eğitimden geçiyorlardı. Bütün Anadolu gençlerinin eğitimleri bu usûl üzere idi (Battûta, 1993: 194-222; Gölpınarlı, 1950; Şeker, 1996: 599, 620).

Ahiler Anadolu'nun hemen her şehir, kasaba ve köyünde yaygın bir teşkilâta sâhiptiler. Kentlerde her sanat dalının, her meslek grubunun ayrı bir birliği vardı. Bu birliklerin reisleri ise aralarından seçtikleri bir Ahiye bağlıydılar. Küçük yerleşim birimlerinde meslek birliği yoktu. Buralarda bütün esnaf tek bir birlik altında toplanmaktaydı. Anadolu'daki tüm Ahiler ve Ahi birlikleri Kırşehir'de bulunan "***Ahi Evrân Zâviyesi***"ne bağlıydılar (İnalcık, 1999: 189-190; Bayram, 1990: 96-98). Bu zâviyenin başında bulunan kişiye "***Ahi Baba***" adı verilirdi.

Ahilerin en önemli sosyal faaliyetleri, özellikle uzun kış geceleri düzenledikleri yâren sohbetleriydi (Ekinci, 2012: 112). Bu toplantılar, misafir olduğunda her akşam; olmadığında perşembe akşamları düzenlenirdi. Ünlü gezgin İbn-i Battûta, 14. yüzyılda gezdiği Anadolu'da Ahi zâviyelerinin işleyişinden, konukseverliğinden, her akşam onuruna verilen yemeklerden övgüyle söz eder. Yemekten sonra tatlı ve meyve

---

[1] İbn-i Battûta: Faslı ünlü seyyah ve fıkıh âlimi (D.1304 - Ö.1369). İsmi, Muhammed bin Abdullhah bin Muhammed bin İbrâhim el-Lavâtî et-Tancî olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Doğum yeri olan Tanca'dan dolayı Tancî denilmiştir. Battûta'nın ***Tuhfetu'n-Nuzzâr fi Garâibi'l-Emsâr ve Acâibil-Esfâr*** adlı seyâhatnamesi daha çok ***Rihletu İbn-i Battûta*** adıyla tanınır.

ikram edildiğini, daha sonra Kur'ân-ı Kerîm okunduğunu, arkasından şarkı söyleyip raks edildiğini anlatır (Cevdet, 2008: 149, 151, 155).

Ahilik, Osmanlı Devleti'nin imparatorluk haline gelişiyle, siyasal ve askerî etkinliğini yitirmiş, bütün kurumlarda yaşanan değişiklikler, gayri-müslimlerin ve yeniçerilerin ekonomiye katılması, ucuz sanayi mallarının piyasaya girmesi, el emeğiyle geçinen esnafın geri plana düşmesi sistemi çökertmiş; Ahi birliklerinin çözülmesine yol açmıştır. Bu çözülme sonucu loncalaşan Ahi birlikleri daha sonra gedikler haline dönüşmüştür. Bu tarz esnaf ve sanatkârlık 1861 yılına kadar devam etmiş, bu tarihte çıkarılan bir tüzükle sanat ve ticarette tekel usûlü kaldırılmıştır. Loncalar ise 1912 yılında çıkarılan bir kanunla tamamen ilga edilmiştir (Tesk, 1973: 125). Cumhuriyetin ilânından sonra çıkarılan tekke ve zâviyelerin kapatılması ile ilgili kanun, bu birlikten kalan son kalıntıları da silip süpürmüştür (Ekinci, 2012: 131).

Yaran, Ahiliğin bir uzantısı olarak kardeşlik fikrini eyleme dönüştürmüştür (Ekinci, 2012: 19). ***Yâren, gezek, sıra gecesi, helva gecesi, ferfene*** gibi adlarla anılan sohbet toplantıları Ahilikten günümüze ulaşan bir gelenek olarak, Anadolu'nun birçok yöresinde devam etmektedir. Selçuklu çağında Anadolu'da yaygın olarak görülen bu toplantıların, Orta Asya kökenli bir toplantı türü olduğu söylenebilir (Battûta, 1993: 195; Tezcan, 1991: 335; Turan, 1996: II/179).

Bunun en canlı örnekleri Çankırı, Tosya, Tavas, Uşak, Simav, Akşehir, Sandıklı, Fethiye ve Kula'da "***yâren meclisi***"; Şanlıurfa ve Elazığ'da "***sıra geceleri***"; yine Elazığ ve Nevşehir'de "***kürsübaşı meclisi***"; Konya'da ve Balıkesir'in Dursunbey ilçesinde "***barana meclisi***" ve yine Konya'da "***oturak***"; Bursa, Kütahya ve Çanakkale'de "***gezek meclisi***"; Samsun'da "***keşik meclisi***"; Kemerhisar'da "***keşik gitme***"; Karaman ve Kastamonu'da "***sıra meclisi***"; Mersin ve Emirdağ'da "***arabaşı meclisi***"; Diyarbakır'da "***halefene meclisi***"; Safranbolu'da "***lokma, banduma, oturak***"; Ankara'da "***seymen***"; Bolu Mudurnu'da "***birikme gecesi***" gibi isimlerle anılmaktadır.

Aynı geleneğin izleri Sivas, Artvin, Şarkışla, Ağın ve Tosya'da "***erfene***" veya "***herfene-arifane meclisi***", Kırşehir'de "***helebiş***" ve Antalya, Isparta, Gümüşhane ve Bayburt'ta "***elfene***", Çorum'da "***erfane***", Konya ve Kayseri'de "***felfene***", yine Kırşehir, Konya, Yozgat, Çubuk, Erbaa, Gerede, Reşadiye, Orta ve Havza, Ankara, Çankırı, Kastamonu, Sinop, Amasya, Tokat, Sivas, Kayseri, Kahraman Maraş, Karaman, Niğde, Antalya, Afyon, Denizli gibi daha birçok il ve ilçelerde "***ferfene / ferfane***" adlarıyla görülmeye devam etmektedir (Günşen, 2011: 1434-

1450). Ancak yukarıda saydığımız eğlence ve toplantılar, günümüzde kültürümüzün folklorik yönüne daha yakın bir görünüm sergilemektedir. Hatta bunlardan birçoğu eğitsel yönünden uzaklaşarak yemekli, müzikli, oyunlu birer eğlence gösterisi mahiyeti kazanmışlardır.

Kırşehir yöresinde yemekli sohbet ve eğlence toplantıları geleneği yüzyıllardan beri çeşitli biçimlerde yaşanmıştır. Ahilik teşkilatı tarihe karışsa bile onun getirdiği köklü bir gelenek olan konukseverlik, sofra açma Kırşehir'de hâlâ canlılığını korumaktadır. Günşen *"günümüzde de Ahiliğin merkezi konumunu sürdüren Kırşehir'de eşe dosta, konu komşuya, yolda belde kalmışa eli, kapısı ve sofrası daima açık olan Kırşehir insanınca böylesi köklü bir Türk kurumunun ilkelerinin yaşandığını görmek de her türlü övgünün üstünde"* olduğunu belirtir (Günşen, 2011: 1429).

Kırşehir sohbet geleneklerini incelediğimizde değişik ortamlarda, farklı biçimlerde yaşandığını tespit ediyoruz. Bunlar:

1. Köylerde köy odalarında, kentlerde hanedan konaklarında yapılan sohbet toplantıları (Seyfeli, 1995: 359).

2. Yazın kırda, kışın kapalı mekânlarda yapılan helebiş ve ferfene eğlenceleri, müzikli ve içkili muhabbetler.

3. Düğünlerde kayın gitme sırasında yapılan sohbet ve eğlenceler (Seyfeli, 1995: 359).

4. Kış günleri evlerde yapılan toplantılar ve teltel çekme[2] (Seyfeli, 1995: 359, 475).

5. Kırşehir Ahiler Meclisi toplantıları.

Köy konuk odalarından ayrı olarak köylerde ve kasabalarda, türlü yaş gruplarının birlikte devam ettikleri ve Ahi zâviyelerinin, konuk ağırlamaktan başka, gençleri eğitme görevini de üzerine almış küçük örnekleri olan "yaran odaları" vardır (Çağatay, 1989: 142). Kırşehir'de de bu tür varlıklı hane sahiplerinin masraflarını üstlendiği konuk odaları (hanedan odaları) mevcuttu. Genellikle iki katlı olan bu odaların altı hayvanlar için ahır, üst katı konuklar için oda olarak döşenirdi (Seyfeli, 1995: 437).

---

[2] Kırşehir yöresinde elde çekilerek yapıldığı için pişmaniye yapımına "teltel çekmek" adı verilir.

Ahi birlikleri, senede bir defa şehrin dışındaki mesire yerlerinden birinde ziyafet toplantısı düzenlerdi. Yaz aylarına rastlatılan bu toplantıyı her esnaf değişik günlerde yapardı (Ekinci, 2012: 112). Kırşehir'de de bu tür toplantılar son kırk yıla kadar yapılagelmiştir. Özellikle Hıdırellez günleri Kırşehir'in çeşitli mesire yerlerinde bütün halkın katıldığı büyük eğlenceler düzenlenirdi (Seyfeli, 1995: 437).

Nevruz kutlamalarıyla başlayan bu ortak yemek kültürü geleneği, daha sonraki yüzyıllarda zenginleşip çeşitlenerek Türk dünyasının her yerinde olduğu gibi, Anadolu'ya da taşınmıştır. Bugün birçok Anadolu şehrinde var olan bu ortak yemeklerin Kırşehir'de de yaşandığını veya en azından birçoğunun yakın zamanlara kadar devam ettirildiğini biliyoruz. ***Saya gezme, yağmur duası, hıdırellez kutlamaları, baş bağlama*** veya ***helebişçiler toplantısı*** ve ***ferfene*** veya ***hervane*** sohbeti bunlar arasındadır. Bu ortak yemeklere topluca yenen ***düğün, asker*** ve ***ölü yemekleri*** ile düğün sırasında gerçekleşen ***kayın gitme*** veya ***dokuz butlu tavuk yeme*** geleneğini ekleyebiliriz (Günşen, 2011: 1429).

Motorlu araçların çoğalmasıyla ulaşım imkânlarının kolaylaşması, uzak mesafelerin birkaç saate inmesi; köyden şehre göçlerin artıp odaların kapanması, otel ve diğer konaklama imkânlarının gelişmesi; televizyonun komşuluk ve sohbet geleneğini yok etmesi gibi çağın getirdiği gelişmeler doğrultusunda bu toplantılardan köy odaları ve kent konaklarındaki dinî ve ilmî muhtevalı toplantılar tarihe karışmıştır (Çağatay, 1989: 142; Seyfeli, 1995: 461; Eraslan, 2013: 358; Eraslan, 2014: 254).

Çağın getirdiği değişimlere paralel olarak eğlence kültürü de değişime uğramış, muhabbet eğlenceleri içki, müzik, dans üçlüsünü içeren lokanta ve gazinolara kaymıştır. Toplumun içki tüketimine tepkisi artmış, buna bağlı olarak helebiş ve ferfene, kayın gitme eğlenceleri eski önemini kaybetmiştir (Seyfeli, 1995: 359).

Yukarıda sayılan bütün bu olumsuz gelişmelere rağmen, Kırşehir'de Ahilik kaynaklı sohbet geleneği, "Ahiler Meclisi" olarak günümüzde Kırşehir aydınları tarafından bütün canlılığıyla devam ettirilmektedir.

Amaç ve Yöntem

Bu çalışma, Kırşehir'de her ay yapılmakta olan Kırşehir Ahiler Meclisi sohbet toplantılarının, 13. yüzyıldan beri Anadolu'da varlığını sürdüren ve Ahiliğin kültürümüze kazandırdığı geleneklerden yâren /

sohbet geleneğinin bir devamı olduğunu gözler önüne sermek amacıyla yapılmıştır.

Araştırmamızda çalışmaya başlamadan önce bibliyografik taramayla kaynaklar gözden geçirilmiştir. Alan araştırması tekniklerinden gözlem, görüşme ve anket uygulamaları yapılmıştır (Örnek, 1977: 55-57). Sahada folklor derleme metotlarından gözlem ve mülakat metotları uygulanırken, kaynak kişilerle bağlantı kurulması ve durumun gözlenmesi sırasında, topluluğun bir üyesi olmam avantaj sağlamış, "hadiseye katılan gözlemci" (Goldstein, 1977: 55) konumunda durum gözlenmiştir.

Çalışmamızda bilgisine başvurulan şahıslar, Kırşehir Ahiler Meclisi üyeleridir. Meclis 41 üyeden oluşmaktadır.[3] Önce bütün üyelere kimlikleri, eğitim, meslek bilgileri sorulmuş, daha sonra sekiz sorudan oluşan mülakat uygulanmıştır. Mülakat sırasında meclis üyelerine toplantı amaç, usul ve yöntemleri hakkında açık uçlu sorular yönlendirilerek görüşleri alınmıştır. Üyelerin açık uçlu sorulara ayrıntılı olarak ve istedikleri gibi cevap vermeleri istenmiştir. Açık uçlu sorular sorulması, bir taraftan araştırmak istediğimiz konuya esnek bir yaklaşım imkânı vermesi, bir yandan da gözden kaçan önemli hususların farkında olmamızı sağlaması bakımlarından tercih edilmiştir.

Açık uçlu sorularla elde edilen veriler içerik analizi kullanılarak belli kategorilere ayrılmış ve temalar oluşturulmuştur. İçerik analizi, birbirine benzeyen cevapları belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunun okuyucu tarafından daha anlaşılır olmasını sağlamak amacını gütmektedir. Toplanan veriler değerlendirilerek araştırma tam bir netlik kazanmıştır. Elde edilen verilerin tümünün aktarılması, çalışmamızı hacim bakımından çok artıracağı düşüncesiyle benzer cevaplar genellenerek verilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde, mülakata katılan 40 meclis üyesine sorulan açık uçlu sorulara, verdikleri cevaplara ve bu cevaplara ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir.

---

[3] Şahsım da bu meclise üye olmama rağmen, araştırmamda objektif bir bakış açısı sağlayabilmek için kendimi anket ve mülakat uygulamalarının dışında bıraktım.

	40 yaş altı	40–45 yaş arası	45-50 yaş arası	50–55 yaş arası	55-60 yaş arası	60-65 yaş arası	65 yaş üstü
Meclis üyelerinin yaş ortalaması		6	6	7	9	5	7

Tablo 1: Kırşehir Ahiler Meclisi üyelerinin yaş ortalamasına göre dağılımı.

Kırşehir merkez, ilçeleri ve köylerinde doğanlar	34
Kırşehir dışında doğanlar	7

Tablo 2: Kırşehir Ahiler Meclisi üyelerinin doğum yerlerine göre genel durum.

	Serbest Çalışan	Kamu Görevlisi	Emekli
Akademisyen	---	10	3
Kamu görevlisi	---	3	1
Diş hekimi - Doktor	2	2	1
Mimar – Mühendis	3	---	1
Esnaf	11	---	---
Avukat	3	---	---
İş adamı	2	---	---

Tablo 3: Kırşehir Ahiler Meclisi üyelerinin mesleklerine göre dağılımı.

İlkokul mezunu	yok
Ortaokul mezunu	yok
Lise mezunu	2
Önlisans mezunu	2
Lisans mezunu	23
Yüksek lisans mezunu	4
Doktora mezunu	10

Tablo 4: Kırşehir Ahiler Meclisi üyelerinin eğitim durumlarına göre dağılımı.

	1-3 yıl arası	3-5 yıl arası	5- 8 yıl arası	8-10 yıl arası	10-15 yıl arası	15-20 yıl arası
Meclis üyelerinin katılım süreleri	10 kişi	8 kişi	7 kişi	5 kişi	5 kişi	6 kişi

Tablo 5: Kırşehir Ahiler Meclisi üyelerinin bu meclise katılım yıllarının genel durumu.

Yukarıdaki tablolara bakıldığında Kırşehir Ahi Meclisi üyelerinin, genellikle 50 yaşın üstünde, lisans ve lisansüstü eğitimlerini tamamlamış, serbest meslek sahibi veya akademisyenlerden oluştuğu görülmektedir. Meclise devam ortalamasının ise yaklaşık yedi yıl olduğu görülmektedir.

Çalışmamızda Kırşehir Ahi Meclisi üyelerine yöneltilen açık uçlu sorular ve bu sorulara verilen cevaplar şöyledir:

Soru 1 - ***Bu meclisin toplanma amacı nedir?***

Ahilik ruhunun devamı mahiyetinde bir toplantı (K.Ş:1). Öncelikle Ahilik değerlerini öğrenmek; şehrimizde, ülkemizde ve dünyada olan olay ve gelişmelere ahice bakabilmek (K.Ş:20). Ahiliğin Kırşehir'de, Türkiye genelinde ve tüm dünyada tanıtımına katkıda bulunmak (K.Ş:7).

Sohbet, muhabbet etmek, Fikir alışverişi yaparak şehrimiz ve milletimiz için projeler oluşturmak (K.Ş:2). Bir araya gelmek, dostluğu pekiştirmek, farklı düşünceleri dinlemek, yaşayan kültürün içinde olmak, gündemi takip edebilmek, istişare etmek, sorunların ve çözüm önerilerini paylaşmak (K.Ş:10).

Dostluğu pekiştirmek, kaynaşma ve dayanışmayı sağlamak, kültürel etkileşimi sağlamak (K.Ş:5). Ahiliği, meselelerini öğrenmek, Kırşehir ve ülke meselelerini değerlendirmek (K.Ş:3). Kırşehir'in ve Türkiye'nin gündem maddelerini konuşmak, tartışmak ve fikir üretmek (K.Ş:6).

Kırşehir'de belirli bir statüde bulunan entelektüel bir topluluğun Kırşehir'in güncel meselelerini değerlendirmesi, görüş alışverişinde bulunmak, aydınlanma süreçlerine katkı yapmak (K.Ş:19). Kamuoyuna yansıyan gelişmeler konusunda fikir alışverişinde bulunmak, çözüm önerileri ortaya koymak, birlik beraberlik şartlarını sağlamlaştırmak (K.Ş:15), (K.Ş:18).

Önce dostların bir araya gelmesi, sonra yaşadığımız ilin ve Türkiye'nin önemli meseleleri konuşmak (K.Ş:8). Alanında kendini yetiştirmiş değerli şahsiyetlerinin gündem hakkındaki değerlendirmelerini öğrenmek ve karşılıklı görüş alışverişinde bulunmak (K.Ş:13).

Kırşehir gündemini tartışmak, görüşüp istişare etmek, değerlendirimek ve çözüm önerilerinde bulunmak (K.Ş:14). Türkiye'de ve dünyada olan önemli olay ve sorunları takip edip tartışmak (K.Ş:17). Kırşehir'in sosyal, kültürel ve ekonomik gelişimi için yapılabilecek ve yapılan şeyler hakkında görüş ve düşünceleri paylaşmak (K.Ş:16). Entelektüel, kültürel birliktelik, bilgi alışverişi yapmak, toplumsal sorumluluk bilinci geliştirmek (K.Ş:9), (K.Ş:12).

Bu meclis karanlıkta kalan geçmişi aydınlatıyor. Geçmişi aydınlatıp doğru bilgi sahibi olmadan geleceğe bakamayız. Ancak şu tartışılıyor: Türk-İslam medeniyetinin yeni bir silkinmeye, ivmeye ihtiyacı var. Bunu toplumun büyük kısmı kabulleniyor. Bu hamlenin temelinde "toplumun menfaatini kendi nefsine tercih etmek" prensibi

olan Ahilik yer alacaktır. Bu meclis de öncelikle yörenin kültürel değerlerini, ekonomik, sosyal, siyasal değerlerini incelemek, Türkiye ve Türk dünyası üzerine fikir üretmek, dünya dengeleri hakkında fikir sahibi olmak için toplanıyor (K.Ş:11).

Soru 2- ***Sizin bu meclise katılma sebebiniz nedir?***

Dostlarla bir arada bulunmak, yeni dostlar edinmek, bilgi ve görgümü artırmak. Birlik ve beraberliği sağlamak. Yeni şeyler öğrenmek. Milletime ve şehrime yararlı olmak. Paylaşımlardan istifade etmek. Görüş ve düşüncelerimizi açıklamak (K.Ş:1), (K.Ş:10).

Ahiliği tanıyıp öğrenmek, dünyaya ahice bakabilmek, Kırşehir toprağında mayalanan Ahilik ruhunu canlı tutabilmek (K.Ş:12). Ahilik bilinci ve şuurunu çevreme yaymak, bu işe gönül vermiş ahi dostlarımla sürekli irtibat halinde olmak (K.Ş:2), (K.Ş:7).

Kırşehir için çok önemli bir değer olan Ahilik kültürüyle ilgili daha çok bilgi ve tecrübe sahibi olmak istediğim için katılıyorum (K.Ş:17). Gerek Ahilik kültürü gerekse güncel olaylarla ilgili yapılan görüş alışverişleriyle farklı görüşlerden faydalandığımı düşünüyorum (K.Ş:5).

Ahilik kardeşlik demektir, kardeş meclisinin bir parçası olmak için geliyorum (Ş. Kaya).

Düşünen insanların olaylara bakışını görmek, sosyal katılımcı bir topluluk olan meclisimizde bilgi ve düşüncelerimi paylaşabilmek istiyorum (K.Ş:13).

Arkadaşlarla ayda bir de olsa birlikte olmak. Şehrimizin ileri gelen insanları ile birlikte olmak istiyorum (K.Ş:4).

İlimizde ve ülkemizde olan olaylara duyarlı olup, gündeme taşımak ve diğer katılımcıların fikirlerinden istifade etmek (K.Ş:6).

Bir sene sonra zaten alışkanlık yapıyor. Katılmasanız eksiklik hissediyorsunuz (K.Ş:8).

Aldığım eğitim ve zamanın getirdiği birikimle doğduğum yerin ve ülkemin hizmetinde bulunmak, faydalı olmaya çalışmak (K.Ş:11).

İstişareye önem vermem, insanların duygu ve düşüncelerinin neler olduğunu bilmek (K.Ş:20). Meşveret ve istişarenin önemine binaen farklı meslek gruplarının olaylara bakış açısı benim için önemlidir (K.Ş:16), (K.Ş:14).

Sosyal bir ihtiyaç olan grup içinde olma ihtiyacını karşılamak, entelektüel bilgi alışverişinde bulunmak (K.Ş:15).

Kırşehir tarihi ile uğraşan bir kişi olarak bu mümtaz topluluğun içinde bulunmak, katkıda bulunmak, bilgi sahibi olmak, üyelerle konuşup yapılacak etkinliklerde fikir beyan etmek, rol almak gibi düşüncelerle burada yer aldım (K.Ş:18), (K.Ş:19).

Soru 3- ***Sizce bu meclisin işlevi nedir?***

Ahilik kültürünü tanıtmak. Ahilikteki sohbet, meşveret geleneğini devam ettirmek. Ahilik felsefesini yaşatmak ve yaymak (K.Ş:5). Ahiliğin Türkiye'de dünyada tanıtımına katkıda bulunmak. Ahice bakışın günümüzdeki yansımasını görmek ve katkıda bulunmak (K.Ş:2). Türk ahiliğinin ilkelerini daha iyi öğrenip güzel bir yaşam devam ettirmek (K.Ş:7).

Ahilik değerlerimizi daha geniş tabana yayarak şehrin kültürel değerlerine sahip çıkmak. Böylece Kırşehir'imizin ülke genelinde birçok bakımdan daha üst düzeyde tutulmasının mümkün olabileceğini düşünüyorum (K.Ş:10).

Kırşehir ve Türkiye meselelerini öğrenmek, tartışmak, çözüm yolları, farklı fikir ve projeler üretmek (K.Ş:3), (K.Ş:1), (K.Ş:4).

Doğruyu aramak. Hoşgörüyü yaymak, birliği sağlamak, farklı fikirlere saygı (K.Ş:6). Toplumsal aydınlanmaya katkı yapmak (K.Ş:14).

Türk kültürünün geçmişini aydınlatmak, geçmişi irdeleyerek geleceğe ışık tutmak, ülke için faydalı ekonomik, sosyal politikalar üretmek (K.Ş:11), (K.Ş:13), (K.Ş:12).

Meclis, Kırşehir, Türkiye ve dünya gündemini görüşüp konuşur. Gerekli gördüğü konuları ilin idarecilerine iletir (K.Ş:16).

Bu meclis şehrin âkil insanlarından oluşuyor ama bence işlevini hakkı ile yerine getiremiyor (K.Ş:15).

Günlük ülke meselelerinin tüm meclis üyelerinin bilgisine sunuyor ve bildiğimiz konuları anlatabilme imkânı veriyor (K.Ş:8).

Meclisimize katılanların elit ve kültürlü şahıslardan oluşması ve bu kişilerin önemli olaylar ve konularda gündem belirlemesi (K.Ş:9).

Kardeşliğin devamını tesis etmek, ortak paydaları belirlemek, gündemi belirlemek ve gündeme özel kişileri davet etmek (K.Ş:19).

Bulunduğumuz şehirde insanlığa fikir olarak bir şeyler katması, insanlığın geleceği için çok önemlidir. Meclisimizin işlevi bence içinde bulunulan oluşumu daha iyiye götürmektir (K.Ş:17). Kırşehir'in en temel sorunları ve geleceği ile ilgili yöneticilere ufuk açmak (K.Ş:18), (K.Ş:20).

Soru 4- ***Bu meclisin size ne gibi katkısı olmaktadır?***

Şehrin değişik meslek gruplarından oluşan elit insanların fikirlerinden istifade ediyorum (K.Ş:1). Bilgimi ve görgümü artırdığı gibi, ufkumu açmaktadır (K.Ş:6).

Bu kültürün tanıtımını yapmak. Kırşehir ve ülke sorunları ile çözüm yollarını öğrenmek (K.Ş:12).

Millî ve manevî konularda bilgi edinmek (K.Ş:7).

Dostluk, paylaşma, dayanışma, hem dünya hem de ahiret için çalışmanın önemini ve gereğini bütün ayrıntıları ile öğretmiştir. Öğretmeye devam ediyor (K.Ş:9).

Fikir alışverişi, saygı, kültür, hoşgörü, paylaşım sağlıyor. Yeni bilgi ve fikirler oluşturmamda, herhangi bir olaya farklı bakış açılarının tezahürünü görebilmemde yararlı oluyor (K.Ş:2).

Dostları görmemize, bilgi eksikliklerinin giderilmesine, kardeşliğin pekişmesine katkıda bulunmaktadır (K.Ş:3).

Kültür düzeyini artırmak ve geniş görüş alanına sahip olmak. Toplum katmanları arasında etkileşim ve sosyalleşme, çevre edinme (K.Ş:4). Farklı bakış açıları elde etmek (K.Ş:14).

İş stresinden uzaklaşıp daha rahat düşünüp kendimi ifade etme imkanı bulduğum hoş bir ortam olduğunu düşünüyorum (K.Ş:5).

Millî meselelerdeki hassasiyetimizin güçlenmesi, ülke bazında düşürüleceğimiz hatalara karşı hassasiyetimizin güçlü kılınması (K.Ş:8).

Meclisimizde tartışılan konu ve olaylar hakkında, katılımcıların bilgi sahibi olmaları ve bunları çevresindekilerle paylaşmaları (K.Ş:9).

Başka insanların fikir ve düşüncelerinden istifade etmek, katılımcı konuşmacıların sunumları hakkında bilgi edinmek (K.Ş:20). Kıymetli üyelerle görüşmek, bir dayanışma içinde olmak. Farklı konularda bilgi sahibi olmak, kendimi ifade edebilmek (K.Ş:13), (K.Ş:19).

En önemli katkısının istişare olduğunu düşünüyorum. Hatta bir adının da istişare meclisi olması gerekir diye düşünüyorum (K.Ş:16).

Bu mecliste değişik siyasî kanaat taşıyan değişik meslek ve eğitimde insanlar var. Onların fikirlerini dinleyince yeni bakış açısı geliştirme imkânı buluyorum. Bilmediğim bakış açıları yakalıyorum (K.Ş:11).

Olaylara geniş mercekten bakmayı ve önemini hatırlatıyor. Kırşehir'deki, Türkiye ve dünyadaki gelişmeleri farklı bakış açılarıyla yakalayabilme ve farkındalık oluşturma yaratıyor (K.Ş:15).

Çok büyük fayda sağlamakla birlikte toplumsal sorumluluk bilincinin gelişmesinin güncel olarak değerlendirilmesi benim için önemlidir (K.Ş:17).

Kişisel konularımın dışında olan hadiseler hakkında haberim oluyor. Ahiliğin yaşayan kültürünü yenilemek ve geliştirmek, bilgilerimi unutmuyorum ve geçmişi hatırlıyorum (K.Ş:18).

Soru 5- ***Ahi Meclisinin kentimize nasıl bir katkısı olduğunu düşünüyorsunuz?***

Ürettiği fikir ve projeler kenti yönetenlere, siyasilere ve sivil toplum örgütlerine ulaşınca uygulanmasını görmek ve yaşamak (K.Ş:1).

Toplumun farklı kesimlerinden gelen, konusunda ve işinde uzman ve topluma yön veren ya da verebilen insanlar olması nedeniyle ahice bakışın tüm kente düşünce bazında dalgalar halinde yayıldığını düşünüyorum (K.Ş:2).

Bir esnaf teşkilatı olan ahilik, kaliteli ve ucuz üretip, değerinde halka arz etmeyi hedef edinmiş ve kısmen de başarmıştır. Bu meclis de bunun öncülüğünü yapmaktadır (K.Ş:20).

Kırşehir'in sosyal, ekonomik, politik, kültürel meseleleri değerlendirilmekte, gerektiğinde ilgili makamlara konu ile ilgili bilgi verilmekte, çözüm önerileri getirilmektedir (K.Ş:3). Şehrin kalkınması için projeler üretmek. Kentimizin ve toplumun sorunlarını tespit etmek ve çözüm önerileri geliştirip bu görüşleri yetkili mercilere iletmek (K.Ş:4).

Kentin bazı meseleleri baştan beri yazılıyor, konuşuluyordu. O tartışmaları seçilen siyasiler ve belde yöneticileri de dinliyordu. O konuların çoğu hayata geçirildi. Bu meclis Ahiliği doğru biçimde ortaya koydu. Yeni bir medeniyet hamlesinin temeli olarak Ahilik düşünülmeye başladı (K.Ş:11).

Meclisimiz bir çekirdek olarak kabul edersek, kamuoyunu bilgilendirmek, sosyal ve kültürel bakımlardan güçlendirilmesine katkı sağlamak (K.Ş:8).

Mutlaka olumlu katkıları var. Ancak daha da kurumsallaşarak siyasi yönü, baskısı olmadan birçok faydalı hizmetlerin yapılabilmesi

için öncü bir değer olabilir. Ahi meclisi aldığı karar ve temennileri ile il yöneticilerine rehber oluyor (K.Ş:5), (K.Ş:6).

Ahi Meclisimize katılan üyelerimizin Kırşehir gündemini bu mecliste tartışmaları ve tartışılan konuları mahallî idarecilere iletmeleri ile sorunların çözümüne katkıda bulunabilir (K.Ş:9), (K.Ş:16), (K.Ş:19).

Sivil toplum olarak yönlendirici etkisinin yanında bir lobi oluşumu olarak da değerlendirilebilir (K.Ş:10). Yararlı çalışmalar için altyapı hazırlayabilir (K.Ş:12).

Günümüzdeki sorunları masaya yatırıp istişare etmek, konuşularak tartışılmasını sağlamak, gelecekteki sorunları önleme açısından çok önemlidir (K.Ş:7). Gelecek nesile önemli bir miras olabilir (K.Ş:14), (K.Ş:17).

Somut bir katkısı yok. Ancak dolaylı bir katkısı olabilir (K.Ş:15).

Kentimize çok yön verici olduğunu düşünmüyorum. Üzgünüm (K.Ş:18).

Soru 6- ***Sizce bu meclisin geleneksel ve kurumsal bir hale dönüşmesi için neler yapılmalıdır?***

Geleneklerimizde bu tür kurumlar zaten var (esnaf meclisleri). Kurumlaşmaya ise bu toplantıların sürdürülmesi ile zaman içinde ulaşabiliriz (K.Ş:1).

En kısa zamanda etkili bir STK haline gelmelidir. Meclisimizin resmi bir kimlik kazanmasını önemsiyorum. Vakıf, dernek veya kulüp gibi daha hukuki bir yapıya kavuşturabiliriz. Kurumsal bir niteliğe bürünebilir (K.Ş:3), (K.Ş:6), (K.Ş:7), (K.Ş:13), (K.Ş:12)), (K.Ş:18).

Görüşmelerin tamamı olmasa bile genel ortak asgari müşterekler kayıt altına alınmalı (K.Ş:2). Yapılan istişareler kayıt altına alınıp bildiri yayınlanmalı, ilgililere tavsiye niteliğinde gönderilebilir. (K.Ş:17). Alınan kararların uygulanması takip edilmelidir (K.Ş:3).

Toplumsal iletişim ön plana çıkarılmalı, bir eşraf kültürü oluşturulmalıdır (K.Ş:4).

Ahi Meclisinin geleneksel ve kurumsal olması için yerel ve kamu yöneticileriyle görüşülerek kalıcı bir mekâna ve statüye kavuşması sağlanabilir. Sürekli kaynak tespiti yapılmalıdır (K.Ş:9).

Toplantılar aksatılmamalı. Halkın daha fazla katmanları ile katılımı ve herkesin aktif olabilmesi sağlanmalıdır (K.Ş:14). Daha

genişlemeli, çok katılımcısı olmalı. Genç simaların çok fazla olması gerekli (K.Ş:5).

Yeni, güçlü, millî noktalardan hareket ederek, güçlenerek devam etmeli (K.Ş:8).

Meclisin görev ve sorumlulukları tanımlanabilir. Ahilik özünün yaşanacağı bir kurallar dizisi ve (iç tüzüğü) olması lazım (K.Ş:10), (K.Ş:15).

Geleneksel olması için periyodik toplantıların yanında gezi vs. gibi kültürel aktivitelerle süslemek gerekir (K.Ş:10).

Mevcut sistem bence doğrudur. Bu türlü devam ettirmek gerek (K.Ş:11).

Kırşehir idari yapıda ele alınmalı. Yöresel basın, TV, gazetede yayınlanmalı, çıkan neticeler raporlandırılabilir. Bir bilgi mahiyetinde kamuoyu ile paylaşılabilir (K.Ş:16), (K.Ş:19).

Adını Ahi Evran'dan alan Kırşehir Ahi Evran Üniversitesinde ve ortaöğretim kurumlarında Ahiliğin ders olarak okutulması gerekir (K.Ş:20).

Soru 7- ***Sizce bu meclisin daha işlevsel hale gelmesi için daha başka kimler davet edilmelidir?***

Kadim dostum Kazım Ceylan Bey'in üstün gayretleri ile seçkin şahsiyetler ile tanışıyoruz zaten. Daha da iyiye gideceğine inanıyorum (K.Ş:1).

Bu meclisin uzun yıllar devamı için gençlerin meclise katılımını sağlamamız gerekiyor (K.Ş:2).

Kırşehir'de bilgisi, kültürü, nezaketi ve üretici düşüncesi olan, ölçülere uyan dostlarımız davet edilebilir (K.Ş:3).

Meclis yapısına uygun, farklı görüşten insanlar davet edilmeli (K.Ş:13).

Şehrin icra makamında olanların, şehrin sorunlarını çözebilecek yetkililerin, eğitim, sağlık ve emniyet kuruluşlarının, bazı sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri (K.Ş:4), halk temsilcileri ve kanaat önderleri davet edilebilir (K.Ş:7) (K.Ş:14).

Farklı meslek gruplarından çok katılımcı olmalı. Özellikle esnaftan kimselerin, tarım ve hayvancılıkla ilgilenen kişilerin bu toplantıya özendirilmesi gerekli (K.Ş:5).

Tüm Türk milliyetçileri, millî hassasiyetimizin ön plana çıkarılmasını sağlayacak kişiler davet edilmeli (K.Ş:8).

Davet konusunda doğru bir gelenek oluşmuştur. Meclisimize katılan şahıslar yeteri kadar bilgi ve deneyime sahip. Başka bir katılıma gerek yok (K.Ş:9). Davet edilen kişilerin yeterli olduğunu düşünmekteyim (K.Ş:15), (K.Ş:4), (K.Ş:10).

Meclisin davetli rengi yerindedir. Bu renge uygun olarak zamanla yeni üyeler çağrılabilir (K.Ş:11). Alanında uzman olan herkes misafir konuşmacı olarak çağrılıp dinlenebilir (K.Ş:12).

Gönüllülük esasına dayalı olmakla beraber, değişik meslek gruplarından bu formata uygun insanlar olabilir (K.Ş:17).

İlimizin ve ülkemizin kaderinde söz sahibi olan insanlar, resmi yetkililer ve etkin bürokratlar davet edilebilir. İlin Valisi, Belediye Başkanı, Üniversite Rektörü, Garnizon Komutanı, siyasi parti temsilcileri, basından temsilciler ve esnafların katılımı sağlanarak meclisin varlığı ve fikirleri ulusallaştırılabilir (K.Ş:6), (K.Ş:16), (K.Ş:19), (K.Ş:18), (K.Ş:13).

Yılda bir defa da olsa Ticaret ve Sanayi Bakanının, ayrıca komşu illerin Ticaret ve Sanayi Odası başkanlarının zaman zaman davet edilmesi (K.Ş:20).

Soru 8- ***Bu meclis ile ilgili başka görüş ve önerilerinizi belirtiniz.***

Yaptırımı olan bir meclis değil, ancak birden fazla fikrin ve düşüncenin tartışıldığı bir meclis. Uzun süredir toplanan bu meclisin bir sivil toplum kuruluşu olarak resmileşmesi ve görüş ve önerilerini ilgili yerlere etkili olarak bildirmesi ve ahilik prensiplerini günümüz şartları içinde güncelleyip dışa açması şahsi düşüncemdir (K.Ş:11). Kurumsallaşarak devam etmeli (K.Ş:7), (K.Ş:15). Bu meclis bir sivil toplum örgütüne de dönüşebilir (K.Ş:19).

Bir ekonomik imkân yaratarak bir binaya sahip olmalıyız. Bu sosyal ve kültürel çalışmaları daha da kapsamlı hale getirerek üyeleriyle ilişkilerini artırmalıyız. Bu birliktelikten daha güçlü bir oluşum da çıkarabiliriz (K.Ş:1).

Bu meclis katılımcı sayısı artarak devam etmeli. Farklı meslek ve görüş sahibi dostlarımız daha çok davet edilebilir (K.Ş:2). Dünyada ve ülkemizde meydana gelen önemli olay ve konularda uzman kişiler konuk edilerek görüşleri alınmalı (K.Ş:12). Yerel ve genel seçimlerde

adayların davet edilerek görüşleri alınmalı (K.Ş:9). Spor, sanat gibi dallarda öne çıkmış insanlarla toplantılar renklendirilmelidir (K.Ş:14).

Yemek organizasyonu farklı arkadaşlar tarafından takip edilebilir. Alınan kararlar bir ekip halinde ilgili makamlara iletilebilir (K.Ş:3).

Burada konuşulan ve işlenen konuların yazılı ve görsel basın aracılığıyla toplumun birçok kesiminin haberdar edilmesi faydalı olur. Gelecek olumlu–olumsuz eleştiri ve analizlerin değerlendirilmesi faydalı olur diye düşünüyorum (K.Ş:5).

Ahi Meclisi ayda bir toplanıyor. Bence en geç 15 günde bir toplanmalı (K.Ş:4). Sekreterya bir kişi olunca o kişinin şahsî (ölüm, düğün, hastalık, vs. gibi) şartlarından dolayı uzayabiliyor. Sürekliliği ve sıklığı devam etmeli (K.Ş:6).

Bu meclisin saygınlığını, birlik beraberliğini güçlendirecek kişilerden oluşması (K.Ş:13).

Birilerinden menfaat sağlamak için kendini ön plana çıkaran, günün şartlarına göre dünya görüşünü değiştiren, görüşünü menfaat temelleri üzerine inşaa edenlerin buradan uzak tutulması. Siyasi kişiliğini ön plana çıkaran, iktidarlara göre siyaset belirleyen kişilerin bilhassa ortama sokulmaması (K.Ş:8).

Bu nevi meclislerin Türkiye genelinde artması gerektiğini düşünmekteyim (K.Ş:10).

Bu meclisin düşünce ve işlevi topluma çok iyi anlatılmalı, toplantı sonucu ilgili kişi ve kuruluşlara belge halinde gönderilmeli. Tavsiye niyetinde kararlar alınmasını önemsiyorum (K.Ş:16).

Yurt dışı ayağı da olmalı (K.Ş:17).

Ele alınan konular erken duyurulup diğer üyelerin bir ön hazırlık yapması sağlanabilir (K.Ş:18). Konuşmalar kayıt altına alınıp basılı hale getirilebilir. Yıllık gelişme ve değerlendirme raporları tutulabilir (K.Ş:20).

Gözlemlerle Elde Edilen Bulgular

Uşak, Simav, Sandıklı, Çankırı ve diğer yörelerimizde toplanan yâren meclislerinin yıllar içinde oturmuş geleneksel yapıları ve kendine özgü birtakım kuralları vardır. Ancak 20 yıldan fazla bir zamandan beri Kırşehir'de toplanmakta olan Kırşehir Ahi Meclisi, kültürel yönüyle, yönetim biçimiyle diğer Anadolu yâren meclislerinden farklılıklar

göstermektedir. Kırşehir Ahi Meclisinde yâren sohbetlerinde olduğu gibi başağa, yiğitbaşı gibi yöneticiler yoktur. Bunun yerine gönüllülük ilkesiyle bu işi üstlenen bir yönetici ve yönetim kurulu vardır. Toplantı ile ilgili davet, gündemin belirlenmesi ve organizasyon işleri bunlar tarafından yürütülür. Ayrıca meclise devam zorunluluğu, katılmayanların takibi ve mazeret bildirme zorunluğu yoktur. Toplantılara katılmayanlara veya kurallara uymayanlara hiçbir şekilde cezai işlem uygulanmaz. Çünkü katılımlar tamamen gönüllülük ilkesiyle gerçekleşir.

Eski takvime göre cuma günü tatil olduğu için, ahi zaviyelerindeki genç esnaf ve sanatkârlar perşembe akşamları toplanırlardı. Bu geleneği yaşatmak üzere Kırşehir Ahi Meclisi toplantıları da her ayın on beşini takip eden ilk perşembe akşamları yapılmaktadır.

Meclis başkanlığı Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü ve Tarih Öğretim Görevlisi Kazım Ceylan tarafından yürütülmektedir. Başkan ve yönetim kurulu, o günün gündemini belirler ve gündem gereği konunun uzmanı olan bir konuşmacıyı gerekli irtibatı kurarak davet eder; ayrıca yemek listesini belirler ve kimlerin ödeyeceğini kendilerine bildirirler. Yemek bedeli üyelerden sırası gelen üç kişi tarafından ödenir.

Ahi Meclisi üyeleri, toplantılar mutad olmakla birlikte, başkan yardımcılarının mesaj ve telefonlarıyla toplantıya davet edilirler. Üyeler akşam namazını müteakip Ağalar Konağı'nın restoran kısmında toplanmaya başlarlar. Üyelerin çoğunluğu gelince yemek başlar. Yemek listesi, önceden yönetim tarafından belirlenmiştir. Genellikle yöresel yemeklerin ağırlıklı olduğu bir yemek sonunda topluca sofra duası yapılarak, sohbet salonuna geçilir. Burada çay ikramından sonra sohbet başlar.

Toplantılarda alışılagelmiş bir ritüel, bir seremoni yoktur, müzik ve oyun yer almaz. Orta ve üstü yaştaki insanların ağırbaşlılığı kural koymaya gerek bırakmaz. İnsanlar eğlenmekten ziyade sohbete öncelik verirler. Sohbete başkan tarafından gündemin açıklanmasıyla başlanır. Gündem genellikle iki aşamalı bir sohbet tarzında gelişir. İlk bölümde Kırşehir ile ilgili sorunlar, bunlara ilişkin görüş, düşünce ve öneriler tartışmaya açılır. Bazen Kırşehir ile ilgili bir bilimsel veya sanatsal faaliyet olmuşsa onu gerçekleştiren kişi davet edilerek çalışmasını tanıtması, konu ile ilgili bilgi sunması istenir. İkinci bölümde ise ulusal veya uluslararası sorunlar tartışmaya açılır. Bu konuda konusunda uzman bilim ve düşünce adamları, bürokratlar davet edilerek konu ile

ilgili bilgilerine başvurulur. Üyeler de sunum sonrası sorular sorarak veya görüş ve düşüncelerini dile getirerek konuya katkıda bulunabilirler.

Bu toplantılara zaman zaman ilin valisi, belediye başkanı ve bazen de üst düzey bürokratlar davet edilerek ilin sorunları, bunlarla ilgili alınan önlemler, planlamalar veya projeler üzerinde bilgi alınır; varsa Meclis üyelerinin çözüm önerileri tartışmaya açılır. Meclis üyeleri hiçbir kısıtlamaya gidilmeden, özgürce görüş ve düşüncelerini veya eleştirilerini dile getirirler. Yetkililer de gerekli gördükleri hususları not alırlar.

İlk bölümde yerel veya genel seçimler öncesinde önde gelen partilerin adayları da davet edilir. Onlardan politikaları, projeleri hakkında bilgi alınır. Bu bir siyasi propaganda aracı olmaktan çok, Kırşehir'de üst düzey bürokrat, iş adamı ve akademisyenlerin adayları tanıma çabasından ibarettir. Üyelerimiz de bu siyasilere projeleri ile ilgili soru sormak, düşünce ve eleştirilerini açıklamakta hürdür. Ancak bütün partilere eşit düzeyde davranılır; çünkü Meclis partilerüstü bir çizgiyi ilke edinmiştir. Meclis üyeleri arasında bazı yıllarda değişik partilerden adaylar olmasına rağmen konuşma ve tartışmalar hoşgörü ve nezaket kuralları çerçevesinde gerçekleşir.

Bazı toplantılarda Kırşehir'de faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri davet edilerek çalışmalarını tanıtması için fırsat verilir. Bunlar Kırşehir'in toplumsal veya çevre ile ilgili sorunlarını ortaya koyar, bunlarla ilgili projelerini tanıtırlar. Yine üyeler sunum sonunda sorular sorar veya görüşlerini belirtirler. Birinci fasıl böylece kapatılmış olur.

Sonuç

Kültür, toplumları birbirinden farklı kılan yaşam tarzları, maddî ve manevî değerler bütünüdür. Ancak, bir yönüyle organiktir. Bu nedenle, hiç bir kültür öğesi hareketsiz ve durağan değildir. Her canlı varlık gibi yaşlanır, etkinliğini ve hareket becerisini kaybeder ve sonuçta işlevini tamamlayarak yok olur. Türk kültür hayatında önemli bir yeri olan Ahilik teşkilatı da bu süreci yaşamıştır. Ancak Türk toplumu, kültürel değerlerine sahip çıkarak binlerce yıldan beri varlığını sürdürme ve bunu yeni kuşaklara aktarma becerisini göstermiştir. Yâren teşkilatları, işlevini tamamlayarak tarihe mal olan Ahiliği çeşitli kültürel yönleriyle günümüze taşımaktadır.

Kırşehir Ahi Meclisi, 20 yıldan beri kurumsal olmasa bile geleneksel bir yapıda toplantılarına aralıksız devam etmektedir. Meclis, kentin temel dinamiği olan Ahilik kültürünün bir devamı mahiyetindeki aylık sohbet toplantılarıyla mensuplarının aydınlanma sürecine katkıda bulunmaktadır. Ahilik başta olmak üzere Kırşehir kültürünü anlamak, özümsemek, yaşamak ve yaşatmak için ortak değerler oluşturma çabası sergileyen Meclis, Kırşehir'in kendi dinamiklerinin farkında olmayı, bunları harekete geçirerek kalkınmaya katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Ortak payda olan Ahilik felsefesi gereğince kentteki bütün bireyler arasında kardeşlik duygusunu, paylaşım ve dayanışma kültürünü tesis etme gayreti içindedir. Kentin kabuk değiştirmesi, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan gelişmesi için çaba harcamaktadır. Kırşehir'de yaşayan herkesin "kentlilik bilinci"ne katkı sağlamaya çalışmaktadır. Kentte gerçekleştirilen tüm hizmet ve projelerden sorumluluk duyma anlayışı geliştirmek, farkındalık yaratmak çabası içindedir.

Kırşehir Ahi Meclisi, toplantıları folklorik bir mahiyet almış yâren geleneğine nazaran, Ahi zâviyelerinin insan-ı kâmil yetiştirme anlayışını ilke edinerek, sohbetlerini aklın ve bilimin egemen olduğu birer kültür ortamına çevirmeye çalışmaktadır. Toplantılarda üyelerin bir arada bulunmaktan haz duydukları bir dostluk ortamı oluşturulmuştur. Katılımcılar farklı siyasi görüşlere sahip olmakla birlikte, karşılıklı anlayış içinde, düşüncelerini özgürce ortaya koyabilmektedir. "***Farklılıklar zenginliklerimizdir***" prensibi ile toplantılara hoşgörü ilkesi egemen kılınmıştır. Böyle bir ortamda, Ahilik prensiplerinden taviz vermeden ortak akılda birleşilmeye çalışılmaktadır. ***"İnsanlar şehirleri imar eder, şehirler de insanları imar eder"*** anlayışıyla kentin problemlerini teşhis etme, çözüm önerileri sunma ve hizmetlerin uygulanması aşamasında özgürce görüş bildirme, gözlem ve eleştiri yapabilme yeteneği geliştirilmeye çalışılmaktadır. Kentin kabuk değiştirmesi, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan gelişmesi temel amaçtır.

Geçmişi bilmeyenlerin geleceği kuramayacağı düşüncesiyle kültürümüzü araştırmak, özümsemek, yaymak ve yaşatmak için çalışmalar yapılmaktadır. Kırşehir'in geçmişteki bilim, sanat, kültür kenti olma özelliğini yeniden kazanması gerektiğine inanılmaktadır. Bu bağlamda akademisyen üyeler tarafından Kırşehir'in sosyo-kültürel değerlerini ortaya koyan akademik çalışmalarda aktif roller üstlenilmektedir.

Öneriler

1- Kırşehir Ahi Meclisi'nin Ahilik anlayışı içinde bir kentlilik bilinci geliştirme çalışmalarında daha etkin konuma gelebilmesi ve birtakım projeler içinde yer alabilmesi için vakıf veya dernek haline dönüştürülerek, kurumsallaşması gerekmektedir.

2- Meclisin, toplantılarını rahatça yapabileceği kendine ait, yeterince geniş bir mekâna kavuşturulması gerekmektedir.

3- Kentin yerel yönetim ve üst düzey bürokratları, doğal üyeler olarak toplantılara davet edilmeli, sivil toplum örgütlerinin temsilcileri ve kanaat önderleri ile Meclisin yapısı güçlendirilmelidir.

4- Kırşehir Ahi Meclisi'nin Ahilikten kaynaklanan sohbet kültürünün günümüzde en akılcı biçimde uygulanan tek model olduğu gözler önüne serilmelidir.

5- Kırşehir Ahi Meclisi'nin bütün Türkiye'de sohbet yoluyla aydınlanma sürecine katkıda bulunan tüm örgüt ve geleneklere örnek olacak şekilde tanıtılması için çaba harcanmalıdır.

Bunun sonucunda Kırşehir Ahiler Meclisi'nin, Ahilik anlayışının egemen olduğu bu sohbet toplantılarıyla bütün Türkiye'ye örnek teşkil edeceğini düşünmekteyiz. Başka illerde de tesis edilecek buna benzer âkil insanlar meclislerinin, yörelerinin sosyo-kültürel kalkınmasında temel dinamik olacağına inanmaktayız.

Kaynakça

AHMED EFLÂKÎ (1995), *Menâkıbu'l-Ârifîn* (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul: MEB Yayınları.

BARDAKÇI, Mehmet Necmettin (2008), "Ahilik Yâren İlişkisi Ve Simav'da Yâren Geleneği", *I. Uluslar Arası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu*, c.I, Kırşehir: A.E.Ü. Ahilik Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.

BAYRAM, Mikail (1990), *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, Konya.

CEYLAN, Kazım (2007), "Ahilerin Osmanlı Devletinin Kurulmasında Etkileri", *II. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir: A.E.Ü. Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları.

ÇAĞATAY, Neşet (1989), *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara: TTK Yayınları.

ÇAĞATAY, Neşet (1990), *Ahilik Nedir?*, Ankara: Kültür Bakanlığı HAKAD Yayınları.

ÇALIŞKAN, Yaşar, İKİZ, M. Lütfi (1993), *Kültür, Sanat ve Medeniyetimizde Ahilik*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

DEMİR, Galip (1999), "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşunda Ahilerin Rolü", *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

EDİP AHMET YÜKNEKÎ (1992), *Atabetü'l Hakayık* (haz. Reşit Rahmeti Arat), Ankara: TDK Yayınları.

ELBİR, Bilal, SARGIN, Hatice (2005), "Çankırı Yârenlik Kültürü ile Ahilik Arasındaki İlişki", *I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir: G.Ü. Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları.

ERGİN, Muharrem (1964), *Dede Korkut Kitabı/Metin–Sözlük*, İstanbul: Ebru Yayınları.

GOLDSMİTH, Kennet S. (1977), *Sahada Folklor Derleme Metotları* (çev. Ahmet E. Uysal), Ankara: Kültür Bakanlığı MİFAD Yayınları.

GÖDE, Kemal (2012), "Yalvaç'ta Ahilik Kültürünün Günümüzdeki İzleri", *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu*, c.II, Kırşehir: A.E.Ü. Ahilik Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.

GÖLPINARLI, Abdülbaki (1949-1950), "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları", *İ.Ü. İkt. Fak. Mecmuası*, c. XI.

GÜLLÜLÜ, Sebahattin (1986), "Fütüvvet ve Ahi Ahlakı Konusunda Bazı Düşünceler", *Türk Kültürü ve Ahilik/XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri*, İstanbul.

GÜNŞEN, Ahmet (2011), "Kırşehir'de Ortak Yemek Kültürü ve Ahilik Geleneğinden Gelen Bir Yemek: Hervane/Ferfene", *I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu*, c.III, Kırşehir: A.E.Ü. Ahilik Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.

İBN-İ BATTÛTA MUHAMMED ET-TANCÎ (1993), *Tuhfetu'n-Nuzzâr fi Garâibi'l-Emsâr/İbn Batûta Seyahatnâmesi* (çev. Mümin Çevik), c.I-II, İstanbul.

İNALCIK, Halil (1999), "Ahilik, Toplum, Devlet", *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

KAŞGARLI MAHMUT (1986), *Divanü Lûgâti't-Türk Dizini* (çev. Besim Atalay), Ankara: TDK Yayınları.

KERİMÜDDİN MAHMUD AKSARÂYÎ (1943), *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr* (çev. Nuri Gencosman, Önsöz ve Notlar: F. N. Uzluk), Ankara.

KESKİN, Mustafa (1999), "Osmanlı Devletinin Sosyal ve Ekonomik Hayatının Tanziminde Ahiliğin Oynadığı Rol", *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

MUALLİM CEVDET (2008) *İslâm Fütüvveti ve Türk Ahiliği/İbn-i Battuta'ya Zeyl* (çev. Cezair Yarar), İstanbul: İşaret Yayınları.

ÖRNEK, Sedat Veyis (1977), *Türk Halkbilimi*, Ankara: T. İş Bankası Yayınları.

ŞEKER, Mehmet (1993), *İbn Batûta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisâdî Hayatı ile Ahilik*, Ankara.

ŞEKER, Mehmet (1996), "Ahiliğin Anadolu'nun Sosyal ve Kültürel Hayatındaki Yeri", *ERDEM Özel Sayısı II*, 8/22, s.599-620.

ŞEMSETTİN SAMİ (2014), *Kâmûs-ı Türkî* (Latin Harfleriyle) (haz. Raşit Gündoğdu vd.), İstanbul: İdeal Yayınları.

TABAKOĞLU, Ahmet (1986), "Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Ahilik, Türk Kültürü ve Ahilik", *XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu - Tebliğler*, İstanbul.

TAESCHNER, Franz (1972), "İslâm'da Fütüvvet Teşkilâtının Doğuşu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgiler" (çev. Semahat Yüksel), *Belleten*, c.36, sy.142.

TEKİN, Talat (2008), *Orhon Yazıtları*, Ankara: TDK Yayınları.

TEZCAN, Mahmut (1989), *Çankırı Yaran Sohbetleri*, Ankara: Kültür Bak. Yay.

TEZCAN, Mahmut (1991), "Bir Yaygın Eğitim Kurumu Olarak Çankırı Yâren Örgütü", *A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, c.24.

TURAN, Osman (1996), *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi*, c.I-II., İstanbul.

TURAN, Osman (1998), *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 5. Baskı, İstanbul.

YUSUF HAS-HÂCİP (1991), *Kutadgu Bilig* (haz. Reşit Rahmeti Arat), Ankara: TDK Yayınları.

Kaynak Şahıslar

(K.Ş:1) Mehmet ALTIN: Kırşehir 1943 doğumlu. Lise mezunu, İş adamı. 20 yıldır Kırşehir Ahi Meclisi Üyesi.

(K.Ş:2) Bilgehan ALTAŞ: Kırşehir 1969 doğumlu. Hukuk fak. mezunu, Avukat. 20 yıldır Kırşehir Ahi Meclisi Üyesi.

(K.Ş:3) Kâzım CEYLAN: Kırşehir/ Kaman 1953 doğumlu. Yüksek lisans mezunu, Ahi Evran Üniv. Eğt. Fak. Öğr. Gör., Ahilik Kültürü Araştırma Uygulama Merkezi Müdürü, 20 yıldır Kırşehir Ahi Meclisi Üyesi.

(K.Ş:4) Ömer ÇETİNER: Kırşehir/ Mucur 1957 doğumlu. Makine Müh., İş adamı, Müh. Fak. mezunu, Seyfe Çevre ve Ekoloji Derneği Başkanı, 15 yıldır Kırşehir Ahi Meclisi Üyesi.

(K.Ş:5) Nurettin DELİBAŞ: Kırşehir 1956 doğumlu. Esnaf, İkt. Tic. İlimler Akademisi mezunu. Esnaf, 2 yıldır Kırşehir Ahi Meclisi Üyesi.

(K.Ş:6) Hasan ERASLAN: Kırşehir/ 1957 doğumlu. Eğitim Fak. Mezunu, İş adamı, 20 yıldır Kırşehir Ahi Meclisi Üyesi.

(K.Ş:7) İsmail ERASLAN: Kırşehir/ 1959 doğumlu. İlahiyat mezunu, Esnaf, araştırmacı, yazar. 5 yıldır Kırşehir Ahi Meclisi Üyesi.

(K.Ş:8) Mustafa GÖKGÜL: Yozgat/ 1955 doğumlu. Eğt. Fak. Mezunu. Kültür ve Turizm Bakanlığı uzmanı, 16 yıldır Kırşehir Ahi Meclisi Üyesi.

(K.Ş:9) Burhan GÜNGÖR: Kırşehir/ Merkez 1950 doğumlu, İletişim Fak. Mezunu, Ahi Evran Üniv. Emekli öğretim görevlisi. 13 yıldır Kırşehir Ahi Meclisi Üyesi.

(K.Ş:10) Erdal GÜRSOY: Kırşehir/ Merkez 1971 doğumlu, Hukuk Fak. Mezunu, Avukat. 12 yıldır Kırşehir Ahi Meclisi Üyesi.

(K.Ş:11) Gökhan MARAŞ: Kırşehir/ Kaman 1950 doğumlu, Hukuk Fak. Mezunu, Avukat. Eski Kültür Bakanlarından. 12 yıldır Kırşehir Ahi Meclisi Üyesi.

(K.Ş:12) Uğur SELÇUK: Kırşehir/ Mucur 1960 doğumlu. Müh. Fak. Mezunu, Mimar. Serbest çalışıyor. 20 yıldır Kırşehir Ahi Meclisi Üyesi.

(K.Ş:13) Erol SEYFELİ: Kırşehir 1941 doğumlu. Doktora mezunu, Emekli Prof. Dr. 8 yıldır Kırşehir Ahi Meclisi Üyesi.

(K.Ş-14) Yaşar SULU: Kırşehir 1964 doğumlu. İşletme Fak. Mezunu, Kırşehir Belediye Başkan Yardımcısı, 5 yıldır Kırşehir Ahi Meclisi Üyesi.

(K.Ş:15) Cengiz ŞAHİN: Kırşehir/ Mucur 1967 doğumlu. Doktora Mezunu. Doç. Dr. Ahi Evran Üniv. Öğr. Üyesi. 17 yıldır Kırşehir Ahi Meclisi Üyesi.

(K.Ş:16) Hayati ŞAHİN: Kırşehir/ Mucur 1954 doğumlu. Lisans Mezunu. Ahi Evran Üniv. Öğr. Gör. 12 yıldır Kırşehir Ahi Meclisi Üyesi.

(K.Ş:17) Halil İbrahim OFLAZ: Kırşehir 1968 doğumlu. MYO önlisans Mezunu. Makine Teknikeri. Kızılay Kırşehir Şubesi Başkanı, 7 yıldır Kırşehir Ahi Meclisi Üyesi.

(K.Ş:18) Mustafa ÖNAL: Kırşehir/ Akçakent 1958 doğumlu. Doktora Mezunu, Doç. Dr., Ahi Evran Üniv. Öğretim Üyesi. 7 yıldır Kırşehir Ahi Meclisi Üyesi.

(K.Ş:19) Yaşar ÖZÜÇETİN: Konya 1967 doğumlu. Doktora mezunu, Prof. Dr., Ahi Evran Üniv. Öğretim Üyesi. 4 yıldır Kırşehir Ahi Meclisi Üyesi.

(K.Ş:20) İsmet TEKİNASLAN: Kırşehir/ Kaman 1953 doğumlu, Müh. Fak. Mezunu, Emekli Y. Maden Müh., 5 yıldır Kırşehir Ahi Meclisi Üyesi.

KANUNİ'NİN MECLİSLERİNDE EDEBÎ SOHBETLER

Fatih SONA*

Öz

Yâren meclislerinde önemli unsurlardan birisi de sohbettir. Bu meclislerde türkü, mani, bilmece ve tekerleme söylenir. Karşılıklı olarak sohbetler edilir. Halk Edebiyatı ürünü sayılan bu kültürün Klasik Türk Edebiyatı'nda benzerleri olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde padişahlar, ilim adamları ve sanatçıları korumuş, onlara destek vermişlerdir. Belli zamanlarda topladıkları ulema ve şehzade meclislerinde hakem olmuşlardır. Bu padişahlardan Kanuni Sultan Süleyman Osmanlı İmparatorluğu'nda 46 yıl ülkeyi yönetmiştir. Osmanlı İmparatorluğu Kanuni Sultan Süleyman'la altın devrini yaşamış, edebiyat, mimari, tıp, astronomi ve diğer sanatlarda zirveye çıkmıştır. Bu dönem Türk Edebiyatı yönünden muhteşem bir devirdir. İlim ve sanat İstanbul, Edirne, Bursa, Bağdat örneği büyük şehirlerde gelişmekle kalmamış, en kenar şehirlerde bile gelişme imkânı bulmuştur.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde eli kalem tutan, şiirle meşgul olan her bir kimse padişahın gözüne girebilmek için İstanbul'a gelip onun meclisine girmeye çalışmıştır. Sarayda ve büyük konaklarda ilim ve şiir üzerine tartışmalar yapılmış, herkes iktidarına göre bu meclislerde yer almış, şairler eserlerini ortaya koymuşlar, değerine göre de yardım görmüşlerdir. Biz de bu bildiride Kanuni Sultan Süleyman'ın meclislerinde oluşan edebî sohbetlerden örnekler vermeye çalışmaktayız.

Yâren meclislerinde önemli unsurlardan birisi de sohbettir. Bu meclislerde zarâfet, sohbet âdâbı, kardeşlik öğretilmektedir. Bu meclisler genel olarak 20-25 kişiden oluşmakta; cuma veya salı geceleri yapılmaktadır. Meclislerde türkü, mani, bilmece ve tekerleme söylenmekte; karşılıklı olarak sohbetler edilmektedir. Bu meclisten atılmak, memleketten sürülmek derecesinde bir cezadır (Üçok, 2002: 44-49). Halk edebiyatı ürünü sayılan olan bu kültürün Klasik Türk Edebiyatı'nda benzerleri olduğu görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde padişahlar, ilim adamları ve sanatçıları korumuş, onlara destek vermişlerdir. Belli zamanlarda topladıkları

* Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

ulema ve şehzade meclislerinde hakem olmuşlardır. Zira onlar, şehzadelik döneminde seçkin hocalardan dersler almışlardı. II. Murad'dan beri sultanlar, şiirlerini toplayan birer divan tertip edecek kadar şairlik yeteneğini kazanmışlardı (İnalcık, 2003: 15). Osmanlı Padişahları, Türk dilinin gelişmesinde çok büyük rol oynamışlardır. Şair ve bilim adamlarıyla sıkı bir ilişki içinde olmuşlardır. Bunun en önemli sebebi imparatorluğun bilgi ve kültür seviyesini yükseltmektir (Kut, 2000: 161).

Bu padişahlardan Kanuni Sultan Süleyman 1520 ile 1566 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda saltanat sürmüş, tarih boyunca devletin en güçlü hükümdarlarından biri olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu Kanuni Sultan Süleyman'la altın devrini yaşamış, edebiyat, mimari, tıp, astronomi ve diğer alanlarda zirveye çıkmıştır (Kut, 2000: 169). Bu dönem Türk Edebiyatı yönünden muhteşem bir devirdir. İlim ve sanat İstanbul, Edirne, Bursa, Bağdat örneği büyük şehirlerde gelişmekle kalmamış, en kenar şehirlerde bile gelişme imkânı bulmuş; ilim, fikir, sanat, edebiyat ve kültür hayatında bütün ülke civarında bir canlılık ve hareket meydana gelmiştir (Çelebioğlu, 1998: 187).

Latîfî'ye göre Kanuni Sultan Süleyman, zamanının İskender'i ve devranın Kahraman'ı gibidir. Bunun yanında ikinci Süleyman gibidir. Cihanın sultanları onun kulları yerinde sayılır ve devletli hümâ kuşu onun kanadıyla uçar:

"Hazret-i Sultân Süleymân Hân ki İskender-i zamân ve Kahramân-ı devrândur esnâ-i selâtînde Süleymân-ı sânî ve İskender-i düvum ve hâkân-ı havâkîn-i evreng-i heftümdür. Bir mefhar-i selâtîndür cihân Hüsrevleri bendeleri bölüginden geçer ve hümâ-yı hümâyûn-ı devlet anun kanadıyla uçar" (Canım, 2000: 151-152).

Sehî Bey, Kanuni Sultan Süleyman'a yazmış olduğu kasidede onun fakirleri ve zayıfları koruduğunu; ayrıca şairleri dinlediğini ve takdir ettiğini söyler:

Ganî eyler atâsı her fakîri
Olur herbir za'îfin dest-gîri

Kime kim bir kez etse medh ü ihsân
Bağışlar ana hep dünyâ harâcın (Kut, 1978: 82)

Âşık Çelebi, Sultan Süleyman'ı şairlere, ilim sahiplerine en çok bağışta bulunan padişah olarak zikreder. Arap ve İran şairleri, bilginleri onun yanına iltica etmişlerdir. Ona kasideler sunup övgüler sunmuşlardır. Buna karşılık Sultan Süleyman da onların bu övgülerine karşılıksız kalmaz ve her birine yetenekleri ölçüsünde caizeler verir. Neredeyse her âşıkâne bir beyte bir dinar vermiştir:

"Mezkûr şâhlarla Arab u Acem'in şu'arâsı ve her fenden behremend olan ehl-i marifet ve erbâb-ı kemâlün ezkiyâsı âsitânına ilticâ eylediler. Fasl-ı bahârda gonce-i gül-i sûrî ve gonce-i zanbak gibi al u sepîd kağıtlarla reh-güzârına rebî'iyye kasîdeler gönderdiler. Dest-i direm-pâşından feyz olan câizeler ile destâr u girîbânları şöyle pür oldu ki görenler gülistân seyrin idüp gül ü bâdâm nisâr olmış sanurlar idi. Her biri meddâhları zümresine dâhil ve ulûfe sâlyânelerine vâsıl olmak için şi'ri pîşe ve medh-i sultânı endîşe edinürlerdi. Herkese be-resm-i isti'dâd ve ber-vefk-ı tarîk-i ma'hûd ve nehc-i mu'tâd mansıben ve mâlen ve hâlen ve me'âlen iltifâtlar buyurdular ve nevâzişlere ve sitayişlere revâ gördüler.

Lâ-cerem niçeler terbiyetlerine mukârin oldular ve herbirine avn-i inâyetleri ile mu'âvin oldular. Kazâ ve dirâset ve tertîb-i kifâf-ı ma'işet vazîfe ve ulûfe ve sâlyâne-i ma'rûfa ihsân ettiler. Ol pâdşâhın niçe fevrî ihsânı olmuştur ki her beyt-i âşıkâneye bir dinar düşmek sad-çendân olmışdur" (Kılıç, 2010: 207-209).

Kanuni Sultan Süleyman döneminde eli kalem tutan, şiirle meşgul olan her bir kimse padişahın gözüne girebilmek için İstanbul'a gelip onun meclisine girmeye çalışırdı. Böylece İstanbul, kısa zamanda büyük şair ve sanatkârların yetiştiği bir merkez haline geldi. Bu gelişmede padişahın etrafında sadrazamdan başlayarak devlet büyüklerinin edebiyatla uğraşmaları ve uğraşanları da korumalarının büyük etkisi oldu. Kanuni'nin damadı İbrahim Paşa, Defterdar İskender Çelebi, Nişancı Celâl-zâde Mustafa Çelebi, Seydi Ali Reis, Kemalpaşazâde, Kazasker Kadri Efendi gibi şahsiyetlerin konakları hüner sahiplerinin sığınağı halindeydi. Sarayda ve büyük konaklarda ilim ve şiir üzerine tartışmalar yapılır, herkes iktidarına göre bu meclislerde yer alır, her şair eserini ortaya koyar, değerine göre de yardım görür, himaye edilirdi (İpekten, 1996: 82).

Kanuni Sultan Süleyman, Zigetvar'a giderken Ebussuud Efendi'ye kendi el yazısıyla bir mektup yazmıştır. Bu mektupta Kanuni şöyle demektedir:

"Hâlde hâldaşum, sinde sindaşum, ahiret karındaşum, tarik-i Hak'da yoldaşum Molla Ebussuud Hazretlerine duâ-i bî-had iblâğından sonra

nedür hâlinüz ve nicedür mizâc-ı lâzımu'l-imtizâcınuz? Bende-i Hudâ, Süleymân-ı bî-riyâ" (Ak, 1987: 3).

Bu mektup onun ilim adamlarına verdiği değeri, kıymeti göstermesi bakımından önemlidir. Kanuni, Hudâ'nın kulu ve gösterişsiz Süleyman olarak imzasını atmıştır.

Bütün saltanatı süresince herkese iktidarı ve kabiliyeti derecesinde vazifeler verip yükselten, adam seçmekte başarılı olan Kanuni Sultan Süleyman, iyi ve kötü şiiri ayırabilecek bir edebî zevke sahipti (İpekten, 1986: 84). Kanuni Sultan Süleyman'ın meclislerinde başköşeye oturan şairler vardır. Bunlardan birisi Hayâlî Bey'dir. Onun meclisine ilk girdiğinde utangaçlığından susar. Neden konuşmadığı kendisine sorulduğunda

Bir bezm-i hâsa mahrem olupdur Hayâlî kim
Açılmaz anda gonce-i cennet hicâbdan
(Hayâlî Bey Divanı, G.423/9)

demiştir. Daha sonra padişaha sunduğu kaside ve gazellerle onun lutfuna sahip olmuştur.

Padişahın yakın dostluğunu kazanan şaire yapılan ihsanları tezkire sahipleri anlata anlata bitiremez (Kurnaz, 1996: 21). Hatta Âşık Çelebi'ye göre Hayalî Bey, onun elinden yem yiyen bir şahin idi ve Kanuni şiir yazdığı zaman ona okurdu (Kılıç, 2010: 1548). Hayâlî Bey, Kanuni Sultan Süleyman'a çeşitli kasideler ve gazeller sunmasının yanında onun iki gazelini tahmis etmiştir. Bu, onun şiirini takdir ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. İlk tahmisin bir ve beşinci bendleri şöyledir:

Âfiyetden çeksin el yâr-ı vefâdâr isteyen
Kûy-ı aşka gelmesin nâmûs ile âr isteyen
Sînesin pür-dâğ eder bir lâle ruhsâr isteyen
Kan yutarsa ta'n değil la'l-i leb-i yâr isteyen
Cân verir bu yolda bir zülf-i siyeh-kâr isteyen

Gam nedîmindir Hayâlî kalbini mesrûr tut
Zâhirin vîrâne eyle bâtının ma'mûr tut
Salsa pertev cismine bâr-ı muhabbet nûr tut
Bî-vefâ yârin Muhibbî cevrini ma'zûr tut
Yârsız kalır cihânda aybsız yâr isteyen
(Hayâlî Bey Divanı, 73)

İlk bendde Kanuni'ye göre yârin kırmızı dudaklarını isteyen kan yutarsa ayıplanmaz; sevgilinin siyah saçını isteyen bu yolda canını verecektir. Buna karşılık Hayâlî Bey ise vefadar yâr isteyenin âfiyetten el çekmesini, namus ile utanmayı bırakmak istemeyenin aşk vadisine gelmemesini istemekte, lale yanaklı sevgili isteyenin sinesini yara ile doldurduğunu söylemektedir. Son bendde Muhibbî yani Kanuni, sevgilisinin azarını, cevr etmesini hoş görmektedir. Zira ayıpsız sevgili isteyen sevgilisiz kalmaktadır. Hayâlî Bey ise kalbini hoş tutmaktadır, ızdırap, sıkıntı onun arkadaşıdır. O, dışını virane eylemiş; içini ise şen tutmuştur.

Hayâlî Bey'in Kanuni'ye yazdığı ikinci tahmisin ilk ve altıncı bendleri şöyledir:

Husrevâ kûyun gedâsı tâc-ı hakan istemez
Olmağa taht-ı sa'âdette Süleymân istemez
İns ü cin emrine cümle bende fermân istemez
İhtiyâr-ı fakr eden dergâh-ı dîvân istemez
Zâd-ı gamdan özge hergiz kendine nân istemez

Bâde-i aşkı içip deryâ gibi cûş eyleyen
Ey Hayâlî anın ile hâtırın hoş eyleyen
Cür'a-i cândan çekip ten câmını boş eyleyen
Ey Muhibbî yâr elinden bir kadeh nûş eyleyen
Ger ölürse Hızr elinden âb-ı hayvân istemez
(Hâyalî Bey Divanı, 78-79)

Bu tahmisin ilk bendinde Kanuni, fakirliği kendisine âdet edinenin divan dergâhını istemeyeceğini, gam azığından başka kendisine ekmek istemeyeceğini söylemektedir. Hayâlî Bey'e göre sevgilinin bulunduğu yerin dilencisi padişahlık tâcı istemez. Saadet tahtında olmaya Süleyman olmak istemez. Son bendde Muhibbi'ye göre sevgilinin elinden bir kadeh içen Hızır elinden ölümsüzlük istemez. Zira sevgilinin kadehi o kadar değerlidir. Hayâlî Bey'e göre aşk kadehini içip derya gibi coşan, onun ile hatırını hoş eyleyen, can kadehini çekip ten câmını boş eyleyen Hızır elinden âb-ı hayvan istemez. Bu tahmislerde şair, ayrıca Kanuni Sultan Süleyman'a insanların ve cinlerin kul olduğunu, onun gibi bir sultana hizmet etmenin büyük bir lütuf olduğunu söylemektedir.

Hayâlî Bey'in yanında, Kanuni Sultan Süleyman'ın meclislerinde Bâkî'nin ayrı bir yeri vardır. Kanuni, onu korumasını ve kıymet vermesini kendisini memnun eden olaylardan biri olarak görür:

"Merhûm ve mağfurun-leh Sultân Süleymân Han aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân hazretleri, merhûm Mîr-âhûr Ferhâd Ağa'dan dahi hak istimâ'umdur ki Pâdişâhlığumun birkaç yerinde hazz-ı vâfirüm vardır, biri de Abdülbâkî Efendi gibi bir tâb-ı pâk ve cevâhir-zâtı bulup çıkarup, kadr u kıymet virdüğümdür dirler imiş" (İpşirli, 1999: 858).

Kanuni Sultan Süleyman, Bâkî'ye şiirlerini gönderip onun fikirlerini alırdı (Halman, 1987: 19). Bâkî, Kanuni Sultan Süleyman'ın "Eğrilik olsa aceb mi kâfîri mihraba" mısrasının bulunduğu gazele nazire yazmıştır. Bundan bir mektubunda bahsetmektedir. Şaire göre bu beyit yüksek seviyede şairlik yeteneğinin ürünüdür ve ona nazire söylemek mümkün değildir. Yenilen oyuna doymaz atasözüyle bu durumu açıklar (Şen, 2006: 185-186).

Bâkî, Kanuni Sultan Süleyman'ın en meşhur gazellerinden biri olan sağlıkla ilgili gazelini tahmis etmiştir. Bu tahmisin birinci ve beşinci bendleri şöyledir:

Câme-i sıhhat Hudâ'dan halka bir hil'at gibi
Bir libâs-ı fâhir olmaz cisme ol kisvet gibi
Var iken baht u sa'âdet kuvvet ü kudret gibi
Halk içinde mu'teber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihânda bir nefes sıhhat gibi

Menzil-i âsâyiş-i ukbâya istersen vüsûl
Hubb-i dünyâdan ferâgat gibi olmaz toğrı yol
Şâd-mân erbâb-ı uzletdür hemân Bâkî melûl
Ger huzûr itmek dilersen ey Muhibbî fâriğ ol
Olmaya vahdet makâmı gûşe-i uzlet gibi
(Bâkî Divanı, 90-91)

Bâkî, bu tahmisi ile padişahın gazelini beğendiğini göstermektedir. O da Kanuni gibi sağlığın Allahu Teala'nın insanlara vermiş olduğu büyük bir nimet olduğunu ve dünyaya bağlanmanın doğru olmadığını söylemekte; padişahın görüşlerini desteklemektedir.

O dönemde meşhur olup Kanuni Sultan Süleyman'ın meclislerine giren şairlerden biri de Taşlıcalı Yahyâ Bey'dir. Onunla birlikte İran Seferine çıktığında

Çekelüm gün gibi ak sancak ile şarka çeri
Kara topraga karalum kıralum surh-seri

Bana olaydı Hayâlîye olan rağbetler
Hak bilür sihr-i halâl eyler idüm şi'r-i teri
Ben erenler nacağıyam ol ışıklar teberi
Ben savaş güni çeriyüm o hemân cerde ceri

beyitleriyle Hayâlî Bey'e edilen rağbetlerin kendisine edilmediğini söylemiştir. Bunun üzerine Ebu Eyüp Ensari Vakfı'na sonra da Sultan Bayezid vakıfları mütevelliliği kendisine verilmiştir (Sungurhan, 2009: 443-444).

Taşlıcalı Yahya Bey, Kanuni Sultan Süleyman'ın sağlıkla ilgili gazelini ta'şir etmiştir. Bu ta'şirin ilk ve beşinci bendi şudur:

Hasta olmak gûş-mâl-i Hazret-i İzzet gibi
Her kişinün yalımın alçak ider gurbet gibi
Degme bir kimse göre gelmez refâhiyyet gibi
Nâleler gûyâ derây-ı rıhlet-i râhat gibi
Dâr-ı dünyâ cây-ı fürkat menzil-i mihnet gibi
Devlet-i bir âlet-i hengâme-i zahmet gibi
Sağlığun bünyâdı yok âyînede sûret gibi
Matla'ı şâh-ı cihânun maşrık-ı hikmet gibi
Halk içinde mu'teber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihânda bir nefes sıhhat gibi

Medd-i bi'smillâh gibi eyle var Allâha yol
Kol kanad olsun sana havf ü recâsı sağ u sol
Mâyil-i asl-ı usûl ol mâyil-i asl-ı usûl
Lâyık-ı vasl-ı habîb it kendüni kıble'l-vüsûl
Hâtırunı eyle vahdet-hâne-i rây-ı Resûl
Maksad-ı aksâyı gözle menzil-i maksûdı bul
Vây eger dünyâna meşgûl eyler ise nefs-i gûl
Olagör Yahyâ gibi bir mürşid-i ma'kûle kul
Ger huzûr itmek dilersen ey Muhibbî fâriğ ol
Olmaya vahdet makâmı gûşe-i uzlet gibi
(Yahyâ Bey Divanı, 172-174)

Yahya Bey, Kanuni Sultan Süleyman'ın gazelini ta'şir ederek onun şiirini beğendiğini göstermiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın uzlet köşesine çekilip vahdeti aradığını gördüğümüz beytine karşılık Yahyâ Bey de Allâh'a gitmek istemekte, bir mürşide kul olmak istemektedir.

Kanuni Sultan Süleyman, kendisi de iyi bir şair olduğundan iyi şiirle kötü şiiri ayırabilirdi. Gubârî, bunlardan biriydi. Şehnâme yazdığını iddia etmiş, bunun üzerine Kanuni'nin meclisinde onun ve diğer şairlerin şiirleri karşılaştırılmış; şiirlerinin hali beğenilmemiş, hatta ateşe veya denize atılmıştır.

"*Pad-şâh-ı hikmetgîş-i ü âkıbet-endîş Şeh-nâmesin gördi, ayârın bilüp tedbîr-i hekîmâne buyurdı gayrun eş'ârın alup benümdür dimek ihtimâli vardur eger ol ihtimâl def olup kendünün olduğına inanalum dirse cemî-i müsevvedâtın virsün görelüm diyü buyurup cümle müzehrafâtın aldılar, bir rivâyetde âteşe bir rivâyetde deryaya saldılar*" (Kılıç, 2010: 1624).

Kanuni Sultan Süleyman'ın meclislerinde olan şairler bunlarla sınırlı değildir. Ancak konunun açıklanması için bu kadarla yetinilecektir. Sonuç olarak, Kanuni Sultan Süleyman'ın ilim adamlarını, şairleri koruduğu görülmektedir. Kanuni Sultan Süleyman, onlarla meclislerinde şiir sohbetleri yapmış, değerleri ölçüsünde onlara kıymet vermiştir. İyi, kaliteli şiir yazmayıp şair geçinenleri ise yanında barındırmamış onları korumamıştır.

Kaynakça

AK, Coşkun (1987), *Muhibbî Divanı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

CANIM, Rıdvan (2000), *Latîfî Tezkiretü'ş-Şuarâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1977), *Yahyâ Bey Divanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

ÇELEBİOĞLU, Âmil (1998), "Şâir Kanuni Sultan Süleyman", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s.187-199, İstanbul: MEB. Yayınları.

HALMAN, Talat S. (1987), *Süleyman the Magnificient Poet*, İstanbul: Dost Yayınları.

İNALCIK, Halil (2003), *Şâir ve Patron*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

İPEKTEN, Haluk (1996), *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, İstanbul: MEB. Yayınları.

İPŞİRLİ, Mehmet (1999), "Selânikî Mustafa Efendi", *Tarih-i Selânikî*, c.II, Ankara.

KILIÇ, Filiz (2010), *Âşık Çelebi Meşâ'irü'ş-Şu'arâ İnceleme-Metin*, İstanbul: İstanbul Araştırma Enstitüsü Yayınları.

KURNAZ, Cemal (1996), *Hayâlî Bey Divanı'nın Tahlili*, İstanbul: MEB. Yayınları.

KUT, Günay (1978), *Sehî Bey, Heşt Bihişt Tezkiresi*, Cambridge: Harvard Üniversitesi Yayınları.

KUT, Günay (2000), "Payitaht İstanbul'un Sultan Şairleri", *İlmi Araştırmalar Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, 9, s.161-178.

KÜÇÜK, Sabahattin (1994), *Bâkî Divanı*, Ankara: TDK Yayınları.

ÖZKAN, Orhan (2006), *Çankırı Gelenekleri ve Yârân Kültürü*, Çankırı: Çankırı Valiliği Kültür ve Sanat Yayınları.

SUNGURHAN, Aysun (2009), *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi, Tezkiretü'ş-Şuarâ*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları (e-kitap).

ŞEN, Fatma Meliha (2006), "Kanuni Sultan Süleyman (Muhibbi) ve Baki", *The Journal of Ottoman Studies* (Prof. Dr. Mehmet Çavuşoğlu'na Armağan-IV), 28, s.183-193.

TARLAN, Ali Nihat (1992), *Hayâlî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

ÜÇOK, Hacışeyhoğlu Hasan (2002), *Çankırı Tarih ve Halkiyatı* (haz. Ercan Şen), Ankara: Okuyan Adam Yayınları.

16. YÜZYIL TEZKİRELERİNDE ŞAİRLERİN BİR ARAYA GELDİKLERİ SOHBET MEKÂNLARI

İbrahim SONA*

Öz

Halk edebiyatında, merkezinde âşıkların olduğu sohbet meclislerinin karşılığında özellikle İstanbul'da kalem şairleri olarak adlandırılan aydın kesimin toplandığı bir araya geldiği mekânlar söz konusudur. Bu mekânlarda şairler belirli zaman dilimlerinde toplanıp bir sohbet meclisi oluşturuyorlardı. Özellikle birbirleriyle yakın dost şairler veya nev-heves şairler usta şairlerden şiir yazmayı öğrenmek için bu mekânlara gitmekte idiler. Bu mekânların en önemlilerinden biri 16. yüzyılın en çok yazan şairlerinden Zâtî'nin çizmeci-remilci dükkânıdır. Klasik edebiyatın en büyük şairlerinden Bâkî'nin Zâtî'nin Bayezid'deki bu dükkânına giderek şiirlerini okuduğu bilinmektedir. Karaman'dan İstanbul'a gelen ve Karamanpazarı'nda dükkân açan Subûtî'yi de şairler sık sık ziyaret etmektedir. Bu örnekleri çoğaltmak, tezkireler ayrıntılı bir şekilde irdelendiğinde net bir şekilde ortaya çıkacaktır. Hem kültür hem de edebiyat açısından önemli mekânlar olan bu yerler, şairlerin bir araya geldikleri, sohbet ettikleri, şiirlerini değerlendirdikleri, birbirlerine şiirler okudukları bir kültür merkezleri konumundadır. Bu mekânlar, edebiyatla bütünleşen ve edebiyatı geliştiren konumdadırlar. 16. yüzyıldan örneklerle yazılı kültürün sözlü icrasının gerçekleştirildiği bu mekânların tespiti, şüphesiz ki halk edebiyatının ve klasik edebiyatın benzerliklerini gösterecek önemli göstergelerdendir.

Giriş

Klasik Türk edebiyatı ve halk edebiyatı, aynı kültürü yaşayan bir toplumun farklı görünümlü edebi gelenekleridir. Bu edebî gelenekler kimi yerde birbirinden farklı kimi yerde de birbirine bağlı bir özellik gösterir. Şekli unsurlar açısından nazım şekilleri ve vezindeki farklılık içerik konusunda da benzerlik gösterirler. Me'âli ve Usûlî başta olmak üzere yirmi üç klasik şair hece vezniyle şiirler kaleme almıştır (Kurnaz, 1997: 139). Şekli bakımdan olan bu etkileşimin yanı sıra, Karacaoğlan ve manilerdeki divan şiiri unsurları dikkatle irdelendiğinde içerikte de benzer bir durumla karşılaşıldığı görülür (Çelebioğlu, 1998: 711).

* Yrd. Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Sözlü kültür veya somut olmayan kültürel miras olan halk edebiyatının icra mekânları kahvehaneler, köy odaları, yaran konakları olmak üzere halkın bir araya geldiği yerlerdir. Somut olmayan kültürel miraslarımız, Ahi, Barana, Oturak, Gezek ve Yaranlar, her birinin benzer veya ayrı ritüelleri olan halk toplantılarıdır. Kimi zaman eğitici, kimi zaman dostluğu kuvvetlendirici, kimi zaman da dayanışmayı sağlayıcı bu toplulukların halk kültür ve edebiyatındaki yeri yadsınamaz.

Çankırı'nın Yaran toplantıları sözlü kültürün önemli dinamiklerindendir. Yaran ağalarının başkanlık ettikleri bu toplantıların yaranlar veya halkın üzerinde etkisi söz konusudur. Belli ritüellerle gerçekleştirilen bu toplantılar, günümüzde yaran konaklarında yapılmaktadır. Bu konaklar mekân olarak sözlü kültürün gerçekleştirildiği mekânlardır. Halk edebiyatında bu mekânlar önemli olsa da klasik edebiyatta mekân veya şair meclisi dendiğinde akla ilk olarak saray gelmektedir.

Klasik edebiyata, saray edebiyatı, yüksek zümre edebiyatı, enderun edebiyatı gibi çeşitli isimlerin verilerek (Köksal, 2005: 16) sadece saray çevresinde oluşturulmuş olduğu izleniminin uyandırıldığı dönemlerin yavaş yavaş sona erdiğini görmek memnun edici bir gelişmedir. Saray çevresinde geliştiği zannedilen bu edebiyatın icra mekânları çok geniştir. Bu mekânlarla ilgili bilgilere biyografik kaynaklar olan tezkirelerde sıklıkla rastlanmaktadır.

Anadolu'da ilk tezkire örnekleri 16. yüzyıldan itibaren verilmeye başlanmıştır. Ali Şîr Nevâyî örnek alınırak Sehî Bey ile başlayan tezkire yazma geleneği 16. yüzyılda Âlî'nin *Künhü'l-Ahbâr*'ının tezkire kısmıyla son bulmuştur. Her biri ayrı bir öneme sahip bu tezkireler, dönemindeki şairlerin hayatları, şiirleri, sosyal yaşamları hakkında ayrıntılı bilgilere sahiptir. Sehî Bey'in Heşt Bihişt'i ilk olması yanında, şairlerin hayatı ve şiirleriyle ilgili muhtasar bilgilere sahipken, Latîfî'nin *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzemâ*'sı şairlerin her birinin kıymeti derecesinde değerlendirildiği ve ilk edebi tenkitlerin yapıldığı tezkiredir. Âşık Çelebi'nin *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*'sı ise şairlerin hayatlarının kimi zaman kendi ağızlarından anlatıldığı kimi zaman şairlerle olan dostlukları sebebiyle yaşadıklarını Âşık Çelebi'nin anlattığı eseridir. İçerdiği bilgiler açısından tezkirelerin en önemlisi konumundadır. Ahdî'nin *Gülşen-i Şu'arâ*'sı ise devrinde diğer tezkirelerde bulunmayan özellikle Bağdatlı şairlerin hayatları ile ilgili bilgiler bulunur. Hasan Çelebi, babası Ali Çelebi'den duyduklarını da tezkireye alması ve ağdalı dili sebebiyle dikkat çekicidir. Gelibolulu Âlî'nin *Künhü'l-Ahbâr*'ın Tezkire Kısmı ise kendisinden önce yazılan tezkirelerin bir tetkiki ve şiirlerin

beğenilmeyip "şu şekilde yazılmalıydı" denilerek şiir tenkidine gidilmesi açısından önemlidir (Aksoyak, 2009: 33). Beyânî'nin *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*'sı ise Hasan Çelebi tezkiresinin bir özeti konumundadır.

16. yüzyıl biyografik kaynaklarında döneme ve yaşayışa ait unsurlar bulunabilmektedir. Klasik edebiyatın nesir dendiğinde hatırlanan ilk ürünleri olan tezkireler, şair meclislerinin nerelerde olduğuna dair bilgileri de barındırmaktadır. Öncelikli olarak saray çevresinde oluşturulduğu düşünülen bu edebiyatın, tezkireler okunduğunda böyle olmadığı görülmektedir. Meclis, yani oturulan yer anlamındaki kelime edebî mahiyetiyle şairlerin bir araya geldiği, gerektiğinde edebî tartışmalar yaptıkları, şarap içtikleri bir mekânı ifade eder.

Yaranların bir araya geldikleri sohbet meclislerinin benzerleri, klasik şiirde de bulunur. Öncelikle saray çevresinde değil de Rum olarak bilinen İstanbul merkezli gelişen klasik edebiyatta meclisler, padişahların sarayları, devlet büyüklerinin konakları ve Edirne, Manisa başta olmak üzere şehzade saraylarıdır (Konya, Amasya, Trabzon, Kütahya) (İpekten, 1996: 7). Özellikle Cem Sultan'ın Konya'da Sa'dî, Şâhidî, Kandî ve La'lî'den oluşan (Aynur, 2000: 33) ve Necâtî'nin Manisa'da Şehzade Mahmûd'un yanındayken Necâtî şairleri olarak bilinen Tâli'î, Sun'î ve Şevkî'den oluşan şair meclisleri önemlidir (Kılıç, 2012: 1448). Klasik edebiyat şairlerinin %36'lık kısmını ilmiye sınıfından şairler oluştursa da esnaf ve diğer mesleklere mensup şairlerin sayısı hiç de az değildir (İsen, 1989: 37). Bu nedenle ilmiye sınıfına mensup olmayan şairlerin sohbet ettikleri yerler de yine halkın arasındaki mekânlardır. Esnaf ve diğer mesleklere sahip halkın arasındaki klasik şairler, bu mekânlara sıklıkla gelip şiirlerini birbirlerine okuyup birer edebî mahfil oluşturmuşlardır.

Şairlerin özel olarak rağbet ettikleri yerler hakkında Âşık Çelebi Manastırlı Hüseyin 'Celâlî' maddesinde "ol esnâda bu fakîr ile musâhabete üns iderlerdi. Seyr-i gülistânda ve deyr-i mugânda Eyyûb ve Kâgıdhâne çemenlerinde Galata ve Hasköy encümenlerinde, Zâtî dükkânında ve Atmeydânında bahâr sohbetlerinde ve hazân cem'iyyetlerinde gâh mahbûblar mecma'ı olan hammâmlar seyrinde ve gâh Dâvûd Paşa iskelesinde suya oynayan sîm-endâmlar seyrinde gâh hânkâhlarda vefâ semâ'ında ve gâh harâbâtlarda deblek semâ'ında hem-dem idük" (Kılıç, 2010: 469) sözleriyle şairlerin Eyüp, Kağıthane, Galata, Hasköy, Sultanahmet meydanı, Davut Paşa iskelesinde zaman geçirdikleri anlaşılmaktadır. Zâtî'nin dükkânının diğer önemli yerlerin içerisinde yer alması ve şairlerin uğrak yeri olarak nerelere gittikleri ile

ilgili bilgiler verilir. Zâtî'nin dükkânı, diğer esnaf-şair dükkânları, hâneler ve bahçeler şairlerin bir araya geldiği mekânlardır.

Esnaf-Şair Dükkânları

İstanbul'daki Dükkânlar

Şairlerin önemli meclislerinden biri esnaf-şair dükkânlarıdır. Söz ehilleri olan şairler, kendileri gibi sözden anlayan bu esnafları ziyaret ederek edebî bir merkez oluştururlar. Mecma'-ı şu'arâ ve menba'-ı zurefâ olan bu mekânlar şairlerin birbirlerine şiir okudukları, dinledikleri birer şiir menbaıdırlar. Böylelikle halkın içerisindeki küçük dükkânlar, anlam bakımından büyük birer kültür merkezi konumuna yükselir.

Şüphesiz ki bu dükkânların başında İvaz Zâtî'nin Bayezid Camii avlusundaki remilci-çizmeci dükkânı gelir. Neredeyse bütün tezkirelerde benzer ifadeler kullanılarak Zâtî'nin bu dükkânı tasvir edilir:

"Merhûmun dükkânı mecma'-ı şu'arâ ve menba'-ı zurefâ idi" (Sungurhan, 2009: 317).

"Lâkin dükkânı mecma'-ı zurefâ ve mahfel-i şu'arâ ve bülegâ olup..." (Sungurhan, 2008: 68).

Balıkesirli şair Zâtî'nin bu dükkânı özellikle mevkii bakımından İstanbul'un merkezi konumundaki Bayezid'de idi. Buraya genç şairler, üstat bir şaire şiirlerini beğendirme hevesiyle gelirler ve samem yani sağır olan Zâtî'ye yüksek sesle şiirlerini okurlardı. Şüphesiz ki dükkâna gelen genç şairler Zâtî'nin öğrencileri konumundaydı. Bu öğrencilerden ilk sırayı Kara Fazlî almaktadır. Âşık Çelebi, İstanbullu Sarraçzade Fazlî (Kara Fazlî) hakkında Zâtî'nin "mahsûs şâkirdümdür ve şi'r-perverdümdür" (Kılıç, 2010:1195) dediğini belirtmektedir.

Bunun yanında Zâtî ve Bâkî'nin "hoca-öğrenci" ilişkisi konusunda tezkireciler tereddüt içerisindedir. Özellikle Gelibolulu Âlî bu konu hakkında "Ba'z-ı müverrihîn ise Mevlânâ Bâkî anun şâkirdleründen idügini ve ma'rifet ve bizâ'ati bi'l-külliye andan tahsîl itdügini rivâyet eyler, zihî mu'allim-i sâhib-i hüner zihî şâkird mısra'ı ile pesend ü tahsîni işâ'at ider. Maksûdı Mevlânâ Bâkî'yi kadh ise garazı ma'lûmdur. Zâtîyi medh ise iz'ân u ferâseti ma'dûmdur" (İsen, 1994: 215-6) diyerek talebelik fikrine temkinli yaklaşır. Bâkî'yi küçük görmek için söylenmekteyse art niyetin malum olduğunu, Zâtî'yi övmek için

söyleniyorsa da anlayış açısından yok seviyesinde olduğunu belirtmektedir. Hakikaten bazı tarihçilerin dillendirdiği bu söyleme 16. yüzyıl tezkirecileri katılmaz. Çünkü Bâkî gibi büyük bir şairin Zâtî'nin dükkânına gitmesi onun şâkirdi veya öğrencisi kabul edilemeyeceğini gösterir niteliktedir. Bu gelişlerin ilkinde Bâkî,

Her kaçan gönlüme fikr-i ârız-ı dilber düşer
Gûyiyâ mir'âta aks-i pertev-i hâver düşer[1]
(Bâkî Divanı, G.119/1)

beytini okuduğunda Zâtî sirkatten bahsetmeye ve şiir çalmanın kötülüğünü anlatmaya başlar. Bâkî'nin şiir benim demesi üzerine kendi şiirlerinden parçalar gösterir ve Bâkî, Zâtî duymadığı için parmağıyla önemli yerleri işaret eder (İpekten, 1998: 21). Zâtî, bir şiirin Fars şairlerinden tercüme olup olmadığını bilen bir şairdir. Genç bir şairden birinci sınıf bir şiir duyduğunda Zâtî, başka bir şairde rastlamamış olacak ki sirkatten bahseder. Belki de Bâkî'nin görmediği bir şiirden bunu çaldığını düşünür. Sirkatten bu nedenle bahseder. Ayrıca sorduğu sorulara tam cevap alması da Bâkî'nin bu dükkâna ilk gelişinde bile ne kadar donanımlı olduğunu gösterir. Bâkî ikinci gelişinde ise;

Gülşen istersen işte meyhâne
Gül-i handân gerekse peymâne[2] (Bâkî Divanı, G.471/1)
***
N'ola dehr içre nişânım yogise ankâyım
Ne 'aceb seyl gibi çağlamasam deryâyım[3] (Bâkî Divanı, G.315/1)

matla'lı şiirlerini okuduğunda Zâtî'yi şiirlerinin kendisine ait olduğuna inandırmıştır.

Zâtî'nin kum falı baktığı remilci veya çizmeci dükkânı, genç şairlerin uğrak mekânı konumundadır. Doğal olarak Zâtî, genç şairlerin şiirlerini dinlemekte, gerektiğinde onları zihninde tutmaktadır. Daha sonra da onları kullanmaktadır. Kendisiyle ilgili Âşık Çelebi'nin söylediği "Tenhâ evde otursa kimesne mürâca'at itmezdi, dükkân ana sermâye ve reml âlet-i hengâme idi. Reml bahânesiyle şu'arâ ayagına varurlar,

---

[1] Her ne zaman gönlüme sevgilinin yanağının düşüncesi gelse sanki aynaya güneş ışıklarının aksi düşer. Şiirin tamamı için bkz. Küçük (2011: 174-175).
[2] Gül bahçesi, istersen işte meyhane; Gülen bir gül gerekse işte kadeh. Gazel için bkz. Küçük (2011: 392-393).
[3] Dünya içinde nişanım yoksa da ne olacak ki, ben bir Anka kuşuyum. Sel gibi çağlamasam da şaşılacak bir şey yok, ben bir denizim. Gazelin tamamı bkz. Küçük (2011: 294-295).

didükleri eş'ârı gösterürler, her şâ'ir mâ-melek ü makdûrın getürüp öninde der-miyân iderdi, ol içinde yakası açılmaduk sözleri girîbânına koyup hâlede mâh gibi pinhân ederdi. El arûs-ı maʿânîye dest-res bulmakda Yûsuf kızlıgın çekerler, ol râyegân ebkâr-ı efkâr kucardı, metâ'-ı şi'ri ucuz düşürürdi. Gayrlar ma'nâ-perverlikde oglan togururdı, bu anlarun zâde-i tab'ıyla hâzır oglan babası olurdı" (Kılıç, 2010: 1578). Âşık Çelebi'nin sözleri aslında Zâtî açısından dükkânının sadece bir geçim kaynağı olmadığını aynı zamanda orijinal mazmunları genç şairlerden işiterek onları farklı lafızlarla sonradan kullandığını gösterir niteliktedir. Dikkat çekici benzetme ise başkalarının mana besleyicilikle oğlan doğurduğu, Zâtî'nin ise onları kullanarak hazır oğlan babası olduğudur.

Şairin hakikaten genç şairlerden aldığı bu anlamları kullandığı Âşık Çelebi tarafından kendi ağzından dillendirilir: "Bir hoşça manicikdür gördüm, siz gerçekten şair degülsiz dîvânınız yoktur, hep bunlar zâyi' olur. Biz sâhib-i dîvân şâirlerüz, kıyâmete dek dîvânumuz turur ve gazellerümüz hokka-bâzlar ve kâse-bâzlar ve cân-bâzlar belki ağaç ayaklılarla şarka vü garba yürür, bizüm dîvânumuzda bulunan zâyi' olmaz, manîcügi esirgedügümden aldum ne an ki yâ hırsumdan yâ tama'umdan alam, dirdi." Gerçekten Zâtî hazırcevap bir şairdir ve şiirleri almasını mantıklı bir sebebe bağlar. Bunu hırsından veya aç gözlülüğünden değil, bu manaların yok olmasını istemediğini için divanına aldığını belirtir. Genç şairlerin yakaladığı anlamları şair, değiştirerek divanına almış ve bu anlamların kaybolmadığını belirtmiştir. Belki de dükkânına gelen şairlerin en üstünü olan Bâkî'nin,

Kaddümi çeng eşkümi rûd eyledün
Cismüm âteş cânımu 'ûd eyledün[4] (Bâkî, G.263/1)

şeklindeki matla'ını Zâti alıp, şiiri tamamlayıp divanına aldıktan sonra "Bâkî gibi şâ'irin şi'rin almak ayb degüldür" (Kılıç, 2010: 410) demiştir.[5] Hakikaten Zâtî'nin hazırcevap oluşu ve sebeplerinin mantıklı olması dikkate değerdir.

---

[4] Boyumu çeng, gözyaşlarımı nehir eyledi. Vücudum ateş, canımı odun eyledin. Bâkî'nin gazelinin tamamı için bkz. Küçük (2011: 262).

[5] Bâkî'nin bu şiiri, Zâtî dîvânında aynısıyla yer almaz. Sadrı kânûn reglerüm rûd eyledün/ Cismüm âteş cânumı ûd eyledün matlaıyla başlar. Zâtî, beş beyitten oluşan bu gazelde Bâkî'nin od eyledün, pür-dûd eyledün, sûd eyledün kafiyelerini kullanarak gazelin aslında sadece ikinci beytindeki 'anber-âlûd eyledün kafiyesini kullanmaz onun yerine mevcûd eyledün kafiyesini kullanır. Şiir, birebir alıntıdan ziyade nazire özelliği gösterir. Gazel için bkz. Tarlan (1970: 217).

Zâtî yaşlandığında evinin yakınlarındaki dükkâna taşınmak zorunda kalır. Yeni dükkânı, Sarı Gürz hamamı mahallesindeki evine yakın Koca İbrahim Paşa çarşısındadır. Burada da yine remli bahane ederek şairleri toplamış (Kılıç, 2010: 1589) fakat üç dört ay gibi kısa bir sürede vefat etmiştir.

Zâtî'den sonra ikinci dükkân ise Karaman'dan İstanbul'a gelen Subûtî'nin dükkânıdır. Âşık Çelebi "Karaman Bâzârında eşribe vü mürebbayât ve maʿâcin ü müferrihât iderdi... Dükkânı şu'arâya mesken ve mehâbîb-i cihân-ârâya nişîmen idi. 'Şu'arâ mecma'ı gazel kânı/Karaman'da Subûtî dükkânı idi" (Kılıç, 2010: 1488) diyerek bu dükkânda şairlerin bir araya geldiklerini dile getirmiştir. Gelibolulu Âlî de "El-kâsibu habîbullâh mazmûn-ı latîfiyle amel itdükde Büyük Karamân Bâzârında dükkân açmış Zâtîden sonra şu'arâ anun dükkânını mecma' idinmiş. Hattâ 'Zurefâ mecma'ı safâ-kânı/Karamânda Subûtî dükkânı' diyü şöhret bulmışdur." (İsen, 1994: 201) diyerek Âşık Çelebi'de yer alan şiirin farklı bir varyantıyla bu dükkânın önemini göstermiştir. Hasan Çelebi "Evâ'il-i hâlinde dükkânı mecma'-ı ehl-i irfân ve menba'-ı cümle-i hünerverân idi." (Sungurhan, 2009: 197) sözleriyle dükkânında irfan ehlinin toplandığını bildirmiştir. Ahdî ise Subûtî'nin dükkânında hastalıkların tedavisi için zamanını geçirdiğinden bahsedilmiş, şairler meclisi olduğundan bahsedilmemiştir: "İstanbul'da Karaman Pazarı'nda bir dükkân köşesinde sâbit-kadem olup evkât-ı azîzin ol ferzâne attârlıgla tabâbet-i müslimîne ve ilm-i hikmetde ebdâne sarf etmek üzredür" (Solmaz, 2005: 248).

16. yüzyıl tezkirelerinin dikkat çektikleri bu dükkân, Karaman Pazarı'ndadır. Yahya Başkan'ın, Reşat Ekrem Koçu'nun yazısından hareketle verdiği bilgilere göre Karaman Pazarı, Fatih semtinde olup özellikle Karaman'dan İstanbul'a getirilen nüfusun iskân politikası sebebiyle yerleştirildiği Fatih civarında kurulmaktaydı. Karaman Çarşısı da Fatih Camii ile Saraçhane arasındaki bugün de Büyük Karaman Caddesi olarak adlandırılan yerdedir (Başkan, 2013: 126).

Kandî'nin şekerci dükkânı da bu mekânların üçüncüsüdür. Sehî tezkiresinde "Gâyet eyü şekker-rîzdür, kesb-i maʿâş içün dükkânda oturur, üstâd kannâddur, Kandî mahlas dimege dahi hikmet oldur" (Kut, 1978: 306). Kandî'nin dükkânı da Bayezid'de idi. Gelibolulu Âlî, onun hakkında "El-hak kannâd-ı üstâd idi... Sultân Bâyezid Câmii hareminde bir dükkân açup gûn-â-gûn şeker işleri ile bir nice âb-gîne tonatdı. Ve ol esnâda merhûm Hayâlî vezîr-i a'zam İbrahim Paşanun iltifâtı bâgında terbiyet-yâfte-i tâze nihâli olup ulûfe ta'yîni ile bölük halkına ilhâk olundı. Gerdenündeki tavk-ı zerrîn alındı. Kandî 'ale'l-fevr "Geçmez oldı

Hayâliyâ hulkun" târîhîni didi. Sâ'ir şu'arâ hasedlerinden bu mısra'a şöhret virdi. Vaktâ ki Hayâlîye mün'akis oldı. Bir iki şîşe mey içüp dâmenini taşla doldurdı. "Âşık-ı dîvâne oldur ışk bâzârında kim/Bu tokuz mînâyı sır bir seng-istignâ ile" nev-güftesini söyleyerek Kandînün dükkânını taşa tutdı. Cümle şîşelerini kırup zîb ü zînetini tağıtdı. Kendüsi kaçarak bin belayla kurtuldı." (İsen, 1994: 260) diyerek Kandî'nin dükkânının Hayâlî tarafından nasıl dağıtıldığı açıklanmıştır. Kandî'nin şekerci dükkânından bahseden Âşık Çelebi, Âlî ile aynı şeyleri söyler: "Sultân Bâyezîd havlısında kannâd dükkânı var idi. Kasr-ı mînâ-yı felek gibi çîni vü sırça hokkalarla der ü dîvâr-ı dükkânı pür-encüm-i tâb-dârdı" (Kılıç, 2010: 1329).

Aslen Bursalı olan Kandî'nin şekerci dükkânının Bayezid'da olması dikkat çekicidir. Ancak bu dükkân, şair hesaplaşmasıyla karşılaşmıştır. Kaynaklarda dünyaya ehemmiyet vermeyen özelliğiyle ön plana çıkan Hayâlî, Kandî'nin kendisi hakkında yazdığı bir şiire sinirlenmiş ve eteğine doldurduğu taşlarla Kandî'nin dükkânını taşlamış, içerideki bütün her şeyi kırmıştır. Kandî, kendi canını zor kurtarsa da şikâyetçi olduğu halde karşılık bulamamıştır. Çünkü Hayâlî, döneminin en önemli şairidir ve padişahın en yakınındadır. Bu olay, birçok tezkirede zikredildiğine göre devrinde dilden dile dolaşmış ve örneğine az rastlanmış bir durumdur.

Zâtî'nin dükkânının da burada olması, Bayezid Camii avlusunu önemli kültür merkezlerinden bir konumuna getirmiştir. Bayezid, İstanbul'un merkezlerinden biri olmasının yanında remil işiyle uğraşan Zâtî ve usta bir şekerci olan Kandî'nin dükkânının burada olması, Bayezid'i şairlerin sıklıkla ziyaret ettikleri mekân haline getirmiştir. Bayezid Camii avlusundaki bu dükkânlar küçük birer edebî mahfeldir.

Rahîkî mahlaslı İstanbullu Kuloğullarından olan Yusuf Sinan'ın dükkânı ziyaret edilen bu mekânlardandır. Hasan Çelebi şu bilgileri verir: "Lâkin yine dükkânı kemâ-kân güşâde ve keyfiyyet-i terâkib ü akâkiri hâzır u âmâdedir" (Sungurhan, 2009: 333-334). Yine Âşık Çelebi "Mahmûd Paşa çârşûsında attâr dükkânı açup el-kâsibu habîbullâh silkine sülûk kıldı. Tîmâr-hânede dahi şerbetçi olup harâbâtîligi kodı şarâbâtî oldı... Dükkânı Galata'ya seyre giden erbâb-ı irfânun dernegi idi ve uşşâkına cilve vü arz-ı cemâl idecek şûhların cây-ı dernegi idi" şeklinde tarif etmektedir (Kılıç, 2010: 1352-1353). Gelibolulu Âlî de "Bi'l-âhere bir attâr dükkânı açdı. Gâh fenn-i hikmete gâh ma'cûn-fürûşluğa kesb-i ma'îşete mukayyed oldı" (İsen, 1994: 220) demektedir.

Attar kelimesi, ıtr yani güzel koku'dan gelmektedir. Attâr; ıtr, gül yağı, edviye, baharat, ve diğer bir alay küçük nesne satan kişiler için kullanılırdı (Remzi, 1305: 866). Rahîkî'nin attâr ve Subûtî'nin dükkânlarında macunlar yaptıklarından bahsedilir. Bu macunlar, sağlık için yapılmaktadır ve Rahîkî'nin macunları şiirlerinden daha şöhretlidir. Bu dükkân ise Mahmut Paşa Çarşısı'ındadır.

Beyânî, Sâni'î mahlaslı Edirneli attâr Ahmed'ün oğlu Mehmed'den bahsederken onun İstanbul'da Saraçhane yakınlarında eşribe dükkânı açtığından bahsettikten sonra "Dükkânı mecma'-ı zurefâ idi" (Sungurhan, 2008: 104) demektedir. Zeynî'nin sahaf dükkânı da Karamanpazarı'ndadır. Âşık Çelebi "İstanbullu idi, Hâfız ve hâfız-zâde idi... Niçe zamân cüz-hân ve devr-hân oldı. Ba'dehû kaba sakal sarkıdup Karamanbâzârı'nda sahhâf dükkânı açup sâhib-i ser ü sâmân oldı" (Kılıç, 2010: 588) diyerek onun sahaf dükkânı açtıktan sonra zenginlediğini bildirir. Anlaşıldığı kadarıyla Karaman Pazarı şairler açısından önemli yerlerdendir. Subûtî'nin ve Zeynî'nin dükkânlarına şairler buraya gelmekteydiler. Zeynî'nin sahaf olmasının ayrı bir önemi vardır.

Enverî'nin ümmi bir şair olduğunda tüm tezkireciler ortak fikirdedirler. Latîfî onun cahilliğini "Şol mertebede ümmî ve âmî idi ki elifi togrulıgından kâfı egriliginden bilürdi... Şahs-i bî-ma'rifete şi'r nâ-mülâyim idügin müş'ir bu beyti yazup dükkânına ilkâ itdiler. Şâ'ir-i bî-ilm bûd fi'l-mesel K'ûn bürehne kemer der-miyân" (Canım, 2000: 181-182) şeklinde anlatır. Şairin dükkânına Farsça şiir asılır. Ayrıca Latîfî, Tâlibî maddesinde de aynı durumu ikinci defa anlatır (Canım, 2000: 374-375). Âşık Çelebi, Enverî'nin dükkânı ve kendisi hakkında "İstanbullu idi. Bitbâzârı'nda Uzunçarşu ağzında olan dükkânlarda sûzenger idi ve mürekkeb satar idi... elifi toğrı mı yazılur eğri mi bilmez idi... Câhilligine göre eş'ârı nevâdir-i 'âlemden ve garâ'ib-i benî Âdemden idi" (Kılıç, 2010: 385-386) demektedir.

Enverî'nin durumu, Fuzûlî'nin "ilmsüz şi'ir esâsı yoh dîvâr kimi olur ve esâssuz dîvâr gâyetde bî-i'tibâr olur" (Akyüz vd. 1958: 6) sözünü hatırlatır niteliktedir. Ayrıca şairlerin onun dükkânına astıkları Farsça şiirde ilimsiz şair, çıplak birinin kemer bağlamasına benzetilmiştir. Her ne kadar genel bir kanı olarak bu düşünce olsa da Âşık Çelebi'nin Enverî'nin şiirlerini "nevâdir-i âlemden ve garâ'ib-i benî Âdemden" sayması bu küçük görmenin yanında bir hayranlık duygusunu da barındırır. Ayrıca ümmî şairlerin sayısı hiç de az değildir. Cemîlî, Çagşırcı Şeyhî, Tâlibî, Siyâbî, Bîdârî, Meşrebî ve Vâlihî bu şairlerdendir (Kurnaz ve Tatçı, 2001: 2). Enverî'nin dükkânı Bit Pazarı'ndaki

Uzunçarşı Kapısı yanındadır ve mürekkepçilik ve iğnecilik yapmaktadır (Kurnaz ve Tatçı, 2001: 18).

Edirne'deki Dükkânlar

Edirneli Nasûhî'nin dükkânı da zariflerin uğrak yeridir. Âşık Çelebi'ye göre: "Edirnelidür. Evvel attâr imiş, dükkânun bir kûşesi külbe-i attâr gibi pür-reyâhîn... bir kûşesi şarâbâtî dükkânı olup şîşeler ile hezâr âb-gîneli bir âyîne var imiş... ma'nâsın izhâr idüp zurefâ-yı vakt dükkânına cem olup mey-hâr-ı yârân şîşe-i mül-i rengînden çekerler..." (Kılıç, 2010: 876-877). Edirneli olan Nasûhî, attar dükkânı işletirken hekimliğe heves etmiş Sultan Selim devrinde Edirne Hastanesi baştabipliğine kadar yükselmiştir (Kurdoğlu, 1967: 101).

Edirne'deki bir diğer dükkân Safâyi Cerrâh'ın dükkânıdır. Latîfî, "Dükkânı mecma'-ı zurefâ ve menzil-i şu'arâ olmagın devrânuñ çok kâmilleri ve rûzgârun bî-had fâzılları ile musâhabet itmişdür" (Canım, 2000: 356) diyerek şairin dükkânını diğer şairlerin sık sık ziyaret ettiğini bildirir. Bazı kaynaklarda Sıfâtî olarak verilen Safâyî Cerrâh'ın muâyenehânesi devrindeki bilginlerin, zarif kişilerin ve şairlerin uğrak yeri idi (Canım, 1995: 108).

Edirne'de Kazzaz Ali demekle meşhur Sâgarî'nin dükkânından Latîfî bahseder. "Bezzâzistân kapusında bir dükkânda kazzâzlık kârına meşgûl idi ve yukarıda ânifen zikr olan gûyende Bâyezid Çelebi bu üç nefer kimsenün hakkında sûret-i latîfede mizâh kasd idüp eydür ki..." (Canım, 2000: 293). Sâgarî'nin mesleği ipekçilik olduğu için şair Kazzaz Ali olarak meşhur olmuştur. Şairin evi ve dükkânı şairlerin uğrak yeri olmuştur (Canım, 1995: 82).

Edirne, özellikle İstanbul'a çok yakın olması hasebiyle önemli bir merkezdir. Birçok önemli şahsiyet burada yetişmiş veya buradan İstanbul'a gelmiştir. Nasûhî, Safâyî ve Sâgarî gibi şairler de burada hem mesleklerini icra etmişler hem de şairler için bir araya gelme mekânı oluşturmuşlardır.

Bursa'daki Dükkânlar

Bursalı Çagşırcı Şeyhî'nin dükkânı da şairlerin buluştuğu yerlerdendir. Âşık Çelebi "Dükkânı şu'arâ vü zürefânun kânı ve rindân-ı şehrün cem olacak mekânı imiş." (Kılıç, 2010: 1456-1457) diyerek onun dükkânının da önemine işaret eder. Erkek şalvarı anlamına gelen çagşır dikmek Şeyhî'nin mesleğiydi. Özellikle 15. yüzyılın iki büyük şairinden biri olan Ahmet Paşa Bursa'ya gönderildiğinde çevresinde

şiirden anlayanları bulundurmuştur. Şeyhî, kaynaklarda ümmî olarak verildiği halde Ahmet Paşa'nın yakınlarındaki şairlerdendir.

Bahçeler

Gelibolulu Âlî, Monla Gazâli maddesinde Deli Birader'in Beşiktaş'taki hamamından önce "Derviş Çelebi nâm kadı ve Sirkeci Bahşî ol semtde bâgçeler ihyâ etmişler idi. Zurefâ ve şu'arâya mecma' u melâz olup yerleşmişlerdi" (İsen, 1994: 251) diyerek Deli Birader'in arkadaşlarından Derviş Çelebi ve Sirkeci Bahşî'nin Beşiktaş'taki bahçelerinde zarifler ve şairlerin bir araya geldiklerinden bahsetmiştir.

Rumeli faziletlilerinden Muhyiddin Efendi el-Fenârî'nin bahçesi de şairlerin uğrak yeridir: "Bâgçesi haftada iki gün mecma'-ı fuzalâ ve erbâb-ı irfân idi. Meşâ'ih-i ulemâ ve eşrâf u e'âlî vü mevâlî âstânına tereddüt iderlerdi" (Kılıç, 2010: 792).

Bahçelerden bir diğeri ise Sinoplu Safâyî'nin bahçesidir. Galata'da Atıcılar altında bulunan bu bahçe hakkında Âşık Çelebi, "Ekâbir ü a'yân ve zurefâ-yı ehl-i dîvân şu'arâ ve ashâb-ı irfân seyr ü sohbete ve ıyş u işrete anda varurlar imiş. Safâyî bu vech ile merci' ü masîr ve bâgçesi teferrücgâh-ı mesîr imiş" (Kılıç, 2010: 1290) demektedir.

Bahçeler şairlerin uğrak yerleridir. Özellikle bezm ve rezm çerçesinde ilerleyen Klasik Türk edebiyatında şairler için bezm çok önemlidir. Bezm mekânları bazen meyhane iken bazen de bahçeler olabilmektedir. Biraz da mevsimle ilgili olsa gerek şairler bahar aylarında mekân sıkıntısı yaşamazlar. Doğal olarak özellikle baharın ve bezmin önemli olduğu klasik Türk edebiyatı için yukarıdaki bahçeler de özel bir yerdedir.

Hâneler

Âşık Çelebi Hayâtî mahlaslı Mehmed Çelebi'nin, Sultan Selim hamamı yakınlarındaki evinden bahseder. "Sultân Selîm hammâmı kurbında bir latîf ü nâzük hâne peydâ itdiler, hânelerin mecma'-ı şu'arâ vü zürefâ itdiler" diyerek bu hânede şairlerin bir araya gelerek meclislerinden bahsedilir.

Bir diğer hâne ise yine Âşık Çelebi'ye göre Galata'da Kâtibî mahlaslı tersane katibi Seydi Ali Çelebi'nin evidir. "Hânesi her zarîfe câ ve her yetîme mültecâ ve kâşânesi zurefâ-yı şu'arâ vü ulemâya menzil ü me'vâ idi" (Kılıç, 2010: 693).

Galatalı Nakkaş Haydar Nigârî'nin evi de şairlerin buluştuğu mekânlardandır. Âşık Çelebi, "Evvel Galata'da Top-hâne cânibinde olup hücresi mecma'-ı şu'arâ vü zürefâ idi" (Kılıç, 2010: 893) diyerek onun hanesinin de şairler tarafından ziyaret edildiğini göstermektedir.

Sonuç

Klasik Türk edebiyatı, sadece saray çevresinde teşekkül etmeyip suya atılan bir taşın dalgaları gibi İstanbul'dan Anadolu'nun her yerine dağılmıştır. Bu dağılım Osmanlı topraklarındaki her kesimi az çok etkilemiştir ve Anadolu ve Rumeli'nin her yöresinden şairler yetişmiştir. Bu şairler, her meslekten olabilmekteydiler. Doğal olarak da şairler her kesimden olduğu için şairlerin İstanbul içinde veya dışında bir araya geldikleri edebî sohbetler ettikleri mekânlar oluşmuştur. Bu mekânların başında şairlerin geçinmek için işlettikleri dükkânlar gelir. Şairlerin bahçeleri veya evleri de bu mekânların diğerleridir. Bu mekânlara şairler gelip edebî sohbetler yapmakta idiler. Özellikle bu dükkânlar, İstanbul'un merkezi olan Bayezid, Fatih, Eminönü gibi semtlerde bulunmaktaydı. Birbirine yakın olan bu mekânlar merkez olmaları sebebiyle şairlerin uğrak yerleridir. Söz konusu mekânlar, Klasik Türk edebiyatının saray çevresiyle sınırlı olmadığını ve her kesimin bu edebiyata dâhil olduğunu göstermektedir. Bu tip çalışmalar arttıkça 600 yıllık bir geçmişi olan klasik Türk edebiyatı daha objektif olarak değerlendirilebilecek, sübjektif yargılar bir kenara bırakılacaktır.

Kaynakça

AKSOYAK, İsmail Hakkı (2009), "Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Künhü'l-Ahbâr*'daki Şiir Eleştirmenliği", *Journal of Turkish Studies Festschrift in Honor of Cem Dilçin,* c.1, s.33-48, Harvard: Department of Near Eastern Languages and Civilizations.

AKYÜZ, Kenan vd. (1958), *Fuzûlî Türkçe Divan*, Ankara: İş Bankası Yayınları.

AYNUR, Hatice (2000), "Cem Şairleri", *İlmi Araştırmalar,* 9, s.33-43.

BAŞKAN, Yahya (2013), "Fatih Sultan Mehmed Döneminde Karaman Bölgesinden İstanbul'a Nakledilen Nüfus", *Tarih Dergisi,* 55, s.107-134.

CANIM, Rıdvan (1995), *Edirne Şâirleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.

CANIM, Rıdvan (2000), *Latîfî, Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratu'n-Nuzemâ (İnceleme-Metin)*, Ankara: AKM Yayınları.

ÇELEBİOĞLU, Âmil (1998), "Karacaoğlan'da Divan Şiiri Husûsiyetleri", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları,* s.711-723, İstanbul: MEB Yayınları.

İPEKTEN, Halûk (1996), *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, İstanbul: MEB Yayınları.

İSEN, Mustafa (1989), "Divan Şairlerinin Meslekî Konumları", *Milli Eğitim,* 83, s.35-41.

İSEN, Mustafa (1994), *Gelibolulu Âlî, Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Ankara: AKM Yayınları.

KILIÇ, Filiz (2010), *Âşık Çelebi, Meşâ'irü'ş-Şu'arâ İnceleme-Metin*, c.2, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

KÖKSAL, Mehmet Fatih (2005), "Klâsik Edebiyatımızı İsimlendirme Meselesi", *Klâsik Türk Şiiri Araştırmaları,* s.11-28, Ankara: Akçağ Yayınları.

KURDOĞLU, Veli Behçet (1967), *Şâir Tabîbler*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Neşriyatı.

KURNAZ, Cemal (1997), "Divan Şairlerinde Hece Vezniyle Şiir Yazma Eğilimi", *Türküden Gazele, Halk ve Divan Şiirinin Müşterekleri Üzerine Bir Deneme*, s.139-212, Ankara: Akçağ Yayınları

KURNAZ, Cemal, TATÇI, Mustafa (2001), *Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Divanı*, Ankara: MEB Yayınları.

KUT, Günay (1978), *Heşt Bihişt, The Tezkire by Sehî Beg*, Harvard: Sources of Oriental Languages and Literatures.

KÜÇÜK, Sabahattin (2011), *Bâkî Dîvânı, Tenkitli Basım*, Ankara: TDK Yayınları.

REMZİ, Hüseyin (1305), *Lugat-ı Remzî*, c.1, İstanbul: Matbaa-i Hüseyin Remzi.

SOLMAZ, Süleyman (2005), *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı*, Ankara: AKM Yayınları.

SUNGURHAN E., Aysun (2008), *Beyânî, Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları (e-kitap).

SUNGURHAN, Aysun (2009), *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi, Tezkiretü'ş-Şuarâ*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları (e-kitap).

TARLAN, Ali Nihat (1970), *Zâtî Dîvânı*, c.2, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

ÇANKIRI YAREN SOHBETİNDEKİ MÜZİK UNSURLARININ DEĞİŞİMİNE GENEL BİR BAKIŞ

M. Emin SOYDAŞ*

Öz

Çankırı yaren sohbeti geleneğinde müzik bu toplantıların çok önemli bir bileşenidir. Hatta bu meclislerde sohbetten ziyade, orta oyunları ile birlikte müzik ve raksın esas unsurlar olduğu görülür. Bunun da ötesinde, yaren sohbetinin kurgusu ve içeriğine bakıldığında müziğin bir eşlik unsuru olmaktan ziyade sohbetin merkezinde yer alan ve akışını şekillendiren temel öğe olduğu anlaşılmaktadır. Çankırı yaren sohbeti hakkında bilinen en eski yazılı kayıtları oluşturan ve bu geleneğin yirminci yüzyılın başlarındaki durumundan bahseden kaynaklarda, sohbetteki müzik unsurları üzerine de çeşitli bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler günümüzdeki uygulamalar ile kıyaslandığında, müziğin niteliği ve işlevselliğinde farklılıklar oluştuğu ortaya çıkmaktadır. Bu makalede, söz konusu kaynaklar ve yakın zamanda yazılmış eserler ile mevcut sohbet toplantılarında yapılan gözlemler bir arada değerlendirilerek Çankırı'daki yaren sohbetleri içerisinde yer alan repertuar, çalgı, icra, icracı ve işlev gibi birtakım müzik unsurlarının değişiminden bahsedilmektir. Ayrıca söz konusu değişimler hem nitelik olarak hem de onları ortaya çıkaran sebepler bağlamında ele alınarak, bu açılardan değişimin ne ifade ettiği hususu da tartışılmaktadır.

Giriş

Günümüzde bir kısmı halen sürdürülmekte olan Anadolu sohbet gelenekleri birçok açıdan birbiri ile benzerlik göstermektedir. Hem şehir kültürüne sahip merkezlerde, hem de kırsal kesimde görülen bu toplantılar genellikle kış aylarında ve kapalı mekanlarda erkekler arasında gerçekleşmekte ve çoğunlukla müzik icrasının da yer aldığı temelde hoşça vakit geçirmeye yönelik faaliyetlerden oluşmaktadır.[1] Bunların arasında şehir kültürü içerisinde şekillenmiş olanların, geçmiş dönemlerde şehir hayatında önemli yer tutan toplumsal teşkilatlar ve geleneklerden beslenmiş olduğu ve bu sebeple de diğerlerinden bazı yönlerden farklılaştığı anlaşılmaktadır. Söz konusu toplantılardan biri

* Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzik Bölümü.

[1] Bu toplantılar üzerine yapılmış en kapsamlı çalışma Atlı'nın doktora tezidir (Atlı, 2016). Bunların içerisinde görülen müzik uygulamaları hakkında bir derleme için bkz. Öcal (2000), Öcal (2013).

olan Çankırı yaren sohbeti ise içeriğinde yer alan uygulamaların zenginliği ve geleneğin kapsamlı bir şekilde yaşatılmış olması yönünden dikkat çekici bir konumdadır (Yönetken, 1966: 24-26; Tezcan, 1989).[2]

Bahsedilen toplantıların ve özellikle de Çankırı şehir merkezindeki sohbet geleneğinin kökeninin Selçuklu ve erken Osmanlı döneminde Anadolu'da varlığı bilinen fakat hakkında etraflı bilgiye sahip olmadığımız (bkz. Çağatay, 1997) "ahilik teşkilatı meclisleri"nin bir tür devamı olduğu görüşü bir varsayım veya yakıştırma olarak sıklıkla söylenegelmiştir (bkz. Tezcan, 1989: 3-7; Ayhan, 2008: 234-236; Eroğlu ve Köktan, 2015).[3] Bu iki tür toplantı arasında doğrudan bir ardıllık veya bağlılık ilişkisinden bahsetmek mümkün değilse de, biçimsel bir benzerliğin varlığını kısmen doğrulayabilecek kimi öğelerin günümüzdeki sohbetlerin bünyesinde yer aldığı görülmektedir. Öte yandan, zamanında belli bir irtibat mevcut idiyse bile, bahsi geçen sohbet meclislerinin esnaf teşkilatından bağımsız ve çok daha geniş bir toplumsal zemine sahip olan, sosyalleşme ve eğlence amaçlı bir etkinlik olduğunu unutmamak gerekir. Bununla birlikte, bu sohbetlerin özünde kişisel/ahlakî gelişim ve içtimaî dayanışmayı sağlamak gibi mensuplarınca bugün dahi gözetildiği ifade edilen amaçların bulunduğu da göz ardı edilmemelidir. Türk dünyasının diğer bölgelerinde de benzeri toplantıların mevcut olması, muhtemel ahilik bağlantısının köken oluşturma yönünden ziyade ancak etkileşim bağlamında ele alınabileceğini zaten göstermektedir. Mevcut çalışmalarda bahsedilen ve kıyaslanan ahilik meclislerinin 15. yüzyıldan önceye ait olduğu göz önünde bulundurulduğunda, günümüzdeki sohbet toplantıları ile bunlar arasında doğrudan bir ilişki kurmaya çalışmanın aslında çok da anlamlı olmayacağı anlaşılır.[4] Esas itibariyle hem bu toplantıların hem de ahilik meclislerinin, temelde aynı dinamikler üzerine kurgulanmış yaygın bir "Türk sohbet geleneği"nin farklı örneklerini teşkil ettiği söylenebilir.

---

[2] Bugün şehir merkezinde her biri farklı dernek bünyesindeki beş grup tarafından sohbet meclisleri düzenlenmekte olup, Eldivan ve Yapraklı başta olmak üzere ilçelerde ve çeşitli köylerde de gelenek halen sürdürülmektedir. Toplamda ise bunların eskiye göre oldukça az sayıda olduğunu ve hepsinin her yıl düzenlenmeyebildiğini de belirtmek gerekir.

[3] Çağatay'ın (1997: 141-153) ahilik hakkındaki eserinde de aynı yaklaşımın sonucu olarak günümüzdeki toplantılardan bahseden bir bölüm bulunmakta ise de, iki teşkilatın birbiri ile ilişkilendirilmesinin burada da bazı yüzeysel benzeşmelere dayandırılan bir varsayımdan öteye geçmediği görülmektedir. Çankırı yaren sohbetinin ahiliğin devamı olamayacağı hakkındaki bir değerlendirme için bkz. Softa (2009).

[4] Ahilik meclislerinde yer alan müzik ve raks icrasının niteliği hakkında da elimizde yeterli bilgi bulunmamakta olup, mevcut malumat bunun daha çok dinî karakterli olduğunu düşündürmektedir.

Daha fazlasını iddia edebilmek için söz konusu irtibatın tarihsel konumunu ortaya koyacak çalışmalara ihtiyaç vardır.

Çankırı yaren sohbeti, 'yâren' adı verilen ve her yıl değişebilmekle birlikte bir sohbet mevsimi için belirli üyelerden oluşturulan bir topluluğun, kışın birkaç ay boyunca her hafta bir araya gelip belli bir disiplin çerçevesinde ve 'başağa' adı verilen kıdemli üyelerin yönetiminde icra ettikleri faaliyetler bütününden oluşmaktadır.[5] Adı 'sohbet' olan bu meclislerde, anlatma-dinleme veya hasbihâl şeklinde bir sohbetin pek yerinin olmadığı, orta oyunları ile birlikte müzik ve raksın ana bileşenleri teşkil ettiği görülmektedir. Bunların dışında, açılış ve kapanış ritüelleri, mani söyleme, kahve içme, yemek yeme, misafir ağırlama ve uğurlama, mahkeme gibi unsurlar da meclisin içeriğinde kendisine yer bulmaktadır. Bütün bu faaliyetlerin sırası ve şekli kurallara tabi olup, sohbet belirlenmiş bir düzen içerisinde gerçekleşmektedir. Yaren sohbetinin kurgusuna bakıldığında, müziğin bir çeşni veya ikincil etkinlik olmaktan ziyade toplantının merkezinde yer alan ve akışını şekillendiren temel öğe olduğu anlaşılmaktadır. Daha çok toplu çalma-söyleme şeklinde olmak üzere sohbetin en başından sonuna kadar çeşitli bağlamlarda ve farklı işlevler için müzik icrasının mevcut olması, bu toplantıların toplumsal hayattaki konumlarının ve içeriklerindeki diğer öğeler ile ilgili hususların sohbette yer alan müzikten bağımsız olarak ele alınamayacağını göstermektedir. Çankırı yaren sohbeti hakkında bilinen en eski yazılı kayıtları oluşturan ve bu geleneğin yirminci yüzyılın başlarındaki durumundan bahseden kaynaklarda, sohbetteki müzik unsurları üzerine de çeşitli bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler günümüzdeki uygulamalar ile kıyaslandığında, müziğin niteliği ve işlevselliğinde çeşitli farklılıklar oluştuğu ortaya çıkmaktadır.

Eski Yaren Sohbetlerinde Müzik

Yirminci yüzyıl başlarında Çankırı'daki sohbet meclislerinde müziğin ne şekilde yer aldığına dair elimizdeki bilgileri şu şekilde özetleyebiliriz:[6] Müzisyenlerin odaya girmesi ve bir saz eseri olan "Çuhacıoğlu peşrevi"ni çalmaya başlamaları sohbet meclisinin de başlangıcını oluşturuyordu. Yarenlerin mekana girişi ve selamlaşması boyunca peşrevin bir saat veya daha fazla süreyle çalınmasından hemen

[5] Ekim tarafından hazırlanmış olan doktora tezi (Ekim, 2009) Çankırı yaren sohbeti geleneği ve bünyesindeki müzik uygulamaları ile ilgili en geniş içerikli çalışmadır.
[6] Söz konusu bilgiler esas olarak Çankırı şehir merkezindeki toplantılar hakkındadır.

sonra "akşam oldu faslı" başlıyor ve bu müzik icrası da yaklaşık bir saat sürüyordu. Misafirlerin sosyal konumuna veya isteklerine göre makamı ve içeriği kararlaştırılan diğer bir fasıldan sonra bir takım orta oyunları oynanıyor ve bunlarla bağlantılı olarak da raks türküleri eşliğinde başağalar dışındaki hemen tüm yarenler raks ediyordu. Raks bitince de bazılarına ezgili olarak söylenen çeşitli manilerin eşlik ettiği diğer orta oyunları oynanıyordu. Bunun ardından gelen kahve molasında ise daha çok geçmişte yaşanmış ve toplumsal hafızada yer etmiş hüzünlü olayları konu edinen türküler söyleniyordu. Daha sonra eğer vakit varsa bir fasıl daha icra edilebiliyordu. Misafirler ve müzisyenlerin meclisten ayrılmalarından hemen önce yapılan ve bir sonraki ev sahibine sohbet meclisinin devir-teslimini sembolize eden "arap verme"[7] merasiminde de bu ritüelin bağlamına uygun belirli türküler okunuyordu. Bunlara ilave olarak, hatırlı misafirlerin uğurlanmaları esnasında ve ayrıca yılın son toplantısında meclisin bitiminde "Cezayir marşı" çalınıyor ve bu eser aynı zamanda sohbet mevsiminin sona erişini de simgeliyordu (Üçok, 2002: 51-110; Uygur, 2002: 28-35)[8].

Bütün bu uygulamalar müziğin yaren sohbetindeki belirleyici ve işlevsel rolünün yanı sıra sohbet bünyesindeki diğer uygulamaların çoğunda eşlik öğesi olarak yer aldığını da göstermektedir. Sohbetin girişindeki peşrevin bir saat veya daha fazla süreyle çalınması ve bu sırada tüm yarenlerin sessizce oturmaları oldukça dikkat çekicidir. Aynı eserin çok uzun bir süre boyunca tekrar tekrar icra edilmesi ve bu sırada başka bir meşguliyetin bulunmaması, bu tercihin sebebinin yarenleri sohbet ortamının disiplinine alıştırmak olabileceği fikrini akla getirmektedir. Öte yandan, peşrevin hemen arkasından gelen ve aynı şekilde uzun süren "akşam oldu faslı" ile birlikte ise sohbetin pratikteki amacı olan hoşça vakit geçirme ve eğlenceye geçiş sağlanmaktadır. Raksa eşlik eden oyun havaları yoluyla müziğin eğlendirici yönü iyice ön plana çıkarken, daha sonra icra edilen "hüzünlü" türküler ise yeniden ciddi ve sakin bir ortam oluşturmaktadır. "Arap verme" merasiminin kendisine özgü eserler eşliğinde icra edilmesi de bu uygulamanın önemli bir ritüel niteliği taşımasına katkı sağlamaktadır. Söz konusu dönemde halk arasında ayrılık üzüntüsünün simgesi haline gelmiş olan "Cezayir marşı"nın hatırlı misafirlerin meclisten ayrılması esnasında ve sohbet mevsiminin bitiminde icra edilmesi, bu toplantılardaki bağlamsal karakterli ve hissî ortam oluşturucu tüm bu bilinçli uygulamalara bir diğer örnektir.

---

[7] Bu merasimde devir-teslimin sembolü olarak zilli maşa ve def kullanılmıştır.
[8] Her iki eserin de ilk baskısı 1932 yılına aittir.

Bahsedilen dönemdeki sohbetlerde Çankırı yöresine ait türküler sohbet repertuarının çoğunluğunu oluşturmaktaydı (Yönetken, 1966: 32). Bunların bir kısmı her sohbette çalınan sabit eserler iken, bir kısmının ise değişkenlik göstermekte olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu sabit eserlerin bazıları ise, sohbet için benimsenmiş veya sohbete mahsus olarak bestelenmiş olup bunların sözleri de icra bağlamlarını yansıtmaktadır. Bu eserlere örnek olarak "akşam oldu faslı"nın ilk türküsü ile "arap verme" merasiminde söylenen türküler verilebilir.[9] Türkülerden başka, sadece vokal olarak ve muhtemelen serbest usülle icra edilen nağmeli maniler de söylenmekteydi (Üçok, 2002: 80-82; Uslu, 2004). Bunların bir kısmının da doğaçlama olarak icra edildiği düşünülebilir.

Sohbetlerde kullanılan çalgılar dönemden döneme farklılaşsa da, bağlamanın[10] sohbetin değişmez ve en önemli çalgısı olduğu anlaşılmaktadır. Yirminci yüzyıl başlarındaki çalgı takımı oniki telli saz[11] (bağlama), ud, santur, darbuka, keman ve klarnetten oluşmaktaydı ve bunların tamamı ücret karşılığı tutulan müzisyenlerce çalınmaktaydı (Üçok, 2002: 53). Bu takıma bakıldığında, bugün "halk müziği çalgısı" olarak nitelendirilenlerden sadece bağlamanın yer alması, diğerlerinin ise esas olarak klasik müzik icralarında kullanıldığı varsayılan çalgılardan oluşması dikkat çekicidir ve bu hususun yaren sohbetindeki müziğin karakteristik özelliklerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, peşrev ve fasıl gibi kırsal kesim müziğinde görülmeyen unsurların varlığı ile sohbet repertuarındaki eserlerin önemli kısmının makamsal yapı ve üslup olarak kırsal kesime ait olanlardan farklılık göstermesi (Ekim, 2009: 198-199), yaren müziğinin esas itibariyle "şehir halk müziği" olarak nitelenmesi gereken bir geleneği temsil ettiğini göstermektedir.[12] Def, zilli maşa, kaşık ve fincan gibi vurmalı çalgılar ise yukarıda bahsedilenleri çalmaları yasak olan yarenler tarafından kullanılmaktaydı. Peşrev, fasıllar ve arap verme

---

[9] Söz konusu husus, ilgili eserlerde "Ah yine akşam oldu ezan sesi var" ve "Arap seni gezdirirler arayı" şeklindeki ilk dizelerden itibaren görülmektedir.

[10] 'Bağlama' terimi burada günümüzdeki tercihe uygun olarak genelleyici ve dolayısıyla eski oniki telli sazı da içeren bir çalgı ailesinin ismi olarak kullanılmıştır.

[11] Söz konusu dönemde âşıklık geleneğinin Çankırı'da güçlü bir konumda olması ve âşıkların oniki telli sazı kullanmalarının yanı sıra, âşık fasıllarının yaren meclislerinde icra edilen müzik ile olan irtibatı bu çalgının sohbetlerde tercih edilmesinin sebepleri olarak gösterilebilir (bkz. Ekim, 2009: 182-186).

[12] Osmanlı dönemi Türk müziği kültürünün önemli bir parçası olan bu geleneğin daha güçlü olarak yaşanmış olduğu şehirlerdeki halk müziği repertuarlarında bu türe ait eserlerin belirgin şekilde görülmesi ve Anadolu sohbet geleneğine ait diğer örneklerde de söz konusu ilişkinin genellikle mevcut olması önemli bir husustur.

merasimindeki eserler tüm çalgılar tarafından çalınırken, raks türküleri oniki telli saz, "hüzünlü" türküler ise oniki telli saz ve def eşliğinde icra edilmekteydi (Üçok, 2002: 51-103).

Müzikle doğrudan bağlantılı olan raks da sohbetin bir diğer önemli unsurudur. Raks faaliyeti, sohbetteki bir kısım orta oyununda yanılanlara verilen ceza olarak gerçekleştirilmekte ve Çankırı yöresine ait çeşitli türlerdeki bu rakslarda yarenler raks türküleri eşliğinde çift olarak oynamaktaydı. İlginç olan ise, sohbet süresince yarenlerin sadece bir kısmının türkü söylemesi söz konusu iken, hepsinin raks etmeyi bilmesinin gerekli görülmesidir (Üçok, 2002: 64-78; Yönetken, 1966: 29).

Değişen Müzik Unsurları

Temel öğeleri ve düzenini bugüne kadar büyük ölçüde muhafaza etmiş olduğunu söyleyebileceğimiz bu toplantılarda, yirminci yüzyıl başlarındaki uygulamalar ile karşılaştırıldığında zaman içerisinde müzik unsurlarında çeşitli değişikliklerin meydana gelmiş olduğu anlaşılmaktadır.[13] Bu değişiklikleri ana hatları itibariyle aşağıdaki şekilde gösterebiliriz:

Peşrev: Sohbetin ilk müzik faaliyeti ve bir tür açılış sembolü olma özelliğini sürdürmesine rağmen, çok daha kısa bir süreyle çalınmakta ve "akşam oldu faslı"ndan sonra bir kez daha icra edilebilmektedir.

"Akşam oldu faslı" (akşam havaları): Halen sohbetteki ilk ve temel fasıl olsa da eskiden icra edilen eserlerin sadece bir kısmı yer almaktadır. Önceleri misafirler bu fasıl esnasında sohbet mekanına dahil olmakta iken, bugün genellikle fasıldan sonra içeri girmektedir.

Diğer fasıllar: Farklı makamlarda olan ve gazel, divan, koşma, kalenderi, müstezat, gevheri gibi formlarda eserleri içeren bu fasıllar artık icra edilmemektedir.

Raks türküleri: Sadece bir kısmı eskiden icra edilen eserlerden oluşmakta ve bağlama dışındaki çalgılar da icraya katılmaktadır. Ayrıca yarenlerin hepsi değil, sadece bir kısmı raks etmektedir.

"Hüzünlü" türküler (oturak havaları): Çoğunlukla benzeri duyguları yansıtan sözlere sahip başka eserler okunmaktadır.

---

[13] Karşılaştırma için, 2014-2016 yıllarında gerçekleştirilen gözlemlerin yanı sıra Tezcan (1989: 57-61), Özkan (2000), Absarılıoğlu (2007: 7-54), Ayhan (2008: 239-253) ve Ekim'in (2009) yakın dönem sohbetleri hakkında bilgi veren eserlerine başvurulmuştur.

Nağmeli maniler: Artık söylenmemektedir.

"Arap verme" merasimi: Ritüelin konusunu işleyen belirli türkülerden bugün sadece bir kısmı bilinmektedir.

"Cezayir marşı": Eskiden sadece hatırlı misafirlerin sohbetten ayrılışı esnasında[14] ve ayrıca yılın son toplantısının bitiminde çalınıp söylenen ve sohbet mevsiminin sona erişindeki üzüntüyü de simgeleyen bu eser, günümüzde tüm misafirlerin uğurlanması sırasında ve meclis bitiminde olmak üzere her sohbette icra edilmektedir.

Çalgılar: Bağlama, klavye[15] ve darbuka dışında çalgı kullanımı nadir olarak görülmektedir. Eğer mevcutsa, zilli maşa ve kaşık da genellikle yarenlerce değil müzisyenler tarafından çalınmaktadır.

Sözlü eserlerin icrası: Eski sohbetlerde türkülerin söylenmesi yarenlerden kabiliyetli olan küçük bir grup tarafından gerçekleştirilmekte iken, bugün tüm yarenler ve ayrıca misafirler de icraya katılmaktadır.[16]

Değerlendirme

Yukarıda bahsedilen farklılıkları nitelikleri itibariyle iki grupta toplayabiliriz. Birinci gruptakiler, birçok eserin unutulmuş veya icra edilmiyor olmasının yanı sıra yenilerinin de sohbete dahil edilmesi şeklinde tezahür eden ve aslî unsurları da ilgilendiren farklılıklardır. Diğer gruptakiler ise, çalgı kullanımı konusundaki değişimler gibi müzik icrası ile bağlantılı uygulamalar ve tercihlerle ilgilidir. Geleneğin sürdürülmesi bağlamında ilk gruptaki farklılıkların daha önemli olduğu söylenebilir. Geçtiğimiz yüzyıl başlarındaki sohbetlerde okunan ve belirli tarihsel olayları veya dönemleri konu edinen türkü sözleri göz önünde bulundurulduğunda, sohbet repertuarının her zaman için değişime açık olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu tür eserlerde bahsedilen olayların gerçekleştiği tarih bellidir, dolayısıyla bunların o dönemde veya sonrasında bestelenerek repertuara dahil edildiği ortadadır.

---

[14] Bazı köy sohbetlerinde misafir uğurlama sırasında ritüelin bağlamına uygun başka eserlerin aynı işlevle icra edildiği görülmüştür (bkz. Ünver, 2004).

[15] Elektronik klavye, farklı sohbet gruplarının yalnızca bazılarının meclislerinde yer almaktadır.

[16] Esas olarak şehir merkezindeki sohbetlerdeki değişimle ilgili tüm bu hususlara ilave olarak, ilçe ve köylerin önemli kısmında güncel ve popüler müziğe ait çeşitli türlerden eserlerin bugünkü sohbet repertuarının çoğunluğunu oluşturduğunu da belirtmek gerekir. Hatta Ekim (2009: 171) tarafından merkezdeki sohbetler ile diğerleri arasındaki farklılıkların en kayda değeri olarak müzik uygulamaları gösterilmiştir.

Bununla birlikte, eskiden bugünküne nazaran çok daha geniş bir repertuarın söz konusu olduğu da gayet açıktır. Aynı şekilde, müziğin sohbetteki ağırlığının geçmişte daha da fazla olduğunu söyleyebiliriz. Öte yandan, köylerdeki sohbetlerde icra edilen eserlerin önceki dönemlerde de şehir merkezindekilerden doğal olarak farklılık göstermiş olması kuvvetle muhtemeldir, fakat bunların bugün olduğu gibi yerel halk müziği repertuarı dışındaki eserlerden oluşması pek mümkün gözükmemektedir. Raks unsurundaki gerilemenin nitelik ve niceliği hakkındaki bilgilerimiz müziktekilere nazaran çok daha sınırlı olmakla birlikte, raks türkülerinden bir kısmının unutulduğu ve yarenlerin hepsinin raks etmeyi bilmediği düşünülürse, bu konuda da önceki dönemlere göre çeşitliliğin daha az olduğu rahatlıkla tahmin edilebilir.

Çankırı yaren sohbeti ile ilgili olarak bahsi geçen bütün bu değişimler gelenek yaşamakta iken gerçekleşmiştir. Dolayısıyla repertuardaki azalma da gelenek terk edilmediği halde meydana gelmiştir ve eserlerin unutulması ile doğrudan ilişkilidir. Bununla birlikte, unutulma süreci bilinçli bir tercih olmayıp sohbetin ve içerdiği uygulamaların karşı karşıya kaldığı nisbî statü kaybının bir sonucudur. Yirminci yüzyıl başlarındaki bilgileri edindiğimiz kaynaklarda sohbetlerin o dönemde dahi eskisi gibi rağbet görmediği ve önceki görkeminden uzak olduğu vurgulanmaktadır (Uygur, 2002: 27). Sonraki dönemlerde ise, usta müzisyenlerin vefatı ile birlikte birçok eserin unutulmuş olması (Özkan, 2000: 22), eser aktarımındaki süreklilik ve yeni müzisyenlerin icra kabiliyeti gibi konularda sorunların mevcut olduğunu açıkça göstermektedir. Fakat bunu sadece yaren sohbeti geleneğini ilgilendiren bir durum olarak değil, şehrin müzik hayatındaki fakirleşmenin bir yansıması olarak değerlendirmek gerekir. Öte yandan, eski sohbetlerin çok daha sistematik bir kurguya sahip olduğu da anlaşılmaktadır. Bunun sonucu olarak da müzik icrasını ilgilendiren yetkinlik, düzen, yöntem ve görev dağılımı gibi hususlar çok daha ciddiye alınıp katı bir şekilde de uygulanmaktaydı. Yakın dönemde gerçekleşen tedricî gevşemenin ise repertuarı oldukça olumsuz etkilediği ve bu değişimin çoğunlukla unutulma ile eş anlamlı olduğu görülmektedir. Ayrıca, daha önce bahsedilen müzikle bağlantılı uygulama ve tercihlerdeki farklılıkların sebebi de yine söz konusu sistematik kurgudaki bozulmadır.

Bir müzik geleneğinde değişim süreci farklı etmenler arasındaki dengelere bağlıdır ve bazı unsurlar sürekli değişkenlik gösterirken, bazıları ise değişmez (Nettl, 2005: 289). Yaren sohbeti geleneği ile ilgili

söz konusu süreçte de değişen unsurlar kadar değişmeyen unsurların olduğu bir gerçektir. Her şeyden önce müziğin sohbetteki rolü aynı kalmıştır ve repertuardaki tek değişiklik de icra edilen eser sayısındaki azalma değildir. Peşrevin açılış sembolü olma özelliğinin sürdürülmesi, "Cezayir marşı"nın misafir uğurlama ve vedalaşma amacıyla halen icra edilmesi, eskiden okunan "hüzünlü" türküler unutulduğu halde sohbetteki bu uygulamanın yeni "hüzünlü" eserlerle (oturak havaları) devam ettirilmesi ve raksa eşlik etmesi amacıyla yeni raks türkülerinin repertuara dahil edilmesi sohbet müziğinin aslî unsurlarındaki devamlılığın örnekleridir. Öte yandan, söz konusu yeni oturak havalarından bir kısmının "Türk sanat müziği" olarak adlandırılan türe ait eserlerden seçilmesi ve ayrıca yeni raks türkülerinin zeybek figürleri ile oynanan rakslara eşlik edenlerden ziyade serbest figürlü rakslar için icra edilen türküler olması dikkat çekicidir (Ekim, 2009: 193-194). Repertuar gibi, sohbetteki çalgıların da döneme göre değişiklik gösterdiği anlaşılmakla birlikte, bağlamanın temel ve değişmez çalgı olma özelliği sürmüş[17], "arap verme" merasiminde sembol olarak def ve zilli maşa kullanılmaya ve merasime ilişkin belirli türkülerden bir kısmı icra edilmeye devam etmiştir. Tüm bu örnekler, geleneğin sürdürülmesi bakımından kendisine temsil niteliği atfedilmiş olduğu anlaşılan kimi unsurlarda bilinçli tercihlerin devreye sokularak bunların diğer unsurlara nazaran değişme ve unutulma ile daha az muhatap olmuş olduklarını ve sürekliliğin bu şekilde temin edildiğini, ayrıca bazı uygulamaların da ritüel olma vasıfları sayesinde değişime büyük oranda kapalı kaldıklarını açıkça göstermektedir.

Yaren sohbetindeki müzik unsurlarının değişimini onları oluşturan sebepler açısından da ikiye ayırmak mümkündür. Bunlardan bir tanesi, geleneğin kendi bünyesinde barındırdığı bir özellik olmasından dolayı geçmişte de her zaman mevcut olmuş olan doğal değişim, diğeri de yirminci yüzyıl ortalarında ortaya çıkıp bugüne kadar devam eden modernlik temelli değişimdir. Repertuarın değişmesi bir doğal değişim örneği olmakla birlikte, birçok eserin kısa sürede tamamen unutulması ve gelenekselin dışındaki farklı türlerden eserlerin repertuara dahil olması ise modernlik temelli değişimin örnekleridir. Modernlik temelli değişim aynı zamanda insanların geleneksel kültürden daha geniş anlamdaki kopuşlarının bir yansıması olup medya

[17] Bugün sohbetlerde kullanılan bağlama ailesi üyesi, 'tanbura' olarak da bilinen en yaygın varyantın 1950'li yıllardan sonra nispeten değiştirilen ve ülke çapında standartlaştırılan şeklidir (bkz. Ekim, 2009: 196). Bağlamanın yaren sohbetindeki konumu hakkında bir değerlendirme için bkz. Çayır (2011).

ve teknoloji gibi etmenler ile de bağlantılıdır. Ayrıca söz konusu yakın dönemde, sohbet toplantılarını sürdürmek üzere çeşitli derneklerin ortaya çıkışı ve resmî kurumların müdahil oluşu gibi süreçte pay sahibi olan gelişmeler de yaşanmıştır. Günümüzde şehir merkezindeki sohbetlerin ilçe ve köylerdekinden hem geleneksellik açısından hem de repertuarın yerelliği bağlamında olumlu bir farklılık göstermesi, bu dernekleşme ve resmileşme sürecinin önemli bir katkısı olarak görülebilir. Bununla birlikte, söz konusu gelişmelerin ve müdahalelerin geleneğin gerektiği gibi yaşatılması hususunu olumsuz yönde etkileme riskini de beraberinde taşıdığı bir gerçektir.

Yukarıda tartışılan müzik unsurlarındaki değişim daha çok Çankırı merkezdeki sohbet geleneği ile ilgili olsa da, şehir merkezi dışında devam ettirilen sohbet meclislerinde de dikkate değer yeni tercih ve uygulamaların ortaya çıkmaya devam ettiği görülmektedir. Merkeze yakın bir ilçe olan Yapraklı'daki iki ayrı yaren sohbetinden verilecek olan aşağıdaki örnekler, müzikteki değişim konusunun çok farklı dinamiklere bağlı olabileceğini göstermesi açısından ilgi çekicidir. Birinci örnek, ilçedeki sohbet geleneğinin günümüzdeki temsilcisi olarak görülen sohbet meclisinin 2014-2015 kış mevsiminde icra edilen toplantılarındaki "akşam havaları" ile ilgilidir. Şehir merkezinde olduğu gibi Yapraklı'daki sohbet geleneğine göre de sohbetin hemen başında yer alan söz konusu müzik etkinliğinde icra edilen ilk eser "ah yine akşam oldu" sözleriyle başlayan ve sembolik bir hüviyet taşıyan türküdür. Bahsedilen mevsimde ise bu geleneksel eser yerine "Eldivan'ın kirazı" diye bilinen ve yakın zaman önce bestelenmiş bir başka eser icra edilmekteydi.[18] Sohbet meclisi başağasına göre bunun sebebi mevcut sazendenin söz konusu türküyü hakkıyla icra edememesidir.[19] Bu durum, müzisyenlerin yetenek ve becerilerindeki eksikliğin repertuarda değişikliğe, hatta sembolik eserlerin bile terk edilmesine yol açabildiğini kanıtlamaktadır. Öte yandan, sembolik değeri olan söz konusu eserin ve konumunun aslında unutulmuş olmadığı göz önünde bulundurulursa, icracının değişmesi veya mevcut sazendenin kendini geliştirmesi sonucu türkünün yeniden icra edilmeye başlamasının mümkün olduğu da söylenebilir. Bununla birlikte, adı

[18] TRT repertuarında anonim olarak geçen bu türkünün derlendiği kişi olan Ramazan Sarıca'nın aynı zamanda eserin bestecisi olduğu kendisi tarafından ifade edilmiştir (Sözlü görüşme kaydı, Şubat 2014, Çankırı Karatekin Üniversitesi Yaran Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi Arşivi).

[19] İlgili sohbet mevsiminde başağa Ali Avşar'dı. Bu sohbetteki tek sazende klavyeden hazır ritimlerin çalınmasını da sağlayan bir bağlama icracısı olup, diğer bir kişi de eserleri seslendirmek suretiyle ona eşlik etmekteydi.

geçen türkünün yerine ikame edilen eserin şehir merkezinde sürdürülen sohbet meclislerinden bir tanesinde de aynı amaçla fakat herhangi bir gerekçe olmadan, sadece beğeni tercihi sonucu faslın ilk eseri olarak sürekli icra edilir hale geldiği de görülmektedir. Bu durumda, beğeniye dayalı tercihlerin gelenekselliğin önüne geçmesi neticesinde de uygulamaların değişime uğramasının mümkün olduğu rahatça anlaşılmaktadır.

İkinci örnek ise, şaşırtıcı bir şekilde müziğin neredeyse hiç yer almadığı diğer bir sohbet meclisine aittir. Geçmişte Yapraklı'da bir örneği olduğuna dair hiçbir bilgi olmayan ve "ihtiyarlar meclisi" adı verilen bu sohbetin 2015-2016 mevsimindeki toplantısında, Çankırı'daki tüm yaren geleneği içerisinde varlığı bilinen eski veya yeni müzik uygulamalarının hiçbirisi mevcut değildi. Dolayısıyla söz konusu mecliste herhangi bir sazende bulunmadığı gibi, raks icrası da görülmemekteydi. Sohbetin ortalarında birkaç ilahinin bir kısım katılımcı tarafından vokal olarak icra edilmesi, bu toplantıda bir müzik etkinliği olarak nitelendirilebilecek tek örnektir. Bilinen özellikleri ile yaren geleneğinde dinî müziğin herhangi bir şekilde yer aldığına dair bir bilginin bulunmaması[20] ise bahsedilen meclisi daha da ilginç kılmaktadır. Bu nitelikte bir yaren sohbetinin gerekçesi olarak, daha çok orta yaş ve üstü kişilerin katıldığı, gelenekselliği fazla gözetmeyen ve nispeten daha serbest bir meclis oluşturma fikrinden yola çıkılmasının yanı sıra, müzik ile raks icralarını gerçekleştirebilecek yarenlerin yeterli sayıda bulunmaması gösterilmiştir. Aslında ilahileri söyleyenlerin veya diğer bazı katılımcıların istedikleri takdirde vokal olarak bazı türküleri de icra edebilmeleri mümkün olduğu halde bunun yapılmaması, muhtemelen, yaren geleneğinde türkülerin mutlaka çalgı eşliğinde icra edilmesinden ve çalgısız icranın gereken etkiyi oluşturmayacağı veya anlamsız olabileceği düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Geleneksel şekliyle müziğin ve raksın yer almadığı bu toplantıda, diğer sohbet bileşenleri büyük oranda mevcut olmasına rağmen, bir yaren sohbeti havasının oluşmadığı kesin olarak söylenebilir. Öte yandan, bahsedilen sohbetteki yegâne eğlendirici öğe olarak yer alan orta oyunlarının ise bu amacı gerçekleştirmekte gayet yeterli olduğu görülmüştür. Temel

[20] Yapraklı'daki meclise benzer bir yaşlılar sohbetinin geçmişte Şabanözü ilçesine bağlı Bakırlı köyünde mevcut olduğu ve bu sohbette müziksel bir faaliyet olarak sadece mevlit icra edildiğine dair kayıtlar vardır (Ünver, 2004). Fakat söz konusu mecliste orta oyunu oynandığına veya yaren sohbetini oluşturan diğer unsurların bulunduğuna dair herhangi bir bilgi olmadığından, Anadolu sohbet geleneklerinin bir örneğini teşkil etmekle birlikte, bu ve benzeri türden toplantıların yaren sohbeti olarak nitelendirilmesi doğru olmayabilir.

bileşenlerden bir kısmı tamamen terk edildiği halde diğerlerinin mevcudiyetine dayanarak ve geleneksel olmayan bazı uygulamaların da dahil edilmesine rağmen, toplantının bir yaren sohbeti olarak nitelenmeye ve algılanmaya devam etmesi ise dikkate değer bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Bu makalede bahsedilen değişimlerin tümünün geleneğin devamlılığı bakımından olumsuzluk olarak nitelenip nitelenmeyeceği ve bununla ilgili olarak dernek, resmi kurum veya akademi üzerinden bir bilgilendirme çalışması yapılmasının gerekip gerekmediği ayrı bir değerlendirme konusudur. Zira değişim bu tür geleneklerin yapısında zaten mevcuttur. Ayrıca yukarıda "modernlik temelli değişim" olarak nitelendirilmiş olanların da doğal değişimin bir parçası olarak görülmesi ve yaşamakta olan bir geleneğe müdahale edilmemesi gerektiği de savunulabilir. İnsanların kendi aralarındaki etkinliklerin içeriğine müdahil olmak tabi ki söz konusu olamaz. Bununla birlikte, Çankırı yaren sohbeti geleneğinin aslî unsurlarında ve temel dinamiklerindeki değişme veya kaybolma hakkında farkındalık oluşturulması ve en azından bundan sonraki süreçte geleneği özgün özellikleriyle sürdürmek isteyenlerin faaliyetlerine katkı sağlanması bilimsel ve kültürel bir gereklilik olarak gözükmektedir. Böyle bir amaçla yapılacak çalışmalarda şehir merkezi ile ilçe ve köylerdeki toplantıların farklı kıstaslarla ele alınması ve kendi bağlamlarından çıkarılmadan değerlendirilmesi de ayrıca önem arz etmektedir. Öte yandan, Anadolu'daki sohbet gelenekleri UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi'ne dahil edilmiş bulunduğu için, bunların korunması ve yaşatılması hususları zaten Türkiye'nin resmî olarak üstlendiği bir sorumluluk haline gelmiştir. Çankırı yaren sohbeti geleneğinin bir bütün olarak temel özellikleri ile birlikte bugüne kadar ulaşabilmiş olması bile başlı başına Anadolu Türk kültürü açısından çok önemli bir değer olarak görülmelidir. Dolayısıyla, içeriğindeki uygulamaları ilgilendiren değişimlerin niteliği ve bunların geleneğin yaşatılması yönünden ne tür anlamlar içerdiği hususu inceleme ve tartışmalar yoluyla mutlaka ele alınmalıdır.

Kaynakça

ABSARILIOĞLU, Ahmet (2007), *Gelenekten Evrensele Yâran*, Çankırı: Çankırı Valiliği Kültür Yayınları.

ATLI, Sagıp (2016), *Türkiye'deki Geleneksel Sohbet Toplantıları Üzerine Bir İnceleme*, Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye.

AYHAN, Bahattin (2008), *Çankırı: Tarih-Kültür-Turizm Yazı Dizisi 1*, İstanbul: Çanfed Yayınları.

ÇAĞATAY, Neşet (1997), *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÇAYIR, Kadir (2011), "Çankırı Yaran Meclisinde Bağlamanın Rolü", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2/2, s.79-92.

EKİM, Gökhan (2009), *Çankırı Yâran Geleneğinin Tarihî Kültürel Kökenleri ve Müzik Uygulamaları*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye.

EROĞLU, Erol, KÖKTAN, Yavuz (2015), "Ahilik Kültürü ve Geleneksel Sohbet Toplantıları", *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, s.339-348.

NETTL, Bruno (2005), *The Study of Ethnomusicology: Thirty-one Issues and Concepts*, Urbana and Chicago: University of Illinois Press.

ÖCAL, Mehmet (2000), "Halk Müziğimizde Toplu Çalma-Söyleme Geleneği 1", *Folklor/Edebiyat*, 21, s.207-24.

ÖCAL, Mehmet (2013), "Türk Halk Müziğimizde Toplu Çalma Söyleme Geleneği", *Folklor/Edebi*yat, 75, s.129-158.

ÖZKAN, Orhan (2000), *Çankırı Yaran Meclisi*, Çankırı: Çankırı Belediyesi Kültür Yayınları.

SOFTA, Sadık (2009), "Tarihi Yansımalarıyla Yâran Meclisi ve Ahilik (Eleştirel Bir Yaklaşım)", *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, 4, s.117-142.

TEZCAN, Mahmut (1989), *Sosyal Değişme Sürecinde Çankırı Yârân Sohbetleri: Kültürel Antropolojik Yaklaşım*, Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.

USLU, Necati Asım (2004), "Çankırı Yâran Sohbetleri ve Oğuz Töresi", *Yâran Kültürü ve Çankırı*, s.179-204, Çankırı: Çankırı Valiliği.

UYGUR, Tahsin Nahit (2002), *Çankırı Halk Edebiyatı*, Ankara: Okuyan Adam Yayınları.

ÜÇOK, Hacışeyhoğlu Hasan (2002), *Çankırı Tarih ve Halkiyatı*, Ankara: Okuyan Adam Yayınları.

ÜNVER, Mustafa (2004), "Çankırı Yâran Odalarına Bir Örnek: Bakırlı Köyü Yâran Odaları ve Fonksiyonları", *Yâran Kültürü ve Çankırı*, s.43-59, Çankırı: Çankırı Valiliği.

YÖNETKEN, Halil Bedi (1966), *Derleme Notları 1*, İstanbul: Orkestra Yayınları.

YÂR, YÂRAN, AHİ SÖZCÜKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE BU SÖZCÜKLERE ETİMOLOJİK – SEMANTİK BİR YAKLAŞIM

Asım Çağrı ŞENOL[*]

Öz

Dil doğal bir vasıtadır. Bu özelliğiyle bireysel anlamda kişilerin, sosyal anlamda ise milletin ortaya koyduğu değerleri gerek eş gerek art zamanlı olarak ileten canlı bir olgudur. Düşüncelerin ve bunlar aracılığıyla kültürün aktarımı olan dilin temel anlamsal öğesi ise kelimelerdir. Bu çalışmamızda biz önemli bir kültür öğesinin adı olan *yâr* ve *yâran* ve devamında *ahi* kelimesini değerlendirmeye almaktayız. Çalışmanın içeriğinde öncelikle bu sözlerin etimolojisi incelenecek ve çeşitli yorumlar yapılacak olup devamında da günümüz Türkçesinde kelimenin imlâ olarak kullanım şekli, *Yâran Kültürü* bağlamında ortaya konan eserlerdeki kullanım usulleri tartışılacaktır.

Yâr kelimesinin kullanımında farklı usullerin varlığı görülmektedir. Kelimenin zaman zaman *yar* ve *yâr* olarak yazımı, bu kelimeden türemiş olduğunu düşündüğümüz ve sonuna Farsça olduğu düşünülen *+ân* eki gelmesiyle oluşmuş *yaran, yâran, yârân, yaren* sözcüğünün yazımı gibi meselelerde farklı kullanım şekilleri bilinmektedir. Bu durum imlanın gerek yetkili merciler gerek edipler tarafından çeşitli ve ayrı kullanımlarından kaynaklanmaktadır. Bu eksende çalışmamız içerisinde halk arasında şapka olarak da tarif edilen düzeltme işaretinin kullanımı ve yaklaşımlar değerlendirilecek ve tartışmaya açılacak, bu konuda yanlış bilinen uygulamalar ve Türk Dil Kurumu'nun güncel yazım usulleri ifade edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca, çalışmada alıntı olduğu tartışılacak olan *yâr, yâran ve ahi* sözcükleri değerlendirmeye alınarak semantik olarak kelimelerin değeri ve kazanımlarından bahsedilecektir.

Giriş

Yazım (imlâ), bir dilin belirli kurallar çerçevesinde yazıya geçmesidir. Dilin aktarımında, ifadelerin doğru anlaşılması, iletişimin sağlıklı bir şekilde kurulabilmesi yazımın doğru ve geleneksel bir standartta olmasıyla gerçekleşebilir. İletişim sırasında ağzımızdan kolayca çıkıveren kelime ve sözlerin üzerinde kelimenin ortaya çıktığı zamandan itibaren yüklenilerek gelen bir anlam birikimi ve dolayısıyla bir kültür tarihi bulunmaktadır.

---

[*] Okt., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Türk Dili Bölümü.

İmlâ Sorunlarının Kısa Tarihçesi ve Düzeltme İşaretinin Kullanımı

Geçmiş yıllarda imladaki sıkıntılar ve iletişim zorluğu cumhuriyetle beraber alfabe değişimini de getirmiş, yeni Türk alfabesinin 1928'de kabul edilmesiyle söyleyişin esas alındığı bir yazım düzeni oturtulmaya çalışılmıştır. Alfabenin kabulünden hemen sonra Dil Encümeni tarafından hazırlanan ve yayımlanan *İmlâ Lûgati*, ölçünlü bir yazım hedefiyle ortaya çıkmışken çeşitli tartışmalarla 1941'e kadar kullanılmış ve yerini 1941'de basılmış olan *İmlâ Kılavuzu*'na bırakmıştır. 1941'de Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmış olan İmlâ Kılavuzu eksiği ve fazlasıyla birçok sorunu çözmüştür. Ölçünlü bir yazım ve imlânın kuşaklar arası gelenekleşmesi düşüncesi 1965 yılında TDK tarafından basılmış olan *İmlâ Kılavuzu* ile bir anlamda değişmiştir. Bu kılavuzun 1928'den beri alışılageldik ve geleneksel yazımı değiştirmesi ve kurallarla ilgili alınmış köklü değişiklikler o güne kadar oluşmuş geleneği sarsmıştır. Türkçenin biçim bilgisi yapılarını zorlayan bu kılavuz 1985'teki kılavuz yayımıyla tekrar değiştirilmiş ve bu sık ve köklü değişimler tartışmanın çok daha fazla alevlenmesiyle sonuçlanmıştır. İmla düzeninin bir kere alt üst olmasıyla beraber Türk Dil Kurumundan ayrılmış olan bazı dernek ve gruplar kendi imla sistemlerini oluşturmuş ve çeşitli kılavuzlar yayımlamışlardır. Anlaşılacağı üzere seksenlerin sonunda herkesin kendine göre bir imlâ belirlediği ve hatta imlâsızlığın hüküm sürdüğü bir dönem yaşanmıştır (Eyövge, 2001: 131).

Bu durum Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'un başkanlığında oluşan İmlâ Komisyonu çalışmalarıyla son bulur. 1996 yılında genişletilerek yeniden basılan *İmlâ Kılavuzu* Türk dilinin hizmetine sunulur. Bu kılavuz bol örnekli, açıklayıcı ifadeleri ve uzlaşmacı tutumu sayesinde istikrarlı bir yapıya sahiptir. 2005 yılında Prof. Dr. Şükrü Haluk Akalın başkanlığında yeniden güncellenmiş ve bilgisayar ortamında, internetten de yayınlanmış olan *Yazım Kılavuzu* birleştirici ve açıklayıcı özelliklerini sürdürmektedir.

Yazımın söyleyişi, söyleyişin de yazımı etkilediği herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Güzel dilimizi konuşmak kadar yazım kurallarına da uymak aydın olmanın önemli göstergelerinden bir tanesidir. Bu değerlendirmeler ışığında günümüzde kullanımı çokça tartışılan *"^", "düzeltme işareti"* kullanımı konusuna değinmeye çalışalım.

İmla kılavuzlarının 1965 ve 1983 yılları arasındaki baskılarında sadece batı kökenli kelimelerdeki *"l"* sesinden sonra gelen *"a"* ve *"u"* sesleri üzerindeki ve *nispet "i"*si dediğimiz Farsça kökenli ekin üzerindeki düzeltme işareti kaldırıldığı halde toplumda genel olarak düzeltme işaretinin tamamen kaldırıldığı yönde bir kanaat gelişmiştir. Bu durum beraberinde telaffuzu da olumsuz yönde etkilemiş ve söylem yanlışları da ortaya çıkmaya başlamıştır. Günümüz yazım kılavuzunda bu işaretin kullanımı ayrıntılı şekilde verilmektedir: "

1. Yazılışları bir, anlamları ve söylenişleri ayrı olan kelimeleri ayırt etmek için okunuşları uzun olan ünlülerin üzerine konur: *adem* (yokluk), *âdem* (insan); *adet* (sayı), *âdet* (gelenek, alışkanlık); *alem* (bayrak), *âlem* (dünya, evren); *aşık* (eklem kemiği), *âşık* (vurgun, tutkun); *hal* (sebze, meyve vb. satılan yer), *hâl* (durum, vaziyet); *hala* (babanın kız kardeşi), *hâlâ* (henüz); *rahim* (esirgeme),*rahîm* (koruyan, acıyan); *şura* (şu yer), *şûra* (danışma kurulu) vb.

UYARI: *Katil* (< *katl* = öldürme) ve *kadir* (< *kadr* = değer) kelimeleriyle karışma olasılığı olduğu hâlde *katil* (*ka:til* = öldüren) ve *kadir* (*ka:dir* = güçlü) kelimelerinin düzeltme işareti konmadan yazılması yaygınlaşmıştır.

2. Arapça ve Farsçadan dilimize giren birtakım kelimelerle özel adlarda bulunan ince *g, k* ünsüzlerinden sonra gelen *a* ve *u* ünlüleri üzerine konur: *dergâh, gâvur, karargâh, tezgâh, yadigâr, Nigâr; dükkân, hikâye, kâfir, kâğıt, Hakkâri, Kâzım; gülgûn, merzengûş; mahkûm, mezkûr, sükûn, sükût* vb. Kişi ve yer adlarında ince *l* ünsüzünden sonra gelen *a* ve *u* ünlüleri de düzeltme işareti ile yazılır: *Halûk, Lâle, Nalân; Balâ, Elâzığ, İslâhiye, Lâdik, Lâpseki, Selânik* vb.

3. Nispet ekinin, belirtme durumu ve iyelik ekiyle karışmasını önlemek için kullanılır: *(Türk) askeri* ve *askerî (okul), (İslam) dini* ve *dinî (bilgiler), (fizik) ilmi* ve *ilmî (tartışmalar), (Atatürk'ün) resmi* ve *resmî (kuruluşlar)* vb.

Nispet eki alan kelimelere Türkçe ekler getirildiğinde düzeltme işareti olduğu gibi kalır: *millîleştirmek, millîlik, resmîleştirmek, resmîlik* vb." (Komisyon 2009: 6-7).

"Yâran" Kelimesinin Yazımı ve Aktarımındaki Sorunlar

Bu tartışmaların ekseninde Çankırı nezdinde bütün Türk milleti için kıymetli olan ve önemli bir öğreti, kültür özelliği taşıyan *"yâran"* kelimesinden bahsedeceğiz. *"Yâran"* köken olarak *"yâr"* sözcüğüne

dayanmakla beraber bu sözcüğe eklenmiş olan *"+ân"* ekiyle oluşmuş bir kelimedir. Bu kelimemizin yazılışında yapılan hatalar ve dikkatsizlikler sözün doğru anlaşılmamasına ve aktarımında hatalar oluşmasına sebep olabilmektedir.

"Yar" kelimesinin düzeltme işaretsiz kullanımında anlamı, isim durumunda "*uçurum",* eylem durumunda "*uzunlamasına bölüp ayırmak"* olmaktadır (www.tdk.gov.tr). Genç kuşak arasında kelimenin kullanım sıklığı göz önüne alındığında *"yar-"* ve *"yaran"* kelimelerinin çok daha farklı anlamlara geldiği görülmektedir. Anlam genişlemesi sonucunda kelime, farklı semantik özellikler de kazanarak, "*gülünç, çok esprili"* gibi bir anlama da gelmekte, hatta bu anlam kelimenin ilk anlamından daha da sık kullanılmaktadır. Ülkemizde en sık kullanılan internet arama motoru *"google"*da *"yaran"* kelimesini yazdığınızda ilk sayfanın neredeyse tamamında bu anlam değişmesi yaşayan kelimenin var olduğu görülecektir (bkz. www.google.com.tr).

Dil, sadece çağdaş ve kişiler arası etkileşim aracı değildir. Dil, kelimelerle birlikte kendisinin ve her bir kelimesinin tecrübelerini, anlam yükünü ve değerini taşıyan canlı bir olgudur. Bizi millet yapan en kıymetli değerlerimiz kültür ve dili kullanırken ya da bunlarla alakalı *"Yâran Meclisi"* gibi olguları gelecek nesillere aktarırken en çok dikkat edilmesi gereken noktalardan biri kelimenin telaffuzuna uygun ve doğru yazılması olacaktır. Herkes tarafından tahmin edilebileceği üzere bu kelime doğru yazım ilkeleri çerçevesinde ele alınmadığı takdirde anlam gücünü kaybedecek ve *"yaran"* şeklinde okunmaya başlanacaktır.

Şahsımın da yönetiminde bulunduğu *"Yâran Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi"*ni ya da yaşamaktan şeref duyduğum güzel şehir Çankırı'da görmüş olduğum *"Yâranlar Diyarı Çankırı'ya Hoş Geldiniz"* pankartını düzeltme işaretsiz yazdığımızda nasıl bir anlam kaybı ve kayması olabileceği dikkat çekilmesi gereken bir husustur. Dilin katilleri yalnız yabancı kelime ve unsurları değil aynı zamanda gelenekleşmiş imlânın kullanımına dikkat etmeyen nesiller olacaktır. Dilini kaybetmiş bir milletin var olamayacağı herkesin malumudur.

Bu kelime o takdirde nasıl yazılmalıdır? Bizce yazımda en güzeli, dilde önemli olan, yazımda istikrarın sağlanabilmesi ve tek bir kaynağın kullanılması amacıyla Türk Dil Kurumunun en son Yazım Kılavuzu'nda geçtiği şekilde *"yâran"* (Komisyon, 2009: 484) olarak kullanımı olacaktır. Bu kullanım, kılavuzda da belirtilen *"Yazılışları bir, anlamları ve söylenişleri ayrı olan kelimeleri ayırt etmek için okunuşları uzun olan*

ünlülerin üzerine konur." maddesiyle açıklanmalıdır (Komisyon, 2009: 7).

"Yâran", "Ahi" Kelimelerine Etimolojik Bir Yaklaşım

"Yâran" sözcüğü etimolojik olarak Farsça kökenli bir söz olup *"yâr"* kelimesine yine Farsça kökenli *"+ân"* ekinin eklenmesiyle oluşmuştur. Bilindiği üzere *"yâr"* isim olup *"sevgili, dost, tanıdık, yardımcı"* olarak sözlüklerimizde geçmektedir (www.tdk.gov.tr). Burada önemli bir husus *"yâr"* kelimesine eklenmiş olan *"+ân"* ekinin çokluk eki olarak bilinmesi ve *"yâran"* sözcüğünün sözlüklerde *"Dostlar, bir amaç çevresinde toplanmış veya aynı amacı güttükleri için bir araya gelmiş olanların tümü"* şeklinde geçmesidir (www.tdk.gov.tr). Şüphesiz bu doğru bir yaklaşımdır. Ancak burada söylenmesi gereken bir husus da bu kelimenin sadece çokluk anlamı taşıyan bir kelime ve *"+ân*" ekinin de sadece çokluk anlamı taşıyan bir ek olmadığıdır. Ekin yine Farsça kökenli olan *"cânân, şâdân, tâbân, âbâdân"* kelimelerinde olduğu gibi sıfat yapan bir ek olabileceğini de düşünmek gerekebilir. Bu takdirde kelime anlamı *"dostlar, yardımcılar"*la birlikte *"yâr olan, dost olan, yardımcı olan"* biçiminde de olacaktır.

"Yâran" kelimesinin yukarıda değinmiş olduğumuz anlamı herkesin malumudur. *"Yâran"*ın Yâran Meclisi kültürünün içeriğine uygun farklı bir anlamı da Azeri Türkçesinde karşımıza çıkmaktadır: *Yâran: öğreti, ta'lim* (Hadi, 2010: 7621). Bununla birlikte Kırgız ve Kazak Türkçelerinde *"yâr"* sözünün sırasıyla "câr", "jâr" olarak var olması kelimenin, Türkçe kelimelerde görülen kelime başı *"y"* sesinin değişmesi nedeniyle, erken bir zamanda Farsçadan Türkçeye geçtiğini gösterebilir (Ercilasun vd., 1991: 966).

*"Yâran"*la ilgili yapılmış olan çalışmalarda "*ahilik"* etkisi üzerine çeşitli yorum ve tartışmaların yaşandığı görülmektedir (Softa, 2009). Bu sebeple biz de "*ahi"* sözüyle alakalı birkaç meseleden bahsetmek istedik. *"Ahilik"* ilk olarak 13. yüzyılda görülür. Ahiliğin başlangıcında fütüvvet kökenli özellikler egemen iken, sonraları bu kurum millî bir hâl almaya başlamıştır. Ahiliğin ahlâk kuralları, daha önceden bütün İslâm ülkelerinde bilinen ve beğenilen *"Fütüvvetname"*lerden alındı. Bu *fütüvvetnameler*, iyi ve mükemmel insan olma kurallarını kapsayan eserlerdi. Bu özelliklere bakarak *"ahi"* sözcüğü, iki anlamda değerlendirilebilir: Birincisi, Arapçada *"kardeşim"* anlamına, diğeri ise Türkçede "*cömert, eli açık, yiğit"* anlamına gelen *"aki"* sözcüğünden gelmesidir

(www.cankiri.gov.tr/kurumlar/cankiri.gov.tr/ilimizcankiri/yaransohbetleri/yaransohbetleri.pdf). Bunun yanı sıra Türkiye Türkçesi ağızlarında geçen *"eke" (büyük kardeş, ağabey)* (www.tdk.gov.tr) ve *"ağa"* sözlerinin bu kelimeyle ilgili olduğunu düşünüyoruz.

Sonuç ve Öneriler

1. Güzel dilimiz Türkçeyi doğru konuşmak kadar doğru yazmak hem iletişim hem de millet varlığı yönünden önemlidir.

2. Geçmişte, imlâ usullerindeki sık değişimlerden de anlaşılacağı üzere imlâdaki istikrarsızlık dil açısından ciddi bir problem olmuştur.

3. *"yâr"* ve "*yâran"* kelimesinden hareketle sadece bu sözcüklerin değil, bütün sözlerin yazımında usule ve kurallara dikkat edilmesi gerekmektedir.

4. Bu sözcüklerin yazımının düzeltilmesi ve işaretin doğru telaffuz ve kullanım açısından kıymeti, gelecek nesillere aktarım açısından önem arz etmektedir.

5. Dilin yazıyla aktarımında beğenilmese bile bir istikrarın olması uzun vadede dil açısından hayati bir durumdur.

6. Bu konuda Türk örf ve adetlerinin tatbikinde önemli bir yer edinmiş "yâran" kelimesinden başlanabilir. Özellikle Yâran Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi başta olmak üzere Çankırı Belediyesi ve Çankırı Valiliğinin, bu işle ilgilenmekte olan sivil toplum örgütlerinin tabelalardan ve pankartlardan başlayarak düzeltmeye gitmesi elzem görünmektedir.

7. *"yâran"* sözünün aynı zamanda tekil olması münasebetiyle "*yaren"* gibi varyantlarının kullanılması yerine tek bir kelimede birleşilmesi kültürün devamı ve kavramın niteliği açısından doğru olabilir.

8. Türk aydın ve okumuşlarının kelimelerin yazımında dikkatli olması ve imlâda istikrar açısından Türk Dil Kurumunun son "*Yazım Kılavuzu"*nu tercih etmesi kavramların nesillere aktarımı açısından çok önemlidir.

9. Hâsılı "*yâran, yârân, yaran, yaren, yâren"* şekillerinde yazılmış olan bu kavramın, gelecek nesillere uygun aktarımı; Çankırı ve yöresi için bir kavram birliğinin oluşması açısından "*yâran"* olarak yazılmasını öneriyoruz.

Kaynakça

ERCİLASUN A., Bican vd. (1991), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

EYÖVGE, Betül (2001), "İmlâmızdaki Sorunlar", *Türk Yurdu*, 21, s.162-163.

HADİ, Hasan Bey (2010), *Arın Sözlüğü*, Tebriz.

Komisyon (2009), *Yazım Kılavuzu*, Ankara: TDK Yayınları.

SOFTA, Sadık (2009), "Tarihi Yansımalarıyla Yâran Meclisi ve Ahilik (Eleştirel Bir Yaklaşım)", *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, 4, s.117-142.

Çankırı Valiliği Ağ Sitesi, *http://www.cankiri.gov.tr/yaran-sohbetleri*.

Türk Dil Kurumu Ağ Sitesi, *http://www.tdk.gov.tr/ Güncel Türkçe Sözlük*.

ÇANKIRI YÂRAN GİYİM KÜLTÜRÜNÜ SÜRDÜREN SON USTA: SÜLEYMAN DOĞAR

H. Ayla ŞENTÜRK PETT*

Rukiye KAYA**

Nuray AYANOĞLU***

Öz

Yâran meclisi, ilkeleri, işleyişi, yaren evleri, yaren odaları, sohbetleri, oyunları, kuralları ve uyulması gereken gelenekleri ile sosyal rolleri olan bir kuruluştur. Anadolu'nun birçok yerinde görülen yarenlik geleneği Türk kültürünün önemli bir unsuru olup, ahilik ve İslamiyet'in etkisiyle, yaşatıldığı yerlerde yörenin özelliklerinden etkilenerek çeşitlenmiştir. Yâran teşkilatının üyeleri yarenlerin giyimleri tek tip ve işlemelidir. Sohbet odaları da işlemeli el sanatı ürünleri ile süslenmektedir. Bu bildiride yâran giyimleri işlemesi ve dikimini öğrendiği ustasından bugünlere kadar, kendi evinin bahçesindeki atölyesinde sürdüren Süleyman DOĞAR'ın "Sim-Sırma-İbrişim-Kaytan İşlemeciliği" olarak adlandırdığı zanaatı incelenmiştir. İşlemesi ve dikimini yaptığı yâran giyimlerinden cepken ve zıvga incelenmiş; kullandığı araç gereçler, renkler, kesim-dikimde kullandığı teknikler, işleme teknikleri, görüşme ve gözlem yöntemiyle verileri toplanarak analizleri yapılmış, fotoğrafları çekilerek kayıt altına alınmıştır.

1. Giriş

Bildiride geleneksel yâran giyim işlemesi ve dikimini öğrendiği ustasından bugünlere kadar kendi evinin bahçesindeki mütevazi atölyesinde sürdüren son usta Süleyman DOĞAR'ın çalışmaları incelenecektir. "Sim-Sırma-İbrişim-Kaytan İşlemeciliği" olarak adlandırdığı zanaatını 1965 yılından beri Çankırı'da sürdüren usta, yâran giyimleri ile birlikte Çankırı ve daha birçok yörenin geleneksel kadın-erkek giyimlerini de işleyip dikmektedir. Bu araştırma Süleyman Doğar atölyesinde işlenen ve dikilen geleneksel giyimlerden "yâran giyimleri" ile sınırlıdır. Araştırmanın yöntemi alan araştırmasına

* Emekli Öğr. Gör., Selçuk Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Tekstil Tasarımı Bölümü.

** Bilim Uzmanı (Giyim Endüstrisi ve Giyim Sanatları).

*** Çankırı Yapraklı Halk Eğitim Merkezi Müdür Yardımcısı.

dayalıdır. Araştırmada veriler görüşme ve gözlem tekniği ile elde edilmiştir. Görüşme sırasında ayrıca fotoğraf çekilerek, toplanan veriler gözlemciler tarafından analiz edilmiştir[1].

Yâran giyim kültürü ile ilgili kaynaklara bakıldığında, Melek Tufan ve diğerlerine ait "Çankırı Yâran Ekibi ve Giyim Özellikleri" konulu makalede, yâran giyimleri tanıtılmış, ancak teknik kalıp çizimleri ve işleme tekniklerine yer verilmediği görülmüştür. Konu ile ilgili yayınların başında Çankırı İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü arşivinde bulunan 15 Eylül 1932 tarihli, daktilo ile yazılmış ve 2 ciltten oluşan Hacışeyhoğlu Hasan notları gelmektedir (sonradan Üçok soyadını almıştır). Bu notların basımı 2002 yılında "Çankırı Tarihi ve Halkiyatı" kitabı olarak yapılmıştır. Ahmet Absarılıoğlu'ya ait *Gelenekten Evrensele Yâran* (2007) ve Orhan Özkan'a ait *Çankırı Gelenekleri ve Yâran Kültürü* (2006) isimli kitapları da yaran kültürünü anlatmaktadır. Çankırı Valiliği tarafından düzenlenen *II. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni-Yâran Kültürü ve Çankırı* (2004) sempozyum kitabı konu ile ilgili çok sayıda bildiri içermektedir. İncelenen kaynaklarda giyimler hakkında kısa bilgilerin yer aldığı görülmektedir. Bildiri; Çankırı'nın değerlerinden Süleyman Doğar'ın tanıtılması, yâran giyimleri üzerindeki işleme teknikleri ve giyim kalıplarının tespit edilmesi açısından önemlidir.

Çankırı ve çevresindeki höyüklerde yapılan yüzey araştırmalarında ele geçen buluntular ile İnandık Höyüğü'nde gerçekleştirilen kazılar ve Balıbağı'daki kurtarma kazıları sonrasında burada iskânın M.Ö. 2500 yıllarına dayandığı kesin olarak ortaya konulmuştur (Elibol, 2008: 6). Çankırı, Kızılırmak ile Sakarya nehirleri arasını tarifen tarihte *Paphlogonia*diye adlandırılan bölgede yer almaktadır ve eski batı kaynaklarında *Hancara, Cancara* gibi isimlerle zikredilmiştir (Elibol, 2008: 6). Çankırı'ya milattan önce bugünkü Ankara vilayetinde oturan ve bir aralık Çankırı'yı da merkez yapan Galatlar zamanında *Gangra* adı verilmiştir. Galat lisanına göre Gangra keçisi bol memleket demektir (Kankal, 2009: 5). Osmanlı kaynaklarında Gangra kelimesi çok fazla değişikliğe uğramadan Kangrı, Kengri, Kangri şekillerinde yazılıp söylenmekteydi (Elibol, 2008: 6). Çankırı sancağında küçükbaş hayvan olarak umumiyetle tiftik keçisi beslendiğinden buna paralel yünlü dokumacılık da bir hayli gelişmiştir. Sancak halkının tiftik keçisi beslediğini Kâtip Çelebi de zikretmektedir. Elde edilen tiftik "muhayyer" denilen yünlü kumaşın dokunmasında kullanıldığı gibi,

[1] Bildirinin hazırlanmasına vesile olan Süleyman Doğar'a, metnin tashihinde bizlerden yardımını esirgemeyen Selçuk Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Tekstil Tasarımı ve Üretimi Bölüm Başkanı Yrd. Doç. Dr. Emine Karpuz'a teşekkürlerimizi sunarız.

işlenmemiş halde de ihraç olunmaktaydı. Nitekim Polonyalı Simeon, Ankara ve Tosya'dan tiftik ihraç olunduğunu söylemektedir (Kankal, 2009: 142)[2]. "Muhayyer ve sof kumaşlar dokunduktan sonra boyahanelerde, Çankırı Sancağı'nda yetiştirilen ve defterlerde *isperek* diye kaydedilen sarı boya bitkisi kullanılarak, çeşitli renk ve desende boyanmaktaydı. Boyanan kumaşlar cendere denilen tezgâhlara çekilerek perdahlanmakta ve tamgalanmaktaydı. Kadı sicillerine göre her muhayyerden tamga vergisi olarak iki akçe alınmakta ve bu kayıtlara göre Çankırı Sancağı'nda 2.500 parça kumaş dokunduğu görülmektedir. Bir parçanın 11-12 zîra, bir zîra'nın da 65 cm olduğu göz önüne alınırsa, bir parçanın yaklaşık 7,15 cm ile 7,80 cm uzunluğunda olduğu ortaya çıkacaktır" (Kankal, 2009: 143). Bu bilgiler ışığında Çankırı ilinin hammaddesi kumaş ve iplik üretimine bağlı olarak üretilen ev eşyaları, giyimler ile giyim donatıları ve üzerindeki işlemeler konusunda zengin bir tarihi geçmişe sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Çankırı ili zengin tarihi gibi köklü bir kültüre de sahiptir. Yâran kültürü geleneksel olarak Orta Asya kökenli olup, İslamiyet'in kabulü ile ve bunların Anadolu'daki devamı olan ahiliğin bir parçası olarak günümüze değin uygulanagelmiştir (Tezcan, 2004: 18). Orta Asya'dan XI. yüzyıldan itibaren yaptıkları sürekli göçler ile Anadolu'nun hemen her yöresine, bu toprakların doğudan batıya Türkleşmesinde asıl rolü oynayanlar çeşitli Oğuz boylarıdır. Çankırı ve yöresi (Ankara, Çorum ve Sivas) 24 Oğuz boyundan yirmisinin yurt tuttuğu bir ilimizdir. Çankırı'da 7 tane Kayı, 5 tane Bayındır, 2 tane Yuva ve Çavundur, İğdir, Salur, Dodurga, Büğdüz, Korgun, Bayat, Avşar, Alkaevli, Alayundlu, Kınık, Çepni, Beğdili gibi 24 Oğuz boyuna ait çeşitli köy isimleri mevcuttur (Gülensoy, 2008: 29). Yâran meclisi de (ocak) Türkler'deki 24 Oğuz boyunu temsil edecek sayıda; 1 başağa, 1 küçük başağa ve 22 yârandan oluşmaktadır (Özkan, 2002: 23).

Türklerde toy ve şenliklerin anlatıldığı kaynaklarda, davetliler toplandıktan sonra şenliği idare etmek üzere bir kişinin atandığı, şenliğe gelenlerin yerlerinin töreye göre düzenlendiği, toylarda yeme içme, şenliklerin müzik ile birlikte yürütüldüğünden bahsedilir. Dede Korkut metinlerinde rastlanan şu söz "Kız anadan görmeyince, öğüt almaz!,

---

[2] Çankırı, İkizören (Babsa) Köyünden Halime DURSUN (1941 Doğumlu), gençlik yıllarında özellikle boş zamanlarında ev içi ihtiyaçları gidermek ve gelir elde etmek amaçlı, *iğ ile sümek eğirdiklerini,* eğirilen tiftik ve yün ipliklerin Tosya'ya kuşak dokunmak üzere gönderildiğini belirtmiştir. Yörede, yüzyıllardır yün-tiftik-dokumacılık faaliyetlerinin, yakın geçmişe kadar sürdürüldüğünün bir göstergesi olduğu düşünülmektedir.

Oğul atadan görmeyince, sofra çekmez!", günümüzde sohbet geleneklerinde yaygın olarak kullanılan "Kız anadan öğrenir sofra düzmeyi, Oğlan babadan öğrenir sohbet gezmeyi" ile büyük benzerlik gösterir (Altınay, 2004: 78).

Yaren teşkilatı, toplumsal yapı içerisinde çeşitli sosyal işlevleri bulunan, belli bir dönemde çok önemli görevler üstlenmiş bir kurumdur. Yaren teşkilatları üstlendiği işlevlerle üyelerini olumlu yönde disipline etmeyi temel amaç olarak benimsemekte, teşkilat içinde uygulanan kurallar irdelendiğinde ise eğitim, yardımlaşma ve dayanışma, grup denetimi ve halk hukuku olmak üzere dört ana işlev saptanmaktadır (Uğuzman, 2004: 266). Çankırı yâran kültüründe yâran evi geleneksel sivil mimarisi ile Çankırı evidir. Ev içinde kullanılan eşyaları, bakır kaplar içinde sunulan yemekleri, müzikleri, şiirleri, manileri, giyim-kuşamları, el sanatları, doğum-evlenme-ölüm çevresinde gelişen adetleri ile bir nevi Çankırı kültürünü yansıtmaktadır.

Giyim-kuşam Çankırı yâran sohbetlerinin vazgeçilmez bir maddi kültür unsurudur. Yaren giyimleri incelendiğinde bu giyimlerin Çankırı yerel erkek giyimi olduğu görülmektedir. Hacışeyhoğlu Hasan (Üçok) notları 1. cilt sayfa 47'de "Gençlerin *birer güveği gibi sırmalı elbiseleri,* süslülüğü, evin güneşle rekabet edercesine aydınlığı, sazların ahengi, cuşa cûşu herkesi neşeye inşiraha gark eder" ifadesi ile bunu açıkça belirtmiştir. Kısmi küllisi mor fesleri üzerine allı yemeni yazma sararlar. Al renkli kumaşlardan miltan (nimten) dış gömleği giyerler. Bellerine acemi ve Tıraplus şalları sararlar, bacaklarında zıpka, sırtlarında cepken olduğu halde ikişer ikişer dizilerek yollarını çarşıya isabet ettirmek suretiyle kuşaneye (şehrin tam vasatında ve kalenin altında şehrin her tarafına nazır bir mahaldir) çıkarlar, orada kırnata ile gayet tiz havalar, türküler çağırarak ezani saat on ikide ocak evine gelirler (Hacışeyhoğlu, 1932: 47). Yâran giyimleri çeşitli dörtlüklere de yansımıştır, kaynak taramasında rastlanan bir kaç örnek şu şekildedir: "*Cepgenimin kaytanı sırma*, *gel efendim canıma kıyma"* (Hacışeyhoğlu, 1932: 24), *"Yel eser haldır haldır, kaftanı kıldır kıldır"* (Hacışeyhoğlu, 1932: 35)*,"Alaca zıbkın*[3]*diktirir, karacaları söktürür"* (Absarılıoğlu, 2007: 14). Yâranların tek tip ve geleneksel giyim-kuşamları sohbet gecelerinin daha coşkulu geçmesine katkı sağlamakta ve görsel bir şölen sunmaktadır.

[3] Zıbkın; içerisi pamuklu yol yol dikilmiş, Tokat alacasından yapılır bir nevi mintandır (Hacışeyhoğlu, 1932: 39).

2. Çankırı Yâran Kültürü

Belirli yaş ve meslek grubundan arkadaşlar bir araya gelerek o sene yenecek yâran için sözleşirler ve 25 kişi tamamlandığında bir büyük başağa, bir küçük başağa ve bir yâran reisi seçilir. Yârana gönül vermiş ancak ocak yakmaya maddi imkânı sınırlı, becerikli ve çevik birini yâran çavuşu seçerler, böylece yâran teşekkül etmiş olur. Sazendeler yâran değildir, kendilerine ayrılan şahnişin bölümünde otururlar, oyunlara katılmaz, muhakeme sırasında odada bulunamazlar (Absarılıoğlu, 2007: 7).

Yâran sohbetlerinde kullanılan bir takım yâran giyiminde; üst giyim olarak renkli gömlek üzerine cepken, fes üzerine bağlanan ipek poşu (boyuna veya başa bağlandığı da görülür), alt giyimde zıvga üzerine şal kuşak, köstek veya kama, el örgüsü yün çorap, yemeni veya çizme bulunmaktadır. *Gömlek* çeşitli kumaşlardan dikilebildiği gibi genellikle kutnu ve altıparmak kumaşından dikilmektedir. Yeşil, beyaz, kırmızı ve siyah yollu desenli ipek pamuk karışımı bir kumaştır. Gömlek düz yakalı ve uzun kolludur. *Cepken* zamanımızın ceketi yerine giyilen bir giysinin genel adıdır, bele kadar iner, çuhadan dikilir ve işlemelidir. *Körüklü zıvga* koton, kadife, yünlü veya çuha kumaşlardan yapılır, ayak bileklerine kadar uzun, ağı bol, içi astarlı ve yanları işlemelidir. Zıvganın üzerine Tosya'da dokunan *şal kuşak* veya *Trabulus şalı* sarılır, ince-uzun bir şaldır. *Fes,* bordo çuha kumaştan yapılan bir çeşit başlıktır. Üzerine ipek poşu bağlanır. İlk kez Fas kentinde yapılmış, kesik koni biçiminde kırmızı çuhadan, tepesinin ortasından püskül sarkan başlıktır (Osman Hamdi Bey, 1999: 18). *İpek poşu*, ipek kumaştan çeşitli renklerde, fesin üzerine sarılan veya boyuna fular olarak takılan, kenarları püsküllü kare şeklinde bir aksesuardır. *Çorap*; boyu diz altına kadar, yün veya tiftik iplikten, beş şiş ile elde örülür, krem rengidir. Yörede çorap örücülüğü çok yaygındır. *Yemeni;* tabanı köseleden ve burnu düz ayakkabıdır. Şemseddin Sami'ye göre "alt tabakanın giydiği kısa kenarlı, kırmızı sarı veya siyah renkte sahtiyandan (sepilenerek boyanmış ve cilalanmış deri) yapılan kaba papuç"tur (Osman Hamdi Bey, 1999: 21). Yâranların olmazsa olmaz aksesuarları *zincirli köstek saatleridir*.

Belirli kurallara göre sırayla yapılan; içeri girme, selamlaşma, oturma düzenleri, misafirlerin ocağa alınması, kahve ve yemek ikramı, oyunlar, Cezayir havası eşliğinde misafirlerin ocaktan uğurlanması, Arap verme gibi tüm ritüeller hiyerarşik bir düzende yaran evinde gerçekleştirilir. Yâran evi sohbetin son gecesi olan büyük başağanın ocağında gösterişli olmak zorundadır. Büyük başağa evin içini, alt ve üst katını, yağlık, bindallı, uçkur, bohça, halı gibi süslemelerle öyle süsler ki

duvarlarda ve tavanda boş yer kalmaz. Ayrıca evin avlusuna dış kapıya kadar halılar serdirir, ağaçlara renkli fenerler, lüks lambaları astırır (Uslu, 2004: 199).

Yâran evi: Çankırı "yâran evi" bu kültüre verilen önem ve değerin başlıca göstergesidir. 2001 yılında Çankırı Valiliği tarafından yenilenen evin mülkiyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı'na aittir. Yâran evi tarihi kentsel doku içinde örneklerine sıkça rastladığımız, geleneksel Türk sivil mimarisi özelliklerinin yanı sıra, kendine özgü bölgesel mimari özelliklerini taşıyan sade ve işlevsel, mütevazı bir Çankırı evidir. Doğadan elde edilen toprak, ahşap ve taş gibi doğal malzemelerle, ahşap çatkı arası kerpiç dolgu olarak yapılmıştır. Ahşap çatının üzeri alaturka oluklu kiremit ile örtülmüştür (Çankırı Kültür Envanteri, 2014: 120). Pencere demirleri ve kapı tokmakları kendine özgüdür. Arsanın şekline göre biçimlenen bitişik nizamdaki ev iki katlıdır ve zemin kat genel hizmetler, üst kat yaşam alanı olarak planlanmıştır. Odaların bulunduğu üst kat zemin katın aksine cumbalarla dış dünyaya açılmaktadır.

Yâran evi tefrişatı: Günümüz Çankırı yâran evinin tefrişatı yapılmış ve her sohbette aynı şekilde kullanılmaktadır. Döşeme ve tavanı ahşap olan evin iç düzeni, Çankırı halkının ev düzeni özelliklerini göstermektedir. Yâran sohbetleri alt katta yapılmakta ve tüm odalar giriş bölümüne açılmaktadır. Girişin sağ tarafında misafirler için bir küçük oda ve genel hizmetler için bir mutfak bulunmakta, sol tarafta meclisin kurulduğu büyük oda yer almaktadır. Girişte sağda bir aynalı ahşap dolap, solda camlı alan içinde alınan ödüller ve duvarlarında çeşitli yıllarda çekilmiş yâran ekiplerinin toplu fotoğrafları bulunmaktadır. Mutfakta yörede "tel dolabı" adı verilen eski bir dolap, ahşap kaşıklık, ahşap oymalı mutfak dolabı ve duvardaki sergen (raf) üzerinde eski bakır kaplar görülmektedir.

Küçük odanın üç tarafı makat denilen tahta sedirle çevrilidir. Sedir üzerinde arkaya yaslanmak için dikdörtgen yastıklar, oturma yerinde sedir örtüsü, kare yastıklar, her iki penceredeki tül perdede el örgüsü dantel uç bulunmaktadır (Fotoğraf no:1). Duvarları el örgüsü yün çoraplar, bir adet dival işlemeli kese, eski ütü, terazi, saat, ahşap üzerine yakma tekniği ile yazılmış yâran sloganları, çerçeveli fotoğraflar, elek, sergen üzerinde bakır kaplar, geyik boynuzu, gaz lambası ile süslenmiştir. Odanın ortasında eski bir ahşap kapı orta sehpa amaçlı kullanılmakta ve eski sandık üzerinde etnografik mutfak eşyaları ile gabara (ayakkabı) görülmektedir.

Sohbetlerin yapıldığı büyük dikdörtgen odanın pencereleri dışarısı görünmeyecek şekilde kapalı ve duvarları boşluk bırakılmadan halı ve kilimlerle kaplıdır. *Meydan* adı verilen, yarenlerin ve misafirlerin sohbet ettiği bu ana bölümün kenarlarına oturmak için sedirler yapılmıştır. Sedirlerin üzerinde sedir örtüleri ve dikdörtgen halı yastıklar, yastıkların üzerinde krem renkli pamuklu kumaştan yastık örtüsü bulunur. Baş ağaların oturduğu, meydan kapısının sol tarafındaki iki ayrı köşe, Başağa köşesi hafif yüksekçedir (Fotoğraf no:2). Başağa köşelerinin hemen önünde ocağı temsilen büyük ayaklı şamdanlar bulunmaktadır. Yerler el dokuma halı ve kilim ile kaplıdır. Duvarlardaki halı ve kilimlerin üzerine tutturulmuş bohçalar, kelebek şeklinde bağlanmış yağlıklar, Atatürk resmi, Türk bayrağı ve kumaş üzerine işleme ile yazılmış geleneğin sloganı sözlerle oda süslenmiştir. Dikdörtgen sedir örtüleri süsleme amacıyla tavana yakın yere tutturulmuştur.

Yâran evinde rastlanan en eski örnek, dival işi tekniğinde el işlemeli sedir takımıdır. Küçük odada bulunan sedir örtüsü, sohbet odasında başağa köşelerindeki dört adet dikdörtgen yastık ve iki küçük kare yastıktan oluşan üçlü takımdır. Benzer üçlü takımlara ve kullanım şekline Çankırı halkı evinde sıkça rastlanmıştır (Karpuz vd., 2013: 128-131). Sedir takımı bordo kadife kumaştan tüm yüzeyi altın renkli metal bükümlü ipek iplik ile işlemelidir. Sedir örtüsü 2.90 cm uzunluğunda, eni ise 40 cm işlemeli kısım, 14 cm pamuklu kumaş olmak üzere 54 cm'dir. "S" kıvrımlı dallardan oluşan kenar suyu süslemeyi çevreler, boşluklara yıldız çiçekleri serpilmiştir. Arka yüzü pamuklu bez ile astarlı olduğu tespit edilmiştir, ancak astarı sökülmüştür. Bir uzun kenarına sedirin üzerine örtmek amacıyla, boydan boya pamuklu kumaş eklenmiş, diğer uzun kenarına süsleme ve kenar temizleme amacıyla saçaklı hazır harç dikilmiştir. Kare (39 cm x 39 cm) ve dikdörtgen yastıkların (en:34 cm, boy:80 cm, yükseklik:10 cm) arkası astarlı ve içi dolguludur. Yâran evinde bulunan sedir örtüsüne benzer bir takım 948-22.03.92 envanter no ile Çankırı Müzesi'ne kayıtlıdır.

Yâran evi tefrişatında kullanılan diğer sedir örtüleri, kare yastıklar, bohçalar ve yağlıklar; bilgisayar ortamında işleme tasarımı yapıldıktan sonra çok başlı sanayi nakış makinalarında seri olarak üretilmiştir. Yeni üretimlerde işleme tekniği eski örneklere benzetilmeye çalışılmış, dolgulu sargı-sarma tekniği kullanılarak siyah ve bordo kadife kumaş üzerine işlenmiştir. Burada önemli olan işlemelerin elde veya makinede işlenmiş olması değil, bu kültürün sürdürülmeye çalışılmasıdır. Dikkat edilmesi gereken nokta, işleme

teknikleri ve süsleme özelliklerinin korunarak gelecek nesillere aktarılmasıdır.

Kaynaklarda yâran evi tefrişatında "bindallı" ile süslendiği bilgisine rastlanmıştır (bkz. Uslu, 2004: 199). Aslında bindallı şenlik ve kına gecesinde kullanılan, yüzeyi tamamen dival işi işlemeli Osmanlı döneminde gelinlik olarak kullanılan geleneksel kadın giyimidir. Bu nedenle yâran evinde kullanılmış olma ihtimali azdır. Burada "bindallı" olarak ifade edilen bilginin, bindallılar ile yâran evinde sergilenen bohça ve sedir takımlarında, aynı işleme tekniğinin kullanılmasından dolayı bu şekilde tanımlandığı kanaatindeyiz.

3. Çankırı Yâran Giyimleri İşleme ve Dikme İşini Sürdüren Son Usta: Süleyman Doğar

Çankırı geleneksel giyim işlemeleri konusunda bilinen tek usta Süleyman DOĞAR'ın özgeçmişi ve yaptığı çalışmalar ile ilgili edinilen bilgiler aşağıdaki konu başlıkları çerçevesinde ele alınmıştır.

20 Ekim 1943 yılında Çankırı Yapraklı İlçesine bağlı Topuzsaray köyü doğumlu olan usta Süleyman DOĞAR ilkokul mezunudur. Evli ve üç çocuk babası olan ustanın ilk mesleği terziliktir. Askerlik dönüşü bu mesleği ustası Hüseyin ARICAN'dan öğrenmiş ve 1965 yılından beri sürdürmüştür. Hüseyin ARICAN ise babasından (Rumeli göçmenlerinden "Arıcı Rüştü" lakaplı Rüştü ARICAN) öğrendiğini, babasının ise kimden öğrendiğini bilmediğini, annesinin ise babasından daha çok iyi bildiğini ifade etmiştir. Hüseyin Arıcan, mesleğini daha önce başka çıraklara öğretmeye çalıştığını (yaklaşık 15 kişi) ancak zor olması nedeniyle kimsenin öğrenmek istemediğini, yetenek olması gerektiğini belirtmiştir. Süleyman Doğar'ın bu mesleği tam olarak öğrenmesi 5 yıl sürmüştür. Geleneksel giyim kalıplarını ve işleme desenlerini, Çankırı'da sandıklardan çıkan eski cepken, bindallı, binlik, zıvga üzerinden çıkarıp bu günlere taşımıştır (Şentürk, 2008: 458). Hüseyin Arıcan kendi babasından devraldığı atölyeyi olduğu gibi Süleyman Doğar'a teslim ettikten sonra bu işi bırakmıştır. 1979 yılında Ankara Devlet Halk Dansları Eğitimi Merkezi Müdürlüğü bünyesinde kostümcü olarak işe başlamış ancak ailevi nedenlerden dolayı bir süre sonra tekrar Çankırı'ya dönmek zorunda kalmıştır. Çankırı yöresi dahil farklı yörelerin geleneksel giyimlerini ve işlemelerini; Kültür Bakanlığı, Ankara Belediyesi, Hoytur, Çankırı Belediyesi, Yâran ekipleri, Ankara Halk Dansları Eğitimi Merkezi Müdürlüğü gibi çok sayıda resmi kurum

adına yapmıştır[4]. Ankara'da bulunan özel bir şirket aracılığı ile sipariş usulü çalışan usta, Çankırı'da da bilinen bir usta olduğundan özel sipariş üzerine çok sayıda kaftan, cepken, binlik, zıvga, üçetek dikimi ve işlemesi gerçekleştirmiştir. Çankırı'dan yurt dışına göç etmiş aileler tarafından da talep edilmiştir.

Süleyman DOĞAR 1994 yılında Çankırı Halk Eğitim Merkezinde ve 1995 yılında Çankırı Kız Meslek Lisesi tarafından usta öğretici olarak görevlendirilerek mesleğin devamını sağlamak amacıyla açılan kurslarda mesleğini gelecek kuşaklara taşımaya çalışmıştır. Süleyman DOĞAR çalışmalarına Çankırı'da az da olsa halen devam etmektedir (Fotoğraf no:3).

Atölye çalışmaları: Süleyman Doğar atölyesinde; Çankırı yöresi ve farklı yörelerin çocuk, kadın ve erkek geleneksel giyimlerinin işlemesi ve dikimi yapılmaktadır. Çankırı yöresinde başlıca türler; kaftan takımı (üçetek, cepken ve şalvardan oluşur), sıkma, işlik, binlik, bindallı, fermane, körüklü zıvga, kartal kollu cepken ve gömlekten oluşmaktadır. İşlemeler fermane, bindallı, binlik, cepken ve zıvga üzerinde yoğun olarak görülmekte, üçetek üzerinde ise astarlandıktan sonra özellikle oymalı olanların kenar süslemelerinde görülmektedir. Ayrıca bohça, yastık gibi ev eşyaları üzerine de işleme yapmaktadır.

İşleme ve dikme işinde kullandığı araç-gereçler: Süleyman Doğar ustanın işleme yaptığı makina yarım devirli ev tipi düz dikiş makinesidir. Baskı ayağı kendisi tarafından tasarlanmış ve yaptırılmıştır. Tasarlanan baskı ayağı; sim-sırma-ibrişim veya kaytanın, baskı ayağı altına, sorunsuz ve düzgün gelmesini sağlamaktadır. Ayrıca makine pedalının üst sağ tarafında baskı ayağına bağlı bir dizlik bulunmaktadır. Dizlik; işleme yaparken yuvarlak hatlı dönüşlerin daha düzgün olmasını sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Yâran giyimlerinin dikiminde düz dikiş makinesi, makas, toplu iğne, dikiş iğnesi, ütü ve çeşitli kalıp cetvelleri kullanılan diğer araçlardır. Süleyman Doğar tarafından mukavvadan hazırlanan giyim ve desen kalıpları kendine özgüdür.

---

[4] *Folklorik Türk Kıyafetleri* (Özel vd., 1992) adlı kataloğun 90-91. sayfalarında yer alan Çankırı yöresi kıyafetlerinin işleme ve dikimini Süleyman Doğar usta yapmıştır. Ayrıca katalogda bulunan Adıyaman, Afyon, Ankara, Artvin, Aydın, Edirne, Kars, Gaziantep, Kırklareli yöreleri de usta tarafından yapılmış ancak katalogda ismine yer verilmemiş, görevli bulunduğu kurum Kültür Bakanlığı Devlet Halk Dansları Topluluğu arşivi olarak yazılmıştır.

Giyim işleme ve dikiminde kullanılan gereçler pamuklu kadife ve çuha kumaşlar, astarlık pamuklu kumaşlar, dikiş iplikleri, sim, sırma, ibrişim, kaytan, çeşitli boyutlarda düğmeler, kenar temizlemede kullanılan çeşitli harçlar, desen kalıpları hazırlamak amacıyla kalın kartonlar (mukavva), sabun ve çeşitli kalemlerden oluşmaktadır. İşlemeye adını veren malzemeler sim, sırma, ibrişim ve kaytan, işlemenin ana malzemeleridir. 2-3 mm genişliğinde yassı şeritler çeşitli renklerde ve kalınlıktadır. Kaytan kelime olarak Rumca kökenli olup, pamuk veya ipekten sicim anlamına gelmektedir (www.tdk.gov.tr). Kullanılan kumaşlar giyim çeşidi ve cinsiyete göre değişiklik göstermektedir. Kendi ustası zamanında şayak ve çuha kumaşlar üzerine işleme yapılırken günümüzde koton kadife, gabardin, mecidiye, kutnu kumaşlar, düz pamuklu kumaşlar, saten ve süet kumaşlar tercih edilmektedir. Özellikle cepken astarlamada en iyisi olarak terikoton kumaş, pamuklu saten; zıvga astarlamada ise kaput bezi ve otoman gibi pamuklu kumaşlar kullanılmaktadır.

Kullandığı kalıp-kesim ve dikme teknikleri: Kol altı ve şalvar ağına eklenen parçalara "conta" adı verilmektedir. Giyim kalıpları ve desen kalıpları mukavvadan hazırlanmıştır (Fotoğraf no:4) ve dikiş payları içindedir. İşleme yapılacak kumaşın altına tela konulacak ise biraz daha pay verilerek kesilmelidir, çünkü tela ile kumaşı birbirine tutturma sırasında çekme yapabilir. Kumaşa tela ekleme ve kenarlarını temizleme işlemine "araçlama" adı verilmektedir. Dikme işlemi; düz makine dikişi ile kumaşa uygun renkte iplik kullanılarak yapılır. Aşağıda yer alan mintan, cepken ve zıvga açıklamalarında; bildiriye konu olan örnekler tanımlanırken, ustanın her zaman kullandığı dikim teknikleri de genel olarak açıklanmıştır.

Mintan-Gömlek: Kutnu dokumadan dikilen mintanda renk geçişleri desen özelliği oluşturmaktadır (Fotoğraf no:5). Renk geçişlerine bakılmaksızın kesim ve dikim yapılmıştır. Mintan; ön, arka, kol, yaka ve manşet kalıplarından oluşmaktadır (Şekil no:1). Gömlek bol ve düz kesim olup ince pamuklu kumaş ile astarlanmıştır. Ön; basit kapama tekniğinde çalışılıp kapama malzemesi olarak ilik- düğme kullanılmıştır. Arka beden dikişsizdir. Kollar uzun ve bol kesimlidir. Kol ucuna dikişten açılan yırtmaç çalışılmış olup kendi astarı ile temizlenmiştir. Kol ucu manşetlidir ve ilik- düğme ile kapama sağlanmıştır. 3cm genişliğinde dik yakalıdır.

Omuzlar birleştirilerek çıma (spor dikişi) çekilir. Kol evinin formuna uygun olarak kol bedene takılır. Kol ucundan 10cm –12cm yırtmaç için gerekli mesafe bırakılarak kol altı ve yan kapama

tamamlanır. Aynı şekilde astar hazırlanır. Beden ve astar yüz yüze getirilip ön yaka ucundan başlanarak ön ve etek ucu tamamen astarla temizlenerek çevrilir. Yırtmaç astarla temizlenip spor dikiş çekilerek tamamlanır. Astarlanan gömleğin yaka ve manşetleri takılıp spor dikişleri çekilir. İlikleri elde veya makinada açılarak düğmeleri dikilen giysi tamamlanmış olur.

Kartal Kollu Cepken: Kartal kanat kol, sadece omuzdan tutturulur, bu durumda kolların görünümü kuşkanadına benzediği için bu ismi almıştır. İncelenen Cepkende lacivert renkli gabardin kumaş kullanılmıştır. Kalıpları hazırlanan ön, arka ve kol parçaları kumaşa düz boy ipliğine dikkat edilerek yerleştirilir ve kesilir (Şekil no:2). Ön ortasından yaka açıklığı omuz hattından etek ucuna kadar kavisli ön ortası etek ucu daire formludur. Arka beden yan dikişlerde ön bedene doğru dönmektedir. Kol evleri derin kesilmiş, kol omuz başından ön bedene doğru 6cm, arka bedene doğru bedendeki köşeli kesimi tamamlayacak şekilde elde sıkı oyulgama dikişi ile tutturulmuştur.

Kesilen parçaların öncelikle işlemeleri tamamlanır. İşlemeleri tamamlanan ön bedenle astar parçası yüz yüze getirilerek yaka ucundan etek ucu yan dikişine kadar ve kol evi makine dikişi çekilerek çevrilir. Çıma dikişi yapılır. İşlemesi tamamlanan arka bedenle ön bedenin çevrilip hazırlanmış olan parçaları yüz yüze yerleştirilir. Arka beden astarlık kumaşı, yüzü içte kalacak şekilde bu parçaların üzerine (ön beden parçaları; arka beden ve astarlık kumaşı arasında kalacak şekilde) yerleştirilir. Etek ucu arka ortasından bir miktar açıklık bırakılarak, bütün çevresi makine çekildikten sonra bırakılan açıklıktan içi dışına çevrilir. Çevresinin çıma dikişleri yapılarak tamamlanır. Kol arka kolda 20cm çevrilecek mesafe bırakılarak astarlanır, çevrilir çıma dikişi çekilerek ayrı bir parça olarak tamamlanır. Omuzlar ve yan dikişler çekilir, astar temizlemesi yapılır. Çıma dikişleri çekilerek kol bedene oyulgama dikişi ile tutturulur. Kırmızı pamuklu kumaş ile astarlanmıştır, astar kesiminde yine aynı kalıplar kullanılmıştır (Fotoğraf no:6-7). Süleyman Doğar usta ilk örneklerin kalıplarında cepkenin arkadaki üçgen süslemenin sınırlarının bittiği yerde arka kalıbın bittiğini, kol altında bir parçanın daha olduğunu ve zamanla bu iki parçanın arkada bütün çalışıldığını, işlem sırasının azaldığını ifade etmiştir. Cepkenin kol, arka ve ön bedenleri işlemelidir.

*Körüklü Zıvga (Zıpka):*Zıvgada lacivert gabardin kumaş kullanılmıştır. Kalıpları hazırlanan parçalar düz ipliğine dikkat edilerek kesilir (Şekil no:3). Ön ve arka pantolon kalıbı aynı olup, ön ve arka iç ağda conta parçaları geçirilmiştir. Paça nispeten dar olur, ön ve arka

körük parçalarıyla genişlik sağlanır. Ön körük parçası arka körük parçasının üçte biri kadardır. Arka körük pilili olup ön körükten daha uzundur. Pililer muhtelif aralıklarda enine makine dikişi ile sabitlenmiş olup, arka öne dönme yapmaktadır. Astarsızdır.

İşlemesi tamamlanan zıvganın conta parçası birleştirilir, çıma dikişi çekilir (Fotoğraf no:8-9). Arka körükte pililer çalışılır, ön ve arka körük alt ağdan birleştirilip çıma dikiş çekilir. Ön ve arka ağ parçaları, ön ve arka körük parçasıyla birleştirilip çıma dikişiyle tamamlanır. Paça ucu çıma dikiş çekilerek temizlenir. Bel; astar parçasından 12cm genişliğinde uçkur yolu hazırlanıp dikilerek temizlenir. Uçkur takılır. Zıvganın paça uçları ve yanları işlemelidir.

Kullandığı işleme teknikleri: Giyim kalıpları aynı zamanda desen kalıbı niteliğindedir. Kalın kartondan (mukavva) hazırlanan giyim kalıpları üzerine; desenin ana hatları çizilerek iç kısmının oyulması ile iki işlevi aynı anda gören kalıplar hazırlanmış olur. Ayrıca mukavvadan kesilerek yapılan çok sayıda bağımsız desen kalıpları da mevcuttur (Fotoğraf no:10). İşlenecek parçanın üzerine kumaş kesiminden sonra planlanan süsleme kompozisyonu, sabun veya kalem ile çizilerek işlemeye hazır hale getirilmektedir. Sadece ana hatları ile çizilen desenin ince detayları usta tarafından işleme sırasında verilmektedir. İşlenecek kumaşın kalınlığı yeterli değilse, altına yapışkansız tela "tarlatan" kullanan usta böylece işlemenin daha düzgün olmasını sağlamaktadır. İşleme; yarım devirli makinede, desen üzerinden önce çizilen ana hatların dış kenarından düzgün bir sırayla geçildikten sonra, iç kısmı detayların işlemesi için yapılan gidiş-gelişlerle, bazen boşluk olmaksızın sıra sıra doldurulmaktadır. Makinenin baskı ayağı yuvarlak dönüşlerde dizlik ile hafifçe yukarı kaldırılarak işlemenin düzgün olması sağlanmaktadır. İşleme tekniği yassı şeritlerin makinede başka bir iplik ile kumaşa tutturulması ile oluşmaktadır. Sim sırma kaytan işlemesi, elde kordon tutturma tekniğinin makine ile yapılmasıdır.

Bazı yörelerde "yatırma" olarak da isimlendirilen bu atma işi, kalın ipliğin ya da kordonun kumaş üzerine serilerek başka bir iplikle tutturulması ile yapılır. Türk işlemelerinde geleneksel olarak kullanımı sürdürülen bu iğnenin erken örnekleri Orta Asya'ya kadar uzanmaktadır. Bazı yörelerde kordon tutturma iğnesi makineyle uygulanmaktadır. Konya çarşısında "yatırma" olarak bilinmektedir." (Barışta, 1997: 87). Konya yöresinde karşılaşılan bu işleme tekniği Çankırı'da yapılan sim-sırma-ibrişim-kaytan işlemesi ile benzerlik göstermektedir.

Kullanılan renkler: Giyimlerde kullanılan kumaşlar genellikle lacivert, siyah, kırmızı ve bordo renklerdedir. Astar kumaşlarında kullanılan renkler; siyah, lacivert, bordo, kırmızı, koyu yeşil, haki, kahverengi, krem rengi, mavi ve kiremit rengidir. İşlemede kullanılan sim-sırma altın ve gümüş renklerinde, ipek karışımı ibrişim-kaytan siyah ve bordo renklerinde olduğu tespit edilmiştir.

Süsleme özellikleri: Süslemeler çoğunlukla giyimlerin ön-arka beden ve kolları üzerinde yoğunlaşmıştır. Desenler genellikle bitkisel ve geometrik bezemelerden oluşmaktadır. Figürlü, nesneli ve yazılı bezemeye rastlanmamıştır. Çankırı yâran giyimlerinde yaprak, dal, stilize çiçek, kırık çizgi (zigzag), su yolu, palmet, eşkenar dörtgen motifleri görülür. Kenar bordürlerinde zencerek motifleri yer almaktadır.

4. Sonuç

Çankırı'da yâran giyimlerini işleyen ve dikimini yapan Süleyman DOĞAR bu mesleği ustası Hüseyin ARICAN'dan öğrenmiş, geleneksel giyim kalıpları ile desenlerini, Çankırı yöresinde sandıklardan çıkan giyimler üzerinden çıkarıp uygulayarak eski örneklerin yaşatılmasına katkıda bulunmuştur. Ustanın arşiv niteliğindeki desenleri ve giyim kalıpları yok olmadan katalog haline getirilmelidir, zira bu arşivi teslim alacak bir kişi görünmemektedir.

Sim-sırma-ibrişim-kaytan işlemesi olarak adlandırdığı zanaatını, baskı ayağı tasarlayarak ve dizlik ekleyerek geliştiren usta Çankırı'da çalışmalarını halen sürdürmektedir. Bilim insanları tarafından lisansüstü düzeyde çalışmalar yapılmalıdır. Bu çalışmalar günümüzde sayıları her geçen gün azalan sanat-zenaat erbaplarının tanınmasına, onların kullandığı teknik ve uygulama biçimlerinin onlar hayattayken öğrenilmesine yardımcı olacaktır. Çünkü onların uygulamaları yılların tecrübesi ile elde edilmiştir ve değerlidir.

Sim-sırma-ibrişim-kaytan işlemeciliği Çankırı'da eğitim kurumları tarafından yaşatılmaya çalışılmış ancak başarıya ulaşamamıştır. Gerekli atölye donanımı sağlandıktan sonra Halk Eğitim Merkezine 10 kursiyer, Kız Meslek Lisesine 20 kursiyer kayıt yaptırmış, ancak 2 ay sonra kursu bırakmışlardır. Kursiyerler sim-sırma-ibrişim-kaytan işlemeciliğinin aslında terzilik ve işlemecilik olarak iki meslekten oluştuğunu ve zorluğundan dolayı öğrenemeyeceklerini düşündükleri için kursu bıraktıklarını belirtmişlerdir. Sim-sırma-ibrişim-kaytan işlemeciliğinin

öğretim programı, işlemecilik ve geleneksel giyim dikimleri şeklinde iki farklı kurs olarak konunun uzmanları tarafından hazırlanmalı ve tekrar denenmelidir.

Süleyman DOĞAR'ın arşiv niteliğindeki çalışmasını bir bildiriye sığdırmak mümkün değildir. Devlet sanatçısı olması için de yapılacak resmi başvurularda yerel yönetimlerin yardımcı olması gerektiği düşünülmektedir. "Çankırı Yâran Kültürü ve Etnografyası" (giyim-kuşam ve ev tefrişatı), üzerinde araştırmalar yapılmasını, günümüz koşullarına göre yozlaştırmadan güncellenerek yaşatılması ve korunmasını hak etmiş kültürel bir olgudur. Bu kültüre dair "gönül, kalp, kapı açıklığı" ile "el, bel, dil kapalılığı" ve "akıl, bilim, ahlak, çalışmak"tan oluşan dört temel ilkenin; özel, kamusal ve akademik anlamda, kısacası yaşamımızda; önce kendimizden başlamak üzere tüm bireylere, özellikle de çocuklarımıza, genç kuşaklara temel değerler olarak benimsetilmesi hepimizin görevi olmalıdır.

Kaynakça

ABSARILIOĞLU, Ahmet (2007), *Gelenekten Evrensele Yâran,* Çankırı: Çankırı Valiliği Kültür Yayınları.

ALTINAY, Reyhan (2004), "Çankırı ve Simav'da Yaren Geleneği", *Yâran Kültürü ve Çankırı, II. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri,* Çankırı: Çankırı Valiliği Yayınları.

BARIŞTA, Örcün (1997), *Türk İşlemelerinden Teknikler*, Ankara: Gazi Üniversitesi Mesleki Yaygın Eğitim Fakültesi Yayınları.

Çankırı Kültür Envanteri (2014), Ankara: Çankırı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Müze Müdürlüğü.

ELİBOL, Ahmet (2008), *XIX. Yüzyıl Başlarında Çankırı*, Çankırı: Çankırı Belediyesi Kültür Yayınları.

GÜLENSOY, Tuncer (2008), "Çankırı ve Yöresinde Oğuz Boyları", *100. Yıla Doğru Çankırı, IV. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri*, Ankara: Çankırı Valiliği Yayınları.

KANKAL, Ahmet (2009), *XVI. Yüzyılda Çankırı,* Çankırı: Çankırı Belediyesi Kültür Yayınları.

KARPUZ, Emine, PETT, H. Ayla, HARMANKAYA, Hatice (2013), *Çankırı'da Bulunan Saklı Hazineler, İşlemeli Ev Eşyaları, Giyimler ve Giyim Donatıları*, Çankırı: Çankırı Belediyesi Yayınları.

OSMAN HAMDİ Bey, DE LAUNAY, Marie (1999), *1873 Yılında Türkiye'de Halk Giysileri Elbise-i Osmaniyye*, *Sözlük Eki*, İstanbul: Sabancı Üniversitesi.

ÖZEL, Mehmet ve diğerleri (1992), *Folklorik Türk Kıyafetleri*, Ankara: Türkiye Güzel Sanatları Geliştirme Vakfı Yayınları.

ÖZKAN, Orhan (2002), *Çankırı Gelenekleri ve Yâran Kültürü*, Çankırı: Kayıkçı Matbaacılık.

ÖZKAN, Orhan (2006), *Çankırı Gelenekleri ve Yâran Kültürü*, Çankırı: Çankırı Valiliği Kültür ve Sanat Yayınları.

ŞENTÜRK, H. Ayla (2008), "Çankırı Geleneksel Giyim İşlemeleri ve Bir Usta: Süleyman Doğar", *Gazi Üniversitesi 1. Ulusal El Sanatları Sempozyumu,* Ankara.

TEZCAN, Mahmut (2004), "Türk Kültürünün Simgesi Olarak Çankırı Yâran Kültürü", *Yâran Kültürü ve Çankırı, II. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri,* Çankırı: Çankırı Valiliği Yayınları.

TUFAN, Melek, ERDEN, Filiz, ÖZUS, Elhan (2014), "Çankırı Yâran Ekibi ve Geleneksel Giyim Özellikleri", *Uluslararası Bilim, Kültür ve Spor Dergisi*,
http://www.iscsjournal.com/Makaleler/1809600299_si_1_20tufan.pdf.

UĞUZMAN ER, Tülay (2004), "Yâran-Yaren Kültürü Hakkında Genel Bir Değerlendirme", *Yâran Kültürü ve Çankırı, II. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri,* Çankırı: Çankırı Valiliği Yayınları.

USLU, Necati Asım (2004), "Çankırı Yâran Sohbetleri ve Oğuz Töresi", *Yâran Kültürü ve Çankırı, II. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri,* Çankırı: Çankırı Valiliği Yayınları.

ÜÇOK, Hacışeyhoğlu Hasan (1932), *Çankırı Halkiyatı Notları,* Çankırı İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi, 1. Cilt, Çankırı.

Kaynak Kişi

Süleyman Doğar, Çankırı.

EKLER

Fotoğraf 1: Sedir örtüsü ve yastıklar.

Fotoğraf 2: Yaran meclisi odası.

Fotoğraf 3: Süleyman Doğar ve atölyesi.

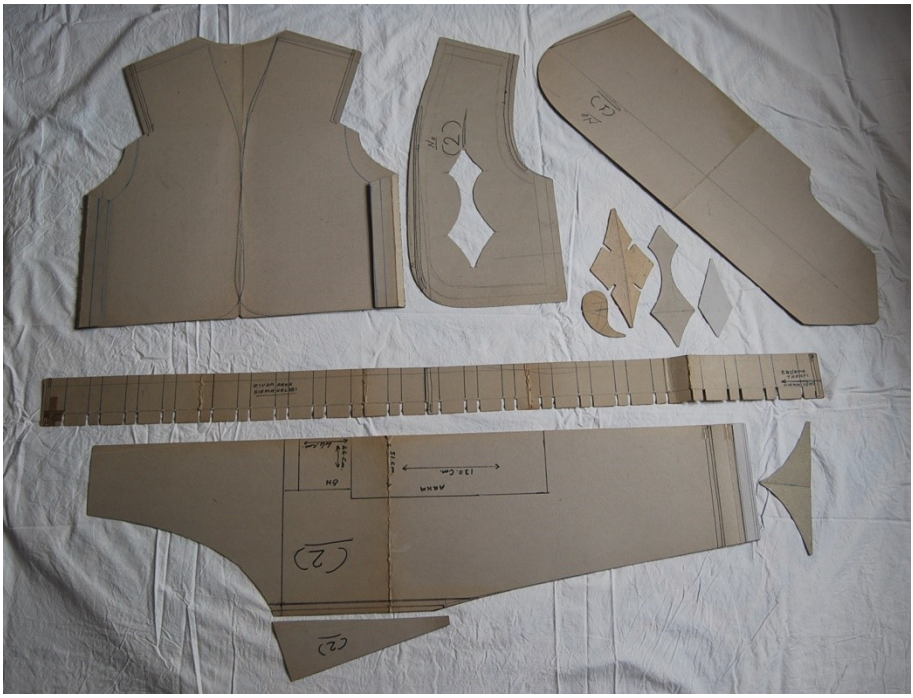

Fotoğraf 4: Mukavvadan hazırlanmış cepken ve zıvga giyim kalıpları ve desen kalıpları.

Fotoğraf 5: Mintan-Gömlek.

Fotoğraf 6: Kartal kollu cepken ön yüz görünüm.

Fotoğraf 7: Kartal kollu cepken arka yüz görünüm.

Fotoğraf 8: Körüklü zıvga ön yüz görünüm.

Fotoğraf 9: Körüklü zıvga arka yüz görünüm.

Fotoğraf 10: Mukavva desen kalıpları.

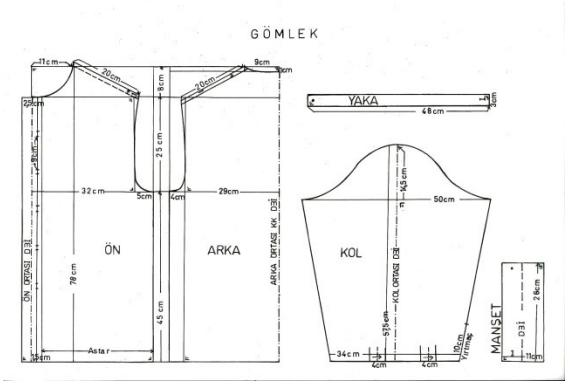

Şekil 1: Mintan kalıbı teknik çizimleri.

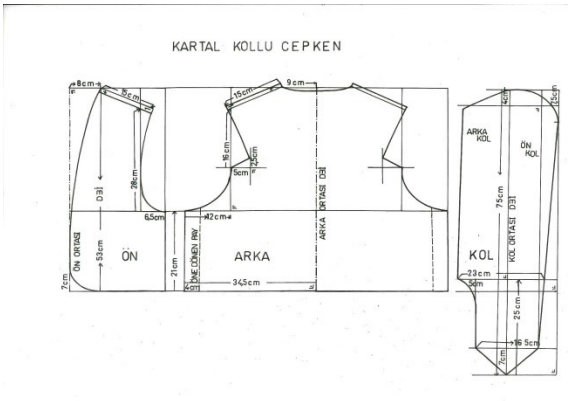

Şekil 2: Kartal kollu cepken kalıbı teknik çizimleri.

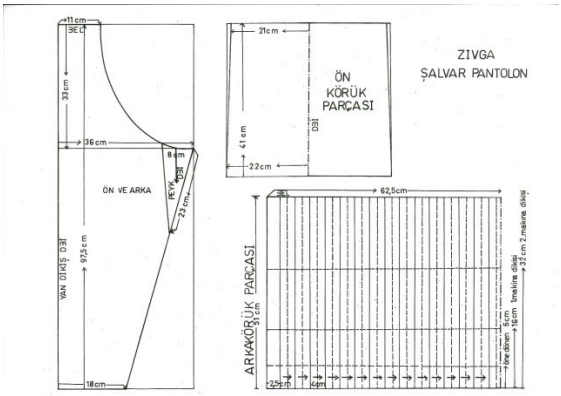

Şekil 3: Körüklü zıvga kalıbı teknik çizimleri.

YARENLİK VE YAREN KÜLTÜRÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Tülay UĞUZMAN*

Öz

Ülkemizin çeşitli yörelerinde, bazen aynı, bazen benzer, bazen de farklı adlar altında rastladığımız yaren teşkilâtları; köklü bir tarihsel geçmişi olan, belirli yaşlar üzerindeki erkeklere açık, geleneksel bir kurumdur. Kaynağı Orta Asya'ya kadar uzanan bu kurum, tarihçilerin, sosyal antropologların, halkbilimcilerin ve sosyologların ilgisini çekerek, üzerinde araştırmalar yapılmış bir çalışma alanıdır.

Yaren teşkilâtı ilk bakışta bir tür boş zaman etkinliği ya da eğlence toplantısı gibi görülebilir. Ancak, varlığını yıllarca koruyarak günümüze ulaşmış olması, onun toplum içinde önemli işlevlere sahip olduğunu göstermektedir. Toplumumuzda yaşanan bunca değişime rağmen bu konuya ilgi duyanların sayısı azalmamakta aksine artmaktadır. Bu durum, teşkilâtın insanımıza kazandırdığı olumlu özelliklerden bazılarına duyulan şiddetli özlemin bir göstergesidir.

Bu bildiride, yaren teşkilâtları ve benzerlerinin yoğunlaştığı yerler, bu türden teşkilatların dayandırılmış olduğu ana kaynaklar, teşkilâtın toplumsal yapı içindeki işlevleri, günümüzde nasıl geliştirilebileceği, bu kapsamda Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın UNESCO ile bağlantılı olarak yaptığı çalışmalar konu edilmektedir.

Ülkemizin çeşitli yörelerinde, bazen aynı, bazen benzer, bazen de farklı adlar altında rastladığımız yaren teşkilâtları; köklü bir tarihsel geçmişi olan, belirli yaşlar üzerindeki erkeklere açık, geleneksel bir kurumdur. Kaynağı Orta Asya'ya kadar uzanan, ancak geldiği ve yaşatıldığı yerlerdeki ortamın ayrıca değişen zamanın da etkisiyle farklılaşan yaren teşkilâtı, belli bir tarihsel geçmişe sahip olması bakımından tarihçilerin; kendine özgü gelenekler sisteminin olması bakımından sosyal antropolog ve halkbilimcilerin; hem bir kurum hem bir organizasyon hem de bir tür sosyal ilişkiler sistemi olması bakımından sosyologların ilgisini çekerek, üzerinde araştırmalar yapılmış bir çalışma alanıdır. Adı geçen bu teşkilât ve gelenek; birçok makalede, kongre tebliğinde ve kitaplarda işlenmiş, üzerinde

* Prof. Dr., Başkent Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

bibliyografya çalışmaları yapılmış, bazı sempozyumlara da konu olmuştur.

Yaren teşkilâtının ilk bakışta bir tür boş zaman etkinliği ya da eğlence toplantısı gibi görünmesine rağmen varlığını yıllarca koruyarak günümüze ulaşmış olması, onun toplum içinde, geçmişte olduğu gibi günümüzde de, önemli işlevlere sahip olduğunu göstermektedir. Toplumumuzda yaşanan bunca değişime rağmen bu konuya ilgi duyanların sayılarının azalmaması, belki de yitip giden bunca toplumsal değerimiz içinde, bu teşkilâtın insanımıza kazandırdığı olumlu özelliklerden bazılarına duyulan şiddetli özlemin göstergesidir.

Benim yarenlik geleneği ile ilk tanışmam, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Etnoloji Kürsüsünde lisans tezi olarak Prof. Dr. Sedat Veyis Örnek gözetiminde hazırladığım *"Kemal Tahir'in Altı Romanının Etnolojik Açıdan Değerlendirilmesi*" (Er, 1975) adlı çalışma dolayısıyladır. Bu çalışmada, Sağırdere, Körduman, Yediçınar Yaylası, Köyün Kamburu, Büyük Mal ve Bozkırdaki Çekirdek adlı romanlar, tez danışmanımla birlikte belirlediğimiz ve **"değişkenler listesi**" adını verdiğimiz bir kümeleme kılavuzu çerçevesinde incelenmiş, belirli konu kümeleri esas alınarak okunan ve taranan bu romanlarda, Kemal Tahir'in etnolojinin ilgi alanlarına ilişkin gözlem ve değerlendirmeleri irdelenmiştir. Bunlardan biri de yarenlik konusudur. Bu çalışma 1985 yılında kitap olarak basılmış (Er, 1986), daha sonra da yeniden değerlendirilip, "Kemal Tahir'in Bazı Eserlerinde Folklorik Özellikler" (Er, 1995) başlıklı bir makale halinde **Folklor-Edebiyat Dergisi**'nde yayınlanarak ilgili literatüre girmiştir.

1975-1978 yıllarında henüz genç ve deneyimsiz bir araştırmacı iken yine aynı danışman hocamın gözetiminde hazırlamakta olduğum *"Çankırı, Eldivan ve Saray Köyde Yardımlaşma ve Dayanışma İlişkileri"* konulu yüksek lisans tezimin (Er, 1978) bir bölümünde de yine "yarenlik geleneği"ne yer vermiş; çalışmamda, il, ilçe ve köy bazında Çankırı çevresindeki yardımlaşma ve dayanışma ilişkileri bağlamında, pek çok konudan olduğu gibi, yarenlikten de söz etmiştim. Daha sonra, 1982–1985 yılları arasında Prof. Dr. Orhan Acıpayamlı'nın gözetiminde hazırladığım "Simav İlçesi ve Çevresinde Yaren Teşkilâtının Halkbilimsel Etüdü" adlı doktora tezimde (Er, 1985) konuya bu kez doğrudan eğildim. Beni bu konuda çalışmaya yönlendiren etkenlerden biri de, kendisini saygıyla andığım Prof. Dr. Tuncer Gülensoy'un (1981) bir makalesi idi. Bu değerli makaleyi okurken, yarenlik geleneğinin aslında bir makale kapsamına sığamayacak kadar geniş ve çok yönlü bir kurum olduğunu fark ederek bu alana yöneldim.

Tezimde yaren teşkilâtının yapısı ve özellikleri, tarihsel derinliği ve coğrafî dağılımı, kaynaklandığı varsayılan temeller, teşkilât içerisinde uyulan kurallar, bu kurallara uymayanlara uygulanan yaptırımlar, teşkilâtın toplum içerisinde üstlendiği fonksiyonlar, yaşanan değişim süreci sonucunda gelinen aşama vb. birçok konu ele alınmış; yapılacak bu tür çalışmalar için bir model geliştirilmeye çalışılmıştır. Kitabımın EKLER bölümünde, misafir kabul edilen ve edilmeyen toplantılardaki oturma plânları, gözlem yaptığım yaren toplantısında tarafımdan çekilen fotoğraflar, yarende söylenen ancak o güne kadar TRT Arşivi'nde yerini alamamış bulunan on yedi adet yöresel halk türküsünün bizzat notaya aldırdığım ve nota yazım tekniklerine göre uzmanına yazdırdığım biçimleri ayrıca yine bizzat geliştirip uyguladığım *'görüşme soruları'* yer almaktadır. Doktora tezimi hazırladığım sırada yöreye sık sık gidip gelişlerim sırasında bana Simavlı yarenlerce, "*dokuz yüz yıllık tarihi boyunca yarene alınan ilk kadın"* unvanı verilmiş olup ilerleyen zamanlarda da *"Simav'ın fahri hemşehrisi"* olarak onurlandırılmış bulunuyorum. Doktora tezim, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca basılmıştır (Er, 1988).

Kitabımda yer verdiğim çeşitli alıntılardan vardığım sonuca göre *yaren* kavramı, bu kültürü yaşayan, paylaşan ve araştıranlar için, genellikle üç ayrı anlam çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bunlar:

1. Eğitim kurumlarının bugünkü anlamda örgütlenmediği dönemlerden günümüze kadar gençlere, toplumca belirlenen ve beklenen olumlu kişilik özelliklerini kazandırmak amacıyla teşkilâtlanmış geleneksel bir eğitim, yardımlaşma dayanışma kurumu,

2. Bu teşkilâta üye olan kişilerden her biri,

3. Teşkilâta üye olan kişilerin kararlaştırdıkları yer ve zamanlarda, belirli aralıklarla yaptıkları toplantılardır.

Yaren teşkilâtlarının ve benzerlerinin yoğunlaştığı, bilimsel araştırmalar yoluyla tespit edilen ve kitabımda da sıraladığım illerin başlıcaları; Ankara, Balıkesir, Bolu, Çankırı, Isparta, Karabük, Kastamonu, Konya, Kütahya, Manisa, Niğde, Urfa ve Van'dır (Er, 1988: 3-6).

Bu dağılıma dayanarak o döneme ilişkin olarak tarafımdan hazırlanmış bulunan haritaya[1] dikkatlice bakıldığında, yarenlik geleneğinin ve kültürünün ülkemizin sadece belli bir yöresinde yoğunlaşmadığı, tam tersine genel ve yaygın bir biçimde dağılım

[1] Bkz. Ek I-Harita.

gösterdiği görülmektedir. Yine o dönemde bu teşkilâtın ve geleneğin geçmişte, belki de daha pek çok yörede yaşandığı ve uygulandığı halde, zamanında oralarda saptanamamış olduğu için ve değişim süreci içinde işlevlerini öncelikle yitirdiğinden dolayı, erken bir dönemde unutulmuş olabileceği yorumu yapılmıştı. Ancak bugün, yapılan araştırmalarla bu haritaya yeni illerin eklenmesi de mümkün olacaktır.

İlgili literatür incelendiğinde, yaren teşkilâtları ve benzerlerinin, bu konuda çalışmalar yapanlarca çoğunlukla, dört ana kaynağa dayandırılmış olduğunu görülmektedir. Bunlar yine söz konusu ettiğim kitabımda, aşağıdaki biçimde özetlenmiştir:

1. Ahi teşkilâtının bir kalıntısı,

2. İhtiyaçlardan doğan bir boş zaman etkinliği,

3. Geçmiş zamanlarda köylere baskın yapan eşkıya çetelerinden korunmak için oluşturulan birlikler,

4. Orta Asya Türk kültürünün göçler yoluyla Anadolu'ya gelmiş uzantısı (Er, 1988).

Orta Asya'da bu türden teşkilâtların bulunması, amaç ve etkinliklerinin Anadolu'daki yaren teşkilâtları ile büyük benzerlikler göstermesi, ayrıca ilke ve uygulamalarının Ahilik'in temel ilke ve uygulamaları ile de uyuşması; bu bölgede bu tür bir kuruluşun yaşamasına ve yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Zaman içinde; boş zamanların bu türden çok amaçlı, çok yararlı ve toplumsal yapıdaki ihtiyaç ve beklentileri karşılayabilecek biçimde değerlendirilmesinin topluluklarca onay alması ve ayrıca zamanla oluşup köylere baskın yapan eşkıya çetelerinden korunmak gibi ek işlevler kazanması sonucunda bu teşkilât; "**Türk kültürünün ortak bir ürünü**" olarak karşımıza çıkmıştır. Bugün artık bu teşkilâtın kaynağı hakkında gereksiz tartışmalar yapmak yerine, onun işlevleri ve günümüzde hangi yönlerinin hangi açılardan, nasıl ele alınıp değerlendirileceği ve geliştirileceği konusunda yoğunlaşmanın daha doğru olacağı düşüncesindeyim.

Yaren teşkilâtları, üstlendiği işlevlerle üyelerini olumlu yönde disipline etmeyi temel amaç olarak benimsemekte; teşkilât içinde uygulanan kurallar irdelendiğinde ise dört ana işlev saptanmaktadır (Er, 1987). Bunlar:

1. Yaren teşkilâtının eğitim ile ilgili işlevleri,

2. Yaren teşkilâtının yardımlaşma ve dayanışma ile ilgili işlevleri,

3. Yaren teşkilâtının grup denetimi işlevi,

4. Yaren teşkilâtının halk hukuku işlevi.

1. Yaren Teşkilâtının Eğitim İle İlgili İşlevleri:

Yaren teşkilâtı üyelerini; toplumda istenilen, aranılan ve beğenilen erkek tipine uygun biçimde yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Teşkilât; benimsediği, uyguladığı, sık sık tekrarlayıp pekiştirerek sürekli olarak denetlediği normlar aracılığı ile yarenini; dürüst, namuslu, enerjik, dikkatli ve yardımsever olmaya yönlendirmektedir.

Bir anlamda günümüzde ***"eğitsel süreçler"*** başlığı altında değerlendirebileceğimiz bu türden uygulamalar yoluyla; sorumluluk duygusuna ve dengeli bir yapıya sahip, kendisine ve başkalarına güven duyan, sır saklayabilen üyeler yetiştirmeyi hedefleyen bu teşkilât, üyelerine uyguladığı ilkeler doğrultusunda formasyon kazandırarak, toplumsal yapı içinde son derece önemli bir görev üstlenmiş bulunmaktadır.

Yarene girecek adayın ve ailesinin çevrede saygın olmak zorunda oluşu, bireyleri sınırlı olan yaren kadrosunda yer alabilmek için her zaman iyi ve doğru olmaya yöneltmekte, çoğunlukla oybirliği ile yarene alınma kuralı ise onları çevresindeki kişilerle sürekli biçimde olumlu ilişkiler kurmak üzere yönlendirmektedir.

İçki içmenin serbest olduğu bazı yörelerimizdeki yaren toplantılarında sarhoş olmanın yasak oluşu; kumara ve kumar oynamaya karşı takınılan katı ve olumsuz tutumlar; yarenlerin mazbut bir yaşam sürmeleri, sır saklamaları, temiz, tutumlu, dikkatli, yardımsever olmaları, evlerine, eşlerine ve çocuklarına karşı ilgili olmaları için gösterilen çabalar; teşkilâtın eğitimle ilgili fonksiyonları içinde en önemli olanlarıdır.

2. Yaren Teşkilâtının Yardımlaşma ve Dayanışma İle İlgili İşlevleri:

Yaren teşkilâtının bir başka önemli işlevi de üyelerine sosyal ve ekonomik yönlerden güvence vermesidir. Teşkilâta katılarak ***"yaren***" sıfatını alan herkes, buradaki ilk gününden başlayarak, sıradan biri olmaktan sıyrılıp bir grubun hatta bir kurumun üyesi olmakta, oluşturulmuş bulunan ***"biz bilinci"*** sayesinde karşılaşabilecekleri her

türlü olumsuz durumda, yanlarında ve arkalarında güçlü bir teşkilâtın olduğunu hissederek, yaşamlarını güvence içinde sürdürmektedirler.

Yarenlerin günlük alışverişlerini elden geldiğince birbirlerinden yapmaları, toplu sermayeye gereksinim duyanlara yaren kasasında bulunan depozito parasından bir bölümünün verilmesi, ilçe dışına çıkıp kötü bir durumla karşılaşan yarenin içine düştüğü bu zor durumdan kurtarılması, resmî kurumlarca tutuklanan yarenin suçsuz olduğuna inanılması durumunda avukatının tutulması, tutuklu bulunduğu süre boyunca işyerinin çalıştırılması, ailesine bakılması; doğumu, düğünü, cenazesi olan yarene gerekli yardımların yapılması; doğal yıkımlardan etkilenenlere yardım eli uzatılması; teşkilâtın yardımlaşma ve dayanışma ile ilgili işlevleri arasında yer almaktadır. Yarenlerin yalnızca birbirlerine değil gerektiğinde tüm topluluğa da yardım ettikleri ve bu yolla çevre kalkınmasına katkıda bulundukları bilinmektedir (Tezcan, 1989: 50).

Görüldüğü üzere yaren teşkilâtı üyelerine, gerektiğinde bir sosyal güvenlik kuruluşu, gerektiğinde bir sigorta şirketi, gerektiğinde ise kredi veren bir banka gibi hizmet vermiş, bu tür kurum ve kuruluşların olmadığı dönemlerde ihtiyaç duyulan sosyal ve ekonomik güvence ortamlarını sağlamıştır.

3. Yaren Teşkilâtının Grup Denetimi İşlevi:

Yarende bulunan çeşitli yaş gruplarındaki kişiler, yaşamlarının her anında, bir yandan kendilerini öte yandan kendileri dışında kalan diğer bütün yarenleri denetlemekte, grubun normlarına ters düşen davranışlarda bulunulmasını engellemeye çalışmaktadırlar. Bu yolla bireysel davranışlar kontrol altına alınmakta, hem yarenin üyeleri eğitilmekte hem de çevredeki diğer kişilere örnek olunmaktadır.

4. Yaren Teşkilâtının Halk Hukuku İşlevi:

Yaren teşkilâtına damgasını vuran yazılı ve sözlü kurallar incelendiğinde, halk hukukunu ilgilendiren pek çok konuya yer verildiği görülmektedir. Örneğin; başkalarının haklarına saygı duymak, kötü bir davranışa aynı biçimde karşılık vermemek, başkasına ait hiçbir şeyi izinsiz almamak, büyüklere itaat etmek ve saygı göstermek vb. Bu ilkeler, yarenlerce geniş ölçüde benimsenmekte ve uygulanmaktadır.

Teşkilâtın işlevlerinden biri de üyeleri arasında çıkan anlaşmazlıkları resmî yargı organlarına yansıtmadan kendi içinde çözümlemesidir. Bu arada üyelerinden birinin yaren dışından birisi ile düştüğü bir anlaşmazlık durumunda teşkilâtın devreye girmesi, yareninin yanında yer alması ve onu koruması, teşkilâtın bir başka görevidir.

Yaren teşkilâtı yasalarca suç sayılan davranışlarla, yasalarda yer almayan birçok enformel kuralı çiğnemeyi üyelerine yasaklamıştır. Bir yaren hırsızlık, dolandırıcılık, adam öldürme gibi suçlardan birini işlerse; teşkilât yasalardan önce davranarak, suçluyu önce kendi kurallarına göre cezalandırır daha sonra da adalete teslim eder.

Günlük hayatında yaren kurallarına göre suç sayılan bir davranışta bulunduğu gözlenen yaren hakkında ***"yaren mahkemeleri***" kurulur. Bu mahkemelerde yargıç, avukat ve 'Danıştay'ın görevlerini ve onların rollerini üstlenen bireyler bulunmaktadır. Bu mahkemelerde adı geçen görevleri üstlenenlerin, yansız ve âdil olmaları beklenir, suçlu olduğu düşünülen kişinin ise her zaman için kendisini savunma hakkı vardır. Yaren mahkemelerinde suçlu bulunan kişilere ***"uyarı***", ***"falaka***" ve ***"yarenden kovulma***" cezaları verilir. Yarenden kovulana uygulanan yaptırımlar (müeyyideler), yasaların verdiği/vereceği cezalardan daha ağır olarak algılanmaktadır.

Yarenlik geleneği yıllar süren tarihi içinde toplumsal yaşamın düzenli gitmesi için gerekli bulunan kuralları bizzat yaşayarak, belki de deneye yanıla bulmuş, bunları düzenlemiş ve geliştirmiştir. Yaren teşkilâtı yasal ve ahlakî normlara uyulması konusunda gösterdiği duyarlılık sayesinde gerek grup içindeki gerekse yaren dışı çevredeki ilişkiler sisteminin istenilen düzeylerde ve ölçülerde sürdürülmesini sağlamakta, uyguladığı yaptırımlar yoluyla da normların çiğnenmesini engellemektedir.

Yaren teşkilâtı, tüm bu işlevlerine ek olarak bir anlamda canlı bir folklor arşivi olmuş, halk müziği, halk oyunları, halk eğlenceleri başlıkları altında ele almakta olduğumuz kültürel ürünlerin doğru ve özgün biçimiyle öğrenilmesinde, benimsenip özümsenmesinde, yaşatılıp sonraki kuşaklara aktarılmasında, dolayısıyla da bozulmadan günümüze ulaştırılmasında çok önemli roller ve işlevler üstlenmiştir (Er, 2011).

Aşağıda, bu geleneğin gösteriye yönelik kısmı ve ayrıntıları üzerinde fazla durmadan, bu kültüre bilimsel bir bakış açısı ile

yaklaşıldığında daha çok nelerin belirginleştiği ve ön plana çıktığı konusundaki değerlendirmelerim yer almaktadır.

Sosyolojik yaklaşım ile bu geleneğe baktığımızda, öncelikle bu teşkilâtın, ulusal kültürümüzün en önemli göstergelerinden birisi olup çok yönlü, çok boyutlu, çok amaçlı ve çok fonksiyonlu bir kurum niteliğinde değerlendirilebilecek **bir sosyal olgu** kapsamında bulunduğu açıkça görülmektedir. Ayrıca toplumun bireylerini, kendi beklentileri doğrultusunda ve guruplar ile kurumlar aracılığı ile sosyalleştirdiğini hatırladığımızda, yaren teşkilâtlarının bir tür **sosyalleştirme aracı** olarak değerlendirilmesinin yerinde olacağı görüşü de ortaya çıkmaktadır. Bunun dışında, bir kişi yarene girdiğinde/girebildiğinde, yukarı doğru bir **sosyal hareketliliğe** uğradığından, toplum içinde belirli bir **saygınlık ve statü** kazanmaktadır. Yaşam boyu eğitim veren ve kişilik geliştiren bir yetişkin eğitimi kurumu (Tezcan, 1989: 49) olarak değerlendirilen ve kendine özgü yargılama usulleri bulunan yaren teşkilâtı; bünyesinde gerçekleştirilen "**yaren mahkemeleri"** (Er, 1988) sürecinde; suçun tanımlanması, suçlunun kendini savunma hakkı, ceza indirimi gibi hukuksal ilkelere uyulan, bu gibi hukuksal süreçlerin yaşayarak öğrenildiği/öğretildiği, demokrasi bilincinin aşılandığı bir kurum olarak da dikkatleri çekmektedir. Teşkilât ayrıca bir yandan estetik zevklerin geliştirilmesine diğer yandan çevre kalkınmasına katkı sağlayan (Tezcan, 1989: 50-55) bir sivil toplum örgütlenmesi olup *"ülkemizde nadir olarak görülen, örgütlenmiş bir boş zaman etkinliği olarak"* da değerlendirilmektedir (Tezcan, 1989: 55-56). Yakın zamana kadar hep Batı'dan aldığımızı sandığımız bu kavramların çoğunun, aslında bizim tarihimizde bazı kurumlar aracılığı ile yaşanıp yaşatıldığı, sadece bu teşkilâta bile dikkatle bakıldığında, net bir biçimde ortaya çıkmaktadır (Er, 2004).

Teşkilâtın işleyişine bilimsel bir gözle bakıldığında ayrıca; bu kültürü yaşatan halkın öldükten sonra unutulmak istemeyişi ve ardında bir iz bırakma arzusu da görülmektedir. Çankırı Yârân Sohbetleri'nde, rahmete kavuşmuş olan yarenlere dua okunması, yemek yendikten sonra onların da ruhuna gönderilmesi gibi ritüeller, dikkatli bir gözlem sonucunda saptanabilmektedir. Bilindiği gibi, yaren toplantılarına bazen misafir çağrıldığı da olur. Bunların arasında zaman zaman vali, savcı, kaymakam gibi devlet erkânı da bulunmaktadır. Bu davetler sayesinde yarenler adı geçen kişilerle tanışılabilmekte, daha yakın ve içtenlikli ilişkiler kurabilmektedirler. Hepimizin zaman zaman gözlemlediği gibi, formel ilişkiler enformel ilişkiler ile desteklendiğinde daha başarılı

sonuçlar alınabilmektedir. Teşkilâtın gizli bir işlevi olarak değerlendirilebilecek bu durumun da araştırılmaya tartışılmaya ve değer olduğunu düşünmekteyim.

Sıralamaya çalıştığım tüm bu ve benzeri nedenlerden dolayı yaren teşkilâtı; ilgiyi, üzerinde araştırmalar yapılmasını ve yaşatılmasını, çağımızın koşullarına uygun biçimde güncelleştirilerek kendisinden yararlanılmasını hak eden bir kurum olarak büyük önem taşımaktadır.

1975-1978 yılları arasında Çankırı'da, 1982-1985 yılları arasında da Simav'da yarenlik üzerinde çalışırken konu ile ilgili literatürün çok az sayıda ve yetersiz oluşu, konu ile doğrudan ilgili kitap yapılı yayınların bulunmayışı, aranan bilgilerin ya sayısı on beşi geçmeyen makalede ya ahilik ile ilgili kitapların içinde birkaç sayfalık dağınık bilgiler arasında ya da bazı araştırmacıların başka konulardaki kitaplarının sayfalarında, gizli ve saklı bir biçimde duruyor olması, bu alanda doyurucu yorumlamaların yapılmasına pek fazla olanak sağlamamakta idi. Bursa'da 1981 yılında düzenlenen 11. Milletlerarası Folklor Kongresi'nde, Abdülşükür Turdi'nin (1982) Uygur Halk Meşrepleri'ni anlattığı sırada, o zamana kadar bir "fütüvvet yolu" olduğu yaygın biçimde kabul gören, Ahilik'in bir uzantısı olduğunu düşünülen yaren teşkilatının bir benzerinin, Uygurlar arasında da yaşadığını ve bu geleneğin köklerinin İslâmiyet öncesi X. yüzyılın sonlarına kadar uzandığını öğrendiğimizde, o sırada salonda bulunan herkes gibi benim de son derece şaşırıp heyecanlandığımı, konuya çok daha farklı biçimde yaklaşılmasının gerektiğini (Er, 1988) fark ettiğimi, aradan geçen bunca zamana rağmen bugün bile anımsamaktayım.

Bununla bağlantılı olarak eklemek isterim ki benim araştırmamın kaynak taraması aşamasının, Lâtin harflerinin kabul ediliş tarihi olan 1 Kasım 1928'den itibaren yapılan yayınlarla sınırlanmış olması, eski harflerle yazılmış bulunan kaynakların kapsam dışında bırakılmasına neden olmuştu. Bu nedenle alana ilgi duyan kişilerce, daha eski kaynaklara inilerek bizim erişebildiklerimizin dışında tarihî kaynaklara da erişebilmelerinin, özellikle yarenlik geleneğinin saptanamamış olduğu başka bazı konuları hakkında da geniş bilgiler verebileceği ve yararlı olacağı görüşümü de yıllardır paylaşmakta olduğumu belirtmek isterim.

Yarenlik geleneğinin, Türk kültürünün önemli bir unsuru olup Ahilik'in ve İslâmiyet'in etkisiyle, yaşatıldığı yerlerde yörenin özelliklerinden etkilenip çeşnisini de bünyesine alarak filizlenmiş ve çeşitlenmiş bir kurum olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bununla

birlikte teşkilâtın farklı yörelerde saptanan örneklerinde kendine özgü bir kısım farklılıklarının mevcut olması, son derece doğaldır. Örneğin Simav yareninde, Çankırı'daki yârân sohbetlerinden farklı olarak içki servislerinin yapıldığını, Çankırı yârân meclislerinde ise dinsel motiflerin daha fazla ön plâna çıktığı görülmektedir. Simav'da ayrıca Çankırı'da rastlamadığımız, *"yaren kahveleri"*ni de görmekteyiz. Simav'ın Ege bölgesinde yer alması, zamanında muhtemel eşkıya baskını korkularına neden olmuş, bu da bu yöredeki geleneğe yeni bir özellik ekleyerek, *"yarenlerin kahvehanelerde toplanıp asıl toplantı yerine hep birlikte gitmeleri gerekliliği"* biçiminde bir alışkanlığı ve eğilimi ortaya çıkarmıştır.

Simav İlçesi ve Çevresi Yaren Teşkilâtı adlı kitabımın sonuç bölümünde, başka yörelerde de bu çalışmanın modelinin esas alınarak yeni alan araştırmalarının yapılması, bunu bu tip teşkilâtların görüldüğü yerlerde gerçekleştirilecek başka karşılaştırmalı çalışmaların izlemesi ve bu geleneğin; tarihsel ve sosyal antropolojik yaklaşımlar ile de ayrıca incelenmesi konularında yapmış olduğum önerilerin bir kısmının gerçekleştirildiğine, sevinçle tanık olmaktayım. Bu tip araştırmalar; alan ile ilgili mevcut literatürün zenginleşmesi ile yeni yorum ve değerlendirmelerin yapılabilmesine olduğu kadar bu teşkilâtın yaşadığı yerlerde, geleneğin *"küllenen ateşini yeniden canlandırma"* (Muştu, 1983) anlamında da önem taşımaktadır.

Gerçekten de yapılan bu araştırmalarla, yılların getirdiği değişim süreci sonucunda *"küllenen yaren ateşi"* yeniden canlanmaktadır. Gerek Simav'da gerekse Çankırı'da bunu net bir biçimde görebilmekteyiz. 1979'da Simav'da; gazeteci Mustafa Zeybek Yareni, Kadir Irmak Yareni ve Opel Ahmet Yareni adlarını taşıyan üç yaren mevcut iken, bugün aradan yirmi beş yıl geçmiş olmasına rağmen adları, "Cumhuriyet Yareni", "Mehmet Yavuz Yareni", "Bekir Kazak (Yenimahalle) yareni" olarak değişmiş olsa bile hâlâ en az üç yaren topluluğunun olması, bu yarenlerin bazılarının bugün birer web sayfalarının bile bulunması[2] bu durumun bir göstergesi olarak düşünülebilir.

Yarenlik geleneği üzerinde araştırma yapanların ve konu ile ilgilenenlerin, bu kültürün **mutlaka yaşatılması** ve **ulusal kültür politikaları oluşturulurken bu teşkilât ile benzeri kültürel unsurların ön plâna çıkarılması gerektiği** konusunda fikir birliği içerisinde oldukları, hepimizin malûmudur. Ancak bunun yanı sıra **her**

[2] www.cumhuriyetyarenisimav.com, (erişim tarihi: 4.11.2015).

kurumun ihtiyaçlara cevap verdiği sürece yaşadığı, işlevi ortadan kalkan bir kurumun er ya da geç unutulmasının, kaybolmasının kaçınılmaz olduğu da bilinmektedir. Bu yüzden, **yarenlik geleneğinin saptanmasının, arşivlenmesinin, sergilenmesinin, kültürümüze özgü bir kurum olarak yurt içinde ve dışında özellikle de genç kuşaklara tanıtılmasının son derece önemli olduğunu** tekrarlayarak bu geleneğin yaşatılması için bugüne kadar yapılan çeşitli çalışmalara da kısaca değinmek istiyorum.

Çankırı'da ve Simav'da bu teşkilât, 2004'lerde Kültür ve Dayanışma Derneklerinin koruması altına alınmış olup Halk Eğitim Merkezleri'ne bağlanmış durumdadır. Tezimi yazdığım yıllarda gönülden arzuladığım ve dile getirdiğim bu hususun, her iki ilde de gerçekleştirilmiş olması, başka il ve ilçelerde de yaşayan ve yaşatılan bu türden topluluklara örnek teşkil etmesi bir mutluluk kaynağıdır.

Bir başka mutluluk kaynağı ise yarenlik geleneğinin aşağıda işleyiş sürecini aşağıda kısaca özetlediğim ve kısa adı UNESCO olan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu'nun düzenlediği **İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Listeleri** arasında yerini almış bulunmasıdır**.**

Pek çoğumuzun bildiği üzere Paris'te 29 Eylül-17 Ekim 2003 tarihleri arasında toplanan UNESCO'nun 32.Genel Konferansı, 17 Ekim 2003'de **"Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi"**ni kabul etmiştir. Bu sözleşmenin, Türkiye'de, TBMM'nin 19.01.2006 tarihli oturumunda oy birliği ile kabul edilmesi ve **"Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair 5448 olu Kanun"**un, 21 Ocak 2006 tarih ve 26056 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmesi sonucunda, Türkiye'nin taraf olma süreci, 27 Mart 2006 tarihinde tamamlanmıştır. Sözleşmenin 16. 17. ve 18. Maddelerine göre oluşturulan üç adet liste bulunmaktadır:

1. İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi

2. Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi

3. En İyi Uygulama Örnekleri Listesi

Aralık 2014 tarihi itibariyle Türkiye'nin 1 numaralı listeye kayıtlı 12 adet kültürel mirası bulunmaktadır. Bunlar yıllara göre şöyle sıralanmaktadır:

1. Meddahlık Geleneği (2008)

2. Mevlevi Sema Törenleri (2008)

3. Âşıklık Geleneği (2009)

4. Karagöz (2009)

5. Nevruz (Azerbaycan, Hindistan, İran, Kırgızistan, Özbekistan ve Pakistan ile ortak dosya), (2009)

6. Geleneksel Sohbet Toplantıları (Yaren, Barana, Sıra Geceleri ve diğer, 2010)

7. Alevi-Bektaşi Ritüeli Semah (2010)

8. Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali (2010)

9. Geleneksel Tören Keşkeği (2011)

10. Mesir Macunu Festivali (2012)

11. Türk Kahvesi ve Geleneği (2013)

12. Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı (2014)

Söz konusu bu listeye bir kültürel unsurun kaydedilmesindeki amaç; bu kültürel değerlerimizin dünyaya tanıtılması, korunmaları ve evrensel kültür içinde hak ettikleri yerleri alarak ve uluslararası kaynaklardan da yararlanılarak gelecek kuşaklara en iyi şekilde aktarılmalarıdır. Türkiye adına bu çalışmalar, Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü'nün organizatörlüğünde gerçekleştirilmekte olup, somut olmayan kültürel mirasla ilgili olarak yapılan çalışmalar; dünya miras listesi için dosya hazırlıkları, envanter çalışmaları ve uluslararası toplantılar olarak üç ana grupta toplanmaktadır. UNESCO'nun İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi'ne yazdırmak üzere hazırlanan dosyada, rapor bölümü, ek belgeler ve görsellerden oluşan ek dokümanlar bulunmaktadır. Rapor bölümü dokuz maddeden oluşmakta olup bu maddelerden dördüncüsü, unsurun korunmasına dönük oluşturulan "koruma eylem planı" ile ilgilidir.

Geleneksel Sohbet Toplantıları Yaren, Barana, Sıra Geceleri vd. başlığı altında listenin altıncı sırasında yer alan bu büyük ve önemli mirasımızın İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi'ne yazdırılması hedefiyle dosya hazırlık sürecinde, konuyla ilgili tarafların bir araya getirildiği üç önemli toplantı (çalıştay)

düzenlenmiştir. Bunlardan birincisi 27-28 Şubat 2009 tarihinde Çankırı'da, ikincisi 8-9 Mayıs 2009 tarihinde Kütahya/Simav'da, diğeri de 6 Ağustos 2009 tarihinde Şanlıurfa'da gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıların ilk ikisine moderatör olarak davet edilerek bu çalışmaları da yerinde gözlemlemiş ve yönetmiş olmanın benim için ayrı bir onur ve kazanç olduğunu söylemeden geçemem.

Çankırı'da düzenlenen ilk toplantıya, Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü'nün görevlendirdiği personel, koruma eylem planı ile ilgili bütün kurum/kuruluşların temsilcileri, bilim insanları, uzmanlar ve Akşehir, Kula, Sandıklı, Simav ve Çankırı'da unsurun taşıyıcısı olan kişilerin katılmışlardır. Yukarıda da belirttiğim üzere adı geçen Genel Müdürlüğün organizatörlüğünde gerçekleştirilen bu **çalıştay**, iki bölümden oluşmuştur. **Birinci bölümde,** ilgili genel müdürlüğün 'Somut Olmayan Kültürel Miras Yönetimi Şubesi'nce çalıştayın gerçekleştirilme amacına dönük kısaca SOKÜM çalışmaları ve dosya hazırlık süreçlerini içeren bir sunum gerçekleştirilmiş, **ikinci bölümde ise** moderatör olmam dolayısıyla benim yönetimimde bir **Koruma Eylem Planı** oluşturulmuştur. Eylem planının oluşturulmasında ilgili kurum, kuruluş temsilcileri ile bizzat unsurun taşıyıcısı kişiler, unsurun korunmasına dönük olarak yapılması gerekenleri, kendi yapacakları işler ile birlikte bildirmişler, sekretarya bütün fikirleri eylem planına yazmıştır. Daha sonra oluşturulan eylem planı gözden geçirilerek son şekil verilmiştir. Bu çalıştayın sonunda, ikinci çalıştayın mayıs ayında Simav'da yapılması kararlaştırılmış ve alınan bu karar gereğince Simav'daki çalıştay 8 Mayıs 2009 tarihinde başlamıştır.

Bu ikinci çalıştayda da tüm katılımcıların bu geleneğin yaşatılması ve korunmasına yönelik dilek, görüş ve önerileri kayda alınmış ve bu kültürel unsurun İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi'ne alınması için UNESCO'ya gönderilecek dosyanın hazırlıklarının çok önemli bir kısmı böylece tamamlanmıştır. Üçüncü çalıştay Urfa'da yapılmış, benim katılamadığım bu toplantıda da değerli çalışmalar yapılmıştır. Sonuç olarak bugün bu gelenek, **UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Miras Listesine kayıtlı bir Türk geleneğidir.**

Yarenlik geleneğinin tespit edilme, korunma ve tanıtma süreçleri bugün büyük ölçüde tamamlanmış durumdadır. Bununla birlikte arzu edilen, önceden de söz konusu ettiğim gibi yaşatılması, sonraki kuşaklara aktarılmasıdır. Ancak bugün toplumumuzu sarıp sarmalayan büyük değişim süreci içerisinde bunun nasıl gerçekleştirilebileceği,

gerçekten sorulması ve cevaplanması gereken bir husustur. Yaren teşkilâtı, toplumsal yapı içerisinde çeşitli sosyal işlevleri bulunan, belli bir dönemde çok önemli görevler üstlenmiş bir kurumdur. Belli ihtiyaçları zamanında çok iyi bir biçimde karşılayarak etkinliğini sürdürmüştür. Günü gelmiş sendikaların, gerektiğinde bankaların ve çoğu zaman da okulların görevlerini üstlenmiştir.

"Çok yönlü, çok amaçlı, çok fonksiyonlu ve ayrıca tarihsel nitelikleri bir arada barındıran bu gelenekten günümüzde nasıl yararlanabiliriz?" sorusuna cevap vermeye çalıştığımızda ise öncelikle orta ve yükseköğretim kurumlarında verilen "felsefe grubu dersleri"nde, bu ve buna benzer birtakım kavramların açıklanması sırasında, söz konusu gelenekten, kendi kültürümüzden özgün örnekler kapsamında yararlanılarak değerlendirilmesi konusu gündeme getirilebilir. Bu tür bir uygulama, gençlerimize kendi kültürlerini doğru biçimde tanıma olanağı sağlayabileceği ve dersi veren öğretim elemanına orijinal bir malzeme oluşturabileceği gibi, bu derslerin öğrenciler açısından da daha ilgi çekici olarak algılanmasına yardımcı olabilir.

Bu gelenek ve teşkilat, günümüzde çağdaş organizasyonların, toplum içerisinde çok daha pratik ve hukuksal bir biçimde işlev görmeye başlaması ile birlikte tüm çabalamalara rağmen acaba uygulamadan yavaş yavaş kalkacak mıdır? Günümüzde gençlerin, belli konulardaki görüşlerini açıkça dile getirebilme, tartışabilme arzularının giderek artmasına ve eğitim programlarının da çoğu zaman bu ilkeler çerçevesinde plânlanmasına rağmen acaba bu toplantılara katılıp yaş sıralı bir mertebelenmenin gereklerini yeterince yerine getirme konusunda ne kadar gayretli olacaklardır? Yarende gerektikçe kullanılan cezalandırma yöntemleri arasında yer alan ve daha çok Simav Yareninde gözlemlenebilen dayağın bir **eğitim aracı** olarak kullanılışı ve yarende gözlenen diğer bazı otoriter tutumların, şimdilerde genel kabul gören *"demokratik süreçler"* ile çelişmesi sonucunda gençlerde ortaya çıkan tutum değişmeleri ile hep birlikte göz önüne alınması gereken konulardır.

İşte bu noktada; **yaren kültürünün hangi yönünün yaşatılmaya çalışılması gerektiği** hususu, önemle karşımıza çıkmaktadır. **Bizler, yaren kültürünün hangi yönünü yaşatmaya çalışacağız?** Şeklini mi? Ruhunu mu? Özünü mü? Yoksa insanı insan yapan ilkelerini mi? Bu soruya cevabımız kanımca, bu geleneğin biçimsel özelliklerinden daha çok, **ilkelerinin ön plâna** çıkarılması**,** ahilikte ve yarenlikte vurgulanan **insanı insan yapan erdemler** olan,

"**el, bel, dil kapalılığı**" ile **"gönül, kalp, kapı açıklığı**"nın, yaşamın her alanında, **önce kendimizden başlamak koşuluyla** tüm bireylere, özellikle de genç kuşaklara ilke olarak benimsetilmesidir. Bu, **hepimizin görevidir ve görevi olmalıdır**.

Kaynakça

ER, T. (1975), *Kemal Tahir'in Altı Romanının Etnolojik Açıdan Değerlendirilmesi*, Yayımlanmamış Lisans Tezi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Etnoloji Kürsüsü, Ankara.

ER, T. (1978), *Çankırı Eldivan ve Saray Köyde Yardımlaşma ve Dayanışma İlişkileri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Etnoloji Kürsüsü, Ankara.

ER, T. (1985), *Simav İlçesi ve Çevresinde Yaren Teşkilâtının Halkbilimsel Etüdü*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Halk Bilim Anabilim Dalı, Ankara.

ER, T. (1986), *Kemal Tahir'in Altı Romanının Halkbilimsel Açıdan Değerlendirilmesi*, Ankara.

ER, T. (1987), "Fonksiyonları Açısından Simav Yaren Teşkilâtı", *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildiriler Kitabı,* s.145-154, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığı.

ER, T. (1988), *Simav İlçesi ve Çevresi Yaren Teşkilâtı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.

ER, T. (1995), "Kemal Tahir'in Bazı Eserlerinde Folklorik Özellikler", *Folklor-Edebiyat Dergisi,* c.1, sy.3, s.86-96.

GÜLENSOY, T. (1981), "Simav'da Yaren Teşkilâtı", *Millî Kültür*, c.2, sy.11, s.10-12.

MUŞTU, K. (1983), "Küllenen Yaren Ateşini Canlandıran Öğretim Görevlisi", *Simav'ın Sesi Gazetesi*, yıl:21, s.3181.

TEZCAN, M. (1989), *Sosyal Değişme Sürecinde Çankırı Yaran Sohbetleri Kültürel Antropolojik Yaklaşım,* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.

TURDİ, A. (1982), "Halkın Sanat Okulu Uygur Halk Meşrepleri", *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt*, s.559-585,

Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.

UĞUZMAN (ER), T. (2004), "Yaren/Yâran Kültürü Hakkında Genel Bir Değerlendirme", *Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri*, s.262-275, Çankırı: Çankırı Valiliği.

UĞUZMAN (ER), T. (2011), "Aynı Zamanda Bir Tür Halk Eğlencesi Olan Simav Yaren Toplantılarında Kültüre, Sanata ve Sanatçıya Saygı", *Motif Halk Oyunları Vakfı Bildiriler Kitabı*, s.803-813, İstanbul: Motif Vakfı Yayınları.

EKLER

EK I

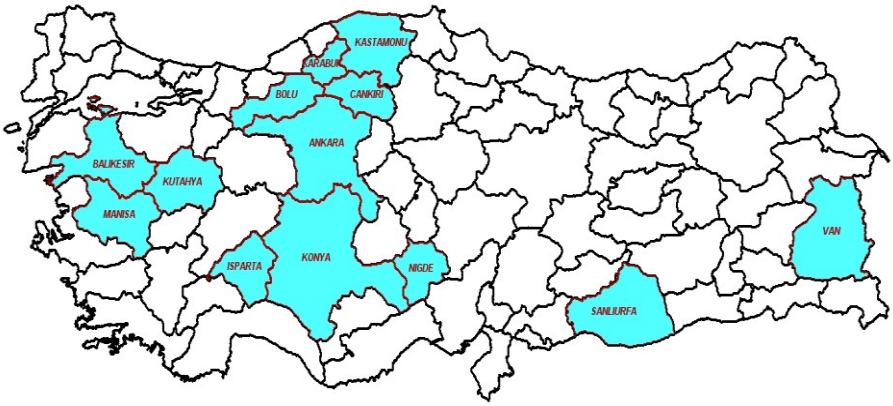
KASTAMONU
KARABUK
BOLU
CANKIRI
ANKARA
BALIKESIR
KUTAHYA
MANISA
KONYA
ISPARTA
NIGDE
VAN
SANLIURFA

EK II

Haftanın MEKTUBU

Kâmil Muştu

KÜLLENEN YAREN ATEŞİNİ KIVILCIMLAN DIRAN ÖĞRETİM GÖREVLİSİ

Yıllardır devam ettirdiğimiz yarenciliğimiz bu yıl külienmeye başlamıştı, yaren Folklorunu Doktora tezi olarak ele alan Gazi Üniversitesi öğretim görevlisi bn. Tülây Er ilçemizde bu yöndeki araştırmalarını eşi Yavuz ER'inde yardımları ile yaparlarken yaren toplantısını Bizzat görmek istemeleri üzerine yaren'in külenen ateşinin yeniden kıvılcımlanmasına neden oldular.

Pazar gecesi Çeyrekçide yapılan yaren toplantısında yarene giriş, yemin töreni Ceza uygulaması eskisi gibi aynen tatbik edildi en eski yaren başı Asım Simav halen yaren başı olarak görev yapan Ahmet Erdimen (opel) köşe ihtiyarı Ali Girginer (kaptan) Mehmet Ünver yaren sözcüsü, Ahmet Çıplak küçük yaren başı Mustafa Çakan, ve bizat (Kâmil Muştu) Yarenciliğin tüm özelliklerini kurallarını kanunlarını en ince teferruatına kadar Not ettirdik.

Tülây Er—Yavuz Er anneleri Kıymet hanım 4 Saat süreyle sıkılmadan yaren gecesinin içinde bulunup tatbiki olarak yaşadılar. Sayın Tülây Er'in bu doktora tezi Simav ve diğer kütüphanelerde tarihi kıymetli bir belge olarak saklanacaktır.

Simav'ın Sesi Gazetesi, 20.04.1983. Yıl:21, Sayı: 3181.

ESKİŞEHİR'DE YAŞAYAN KIRIM TATARLARINDA KONAK MECLİSİ*

Muhammed Emin YILDIZLI**

Mehmet Ali YOLCU***

Öz

Anadolu'nun hemen hemen her bölgesinde çeşitli isimlerle var olan erkek toplantılarının örnekleri Türk Dünyasının çeşitli yerlerinde de görülmektedir. Erkek toplantıları Anadolu'ya göç etmiş en büyük Türk topluluğu olan ve bugün bir diaspora haline gelmiş Kırım Tatar Türkleri arasında da yaşamaktaydı. Belli bir hiyerarşik düzen ve disiplin içerisinde toplanan ve Konak adı verilen meclis, Anadolu'ya yapılan göçlerden sonra Kırım Tatar Türk kültürünün ve milli kimliğinin sürdürülebilirliği açısından büyük bir öneme sahiptir. Konak meclisleri, sürgünler sonrası Türkiye'de yetişen Kırım Tatar Türkleri için dillerinin, kültürlerinin, ekonomik ve sosyal yapılarının korunmasında ve bunlarla ilgili oluşan problemlere çözüm arama noktasında önemli bir rol oynamaktadır. Kırım Tatar Türklerinde aidiyet ve kimlik bilincini güçlendiren bir yapı haline gelen "Konak Meclisi"nin sahadan yapılan derlemeler ışığında mümkün olan bütün yönleriyle incelenmesi, değerlendirilmesi ve yorumlanması bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Giriş

Kırım Tatar Türkleri, 18. yüzyılın sonlarından 20. yüzyıla kadar toplu bir şekilde göçe maruz bırakılmışlardır. Bu göçler tek bir seferde tek bir coğrafyaya yapılan göçler değil, iki yüzyıl boyunca birçok coğrafyaya yapılan zorunlu göçlerdir. Kırım Tatar Türkleri bu göçlerle birlikte yerleştikleri coğrafyalara dillerini, kültürlerini ve kimliklerini de taşımışlardır. Özellikle 1944 sürgününden sonra anavatana dönüş noktasında tüm umutlarını yitiren Kırım Tatar Türkleri, Emin Bektöre, Müstecip Ülküsal gibi aydınlar aracılığıyla kültürlerinin ve dillerinin devamlılığı için kurslar açarak, dernekler-vakıflar kurarak çeşitli

---

* Bu bildiri, 114K112 numaralı "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Bağlamında Kırım Tatar Geleneksel Halk Kültürünün Tespiti ve İncelenmesi: Eskişehir Örneği" adlı TÜBİTAK-SOBAG 1001 Projesi kapsamında desteklenmiştir.

** Arş. Gör., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

*** Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu faaliyetler Kırım Tatar Türk dilinin ve kültürünün belli bir oranda korunmasını sağlamıştır.

Günümüzde Türkiye ve Romanya başta olmak üzere çok sayıda dernek, vakıf ve temsilciliklerle faaliyetlerini sürdüren Kırım Tatar Türkleri, bu organizasyonlar içerisinde kendilerini diaspora olarak adlandırmaktadırlar. Kırım Tatar diasporası, anavatanın imarıyla birlikte kültürel birikimlerini yeni nesillere aktarılmasında aracı rolü oynamakla birlikte zaman zaman Kırım yarımadasına maddi yardımlar da yapmaktadır. Fakat Kırım'ın Rusya tarafından işgalinden sonra bu tür yardımlar yapılamaz hale gelmiştir.

Türkiye'de Eskişehir ve civarında yoğun bir nüfusa sahip olan Kırım Tatar Türkleri, Eskişehir'in kent kimliğine, sosyal-siyasal ve kültürel olarak büyük oranda katkı sunmaktadırlar. Kentleşmenin ve küreselleşmenin etkisiyle birçok kültürel değerinin dönüştüğü görülen bu topluluk, diasporaları aracılığıyla dillerini ve kültürel öğelerini yaşatma gayreti içerisindedirler.

Yüklendikleri işlevler bakımından, modern topluma geçiş sürecinde belli bir düzen ve sistem içerisinde siyasi ve sosyal yapının küçük birer kontrol mekanizması olarak görülen geleneksel sohbet toplantıları, günümüzde Anadolu ve Türk Dünyasının çeşitli yerlerinde varlığını devam ettirmektedir (Dede, 2012: 16). Kırsal yaşamdan kentsel yaşama evrilen günümüz dünyasında, küreselleşmenin etkisiyle geleneksel yaşam tarzları yerini modern hayatın hızlı değişimine bırakmak zorunda kalmıştır. Bu değişim hem Anadolu'da hem de Türk Dünyasının birçok yerinde sohbet toplantılarının işlevlerinin farklılaşmasına, yok olmasına ya da temsil sayısı çok azalan gruplar tarafından icra edilmesine neden olmuştur. Çalışmada incelenecek olan "Konak Meclisi" de Kırım Tatar Türkleri tarafından icra edilen fakat günümüzde uygulaması olmayan geleneksel bir toplantıdır. Çalışmada "Konak Meclisi" Eskişehir ve köylerinden derlenen bilgiler ışında açıklanmaya çalışılarak bu meclisin günümüz şartlarında nasıl şekil değiştirdiğine değinilecektir.

Konak Meclisi Kırım Tatar Türkleri arasında iki farklı türde karşımıza çıkmaktadır. Birinci tür, kış gecelerinde düzenlenen meclis; ikinci tür ise düğünlerde damadın ve arkadaşlarının konuk edildiği "Kiyev Konağı" olarak adlandırılan meclistir. Her iki meclisin de teşkilat yapısı, kuralları ve eğlence şekilleri aynı olmakla birlikte kiyev konağı işlev olarak farklılık göstermektedir.

Konak Meclisi

Konak meclisi, kış günlerinde gençlerin ve yaşlıların bir araya gelip sohbet ettikleri, eğlendikleri, yemekli ve içkili bir meclis olup çeşitli kurallar etrafında belli bir hiyerarşik yapı içerisinde yöneticiler tarafından yönlendirilen geleneksel bir toplantıdır. Konak meclisi her ne kadar genç ve yaşlıların bir araya gelmesiyle yapılsa da isteğe ve izne bağlı olarak daha çok sohbet havasında geçen ve kartların (yaşlılar) bir araya geldiği "kartlar meclisi" (kırcımanlar meclisi) veya eğlenceye dayalı olarak caşların (genç) bir araya geldiği, coşkunun ön planda olduğu "caşlar meclisi" de kurulabilir. Meclis, nasıl ve ne şekilde toplanırsa toplansın yöneticileri, kuralları, teşkilat yapısı ve işleyişi aslına uygun olarak icra edilir (Sel, 2001: 7-8).

Seçimle yöneticiliğe getirilen ağa, meclis genç ve yaşlılardan oluşuyorsa "kart ağası", sadece gençlerden oluşuyorsa "caşlar başı" (caş ağası) şeklinde anılır ve caşlar başı köyün gençleri tarafından seçilir. Köyde gençlerin sosyal hayattaki kontrolünü de sağlayan caşlar başı aynı zamanda kırcımanlarla da devamlı istişare halinde olmak zorundadır. Caşlar başı meclis toplama kararını bile kırcımanlardan almak zorundadır. Meclise katılabilmek için yaş sınırı on beştir. İlk defa meclise katılacak olan kişiler için "süyek çıkarma" adı verilen bir tören de düzenlenmektedir (Sel, 2001: 9). Kart ağası, meclisin yöneticisidir ve meclisin düzeninden kontrolüne, verilecek cezalardan içeriye kimlerin alınıp alınmayacağına kadar bütün karar ve yetki kendisine aittir. Kart ağası sohbet için toplanan meclisi tarafsızlıkla idare etmek zorundadır. Meclisin düzenli bir şekilde hakkaniyet ölçüsünde istişareye dayalı olarak yönetilmesini sağlamak, sohbeti ve eğlenceyi yönlendirmek kart ağasının en büyük görevidir.

Mecliste istişare önemli bir yer tutsa da kart ağasının son kararı her zaman geçerlidir ve meclisin kart ağasına karşı saygısı oldukça önemlidir. Kart ağası ayağa kalktığında tüm meclis ayağa kalkmak zorundadır. Konuklardan herhangi birisi herhangi bir sebepten dışarı çıkmak isterse veya söyleyecek bir sözü varsa "Kart ağası, ong beyi, küregüçi beyleri, kapıcı beyi, karatogay beyi, cümle cemaat!" sözleriyle ayağa kalkarak seslenir. Bu sesleniş üzerine kart ağası, talepte bulunan kişi beylerden birisi ise "ayt beyim", cemaatten birisi ise "aytsın" der. Konuk, isteğini belirttikten sonra kart ağasının vereceği karar doğrultusunda hareket eder. Kart ağası, gerekli araştırmayı yapmadan, usulsüz hareket edeni dinlemeden veya beylerin görüşünü almadan ceza veremez. Fakat ceza verdikten sonra da o cezaya boyun eğmek beylerin ve meclisin uyması gereken bir kuraldır. Cezalar çok çeşitlidir; örneğin

sofraya yiyecek ve içecek getirmek, istenilen herhangi bir şeyi temin etmek, karda yalın ayak yürümek, atlı olarak gelenlerin yaya olarak gitmesi gibi (KK:1; KK:3; KK:5; KK:7; KK:8; KK:11).

Meclis, "tör"e oturan ağanın sağı ve solu olmak üzere ikiye ayrılır. Bu sağ ve sol cemaati yöneten iki bey daha vardır, bunlardan kart ağasının sağ tarafına oturana "ong bey", sol tarafında oturana ise "sol bey" adı verilir ve bu yönleri bu beyler yönetir. Dağıtılan yiyecek ve içeceğin ölçülü ve hakkaniyetli olmasından, kaba ve çirkin davranışları yapanların tespit edilmesinden, mecliste verilecek kararlarda kart ağasının yardımcılığını üstlenmeye kadar, meclis düzeninden "kendi yönlerinde oturan konuklar dâhilinde" sorumlu olan kişilerdir. Mecliste yiyecek ve içecek ikramı önce kart ağasına sonra ong beye ve sol beye yapılır. Beyler, kendi cemaatlerinin hoşnutluğunu da gözetmek zorundadırlar (KK:2; KK:4, KK:8, KK:11).

Kapıyı kontrol eden, içeri girmek isteyenlerin girip giremeyeceğine karar veren ve kart ağası ile meclise kabul edilecekleri istişare eden kişi ise "kapıcı ağası"dır. Kapıcı ağası, kart ağası tarafından bizzat seçilir ve meclise gelenlerin getirdikleri yiyecek ve içecekleri kontrol eder. Kart ağası gelen yiyecek ve içecekleri az bulur ya da beğenmezse gelen konuğu meclise almayabilir ya da konuğa eksikleri söyleyip, onları tamamlayıp tekrar gelmesini söyleyebilir. Meclise eli boş bir şekilde gelmek kesinlikle yasaktır. Eli boş gelen kimse meclise alınmaz (KK:5, KK:9, KK:11).

Küregüçi Bey, sofraların devamlı zenginleşmesini sağlayan ve sofrada misafirlerin yiyip içmesinden sorumlu olan kişidir. Sofra topluluğun ortak malı ve hazinesi olarak görüldüğünden sofraya kart ağası ve küregüçi beylerden başka kimse el uzatamaz (Sel, 2001: 8). Küregüçi bey kendi gözetiminde olan cemaate adaletli olarak yiyecek ve içecekleri dağıtır. Sofrada herhangi bir haksızlık yapılmamasına büyük bir özen gösterilir. Haksız bir paylaştırma yapıldığı tespit edilirse küregüçi bey kart ağası tarafından görevinden alınır ve meclisin seçtiği yeni kişi küregüçi bey olarak geri kalan taksimatı yapar. Haksızlık yapan küregüçi bey ise meclisin vereceği kararla ya meclisten çıkarılır ya da meclise bir horoz getirmesi şartıyla cezalandırılır. Küregüçi beyler cemaatte taşkınlık yapanlara müsaade etmez, taşkınlık yapıp huzur bozanların meclisten çıkarılması veya cezalandırılması hususunda diğer beylerle istişare eder. İstişare sonucunda usul, meclisten atılma ya da horoz getirme cezasıdır (KK:6; KK:8, KK:9; KK:10).

Mecliste, kemane, klarnet, dare, davul ve trompet gibi müzik aletlerinin olduğu bir çalgı takımı bulunmakla birlikte bunların hepsinin olmadığı yerlerde sadece dare ve klarnet de bulunabilir. Müzisyenlerden sorumlu olan kişiye ise "kartogay bey" adı verilir. Kartogay bey, çalınacak parçaların sırasından ve kart ağasının izni doğrultusunda istenen parçaların çalınmasından sorumlu kişidir ve birlikte konukların hoşnutluğunu sağlamakla yükümlüdür (Sel, 2001: 9).

Kiyev Konağı

Düğünlerin üç gün üç gece sürdüğü Kırım Tatarları, düğünün başladığı gün köyün gençlerinden (her haneden bir delikanlı seçmek suretiyle) seçilenleri "kiyev konağı" adı verilen ve düğün evinden ayrı olan bir mekâna davet ederler. Gençler bu mekânda üç gün üç gece boyunca eğlence tertip ederler. Bu eğlencede sadece bekârlar bulunmaktadır, evliler bu meclise giremezler. Bu meclisin en belirgin özelliği "telli şırak" veya "horoz telleme" adı verilen süslenmiş, kızartılmış bir horozun meclise getirilmesidir. Bu meclisin sofrasını, düğün sahibi kendi imkânları doğrultusunda zengin bir şekilde hazırlamak zorundadır, süslenen horoz ise sofranın ortasında yer alır. Meclis, düğünün son gecesine kadar sürmektedir. Damadın gerdek evine girmesiyle birlikte meclis kapanır. Kiyev konağındaki hiyerarşi, işleyiş, yönetici ve kuralların tamamı konak meclisiyle aynıdır. Buradaki amaç, evlilikle birlikte statüsü, sorumlulukları ve toplumun ondan beklentisi değişecek olan damadın kiyev konağında bekâr olarak geçireceği son gecede eğlenmesini ve yalnız kalmamasını sağlamaktır (KK:2; KK:5; KK:11).

Sonuç

Yukarıda tanıtılan meclisin alandan edinilen bilgiler doğrultusunda Kırım Tatar Türkleri tarafından yaklaşık otuz beş yıldır yapılmadığı tespit edilmiştir.

19. yüzyılın ilk yarısından itibaren Anadolu'ya göç etmiş veya ettirilmiş olan Kırım Tatar Türkleri sürgünlerle ve savaşlarla birlikte bir varoluş mücadelesi içerisine girmişlerdir. İlk sürgünlerle birlikte bir zamanlar Osmanlı toprağı olan, şimdilerde Romanya sınırları içerisinde kalan bölgelere yerleştirilen Kırım Tatar Türklerinin büyük bir kısmı, Osmanlı Devletinin güç kaybetmesiyle birlikte yeniden büyük bir göç dalgasıyla Anadolu içlerine kadar gelmişlerdir. Devletin uygun gördüğü

ve Kırım Tatar Türklerinin becerileri ölçüsünde yaşayabilecekleri topraklara iskân ettirilen bu büyük topluluk, devlet tarafından kendilerine hibe edilen arazilerde tarım faaliyetleriyle uğraşmışlardır. İyi bir tarım kültürüne sahip olan topluluğun yaşam alanları, doğal olarak köylerden oluşmaktaydı. Bugün için Eskişehir il sınırları içerisinde toplamda otuz dokuz Kırım Tatar köyü bulunmaktadır. Bu köylerin birçoğunda günümüz itibariyle demografik yapı değişse de köylerde halen Kırım Tatar Türklerinin izlerini görmek mümkündür ve birçok Kırım Tatar Türk'ü halen aktif olarak tarımla uğraşmaktadır.

Kırım Tatar Türklerinin belli sınırlar içerisinde köylere yerleştirilmeleri onların kültürlerinin ve dillerinin belli bir süre korunmasına ve bozulmasının önlenmesine yardımcı olmuştur. Bu süreç içerisinde hem yeni göç ettikleri topraklara uyum sağlayan hem de kendi kimliklerini korumaya çalışan Kırım Tatar Türkleri 1950'li yıllardan sonra köyden kente göçün başlamasıyla birlikte kent yaşamı içerisinde gelişen, değişen hayat şartlarına bağlı olarak birçok kültürel değerinden uzaklaşmak durumunda kalmışlardır. Günümüz itibariyle tüm bir yılı köylerde geçiren Kırım Tatar Türklerinin nüfusu, en kalabalık köylerde bile beş-on haneyi geçmemektedir. Genellikle yaz aylarında tarımla ilgilenen aile büyüklerinin yaşadığı köylerde hasat mevsiminden sonra hemen hemen kimse kalmamaktadır. Bu durum yaşam standartlarının yükselmesi, modernleşme, eğitim seviyesinin artması gibi durumlara neden olsa da Kırım Tatar Türklerinin geleneksel kültürlerinin Eskişehir'in kent kimliği içerisinde erimesine ve fark edilememesine sebep olmaktadır. Bu noktada ayırt edici en büyük özellik, Kırım Tatar Türklerinin yemek kültürünün şehrin kimliğinde belirgin olarak yaşamasıdır. Kırım Tatar Türkçesinin konuşulma durumu ise bahsedilen sebeplere bağlı olarak çoğunlukla 40 yaş üstünde görülmektedir. Genç nesil, Kırım Tatar Türkçesini ya konuşamamaktadır ya da hiçbir şekilde anlayamamaktadır.

Eskişehir içerisinde nüfus yoğunluğuna sahip olan Kırım Tatar Türkleri, dernek faaliyetleri açısından da çok aktiftir. Dernek başkanı ve yöneticileri kendilerini bir diaspora olarak adlandırmakla birlikte dernek Türkiye'deki diğer derneklerle de işbirliği içerisinde anavatanın sosyal-siyasal ve ekonomik durumları için çare aramak noktasında etkindir. Bunların yanında dernek düzenlemiş olduğu dil kursları, halk oyunları, güreş çalışmaları gibi faaliyetlerle de kültürün yeniden gün yüzüne çıkarılmasına ve korunmasına aracı olmaya çalışmaktadır. Dernek, yapmış olduğu çalışmalarla Kırım Tatar Türklerini bir arada

tutmayı ve topluluk arasında sosyal birlikteliği sağlamayı hedeflemektedir.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında çalışmanın ana konusuna dönüldüğünde, köy hayatından kent hayatına geçişi yaşayan ve hızlı bir şekilde bu kent hayatı içerisinde değişime uğrayan Kırım Tatar Türkleri, kültürlerinin birçok unsurunu kaybetmiş görünmektedir. Kaybedilen ve günümüzde yaşamayan bu kültürel unsurlardan biri de konak meclisidir. Meclisin var olduğu zamanlarda üstlendiği görevler ve işlevleri günümüz itibariyle kentlileşmiş bir topluluk için bir anlam ifade etmemektedir. Bu durumda asıl dikkat çeken nokta ise Kırım Tatar Türklerinin dernekleşme faaliyetlerinin artmasıyla ortaya çıkan ve her sene muhakkak kış aylarında birkaç kere düzenlenen "çibörek geceleri"dir. Çibörek gecelerinde davetliler yiyip içmek ve eğlenmek için bir araya gelmektedir. Gecede herhangi bir kontrol mekanizması, yönetici veya hiyerarşi yoktur. Dernek vasıtası ile organize edilen gecelerde tek amaç birlikte olmak, yemek, içmek ve eğlenmektir. Kültürel belleğinde birlik ve beraberliğin önemini taşıyan ve bunu bir zamanlar "konak meclisi" adıyla gelenek olarak yaşayan bir topluluğun, benzer geleneği kentleşme sürecinin tamamlanmasından sonra kendi kültürel sınırları içerisinde yeniden canlandırması söz konusudur. Bu bağlamda, "konak meclisi" "çibörek gecesi"ne evrilmiştir, demek mümkündür.

Kaynakça

DEDE, M. E. (2012), *Anadolu Erkek Toplantılarının Halkbilimsel İncelemesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

SEL, Ü. (2001), "Kiyev Konağı", *Kırım Postası*, 12, s.7-9.

Sözlü Kaynaklar

KK 1. Ahmet AKBAŞ, 1971 doğumlu, ortaokul mezunu, esnaf, Alpu-Fevziye'de yaşıyor.

KK 2. Atilla ÖZEN, 1960 doğumlu, ilkokul mezunu, çoban, Çifteler-Yıldızören'de yaşıyor.

KK 3. Fevzi DOĞRUL, 1950 doğumlu, ilkokul mezunu, serbest meslek, Çifteler-Yıldızören'de yaşıyor.

KK 4. Gürbüz VARLI, 1945 doğumlu, ortaokul mezunu, çiftçi, Mahmudiye-Mesudiye'de yaşıyor.

KK 5. Gürcan AY, 1961 doğumlu, lise mezunu, emekli, Çifteler-Yıldızören'de yaşıyor.

KK 6. İbrahim AKYÜREK, 1962 doğumlu lise mezunu, çiftçi, Mahmudiye-Mesudiye'de yaşıyor.

KK 7. İsmail Şener METİN, 1961 doğumlu, lise mezunu, çiftçi, Çifteler-Yıldızören'de yaşıyor.

KK 8. Levent ÖZDEMİR, 1955 doğumlu, lise mezunu, çiftçi, Alpu-Fevziye'de yaşıyor.

KK 9. Mizekkir ÇALDEMİR, 1954 doğumlu, ilkokul mezunu, emekli, Çifteler-Yıldızören'de yaşıyor.

KK 10. Niyazi YILMAZ, 1941 doğumlu, ilkokul mezunu, muhtar, Sivrihisar-Ortaklar'da yaşıyor.

KK 11. Saadet ÖZDEMİR, 1957 doğumlu, lise mezunu, emekli, Alpu-Fevziye'de yaşıyor.

SOHBET VE SÖZLÜ KÜLTÜR MEKÂNI OLARAK BARAK KÖY ODASI

Mehmet YILMAZ*

Öz

Yakın zamanlara kadar sohbetin ve sözlü kültürün yoğun bir biçimde yaşadığı Barak köy odalarında – şimdilerde köy odalarının işlevi kısmen ortadan kalkmış olsa da – Barak tarihi, Barak tarihindeki önemli şahsiyetler ve bu şahsiyetlerle ilgili türküler (iskanlar) okunur, farklı tarihi ve güncel konularda fikir alışverişinde bulunulurdu. Odanın kendisi folklorik ve antropolojik bir kültürel unsur olarak önem arz etmektedir. Odanın oturma biçimi rastgele değildir. Konuk ağırlamak, ona ikramda bulunmak, koyun, hindi vb. hayvanlar keserek gelenlere yedirmek Barak köy odasının temel özelliklerindendir. Zaman zaman çevre köylerden sesi güzel olanlar davet edilir, Feriz Bey, Bilal Bey, Döne Gelin, Ezo Gelin türküleri saz eşliğinde çalınır söylenirdi. Oda, bu özelliğiyle köyün ve dolayısıyla Barak Ovası'nın tarihi, kültürel mirasının konuşulduğu, genç nesillere aktarıldığı bir mekan olmanın dışında, sosyal dayanışmanın, bilgilenmenin, aidiyet kültürünün geliştiği bir yer olma özelliğini de korumaktadır. Bu çalışmada, Barak köy odasının tarihsel, sosyo-kültürel özellikleri ve bugünkü durumu canlı tanıklardan derlenen bilgiler ışığında değerlendirilmiştir.

1. Giriş

1.1 Amaç

Barak odaları, sözlü kültür ve bilhassa sözlü tarih açısından son derece önemli buluşma ve toplanma yerleridir. Barak odalarında eskiden topluluğun tarihiyle ilgili çeşitli göç, savaş vb. hikayeler anlatılırken, şimdilerde daha çok siyaset ve magazin denilebilecek konular konuşulmaktadır. Bu çalışmada, Barak odalarının yazılı ve sözlü kaynaklardan hareketle değil, sadece canlı tanık/kaynak kişilerden derlenen bilgilerle mimari yapısından oturma biçimine ve güncel durumlarına kadar özellikleri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1.2 Kapsam ve Sınırlılık

Konu sözlü kültür ve tarih olunca birçok yazılı ve sözlü kaynağın incelenmesi gerekmektedir. Ancak, sunulacak bildirinin sınırları ve

* Doç. Dr., Harran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi.

vurgulamak istediğimiz bakış açısının sınırlılığı nedeniyle sadece canlı tanıkların bilgisine yer verilmiştir.

1.3 Yöntem

Çalışmada "katılarak gözlem yöntemi" uygulanmıştır. Çalışmanın tamamen canlı tanıkların bilgilerinden oluştuğu göz önünde bulundurulduğunda, bunun en uygun araştırma yöntemi olduğu sonucuna varılmıştır. Bunun dışında herhangi bir yazılı kaynak kullanılmamıştır. Ancak, bu yöntemin kendine özgü bazı dezavantajları da olduğu bilinmektedir. Gözlem sürecinin uzun sürmesi, dış faktörlerin gözlemci tarafından kontrol edilemeyişi, gözlemcinin objektif tutumunu uzun süre koruyamayacağı gibi özellikler sayılabilir. Fakat araştırmacının aynı bölgeden oluşu, bir anlamda aynı kültürel çevre ve şartlarda yetişmiş olması, bazı olumsuzlukları gidermektedir.

2. Barak Köy Odasının Özellikleri

2.1. Köy Odası Nedir, Barak Ovası ve Civarındaki Köylerde Oda Var mıdır?

Canlı kaynakların hepsi böyle bir soruya aşağı yukarı aynı cevabı vermişlerdir: "İnsanların gelip oturdukları, eğlendikleri, yiyip içtikleri, sohbet ettikleri, sesi güzel veya çalıp söyleyen varsa onun söylediklerinin dinlenildiği, Barakların sözlü tarihiyle ilgili hikayelerin, efsanelerin anlatıldığı icra mekanı." Elbette bu bir tanımlamadan öte, bir açıklamadır. Mesela, bazı tanıklar, bu açıklamaya şöyle eklemelerde de bulunmuşlardır: "Barak köy odası, dünün devamıdır. Cenazelerde, düğünlerde ve diğer toplanma merasimlerinde her zaman önemini korumuştur."

Tanıkların ifadelerine ve kendi gözlemlerimize dayanarak, Barak bölgesi olarak adlandırılan – daha çok Nizip ve Oğuzeli'ni içine alan – köylerin hemen hepsinde oda mevcut olduğu söylenebilir. Yaptığımız sayımda bu sayı 60 civarındadır. Ancak, şunu da eklemek lazımdır ki, bazı köylerde birden çok oda vardır. Köyün büyüklüğü, nüfusu, oda sahipliğini icra edebilecek kişi sayısı bu sayılarda önemli bir rol oynamaktadır.

2.2. Köy Odasının Yapılma Şekli, Planı, Mimarisi

Köy odasının, oda sahibinin ailesinin fertlerinin yaşadığı bina veya avlu ile mutlaka bir bağlantısı bulunmaktadır. Çok nadiren de olsa bazı bağımsız, tek başına oda/bina şeklinde odalar bulunabilmektedir. Barak

köy odası her ne kadar oda sahibinin mülkü olsa da cümle kapısı hiçbir zaman aile fertlerinin girip çıktığı avluya veya girişe bakmaz; daha çok sokağa, köyün girişi veya çıkışına bakar. Ancak, oda sahibinin ailesinin misafirlere yiyecek- içecek veya yatak vb. ihtiyaç malzemelerini getirmeleri için, yani içeriyle alışverişin sağlanabilmesi için odanın bir tarafıyla kapı, yarım pencere şeklinde bağlantı bulunur.

Odanın mimarisi, Barak yöresindeki evlerin mimarisinden pek bir farklılık göstermese de, oda daha çok 30-35 metrekare büyüklüğünde, dikdörtgen bir yapıdadır. Bazı yerlerde su basmanı taş, üstü tarafı kerpiçten, bazı yerlerde ise tamamen taştan yapılır. 19. yüzyılın başında yapılmış ve şimdi harabe halindeki bir odanın giriş kapısında Osmanlıca harflerle, hane sahibini öven bir dörtlüğe de rastladık. Odanın içine girildiğinde, giriş kapısının hemen sağında veya solunda kahvenin pişirildiği ocak bulunur, ocak bazen de tam giriş kapısının karşısına yapılır. Son yıllarda ocak yerine soba kullanılmaktadır. Gençlerden biri veya bizzat oda sahibi mutlaka ocağa yakın oturur ve kahve ikramında bulunur. Odanın iki tarafına keçe veya kilim serilir. Misafirler geldiğinde bunların üzerine yün döşekler serilir. Orta yer, yani, yemek sofrasının konulduğu kısım daha alçakta bulunur. Bu özellik her odada bulunmaz. Bunun sebebi, yemekten hemen sonra yerlerin daha kolay temizlenmesidir. Bazen de iki sıra keçenin arasına hafif yüksek masalar konulur, yemek bunların üzerinde yenir. Fakat Barak köy odasının asıl yemek yeme şekli, yerlere açılmış sofraların üzerinde bağdaş kurularak yemeğin yenilmesidir.

2.3. Kimler Oda Sahibi Olabilir, Gelir Durumları, Aşiret İçindeki Konumları Nelerdir?

Barak'ta köy odasının sahibi olmak, toplumda önemli bir statü göstergesidir. Çünkü köye gelen giden kim olursa olsun, herkesle ilgilenmek zorundadır. Oda sahibinin genç çocuğu (erkek) varsa, neredeyse odanın bütün yükü; ekmek getirmek, sobayı yakmak, çağı ocağa koymak onun görevidir. Ama bütün bunların ötesinde, oda sahibi olmak için mutlaka ekonomik durumun iyi olması gerekir. Bu konuda, köyde ikamet eden herhangi bir kimse oda açabilir, kimse karışmaz. Ama oda açıp onun giderlerini karşılayamamak çevrede ayıplanır. Mesela bazı odalar ve sahipleri şöhret yapmıştır. Çünkü bu odaların sahipleri hem zengin hem de mütevazı kişilerdir. Bu tür odalar herkes tarafından, sürekli tercih edilirler. Eskiden ideolojik bölünmelerden dolayı *sağcı* veya *solcu* oda sahipleri de olurmuş. Ama şimdilerde böyle bir durum söz konusu değil.

2.4. Hangi Köylerde Odalar Bulunur, Bu Köylerin Belli Özellikleri Var mı?

Tanıklardan aldığımız bilgiye göre Nizip ve Oğuzeli civarında 60'a yakın köyde halen oda mevcut.[1] Köylerin herhangi bir ayırıcı özelliği bulunmamakta; ancak, köyde ekonomik durumu iyi olan herkes isterse, oda açabilir. Ancak oda sayısının böyle fazla olmasının bir diğer sebebi ise, Barak köylerinde yaşayanların geleneksel misafirperverliği de önemli bir unsurdur. Bugün halen, yas yerinde köyde bazen de şehirde mutlaka kazanlar kurulur, misafirlere kışın bulgur pilavı ve kuru fasulye, yazın ise yine pilav ve yeşil fasulye yemekleri ikram edilir. Gaziantep yöresinde, bilhassa Gaziantep şehir merkezinde, Nizip merkezde artık geleneksel bir yemek halini almış olan lahmacun Barak köylerinde misafire ikram edilirse, o ev sahibi ayıplanır. Misafire mutlaka sulu yemek verilir. Fakat Nizip ilçesinin Kürt köylerinde eskiden düğünlerde gelen misafirlere sulu yemek veriliyorsa da son yıllarda bu adet kalmamıştır.

2.5. Odaya Kimler Gelebilir, Yasaklı Kimseler Var mı, Kadınlar Odaya Alınır mı?

Barak köy odasına herkes girebilir; kadınlar hariç. Barak köylerinde kadın-erkek ilişkileri nispeten daha rahat olmasına rağmen köy odasına kadınlar giremez. Ancak odada köyden veya komşu köylerden hatırı sayılır kimseler gelmişse ve nadiren de olsa, çözülmemiş sorunlar varsa, ev sahibesi kadın odaya gelir, cemaatten izin ister, sorunu anlatır ve bir çözüm ister.

Oda sahibi erkek evde yoksa, odaya misafirler gelmişse, gelen misafirler kadın tarafından karşılanır, yemekleri verilir, gerekli ihtiyaçları karşılandıktan sonra kadın kendi evine çekilir. Ancak artık, köyden kente göçün getirdiği sonuçlardan biri olarak böyle bir konaklama türü yok. Gençler de geçmiş kültürü iyice öğrenemiyor.

2.6. Oda İçinde Oturma Biçimi Nasıldır?

Misafirler yaşlarına göre olmak üzere, giriş kapısının karşısına gelen baş tarafa, bazı odalarda ocağın yanına karşılıklı oturur, kapıya doğru sırayla gençler otururlar. Bacak bacak üstüne atma, ayak uzatma gibi büyüklerce saygısızlık olarak görülen oturma biçimlerine

---

[1] Bu köylerden bazılarının isimleri şöyledir: *Ağca Köy, Alagöz, Nohu, Kılcan, Çiftlik, Küreb, Yarım Tepe, Çatalca, Çakıroğlu, Mızrin, Tutluca, Uruş, Seved, Gemrik, İzan, Şibib, Devehöyük, Büyük Karacaören, Küçük Karacaören, Çokşuruk, Karacurun, Yazır, Davutoğlu, Gürlevik.*

rastlanmaz. Bağdaş kurarak veya sırtını yastıklara verip hafif sağ veya sol dirseğine dayanarak oturma biçimi geleneksel oturma şeklidir. Çocukların odaya gelmeleri gündüz saatlerinde mümkünse de, belli bir saatten sonra evlere dağılırlar. Özellikle gecenin belli vakitlerinden sonra çocukların oturmalarına izin verilmez. Eskiden büyükler konuşur, daha genç olanlar ise dinlerdi. Ancak günümüzde bu geleneğin sürdürüldüğü söylenemez; çünkü odalar eski işlevlerini kaybettikleri gibi, internet ve diğer sosyal paylaşım sitelerinden öğrenilen bilgiler ve okuyan kesimin artışı bilgi alışverişinin yönünü büyük oranda değiştirmiştir.

2.7. Odalarda Yeme-İçme Adetleri

Gelen misafire yemek yedirmek, sadece Barak köy odasında değil, bütün Güneydoğu'da halen devam eden önemli bir gelenektir. Köy odalarında misafire mutlaka yemek yedirilir; hatta bir odanın ve oda sahibinin değeri yedirdiği yemek ve misafire verdiği kıymetle ölçülür. Yenilen yemekler günün hükmüne göre değişmekle birlikte, genellikle kuru fasulye ve bulgur pilavıdır. Komşu köylerden bir ozan veya Barak sözlü tarihini bilen bir yaşlı ya da sosyal konumları icabı önemli şahsiyetler geldiğinde koyun, oğlak, kuzu da kesilebilir. Hindi de kesilen hayvanlar arasındadır. Etler pilavın üzerine konulur. Hatta misafire daha fazla et vermek için kaşıkla onun tarafına et itilir. Ama son zamanlarda köy odalarının değişen misyonuyla birlikte bu sahneler, ancak özel günlerde tekrarlanmaktadır. Yemekle birlikte veya yemeğin arkasında rakı içilir. Eskiden rakı çok içilirdi. Rakı içip sarhoş olma, çevreyi rahatsız etme görülmezdi.

2.8. Odalarda Neler Konuşulur, Kimler Konuşur?

Barak köy odası artık eski canlılığını kaybetmiş durumdadır. Bugün televizyonda sevdiği diziyi, maçı seyreden kişi, bu rahatını bozup da odaya gitmemektedir. Odalar, şimdilerde düğün, cenaze vb. köyü ilgilendiren durumlarda açılmakta, kalabalık kaybolunca da kapanmaktadır. Ama televizyon ve sanal medyanın yoğun olmadığı yakın dönemlere kadar odalar çok canlı konuşmaların yapıldığı yerlerdi. Odada Hz. Ali Cenkleri, Köroğlu Destanı'ndan parçalar, Eba Müslim-i Horasani'nin maceraları anlatılır; Barak tarihinden, bilhassa Barakların Orta Anadolu'dan Rakka, Karkamış ve Nizip civarına gelişlerinde yaşadıklarından söz edilirdi. *Dedemoğlu, Feriz Bey, Kılıçoğlu* gibi 17. yüzyılın sonlarında gerçekleşen bu göçe iştirak etmiş ozanların çalıp söylediklerinden bazı iskanlar okunurdu.[2] Ancak, sadece göçün sosyal

[2] Tanıkların anlattıklarına göre 17. yüzyılda gerçekleşmiş bir göçtür.

boyutunu anlatan iskanlar değil, göç sırasında kaybolan, ölen insanların Barak sözlü kültüründe bıraktıkları derin tesiri anlatan ağıtlar da okunurdu. Bugün bile, bilhassa bu ağıtlar çokça dinlenmektedir. *Zelha Gelin*, *Döne Gelin, Haco Gelin* ve *Ezo Gelin* bunların arasında en tanınmışlarıdır. Zelha Gelin ağıtı bunlar içinde, tarihi olarak en eski olanıdır.

Rivayete göre, göç sırasında Kızılırmak nehrine düşüp boğulan Zelha Gelin üzerine bu ağıt yakılmıştır.

Sular götürmüşte yılgınların içine
Örümcekler yuva yapmış saçına
Sorun hele şu gelinin suçu ne?
Nettin Kızılırmak Zelha Gelin'i?

Kızılırmak bölük bölük olasın
Her bölüğün bir diyarda kalasın
Sen de benim gibi yardan olasın
Nettin Kızılırmak Zelha Gelin'i?

Kaynanası der ki, gelin gelmedi
Kayınbabası der ki, belki olmadı
Sefil güveği de muradına ermedi
Nettin Kızılırmak Zelha Gelin'i?

Gelinciler de kelep kelep olmuş dolaşır
Kara haber de ne tez gider ulaşır
Davulcular da göl kenarı dolaşır
Nettin Kızılırmak Zelha Gelin'i?[3]

3. Sonuç ve Değerlendirme

Yukarıda da kısmen değinildiği üzere, Barak köy odası, eskinin bir devamı niteliğindedir. Fakat günümüzde, eski sosyal işlevinden hayli uzaklaşmış görünmekle birlikte, yine de bazı özel zamanlarda – düğün, ölüm vb. – topluluğun ortak paylaşım mekanı olma özelliğini sürdürmektedir. Oda bu kimliğiyle, kültürel ortam özelliğinden çok, şimdilerde siyasetin, sporun ve diğer önemsiz meselelerin konuşulduğu, daha çok bir *dedikodu mekanı* havasındadır. Son yıllarda oda açmaya kısmen de olsa rağbet artmış, bilhassa devlet görevinden emekli olanlar

[3] Ağıt metnini veren Ümit Can İlhan'a teşekkür ederim.

ya da ekonomik durumu düzelenler oda açmaktadır. Fakat 60 civarında köyde tespit ettiğimiz odalar, sayısal anlamda çokluk ifade etseler de, eski sosyal işlevlerini yerine getirmekten uzaklaşmış durumdadır. Bunun sebepleri sosyal hayatın artık iyice şehre kaymış olması, ekonomik ilişkilerin daha baskın bir hal almaları, genç kesimin şehirde vakit geçirmesi, bilgi alışverişinin oda kültüründen öte, sosyal medya üzerinden yürütülmesi gösterilebilir.

Arap ve Kürt köylerinde artık, köy odası geleneği kalmamıştır. Şanlıurfa'da sadece Kısas köyünde – Alevi Türkmen köyü – köy odasının olduğu bilgisini aldık. Eskiden Arap, Kürt ve Türkmen köylerinin neredeyse hepsinde oda mevcutmuş.

Barak köy odası ve Barak iskanlarının icrası somut olmayan kültürel miras içinde değerlendirilerek, bu sohbet ortamlarının daha kalıcı olmaları sağlanabilir. Bu konuda üniversite, valilik ve kaymakamlıkların, muhtarlıkların işbirliği içinde olmaları önemlidir.

Kaynak Kişiler

1. Ümit Canilhan: Yaş: 57, Bağkur Emeklisi, Nizip/Kargamış'da ve Gaziantep'te ikamet etmektedir.

Barak İskanlarını çalıp söylüyor. Geleneğin son temsilcilerinden. Köy isimleri ve oda kültürüyle ilgili önemli bilgiler kendisinden alınmıştır.

2. Ahmet Çevik: Yaş:65, Tıp doktoru, Araban doğumlu, Gaziantep'te oturuyor.

1980 ve 90'larda Gaziantep ve ilçelerini bir siyasi olarak gezmiştir. Köy odalarının geçmişte ve bugünkü durumları hakkında önemli bilgiler verdi.

3. Abdülhadi Bay: Yaş:56, Faal avukat, Gaziantep'te ikamet ediyor.

Oğuzeli ve Nizip civarındaki köyleri ve köy odalarını yakından tanıyan bir isim. Çocukluğu Barak köy odalarında geçmiş. En eski odalardan biri dedesine aitmiş. Şimdi harabe halinde.

4. Ahmet Ayaz: Yaş: 70, SSK Emeklisi, Oğuzelili. Gaziantep'te ikamet ediyor.

Mahalli gazetede yazıyor, şiirle uğraşıyor. Barak odasının geçmişte ne tür zenginliklere sahip olduğu yönünde önemli bilgiler verdi.

5. Mehmet Karakaş: Yaş: 40, Sıhhi tesisatçı, Sanat edebiyatla uğraşıyor, Kilisli. Köylerdeki odaların günümüzdeki kullanım özellikleri hakkında bilgiler verdi.

6. Mehmet Kara: Yaş: 68, Öğretim elemanı emekli, Serince köyünden, Şair, yazar. Köy odalarının kültür tarihi ve günümüzdeki önemi hakkında bilgiler verdi.

7. Mehmet Beşlioğlu: Yaş:64, Öğretmen emeklisi, Gaziantep'te ikamet ediyor.

Barak kültürünün dünü bugünü hakkında bilgiler verdi.

8. Abdülkerim Tiryaki: Yaş: 46, Gaziantep'te yaşıyor.

Ancak köyde de arazileri olduğu için, köye de gidip geliyor. Çocukluğu ve gençliği kendi köy odalarında hizmetle geçmiş. Barak odasının bugünkü haliyle ilgili güzel bilgilere sahip.

9. Cemil Yılmaz: Yaş:48, Gaziantep'te fabrikada çalışıyor.

Köye de gidip geliyor. Köy odasının eski ve yeni işlevleriyle ilgili değerli bilgiler verdi.

10. Ömer Tabur: Yaş: 38, Çalışıyor.

Kendi köylerindeki oda gelenekleriyle ilgili bilgilere sahip.

ESKİŞEHİR'DE YAŞAYAN KIRIM TATARLARINDA CIYIN TOPLANTILARI*

Mehmet Ali YOLCU**

Öz

Anadolu sohbet toplantılarının geçmişi oldukça eski tarihlere gitmektedir. Nitekim Kaşgarlı Mahmud'un sözlüğünde bu toplantılarla ilgili sözcüklere rastlanmaktadır. Anadolu sohbet toplantılarının toplumsal yapının işleyişinde önemli işlevler üstlendiği söylenebilir. Bu toplantıların toplumsal dayanışmadan model birey olmaya kadar çeşitli işlevleri, özellikle küçük topluluklarda onu topluluğun sürekliliğini sağlama konumuna yükseltmiştir. Eskişehir'de yaşayan Kırım Tatarlarının evlilik geleneklerinde egzogami kuralı uygulanmaya devam etmektedir. Kırım Tatarlarına özgü cıyın toplantıları egzogaminin sürdürülmesinde işlevsel bir özelliğe sahiptir; egzogami kuralıyla "cıyın" toplantıları arasında bir ilişki söz konusudur. Dış köylerden gelen erkek ve kızlar, müstakbel eşleriyle bu toplantılarda tanışmaktadırlar. Kış günlerinde özellikle genç kızlar köyde yaşayan yakınlarına misafirliğe giderler, ev sahibi, köyün genç kızlarını evine davet eder, kızlar da darbuka, def çalarak eğlenirler. Evlenmeyi düşünen gençler de bu sosyal ortamlarda birbirlerini görme ve tanıma fırsatı bulurlar. Bu toplantılarda yapılan şınlaşma, mani atma geleneğinin Kırım Tatarları arasındaki adıdır. Bu çalışmada Eskişehir'de yaşayan Kırım Tatarlarında cıyın toplantıları çeşitli açılardan ele alınarak değerlendirilmiştir.

Giriş

Anadolu sohbet toplantılarının geçmişi oldukça eski tarihlere gitmektedir. Nitekim Kaşgarlı Mahmud'un sözlüğünde bu toplantılarla ilgili sözcüklere rastlanmaktadır. İslam öncesi Türk kültüründe var olan toy ve şölenler, bugünkü Türk toplulukları arasında yaşamaya devam eden sohbet toplantılarının kaynaklarının başında gelmektedir. Anadolu'da çeşitli adlarla yaşatılan sohbet toplantıları, çoğunlukla erkeklerin katıldığı bir yapı sergilemekle birlikte bu toplantıların kadınlara özgü veya karışık yapılı olanları da vardır. Sohbet

* Bu bildiri, 114K112 Numaralı "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Bağlamında Kırım Tatar Geleneksel Halk Kültürünün Tespiti ve İncelenmesi: Eskişehir Örneği" adlı TÜBİTAK-SOBAG 1001 Projesi kapsamında desteklenmiştir.

** Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

toplantılarının ortak özelliği, yeme içme ve eğlencenin olması; sosyalleşmenin amaçlanmasıdır.

Anadolu sohbet toplantılarının toplumsal yapının işleyişinde önemli işlevler üstlendiği söylenebilir. Bu toplantıların toplumsal dayanışmadan model birey olmaya kadar çeşitli işlevleri, özellikle küçük topluluklarda onu topluluğun sürekliliğini sağlama konumuna yükseltmiştir. Söz konusu toplantılar, topluluk dayanışmasını sağlamada da öne çıkmaktadır. Toplantıların bu görünen işlevlerinin yanında "örtük" işlevleri de vardır. Örneğin kız ve erkeklerin birlikte yer aldığı toplantılarda müstakbel eş seçiminin gerçekleşmesi örtük işlevdir.

Anadolu sohbet toplantılarından biri de Kırım Tatarları arasında var olan "cıyın"dır. Cıyın sözcüğü "cıymak" eyleminden türemiş olup "toplanma" anlamına gelmektedir. Cıyın en çok gençler arasında yapılmaktadır. Cıyın, özellikle köye dışarıdan gelen misafir genç kızlar için düzenlenmekle birlikte kına gecesi, asker uğurlamak (caş cıyını), bebeğin çıkan ilk dişini kutlamak (diş cıyını) ve bebeğin kırkını çıkarmak (loğusa cıyını) için de düzenlenebilir. Aşağıda yapacağımız tespit ve değerlendirmeler, Eskişehir'de yaşayan Kırım Tatarlarındaki "kız cıyını"yla sınırlandırılmıştır.

İnceleme

Cıyına asıl adını veren gençler arasında yapılan toplantılar, yaz mevsiminde işlerin çokluğu nedeniyle genellikle kış aylarında ve akşamları düzenlenmektedir. Kış günlerinde özellikle genç kızlar, bir başka köyde yaşayan akrabalarını ziyarete giderler. Bu ziyaret esnasında misafir kız veya kızlar için cıyın düzenlenir. Bazen başka bir köyde yapılan düğüne misafirlerin iki üç gün önce gitmesi, toplantı düzenlenmesinin bir nedeni olabilmektedir.

Evlenecek olan bir kız adına da cıyın yapılabilir. Düğüne yaklaşık bir hafta kala gelin adayı her akşam farklı bir evde olmak üzere yakın akrabalarında misafir olarak kalmaya başlar. Böylece düğüne kadar her akşam farklı bir evde cıyın düzenlenir. Ev sahibi cıyın yemeklerini hazırlar, cıyına katılacak olanları davet eder (KK. 5; KK. 6).

Bu toplantılar için genelde tentene (pişmaniye), kurabiye, katlamalı göbete (bir tür börek), hoşaf yapılır. Göbetenin kenar kısımlarına köyün delikanlılarının ismi yazılır ve kura yoluyla kızlar bu isimlerden birini kendine seçer. Cıyını izlemeye gelen ve genellikle pencere kenarında bekleyen delikanlılar, isminin hangi kıza çıktığını

bilir. Delikanlı ile genç kız birbirini beğenirse aralarında arkadaşlık başlar. Kura çekmek için bir başka yol, iki bisküvi arasına konulan lokumun içine veya sakız kâğıtlarına isim yazmaktır. Hazırlanan bu yiyecek, kızlar arasında "tayare" olarak adlandırılır (KK. 1; KK. 5; KK. 6).

Misafiri ağırlayan ailenin evinde yapılan cıyında yemekten sonra darbuka, def, dare gibi ritmik müzik aletleri eşliğinde oyunlar oynanır ve böylece eğlenilir. İki oyuncunun bulunduğu "ağır hava" veya "cengil hava" adı verilen oyunlar karşılıklı oynanır. Bazen kızlar ve erkekler odanın içinde birlikte oturarak da eğlenir ve birlikte yemek yerler. Kızlar ortada, erkekler ise odanın kenarında kaçgöç olmadan otururlar. Ancak yine de odada bulunan kız ve erkekleri ayıran bir çizgi vardır; erkekler kızlar tarafına, kızlar da erkekler tarafına geçemez. Birbirleri için sundukları hediyeleri, arkadaşlık teklifinde olumlu veya olumsuz yanıtları karşı tarafa "konakbay" adı verilen kişi götürür (KK. 3; KK 4). Konakbay ziyafeti verenin görevlendirdiği genç bir erkek veya kızdır.

Cıyının önemli bir bölümü de şınlaşmanın yapıldığı bölümdür. Şınlaşma, iki dizeden oluşan ve belirli bir ezgiyle doğaçlama söylenen bir atışma türüdür. Şınlaşma, cıyın toplantılarının yanı sıra düğünlerde, Hıdrellez gibi şenliklerde de yapılır. Cıyında bulunan kızlar bazen koro şeklinde bazen de belirli bir grup halinde şın söyler ve erkekler de buna karşılık verir. Şınlaşmanın başında her ne kadar övgü sözleri yer alsa da ilerleyen saatlerde şınlaşma çekişmeli bir hal alır; gruplar karşı tarafın kusurlarını mizahi bir dille dile getirir. Bazen şınlaşma grup halinde değil de teke tek devam edebilir. Grupların her ikisinde de atışmayı yönlendirecek "şıncı başı" adı verilen bir kişi vardır. Bu kişi, geleneği bilen, söz ustası biridir. Atışmada tıkanıklık olursa devreye girer ve bir şın söyleyerek atışmanın sürmesini sağlar. Kalıp olan şınların yanında atışmacılar, doğaçlama şın da icra edebilirler. Şınlaşmada yanıt veremeyen taraf yenilmiş sayılır (KK. 2; KK. 5; KK. 6). Kırım Tatarları arasında şınların hem Türkiye Türkçesiyle hem de Kırım Tatar Türkçesiyle söylendiği belirlenmiştir. Şınlaşma genelde şöyle başlar:

Kız: Mına selam aleykum, batırlar, bayla, alay
Biz garipnı kenarda, kım abaylar allay.

Erkek: Aleykum selam koş keldın siz ekensız alay
Bahçalarda açılgan gül ekensiz allay.

Kız: Avursam ah der kimsem yok, ölsem cılar allay
Betımmı sıypap kozumnu kim cumdurur allay.

Erkek: Avursan ah der men barman, ölsen cılar allay
Yuzunnu sıypap kozunnu cumdurarman allay.

Kız: Avdarıl çatır bas meni kormesın kozum allay
Ölsem özum oliyim ölmesin sözüm allay.

Erkek: Avdarılma çatırtav tokta biraz allay
Kara kunler keşmege kaldı bek az allay.

Kız: Dört köşede dört cavlık dört mıklantıs alay
Bizler oynap kuliyik halk soluklansın alay. (Işık, 2012: 67-68).

Şınlaşma, bazen şu kalıpla başlayabilir:

Erkek: Cıkte catkan koyanday ız taşlayık
Konakbaybaşı bız bolsak al başlayık.

Kız: Al atayım men bır taş deryaga dalsın
Tenezzul etken şınlasın elvergen alsın.

Erkek: Tenezzul ettim şınladım el verdım aldım
Kol cetmegen yerlerge koterdım saldım.

Kız: On ekı turlu ornek bar al cavlukta
Şınlaşayık oynayık can savlukta (Derici, 2011: 40).

Cıyınlarda söylenen mizahi şınlara ise şu örnekler verilebilir:

Kız: Baban saga fes algan borçka batıp
Çınlamasan ne ketdin yer kapatıp.

Erkek: Çın degenin ne şikar, keliştirsen
Çından çepken örermen eriştirsen.

Kız: Mor melevşem orargan, tamıratkan
Alla saga boy bergen, akıldan kıtkan.

Erkek: Ah! Degende akcigerni nefes kaplay
Yaman keskin tılın bar, bızday saplay" (Bektöre, 2014: 173).

Değerlendirme

Eskişehir'de yaşayan Kırım Tatarları, özellikle 1970'li yıllarda Kırım Tatar Derneği'nin kurulmasından sonra kendilerini bir diaspora topluluğu olarak görmeye başlamışlardır. Kırım Tatarlarının kültürel kimliklerini sürdürmede kendilerine özgü folklor ürünlerinden yararlandıkları, anavatanla bağların böylelikle restore edildiğini söylemek mümkündür. Dar bir grup çıkarcılığına dayanan diasporik milliyetçilik, kitle iletişim araçları ve sözlü aktarım yoluyla icat edilen bir "anavatan miti" üretmiştir. Nostaljik topluluklarda anavatan mitinin yükselişi ile örgütlenme süreci arasında bir paralellik görülmektedir. Bu bağlamda diasporik motivasyonun kaynağı, kitle iletişim araçları ve sivil toplum örgütleri yoluyla sunulan temsillerden bağımsız düşünülemez.

Diaspora milliyetçiliği, etnosentrizmin beslediği etno-kültürel ve etnik-folklorik temaları yüceltme eğilimindedir. Kırım Tatarları, yaşadıkları yörelerde diğer gruplarla karşılaştırıldıklarında belli ayırıcılara sahip olduklarını düşünmektedirler. Bunların başında evlilik geleneklerindeki egzogami kuralı gelmektedir. Çevre gruplarda (Yörükler, Türkmenler vs.) var olan akraba evliliği, Kırım Tatarlarında hem görülmemekte hem de bu eğilim grup tarafından etnosentrik kalıp yargılar üretilerek ötekileştirilmektedir. Akraba evliliklerinin tıbbi sonuçları da bu yargıları destekler niteliktedir.

Kırım Tatarlarının evlilik geleneklerindeki egzogami kuralıyla cıyın toplantıları arasında bir ilişki söz konusudur. Cıyının açık işlevleri her ne kadar sosyalleşme, grup kimliğini sürdürme, kültürel aktarım ve eğlenme olarak belirlense de örtük olarak kazandığı işlev bekâr gençlerin müstakbel eş seçimini sağlamasıdır. Topluluğun gençleri, bir kural olarak dış köylerden kız aramak zorundadır. Hatta bazı yerlerde yedi göbeğe kadar akraba ile evlenmek yasak bir davranıştır. Bu bağlamda sosyalleşme ortamlarının çok sınırlı kaldığı eski zamanlarda "cıyın" gibi toplantıların ortaya çıkması bir zorunluluk haline gelmiştir. Grubun yetişkinleri tarafından da teşvik edilen bu toplantılarda kaçgöçün olmaması bir tercihten çok egzogaminin zorlayıcılığıyla ilgilidir.

Eskişehir'de yaşayan Kırım Tatarlarında günümüzde cıyın yapılmamaktadır. Köyden kente göç ve teknolojik gelişmeler, sosyalleşme ortamlarını da değiştirmiştir. Kentin karma nüfus yapısı içerisinde bu geleneğin sürdürülmesi zaten mümkün gözükmemektedir. Diğer yandan eğlence araçlarının ve ortamlarının değişmesi, iletişim araçlarının farklılaşması ve gelişmesi, cıyının ortadan kalkmasının nedenlerinden birkaçıdır. Son yıllarda sivil toplum örgütleri tarafından yok olan folklor ürünlerinin canlandırılması çalışmaları çerçevesinde zaman zaman cıyın da gündeme getirilmektedir.

Kaynakça

BEKTÖRE, Y. (2014), *Kırım Türküleri: Yaşamdan Müziğe Yansımalar*, Eskişehir: Ülkü Ofset.

DERİCİ, N. (2011), "Korup Yaşap Kelgenlerimiz", *Eski Yeni Dergisi*, 34, s.37-41.

IŞIK, P. (2012), *Eskişehir (Merkez) Kırım Türkleri Folkloru*, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Sözlü Kaynaklar

KK 1. Ahmet AKBAŞ, 1971 doğumlu, ortaokul mezunu, esnaf, Alpu-Fevziye'de yaşıyor.

KK 2. Ayşe GÖKÇEK, 1959 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Sivrihisar-Ortaklar'da yaşıyor.

KK 3. Cavide YAVUR, 1951 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, Sivrihisar-Ortaklar'da yaşıyor.

KK 4. Gülay KAYA, 1955 doğumlu, lise mezunu, ev hanımı, Eskişehir-Merkez'de yaşıyor.

KK 5. Levent ÖZDEMİR, 1955 doğumlu, lise mezunu, çiftçi, Alpu-Fevziye'de yaşıyor.

KK 6. Saadet ÖZDEMİR, 1957 doğumlu, lise mezunu, emekli, Alpu-Fevziye'de yaşıyor.

SEMPOZYUMDAN GÖRÜNTÜLER

Fotoğraflar: Erol Bayır, Ali Emre Göktürk

SEMPOZYUM
2-4 NİSAN 2016
ÇANKIRI

SEMPOZYUM

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ